WE
92

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ
1973

ΔΩΡΕΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1975

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ
1973

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1975

Μεταλλογραφήματα Κ. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ
Ἁγίου Μάρκου 14

Κ. ΜΙΧΑΛΑΣ Α.Ε. - Πανεπιστημίου 39 - ΑΘΗΝΑΙ
Τηλ. 32 24 268 - 32 30 595

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελὶς
Εὐεργέται	θ′
Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν 1972 - 1974	ια′
Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι	ιβ′
Ἐπίτιμοι σύμβουλοι	ιβ′
Ἐπίτιμοι ἑταῖροι	ιγ′ - ιδ′
Ἀντεπιστέλλοντες ἑταῖροι	ιε′
Τακτικοὶ ἑταῖροι	ις′ - ιη′
Νέοι Ἑταῖροι	ιθ′
Ἔκθεσις τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας περὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς κατὰ τὸ ἔτος 1973	1 - 3

Α′. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1. Ἀνασκαφὴ ἐν Μοσχάτῳ Ἀττικῆς ὑπὸ Ἰωάννου Παπαχριστοδούλου (παρένθ. πίν. Α′ καὶ πίν. 1 - 5)	5 - 10
2. Ἀνασκαφὴ Μυκηναϊκῆς Τανάγρας ὑπὸ Θεοδώρου Σπυροπούλου (πίν. 6 - 11)	11 - 21
3. Ἀνασκαφὴ ἐν Σέσκλῳ ὑπὸ Δημητρίου Ρ. Θεοχάρη (πίν. 12 - 13)	22 - 25
4. Ἀνασκαφὴ Νέας Ἀγχιάλου ὑπὸ Παύλου Ἡρ. Λαζαρίδη (παρένθ. πίν. Β′ καὶ πίν. 14 - 30)	26 - 33
5. Ἀνασκαφὴ παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν Ἀμφιπόλεως ὑπὸ Εὐσταθίου Γ. Στίκα (πίν. 31 - 52)	34 - 42

	Σελὶς
6. 'Ανασκαφαὶ καὶ ἔρευναι 'Αμφιπόλεως ὑπὸ Δημητρίου 'Ι. Λαζαρίδη (παρένθ. πίν. Γ' καὶ πίν. 53 - 71)	43 - 54
7. 'Ανασκαφὴ Φιλίππων ὑπὸ Στυλιανοῦ Πελεκανίδη (παρένθ. πίν. Δ' καὶ πίν. 72 - 77)	55 - 69
8. 'Ανασκαφὴ Μεσημβρίας Θράκης ὑπὸ 'Ανδρέα Κ. Βαβρίτσα (πίν. 78 - 106)	70 - 82
9. 'Ανασκαφὴ Μαρωνείας ὑπὸ Εὐαγγέλου Τσιμπίδη-Πεντάζου (πίν. 107 - 108)	83 - 86
10. 'Ανασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης ὑπὸ Σωτηρίου 'Ι. Δάκαρη (παρένθ. πίν. Ε' καὶ πίν. 109 - 112)	87 - 98
11. 'Ανασκαφὴ Μυκηνῶν ὑπὸ Γεωργίου Ε. Μυλωνᾶ (πίν. 113 - 129)	99 - 107
12. 'Ανασκαφὴ Μεσσήνης ὑπὸ 'Αναστασίου Κ. 'Ορλάνδου (παρένθ. πίν. Ϛ' καὶ Ζ')	108 - 111
13. 'Ανασκαφὴ 'Αρχαίας Ἤλιδος ὑπὸ Νικολάου Γιαλούρη (πίν. 130 - 141)	112 - 118
14. 'Ανασκαφαὶ Θήρας VII ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου (πίν. 142 - 144)	119 - 120
15. 'Ανασκαφὴ Σελλάδας Θήρας ὑπὸ Νικολάου Ζαφειροπούλου (πίν. 145 - 150)	121 - 126
16. 'Ανασκαφαὶ εἰς Ρόδον ὑπὸ Γρηγορίου Κωνσταντινοπούλου (παρένθ. πίν. Η' καὶ πίν. 151 - 157)	127 - 136
17. 'Ανασκαφὴ Ζάκρου ὑπὸ Νικολάου Πλάτωνος (παρένθ. πίν. Θ' καὶ πίν. 158 - 170)	137 - 166
18. 'Ανασκαφὴ 'Αρχανῶν ὑπὸ 'Ιωάννου 'Α. Σακελλαράκη (πίν. 171 - 184)	167 - 187
19. Ἱερὸν Ἑρμοῦ καὶ 'Αφροδίτης εἰς Σύμην Βιάννου ὑπὸ 'Αγγελικῆς Λεμπέση (παρένθ. πίν. Ι' καὶ πίν. 185 - 207)	188 - 199
20. Δοκιμαστικὴ ἔρευνα εἰς Ἁγίαν Πελαγίαν Ἡρακλείου Κρήτης ὑπὸ 'Αλεξάνδρας 'Ιωαννίδου - Καρέτσου (πίν. 208 - 221)	200 - 212

Σελὶς

Β′. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

1. Εἰς Νέαν Ἀγχίαλον - Φθιώτιδας Θήβας ὑπὸ Παύλου Ἡρ. Λαζαρίδη (πίν. 222 - 230) 213 - 216
2. Εἰς Ἀμφίπολιν (χριστιανικὴν) ὑπὸ Εὐσταθίου Στίκα 216
3. Εἰς Μεσημβρίαν Θράκης ὑπὸ Ἀνδρέα Βαβρίτσα 216
4. Εἰς Κασσώπην Ἠπείρου ὑπὸ Σωτηρίου Δάκαρη 216
5. Εἰς Ἀρχαίαν Ἦλιδα ὑπὸ Νικολάου Γιαλούρη 216
6. Εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν ὑπὸ Ἰωάννου Σακελλαράκη 217

ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ 217 - 218
Μουσεῖον Ἐλευσῖνος (πίν. 231 - 236)

Γ′ ΕΞΑΓΟΡΑ ΚΤΗΜΑΤΩΝ 219

Δ′ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ 220 - 222

Ε′ ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1973 223 - 225

Ϛ′ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ 226 - 229

Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1973 (παρένθ. πίν.)

Ζ′ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1973 230 - 244

Η′ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1973 245 - 257

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝῼ ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX
ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΕΝΙΑΜΙΝ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΕΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
A. E. H. GOEKOOP
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON
ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1972 - 1974

ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΟΝΤΑΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΖΕΠΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ
ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΚΟΡΡΕΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΤΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΑΥΛΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

† **Carl William Blegen.**

Louis Robert. — 31 Av. du Parc Montsouris, Paris XIVe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

† **Ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.**

Oscar Broneer. — Παλαιὰ Κόρινθος.

Ward M. Canaday. — 500 Security Bldg., Toledo 4, Ohio, U.S.A.

Georges Daux. — 6 Av. Paul - Appell, 75 - Paris XIVe, France.

Pierre Demargne. — 120 Brd de Montparnasse, Paris, France.

William Bell Dinsmoor. — Σουηδίας 54, Ἀθῆναι.

André Grabar. — 2 Av. Dode de la Brunerie, Paris XVIe, France.

Βάσος Καραγιώργης. — Κυπριακὸν Μουσεῖον, Λευκωσία, Κύπρος.

Paul Lemerle. — École des Hautes Études. Sorbonne, Paris, France.

Doro Levi. — Ἀμαλίας 56, Ἰταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή, Ἀθῆναι.

Pierre de la Coste - Messelière. — Les Ousches, par Melle, Deux-Sèvres.

Benjamin Dean Meritt. — Institute for Advanced Study, Princeton, N.J., U.S.A.

Charles H. Morgan. — Amherst College, Amherst, Mass., U.S.A.

Homer Thompson. — Institute for Advanced Study, Princeton, N.J., U.S.A.

Eugene Vanderpool. — Σουηδίας 54, Ἀμερικανικὴ Σχολὴ Κλασσικῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Pierre Amandry. — Διδότου 6, Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή, Ἀθῆναι.

Äke Äkerström. — Eklandagatan 10, 412 55 Güteborg, Sweden

Helmuth Berve. — Rainweg 9, Hechendorf (Pilsensee).

Veselin Čaikanovič. — Gledstonova 22, Beograd, Yougoslavie.

Rhys Carpenter. — "Jerry Run", R. D. 2, Downington, Pa, U.S.A.

John Caskey. — University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio, U.S.A.

Otto Demus. — 1 Hofburg (Schweizerhof), Wien, Österreich.

Pierre Devambez. — Direction des Musées de France - Arts et Lettres - Palais du Louvre, Paris, France.

† **Πορφύριος Δίκαιος**.

† **Fritz Eichler**.

Sir John Forsdyke. — 13. Sandringam Road, London, N. W. 11, England.

Gallet de Santerre. — Université de Dijon, France.

Stanislaw J. de Gasiorowski. — Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Krakow, Pologne.

Roland Hampe. - Archäologisches Institut der Universität - Marstallhof 4, Heidelberg, Deutschland.

Herbert Hunger. — 40 Weissgerberlände, Wien III, Österreich.

Ulf Jantzen. — Γερμανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτοῦτον, Φειδίου 1, Ἀθῆναι.

Hamit Zübeyr Kosay. — T. K. Kültür Bakanlinǧi, Ancara, Turquie.

Emil Kunze. — Grosshesselohe/B Immergrünstrasse 1. München.

James Mc Gredie. —Ἀγγλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή, Σουηδίας 52.

Ernst Meyer. — Universität, Zürich, Schweiz.

Kazimierz Michalowski. — Brzozowa 12, Warszawa, Pologne.

Kurt Müller. — Dahlmannstrasse 10, I, Göttingen, Deutschland.

Denis Page. — Jesus College, Cambridge, England.

† **'Αλέξανδρος Ραγκαβῆς**.

Jeanne Robert. — 31 Av. du Parc Montsouris, Paris XIVe, France.

Fritz Schachermeyr. — Liechtensteinstr. 59, Wien IX, Österreich.

Henri - Arnold Seyrig. — Institut Français, B. P. 1424, Beyrouth, Liban.

Hidenaka Tanaka. — Imperial University, Kyoto, Japan.

Lincoln Mac Veagh. — Casa das Laranjeiros, Estoril, Portugal.

Carl Weickert. — Devrientweg 6, Berlin - Lichterfelde, Deutschland.

Arthur Maurice Woodward. — 21 Byng Road, Tunbridge Wells; Sussex, England.

Walther Wrede. — Allmandweg 47, Nagold, Deutschland.

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

Richard David Barnett. — British Museum, London, W.C. I.

Henri Ducoux. — 37 Av. de Versailles, Paris, France.

P. M. Fraser. — Oxford University, England.

Ernest Jos. Goerlich. — Wien, III/40, Arsenal, Objekt V III, Stlege III 8, Österreich.

Karl Kübler. — Linsenbergstrasse 25, Tübingen - Lustnau, Deutschland.

Αἰκατερίνη Melrose, 7135 Aberdeen Av. Dallas,Texas, U.S.A.

Ibraim Noshy. — Egyptian University of Cairo, Egypt.

Asher Ovadiah. — 10, Ben - Tabbai Str. Ranot – Gonen (San - Simon), Jerusalem, Jsrael.

Iwan Velkoff. — Musée National, Sofia, Bulgarie.

ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1973

Σημ.—Οἱ δι' ἀστερίσκου σημειούμενοι ἑταῖροι εἶναι ἰσόβιοι

1. *'Αγγελόπουλος Θεόδωρος
2. 'Αδαμίδης Κωνσταντῖνος
3. 'Αλεξανδρῆ Ὄλγα
4. *'Αλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος
5. *'Αλεξίου Στυλιανὸς
6. 'Αναργύρου Εὐάγγελος
7. *'Αναστασιάδης 'Αναστάσιος
8. 'Ανδρειωμένου 'Αγγελικὴ
9. *'Ανδρόνικος 'Εμμανουὴλ
10. *'Αντωνιάδης 'Ιωάννης
11. 'Αχειμάστου-Ποταμιάνου Μυρτάλη
12. Βαβρίτσας 'Ανδρέας
13. * Βαλάσης Θωμᾶς
14. * Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου Εἰρήνη
15. Βασιλείου 'Ιωάννης
16. * Βασσενχόβεν Λουδοβῖκος
17. * Βελουδίου Μαρία
18. * Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.
19. Βοβολίνης Σπυρίδων
20. Βορίδης Κίμων
21. Βουκίδης Τιμολέων
22. * Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος
23. * Γιαλούρης Νικόλαος
24. * Γιαννακόπουλος Γεώργιος
25. * Γιαννουλάτου 'Αρτεμισία
26. Γκόφας Δημήτριος
27. Δαβάρας Κωνσταντῖνος
28. * Δάκαρης Σωτήριος
29. Δημαρᾶς 'Ιωάννης
30. * Διαμαντοπούλου 'Αγνὴ
31. * Δοντᾶς Γεώργιος Σπ.
32. * Δουκάκη Εὐανθία
33. * Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
34. * Δρανδάκης Νικόλαος
35. Δροσογιάννη-Κουτσοκώστα Φανὴ
36. *Ἔξαρχος Νικόλαος
37. Ζαφειρόπουλος 'Ιωάννης
38. * Ζαφειρόπουλος Νικόλαος
39. Ζέπος Παναγιώτης
40. Ζώης 'Αντώνιος
41. Ζώρα Καλλιόπη
42. *'Ηλιόπουλος Γεώργιος
43. Θεοχάρη Μαρία
44. * Θεοχάρης Δημήτριος
45. Θρεψιάδη 'Αντιγόνη
46. *'Ιακωβίδης Σπυρίδων
47. 'Ιακωβίδου 'Αθηνᾶ
48. Καζαμίας Θωμᾶς
49. Καλίτσης Κωνσταντῖνος
50. * Καλιτσουνάκης Δημήτριος
51. Καλλίας Κωνσταντῖνος
52. * Καλλιγᾶς Μαρῖνος
53. * Καλλιπολίτης Βασίλειος
54. Καλογεροπούλου 'Αθηνᾶ
55. * Καλοκύρης Κωνσταντῖνος
56. Καμπίτογλου 'Αλέξανδρος
57. Κανατσούλης Δημήτριος
58. * Κανελλόπουλος Παναγιώτης
59. Κανελλόπουλος Παῦλος
60. Καπετανόπουλος 'Ηλίας
61. Καράγιωργα-Σταθακοπούλου Θεοδώρα
62. * Καραθανάσης Δημήτριος

63. Καραμανώλη-Σιγανίδου Μαρία
64. * Καρανδρέας 'Απόστολος
65. Καρδαρᾶ Χρυσούλα
66. * Καρούζου-Παπασπυρίδη Σέμνη
67. * Kent John
68. Κεραμόπουλλος Δημήτριος 'Α.
69. Κιουσόπουλος Δημήτριος
70. * Κόλιας Γεώργιος
71. * Κόλλας Περικλῆς
73. Κονιδάρης Γεράσιμος
73. * Κοντῆς 'Ιωάννης
74. * Κοντολέοντος Εὐρυδίκη
75. * Κοντολέων Νικόλαος
76. * Κοντόπουλος 'Αλέξανδρος
77. Κορρὲς Γεώργιος
78. * Κορρὲς Στυλιανὸς
79. Κορωναῖος Δημήτριος
80. * Κοσμόπουλος Δημήτριος
81. Κουμανούδης 'Ιωάννης
82. Κουμανούδης Στέφανος
83. Κουρέτας Δημήτριος
84. * Κουρμούλης Γεώργιος
85. Κριεζῆς 'Αντώνιος
86. * Κριμπᾶς 'Ηλίας
87. Κριμπᾶς Κωνσταντῖνος
88. * Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος
89. Κύρου "Αδωνις Κ.
90. Κωνσταντινίδης Δημήτριος
91. Κωνσταντινόπουλος Γρηγόριος
92. Κωνσταντίνου Θεόδωρος
93. * Κωνσταντίνου 'Ιωάννα
94. * Κωττάκης Λεωνίδας
95. Λαζαρίδης Δημήτριος
96. * Λαζαρίδης Παῦλος 'Ηρ.
97. Λαμπρινουδάκης Βασίλειος
98. * Λάππας Γεώργιος
99. * Λογοθέτης Κωνσταντῖνος
100. * Μακαρόνας Χαράλαμπος
101. Μανούσακας Μανοῦσος
102. * Μαντζούνης Παναγιώτης Δ.
103. * Μαντζούφας Γεώργιος
104. * Μαριδάκης Γεώργιος
105. * Μαρινᾶτος Σπυρίδων
106. * Μαρκεζίνης Σπυρίδων
107. * Μαστροκώστας Εὐθύμιος
108. * Μαυρούλιας 'Ιωάννης
109. * Μέγας Γεώργιος
110. Μερτικόπουλος Θεόδωρος
111. Μεταξᾶς-Μεσσηνέζης Διον.
112. * Μηλιάδης 'Ιωάννης
113. * Μιράσγεζης Δημοσθένης
114. * Μιτσὸς Μάρκελλος
115. Μουτσόπουλος Νικόλαος
116. * Μπακαλάκης Γεώργιος
117. Μπενάκης Λουκᾶς 'Α.
118. Μπίτζιος Κωνσταντῖνος
119. Μπόνης Κωνσταντῖνος
120. Μπότσαρης Δημήτρ. Τ.Ν.
121. Μπούρας Χαράλαμπος
122. * Μπουφίδης Νικόλαος
123. * Μυλωνᾶς Γεώργιος
124. * Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.
125. * Νομικὸς Μάρκος
126. Νταῆς 'Αστέριος
127. Ντούμας Χρίστος
128. * Ξυγγόπουλος 'Ανδρέας
129. Οἰκονομίδου 'Αδαμαντία
130. * 'Ορλάνδος 'Αναστάσιος Κ.
131. * Πάλλας Δημήτριος
132. * Παμπούκας 'Απόστολος
133. Παναγιωτόπουλος Γεώργιος
134. * Πανταζόπουλος Νικόλαος
135. Παντελίδου Μαρία
136. * Παπαδόπουλος Θωμᾶς
137. Παπαδόπουλος Στυλιανὸς
138. Παπαδοπούλου-Ζαφειροπούλου Φωτεινὴ
139. Παπαθανασόπουλος Γεώργιος
140. * Παπαϊωάννου Κωνσταντῖνος
141. * Παπακωνσταντίνου Κωνσταντῖνος
142. Παπαντωνίου Γεώργιος

143. Παπαντωνίου Ροζαλίνδη
144. Παπαπάνος Κωνσταντῖνος
145. Παπασταύρου 'Ιωάννης
146. * Παπαφλέσσας Γρηγόριος
147. * Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
148. Πασαδαῖος 'Αριστείδης
149. * Πελεκανίδης Στυλιανὸς
150. Πελεκίδης Χρύσης Εὐστρ.
151. Πέππα-Δελμούζου Κωνσταντίνα
152. * Πεσματζόγλου Γεώργιος
153. Πετράκος Βασίλειος
154. * Πέτσας Φώτιος
155. Πλατῆς Γεώργιος
156. * Πλάτων Νικόλαος
157. Πολίτης Λῖνος Ν.
158. * Πολυγένης 'Ιωάννης Κ.
159. * Πουλόπουλος 'Απόστολος
160. Πουρναρόπουλος Γεώργιος
161. Πρωτονοταρίου-Δεϊλάκη Εὐαγγελία
162. * Ρουμπάνης Γεώργιος
163. Ρωμιοπούλου Αἰκατερίνη
164. Σακελλαρίου 'Αγνὴ
165. Σακελλαρίου Μιχαὴλ Β.
166. Σεργόπουλος Γεώργιος
167. * Σκάσσης 'Ερρῖκος
168. Σολομωνίδης Γεώργιος
169. * Σπυριδάκις Γεώργιος
170. * Σταθάτου 'Ελένη
171. Σταθάτου Χριστίνα
172. Στασινοπούλου-Τουλούπα Ἔβη
173. * Σταυρόπουλος Κωνσταντῖνος 'Α.
174. Στεφανόπουλος Πολύβιος
175. * Στίκας Εὐστάθιος
176. * Συνοδινὸς 'Ελευθέριος
177. Συριόπουλος Κωνσταντῖνος
178. * Σωτηρίου Μαρία
179. * Τεγοπούλου-'Ηλιοῦ 'Αλεξάνδρα
180. Τζαβέλλα Τερψιχόρη-Χαρὰ
181. Τζαννετᾶτος Θησεὺς
182. * Τοὺλ Χάρης
183. * Τραυλὸς 'Ιωάννης Μ.
184. * Τριανταφυλλίδης Περικλῆς
185. Τριανταφυλλόπουλος 'Ιωάννης
186. Τσαντίλας 'Ιωάννης
187. Τσιριντάνης 'Αλέξανδρος
188. Τωμαδάκης Νικόλαος
189. Φατούρου Κάντω
190. * Φιλιππάκη Βαρβάρα
191. * Φουντούλης Δημήτριος
192. * Χαρίτος 'Ιωάννης
193. * Χατζηδάκης 'Εμμανουὴλ
194. * Χατζηκακίδης 'Αθανάσιος
195. * Χατζηνικολάου Ἄννα
196. * Χρήστου Χρύσανθος
197. * Χριστόπουλος Μιχαὴλ
198. Χριστόπουλος Παναγιώτης

ΝΕΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

᾿Εκλεγέντες κατὰ τὰς συνεδρίας τῶν 4 καὶ 18 - 12 - 1972 καὶ μὴ δικαιούμενοι ψήφου κατὰ τὴν παροῦσαν Συνέλευσιν συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 5 § 2 τοῦ ᾿Οργανισμοῦ τῆς ῾Εταιρείας.

199. Βάλδκιρχ-Κοτιώνη ᾿Αλεξάνδρα
200. Βοκοτόπουλος Παναγιώτης
201. Γαζῆς ᾿Αλέξανδρος
202. Δασκαρόλης ᾿Αθανάσιος
203. Διαπούλης Χαράλαμπος
204. Θέμελης Πέτρος
205. Καλλιγᾶς Πέτρος
206. Κόλλιας ᾿Ηλίας
207. Κουκούλη-Χρυσανθάκη Χάιδω
208. Κουλεϊμάνη-Βοκοτοπούλου ᾿Ιουλία
209. Κουνουπιώτη-Μανωλέσου ῾Ελένη
210. Μπορμπουδάκης ᾿Εμμανουὴλ
211. Μπρούμης ᾿Ιωάννης
212. Μπρούσκαρη Μαρία
213. Νικονάνος Νικόλαος
214. Παπαστάμου Δημήτριος
215. Σακελλαράκης ᾿Ιωάννης
216. Σαραντόπουλος Κωνσταντῖνος
217. Τζεδάκις ᾿Ιωάννης
218. Τσάκος Κωνσταντῖνος
219. Χαρλαύτης Νικόλαος
220. Χουρμουζιάδης Γεώργιος

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΑΥΤΗΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1973

Ἀγαπητοὶ Ἑταῖροι, Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Πρὸ τῆς ἐκθέσεως τῶν κατὰ τὸ 1973 πεπραγμένων, τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας θὰ προσφέρῃ, ὡς πράττει κατ' ἔτος, εὐλαβῆ τιμὴν πρὸς τοὺς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐκλιπόντας ἑταίρους καὶ συναδέλφους, ὡς ἐλαχίστην ἐκδήλωσιν εὐγνώμονος πρὸς ἐκείνους ἀναμνήσεως.

Ἐκ τῶν ξένων ἡμῶν ἑταίρων ἀφήρπασεν ἐφέτος ὁ θάνατος τὸν γηραιόν, πλὴν ἔνθερμον μέχρι τέλους λάτρην τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος βασιλέα τῆς Σουηδίας Γουσταῦον Ἀδόλφον, ἀπὸ μακροῦ ἐπίτιμον Σύμβουλον τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

Ὁ πρᾶος καὶ καλοκάγαθος οὗτος βασιλεὺς μετέσχεν ἐνεργῶς τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν, τόσον τοῦ ἐν Ἑλλάδι Σουηδικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου ἐν Ἀσίνῃ τῆς Ἀργολίδος, ὅσον καὶ τῶν ἐν Κύπρῳ σουηδικῶν ἀποστολῶν, ἀργότερον δὲ καὶ τῶν ἐν Ἐτρουρίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἰταλίας γενομένων. Ὁ θάνατός του ὑπῆρξε σημαντικὴ ἀπώλεια οὐ μόνον διὰ τὴν Σουηδικὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν καθόλου ἀρχαιολογίαν, τὴν ὁποίαν παντοιοτρόπως ἐνίσχυε καὶ προῆγε· δι' ὃ καὶ ἀγαθωτάτη θὰ παραμείνῃ καὶ εἰς ἡμᾶς ἡ ἀνάμνησις τοῦ φιλαρχαίου ἡγεμόνος.

Δευτέραν δεινὴν ἀπώλειαν ὑπέστη ἡ Ἑταιρεία μας διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἀπὸ μακροῦ ἐπιτίμου τῆς Ἑταιρείας μας Συμβούλου

W. B. Dinsmoor ὁμοτίμου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Columbia τῆς Ν. Ὑόρκης καὶ κορυφαίου ἐρευνητοῦ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Γεννηθεὶς τὸ 1886 παρηκολούθησεν ὁ Dinsmoor ἀνελλιπῶς, ἀπὸ τοῦ 1908, τὰς ἀνασκαφικὰς ἐρεύνας τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν δημοσιεύσας πολυαρίθμους μελέτας, δι᾽ ὧν ἐφώτισεν ἀπό τε ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ἀπὸ καλαισθητικῆς πλευρᾶς βασικὰ προβλήματα τῶν τε ἐν Ἀθήναις μνημείων — ἰδίᾳ δὲ τῶν τῆς Ἀκροπόλεως — καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων ἱερῶν τῆς Ἑλλάδος. Ὑποδειγματικὴ διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν ὀξύνοιαν τῶν παρατηρήσεών της παραμένει πάντοτε ἡ περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πραγματεία του, τῆς ὁποίας νέαν ἔκδοσιν παρεσκεύαζε μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν του. Ἀλλ᾽ ἡ ἀρχαιολογικὴ εὐρυμάθεια τοῦ Dinsmoor δὲν περιέλαβεν εἰς τὴν ἔρευναν αὐτοῦ μόνον θέματα ἀνήκοντα καθαρῶς εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀρχαιολογικά, ὡς εἶναι τὸ ἀναφερόμενον εἰς τοὺς ἀπολογισμοὺς τῶν κτηρίων τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν Ἀθηναίων ἀρχόντων, δύο συγγράμματα, δι᾽ ὧν κατέλαβεν ἐξαίρετον θέσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην. Δικαίως διὰ τοῦτο ἐτιμήθη ὁ Dinsmoor καὶ διὰ τοῦ χρυσοῦ μεταλλίου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἀμερικῆς, τοῦ ὁποίου εἶχε διατελέσει καὶ πρόεδρος.

Ἐκ τῶν Ἑλλήνων αὐτῆς ἑταίρων ἐθρήνησεν ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία τὸν θάνατον τριῶν αὐτῆς μελῶν: τοῦ παλαιοῦ μέλους τῆς ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας καὶ προθύμου βοηθοῦ τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἑταιρείας Κωνσταντίνου Παπακωνσταντίνου, τοῦ Κωνσταντίνου Γεωργακοπούλου, Προέδρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ ἄλλοτε Πρωθυπουργοῦ, ἀνδρὸς μεγάλως κοινωνικῶς διαπρέψαντος, καὶ τοῦ ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς μεσαιωνικῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Γεωργίου Κόλλια, ἀνδρὸς ἐπιστημονικῶς διαπρέψαντος

διά τε τῆς καρποφόρου αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ τῶν ἱστορικῶν του ἐργασιῶν.

Στρέφοντες ἤδη τὸν λόγον πρὸς τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας θὰ προτάξωμεν τὴν περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἔκθεσιν ἡμῶν ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν.

(Ἕπεται ἡ ἔκθεσις περὶ τῆς ὁποίας βλ. τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1973).

....

....

Τοιοῦτο ὑπῆρξε, Κυρίαι καὶ Κύριοι, τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1973, ἔργον σημαντικόν, ἐπιτελεσθὲν μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ ἄλλοτε πίστεως πρὸς τὴν μεγάλην παράδοσιν τοῦ ὑπεραιωνοβίου ἱδρύματος τούτου.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

1. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΜΟΣΧΑΤΩ ΑΤΤΙΚΗΣ

(Παρένθ. πίν. Α΄ καὶ πίν. 1 - 5)

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀνέλαβε διὰ τοῦ ὑπογραφομένου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1973 τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς, ἐντὸς κτήματος τῆς οἰκογενείας Μιχαλοδημητράκη ἐν Μοσχάτῳ Ἀττικῆς [1], ἥτις διεξήγετο σταδιακῶς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1970 διὰ κονδυλίων τῆς τέως Β΄ Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων.

Τὸ ὡς ἄνω κτῆμα, συνολικῶν διαστάσεων 87 × 82 μέτρων, εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ Δήμου Μοσχάτου, εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Χρυσοστόμου Σμύρνης καὶ Θερμοπυλῶν, πλησίον τοῦ ἱεροῦ ναοῦ Μεταμορφώσεως καὶ οὐχὶ μακρὰν τοῦ σταθμοῦ Μοσχάτου τοῦ ἠλεκτρικοῦ σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν-Πειραιῶς. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ θέσις εὑρίσκετο νοτίως καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ διὰ μέσου ἢ νοτίου σκέλους τῶν Μακρῶν Τειχῶν, ἐν μέσῳ οἰκισμοῦ ἀνήκοντος εἰς ἕνα ἐκ τῶν δήμων τοῦ Ἀρχαίου Τετρακώμου [2].

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς ἐρεύνης ἀπετέλεσεν ἡ τυχαία ἀποκάλυψις ἀρχαίου τοίχου κάτωθεν τοῦ καταστρώματος καὶ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης (Τ. 1 παρένθ. πίν. Α΄), ὡς καὶ ἡ ἀμέσως ἐν συνεχείᾳ ἐπισήμανσις ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος τῆς Κυβέλης (πίν. 1), τὸ ὁποῖον ἐξεῖχεν ἐν μέρει ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἐπηκολούθησε συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ μικροῦ ναοῦ, διαστάσεων ± 5 × 3.75 μ., ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦτο τοποθετημένον τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς ἐπὶ διασωθέντος μαρμαρίνου βάθρου, παραπλεύρως τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο ἐπὶ ἰδιαιτέρου ὑψηλοῦ βάθρου ἐν μέρει μόνον διασωθεὶς μαρμάρινος λέων (πίν. 1, 2α) [3]. Τὸ ἐνδιαφέρον ἐπεξετάθη μετὰ ταῦτα εἰς τὸν εὐρύτερον περὶ τὸν ναὸν χῶρον, ἡ ἐξερεύνησις τοῦ ὁποίου ἐπεχειρήθη κατὰ

---

1. Προηγούμενα δημοσιεύματα: Ιω. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, ΑΑΑ IV, 1971, σ. 140 κέ., Ἔργον 1973, σ. 8 κέ.. Τοῦ αὐτοῦ: ΑΕ 1973, σ. 189 κέ., ΑΔ 26, 1971, Β΄ Χρον., σ. 37· ὁμοίως ἐν ΑΔ 1972, 1973 ὑπὸ ἐκτύπωσιν. Εἰς τὴν παροῦσαν περίοδον τῆς ἀνασκαφῆς συμμετέσχεν ἡ ἀρχαιολόγος δ. Ἀγλαΐα Ἀρχοντίδου, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐκφράζονται καὶ ἐντεῦθεν θερμαὶ εὐχαριστίαι διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν βοήθειαν. Τὴν ἀνασκαφὴν παρηκολούθησε καὶ ἡ φοιτήτρια Ἀρχαιολογίας δ. Βασιλικὴ Γκουζούλη.

2. Βλ. σχετικῶς ΑΕ 1973, σ. 209 καὶ τοπογραφικὸν σχέδιον, αὐτόθι εἰκ. 4.

3. Περισσοτέρας λεπτομερείας περὶ τοῦ ἀγάλματος καὶ τοῦ ναοῦ βλ. εἰς τὴν εἰδικὴν μελέτην αὐτόθι.

πρῶτον μὲν διὰ δοκιμαστικῶν τομῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ διὰ διαιρέσεως τοῦ παρουσιάζοντος τὸ κύριον ἐνδιαφέρον ΝΑ. τμήματος τοῦ κτήματος, διαστάσεων περίπου 40 × 30 μ., εἰς τετράγωνα πλευρᾶς 5 μέτρων[1].

Ὡς βάσις ἐλήφθη ὁ τοῖχος 1, ὁ ἀποκαλυφθεὶς ἐντὸς τῆς ὁδοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης, καθέτως πρὸς τὸν ὁποῖον ἔβαινον οἱ τοῖχοι 10 καὶ 11, ἔχοντες κατεύθυνσιν πρὸς τὸ κτῆμα. Ὑπετέθη ὅτι οἱ τοῖχοι οὗτοι ἀπετέλουν ἀντιστοίχως τὸ ἀνατολικόν, νότιον καὶ βόρειον ὅριον εὐρέος περιβόλου, ἐπεχειρήθη δὲ διὰ τομῶν ἡ παρακολούθησις τῆς πορείας τῶν δύο τελευταίων ἐντὸς τοῦ κτήματος. Οὕτω διεπιστώθησαν: τοῦ μὲν τοίχου 10 ἡ πιθανὴ πορεία διὰ τῶν τομῶν ΙΑ΄, ΙΒ΄, ΙΓ΄ καὶ ΙΣΤ΄, τοῦ δὲ ὑπ' ἀριθ. 11 μικρὰ μὲν τμήματα ἐντὸς τῶν τομῶν ΙΔ΄, ΙΖ΄ καὶ πιθανῶς ΙΗ΄ καθὼς καὶ σημαντικὸν συνεχὲς τμῆμα βορείως καὶ ΒΑ. τοῦ ναοῦ (πίν. 2β καὶ παρένθ. πίν. Α΄).

Ὁ τοῖχος 11 παρουσιάζει σημαντικὴν ἀνομοιομορφίαν εἰς τὴν κατασκευήν του, ὀφειλομένην εἰς μετασκευὰς καὶ προσθήκας, φαίνεται δὲ ὅτι διετηρήθη ἐν χρήσει ἐπὶ μακρὸν χρόνον, μέχρι τοὐλάχιστον τῆς ὁριστικῆς καταστροφῆς τοῦ ἱεροῦ, ἡ ὁποία, ὡς πιστεύεται, συμπίπτει πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ στρωματογραφία τοῦ χώρου βορείως καὶ ΒΑ. τοῦ ναοῦ, ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους μέχρι τοῦ ἐπιπέδου, τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ περίπου πρὸς τὸ κατώτερον σημεῖον τῆς ἀνωδομῆς τοῦ ναοῦ, παρουσιάζετο ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὡς ἑξῆς[2]: τὸ ἐπιφανειακὸν στρῶμα διεδέχετο στρῶμα μελανωποῦ χώματος, τὸ ὁποῖον περιεῖχεν εὑρήματα χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς κλασσικῆς μέχρι τῆς ὑστέρας ρωμαϊκῆς περιόδου — τὸ στρῶμα τοῦτο ἐπεσημάνθη, καὶ δὴ εἰς μεγαλύτερον πάχος, καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἐρευνηθέντα σημεῖα τοῦ κτήματος, παρουσίαζε δὲ καὶ σποραδικὰ βυζαντινὰ ὄστρακα· κάτωθεν τοῦ δευτέρου στρώματος διεπιστώθη τὸ τρίτον ἐκ κιτρινομέλανος χώματος, τὸ ὁποῖον περιεῖχε καὶ ὄστρακα ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐπεκάθητο δὲ τοῦ ἐπιπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ἐκτισμένος ὁ ναός.

Τὸ στρῶμα τοῦτο παρουσιάζει κλίσιν πρὸς τὰ κάτω ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς, πιθανῶς δὲ εἰς τὴν πρὸς Δυσμὰς προέκτασίν του παρεβιάσθη ὑπὸ τοῦ δευτέρου στρώματος καὶ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διαπιστωθῇ σαφῶς εἰς τὸν χῶρον τὸν ἀνασκαφέντα δυτικῶς τοῦ ναοῦ. Φαίνεται πάντως ὅτι τὸ στρῶμα τοῦτο ἐκάλυψε πρῶτον τὸν χῶρον μετὰ τὴν ὁριστικὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ

1. Ἡ διαίρεσις τοῦ ὡς ἄνω χώρου εἰς τετράγωνα ἐγένετο τῇ φροντίδι καὶ ἐπιστασίᾳ τῆς ἀρχαιολόγου κ. Ὄλγας Ἀποστολοπούλου, τὴν ὁποίαν εὐχαριστῶ θερμῶς διὰ τὴν ἐν γένει βοήθειάν της εἰς τὰς παλαιοτέρας φάσεις τῆς ἀνασκαφῆς. Ἡ ἐργασία τοῦ τετραγωνισμοῦ ἐξετελέσθη μετὰ μεγίστης εὐσυνειδησίας, παρὰ τὴν ἔλλειψιν ἐν τῇ Ἐφορείᾳ εἰδικῶν τεχνικῶν μέσων, ἕνεκα τῆς ὁποίας καὶ αἱ παρατηρούμεναι εἰς τὴν διαίρεσιν τοῦ χώρου ἐλαφραὶ ἀσυμμετρίαι.

2. Πρβ. ΑΔ 26, 1971, Β΄ Χρον., σ. 38, εἰκ. 2, ἔνθα ἀντὶ τοίχου 3, ἀνάγνωθι τὸ ὀρθὸν τοίχου 5.

ἱεροῦ. 'Ιδιαιτέραν σημασίαν εἶχεν ἡ ἀνεύρεσις ἐντὸς τῶν τριῶν ἀνωτέρω στρωμάτων θραυσμάτων γλυπτῶν, ὡρισμένα ἐκ τῶν ὁποίων ἀνῆκον εἰς τὸ μαρμάρινον λατρευτικὸν σύνταγμα· ταῦτα συνεκολλήθησαν μετ' αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν παροῦσαν φάσιν τῆς ἀνασκαφῆς ἡ ἔρευνα ἐνετοπίσθη εἰς τὰ κάτωθι σημεῖα:

ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΝ Γ4

Συνεπληρώθη ἡ ἔρευνα τοῦ δεξαμενοειδοῦς κτίσματος Γ (πίν. 3α, παρένθ. πίν. Α'), τὸ ὁποῖον εἶναι ὁπωσδήποτε μεταγενέστερον τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ. Σύγκειται ἐξ ὀπτοπλίνθων μετ' ἀσβεστοκονιάματος καὶ φέρει ἐσωτερικὴν ἐπένδυσιν διὰ κονιάματος. Διαστάσεις: μῆκος 3 μ., πλάτος 1.10 - 1.30 μ., μέγ. σωζ. ὕψος 0.68 μ.

ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΝ Γ5

Συνεπληρώθη ἡ ἔρευνα τοῦ κτίσματος Δ, τὸ ὁποῖον εἶναι σύγχρονον καὶ παρομοίου προορισμοῦ πρὸς τὸ Γ. Ἔχει σχῆμα τετράπλευρον. Διαστάσεις: 1.68 × 1.39 μ., μέγ. βάθος 0.65 μ., πλάτος τοιχωμάτων 0.31 - 0.40 μ. Φέρει ἐσωτερικὴν ἐπένδυσιν διὰ κονιάματος πάχους 0.02 - 0.03 μ., εἰς δὲ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δαπέδου του παρουσιάζει κοιλότητα διαστάσεων 0.50 × 0.50 μ. καὶ βάθους 0.20 μ., χρησιμεύουσαν προφανῶς διὰ τὸν καθαρισμόν.

Τὰ κτίσματα Γ καὶ Δ εἶχον ἤδη ἐπισημανθῆ ἐντὸς τῆς παλαιᾶς τομῆς Η' καὶ ἐν μέρει ἀνασκαφῆ.

ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΝ Δ4

Εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἀνασκαφῆς, ἤτοι εἰς βάθος 1 - 1.30 μ. ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κτήματος, ἀπεκαλύφθησαν οἱ ὑπ' ἀριθ. 15, 16, 18 καὶ 19 μεταγενέστεροι τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι προχείρου κατασκευῆς, συγκείμενοι ἐκ μικροῦ μεγέθους ἀργῶν λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιελήφθη εἴς τινα σημεῖα καὶ ὑλικὸν ἐκ δευτέρας χρήσεως. Οἱ τοῖχοι οὗτοι ἀνήκουν εἰς κτίσμα ὁπωσδήποτε μεταγενέστερον τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ. Στρῶσις κεραμίδων καλύπτουσα τὸ πλεῖστον τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου καὶ εὑρεθεῖσα ὀλίγον χαμηλότερον τῆς σῳζομένης ἄνω ἐπιφανείας τῶν ὡς ἄνω τοίχων, ἀπετέλει στρῶμα καταστροφῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐπίσης νεώτερον τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ.

Εἰς βάθος ±1.70 μ. ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κτήματος ἀπεκαλύφθησαν δύο παράλληλοι τοῖχοι ἔχοντες κατεύθυνσιν ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον (ὑπ' ἀριθ. 5 καὶ 20, παρένθ. πίν. Α', εἰκ. 1), ὁ πρῶτος ἐκ τῶν ὁποίων εἶχεν ἤδη ἐπισημανθῆ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀνασκαφῆς ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸ τετράγωνον Δ5. Ἡ ἔρευνα τῶν θεμελίων τοῦ τοίχου τούτου εἶχεν ἀποδώσει ὄστρακα κλασσικῶν χρόνων. Οἱ δύο τοῖχοι σύγκεινται ἐκ μικρῶν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀκανονίστων λίθων. Ἡ δυτικὴ ὄψις τοῦ τοίχου 20 παρουσιάζει περισσότερον

ἐπιμεμελημένην κατασκευήν (πίν. 3β). Ὁ μεταξὺ τῶν δύο ὡς ἄνω τοίχων χῶρος, πλάτους 0.70 μ. περίπου, ἠρευνήθη μέχρι βάθους ±1.20 μ. ἐκ τῆς ἄνω σῳζομένης ἐπιφανείας των, ἔνθα ἐπεσημάνθη στρῶσις ἐκ λιθίνων πλακῶν ἐν εἴδει δαπέδου ἢ πυθμένος, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ τὸ ἀναβλύζον εἰς τὸ βάθος περίπου τοῦτο, ὅπως καὶ εἰς τὰ λοιπὰ σημεῖα τοῦ κτήματος, δυσχεραίνει τὴν περαιτέρω ἔρευναν. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ ὡς ἄνω χώρου ἦτο ἀρκετὰ διατεταραγμένη,

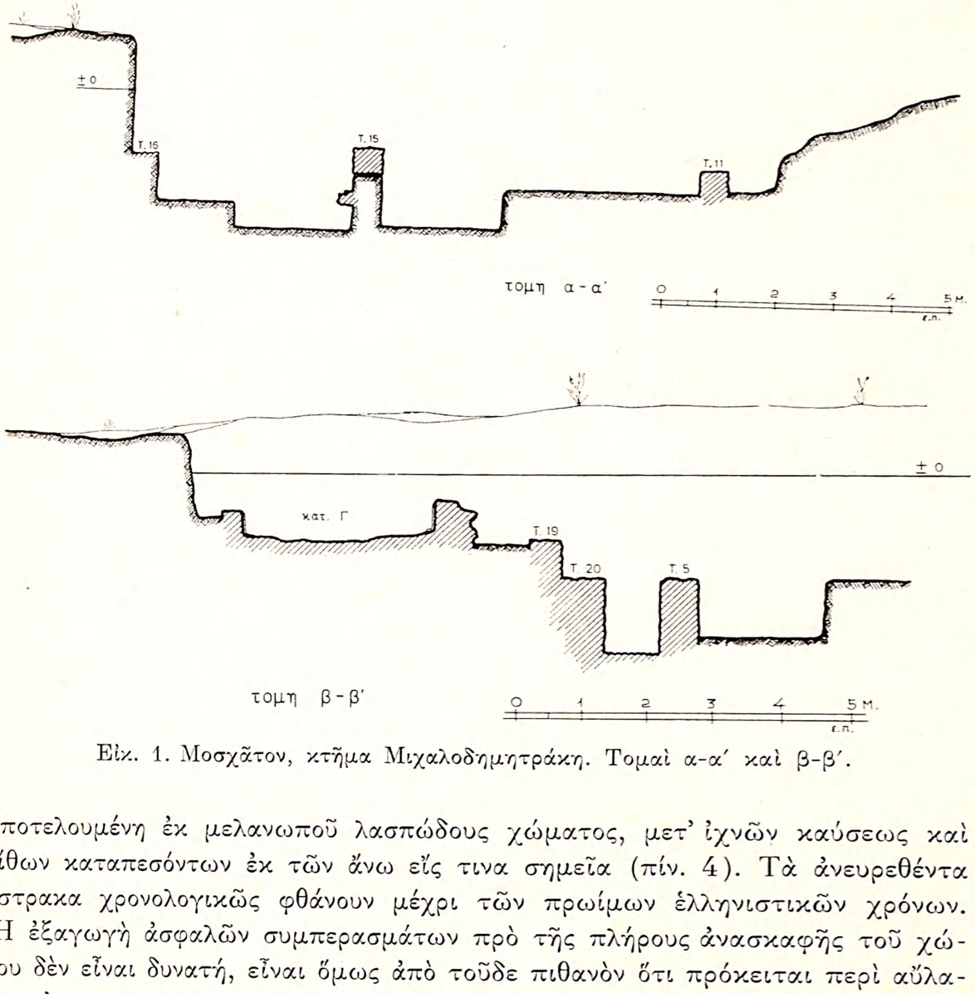

Εἰκ. 1. Μοσχᾶτον, κτῆμα Μιχαλοδημητράκη. Τομαὶ α-α΄ καὶ β-β΄.

ἀποτελουμένη ἐκ μελανωποῦ λασπώδους χώματος, μετ᾽ ἰχνῶν καύσεως καὶ λίθων καταπεσόντων ἐκ τῶν ἄνω εἴς τινα σημεῖα (πίν. 4). Τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα χρονολογικῶς φθάνουν μέχρι τῶν πρωΐμων ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἡ ἐξαγωγὴ ἀσφαλῶν συμπερασμάτων πρὸ τῆς πλήρους ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου δὲν εἶναι δυνατή, εἶναι ὅμως ἀπὸ τοῦδε πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ αὔλακος ἀποχετευτικοῦ χαρακτῆρος. Ἡ στρωματογραφία παρουσιάζεται εἰς τὸ τετράγωνον Δ4 ὡς ἀκολούθως (εἰκ. 2, πρβ. καὶ ἀνωτέρω σ. 6):

1) Μέχρι βάθους ±0.80 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κτήματος ἔχομεν τὸ πρῶτον στρῶμα ἐκ καστανοῦ χώματος. 2) Ἀπὸ βάθους ±0.80 - 1.20 μ. τὸ δεύτερον ἐκ μελανωποῦ χώματος, τὰ εὑρήματα τοῦ ὁποίου φθάνουν τοὐλάχι-

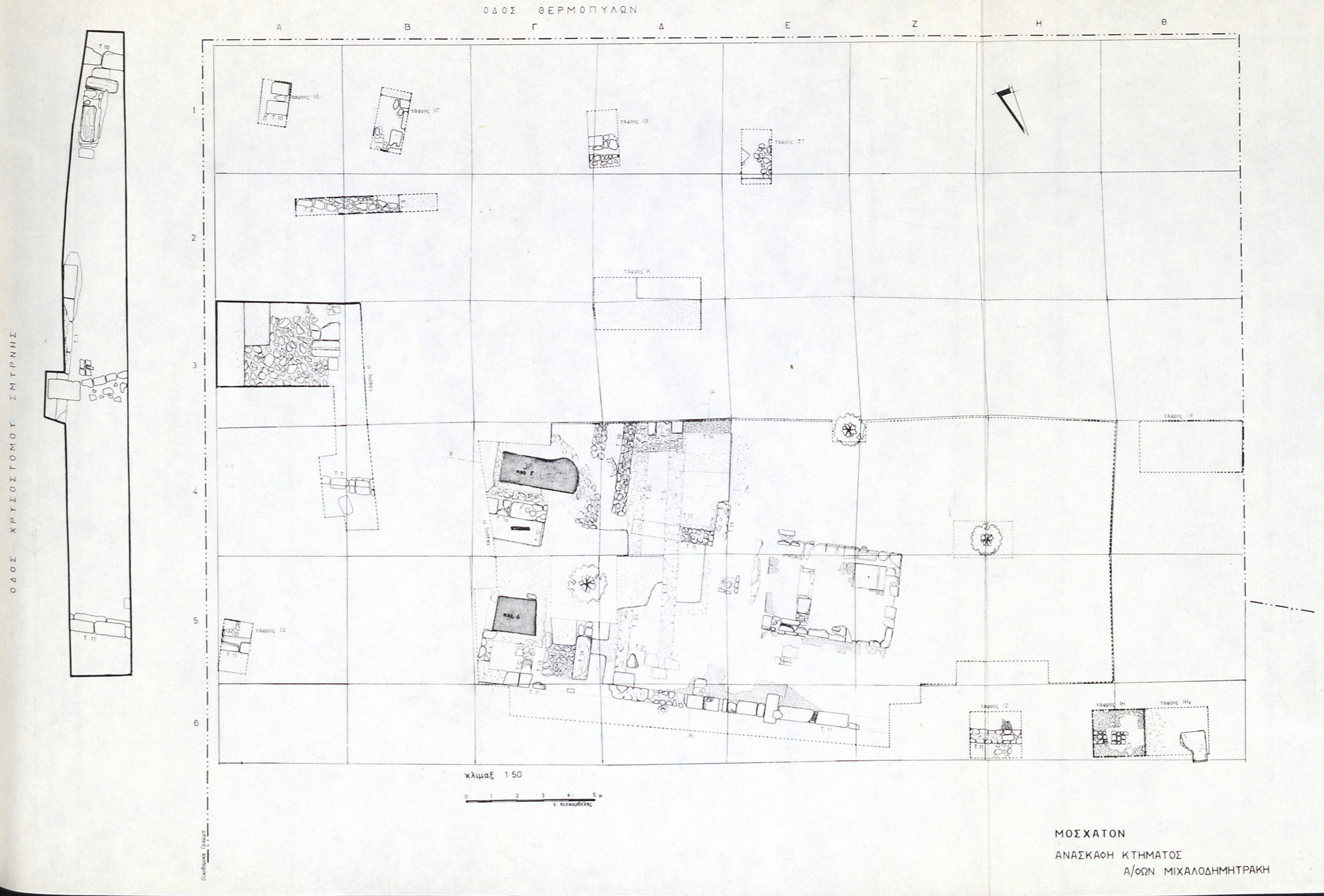
ΟΔΟΣ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ
Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ
1 2 3 4 5 6
ΟΔΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ
τάφρος ΙΑ
τάφρος ΙΓ
τάφρος ΙΒ
τάφρος ΙΣΤ
τάφρος Κ
τάφρος ΙΘ
τάφρος ΙΔ
τάφρος ΙΖ
τάφρος ΙΗ
κλιμαξ 1:50
0 1 2 3 4 5 μ.
ΜΟΣΧΑΤΟΝ
ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΚΤΗΜΑΤΟΣ
Α/ΦΩΝ ΜΙΧΑΛΟΔΗΜΗΤΡΑΚΗ

στον μέχρι τῶν ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων· τὸ στρῶμα τοῦτο ἐπικάθηται τῆς ἐνταῦθα ἀποκαλυφθείσης στρώσεως κεραμίδων. 3) Τὸ τρίτον στρῶμα ἐκ κιτρινωποῦ χώματος, χαμηλότερον τῆς στρώσεως κεραμίδων, ἀρχίζει ἀπὸ βάθους ±1.20 - 1.70 μ.· τὸ στρῶμα τοῦτο εἰς τὰ τμήματα τὰ καλυπτόμενα ὑπὸ τῶν κεραμίδων δὲν ἀπέδωσε βέβαια ὄστρακα νεώτερα τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς· τοῦτο ὅμως εἶναι πιθανῶς συμπτωματικόν, καθόσον ἐντὸς τούτου εὑρέθησαν,

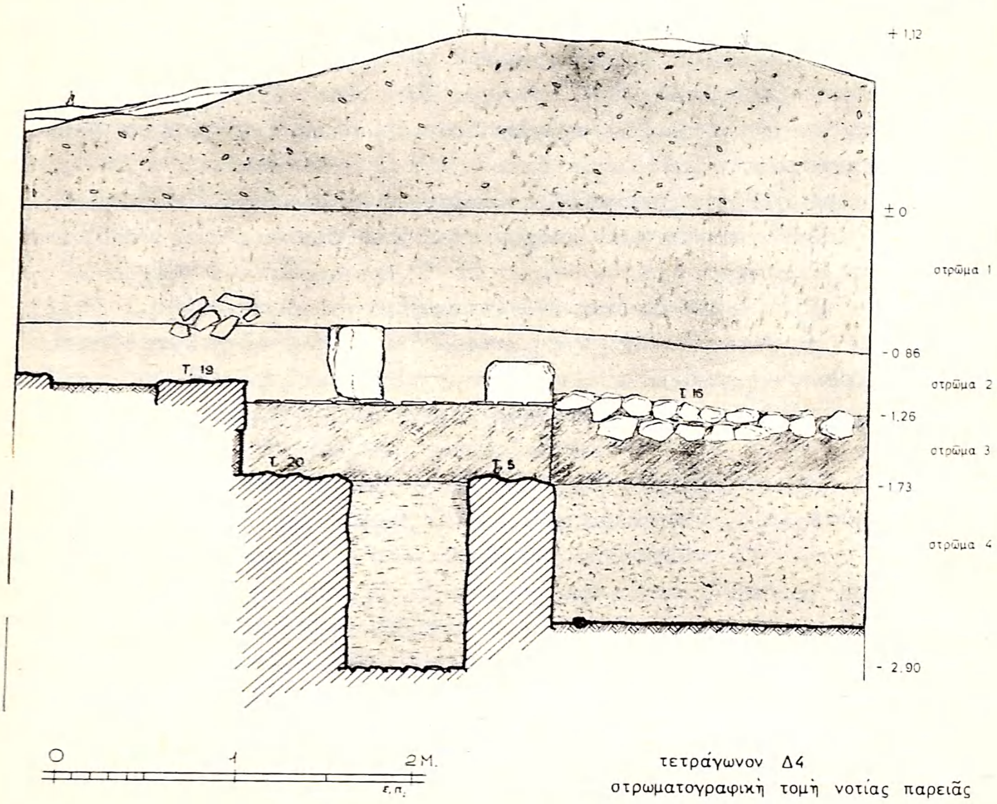

Εἰκ. 2. Μοσχᾶτον, κτῆμα Μιχαλοδημητράκη. Τετράγωνον Δ4. Στρωματογραφικὴ τομὴ τῆς νοτίας παρειᾶς.

ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς ἀνασκαφῆς ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ στρώματος, μαρμάρινα θραύσματα ὡς καὶ τεμάχιον δαπέδου διασῷζον ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος, τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἀνευρεθὲν ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Δύο τεμάχια μαρμάρου συνανήκοντα ἀποτελοῦν μικρὸν τμῆμα ἐκ τῶν πτυχώσεων μαρμαρίνου ἐνδεδυμένου ἀγάλματος διαστάσεων 0.125 × 0.07 × 0.05 μ. (πίν. 5β). 4) Τὸ τέταρτον στρῶμα, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται χαμηλότερον τῆς στάθμης τοῦ ναοῦ, ἀποτελεῖται ἐκ κιτρίνου χώματος καθαρωτέρου, περιέχοντος ὄστρα-

κα μὴ κατερχόμενα πέρα τῆς πρωίμου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς εἰς τὸ ἄνω μέρος καὶ τῆς κλασσικῆς εἰς τὰ χαμηλότερα μέρη. Ἡ μεταξὺ τῶν τοίχων 5 καὶ 20 ἐπίχωσις πρέπει πάντως νὰ διακριθῇ τοῦ κανονικοῦ τετάρτου στρώματος ὡς ἔχουσα ἰδιαίτερον χαρακτῆρα.

ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΝ Δ5

Ἤρχισεν ἡ ἔρευνα τοῦ ΒΑ. τμήματος αὐτοῦ, πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς πρὸς Βορρᾶν συνεχείας τῶν τοίχων 5 καὶ 20. Εἰς τὴν νοητὴν περίπου προέκτασιν τοῦ τοίχου 20 ἀπεκαλύφθη τοῖχος (ὑπ' ἀριθ. 24, παρένθ. πίν. Α'), περὶ τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος βέβαιον ἐὰν εἶναι ὁ τοῖχος 20 ἢ νέος τοῖχος βαίνων ἐπ' αὐτοῦ. Νέου τοίχου (ὑπ' ἀριθ. 21), σχηματίζοντος γωνίαν πρὸς τοὺς ὑπ' ἀριθ. 5 καὶ 24, ἀπεκαλύφθη τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον, νοτίως τοῦ τοίχου 11. Ὁ τοῖχος 21 εἶναι ἐπιμεμελημένης κατασκευῆς, συγκείμενος ἐκ κανονικῶν πωροπλίνθων, ἀπετέλει δὲ πιθανῶς παλαιότερον τοῖχον περιβόλου βορείως τοῦ ναοῦ, ἀντικατασταθέντα βραδύτερον ὑπὸ τοῦ τοίχου 11. Ἀνατολικῶς τοῦ τοίχου 24 καὶ εἰς βάθος 0.43 μ. ἐκ τῆς σῳζομένης ἄνω ἐπιφανείας του διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις δαπέδου φέροντος ἐπάλειψιν διὰ κονιάματος. Τὸ δάπεδον τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, καθόσον ἡ στάθμη του συμπίπτει πρὸς ἐκείνην τοῦ ναοῦ, πρέπει δὲ ὁπωσδήποτε ἡ ἔρευνα αὐτοῦ νὰ ὁλοκληρωθῇ μελλοντικῶς.

ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΝ Δ3

Διενηργήθη τομὴ διαστάσεων 3.30 × 3.50 μ. πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς παλαιᾶς τομῆς Θ', πρὸς παρακολούθησιν τῆς συνεχείας ἐπισημανθέντος εἰς βάθος 1.40 μ. ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κτήματος λιθοστρώτου δαπέδου. Τὸ λιθόστρωτον, ἀποτελούμενον ἐξ ἀκανονίστων λίθων μικροῦ σχετικῶς μεγέθους καί τινων πωρίνων πλακῶν, διεπιστώθη εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου, καλύπτεται δὲ ὑπὸ τοῦ τρίτου (κιτρινομέλανος) στρώματος (πίν. 5α). Δὲν ἐπεβεβαιώθη παλαιὰ ὑπόθεσις περὶ ἰχνῶν αὐλακώσεων τροχῶν ἁμάξης.

Τομὴ ΙΘ' (παρὰ τὸ δυτικὸν ὅριον τοῦ κτήματος): συνεπληρώθη ἡ ἔρευνα μέχρι βάθους ±2.50 μ., ἔνθα ἀνευρέθη ὕδωρ, χωρὶς νὰ ἐπισημανθῇ ὁ ἀναμενόμενος δυτικὸς τοῖχος τοῦ ὑποτιθεμένου εὐρέος περιβόλου (πρβ. ἀνωτ. σ. 6).

Τομὴ Κ' (μεταξὺ τῶν τετραγώνων Δ2 καὶ Δ3): ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν συστηματικῆς ἐρεύνης τοῦ νοτίως τῆς κυρίως ἀνασκαφῆς χώρου. Ἡ ἀνασκαφὴ διεκόπη μετὰ τὴν ἐπισήμανσιν εἰς βάθος ±1 μ. νέου τοίχου (ὑπ' ἀριθ. 22), ἔχοντος κατεύθυνσιν ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον.

ΙΩΑΝΝΗΣ Χ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

2. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗΣ ΤΑΝΑΓΡΑΣ

(Πίν. 6 - 11)

Συνεχίσθη δι' ἕκτον ἔτος ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ παρὰ τὴν θέσιν «Γκράβα» ἢ «Δένδρον» ἐκτεταμένου καὶ σημαντικωτάτου μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου. Ἡ ἀνασκαφή μας ἐγένετο εἰς δύο σημεῖα τοῦ νεκροταφείου, ἤτοι παρὰ τὸ ΒΔ. πέρας αὐτοῦ καὶ εἶτα παρὰ τὸ ΝΑ. τοιοῦτο. Τὰ ἀντίστοιχα σημεῖα εἶχον ἐπισημανθῆ διὰ παλαιοτέρων σκαφῶν. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς θέσεις ἀπεκαλύφθησαν, ὡς ἄλλως τε καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ νεκροταφείου, συστάδες πυκνῶν τάφων, θαλαμοειδῶν.

Εἰς τὴν πρώτην θέσιν ἅπασαι αἱ ὀροφαὶ τῶν τάφων, ἐξαιρέσει ἑνὸς μόνον, εἶχον ὑποχωρήσει, οἱ δὲ θάλαμοι εἶχον πληρωθῆ χωμάτων. Ἡ ἀδιαχώριστος, σχεδὸν ἑνιαία ἐπίχωσις ἐμαρτύρει κρήμνισιν τῶν ὀροφῶν τῶν τάφων καὶ πρόσμειξιν τῆς ἰζηματογενοῦς λατύπης καὶ τῶν χωμάτων εἰς χρόνον οὐχὶ μακρὸν ἀφιστάμενον ἀπὸ τῆς κατασκευῆς αὐτῶν.

Εἰς τὴν δευτέραν θέσιν σταθερώτερον πέτρωμα ἐπέτρεψε τὴν διατήρησιν ἱκανῶν ὀροφῶν τῶν τάφων. Προσεκτικὴ μελέτη κατέστησε δυνατὴν τὴν ἀποσαφήνισιν κατασκευαστικῶν τινων λεπτομερειῶν τῶν τάφων. Εἶναι γενικῶς εὐεξήγητον ὅτι οἱ δρόμοι τῶν τάφων διετηρήθησαν ἄριστα, λόγῳ τῆς κατακαλύψεώς των ὑπὸ τοῦ προϊόντος λαξεύσεως τοῦ τάφου, ἐνῷ οἱ θάλαμοι αὐτῶν, ὑποκείμενοι εἰς βραδεῖαν φθορὰν καὶ διάβρωσιν τοῦ πετρώματος, ἠλλοιώθησαν εἰς τὰς λεπτομερείας των. Τὰ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου μορφολογικὰ στοιχεῖα (θύρα, παραστάδες) ἀποδίδουν ἓν ἑνιαῖον καὶ γενικὸν κατασκευαστικὸν πρόγραμμα παραλλάσσον, κατὰ περίπτωσιν, ἀναγομένην εἴτε εἰς διαφορὰν χρονικῆς κατασκευῆς, εἴτε ἁπλῶς εἰς διαφορὰν βαθμοῦ στερεότητος τοῦ λαξευομένου πετρώματος. Παλαιότεροι τάφοι (ἰδίᾳ τῆς ΥΕ ΙΙΙΑ περιόδου) ἔχουν τὰ τοιχώματα τῶν δρόμων κατακόρυφα ἢ ὀλίγον συγκλίνοντα ἄνω. Σὺν τῷ χρόνῳ ἡ σύγκλισις αὕτη καθίσταται ὁλονὲν μεγαλυτέρα, μέχρις ἐλαχίστης (ὁριακῆς) διαστάσεως τῶν βραχιόνων τῶν δρόμων. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο, διασταυρούμενον, ἐν χρονολογικῇ συναρτήσει, πρὸς τὰ κτερίσματα τῶν ταφῶν, δημιουργεῖ ἀφορμὴν μελέτης τῆς ταφικῆς μορφολογίας.

Τὸ θυραῖον ἄνοιγμα ἔχει τὴν βάσιν του ὀρθογώνιον, τὴν δὲ ὀροφὴν ἠρέμα καμπύλην, ἐνίοτε δὲ ὀρθογώνιον καὶ αὐτὴν ἐν σχήματι κανονικοῦ τραπεζίου. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο φαίνεται νὰ ἀπαντᾷ εἰς τοὺς παλαιοτέρους τάφους.

Τὸ «μέτωπον» τοῦ τάφου εἴτε ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἐπαλλήλων κανονικῶν

τραπεζίων, συναπτομένων εἰς τὴν κορυφὴν τῆς θυραίας ὀπῆς (πιθανὸν παλαιοτέρα φάσις), εἴτε σχηματίζεται εἰς εὐρὺ τόξον, ὁμόρροπον πρὸς τὴν ὁμοίου σχήματος θύραν (πιθανὸν νεωτέρα φάσις).

Ἐσωτερικῶς τοῦ θαλάμου εἴτε προεκτείνονται ἑκατέρωθεν τοῦ θυραίου ἀνοίγματος οἱ ἀντίστοιχοι «βραχίονες» ἐν εὐθείᾳ γραμμῇ καὶ ὀρθῇ γωνίᾳ πρὸς τοὺς τοιούτους τῆς εἰσόδου, εἴτε κόπτονται οὗτοι εἰς ἀβαθεῖς κοιλότητας.

Τὸ σχῆμα τοῦ θαλάμου ἐν κατόψει παρουσιάζεται γενικῶς ἀκανόνιστον καὶ ἐν πολλοῖς σύμφωνον πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ τάφου. Δηλαδὴ φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὴν ὁ πυρὴν τοῦ θαλάμου σχεδιάζεται καὶ λαξεύεται χονδρικῶς περιφερής, ἀλλ' ἐν τῇ προόδῳ χρήσεως αὐτοῦ ὁ ἀρχικὸς πυρὴν διευρύνεται συνεχῶς διὰ νέων ἡμιπεριφερῶν μυχῶν, οἵτινες σχετίζονται μὲ τὴν χρονικὴν ἔκτασιν χρήσεως τοῦ τάφου. Εἰς τὴν ἀκανόνιστον γενικῶς μορφὴν τοῦ θαλάμου συντείνει ἡ ἄνισος ἔκτασις τῶν κοιλοτήτων τούτων, ἐξαρτωμένη ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ πρὸς ἐναπόθεσιν ἀριθμοῦ καὶ ὄγκου κτερισμάτων ἢ ταφῶν (ἐνίοτε λαρνάκων) ἢ καὶ ἐκ τῆς συστάσεως τοῦ πετρώματος, γενικώτερον. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ θαλάμου, καθ' ὅλον ὁρώμενον, ἡ κριβανοειδὴς μορφὴ μετὰ ἐπικλινοῦς ἢ ἐλαφρῶς θολωτῆς ὀροφῆς, ἀποτελεῖ πάγιον σχεδὸν μορφολογικὸν στοιχεῖον τῶν τάφων τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας. Οἱ δρόμοι τῶν τάφων ἐν Τανάγρᾳ ἔχουν, ἄνευ ἐξαιρέσεως, ἠπίαν καὶ συνεχῆ κλίσιν μέχρι τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου διακοπτόμενοι ἐκεῖ, σπανιώτατα, ὑπὸ μικρᾶς λαξευτῆς βαθμίδος.

Σπάνιαι εἶναι αἱ περιπτώσεις ἀποθέσεως λειψάνων καὶ κτερισμάτων εἰς λάκκους - ἀποθέτας εἰς τὸν θάλαμον, σπανιώτερον δὲ εἰς τοὺς δρόμους τῶν τάφων. Οἱ ἀποθέται οὗτοι, ὅπου ὑπάρχουν, ἔχουν μικρὰς κατὰ κανόνα διαστάσεις καὶ σχῆμα ὀρθογώνιον ἢ ἐλλειψοειδές.

Ἄξιος μνείας εἶναι ὁ τρόπος ἀποφράξεως τῆς θυραίας ὀπῆς διὰ τῆς τυπικῆς ξερολιθιᾶς. Μελανοὶ καὶ ἀκανόνιστοι ἀσβεστόλιθοι εἰλημμένοι ἐκ τῶν παρακειμένων, ὡς φαίνεται, λόφων ἀποτελοῦν τὸ ὑλικὸν ἀποφράξεως τῶν εἰσόδων τῶν τάφων. Σημειοῦνται ἐνταῦθα δύο χαρακτηριστικά: Τὸ πρῶτον καὶ κύριον λίθινον ἕρκος στηρίζουν ἐξωτερικῶς μεγάλαι πλαγίως τοποθετημέναι πλάκες, ἴσως διὰ λόγους σταθεροποιήσεως αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου ἐντὸς τοῦ θαλάμου καὶ κατὰ κανόνα δεξιὰ τῆς εἰσόδου, ἐκ τῶν ἔσω, εὑρίσκομεν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὀλίγους λίθους, ὁμοίους πρὸς τοὺς τῆς εἰσόδου. Ἡ διαπίστωσις αὐτή, συνδυασθεῖσα καὶ μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι κατὰ κανόνα οἱ φράσσοντες τὴν εἴσοδον ἐπιμήκεις λίθοι τοποθετοῦνται κατὰ διστοιχίαν, μὲ τὰς κορυφάς των πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ὡδήγησε καὶ εἰς τὴν καὶ ἄλλοθεν ἐκφρασθεῖσαν ἄποψιν, ὅτι ἡ θυραία ὀπὴ ἀπεφράσσετο συγχρόνως ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν μέχρι τοῦ ὕψους ἐκείνου, ἀφ' οὗ ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ τοῦ τάφου ὁ κτίζων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ θαλάμου, ὅστις κατέλειπε καὶ λίθους τινὰς ἀχρησιμοποιήτους παρὰ τὴν εἴσοδον.

Ἐξαίρεσιν τοῦ γενικοῦ κανόνος λαξεύσεως θαλαμοειδῶν τάφων ἐν Τανάγρᾳ

ἀποτελοῦν εὐάριθμα παραδείγματα λακκοειδῶν τάφων (pit-graves), γενομένων ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου καὶ στεγαζομένων διὰ σειρᾶς πλακῶν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι τάφοι φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς τοὺς ἐσχάτους χρόνους χρήσεως τοῦ ἐν Τανάγρᾳ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου.

Συνεχίσθη ἐφέτος ἡ ἀρίθμησις τῶν τάφων κατὰ συνέχειαν τῆς ἀριθμήσεως τῆς προηγουμένης ἀνασκαφῆς. Οὕτως ὁ πρῶτος τάφος τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἔλαβε τὸν ἀριθμὸν 56.

Ὁ δρόμος τοῦ τάφου βαίνει βαθμιαίως πλατυνόμενος καὶ κατιὼν μέχρι τῆς θυραίας ὀπῆς. Πρὸς ἀποφυγὴν κοινοτύπων περιγραφῶν τῶν κατ' ἰδίαν μορφολογικῶν στοιχείων τῶν τάφων θὰ παρασχεθοῦν ἱκανὰ σχέδια αὐτῶν καὶ θὰ ἀναλύωνται τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα μόνον, ἅτινα χρήζουν εἰδικῆς μνείας.

Εἰς τὸν τάφον 56 οὐδὲν κτέρισμα εὑρέθη καὶ οὐδὲν ἀντικείμενον, πλὴν ἑνὸς λειψάνου ὀστοῦ. Τὸ πρᾶγμα φαίνεται περίεργον, δοθέντος ὅτι ὁ τάφος εὑρέθη ἀσύλητος, τὸ ἕρκος τῆς ὀπῆς ἀπαραβίαστον καὶ ἡ ὀροφὴ τοῦ θαλάμου ἄθικτος, πλὴν μικρῶν ἀποφλοιώσεων. Ἡ πιθανωτέρα λοιπὸν ἑρμηνεία τοῦ πράγματος εἶναι ἡ τῆς καταθέσεως ἐντὸς τοῦ θαλάμου ἀκτερίστου ταφῆς.

Τοῦ τάφου 57 ὑπεχώρησεν ἡ ὀροφή. Ὁ τάφος ἐφιλοξένει δύο ταφάς, τὴν μίαν ἀκτέριστον, τὴν δ' ἑτέραν συνοδευομένην ὑπὸ τριῶν ἀγγείων (πρόχους, ἀλάβαστρον, δίωτος βαθὺς σκύφος). Ὁ δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ μυχὸς τοῦ θαλάμου εἶχεν ὑποχωρήσει καὶ ὡδήγει εἰς ἕτερον θάλαμον τάφου, ὅστις ἐσκάφη ἐγγύτατα τοῦ παρόντος. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν εἶναι νέον διὰ τὸ παρὸν νεκροταφεῖον. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους 1968 δύο τῶν μεγαλυτέρων τάφων τοῦ νεκροταφείου (ἀριθ. 1 καὶ 2) ἐλαξεύθησαν ἢ διευρυνόμενοι ἤγγισαν ἀλλήλους, ὥστε ὑπεχώρησεν εἰς σημεῖόν τι ἡ διαχωρίζουσα αὐτοὺς ἐπιφάνεια. Τὸ κενὸν ἐφράχθη διὰ ξερολιθιᾶς, ὁμοίας πρὸς τὴν τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου. Εἰς τὴν ἐφετινήν, ἐξ ἄλλου, ἀνασκαφὴν οἱ ὑπ' ἀριθ. 57 καὶ 60 τάφοι εἶχον τόσον ἀλλοιωθῆ καὶ φθαρῆ, ὥστε ἡ μεταξύ των ἐπιφάνεια, πάχους ἥσσονος τῶν 0.30 μ., εἶχε καταρρεύσει. Αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ δικαιολογοῦν τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ τάφοι ἐκάλυπτον εἰς πυκνὴν διάταξιν τὸν διατιθέμενον χῶρον τοῦ νεκροταφείου, λαξευόμενοι εἴτε συγχρόνως πως καὶ εἰς ἐφαρμογὴν σχεδίου τινὸς εἴτε πιθανώτερον εἰς διάφορόν πως χρόνον. Εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν ἡ κατάληψις ὑπολειφθέντος χώρου φαίνεται εἰς ἐνίας περιπτώσεις νὰ ἔχῃ τὸν χαρακτῆρα παρεισφρύσεως, ὑπὸ συγγενῶν ἴσως, εἰς χῶρον ἀνήκοντα εἰς οἰκογένειαν ἢ γένος τι.

Ἡ τελευταία παρατήρησις φαίνεται νὰ τεκμηριώνεται ἀπὸ τὰς ἀνασκαφικὰς ἐνδείξεις. Εἰς τὸ μέγα νεκροταφεῖον ὑπάρχουν συστάδες τάφων καταφανῶς ἀνώτεραι ἀπὸ ἄλλας ἐξ ἐπόψεως ἐκλογῆς περισσότερον περιόπτου θέσεως καὶ στερεωτέρου πετρώματος. Εἰς τοὺς τάφους αὐτοὺς εὑρέθησαν τὰ πλουσιώτερα εὑρήματα καὶ αἱ περισσότεραι λάρνακες. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι διενέμετο ἐξ ἀρχῆς ὁ χῶρος τοῦ νεκροταφείου εἰς διάφορα γένη ἢ οἰκογενείας, ανα-

λόγως τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς στάθμης αὐτῶν, ἐπληροῦτο δὲ οὗτος βαθμηδὸν ὑπὸ τάφων τῶν οἰκογενειῶν τούτων καὶ τῶν συγγενῶν των (κατιόντων).

Τοῦτο ἀσφαλῶς συνεχίζετο ἐφ' ὅσον διετηρεῖτο τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν σύστημα. Συστάδες εὐτελεστέρων καὶ πενεστέρων τάφων ἀπαντοῦν, κατὰ κανόνα, εἰς τὰ πρόρριζα τῶν κλιτύων καὶ δὴ ἑκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς

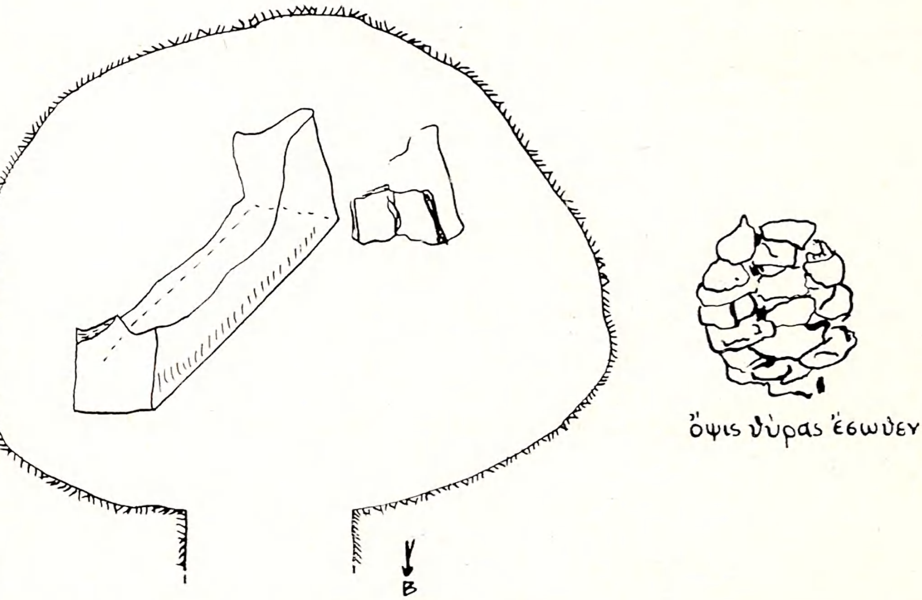

Εἰκ. 1. Τάφος 59.

ράχεως αὐτῶν. Εἰς χρόνους πολιτικῆς ἀποδιοργανώσεως, πενίας καὶ παρακμῆς φαίνεται ὅτι ὡρισμένοι ἐτόλμησαν νὰ ταφοῦν, καὶ τὸ κατώρθωσαν, εἰς εὐτελῆ ὀρύγματα μεταξὺ παλαιοτέρων καὶ καλυτέρων τάφων. Διαθέτομεν ὡρισμένα παραδείγματα ὑποτυπωδῶν θαλαμοειδῶν τάφων ἢ ὀρθογωνίων λάκκων (pit-graves), οἱ ὁποῖοι ἐλαξεύθησαν μεταξὺ τῶν κανονικῶν τάφων τοῦ νεκροταφείου. Δυστυχῶς οἱ τάφοι οὗτοι, περιέχοντες πλῆθος ὀστῶν, εὑρέθησαν πάντοτε ἀκτέριστοι, ἐν τούτοις τὰ μορφολογικά των χαρακτηριστικὰ δικαιολογοῦν μεταγενεστέραν χρονολόγησιν (ΥΕ ΙΙΙΓ). Φαίνεται ἐξ ἄλλου ὅτι καὶ ἐντὸς τῶν θαλάμων ἢ εἰς τοὺς δρόμους τῶν τάφων παρεισέφρυσαν νεώτεραι ταφαί, πλὴν ὅμως τοῦτο ἐπαφίεται διὰ λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν εἰς τὸ μέλλον.

Ἡμιελλειψοειδὴς εἶναι ἡ κάτοψις τοῦ τάφου 58, κειμένου ἐγγύτατα τοῦ τάφου 59. Ἡ ὀροφὴ τοῦ θαλάμου εἶχε καταρρεύσει καὶ γενικῶς ἀλλοιωθῆ τὸ σύνολον αὐτοῦ ἐκ τῆς κατακρημνίσεως καὶ τῆς διαβρώσεως ἐκ τοῦ εἰσρεύσαν-

τος ὕδατος (βλ. κατωτέρω). Ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου εὑρέθη ψευδόστομος ἀμφορίσκος, ὡς μόνον εὕρημα τοῦ τάφου.

Ὁ τάφος 59 εἶχεν ὑποστῆ τὴν αὐτὴν διάβρωσιν πρὸς τὸν τάφον 58. Ἡ κάτοψις τοῦ θαλάμου (εἰκ. 1) εἶναι σχεδὸν περιφερὴς μὲ μικρὸν μυχὸν κατὰ τὴν δυτικήν του πλευράν. Εὐμεγέθης ἀβαφὴς λάρναξ εὑρέθη εἰς θραύσματα ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου. Τό μοναδικὸν κτέρισμα αὐτῆς ἦτο ποτήριον μὲ γεφυρόστομον προχοήν.

Ὁ τάφος 60 (εἰκ. 2) εὑρίσκεται βορείως καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου 57. Ἡ κατάρρευσις τοῦ διαχωριστικοῦ παραπετάσματος τῶν δύο τάφων ὡδήγησεν εἰς ἐντοπισμὸν τοῦ τάφου 60. Ἡ ὀροφὴ τοῦ τάφου διετηρήθη, παρὰ τὰς ἱκανὰς ἀποφλοιώσεις αὐτῆς. Λείψανα ὀστῶν καὶ κτερίσματα τῆς ὁμάδος εὑρέθησαν εἰς μικρὸν μυχόν, σχηματιζόμενον κατὰ τὸ δυτικὸν πέρας τοῦ περιφεροῦς θαλάμου τοῦ τάφου. Τὰ κτερίσματα περιλαμβάνουν ἑπτὰ ἀγγεῖα, ἤτοι ὑδρίαν, προχοΐσκην, θήλαστρον, κρατηρίσκον, ἀλάβαστρον (ἀρτόσχημον), ψευδόστομον ἀμφορίσκον καὶ ὑψίπουν κύλικα.

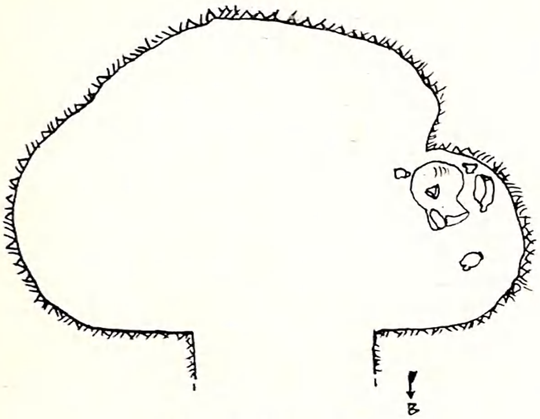

Εἰκ. 2. Τάφος **60**.

Ὁ τάφος 61 ἔχει περιφερῆ κάτοψιν θαλάμου. Ἡ ὀροφή του εἶχε καταρρεύσει, παρὰ τὴν ἀνατολικήν του δὲ πλευρὰν ἀπέδωσεν ὁμάδα ὀστῶν μὲ κτέρισμα ἓν ἀρτόσχημον.

Ὁ τάφος 62 εὑρέθη τεταραγμένος καὶ ἄνευ εὑρημάτων.

Ὁ τάφος 63 (εἰκ. 3) δὲν διετήρησε τὴν ὀροφήν του, εἶχε δὲ τὸν θάλαμον πλήρη λίθων διαφόρων μεγεθῶν καὶ σχημάτων μέχρι τῆς ἐπιφανείας. Ὑψηλὰ εὑρέθησαν ὄστρακά τινα τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων, ἐνῷ αἱ ταφαὶ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων διατάσσονται εἰς τὸν θάλαμον ὡς ἑξῆς: μία εἰς μικρὰν κόγχην ἀνατολικῶς τῆς θύρας (διαστάσεις κόγχης: 0.33 × 0.52 μ.). Ἐντὸς τῆς κόγχης εὑρέθη θήλαστρον, προχοΐσκη καὶ ἀνὰ ἓν εἰδώλιον τοῦ τύπου Ψ καὶ Φ ἀντιστοίχως. Εἰς ἀπόστασιν 1.25 μ. ἀπὸ τῆς κόγχης πρὸς Νότον εὑρέθη ἑτέρα ὁμὰς κτερισμάτων καὶ ὀστῶν, ἐνῷ μία τρίτη ὁμὰς εὑρέθη δυτικῶς τῆς εἰσόδου, ΝΑ. δὲ αὐτῆς τετάρτη ὁμὰς ὀστῶν καὶ ἀγγείου.

Ὁ τάφος 64 ἔχει σχῆμα θαλάμου σχεδὸν περιφερές, περιεῖχε δὲ μίαν ταφήν, μὲ κτερίσματα ψευδόστομον ἀμφορίσκον καὶ σφονδύλιον ἐκ στεατίτου.

Ὁ τάφος 65 (εἰκ. 4) δὲν διετήρησε τὴν ὀροφήν του. Εἰς βάθος 1.45 μ.,

ἐντὸς τῶν τοιχωμάτων, εὑρέθη μεμονωμένος ἀσκός, ὀλίγον βαθύτερον ψευδόστομος ἀμφορίσκος, περαιτέρω δὲ τρία ἀκόμη ἀγγεῖα εἰς θραύσματα (ἀμφορίσκος, ἀρτόσχημον, κύπελλον). Εἰς τὸ τέρμα τοῦ θαλάμου κατὰ μὲν τὸ δυτικὸν τμῆμά του εὑρέθη ὁμὰς ὀστῶν καὶ πρόχους, νοτιώτερον δὲ κρανίον μετὰ ἀρτοσχήμου, ἐνῷ πρὸς Ἀνατολὰς εὑρέθησαν περισσότερα κρανία εἰς διάφορα ὕψη. Κρανία ἐπίσης εὑρέθησαν κατὰ τὸ ΝΔ. τμῆμα τοῦ τάφου, ὁμοῦ μετὰ σκύφου.

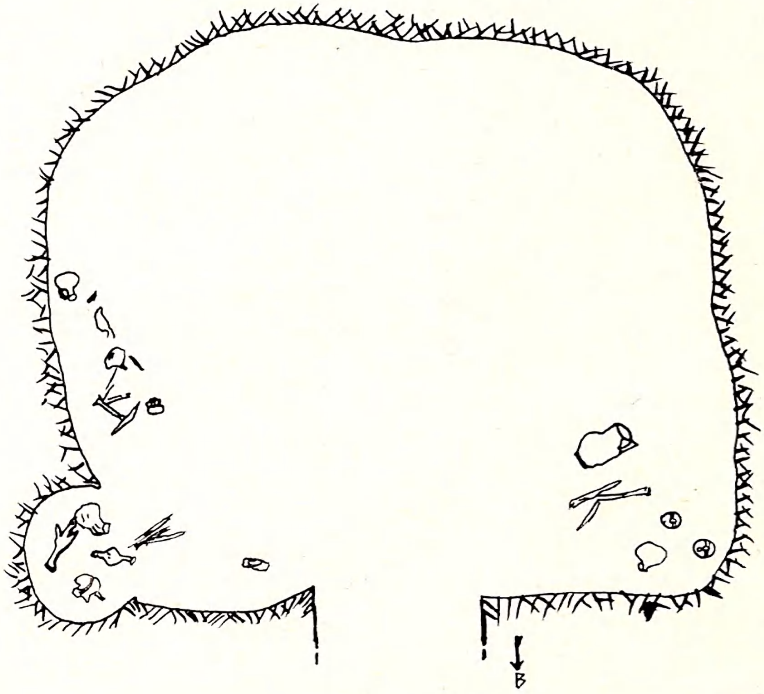

Εἰκ. 3. Τάφος 63.

Δυτικῶς τοῦ θαλάμου καὶ εἰς ὕψος 1.10 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου εὑρέθη εἰς τὸν βράχον μικρὸν ὀρθογώνιον λάξευμα, ὕψους 0.60 μ., μήκους 0.72 καὶ πλάτους 0.52 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν δύο πώριναι πλάκες, αἱ ὁποῖαι φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευον ὡς καλυπτήριοι. Συνεπῶς τὸ λάξευμα εἶναι μικρὸς λακκοειδὴς τάφος (pit-grave), ἀλλ' εὑρέθη δυστυχῶς ἀκτέριστος καὶ μὲ ἐλάχιστα ἴχνη ὀστῶν (ἴσως τάφος παιδὸς ἢ καὶ νηπίου).

Ὁ τάφος 66 εἶχεν ἀρκετὰ συμπαγῆ καὶ σκληρὰ χώματα, γεγονὸς ὀφειλόμενον εἰς τὴν εἴσοδον ὀμβρίων ὑδάτων ἐντὸς τοῦ καταρρεύσαντος θαλάμου, τὰ ὁποῖα παρέσυραν παχὺ στρῶμα ἀργιλώδους γῆς, ὅπερ διηθήθη καὶ κατέλαβεν ὅλα τὰ κενά, τὰ ὁποῖα κατέλιπεν ἡ ὑποχώρησις τῆς ὀροφῆς. Τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλους τάφους, ἰδίᾳ τοὺς εὑρισκομένους εἰς τὸ κατώτερον τμῆμα

τῆς κλιτύος. Ὁ τάφος εὑρέθη τεταραγμένος, ἀπέδωκεν ὅμως ἕνα ἀμφορίσκον καὶ ἓν θήλαστρον.

Ὁ τάφος 67 εἶχε κρημνισμένην τὴν ὀροφὴν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ξερολιθιᾶς. Τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου ἦσαν πρόχους καὶ κύλιξ.

Ὁ τάφος 68 (εἰκ. 5) πάλιν ἄνευ ὀροφῆς, ἀπέδωκεν εὐαρίθμους σωληνωτὰς ψήφους ὑποκυάνου ὑαλομάζης, μίαν ὀρείας κρυστάλλου ὡς καὶ μίαν πρόχουν.

Εἰκ. 4 - 5. Οἱ τάφοι 65 καὶ 68.

Ὁ τάφος 69 ἦτο σεσυλημένος. Ἀπέδωκεν ἱκανὰ θραύσματα λαρνάκων ἀβαφῆ καὶ μετὰ γραπτοῦ διακόσμου. Ὁ τάφος 70 ἀπέδωκε ποτήριον καὶ κύπελλον, ὁ 71 ἀβαφῆ λάρνακα καὶ εἰς ὁμάδα παρ' αὐτὴν τρία προχυτικὰ ποτήρια (γεφυρόστομα), ἕνα κρατηρίσκον καὶ δύο κύλικας. Ὁ τάφος 72 εὑρέθη σεσυλημένος, ἀλλ' ἔδωσεν εἰς θραύσματα μίαν λάρνακα ἀβαφῆ καὶ μίαν μετὰ γραπτῶν παραστάσεων· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ τάφος 73, ὁ ὁποῖος πλὴν τῶν τεθραυσμένων λαρνάκων ἔδωκε καὶ μέγαν ἀριθμὸν ἀγγείων, κυρίως εἰς θραύσματα (πρόχοι, κρατηρίσκος, ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι). Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸν τάφον 74. Τέλος ὁ τάφος 75 εὑρέθη ἀσύλητος. Ἐντὸς τοῦ θαλάμου εὑρέθησαν δύο ὁμάδες ὀστῶν ἔχουσαι κτερίσματα ἡ μὲν πρώτη ξυρόν, μαχαίριον καὶ ἀκόνην, ἡ δὲ δευτέρα αἰχμὴν δόρατος καὶ θήλαστρον (εἰκ. 6, 7).

Ἀπὸ προηγούμενα ἔτη εἶχον ἐπισημανθῆ λείψανα δύο οἰκισμῶν, ἀντιστοιχούντων εἰς τὰ δύο νεκροταφεῖα, εἶχον μάλιστα διανοιγῆ καὶ ἀρκεταὶ τομαὶ πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ χαρακτῆρος τῆς χρονολογίας καὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν. Ἐφέτος ἀνελήφθη καὶ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ καὶ εἰς τοὺς δύο οἰκισμούς, ἡ ὁποία ἀπέβη λίαν ἐνδιαφέρουσα. Παρὰ τὸ μικρὸν σχετικῶς πάχος τῶν ἐπιχώσεων τὰ θεμέλια τῶν κτηρίων διατηροῦνται καλῶς καὶ τὰ κεραμεικά, κυρίως, εὑρήματα εἶναι ἄφθονα. Εἰς τοὺς οἰκισμοὺς ἀπεκαλύφθησαν δύο τοὐλάχιστον στρώματα κατοικήσεως, τὸ πρῶτον τῶν ὁποίων λήγει περὶ τὴν ἀρ-

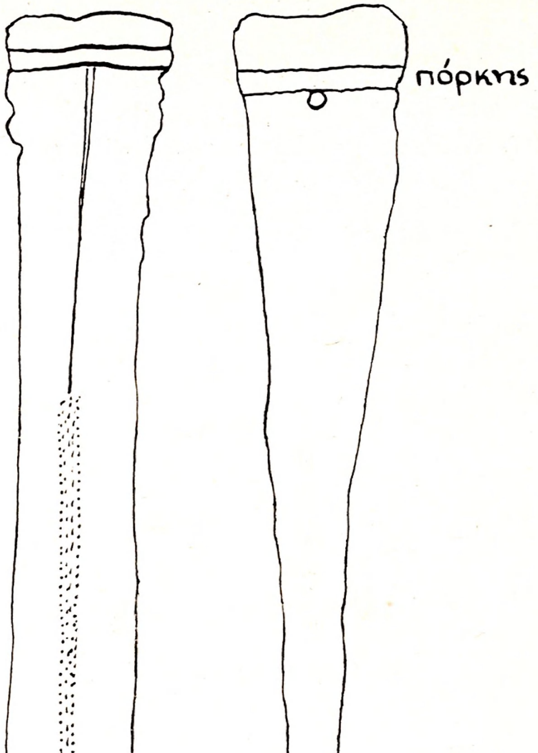

Εἰκ. 6. Χαλκῆ αἰχμὴ δόρατος ἐκ τοῦ τάφου 75.

χὴν καὶ τὸ δεύτερον περὶ τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου, ὅπερ συμφωνεῖ πρὸς τὰς χρονολογικὰς ἐνδείξεις τῶν νεκροταφείων. Ἐλπίζεται ὅτι ἡ συνέχισις τῆς ἐρεύνης τῶν οἰκισμῶν θὰ συμπληρώσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ σπουδαίου, ὡς φαί-

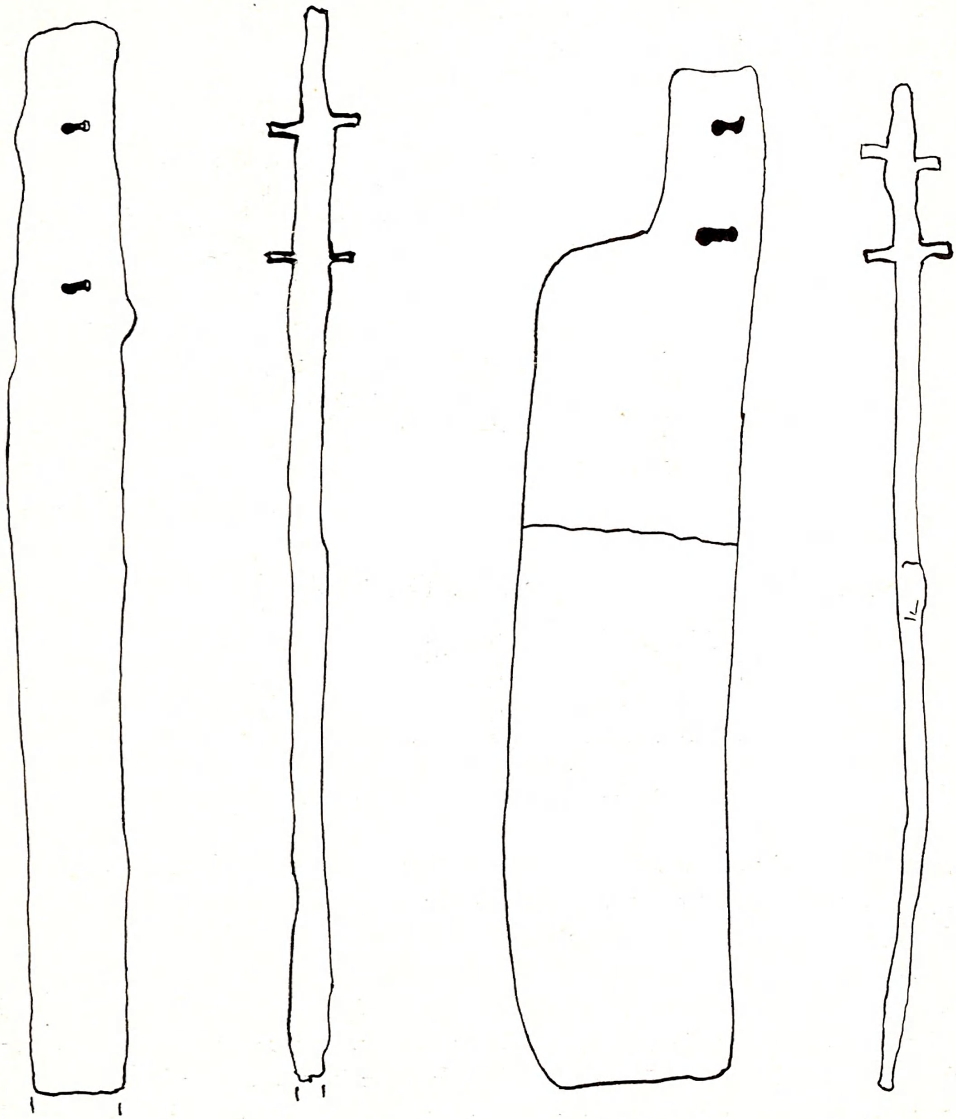

Εἰκ. 7. Μαχαίριον καὶ ξυρὸν ἐκ τοῦ τάφου 75.

νεται, κέντρου τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας. Εἰς τὴν προσεχῆ ἔκθεσιν θὰ δοθοῦν ἀκριβέστερα στοιχεῖα περὶ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν οἰκισμῶν, μετὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς μελέτης τῶν εὑρημάτων. Ἐπειδὴ αἱ λάρνακες τῆς ἐφετινῆς ἀνα-

σκαφῆς δὲν ἀποκατεστάθησαν ἀκόμη, θὰ δοθοῦν ἐνταῦθα ὡρισμέναι εἰκόνες λαρνάκων τῆς ἀμέσως προηγουμένης περιόδου (πίν. 10 - 11), τῶν ὁποίων θὰ προστεθῇ καὶ σύντομος ὑπομνηματισμός. Τὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ νεκροταφείου περιλαμβάνουν πέντε λάρνακας γραπτὰς καὶ περὶ τὰ πεντήκοντα ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ ἀντικείμενα, ὡς ἠριθμήθησαν ἀνωτέρω κατὰ τάφον (πίν. 6 - 9). Τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων καὶ ἡ διακόσμησίς των κατατάσσουν ταῦτα

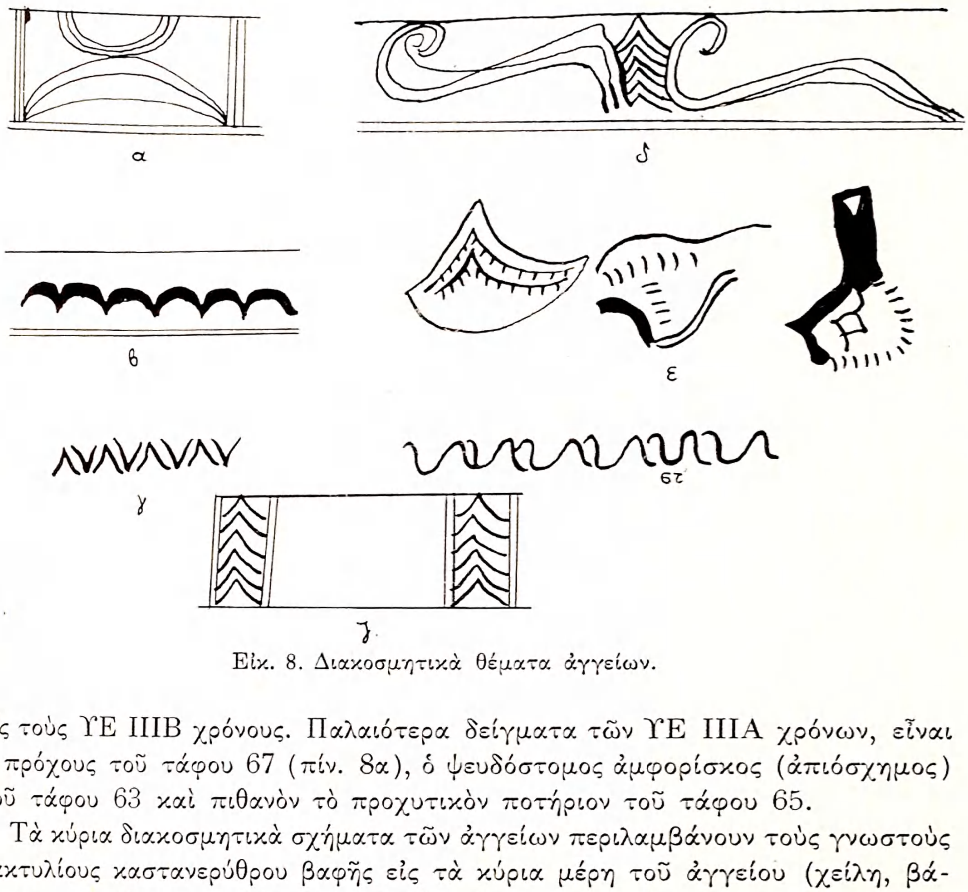

Εἰκ. 8. Διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων.

εἰς τοὺς ΥΕ ΙΙΙΒ χρόνους. Παλαιότερα δείγματα τῶν ΥΕ ΙΙΙΑ χρόνων, εἶναι ἡ πρόχους τοῦ τάφου 67 (πίν. 8α), ὁ ψευδόστομος ἀμφορίσκος (ἀπιόσχημος) τοῦ τάφου 63 καὶ πιθανὸν τὸ προχυτικὸν ποτήριον τοῦ τάφου 65.

Τὰ κύρια διακοσμητικὰ σχήματα τῶν ἀγγείων περιλαμβάνουν τοὺς γνωστοὺς δακτυλίους καστανερύθρου βαφῆς εἰς τὰ κύρια μέρη τοῦ ἀγγείου (χείλη, βάσιν λαιμοῦ, ὤμους, κοιλίαν, βάσιν). Εἰς τὰ ἀνοικτὰ σχήματα βάφεται πάντοτε καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ χείλους. Εἰς τὰς ράχεις τῶν λαβῶν ὑπάρχει εἴτε μία κατακόρυφος κυματοειδὴς ταινία εἴτε τρεῖς, συνήθως, γραπταὶ κηλῖδες. Εὐάριθμα παραδείγματα, κυρίως θήλαστρα, εἶναι ὁλόβαφα ἐξωτερικῶς πλὴν τοῦ κάτω μέρους τῆς βάσεως. Τὰ μοτίβα εἶναι γνωστὰ θέματα τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ διακοσμητικῆς τῶν ἀγγείων (εἰκ. 8), συνήθως ἐντὸς μετοπῶν, ἤτοι ἀντίστροφα ἡμικύκλια, ἐνάλληλοι ἀγκῶνες, περίστικτοι κύκλοι, ἀντίνωτα τρίγωνα, ὁριζοντία ὀφιοειδὴς γραμμὴ κ.ἄ.ὅ.

Εὐάριθμοι λάρνακες, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζονται ἐνταῦθα, ἔχουν ἱκανὸν ἐνδιαφέρον, ἑρμηνευτικὸν καὶ εἰκονογραφικόν. Ἡ λάρναξ τοῦ πίν. 10α προῆλθεν ἐκ τοῦ τάφου 47. Ἡ μία τῶν μακρῶν πλευρῶν της διακοσμεῖται μὲ πυκνὴν βλάστησιν ἐσχηματοποιημένων φυτικῶν θεμάτων, διὰ τὰ ὁποῖα φαίνεται προβληματικὴ οἱαδήποτε ἀσφαλὴς ταύτισις. Μερικὰ ἐνθυμίζουν ἐντονώτερον τὴν μήκωνα. Τὰ χρώματα εἶναι ἐρυθρὸν καὶ μέλαν. Εἰς τὸ κάτω δεξιὸν τμῆμα τῆς λάρνακος παρίσταται τὸ μεγαλύτερον τμῆμα ἀντικειμένου, τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ ὁποίου εἰσέρχεται ἐντὸς τῆς συστάδος τῶν φυτῶν. Θὰ ἀνεγνώριζέ τις μετὰ πιθανότητος ὑψίπρωρον πλοῖον μετὰ τοξοειδοῦς ἐμβόλου καὶ μετὰ ἱστοῦ καὶ κωπῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀποδοθῆ ὡς ὁμάδες λοξῶν γραμμῶν ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τοῦ σκάφους. Ἐὰν ἡ ταύτισις εἶναι ὀρθὴ θὰ ἔβλεπέ τις ἐνταῦθα τὴν νεκρικὴν λέμβον πλέουσαν πρὸς τὸν κόσμον τῶν σκιῶν, τὴν ἀλληγορίαν τοῦ ὁποίου τονίζουν τὰ φυτὰ καὶ τὰ λοιπὰ σύμβολα τῆς παραστάσεως (κύκλοι μετὰ διαγωνίων καὶ στιγμῶν). Ἡ παράστασις εἶναι ἐνδεικτικὴ τοῦ ποικίλλοντος θεματολογίου τῶν λαρνάκων τῆς Τανάγρας.

Ἡ εἰκὼν τοῦ πίν. 10β παριστᾷ τὴν μακρὰν πλευρὰν ἄλλης λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 36. Ἐντὸς μετοπῶν παρίστανται δύο γυναῖκες, ἡ πρώτη τῶν ὁποίων κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς μεγάλην σπονδικὴν κύλικα, ἐνῷ ἡ δευτέρα διατηρεῖ τὴν γνωστὴν στάσιν τῶν θρηνητριῶν. Μία λάρναξ ἐκ τοῦ τάφου 15 (πίν. 11α) διακοσμεῖται καὶ εἰς τὰς δύο μακρὰς πλευρὰς μὲ σφίγγα πτερωτὴν ἐντὸς μετόπης, ἡ ὁποία φέρει πλούσιον παραπληρωματικὸν διάκοσμον ἀνθεμίων καὶ συναφῶν θεμάτων.

Τέλος ἡ εἰκὼν τοῦ πίν. 11β παριστᾷ τὴν μακρὰν πλευρὰν μιᾶς ἄλλης λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 16. Εἰς τὸ ἄνω ἥμισυ παρίσταται χορὸς δέκα γυναικῶν πρὸς τὰ δεξιά, ἐνῷ εἰς τὸ κάτω δύο βόες ἑκατέρωθεν ἀνθεμίου, τὸν ἕνα τῶν ὁποίων ἄγει (πρὸς θυσίαν;) μορφὴ μὲ βραχὺν χιτῶνα. Αἱ εἰκονογραφικαὶ παραστάσεις τῶν λαρνάκων τῆς Τανάγρας εἶναι ἤδη ἡ μεγαλυτέρα γραπτὴ πινακοθήκη τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

3. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΣΕΣΚΛΩ

(Πίν. 12 - 13)

Περιωρισμέναι σχετικῶς ὑπῆρξαν κατὰ τὸ 1973 αἱ ἐν Σέσκλῳ ἐνεργηθεῖσαι ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, λόγῳ ἀπροβλέπτων ἄλλων δυσχερειῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀπασχολήσεως τοῦ γράφοντος κατὰ τὸ θέρος εἰς ἄλλην ἐν Θεσσαλίᾳ ἀνασκαφήν, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐκ τῆς ἀνάγκης παρακολουθήσεως ἐκ τοῦ σύνεγγυς τῶν συνεχιζομένων ἐργασιῶν διαμορφώσεως τοῦ ὅλου περὶ τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου χώρου.

Τὸν κύριον τομέα τῶν ἀνασκαφῶν ἀπετέλεσε τάφρος ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν 60 περίπου μ. πρὸς τὰ ΝΔ. αὐτῆς, διαστάσεων δὲ 8 × 7.50 μ., ὅπου καὶ πέρυσιν εἶχε διενεργηθῆ δοκιμαστικὴ σκαφή. Αἱ ἐπιχώσεις ἀνῆκον καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν Νεολιθικὴν καὶ κυρίως εἰς τὴν φάσιν τοῦ λεγομένου «Προ-Σέσκλου», ἐν μέρει ὅμως καὶ εἰς προγενεστέρας. Τὰ στρώματα, ὡς ἐδείχθη σαφέστερον εἰς τὴν τομήν, εἶχον ἰσχυρὰν κλίσιν πρὸς τὰ κάτω καὶ περὶ τὸ μέσον περίπου, ἡ κλίσις δὲ αὕτη ὠφείλετο εἰς μέγα ὄρυγμα, ὅπερ εἶχεν ἤδη ἐρευνηθῆ κεχωρισμένως κατὰ τὴν περυσινὴν περίοδον.

1. Τὰ γενόμενα εὑρήματα ἦσαν ἄφθονα καὶ ἐνδιαφέροντα, ἰδίως ἡ κεραμεική, καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν μονόχρωμος· τὸ ἐπικρατοῦν χρῶμα τῆς ἐπιφανείας εἶναι τὸ ἐρυθρωπὸν κεραμόχρουν, ἐκ τῶν σχημάτων δὲ τὸ συνηθέστερον ὁ ἀνοικτὸς σκύφος μὲ παχύτερα ἢ λεπτὰ τοιχώματα, ἄνευ βάσεως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ μετὰ βάσεως. Δείγματος χάριν εἰκονίζονται δύο συμπληρωθέντα ἐρυθρὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα (πίν. 13α-β). Ἄλλοι σκύφοι καὶ δοχεῖα στενόλαιμα ἦσαν κατεσκευασμένα ἐκ πηλοῦ ἀκαθάρτου μᾶλλον, εἶχον δὲ παχύτερα τοιχώματα καὶ ἀσφαλῶς ἦσαν σκεύη καθημερινῆς χρήσεως. Ἐλάχιστα (3 - 4) ἦσαν τὰ τεμάχια γραπτῶν ἀγγείων, ἐξ αὐτῶν δὲ μόνον τοῦ ἑνὸς εἶναι δυνατὴ πειστικὴ ἀναπαράστασις τοῦ σχήματος (σκύφος). Γενικῶς εἰπεῖν ἡ κεραμεικὴ τοῦ στρώματος δὲν παρουσιάζει ἀξιολόγους διαφοράς, συγκρινομένη πρὸς τὴν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἐκ στρωμάτων τῆς αὐτῆς φάσεως προερχομένην· μὲ τὸ νέον ὅμως ἄφθονον καὶ στρωματογραφημένον ὑλικὸν παρέχονται εὐρύτεραι δυνατότητες συγκριτικῆς σπουδῆς. Καὶ ἐκ τῆς γενομένης μελέτης τοῦ ὑλικοῦ προκύπτει, ὅτι ἐν Σέσκλῳ τοὐλάχιστον ὑφίσταται μία καθαρὰ καὶ σαφῶς κεχωρισμένη ἐνδιάμεσος κεραμεικὴ φάσις, προγενεστέρα τοῦ κλασσικοῦ «Πολιτισμοῦ τοῦ Σέσκλου», μ ο ν ό χ ρ ω μ ο ς κατ' οὐσίαν, χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἔκλειψις τῆς γραπτῆς

κεραμεικῆς τοῦ λεγομένου «Πρωτο-Σέσκλου». Κατὰ τὴν φάσιν αὐτὴν συνεχίζεται τεχνικῶς ἡ παράδοσις τῆς ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς καὶ προετοιμάζονται αἱ νέαι μορφαὶ τῆς ἑπομένης περιόδου.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων προϊόντων τῆς κεραμεικῆς ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἄφθονος παρουσία ἀρυτήρων, καθὼς καὶ «πηνίων» (κατὰ κανόνα ἀτρήτων) καὶ ἡ σχετικὴ σπάνις πεσσῶν σφενδονῶν, ὡς καὶ «τραπεζῶν» (μόνον μικρὰ τεμάχια).

2. Σχετικῶς ἄφθονα εὑρέθησαν καὶ ἐφέτος πήλινα εἰδώλια· ἐξ αὐτῶν τρία μόνον ἦσαν ἄρτια, τὰ δὲ λοιπά (ἐν συνόλῳ κατεμετρήθησαν καὶ κατεγράφησαν εἰς τὸ ἀνασκαφικὸν εὑρετήριον 18 τεμάχια) ἐλλιπῆ ἢ ἁπλᾶ τεμάχια. Κατὰ κανόνα σχεδὸν πρόκειται περὶ σχηματικῶν παραστάσεων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος (ἓν ἢ δύο μόνον ἦσαν τὰ εἰδώλια ζῴων)· ἓν ὅμως, ἀτυχῶς λίαν ἐλλιπὲς παράδειγμα, ἐκ καθαρωτάτου ἀνοικτοῦ κιτρίνου πηλοῦ (πίν. 12β) παρουσιάζει ὄχι μόνον τὴν φυσιοκρατικὴν διάθεσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν πλαστικὴν δύναμιν καὶ χάριν τῶν εἰδωλίων τοῦ «Πρωτο-Σέσκλου». Ὁ τύπος εἶναι γνωστὸς ἀπὸ μακροῦ (πρβ. Χρ. Τσούνταν, Δ - Σ, πίν. 29, ἀρ. 1 καὶ 3), βεβαιωμένη δ' ἐπίσης εἶναι ἡ μακρὰ διάρκειά του. Τὸ πλάτος τοῦ εἰκονιζομένου τεμαχίου εἶναι μόλις 0.05 μ. Πολὺ κατώτερον ποιοτικῶς καὶ πλαστικῶς εἶναι ἄλλο τεμάχιον ἐξ ἀνοικτοῦ πάλιν πηλοῦ, ἀνῆκον πιθανῶς εἰς ἀνδρικὴν καθημένην μορφήν. Ἀξιοσημείωτος ἐξ ἄλλου διὰ τὴν ἁπλότητα εἶναι καὶ ἡ εἰκονιζομένη (πίν. 12α) μικρά (ὕψ. 0.023 μ.) κεφαλή.

Ἄλλη κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου, συμφυὴς μετὰ τοῦ ὑψηλοῦ λαιμοῦ (πίν. 12γ), ἔχει ὕψος 0.038 μ. Δι' ἐντυπώσεων δηλοῦνται σαφῶς οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὸ στόμα καὶ διὰ μικρῶν ἐντύπων γραμμῶν χαράσσονται αἱ παρειαί. Τὸν αὐτὸν περίπου τύπον κεφαλῆς, χωρὶς ὅμως ὑψηλὸν λαιμόν, ἔχει τὸ ἐν πίν. 12δ σχηματικὸν εἰδώλιον γυναικός, ὕψους 0.06 μ., ἐκ πηλοῦ ἀκαθάρτου, ἄρτιον σχεδόν, πλὴν τῶν καθειμένων χειρῶν, αἵτινες ἀρχῆθεν ἴσως ἐξέπεσαν. Ἄλλο παράδειγμα τοῦ αὐτοῦ βασικῶς τύπου εἶναι ἔτι σχηματικώτερον, δηλαδὴ σχεδὸν κωνοειδές, μὲ τὴν ρῖνα μόλις δηλουμένην καὶ δύο ἐπιπολαίας ἐγχαράξεις εἰς τὴν θέσιν τῶν ὀφθαλμῶν.

Τέλος, ἕτερον ἀνήκει εἰς τὸν λεγόμενον «ἀπιόσχημον» τύπον (Milojčić), ὅστις ἐν Σέσκλῳ εἶναι σχετικῶς σπάνιος καὶ ὁπωσδήποτε δὲν εἶναι ὁ χαρακτηριστικὸς τῆς φάσεως τοῦ «Προ-Σέσκλου». Ἐκ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς τοὐλάχιστον ἐδείχθη, ὅτι εἰς τὴν εἰδωλοπλαστικὴν ἔχομεν π ο λ υ τ υ π ί α ν, τὸ πόρισμα δὲ τοῦτο τονίζει ἔτι μᾶλλον τὸν μεταβατικὸν χαρακτῆρα τῆς φάσεως.

Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ εἰδώλιον ζῴου, φέρον ἐν τῷ μέσῳ τρῆμα πρὸς ἀνάρτησιν, ἀκέφαλον ὅμως.

3. Ἐκ τῶν διαφόρων μικρῶν εὑρημάτων ἀξιολογώτερα εἶναι τὰ ὀστέινα καὶ λίθινα ἐργαλεῖα καθὼς καὶ αἱ λεπίδες πυρίτου καὶ ὀψιανοῦ. Τὰ ὀστέινα

(πίν. 13γ) εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀπεῖς διαφόρων μεγεθῶν, κατὰ κανόνα ἐστιλβωμένοι, συνήθως δὲ ἐξ αὐλοειδῶν ὀστῶν αἰγοπροβάτων κατεσκευασμένοι. Πολὺ ὀλίγα παραδείγματα σπαθίδων (spatulae) εὑρέθησαν.

Ὀλίγαι σχετικῶς ἦσαν καὶ αἱ λίθιναι ἀξῖναι καὶ σμῖλαι, αἱ λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ πυρίτου, ἔτι δὲ σπανιώτεραι αἱ φολίδες καὶ αἱ λεπίδες δρεπάνων. Πρέπει νὰ προστεθοῦν τέλος ἓν ἢ δύο λίθινα περίαπτα(;).

4. Ἐξαιρετικῶς ἄφθονα ὀστᾶ ζῴων εὑρέθησαν καὶ ἐφέτος, αὐξηθέντος οὕτω τοῦ ὀγκώδους ὀστεολογικοῦ ὑλικοῦ, ὅπερ ἔχει συγκεντρωθῆ καὶ ταξινομηθῆ κατὰ στρώματα ἐκ τῶν τελευταίων ἐν Σέσκλῳ ἀνασκαφῶν.

Μέρος τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ (καὶ συγκεκριμένως τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου τοῦ 1972), συνιστάμενον ἐκ πλέον τῶν 2.000 ὀστῶν καὶ τεμαχίων ὀστῶν, εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ ἐξετάσῃ ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν, ὁ εἰδικὸς παλαιοζωολόγος τοῦ Πανεπιστημίου Los Angeles τῆς Καλιφορνίας Charles A. Schwartz. Τὰ κυριώτερα σημεῖα τοῦ προσωρινοῦ πορίσματος τῆς μελέτης ἔχουν ὡς ἑξῆς: Ἐταυτίσθη τὸ 23 % περίπου τοῦ ὑλικοῦ. Τὰ ἐξημερωμένα εἴδη ἐπικρατοῦν πλήρως, μὲ ποσοστὸν 91.6 %. Μεταξὺ αὐτῶν συχνότατα εἶναι τὰ αἰγοειδῆ (πρόβατον καὶ αἶξ) μὲ ποσοστὸν 62.7 %, ἕπονται δὲ οἱ χοῖροι (ποσοστὸν 19.2 %) καὶ οἱ βόες (10.2 %), ἐνῷ ἐλάχιστον εἶναι τὸ ποσοστὸν τοῦ κυνός (0.2 %).

Ἐκ τῶν ἀγρίων εἰδῶν ἀξιόλογον εἶναι τὸ ποσοστὸν τῶν ἐλαφοειδῶν (4.1 %), ἐνῷ ἀσήμαντον φαίνεται τὸ ποσοστὸν τοῦ ἀγριοχοίρου (0.6 %).

Τὰ ἀνωτέρω ἐνδεικτικὰ ποσοστὰ ἔχουν φυσικὰ προσωρινὸν χαρακτῆρα καὶ δὲν δύνανται νὰ στηρίξουν ὁριστικὰ συμπεράσματα· ἐν τούτοις ἀρκοῦν διὰ νὰ ὑπογραμμίσουν πόσον ἐνδιαφέροντα πορίσματα πρέπει νὰ ἀναμένωμεν ἐκ τῆς συστηματικῆς μελέτης τοῦ ὅλου ὀστεολογικοῦ ὑλικοῦ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἐλλείψει ἄλλων στοιχείων (ἀνάλυσις κόκκων γύρεως κλπ.), τὰ πορίσματα αὐτὰ θὰ συμβάλουν μεγάλως εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ κλίματος τοῦ Σέσκλου τῶν νεολιθικῶν χρόνων.

5. Ἀξιόλογα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα δὲν ἐσημειώθησαν ἐντὸς τοῦ κυρίου τομέως τῶν ἀνασκαφῶν, παρετηρήθησαν ὅμως πρὸς τὸ νότιον ἄκρον τρεῖς ὀπαὶ δοκῶν, ὑποδηλοῦσαι πιθανώτατα πασσαλόπηκτον οἴκημα ἢ ἄλλην βοηθητικοῦ χαρακτῆρος κατασκευήν. Εἰς τὸ ΝΑ. ἄκρον τῆς τάφρου πλησίον σειρᾶς λίθων εὑρέθη τεμάχιον σιαγόνος ἀνθρώπου, ὁμοῦ μετὰ ὀστῶν ζῴων καὶ ἄλλων ἀπορριμμάτων, ἀποκλειόντων τὴν ἐκδοχὴν ταφῆς. Ἀντιθέτως, εἰς ταφὴν ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ἀποδοθῇ τεμάχιον παιδικοῦ κρανίου, εὑρεθὲν ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, κατὰ τὴν διάρκειαν δοκιμῆς διὰ τὴν μελέτην τῆς στρωματογραφίας εἰς σημεῖον τῆς νοτίας ἀποτόμου κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως. Τὸ κρανίον ἔκειτο κάτωθι τοῦ θεμελίου τοίχου τῆς μέσης Νεολιθικῆς (πιθανώτατα τοῦ τοίχου ὑπ' ἀριθ. 42 εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Τσούντα, Δ - Σ, πίν. III), φαίνεται δὲ

ἐκ πρώτης ὄψεως ἀδύνατον νὰ ἔφθασεν εἰς αὐτὸ τὸ βάθος ὄρυγμα ταφῆς τῆς Χαλκοκρατίας. Ἀτυχῶς, περαιτέρω διερεύνησις τοῦ πράγματος δὲν ἦτο δυνατή, ἄνευ καταστροφῆς τοῦ ὑπερκειμένου τοίχου, τοῦτο δὲ πάλιν ἀνεβλήθη διὰ τὴν ἑπομένην ἀνασκαφικὴν περίοδον. Οὕτω παραμένει πρόβλημα πρὸς ἐπίλυσιν εἰς τὸ μέλλον ἡ ὕπαρξις νεολιθικῆς ταφῆς ἐν Σέσκλῳ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

(Παρένθ. πίν. Β' καὶ πίν. 14 - 30)

Τὸ ἔτος 1973 ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διεξήχθη εἰς δύο χώρους τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν· τὴν βασιλικὴν τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου (Γ') καὶ τὴν πλακόστρωτον ὁδὸν ΝΑ. τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (Α').

Παραλλήλως συνεχίσθησαν αἱ ἐργασίαι διὰ τὴν συντήρησιν καὶ στερέωσιν τῶν ἐρειπίων ὅλων τῶν ἀνεσκαμμένων ἀρχαίων κτηρίων, τὴν συγκόλλησιν ἀγγείων, τὴν συναρμολόγησιν μαρμαρίνων μελῶν, τὴν συντήρησιν τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων κλπ. Αἱ ἐργασίαι, αἱ ὁποῖαι διεξήχθησαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑπογράφοντος καὶ τὴν συνεργασίαν τῆς ἐπιστημονικῆς βοηθοῦ δ. Εὔης Ἰατρίδου, ἔχουν ὡς ἑξῆς:

I. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΠΕΤΡΟΥ (Γ')

Ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη: Δυτικῶς τῶν δωματίων III καὶ IV, νοτίως τῶν δωματίων II καὶ III, εἰς τὰ δωμάτια VI, VII καὶ VIII τοῦ τομέως ΣΤ (ΤΜ-ΣΤ), εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ νοτίου κλίτους (ΤΜ-Θ) καὶ βορείως τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ (ΤΜ-Η) (εἰκ. 1, κάτοψις).

1. Δυτικῶς τῶν δωματίων III καὶ IV

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς κατασκευῆς γεφύρας ὑπὲρ τὸ δωμάτιον III, ὥστε καὶ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδόν του νὰ εἶναι θεατὸν ἀλλὰ καὶ ἡ διακίνησις ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τσιτσίνια νὰ διεξάγεται ἐλευθέρως (πίν. 14α, 17α), ἐγένετο ἀνασκαφικὴ ἔρευνα δυτικῶς τῶν δωματίων III καὶ IV καὶ νοτίως τῶν II καὶ III (εἰκ. 1). Τὸ 1971 εἶχε διενεργηθῆ λεπτομερὴς ἔρευνα ἐντὸς τοῦ χώρου τῶν δωματίων III καὶ IV, ὅτε εἶχον ἀποκολληθῆ τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδά των πρὸς ἐπισκευήν. Τότε εἶχον ἀποκαλυφθῆ πολλὰ ἐρείπια παλαιοτέρων περιόδων [1].

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν (1973) ἔρευναν, ἡ ὁποία ἔφθασεν εἰς βάθος 1.77 μ., ἀπεκαλύφθησαν λείψανα τοιχοποιίας, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς προγενεστέρας κατασκευάς. Οἱ τοῖχοι Τ1, Τ4 καὶ Τ5 ἀποτελοῦν συνέχειαν καὶ εἶναι τῆς ἰδίας δομῆς μὲ

1. ΠΑΕ 1971, σ. 34, εἰκ. 3· 1972, σ. 24, εἰκ. 1.

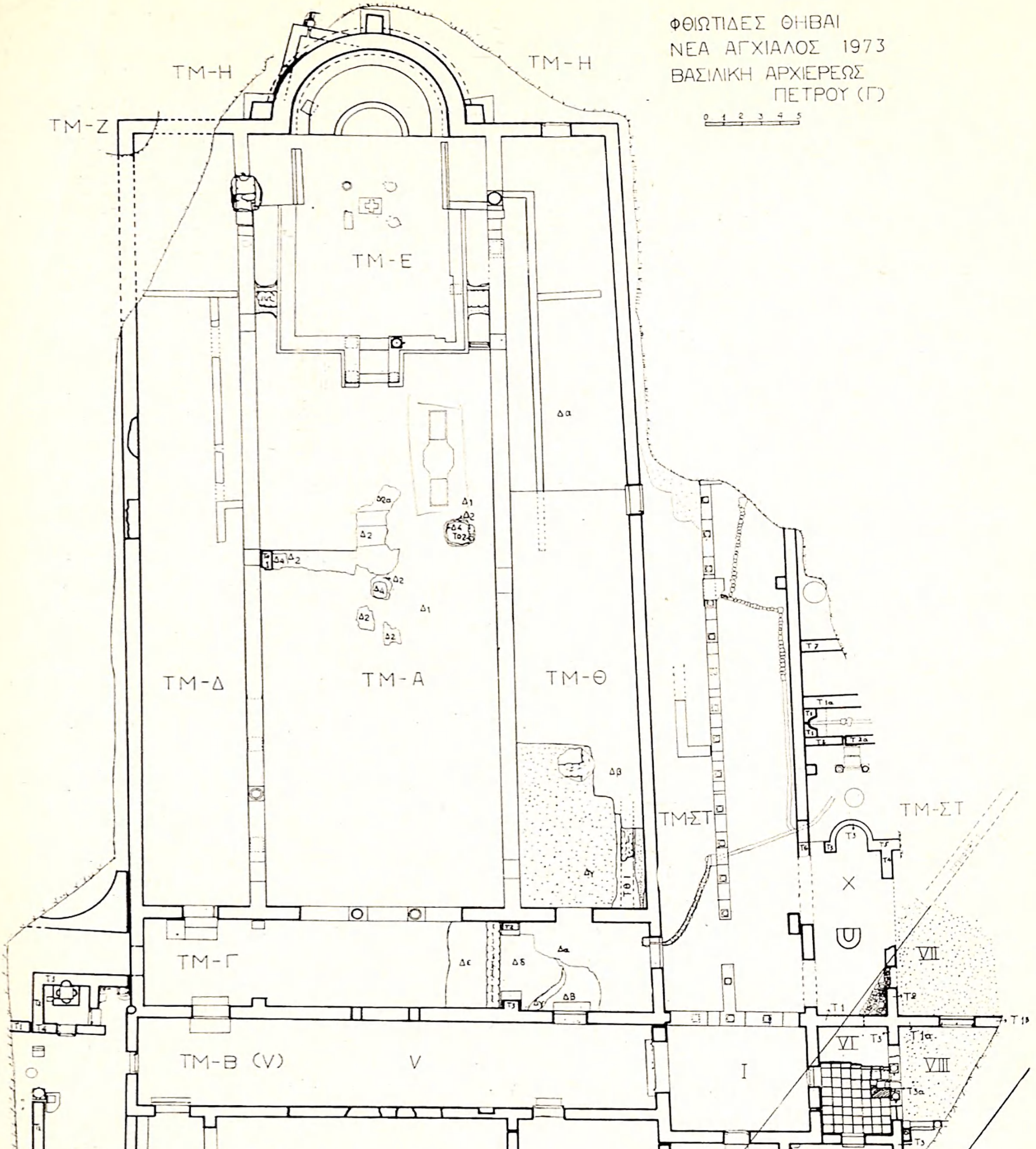

Εἰκ. 1. Φθιώτιδες Θῆβαι. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου (Γ').

τοὺς ἀποκαλυφθέντας τὸ 1971 ἐντὸς τῶν χώρων III καὶ IV. Ὁ Τ1, πλάτους 0.66 μ., εἶναι ἀπὸ ἀργοὺς λίθους καὶ ἰσχυρὸν ἀσβεστοκονίαμα, μὲ παρεμβαλλομένην διπλῆν σειρὰν πλίνθων. Μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ του ἄκρου καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου IV σχηματίζεται ἄνοιγμα, μήκους 1.94 μ. Ὁ Τ5, ὁ ὁποῖος εἶναι κατεσκευασμένος ἀπὸ ἀργοὺς σκληροὺς λίθους καὶ χωματολάσπην, ἀποτελεῖ συνέχειαν τῶν Τ3 καὶ Τ5 τοῦ δωματίου III [1]. Ὁ Τ4 σῳζόμενος εἰς ὕψος 1.83 μ. ἔχει θεμελιωθῆ κατὰ 0.50 μ. χαμηλότερον τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου III. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου τούτου εἶναι κατεσκευασμένη μὲ παντοειδεῖς λίθους, κυρίως πλακοειδεῖς, μὲ μεγάλους ἁρμοὺς μεταξύ των, οἱ ὁποῖοι ἔχουν πληρωθῆ χώματος. Ἔχει γίνει ἀραιοτάτη χρῆσις θραυσμάτων κεράμων. Ἐπίχρισμα ἐξ ἀσβεστοκονίας, πάχους 0.02 μ., ἐκάλυπτε τὴν ἐπιφάνειαν. Τὸ ἐπίχρισμα ὅμως τοῦτο δὲν ἦτο ἰσχυρὸν διότι περιεῖχεν ἄμμον εἰς μεγαλυτέραν ἀναλογίαν.

Εἰς βάθος 1.55 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου III εὑρέθη στρῶσις ἰσχυρά, ἀπὸ χονδρόκκοκον μαῦρον ἀμμοχάλικον καὶ σκληρὸν χῶμα. Εἶναι ἡ γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἄλλας θέσεις τοῦ ἀνασκαπτομένου μνημείου ἀνθυγρὰ ὑποθεμελίωσις.

Ε ὑ ρ ή μ α τ α : Μαρμάρινος κίων ἀρράβδωτος, ὕψους 2.28 μ., διαμέτρου κάτω 0.325 μ. καὶ ἄνω 0.275 μ. (ἀριθ. 94), ἕτερος ὅμοιος κίων, ὕψους 2.44 μ., διαμέτρου κάτω 0.32 μ., ἄνω 0.295 μ. (ἀριθ. 95) (πίν. 15α), κιονόκρανον ἀμφικιονίσκου εἰς δύο τεμάχια (ἀριθ. 96 α-β), πολλὰ μαρμαροθετήματα καὶ θραύσματα πλαισίου μαρμαρίνης τραπέζης, ἄβαξ ἐπικράνου μὲ γλυπτὸν ἀνισοσκελῆ σταυρὸν εἰς τὴν μίαν πλευράν του (ἀριθ. 99), στέλεχος ἀπὸ χαλκοῦν ἰατρικὸν ἐργαλεῖον, ἰωνικὴ βάσις (ἀριθ. 100) καὶ νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Β΄, κοπὲν εἰς Θεσσαλονίκην τὸ ἔτος 350 μ.Χ.

2. Νοτίως τῶν δωματίων II καὶ III

Ἡ ἔρευνα ἔφθασεν εἰς βάθος 1.55 μ. Ἡ ἐπίχωσις περιεῖχε πολλὰ συντρίμματα τοιχοποιίας, θραύσματα μαρμαρίνων μελῶν, πλακῶν κ.ἄ. Οἱ τοῖχοι Τ1, Τ2 καὶ Τ3, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν εἰς κτίσμα μὴ ἀποκαλυφθὲν εἰσέτι, εἶναι προσκεκολλημένοι εἰς ὅλον τὸ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Τ14 τοῦ δωματίου III. Πρὸ τῆς κατασκευῆς τῶν τοίχων τούτων, ἡ παρειὰ τοῦ Τ14 ἔφερεν ἐπίχρισμα καὶ ἦτο ὁρατὴ ἀπὸ Ν. (εἰκ. 1, πίν. 14α, 15β). Ἡ δομὴ τοῦ Τ14 καὶ τῶν νεωτέρων του τοίχων εἶναι διάφορος. Ὁ Τ14 ἔχει τὴν αὐτὴν κατασκευὴν μὲ τὴν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου III. Ἡ δομὴ τῶν Τ1, Τ2 καὶ Τ3 εἶναι κατὰ τὸ μεικτὸν σύστημα, δηλαδὴ μὲ τοιχοποιίαν ἀπὸ πλακοειδεῖς λίθους, διακοπτομέ-

1. ΠΑΕ 1972, σ. 28, εἰκ. 3.

νην ἀπὸ σειρὰς πλίνθων καὶ ἰσχυρὸν συνδετικὸν μεῖγμα ἀπὸ ἀσβεστοκονίαμα. Ἔχει γίνει ἀραιοτάτη καὶ χωρὶς τάξιν χρῆσις θραυσμάτων κεράμων. Αἱ ἐπιφάνειαι τῶν Τ1, Τ2 καὶ Τ3 ἔφερον ὀρθομαρμάρωσιν μὲ πλάκας μεγάλων διαστάσεων μήκους 1.50 μ. καὶ ὕψους 0.61 μ., πακτωμένας ἐπὶ παχέος στρώματος (0.06 μ.) κουρασανίου (πίν. 14α).

Διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις δύο πατωμάτων· τὸ δεύτερον χρονικῶς ἦτο ἐκ πλακῶν μεγάλων διαστάσεων, ἐπὶ κουρασανίου. Τὸ ὑπόστρωμα τοῦ κουρασανίου, ἐκ λίθων διαφόρων διαστάσεων (0.15 × 0.20 μ., 0.13 × 0.15 μ., 0.18 × 0.13 μ. κλπ.) εἶχεν ἀνώμαλον τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν (πίν. 15β). Κατὰ 0.18 μ. χαμηλότερον τοῦ πατώματος τούτου ὑπάρχει τὸ ὑπόστρωμα τοῦ παλαιοτέρου πατώματος, πιθανῶς ἐκ ψηφιδωτοῦ. Ἡ ἔρευνα διὰ τεχνικοὺς λόγους δὲν συνεχίσθη.

Κάτωθεν τοῦ Τ3 εὑρέθη φρέαρ μὲ μαρμάρινον στόμιον. Τοῦτο ἐκαλύπτετο μὲ μαρμαρίνην πλάκα, ἡ ὁποία εἶχεν ἀναθύρωσιν. Τὸ φρέαρ εἶναι προγενέστερον τοῦ Τ3 καὶ ὡς εἰκάζεται ἦτο σύγχρονον μὲ τὸ παλαιότερον δάπεδον. Εἰς τὸν Τ3 εἶχε χρησιμοποιηθῆ τεμάχιον γλυπτοῦ ἀπὸ ἐπίστεψιν παραστάδος (ἀριθ. 98).

3. Τομεὺς ΣΤ (ΤΜ-ΣΤ)

Ὁ ἐρευνηθεὶς χῶρος εὑρίσκεται νοτίως καὶ δυτικῶς τοῦ διαμερίσματος τοῦ κλιβάνου[1]. Ἀπὸ ΒΑ. ὁρίζεται ὑπὸ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς κατεδαφισθείσης οἰκίας Ζορμπᾶ καὶ τῆς γραμμῆς τῆς περιφράξεως τοῦ χώρου, πρὸ τῆς μεταθέσεώς της νοτιώτερον. Πρὸς τὰ ΝΔ. καταλαμβάνει τὰ 8 ἐκ τῶν 10 μέτρων τοῦ πλάτους τῆς ὁδοῦ Τσιτσίνια (εἰκ. 1, πίν. 14β, 16α).

Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἐπεσημάνθησαν πολλὰ σπαράγματα τοιχογραφιῶν εἰς τὸν τομέα τοῦτον[2]. Σκοπὸς ἑπομένως τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον ἦτο, ἀφ' ἑνὸς ἡ ἀποκάλυψις τῶν δαπέδων τῶν δωματίων VI, VII καὶ VIII, ἀφ' ἑτέρου ἡ περισυλλογὴ κατὰ τὸ δυνατὸν περισσοτέρων τεμαχίων τοιχογραφιῶν. Σημειοῦται ὅτι μέχρι τοῦδε αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν δὲν μᾶς εἶχον προσφέρει τοιχογραφίας. Τὰ περισυλλεγέντα σπαράγματα ἦσαν πολὺ εὔθρυπτα λόγῳ τῆς ὑγρασίας. Δι' ὃ καὶ ἡ ἐργασία τῆς ἀποκολλήσεως καὶ ἐξαγωγῆς των ἐκ τῶν χωμάτων ὑπῆρξε κοπιώδης καὶ βραδεῖα. Ἐφηρμόσθησαν μέθοδοι καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ὑλικὰ συμφώνως πρὸς τὸ σύστημα τὸ ἀκολουθούμενον ὑπὸ τοῦ Κέντρου Συντηρήσεως Ἀρχαιοτήτων. Περισυνελέγη σημαντικὸς ἀριθμὸς τοιχογραφιῶν καὶ ἐγέμισαν πολλὰ «τελάρα». Ἐλπίζεται ὅτι μετὰ τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν συγκόλλησίν των ὑπὸ

1. ΠΑΕ 1972, σ. 24, εἰκ. 1 καὶ 4. Ἔργον 1973, σ. 21, εἰκ. 14.
2. ΠΑΕ 1972, σ. 26.

τῶν ἱκανοτάτων καὶ ἐμπείρων συντηρητῶν θὰ ἔχωμεν ἐνδιαφέροντα δείγματα τῆς ζωγραφικῆς τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Ἡ ἐπίχωσις, ὕψους 1.75 μ., ἐρευνηθεῖσα εἰς τέσσαρας ζώνας, ἀναλόγως τῆς ποιότητος τῶν χωμάτων, προσέφερε πλὴν τῶν τοιχογραφιῶν καὶ πολλὰ μαρμάρινα μέλη ἀκέραια ἢ εἰς τεμάχια. Ἡ διάφορος σύστασις τῶν στρωμάτων μαρτυρεῖ περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ μνημείου μετὰ τὴν καταστροφήν του, ἡ ὁποία ἀναμφιβόλως ὀφείλεται εἰς πῦρ.

Τὸ δωμάτιον VI ἀπεκαλύφθη πλήρως. Εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ πηλίνων πλακῶν, διαστάσεων 0.50 × 0.50 μ. (εἰκ. 1 καὶ πίν. 16β). Εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ πατώματος ἀνοίγεται τετράγωνον φρεάτιον ἐκ πηλίνων πλακῶν. Τοῦτο μεταγενεστέρως ἐκαλύφθη διὰ κτιστοῦ, ὑπερυψωμένου κατὰ 0.24 μ., στεγάστρου (πίν. 16β). Τὸ δωμάτιον VI ἐχωρίζετο ἀπὸ τοῦ νοτίως κειμένου δωματίου VIII διὰ τριβήλου ἀνοίγματος. Αἱ δύο ἰωνικαὶ βάσεις διατηροῦνται ἀκέραιαι κατὰ χώραν βαίνουσαι ἐπὶ στυλοβάτου, οἱ δὲ μαρμάρινοι ἀρράβδωτοι κίονες περισυνελέγησαν εἰς τεμάχια. Τμήματα τόξων ἐκ πλίνθων καὶ ἰσχυροῦ συνδετικοῦ μείγματος μεταξὺ αὐτῶν εἰς σχῆμα σφηνός, δεικνύουν ὅτι οἱ κίονες τοῦ τριβήλου ἐβάσταζον τόξα.

Ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν δωματίων VI καὶ VIII ἐγίνετο μόνον διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀνοίγματος τοῦ τριβήλου, καθόσον τὰ ἄλλα δύο ἐφράσσοντο διὰ θωρακίων (εἰκ. 1, πίν. 16α - β). Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ VIII ἀπεκαλύφθη μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ. Ἐπ' αὐτοῦ ἔχει ἐπικολληθῆ στερεῶς στρῶμα ἐκ καταλοίπων πυρκαϊᾶς, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτρέπει ἀκόμη τὸν καθορισμὸν τῶν χρωμάτων καὶ τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων. Οἱ τοῖχοι Τ1α καὶ Τ1β ἐχώριζον τὸ δωμάτιον VIII ἀπὸ τοῦ πρὸς Ἀ. αὐτοῦ δωματίου VII (εἰκ. 1 καὶ πίν. 16α). Ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ των ἐγίνετο διὰ θύρας, τὸ μονόλιθον κατώφλιον τῆς ὁποίας, μήκους 1.85 μ., εὑρέθη ἀνέπαφον (πίν. 17β). Τὰ δύο θυρόφυλλα ἦσαν ἐκ παχέος καὶ σκληροῦ ξύλου, ὡς μαρτυροῦν ἀπηνθρακωμένα τεμάχια τούτων. Τὰ σιδηρᾶ ἐξαρτήματα τῆς θύρας εὑρέθησαν σχεδὸν ὅλα ἐπὶ τοῦ κατωφλίου, τὸ δὲ πάτωμα τοῦ δωματίου ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδόν (εἰκ. 1). Τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ λιθίνας ἢ μαρμαρίνας ψηφῖδας μεγάλων διαστάσεων καὶ ἀκανονίστου σχήματος (opus sectile). Ὁ καθορισμὸς τῶν χρωμάτων καὶ τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων θὰ γίνῃ μετὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ πατώματος καὶ τὴν ἀποκόλλησιν τοῦ καλύπτοντος τώρα τοῦτο στρώματος τῶν καταλοίπων τῆς πυρκαϊᾶς. Οἱ τοῖχοι Τ2, Τ1α καὶ Τ1β προσέφεραν σημαντικὸν στοιχεῖον διὰ τὸν τρόπον δομῆς τῆς ἐποχῆς. Οὗτοι μέχρις ὕψους 0.50 - 0.55 μ. εἶναι λιθόκτιστοι, ἀπὸ τοῦ σημείου ὅμως τούτου καὶ ἄνω ἀποτελοῦνται ἀπὸ συμπαγῆ μᾶζαν ὠμοῦ πηλοχώματος. Αἱ παρειαί των εἶναι ἐπικεχρισμέναι διὰ τεσσάρων ἐπαλλήλων στρώσεων, εἰς μερικὰς περιπτώσεις διαφόρου συστάσεως καὶ πάχους (πίν. 18α). Ἀπὸ τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν ἐμφάνισιν τῶν σπαραγμάτων ἐπιχρισμάτων μετὰ χρώματος εἰκάζεται ὅτι ὄχι

μόνον οἱ τοῖχοι ἀλλὰ καὶ ἡ ὀροφὴ τῶν ἀποκαλυπτομένων δωματίων ἔφερε ζωγραφικὸν διάκοσμον.

4. Νότιον κλῖτος (ΤΜ-Θ)

Εἰς τὸ νότιον κλῖτος τῆς βασιλικῆς ἀπεκολλήθησαν τὰ τρία διάχωρα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου πρὸς ἐπισκευὴν καὶ ἐπανατοποθέτησιν. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν ἐκρίθη σκόπιμον νὰ διενεργηθῇ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸν οὕτω ἐλευθερωθέντα χῶρον τοῦ κλίτους, ἀφ' ἑνὸς διὰ στρωματολογικὰς παρατηρήσεις, ἀφ' ἑτέρου δι' ἀποκάλυψιν ψηφιδωτοῦ δαπέδου, τμήματα τοῦ ὁποίου ἦσαν ὁρατὰ εἰς τὰ τοιχώματα κυλινδρικοῦ βόθρου τῆς πρό τινων ἐτῶν κατεδαφισθείσης οἰκίας. Τὰ μεταξὺ τῶν δύο ψηφιδωτῶν χώματα περιεῖχον εἰς μέγαν ἀριθμὸν σπαράγματα τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνῆκον εἰς κτήριον, τὸ ὁποῖον προηγήθη τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων οἰκοδομικῶν περιόδων τῆς βασιλικῆς. Αἱ τοιχογραφίαι θεωροῦνται σημαντικὸν εὕρημα, διότι ἀποτελοῦν terminus post quem διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς κατασκευῆς τῆς πρώτης βασιλικῆς. Αἱ τοιχογραφίαι κατὰ μεγάλην πιθανότητα ἀνήκουν εἰς μὴ ἐκκλησιαστικὸν κτίσμα, εἰς δημόσιον κτήριον πιθανῶς ἢ εἰς πλουσίαν ἔπαυλιν ἢ κάτι παρόμοιον. Τὸ κτήριον τοῦτο εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητος εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον. Πρὸ αὐτοῦ ὑπῆρξαν δύο ἕως τρεῖς οἰκοδομικαὶ περίοδοι καὶ μετὰ τοῦτο ἕτεραι τοὐλάχιστον τρεῖς. Αἱ τοιχογραφίαι παρουσιάζουν μεγάλην κλίμακα χρωμάτων καὶ διακοσμητικῶν θεμάτων. Τὰ χρώματα εἶναι φωτεινὰ καὶ ζωηρά, ἐρυθρόν, πράσινον, λευκόν, πορτοκαλόχρουν κ.ἄ., συμπληροῦνται δὲ ἁρμονικὰ διὰ τῶν ἐνδιαμέσων τόνων. Τὰ διακοσμητικὰ θέματα παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλίαν εἰς φυτικὰ καὶ γεωμετρικὰ σχέδια.

Εἶναι βεβαίως πολὺ πρόωρον νὰ δοθοῦν ἀπὸ τοῦδε κάπως συγκεκροτημένα σύνολα. Ἐλάχιστον δεῖγμα ἀποτελοῦν αἱ παρουσιαζόμεναι διὰ τῆς παρούσης συντόμου ἐκθέσεως δύο εἰκόνες (πίν. 19α-β).

Ὁ ἀνασκαφεὶς χῶρος καταλαμβάνει τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ νοτίου κλίτους καὶ ἔχει μῆκος 9.25 μ. (εἰκ. 1 καὶ πίν. 20β, 21β). Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον καὶ εἰς βάθος 1.25 μ. ἀπὸ τοῦ ἀποκολληθέντος ψηφιδωτοῦ ἀπεκαλύφθη ἕτερον δάπεδον ἐκ ψηφιδωτῶν, διατηρουμένων εἰς λίαν ἱκανοποιητικὴν κατάστασιν. Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο δὲν εἶναι ἑνιαῖον καὶ ὁμοιόμορφον. Εἰς τὸν ἐρευνηθέντα χῶρον σχηματίζονται πέντε ὀρθογώνια διάχωρα, ἕκαστον τῶν ὁποίων διαφέρει τῶν ἄλλων κατὰ τὴν τεχνικήν, τὸ μέγεθος τῶν ψηφίδων, τὰς διαστάσεις, τὰ διακοσμητικὰ σχέδια, τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς, τὰ χρώματα, τὴν ὕλην τῶν ψηφίδων κλπ. Ὁ θεατὴς ἔχει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἄσχετα μεταξύ των τοπικῶς, τεχνικῶς καὶ χρονικῶς τμήματα, ἐτοποθετήθησαν τὸ ἓν παρὰ τὸ ἄλλο, διὰ νὰ σχηματισθῇ ἓν ποικιλόμορφον πάτωμα, ἢ ὀρθότερον, ἓν δειγματολόγιον ψηφιδωτῶν. Εἰς ἓν διάχωρον σχηματίζεται ζατρίκιον μὲ λιθίνας καὶ

μαρμαρίνας σχεδὸν τετραγώνους ψηφῖδας, διαστάσεων 0.225 × 0.225 μ., εἰς τὴν τεχνικὴν τοῦ opus sectile, μὲ χρώματα: λευκόν, φαιόν, πράσινον καὶ ἐρυθρὸν βαθύ (πίν. 22α). Εἰς ἕτερον ἀλληλοτεμνόμενοι κύκλοι (πίν. 22β). Εἰς ἄλλον, τετράγωνον περικλείει ὀκτάπλευρον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐγγράφονται ὁμόκεντροι κύκλοι μετὰ πολυχρώμων διακοσμητικῶν σχημάτων, ἀστραγάλου, κύβων καὶ δύο συμπλεκομένων τετραγώνων εἰς τὸ μέσον. Εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας εἰκονίζονται κύλικες καὶ κάνθαροι (πίν. 21α). Εἰς ἕτερον, πλαισιούμενον ὑπὸ μαιάνδρου, ἐντὸς κύκλου πυροστρόβιλοι ἀντιθέτου φορᾶς σχηματίζουν πολυάριθμα τρίγωνα, περιδινούμενα πέριξ κεντρικοῦ κύκλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου δύο τετράγωνα συμπλέκονται μὲ κυκλικὰς ἁπλᾶς ἢ διπλᾶς ἀπολήξεις εἰς τὰς γωνίας των (πίν. 23α). Τέλος εἰς τὸ πέμπτον διάχωρον ὑπάρχει τὸ αὐτὸ θέμα τοῦ πυροστροβίλου, ἀλλ᾽ ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ κύκλου σχηματίζεται ὁ διπλοῦς κόμβος τοῦ Σολομῶντος. Τὰ χρώματα τῶν ψηφίδων εἶναι: λευκόν, μέλαν, φαιόν, κεραμόχρουν, καστανόχρουν καὶ πράσινον εἰς δύο ἀποχρώσεις. Πολλαὶ ψηφῖδες εἶναι ἐξ ὑαλομάζης.

Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ κτηρίου, εἰς ὃ ἀνῆκον τὰ περιγραφέντα ψηφιδωτά, κατεσκευάσθη ἕτερον, τὸ ὁποῖον καὶ κατέστρεψε κατὰ τὴν θεμελίωσίν του τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον (εἰκ. 1 καὶ πίν. 23β). Ἀλλὰ καὶ τὸ νέον τοῦτο κτήριον εἶχε δύο οἰκοδομικὰς περιόδους. Τοῦτο ἐξάγεται εὐχερῶς ἐκ τῶν δύο σαφῶς διαφόρων τρόπων δομῆς τοῦ τοίχου ΤΘ1, ὡς καὶ ἐκ τῶν δύο ὁμοίως διαφόρων τοιχογραφιῶν, σῳζομένων ἐπὶ τῆς βορείου καὶ ἀνατολικῆς παρειᾶς αὐτοῦ.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἐκτεθέντα καὶ τὰς γενομένας ἐρεύνας, τὸ ἱστορικὸν τῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητος εἰς τὸν ἀνασκαπτόμενον χῶρον δύναται νὰ συνοψισθῇ εἰς τὰ ἑξῆς: κτήρια μυκηναϊκῆς περιόδου· κτήρια ρωμαϊκῆς περιόδου (κυρίως 2ου, 1ου π.Χ. αἰ. καὶ Α′ μ.Χ. αἰ.)· κτήρια ὑστερορρωμαϊκῆς περιόδου (Β′, Γ′ καὶ α′ ἡμίσεος Δ′ μ.Χ. αἰ.) καὶ τρεῖς οἰκοδομικαὶ φάσεις τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (β′ ἥμισυ Δ′ αἰ., Ε′ καὶ Ϛ′ μ.Χ. αἰ.).

5. Τομεὺς βορείως τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ (ΤΜ-Η)

Τέλος, βορείως τῆς ἀψῖδος τῆς βασιλικῆς, ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνακατασκευῆς τῆς περιφράξεως τοῦ χώρου, ἐγένετο μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, ἡ ὁποία ἀπεκάλυψεν εἰς βάθος 1.45 μ. τὰ λείψανα δεξαμενῆς, ἀγωγοῦ ἀπορροῆς ὑδάτων κλπ. Ἡ δεξαμενὴ αὐτὴ συνεδέετο μετὰ τοῦ παλαιότερον εὑρεθέντος τετραγώνου φρέατος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου «ἐπάτησε», χωρὶς ὅμως νὰ τὸ καταστρέψῃ, τὸ ἡμικύκλιον τοῦ συνθρόνου (εἰκ. 1).

Εὑρήματα: Πλὴν τῶν ἀναφερθέντων ἀνωτέρω μαρμαρίνων μελῶν, τοιχογραφιῶν, ψηφιδωτῶν κλπ., περισυνελέγη μέγα πλῆθος ἄλλων ἀντικειμένων, πηλίνων, χαλκίνων, σιδηρῶν, λιθίνων κλπ. Μεταξὺ αὐτῶν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει

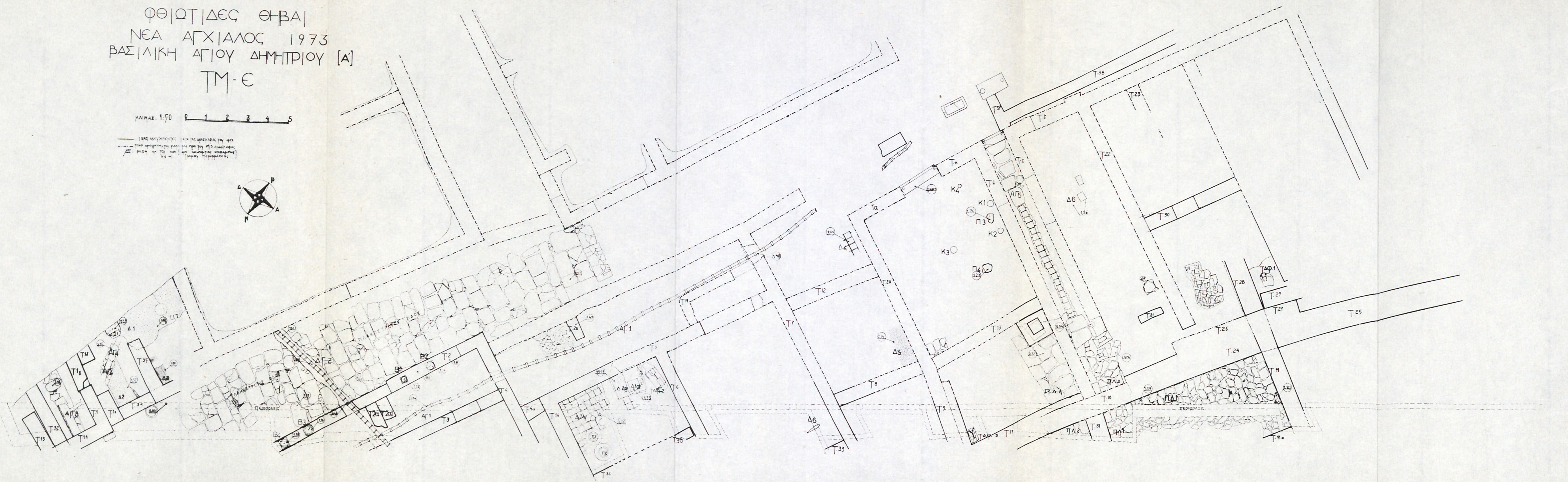
ΦΘΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΑΙ
ΝΕΑ ΑΓΧΙΑΛΟΣ 1973
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ [Α']
ΤΜ-Ε
ΚΛΙΜΑΞ 1:50
0 1 2 3 4 5

σειρὰ λύχνων, ἀκεραίων ἢ τεθραυσμένων μὲ ποικίλον διάκοσμον καὶ εἰς διάφορα σχήματα (πίν. 24 - 26α), τεμάχια πινακίων μὲ ἐγχάρακτα θέματα (πίν. 26α-β), τεμάχια ὀστέινα ἀνήκοντα εἰς ἄνδρα πολεμιστὴν φέροντα θώρακα, τὸν φρύγιον πῖλον καὶ ὑψοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς δόρυ ἢ σπάθην διὰ νὰ πλήξῃ ἀντίπαλον (πίν. 27α), ὀστέινον κοχλιάριον (πίν. 27β), νόμισμα πεντανούμμιον τοῦ Ἰουστίνου Α′ (518 - 527 μ.Χ.) τοῦ νομισματοκοπείου Ἀντιοχείας, τεμάχια ἐπιχρίσματος, τὰ ὁποῖα συναρμολογηθέντα παρουσιάζουν τὸ χάραγμα ☧ (*Χριστὲ*) *ΒΟΗΘΙ* (πίν. 28α) κ.ἄ. Σημειοῦται ὅτι τὸ Χρῖσμα ἢ Κυριακὸν Σημεῖον ☧ εἶχε λάβει μεγάλην διάδοσιν κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ′ μ.Χ. αἰ.

II. ΟΔΟΣ ΝΑ. ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Εἰς τὸν χῶρον, τὸν περιβάλλοντα τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὰ πρὸς Ἀ. ταύτης κτίσματα — τὰ ὁποῖα ἀνεσκάφησαν πέρυσι[1] — τὴν πλακόστρωτον ὁδόν, τὰ ὑπόκαυστα κ.ἄ., ἐγένετο μετατόπισις καὶ ἀνανέωσις τῆς κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Βόλου - Λαμίας περιφράξεως πρὸς διαπλάτυνσιν τῆς ὁδοῦ ταύτης, εὐπρεπεστέραν διαμόρφωσιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ ἀνάδειξιν τῶν ἀνασκαπτομένων κτηρίων.

Παραλλήλως διενηργήθη ἀνασκαφὴ κατὰ μῆκος τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ καὶ ἀνατολικῶς ταύτης μέχρι τῆς νέας περιφράξεως (παρένθ. πίν. Β′ καὶ πίν. 28β). Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη εἰς χῶρον σχηματίζοντα ὀξυκόρυφον τρίγωνον, μήκους 65.80 μ. καὶ μεγίστου πλάτους 23.70 μ.

Ἀπεκαλύφθη τὸ πλακόστρωτον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ εἰς μῆκος 22 μ. καὶ τὰ ἐρείπια τῶν ἀνατολικῶς ταύτης καταστημάτων καὶ ἄλλων κτηρίων (πίν. 29 καὶ 30β), αἱ βάσεις καὶ τὰ λείψανα τῆς πρὸ τῶν καταστημάτων τούτων ἀνατολικῆς κιονοστοιχίας, ἐπάλληλα πατώματα, ὑπόγεια, πίθοι, τάφοι, πήλινοι ἀγωγοί, παλαιότεροι καὶ νεώτεροι κλπ.

Περισυνελέγησαν ὄστρακα ὡς καὶ ἀκέραια ἀγγεῖα, μαρμάρινα μέλη, χαλκᾶ, ὡς καὶ νομίσματα τοῦ Ἀντωνιανοῦ Πρόβου (276 - 282 μ.Χ.), τοῦ Οὐάλεντος (364 - 367 μ.Χ.), Θεοδοσίου τοῦ Α′ (388 - 392 μ.Χ.) καὶ ἄλλα.

Ἡ πυκνότης τῶν κτηρίων, ἡ συνεχὴς συντήρησις καὶ ἀνανέωσις, ἡ ἐπέκτασις καὶ ἀνακατασκευὴ αὐτῶν δεικνύουν, ὅτι τὸ διαμέρισμα τοῦτο τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, πλησίον τοῦ λιμένος εἶχε ζωηρὰν κίνησιν καὶ ἔσφυζε ζωῆς.

ΠΑΥΛΟΣ Η. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

1. ΠΑΕ 1972, σ. 31 - 37, εἰκ. 7 καὶ παρένθ. πίν. Α′.

5. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

(Πίν. 31 - 52)

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1973 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως.

Βασιλικὴ Β

Ἡ ἔρευνα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο περιωρίσθη εἰς τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν καὶ ἀποκάλυψιν τῆς βασιλικῆς Β, τετάρτης κατὰ σειρὰν ἐπισημανθείσης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, κειμένης εἰς τὸ ΒΑ. ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχεν ἀνασκαφῆ τμῆμα τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ μετὰ τοῦ συνθρόνου καὶ τοῦ βορείου τοίχου αὐτῆς, ἀποκαλυφθέντος μέχρι μήκους 16.50 μ.

Μετὰ τὴν ἀποκοπὴν τῶν ἀγρίων δένδρων, τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ τεραστίου ὄγκου τῶν χωμάτων καὶ λίθων, οἵτινες ἐκάλυπτον τὸν χῶρον (πίν. 31α) καὶ τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς, διεπιστώθη, ὅτι αὕτη εἶχεν ἐξωτερικὰς διαστάσεις ἄνευ τῆς ἀψῖδος 16.45 × 41.60 μ. (εἰκ. 1, πίν. 31β, 32α). Ἡ βασιλικὴ ἦτο τρίκλιτος μὲ διαστάσεις τοῦ μὲν κεντρικοῦ κλίτους 7.14 × 17.55 μ., τῶν πλαγίων κλιτῶν 3.20 × 17.55 μ. καὶ τοῦ νάρθηκος 3.10 × 15.09 μ.· οὗτος ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τριῶν θυρῶν ἀνοίγματος τῆς μὲν πρὸς τὸ κεντρικὸν κλῖτος 2.72 μ., τῶν δὲ πρὸς τὰ πλάγια 1.26 μ. Πρὸς Δυσμὰς ὁ νάρθηξ ἐπεκοινώνει μὲ μέγα αἴθριον διὰ δύο θυρῶν ἀνοίγματος 1.60 μ. Ὅλοι οἱ τοῖχοι τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ νάρθηκος ἦσαν ἐπενδεδυμένοι κατὰ τὰ κάτω μέρη αὐτῶν μὲ λευκὰς ἐκ μαρμάρου πλάκας πάχους 0.03 μ., ἐπὶ παχέος κονιάματος πάχους 0.07 μ. (πίν. 32β), εἰς ὅλας δὲ τὰς θύρας τοῦ νάρθηκος, εἰς τὰς τρεῖς πρὸς τὸν κυρίως ναὸν καὶ εἰς τὰς ἄλλας δύο πρὸς τὸ αἴθριον, εἰς τὰ πλαίσια αὐτῶν ἐσχηματίζοντο παραστάδες ἐκ μαρμάρου πλάτους 0.40 μ., αἵτινες ἐξεῖχον τοῦ τοίχου κατὰ 0.10 μ. (εἰκ. 1, πίν. 33β).

Τὸ δάπεδον τοῦ μεσαίου κλίτους ἐκαλύπτετο διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, ἐνῷ τὰ πλάγια ἦσαν ἐστρωμένα μὲ ὡραίας ψηφιδωτὰς παραστάσεις. Οἱ στυλοβάται τοῦ κεντρικοῦ κλίτους εἶναι κατεστραμμένοι, ὑφίστανται δὲ μόνον σαφῆ ἴχνη αὐτῶν. Εἰς τὸ βόρειον κλῖτος εὑρέθησαν κατὰ χώραν θαυμάσιαι ψηφιδωταὶ παραστάσεις. Πέριξ τοῦ ὀρθογωνίου χώρου τοῦ κλίτους αὐτοῦ, διαστάσεων 3.20 × 17.55 μ., ἔτρεχον δύο ταινίαι, ἡ μὲν πρώτη πλάτους 0.11 μ. φέ-

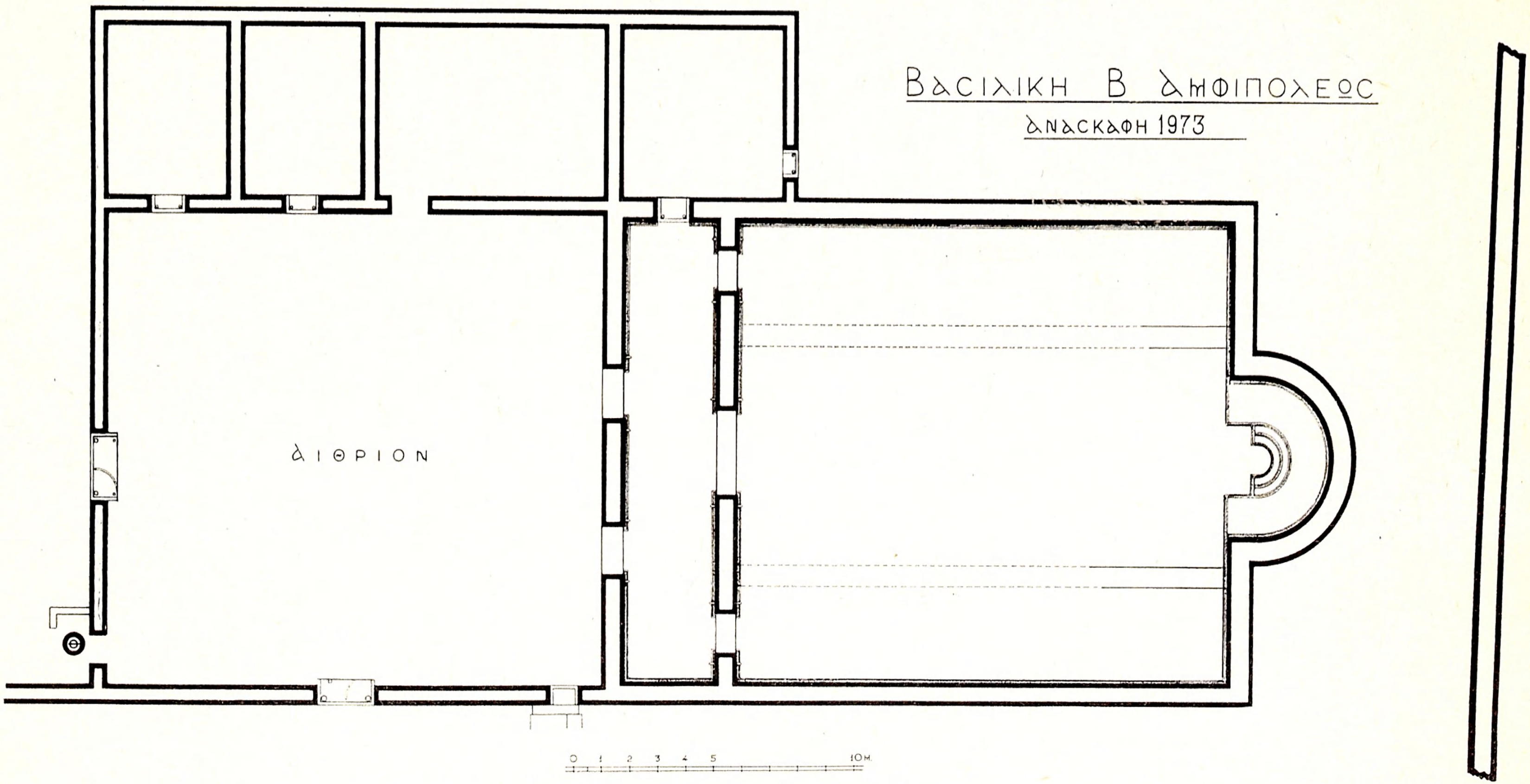

Εἰκ. 1. Ἀμφίπολις. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Β.

ρουσα ψηφιδωτὰ πλακίδια διαφόρων χρωμάτων, ἰδίᾳ ἐρυθρῶν, ἡ δὲ δευτέρα πλάτους 0.21 μ. μὲ ἁλυσοειδὲς σχοινίον, ἐνῷ κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς ἔτρεχε ἄλλη ταινία μὲ σπειρομαίανδρον (πίν. 33α-β). Εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὀρθογωνίου τοῦ βορείου κλίτους ὑπῆρχε μέγας κύκλος διαμ. 2.10 μ., ὅστις ἐκάλυπτεν ὁλόκληρον τὸ ἐντὸς τῶν ταινιῶν ἐναπομένον πλάτος. Ἐντὸς τοῦ κύκλου, ὅστις περιεβάλλετο ὑπὸ ἀνθεμωτοῦ κοσμήματος, εἰκονίζετο ζῷον πιθανῶς μόσχος, τοῦ ὁποίου δυστυχῶς σῴζονται μόνον οἱ πόδες (πίν. 34α). Ἐν συνεχείᾳ πρὸς Δυσμὰς τοῦ εἰς τὸ μέσον τοῦ ὀρθογωνίου χώρου μεγάλου κύκλου ἀνευρέθη ὡραῖον σύμπλεγμα μὲ καμπυλόγραμμα γεωμετρικὰ σχέδια, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐκ τεσσάρων κύκλων καὶ ἐξ ἑνὸς τετραγώνου διαχώρου εἰς τὸ μέσον. Ἐντὸς τῶν δύο κύκλων, οἱ ὁποῖοι περιβάλλονται ὑπὸ ἁλυσοειδοῦς σχοινίου, παρίστανται πτηνά, πέρδιξ καὶ κόσσυφος, ἐνῷ εἰς τοὺς ἄλλους δύο κύκλους εἰκονίζονται καμπυλόγραμμα γεωμετρικὰ σχέδια· εἰς τὸ τετράγωνον διάχωρον τοῦ κέντρου ἔχομεν ὑδρόβιον μακρύλαιμον πτηνὸν ραμφίζον χλόην (πίν. 34β, 35α-β, 36α-β, 37α). Τὰ ἴδια ἀκριβῶς θέματα φαίνεται ὅτι ἐπανελαμβάνοντο ἐν συνεχείᾳ πρὸς Δυσμὰς τοῦ βορείου κλίτους (πίν. 33α-β).

Ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ κλίτους εὑρέθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἤτοι πλῆθος μαρμαρίνων κιόνων μετὰ ἰωνικῶν βάσεων καὶ κιονοκράνων μετ' ἐπιθημάτων (πίν. 32α-β) καὶ ἓξ μαρμάρινα τεμάχια μὲ τὰς γεννήσεις τῶν ἑκατέρωθεν τόξων καὶ μὲ μικρὰς ραβδωτὰς ἀχιβάδας. Τὰ μεταξὺ τῶν τόξων κενὰ πληροῦνται δι' ἀναγλύφων ἀετῶν μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας. Τὰ τεμάχια ταῦτα (πίν. 37β, 38α) ἀνῆκον ἀσφαλῶς εἰς τὸν ἄμβωνα τῆς βασιλικῆς, τὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποίου ἐκοσμεῖτο διὰ συνεχῶν κογχαρίων, ὡς τοῦτο συναντῶμεν εἰς πολλὰς παλαιοχριστιανικὰς βασιλικάς[1]. Εὑρέθησαν ὡσαύτως πολλὰ μαρμάρινα τεμάχια κορνιζωμάτων καὶ θωρακίων φέροντα ὡραίαν γλυπτὴν διακόσμησιν (πίν. 38β-γ), τέσσαρες διαχωριστικοὶ ἀμφικιονίσκοι μετὰ τῶν κιονοκράνων, προερχόμενοι ἐκ τῶν παραθύρων τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ (πίν. 39α-γ), τεμάχια μαρμαρίνων θωρακίων, τεμάχια ζεύξεων, σφαιροειδῆ ἀγγεῖα (πίν. 40α-β), μικρὰ κατάκοσμα κιονόκρανα μὲ διάτρητον γλυπτὴν διακόσμησιν, ὡς καὶ τεμάχια κορνίζης (κοσμήτου) ἐκ φύλλων ἀκάνθης (πίν. 41α-γ). Ἐπίσης μαρμάρινον περιρραντήριον, μαρμάρινον μετὰ γλυπτῆς διακοσμήσεως ὑπέρθυρον (πίν. 39δ) καὶ πλῆθος τεμαχίων παχέος κονιάματος φέροντος ἐγχρώμους ψηφῖδας (πίν. 38γ), προερχομένων δ' ἀσφαλῶς ἐκ τῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων, αἱ ὁποῖαι ἐκάλυπτον τὰ ὑψηλὰ τμήματα τῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς· τὰ κά-

1. Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, Ἀθῆναι 1942, σ. 211 εἰκ. 118 (ἄμβων τῆς βασιλικῆς Α τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν). Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης, Ἀθῆναι 1954, τ. Β', σ. 546 εἰκ. 511 (ἄμβων Ἁγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης), σ. 547 εἰκ. 512 (ἄμβων Ἁγίου Μηνᾶ Θεσσαλονίκης), σ. 552 εἰκ. 517, 519 (ἄμβων Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης).

τω μέρη τῶν τοίχων αὐτῆς, ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, ἔφερον μαρμαρίνην ἐπένδυσιν (ὀρθομαρμάρωσιν) δοθέντος ὅτι πολλαὶ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου πλάκες εὑρέθησαν κατὰ χώραν (πίν. 32β, 33β). Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ ἔφερε σύνθρονον τοῦ ὁποίου ὅλοι οἱ ἀναβαθμοὶ ἦσαν ἐπενδεδυμένοι διὰ μαρμαρίνων πλακῶν.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ ἀνευρέθη πλῆθος ὀπτοπλίνθων, διαστάσεων 0.32 × 0.38 × 0.04 μ., μὲ ἀναγλύφους σταυρούς (πίν. 40γ) καὶ μετὰ παχέος κονιάματος καὶ ψηφίδων· ἐπομένως ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ ἔφερε ψηφιδωτὰς παραστάσεις.

Εἰς ἀπόστασιν 8 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς ἀνευρέθη τοῖχος πάχους 0.70 μ., ὅστις βαίνει σχεδὸν παραλλήλως αὐτοῦ. Ὁ τοῖχος οὗτος διεπιστώθη ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ τεῖχος, ὅπερ περιβάλλει τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ἀμφιπόλεως, ἀνεσκάφη δὲ τμῆμα τούτου μήκους 34.80 μ. (εἰκ. 1). Τέλος συνεκεντρώθησαν ὅλα τὰ εὑρεθέντα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια ἤτοι: θωράκια, ζεύξεις, πλάκες τῆς ὀρθομαρμαρώσεως, κορνίζαι μὲ γλυπτὴν διακόσμησιν, κοσμῆται, κιονίσκοι, κίονες, ἀμφικιονίσκοι παραθύρων τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, κιονόκρανα, ἐπιθήματα, πλίνθοι καὶ κέραμοι κλπ., καὶ ἐτοποθετήθησαν παρὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον τοῦ μεσαίου κλίτους.

Ἐξωνάρθηξ. Μετὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ νάρθηκος ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε πρὸς Δυσμὰς καὶ ἀπεκάλυψε μέγα αἴθριον διαστάσεων 16.45 × 18.30 μ. (εἰκ. 1). Τὸ αἴθριον ἐπεκοινώνει μὲ τὸν νάρθηκα τῆς βασιλικῆς διὰ δύο θυρῶν ἀνοίγματος 1.60 μ. ἑκάστης. Εἰς τὸ μέσον τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ αἰθρίου ἀνευρέθη μέγα μαρμάρινον κατώφλιον θύρας, διαστάσεων 0.97 × 2.14 μ. καὶ πάχους 0.32 μ., φέρον ἐπὶ τῶν τριῶν πλευρῶν ταινίαν πλάτους 0.11 μ. καὶ τὰς χαρακτηριστικὰς ὀπάς, ἔνθα περιεστρέφετο ἡ θύρα· εἰς τὸ μέσον σῴζεται χαραγὴ τόξου τετάρτου κύκλου, ὅπου ἐσύρετο ἡ θύρα (πίν. 42α). Παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ἐξωνάρθηκος τῆς βασιλικῆς ἀνευρέθη μαρμάρινον στόμιον φρέατος διαμ. 0.77 μ., διὰ τοῦ ὁποίου ἤντλουν ὕδωρ ἐκ τῆς κάτωθεν εὑρισκομένης μεγάλης δεξαμενῆς (πίν. 42β). Ὁμοίως ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ αἰθρίου ἀνευρέθησαν δύο θύραι μὲ τὰ μαρμάρινα κατώφλια αὐτῶν κατὰ χώραν (εἰκ. 1), ἐξ ὧν ἡ μὲν μία μεγάλη εἰς τὸ μέσον τοῦ νοτίου τοίχου εἶχεν ἄνοιγμα 2.03 μ., ἡ δ' ἑτέρα εἰς ἀπόστασιν 0.80 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ αἰθρίου εἶχεν ἄνοιγμα 0.94 μ.

Κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον τῆς βασιλικῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν 16.50 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου αὐτῆς ἀπεκαλύφθησαν κατὰ σειρὰν καὶ μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ βορείου τοίχου τοῦ αἰθρίου τέσσαρα διαμερίσματα (εἰκ. 1, πίν. 31β), ἐξ ὧν τὸ πρῶτον, διαστάσεων 5.30 × 5.65 μ., ἔφερε μίαν θύραν εἰσόδου ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου αὐτοῦ, ἀνοίγματος 0.85 μ., μὲ μαρμάρινον κατώφλιον εἰς τὴν θέσιν του. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἦτο ἐστρωμένον μὲ πηλίνας πλάκας (διαστάσεων 0.34 × 0.54 μ.), ἀρκεταὶ τῶν ὁποίων σῴζονται κατὰ χώραν, ἔφερε δὲ καὶ ἄλλην θύραν παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν αὐτοῦ, ἀνοίγματος 1.14 μ., μὲ τὸ μαρ-

μάρινον κατώφλιον εἰς τὴν θέσιν του· ἐκ τῆς διατάξεως τῶν ὀπῶν περιστροφῆς τῆς θύρας ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου κατωφλίου προκύπτει ὅτι αὕτη ἤνοιγε ἀπὸ τοῦ νάρθηκος πρὸς τὸ διαμέρισμα. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο θὰ ἦτο πιθανῶς τὸ Μυτατώριον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἐπίσκοπος εἰσήρχετο διὰ τῆς ἀνατολικῆς θύρας αὐτοῦ καί, ἀφοῦ ἤλλασσε στολήν, ἐξήρχετο διὰ τῆς ἄλλης θύρας ὁδηγούσης εἰς τὸν νάρθηκα, ὁπόθεν μετέβαινε διὰ τοῦ βορείου κλίτους εἰς τὸ ἱερόν. Ἐν συνεχείᾳ τοῦ πρώτου τούτου διαμερίσματος ἀπεκαλύφθη καὶ ἕτερον ἐξωτερικῶς ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ αἰθρίου, διαστάσεων 5.30 × 8.10 μ., ὅπερ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν ἔφερε μόνον μίαν θύραν ἀνοίγματος 1.30 μ., δι' ἧς εἰσήρχετό τις εἰς τὸ αἴθριον. Τὸ δεύτερον τοῦτο ὀρθογώνιον διαμέρισμα (πίν. 43, 44) ἦτο ἐστρωμένον μὲ ὡραῖα ψηφιδωτὰ θέματα, περιεβάλλετο δὲ διὰ δύο ταινιῶν φερουσῶν ἡ μὲν πρώτη (πλ. 0.30 μ.) κλάδον μετὰ φύλλων κισσοῦ, ἡ δὲ δευτέρα (πλ. 0.17 μ.) καμπύλην γραμμὴν διαχωριζομένην ὑπὸ ἐρυθρῶν καὶ λευκῶν ψηφίδων. Εἰς τὸν μετὰ τὰς δύο ταινίας χῶρον εἰκονίζοντο διάφορα τετράγωνα διάχωρα περιβαλλόμενα ἀπὸ ταινίας μὲ ἁλυσιδωτὰ σχοινία, ἐνῷ ἄλλα τετράγωνα διάχωρα ἔφερον ποικίλα πτηνά: πέρδικα, κόσσυφα, νῆσσα καθημένην ἐπὶ τῆς φωλεᾶς της καὶ ἄλλα ραμφίζοντα κλαδίσκους (πίν. 45α-γ). Τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα ὁμοιάζουν πολύ, ὡς πρὸς τὴν διάταξιν καὶ τὰ θέματα, πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ νοτίως τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ ὀρθογωνίου διαμερίσματος καὶ ἑπομένως πιθανῶς νὰ ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ ἰδίου καλλιτέχνου ψηφωτοῦ (πίν. 43). Περαιτέρω ἀπεκαλύφθησαν ἕτερα δύο διαμερίσματα ἐπὶ τῆς ἰδίας βορείου πλευρᾶς τοῦ αἰθρίου, διαστάσεων τὸ μὲν τρίτον 4.15 × 5.30 μ., τὸ δὲ τέταρτον 4 × 5.30 μ. Ἕκαστον ἐκ τῶν διαμερισμάτων αὐτῶν ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ αἰθρίου μόνον διὰ μιᾶς θύρας, ἀνοίγματος 0.95 μ., ἔνθα σῴζονται εἰς τὴν θέσιν των τὰ μαρμάρινα κατώφλια. Τὰ τρία τελευταῖα αὐτὰ διαμερίσματα (εἰκ. 1) θὰ ἐχρησίμευον διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προσωπικοῦ καὶ τῶν προσκυνητῶν.

Τέλος ἐγένετο ἐπιμελὴς περίφραξις διὰ συρματοπλέγματος τῆς ἀνασκαφείσης τετάρτης κατὰ σειρὰν βασιλικῆς Β καθὼς καὶ τοῦ ἐξωνάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α, ὅστις εἶχε παραμείνει ἀπερίφρακτος κατὰ τὴν περυσινὴν περίφραξιν τῆς βασιλικῆς Α καὶ ὡς ἐκ τούτου κατεστρέφοντο τὰ πολύτιμα ψηφιδωτά, ἅτινα καλύπτουν τὸ δάπεδον αὐτοῦ.

Ἑλληνιστικὸν κτήριον (Μαυσωλεῖον).

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς Β ἤρχισε καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1964 ἐπισημανθέντος ἑλληνιστικῶν χρόνων κτηρίου[1], ὅπερ

1. ΠΑΕ 1964, σ. 43, πίν. 41β.

κεῖται εἰς ἀπόστασιν 200 μ. περίπου ΝΔ. τῆς ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως βασιλικῆς Α (πίν. 46α). Εἰς τὸ μέρος τοῦτο εἶχεν ἄλλοτε ἀνευρεθῇ ψηφιδωτὸν δάπεδον μὲ τὴν παράστασιν τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Εὐρώπης ὑπὸ τοῦ Διὸς μεταμορφωθέντος εἰς ταῦρον. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν διηυκρινήθη, ὅτι ἡ παράστασις τῆς ἁρπαγῆς τῆς Εὐρώπης ἀπετέλει τὸ κεντρικὸν θέμα ὀρθογωνίου χώρου, διαστάσεων 2.60 × 9.34 μ., ὅστις ἦτο ἐστρωμένος μὲ ψηφιδωτὰ ἀπεικονίζοντα γεωμετρικὰ σχήματα (πίν. 46β). Ἡ ἀνωτέρω παράστασις τῆς ἁρπαγῆς τῆς Εὐρώπης, ἀποσπασθεῖσα τὸ 1965, μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας. Τὸ ὀρθογώνιον τοῦτο διαμέρισμα κατέληγε πρὸς Νότον εἰς χαμηλωμένην ἡμικυκλικὴν ἀψῖδα χορδῆς 5.30 μ. καὶ βέλους 1.85 μ., πρὸς Βορρᾶν δὲ εἰς μαρμάρινον κατώφλιον διαστάσεων 1.76 × 0.57 μ. μὲ ἄνοιγμα θύρας 1.56 μ. Παρὰ τὴν χορδὴν τῆς κόγχης εἶχε καταπέσει ἡμικυκλικὸν τόξον, τὸ ὁποῖον προφανῶς ὑφίστατο ἄνωθεν τῆς χορδῆς τῆς ἀψῖδος εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην καὶ ἦτο κατεσκευασμένον ἐκ μεγάλων πλίνθων διαστάσεων 0.47 × 0.32 × 0.03 μ.· τὸ δάπεδον τῆς κόγχης ἦτο ἐστρωμένον μὲ τετράγωνα μικρὰ μαρμάρινα πλακίδια, διαστάσεων 0.14 × 0.15 μ., κατὰ παραλλήλους σειρὰς διακοπτομένας μὲ τετράγωνα ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν σχήματα (πίν. 47α). Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀψῖδος τῆς κόγχης ἦτο ἐπενδεδυμένον μὲ διακοσμητικὰ κυματιοφόρα πλαίσια καὶ γραμμὰς κατεσκευασμένα δι' εἰδικοῦ σκληροῦ γύψου, ὡς τοῦτο μαρτυροῦν διάφορα ἐκ γύψου τεμάχια, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἄλλα μὲν κατὰ χώραν, ἄλλα δὲ ἐντὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς κόγχης μὲ πλῆθος κεράμων καὶ ὀπτοπλίνθων προερχομένων ἐκ τῆς στέγης τῆς ἀψῖδος (πίν. 49α). Παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὡς ἄνω ὀρθογωνίου διαμερίσματος καὶ πλησίον τῆς κόγχης αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη διαμέρισμα, διαστάσεων 5.35 × 6.06 μ., ὅπερ ἔφερε δύο θύρας μίαν ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἀνοίγματος 1.25 μ., ἑτέραν δὲ ἐπὶ τοῦ βορείου, ἀνοίγματος 0.77 μ., ἥτις ἔφερε μαρμάρινα πλαίσια.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως καὶ τῆς κοπῆς τῶν ἀγρίων δένδρων, ἅτινα ἐκάλυπτον τὸν χῶρον τοῦτον, διεπιστώθη, ὅτι ὁλόκληρος ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος ἦτο κεκαλυμμένος διὰ σωροῦ καθαρᾶς ἀργίλου καὶ τέφρας, πάχους 1.80 μ., κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν πολλοὶ πήλινοι κέραμοι στρωτῆρες (διαστάσεων 0.32 × 0.50 μ.) καὶ καλυπτῆρες (διαστ. 0.16 × 0.50 μ.), κιονίσκος (ὕψους 0.52 μ.), μὲ τετράγωνον εἰς τὸ ἄνω μέρος ἐγκοπήν (διαστάσεων: 0.13 × 0.13 μ. καὶ βάθους 0.03 μ.), ἔνθα πιθανῶς νὰ ἐγένοντο θυσίαι, ἕτερος ἐκ μαρμάρου κιονίσκος ὕψους 0.44 μ. κατ' ἀπομίμησιν δένδρου, δύο ἰωνικὰ κιονόκρανα, δύο λίθινα κέρατα βοός, ἓξ πήλινοι λύχνοι μετ' ἀνθεμωτῆς διακοσμήσεως — πλὴν ἑνός, ὅστις ἔφερε παράστασιν λέοντος μὲ ἐρωτιδέα καθήμενον ἐπὶ τῆς ράχεως αὐτοῦ — καὶ ἓν χαλκοῦν ἀγαλματίδιον σατύρου, ὕψους 0.055 μ. (πίν. 47β, 49β, 50α, 51α-β).

Ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου ἐσχηματίζοντο δι' ἰσχυροῦ κονιάματος πίνακες (ταμπλάδες), ἐναλλὰξ ὀρθογώνιοι καὶ τετράγωνοι, κοσμούμενοι ἐσω-

τερικῶς δι' ἐγχαράκτων ρομβοειδῶν καὶ τετραγώνων σχεδίων (πίν. 48β). Ὅλοι οἱ ἀποκαλυφθέντες τοῖχοι τοῦ ἐν λόγῳ κτηρίου (εἰκ. 2) εἶχον πάχος 0.60 μ.

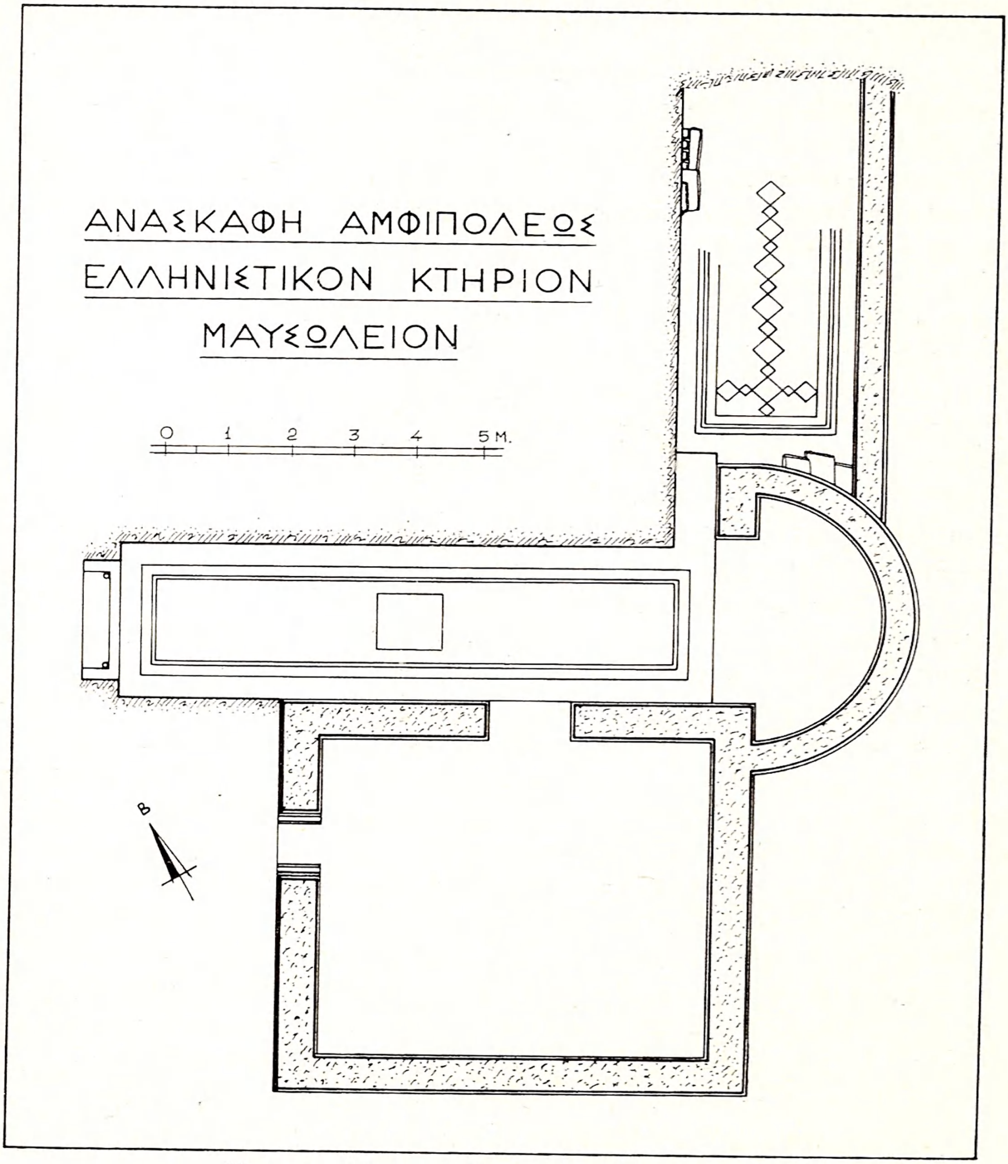

Εἰκ. 2. Ἀμφίπολις. Κάτοψις τοῦ Μαυσωλείου.

καὶ ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ, ἐνῷ ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ αὐτῶν ἔφερεν ἰσχυρὸν ὑδραυλικὸν κονίαμα.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἀποκαλυφθείσης κόγχης ἀνευρέθη τὴν τε-

λευταίαν ἡμέραν τῆς ἀνασκαφῆς ἕτερον ὀρθογώνιον διαμέρισμα, πλάτους 2.55 μ. καὶ ἀποκαλυφθέντος μήκους 4.30 μ., τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου ἦτο ἐστρωμένον μὲ ἔγχρωμα γεωμετρικὰ ψηφιδωτὰ σχέδια περιβαλλόμενα ὑπὸ διπλῆς ταινίας. Εἰς ἀπόστασιν 3.30 μ. ἀπὸ τῆς κόγχης τοῦ κτηρίου ἀπεκαλύφθησαν ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τρία τετράγωνα διάχωρα (διαστ. 0.30 × 0.30 μ.), ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται κεφαλαὶ τριῶν μορφῶν (πίν. 51γ). Ἡ μὲν πρώτη εἶναι ὡρίμου ἀνδρὸς μὲ ἀνεμιζομένην μακρὰν κόμην, μὲ ἄγριον βλέμμα καὶ μὲ δύο ἐρυθρὰς ταινίας ἐκ ψηφίδων πέριξ τοῦ μετώπου, δίκην διαδήματος· ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ (πολεμιστοῦ) τῆς περιοχῆς. Ἡ δευτέρα μορφὴ εἰκονίζει νεαρὰν γυναῖκα μὲ μακρὰν ἀτημέλητον κόμην καὶ μὲ διάδημα (ταινίαν) ἐκ τεσσάρων σειρῶν κυανῶν ψηφίδων, πιθανῶς δὲ πρόκειται διὰ τὴν σύζυγον τοῦ πρώτου. Τέλος, ἡ τρίτη μορφὴ εἰκονίζει εὔτραφῆ νεανίσκον ἢ νεάνιδα μὲ πλουσίαν κόμην.

Παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ χώρου τούτου καὶ ἐπὶ τῆς κόγχης ὡς καὶ εἰς ἄλλην θέσιν κειμένην εἰς ἀπόστασιν 4 μ. ἀπὸ τῆς κόγχης καὶ ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου ὡς ἄνω χώρου, ἀνευρέθησαν δύο κεραμοσκεπεῖς τάφοι (εἰκ. 2, πίν. 50β), ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ὀστᾶ καὶ τέσσαρες δακτύλιοι, ἐξ ὧν ὁ εἷς χαλκοῦς καὶ οἱ τρεῖς ἄλλοι ἀργυροῖ· οἱ δύο ἐξ αὐτῶν ἔφερον ὁ μὲν ἀνθέμιον, ὁ δ' ἕτερος δύο συμπλεκομένας χεῖρας ἐν εἴδει χαιρετισμοῦ (πίν. 52α-β). Παρ' ὅλον ὅτι δὲν ὡλοκληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ σημαντικοῦ τούτου ἑλληνιστικοῦ κτηρίου καθόσον ἐνετοπίσθη τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἀνασκαφῆς, ἐν τούτοις ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἀντικειμένων ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου καθὼς καὶ ἐξ ἑπτὰ νομισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐταυτίσθησαν ὑπὸ τῆς Διευθυντρίας τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς κ. Μ. Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου ὡς χρονολογούμενα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 187 καὶ 31 π.Χ. φαίνεται, ὅτι τὸ ὡς ἄνω ἀποκαλυφθὲν κτήριον ἦτο οἰκογενειακὸν Μαυσωλεῖον, ἀναγόμενον εἰς τὸν 1ον π.Χ. αἰῶνα.

Νομίσματα

Τέλος ἀναφέρεται, ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς Β ἀνευρέθησαν πέντε χαλκᾶ νομίσματα, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν δὲ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κτηρίου (Μαυσωλείου) ἑπτὰ χαλκᾶ νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν, τὰ ὁποῖα, μετὰ τὸν καθαρισμόν των ἐχαρακτηρίσθησαν ὑπὸ τῆς Διευθυντρίας τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς ὡς ἑξῆς:

Ἐκ τῆς βασιλικῆς Β

1. Ἀλέξανδρος Γ', νομισματοκοπίας Ἀμφιπόλεως, χρονολ. κοπῆς περὶ τὸ 320 π.Χ., πρβ. SNG Cop. ἀρ. 1026 κέ.
2. Κάσσανδρος, χρονολ. κοπῆς περὶ τὸ 306 - 297 π.Χ., πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1144 κέ.

3. Λικίνιος Β΄, νομισματοκοπίας Νικομηδείας.
4. Ὁνώριος, ἐφθαρμένον.
5. » »

Ἐκ τοῦ Ἑλληνιστικοῦ κτηρίου (Μαυσωλείου)

1. Θεσσαλονίκη, 187, περὶ τὸ 31 π.Χ., πρβ. SNG Cop. ἀρ. 368.
2. Πέλλα ἢ Θεσσαλονίκη, 187, περὶ τὸ 31 π.Χ., πρβ. SNG Cop. ἀρ. 266 κέ. ἢ 359 κέ.
3. Πέλλα, περὶ τὸ 187 - 31 π.Χ., πρβ. SNG Cop. ἀριθ. 258.
4. Ἑλληνιστικῆς πόλεως, περὶ τὸν Α΄ μ.Χ. αἰ. ἐφθαρμένον, πέντε ἕως ἑπτὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, πιθανώτατα 2ου π.Χ. αἰ., ἐφθαρμένα.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Γ. ΣΤΙΚΑΣ

6. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

(Παρένθ. πίν. Γ' καὶ πίν. 53 - 71)

Συνεχίσθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1973 αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ αἱ ἔρευναι τῆς ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως ὑπὸ τοῦ ὑπογράφοντος, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς βοηθοῦ δ. Ἑλένης Τρακοσοπούλου, ὡς καὶ τοῦ φύλακος Ἀρχαιοτήτων Ἀμφιπόλεως κ. Ἀλ. Κοχλιαρίδη. Τὰ σχέδια τῶν ἀνασκαφῶν ἐξεπόνησεν ἡ τεταρτοετὴς φοιτήτρια τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς Σχολῆς τοῦ Ε.Μ.Π. δ. Ἀναστασία Δ. Λαζαρίδου [1]. Αἱ ἀνασκαφαὶ διήρκεσαν ἀπὸ 3 Σεπτεμβρίου ἕως 8 Ὀκτωβρίου, ἀπησχολήθησαν δὲ εἰς αὐτάς, κατὰ μέσον ὅρον, 20 ἐργάται ἡμερησίως. Διὰ τὴν ἐκσκαφήν, φόρτωσιν καὶ ἀποκομιδὴν τῶν μεγάλων στρωμάτων τῶν ἐπιχώσεων ἐχρησιμοποιήθη μηχανικὸς ἐκσκαφεὺς ὡς καὶ ἀνατρεπόμενον αὐτοκίνητον.

Αἱ ἔρευναι καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο περιωρίσθησαν εἰς τοὺς δύο, μεγίστου ἐνδιαφέροντος, τομεῖς τοῦ παρελθόντος ἔτους [2], ἤτοι: α) εἰς τὸ τεῖχος τοῦ βορειοτέρου τμήματος τῆς πόλεως καὶ β) ἐκτὸς αὐτῆς εἰς τὸν ὑπερμεγέθη τύμβον τῆς θέσεως «Καστάς», ἐγγὺς τοῦ λόφου ὕψ. 133 μ., εἶχον δὲ σημαντικὰ ἀποτελέσματα.

ΤΟΜΕΥΣ α

Εἰς τὸν πρῶτον τομέα διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀνασκαφῆς ἑκατέρωθεν τῶν τομῶν Α καὶ Β τοῦ παρελθόντος ἔτους, ὡς καὶ τῆς γενομένης τομῆς εἰς τὸ δυτικώτερον τμῆμα τῆς ἀνασκαφῆς [3], ἀπεκαλύφθη κατὰ μέγα μέρος τὸ τεῖχος ἐπὶ μήκους 114 μ. (παρένθ. πίν. Γ'). Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσίασεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ τείχους (παρένθ. πίν. Γ'), μήκους 50 μ., καθόσον ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθησαν: 1. Σημαντικὴ πύλη τοῦ κλασσικοῦ τεί-

---

1. Εἰς τοὺς ὡς ἄνω συνεργάτας μου, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἐργάτας τῶν ἀνασκαφῶν, ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, διότι διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ζήλου αὐτῶν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐπιθυμῶ ἐπίσης νὰ εὐχαριστήσω θερμότατα τὸν ἐπιμελητὴν Βυζ. Ἀρχαιοτήτων Καβάλας κ. Ἰ. Κακούρην, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλονται αἱ φωτογραφίαι τῶν μικροαντικειμένων τῆς ἀνασκαφῆς (ὀστράκων, λύχνων, εἰδωλίων), αἵτινες συνοδεύουν τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν.
2. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἔργον 1972, σ. 26 κέ.
3. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ἔ.ἀ. σ. 27, 29. Πρβ. καὶ Ἔργον 1973, σ. 39, 40.

χους (παρένθ. πίν. Γ′ Ψ4, 5 - Χ5, 6). 2. Πύλη τοῦ ἑλληνιστικοῦ τείχους (παρένθ. πίν. Γ′ Ψ5 - Χ6, 7). 3. Συγκρότημα ἀναβασμῶν, ἀγόντων εἰς πάροδον ἢ περίπατον τοῦ τείχους (παρένθ. πίν. Γ′ Ψ5, 6 - Χ8, 9). 4. Τοξικὴ θυρίς, ὕψ. 1.30 μ. (παρένθ. πίν. Γ′ Ψ5 - Χ7, 8). 5. Κεραμεικὸς κλίβανος (παρένθ. πίν. Γ′ Ψ5 - Χ5). 6. Σύστημα τριῶν ὀχετῶν τοῦ ἑλληνιστικοῦ τείχους (παρένθ. πίν. Γ′ Ψ5 - Χ6).

Ἡ πύλη τοῦ κλασσικοῦ τείχους (πίν. 53α), περικλείεται ἐντὸς ὀχυρᾶς ὀρθο-

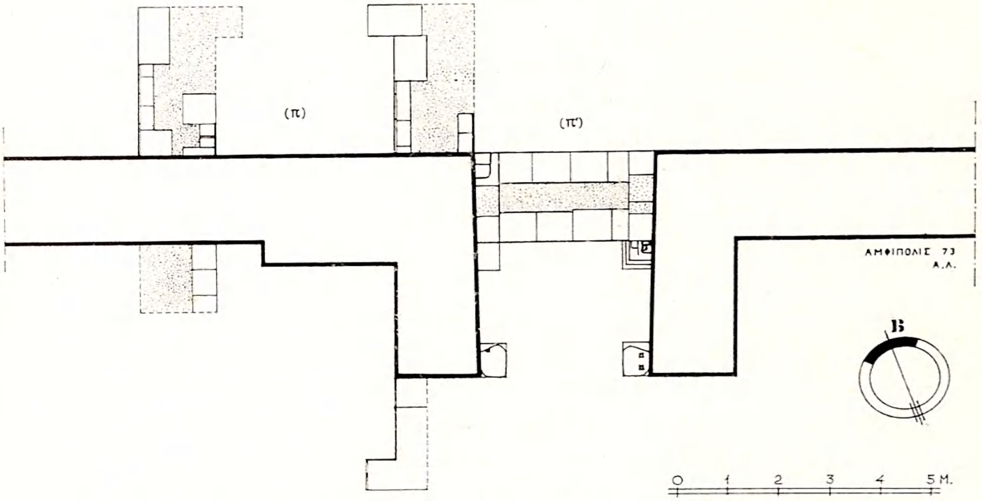

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ βορείου τμήματος μετὰ τῶν πυλῶν, π =κλασσική, π′ =ἑλληνιστική.

γωνίου αὐλῆς[1], ἐξεχούσης τοῦ τείχους κατά τε τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πλευρὰν αὐτοῦ, διαστάσεων 9.40 × 3.80 μ. (εἰκ. 1). Ἡ ἐσωτερικὴ αὐλὴ δὲν ἀπεκαλύφθη εἰσέτι πλήρως, διεπιστώθη ὅμως, ὅτι ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος αὐτῆς, διατηρούμενος καθ' ὁλοκληρίαν, ἔχει μῆκος 4.40 μ. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τούτου ἀπεκαλύφθη τοῖχος μικρῶν διαστάσεων (μήκ. 0.61 μ., πλ. 0.70 μ. καὶ ὕψ. 0.73 μ.), κάθετος πρὸς αὐτόν. Ὁ τοῖχος οὗτος, ἔχων μορφὴν παρα-

1. Πύλαι μετὰ διαδρόμου ἢ αὐλῆς ἀπαντῶνται ἐνωρὶς εἰς τὰς ὀχυρώσεις τῶν πόλεων. Πρβ. σχετικῶς F. E. Winter, Greek Fortifications, σ. 205 κἑ. Δύναται ἐδῶ νὰ ἀναφερθῇ ἡ ἱερὰ πύλη τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους τῶν Ἀθηνῶν, ὡς καὶ ἡ πύλη Πνυκός - Μουσείου μὲ ἐξωτερικὴν μόνον αὐλήν, πρὸς τὴν ὁποίαν ὁμοιάζει ἡ ἀποκαλυφθεῖσα πύλη τῆς Ἀμφιπόλεως. Βλ. F. E. Winter, ἔ.ἀ. σ. 210, 211, εἰκ. 211, σ. 214, 225, εἰκ. 230. Διὰ τὴν ποικιλίαν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν διαμορφώσεων τῶν πυλῶν μὲ αὐλὰς βλ. F. E. Winter, ἔ.ἀ. σ. 224. Παρομοίας μορφῆς, ἀλλὰ μεγαλυτέρα ἐξωτερικὴ αὐλὴ ἀπεκαλύφθη καὶ εἰς τὴν πύλην τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας τῶν τειχῶν τῆς Θάσου. Βλ. BCH 86, 1962, Chronique des fouilles, σ. 945 καὶ École d'Athènes, Guide de Thasos, σ. 67, 68, εἰκ. 27.

στάδος, ἐμείωνε τὸ ἄνοιγμα τῆς διόδου. Διεπιστώθη ἐπίσης, ὅτι ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τῆς κλασσικῆς πύλης, ἐχρησίμευσε διὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς ἑλληνιστικῆς πύλης καὶ οὕτω διασῴζει δύο οἰκοδομικὰς φάσεις. Τὸ κατώτερον τμῆμα τούτου, ἀνῆκον εἰς τὴν κλασσικὴν φάσιν, ἀποτελεῖται ἐκ τῶν αὐτῶν δόμων τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους, ἤτοι ἐκ πέντε δόμων, ὁλικοῦ ὕψους 2.15 μ. Ἐπ' αὐτοῦ ἐτοποθετήθησαν οἱ δόμοι τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς ἑλληνιστικῆς πύλης, ὕψ. 2.23 μ. Οὕτω τὸ ὁλικὸν ὕψος τοῦ τείχους εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι 4.38 μ. (πίν. 53β). Ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἀνατολικὸν ὁ δυτικὸς τοῖχος τῆς αὐλῆς φαίνεται ὅτι κατεστράφη κατὰ μέγα μέρος, τὸ ἀποκαλυφθὲν δὲ τμῆμα αὐτοῦ ἔχει μῆκος 1 μ. καὶ ὕψος 1.30 μ.

Οἱ τοῖχοι τῆς ἐξωτερικῆς αὐλῆς, πάχ. 1.60 μ., ἔχουν καταστραφῆ σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν, μὴ διατηρουμένων εἰμὴ μόνον λιθοπλίνθων τινῶν ἐκ τῆς εὐθυντηρίας, πλὴν τῶν σημείων ἐκκινήσεώς των ἐκ τῆς προσόψεως τοῦ τείχους, ἔνθα διασῴζονται περισσότεροι δόμοι (πίν. 54α). Εἰς ἀπόστασιν 2.70 μ. ἀπὸ τοῦ τείχους, οἱ τοῖχοι τῆς αὐλῆς ἐσχημάτιζον ὀρθὴν γωνίαν καὶ οὕτω ἐκλείετο ἡ ἐξωτερικὴ αὐλή (εἰκ. 1). Ἐκ τῆς διατηρηθείσης εἰς τὴν θέσιν της λιθοπλίνθου εὐθυντηρίας, καθέτου πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, εἰκάζεται ὅτι πιθανῶς ἡ ἐξωτερικὴ δίοδος εἶχε πλάτος 2.70 μ. (εἰκ. 1). Ἡ κυρίως πύλη θὰ εὑρίσκετο πιθανώτατα εἰς τὸ ἄνοιγμα τοῦ τείχους, δὲν κατέστη ὅμως δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἕνεκα τῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν κινδύνων τοὺς ὁποίους παρουσιάζει ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὴν θέσιν αὐτήν. Μετὰ τὴν κάλυψιν τοῦ κενοῦ τῆς πύλης ὑπὸ τῶν στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως, ἐπληρώθη τὸ ἄνωθεν τῆς πύλης κενὸν διὰ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἑλληνιστικοῦ τείχους, διευθετηθέντων συγχρόνως ἐντὸς τοῦ τμήματος τούτου τριῶν μεγάλων ὀχετῶν, ὕψους 1.90 μ. καὶ πλάτους 0.60 μ. (πίν. 54β)· οὗτοι εὑρίσκονται εἰς ἀντιστοιχίαν πρὸς τοὺς ἀποκαλυφθέντας κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ἀνατολικῶς τῆς ἑλληνιστικῆς πύλης, δύο ὀχετούς [1].

Ἡ ἀποκάλυψις τῆς πύλης ἀποτελεῖ σπουδαῖον ἐπίτευγμα τῶν ἀνασκαφῶν, καθόσον διὰ πρώτην φορὰν γίνεται γνωστὴ πύλη τοῦ κλασσικοῦ τείχους τῆς Ἀμφιπόλεως. Ἡ θέσις ταύτης εἰς τὸ βορειότερον τμῆμα τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης πρὸς τὴν Θράκην, αἱ διαστάσεις καὶ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον αὐτῆς, δεικνύουν ὅτι πρόκειται περὶ σημαντικῆς πύλης, μὴ ἀποκλειομένης τῆς ταυτίσεώς της πρὸς τὰς «Θρᾳκίας πύλας» [2] τοῦ Θουκυδίδου.

1. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἔργον 1972, σ. 29, 30 εἰκ. 22.

2. Τὸ πρόβλημα τῆς τοποθετήσεως ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολόγων τῶν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (5.7.5,5.10.1,5.10.6,5.10.7) ἀναφερομένων πυλῶν τῆς Ἀμφιπόλεως χρήζει ἐπανεξετάσεως, μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν μεγάλων τμημάτων τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, τὴν ἀνεύρεσιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος πύλης καὶ τὴν διὰ πρώτην φορὰν τοπογράφησιν τοῦ χώρου ὑπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Κέντρου Οἰκιστικῆς (Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, Ἀμφίπολις καὶ Ἄρ-

Συνεχομένη πρὸς τὴν κλασσικὴν πύλην, ἀνατολικῶς ταύτης, ἀλλ' εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον κατὰ δύο μέτρα τῆς εὐθυντηρίας τοῦ κλασσικοῦ τείχους, ἀπεκαλύφθη ἡ πύλη τοῦ ἑλληνιστικοῦ τείχους (εἰκ. 1, πίν. 55α). Αὕτη ἔχει διευθετηθῆ ἐπὶ τοῦ κλασσικοῦ τείχους, μετὰ τὴν ἐπιχωμάτωσιν τούτου, ἔχει δὲ πλάτος κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν ±3.60 μ. Δύο ἰσχυροὶ τοῖχοι, μήκους 5 μ. καὶ πλάτους ±1.70 μ., ἐκκινοῦντες ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους μετὰ τῆς ὁποίας σχηματίζουν γωνίαν καὶ ἐλαφρῶς συγκλίνοντες πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ἀποτελοῦν διάδρομον ἢ ἐσωτερικὴν μικρὰν αὐλήν. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῶν τοίχων καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν αὐτῶν, ἀπεκαλύφθησαν δύο παραστάδες, διαστάσεων 0.50 × 0.50 μ. καὶ ὕψους 1.05 μ. ἡ ἀνατολικὴ καὶ 1.10 μ. ἡ δυτική. Εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἦτο ἐντοιχισμένον ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν, λίαν ἀξιόλογον βάθρον ἀρχαϊκοῦ ἐπιτυμβίου μνημείου μετ' ἐπιγράμματος.

Ἡ κυρίως πύλη εὑρίσκετο εἰς τὴν γραμμὴν τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ κλασσικοῦ τείχους, ἤτοι εἰς ἀπόστασιν 2 μέτρων ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἐγγὺς τῶν τοίχων, ἀνευρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των τετράπλευροι λιθόπλινθοι πωρολίθου, φέρουσαι τόρμους μετὰ μολυβδοχοήσεως διὰ τὴν στερέωσιν τῶν γιγλύμων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγομφοῦντο αἱ στρόφιγγες τῶν θυροφύλλων. Τὸ ἄνοιγμα τῆς πύλης μεταξὺ τῶν ἐν λόγῳ πλίνθων εἶναι 2.77 μ.

Εἰς ἀπόστασιν 12 μ. περίπου ἀνατολικῶς τῆς ἑλληνιστικῆς πύλης ἀπεκαλύφθησαν ἀναβασμοί, οἵτινες ἔφερον εἰς τὸν περίπατον τοῦ τείχους (εἰκ. 2). Ἐκ τῆς κλίμακος διετηρήθησαν 16 βαθμίδες, ἀνήκουσαι εἰς τρεῖς οἰκοδομικὰς φάσεις (πίν. 55β). Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τὸ τεῖχος, οἰκοδομηθὲν τόσον κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν πλευράν, συμφώνως πρὸς τὸ ψευδοϊσόδομον σύστημα, διατηρεῖται εἰς ἀρίστην κατάστασιν, φθάνον τὸ ὕψος

γιλος, Ἀθῆναι 1972, εἰκ. 30 - 32, 35). Ὁ G. Grote, Histoire de la Grèce, τ. IX, σ. 218, τοποθετεῖ τάς «πρώτας πύλας» εἰς τὸ ΝΑ. τμῆμα τοῦ μακροῦ τείχους, ἐγγὺς δὲ τούτων, ὀλίγον βορειότερον, τάς «Θρακίας πύλας». Ὁ J. Kromayer, Schlachtenatlas zur antiken Kriegsgeschichte, Leipzig 1922 - 29, III, πίν. 7, τοποθετεῖ ἀμφοτέρας τὰς πύλας εἰς τὴν ἀνατολικὴν δειράδα τῆς πόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν 250 μ. τὴν μίαν ἀπὸ τῆς ἄλλης. Ὁ A. Gomme, A Historical Commentary on Thucydides III, σ. 646, 648 καὶ χάρτης σ. 654, ὑποστηρίζει ὅτι αἱ «Θράκιαι πύλαι» εὑρίσκοντο εἰς τὸν ἀνατολικὸν ἢ ΒΑ. τομέα — πιθανώτερον θεωρεῖ τὸ δεύτερον — αἱ δὲ «πρῶται πύλαι» εἰς τὸ ΝΑ. τμῆμα, οὐχὶ μακρὰν τῶν ἄλλων. Ὁ J. Papastavru, Amphipolis Geschichte und Prosopographie, Klio Beiheft XXXVII, 1936, τεῦχ. 24, σ. 3, δέχεται ὅτι αἱ «Θράκιαι πύλαι» εὑρίσκοντο εἰς τὸν ΒΑ. τομέα τῆς πόλεως, ἐνῷ αἱ «πρῶται» εἰς τὸν νότιον. Ὁ W. K. Pritchett, Studies in Ancient Topography, Μέρος I, σ. 35, 36 προτείνει διὰ μὲν τάς «Θρᾳκίας πύλας» τὸν βόρειον τομέα τῆς πόλεως, διὰ δὲ τάς «πρώτας» ὡς πιθανὴν θέσιν, σημεῖον περὶ τὸ μέσον τοῦ νοτίου τείχους, ἐγγὺς πύργου βυζαντινῶν χρόνων. Περὶ τῶν τειχῶν τῆς Ἀμφιπόλεως πρβ. Ευστρ. Πελεκιδη, Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν Ἀμφιπόλει, ΠΑΕ 1920, σ. 80, 82, 91, 92.

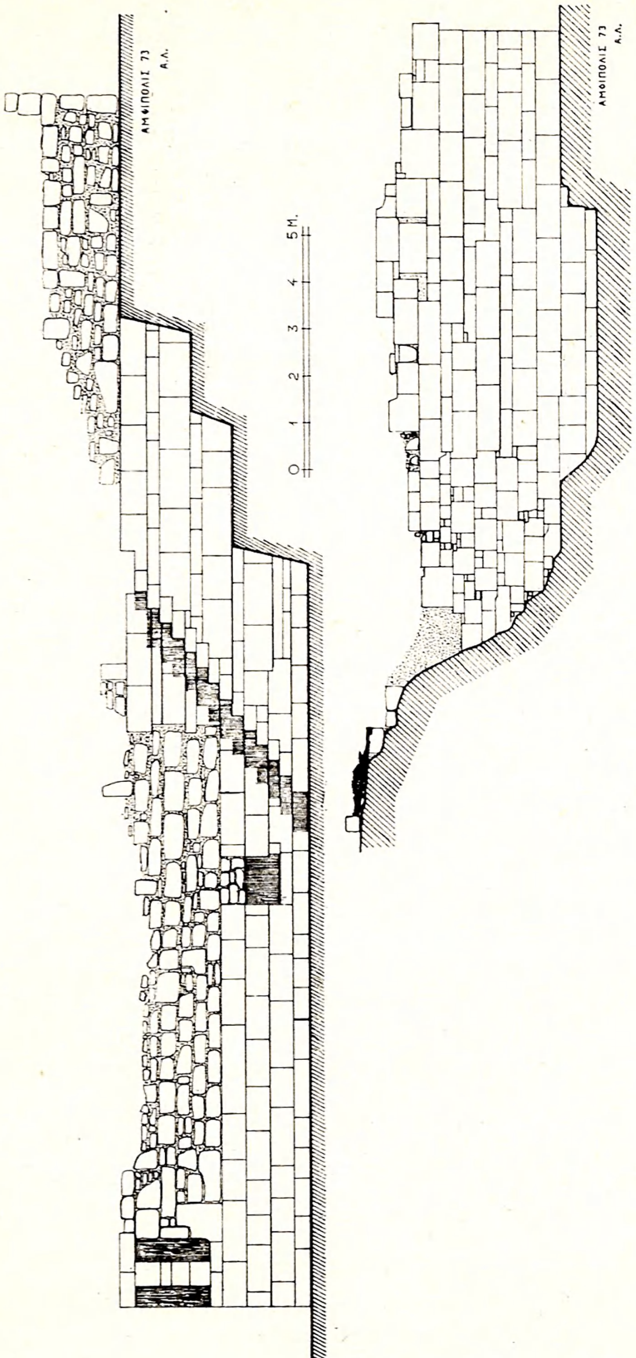

Εἰκ. 2. Ἄνω: ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ βορείου τείχους. Κλῖμαξ ἀνόδου εἰς περίπατον καὶ τοξικὴ θυρίς. Κάτω: πρόσοψις τοῦ βορειοτέρου τμήματος τοῦ τείχους.

τῶν 6.50 - 7 μ., εἶναι δὲ ἐπιμελοῦς ἐργασίας (παρένθ. πίν. Γ', πίν. 56α). Πολλαὶ λιθόπλινθοι φέρουν ἐπὶ τῆς ὄψεώς των, συνήθως κατὰ μῆκος τῆς κάτω πλευρᾶς, ἀλλὰ καὶ κατὰ μῆκος τῶν καθέτων αὐτῆς πλευρῶν, ἐλαφρῶς εἰσέχουσαν στενὴν ταινίαν πλάτους 0.04 - 0.06 μ. Εἰς τὰ ὑψηλότερα στρώματα, ἅτινα ἐκάλυπτον τὸν περίπατον ἀνευρέθησαν, πέντε σφαῖραι λιθοβόλων μηχανῶν (πίν. 56β).

Ἀνατολικῶς τῶν ἀναβασμῶν, ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους καὶ εἰς ὕψος 3 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῆς εὐθυντηρίας, ἀπεκαλύφθη στόμιον ἀγωγοῦ ἀποχετεύσεως (πίν. 58α). Τὸ ἄνοιγμα τοῦ στομίου, διαστάσεων 0.50 × 0.20 μ., σχηματίζεται μεταξὺ δύο καθέτων πρὸς τὸ τεῖχος λιθοπλίνθων, ἐξεχουσῶν τῆς ὄψεως τούτων κατὰ ±0.30 μ. Ἡ ἔρευνα εἰς τὸν τομέα τοῦτον, ἀνατολικῶς τῶν ἀναβασμῶν, θὰ πρέπει νὰ ὁλοκληρωθῇ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀποκαλύψεως τμήματος τοῦ τείχους μήκους 11 μ. περίπου, περιλαμβανομένου μεταξὺ τῶν ἀναβασμῶν καὶ τοῦ μεγάλου τεχνικοῦ ἔργου τῶν ὀχετῶν [1], μετατοπισθείσης ἤδη πρὸς Ἀ. τῆς ἄνωθεν τοῦ τείχους διερχομένης κοινοτικῆς ὁδοῦ [2].

Δυτικῶς τῶν ἀναβασμῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.35 μ. ἀπὸ τῆς εὐθυντηρίας τῆς κλίμακος, ἀπεκαλύφθη τοξικὴ θυρὶς τριγωνικῆς τομῆς, διευθετηθεῖσα εἰς τὸ χαμηλότερον τμῆμα τοῦ κλασσικοῦ τείχους. Ἡ θυρὶς ἔχει ὕψος 1.30 μ. καὶ πλάτος κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μὲν πλευρὰν 0.18 μ., κατὰ δὲ τὴν ἐσωτερικὴν 1.06 μ. (πίν. 55β, 58β). Εἰς τὴν περιοχὴν ἐσωτερικῶς τῆς τοξικῆς θυρίδος, ἀλλ' εἰς ὑψηλότερα στρώματα, ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν φάσιν τοῦ τείχους, ἀνευρέθησαν τοποθετημένοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐγγὺς προχείρου θεμελίου τοίχου, δύο ἀκέραιοι ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς, ὡς καὶ μεγάλα τμήματα ἑνὸς τρίτου (πίν. 57α). Οὗτοι ἔκειντο εἰς ἀπόστασιν 3.40 μ. ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους, εἰς βάθος δὲ 2.50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ.

Εἰς ἀπόστασιν 3.60 μ. δυτικῶς τοῦ ἐξωτερικοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς κλασσικῆς πύλης, διεπιστώθη κατὰ μῆκος τοῦ τείχους ἡ ὕπαρξις δαπέδου κεραμεικοῦ κλιβάνου (παρένθ. πίν. Γ', Χ5 - Ψ5), ἐκτεινομένου καὶ πέραν τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς γενομένης τομῆς, ἤτοι ἐπὶ μήκους 3.50 μ. περίπου. Τὸ δάπεδον εὑρίσκεται εἰς τὸ ὕψος τοῦ τρίτου δόμου τοῦ κλασσικοῦ τείχους, ἔχει δὲ ἐν μέρει καταστραφῆ. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ παχέος στρώματος ὀπτοῦ πηλοῦ καὶ τεμαχίων ὀπτοπλίνθων μὲ ἴχνη ἰσχυρᾶς καύσεως, διασῴζει δὲ ἐννέα κυκλικὰς ὀπάς, διαμέτρου 0.09 - 0.12 μ., ὡς καὶ ἴχνη ἑτέρων τεσσάρων ὀπῶν (πίν. 59α).

Ἐπεκταθείσης ἐν τέλει τῆς ἐρεύνης εἰς τὸ ΒΑ. τμῆμα τοῦ τομέως, βορείως τοῦ τεχνικοῦ ἔργου τῶν ὀχετῶν, ἀπεκαλύφθη τὸ τεῖχος ἐπὶ μήκους 7.50 μ.

---

1. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἔργον 1972, σ. 27 εἰκ. 19, 20.

2. Ἐπιθυμῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης νὰ ἐκφράσω τὰς θερμάς μου εὐχαριστίας πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Τεχνικῆς Ἑταιρείας «Σκαπανεύς», ἀναδόχου τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, διὰ τὴν εὐγενῆ διάθεσιν προωθητῆρος, δι' οὗ ἐπετεύχθη ἡ κατασκευὴ παρακαμπτηρίου ὁδοῦ.

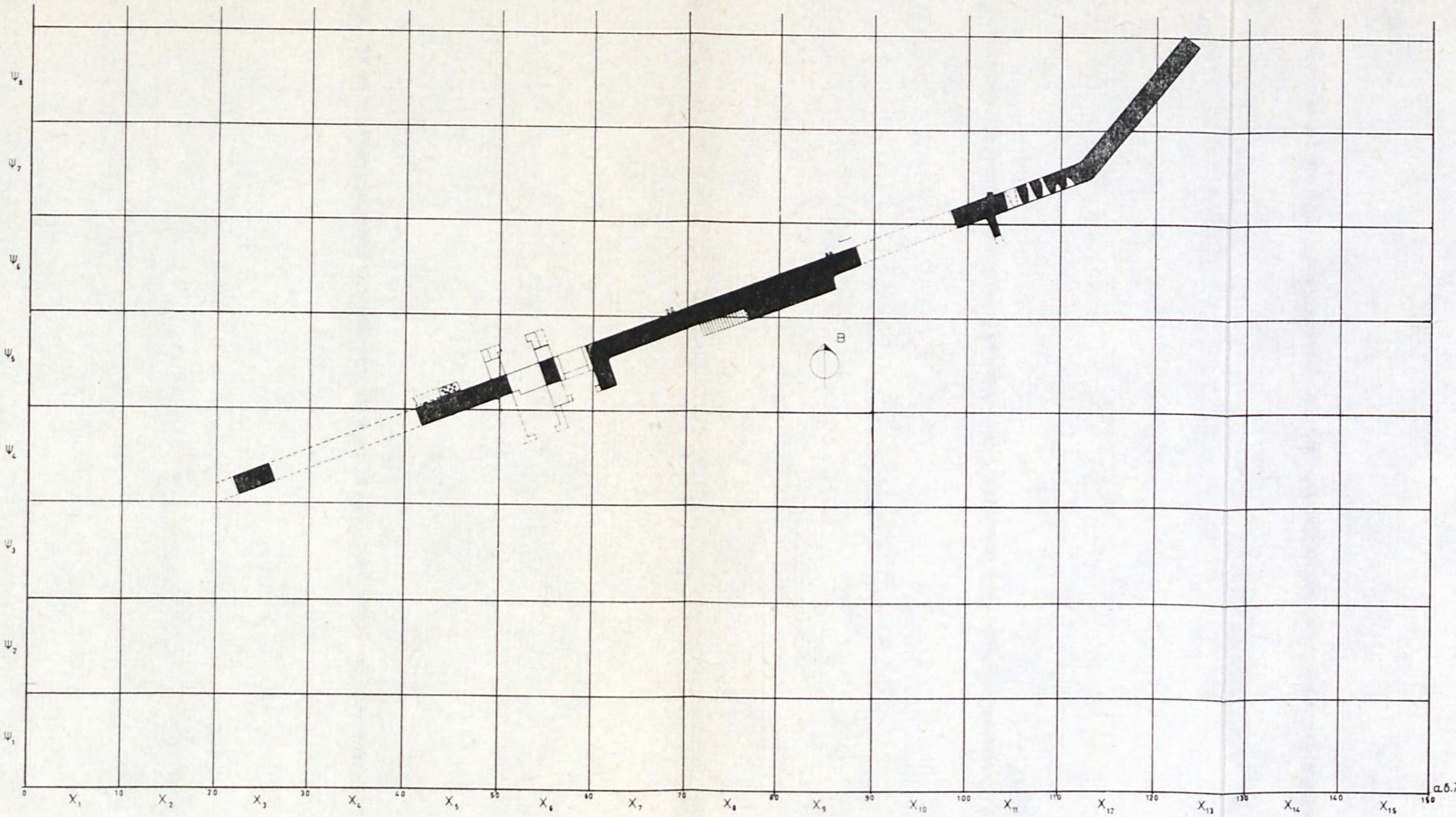

ΚΑΤΟΨΙΣ ΤΟΥ ΑΠΟΚΑΛΥΦΘΕΝΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΝΑΣΚΑΦΑΣ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1972 ΚΑΙ 1973 ΤΕΙΧΟΥΣ ΕΙΣ ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΤΕΡΟΝ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

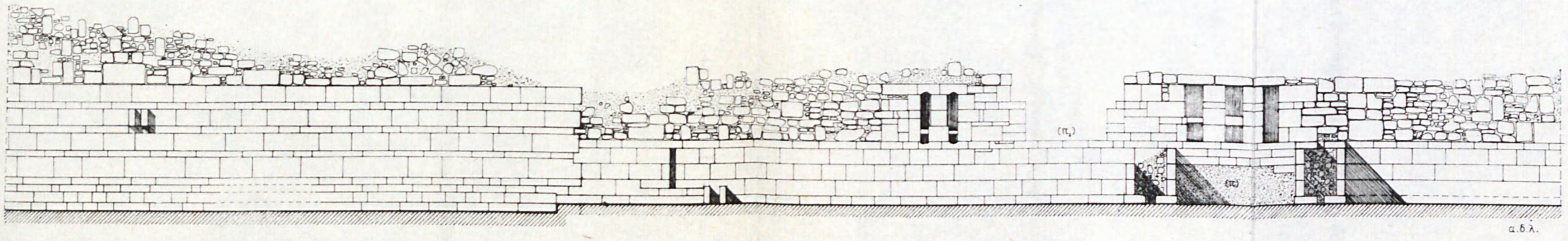

ΟΨΙΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΥ ΤΕΙΧΟΥΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΑΠΟΚΑΛΥΦΘΕΙΣΩΝ ΔΥΟ ΠΥΛΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΗΣ (π) ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗΣ ($π_1$) ΠΕΡΙΟΔΟΥ

εἰσέτι μέχρι τῆς παρειᾶς βραχώδους προβόλου τοῦ ὑπερκειμένου λόφου, ἔνθα ἔχει καταστραφῆ καθ' ὁλοκληρίαν, μὴ σῳζομένων εἰμὴ λίθων τινῶν ἐπὶ τοῦ βράχου (παρένθ. πίν. Γ' Ψ8 - Χ13 καὶ εἰκ. 2). Τὸ ἀποκαλυφθὲν ἐνταῦθα τμῆμα, ἔχει οἰκοδομηθῆ κατὰ διάφορον τοῦ ὑπολοίπου τείχους σύστημα, ἤτοι δι' ἐναλλαγῆς μεγάλων λιθοπλίνθων πωρολίθου καὶ μικρῶν τοιούτων, σχήματος κύβων, τοποθετηθεισῶν εἰς ἐπαλλήλους σειρὰς εἰς τὰ μεταξὺ τῶν μεγάλων πλίνθων κενά, δημιουργεῖ δὲ ἐντύπωσιν ἄκρως διακοσμητικοῦ συνόλου (πίν. 59β).

Μέγα εἶναι τὸ πλῆθος τῶν κινητῶν εὑρημάτων, ἅτινα περισυνελέγησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν μεγάλων στρωμάτων τῶν ἐπιχώσεων. Εἶναι δὲ ταῦτα ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς (πίν. 57β), ἐξ ὧν ἀνευρέθησαν πολλαὶ ἐνφράγιστοι λαβαὶ διαφόρων ἐργαστηρίων, ἰδίᾳ δὲ τῆς Θάσου (πίν. 60α), ἐνδιαφέροντα ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων μετὰ παραστάσεων, ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων ὡς καὶ ρυθμοῦ «Δυτικῆς κλιτύος».

Τὰ ἐρυθρόμορφα ὄστρακα ἀνήκουν συνήθως εἰς μεγάλα ἀγγεῖα (κρατῆρες, πελίκαι), ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς μικρά (ἀσκοί, πυξίδες κ.ἄ.). Ἐκ τῶν παραστάσεων τὰς ὁποίας ἔφερον ταῦτα διασῴζονται κεφαλὴ καὶ κορμὸς γενειοφόρου ἀνδρός (πίν. 60β), κεφαλαὶ γυναικῶν (πίν. 60γ), κεφαλαὶ καὶ πτέρυγες Νικῶν (πίν. 60ε), αὐλητρίς (πίν. 60δ), κορμὸς ὀρθίου γυμνοῦ ἀνδρὸς καὶ κορμὸς καθημένης γυναικός (πίν. 61α), γυνὴ καθημένη (πίν. 60ς'), πάνθηρ (;), κεφαλαί, ἄκρα, πτυχαὶ ἐνδυμάτων, ἀνθέμια κ.ἄ. (πίν. 61β, 62α-β).

Πολλὰ ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων φέρουν εἰς τὸν πυθμένα ἐμπαιστὴν διακόσμησιν ἀνθεμίων, ἀκτινοειδῶς διατεταγμένων (πίν. 63α), ἐγχάρακτα γράμματα, ἀριθμοὺς καὶ ὀνόματα (πίν. 61γ). Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκουν ἀποτμήματα μεγάλου μελαμβαφοῦς κανθάρου, φέροντος ἐπὶ τῆς γάστρας ραβδώσεις (πίν. 63β).

Τὰ ὄστρακα ἀγγείων ρυθμοῦ «Δυτικῆς κλιτύος» φέρουν διακόσμησιν βλαστῶν καὶ φύλλων κισσοῦ, καρδιοσχήμων φύλλων, καρπῶν καὶ κυματίων, δηλουμένην διὰ λευκοῦ ἢ ροδίνου χρώματος καὶ ἐγχαράκτων γραμμῶν (πίν. 61δ, 64α). Τὸ πλέον ἀξιόλογον ἀπότμημα τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἀπετελέσθη διὰ τῆς συγκολλήσεως πολλῶν ὀστράκων, ἀνήκει δὲ εἰς μέγα σχετικῶς ἀγγεῖον μετὰ λαβῆς, εἰς τὴν βάσιν τῆς ὁποίας διασῴζεται ἀνάγλυφος γενειοφόρος κεφαλὴ ἀνδρός (πίν. 64β). Εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς γάστρας φέρει διακόσμησιν διπλῆς σειρᾶς ἐγχαράκτων ἑλίκων, εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὁποίων δηλοῦνται ἀνθέμια δι' ἐρυθροῦ χρώματος, κατ' ἀντιθετικὴν διάταξιν. Περισυνελέγησαν ἐπίσης ὀλίγα ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων ὡς καὶ μικρὸν ἀπιόσχημον ἀγγεῖον, ἀποκεκρουμένον τὸν λαιμόν, φέρον διακόσμησιν δακτυλίων ἐρυθροῦ χρώματος.

Ἀνευρέθησαν ὁμοίως λύχνοι ἀκέραιοι ἢ ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένοι, ἀνήκοντες εἰς τὴν κλασσικὴν καὶ ἑλληνιστικὴν ἐποχήν. Μεταξὺ τούτων περιλαμβάνονται μελαμβαφὴς μετὰ λαβῆς εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος, ἥτις ἀπεκρούσθη (πίν. 65α),

ἕτερος μὲ μικρὰν ἀπόφυσιν εἰς τὰ πλάγια (πίν. 65β), ὡς καὶ ἄνευ λαβῆς, ἀβαφὴς λύχνος (πίν. 65γ). Ἕτερος λύχνος, ὀψίμων ἑλληνιστικῶν χρόνων φέρει διακόσμησιν ἀναγλύφων γλωσσῶν, χωριζομένων ἐναλλὰξ διὰ γραμμικοῦ κοσμήματος.

Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἀποτμήματα εἰδωλίων, ἀνηκόντων εἰς τὴν κλασσικὴν καὶ ἑλληνιστικὴν περίοδον. Μεταξὺ τῶν πλέον ἀξιολόγων εἶναι ἀκέφαλον εἰδώλιον ἐνδεδυμένης χιτῶνα καὶ ἱμάτιον ὀρθίας γυναικός (πίν. 66α), κορμὸς εἰδωλίου ἐνδεδυμένης χιτῶνα καὶ ἱμάτιον γυναικός, κορμὸς εἰδωλίου καθημένης γυναικός, ἐνδεδυμένης ἐζωσμένον χειριδωτὸν χιτῶνα (πίν. 66β), κορμὸς εἰδωλίου ἀνδρός, κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς φιάλην καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς ἀδιάγνωστον ἀντικείμενον (πίν. 66γ), κεφαλὴ προτομῆς γυναικός, ἐχούσης ὀπὴν ἀναρτήσεως, κεφαλὴ εἰδωλίου γυναικὸς ὡς καὶ ἀπότμημα εἰδωλίου γενειοφόρου μορφῆς, φερούσης κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς (πίν. 66δ).

Πρὸς τούτοις περισυνελέγησαν χαλκᾶ νομίσματα, σιδηραῖ αἰχμαὶ βελῶν, δακτυλιόλιθος ἐλλειψοειδοῦς σχήματος μὲ παράστασιν πτερωτοῦ ἱπποκάμπου, ἀγνῦθες· εἰς δύο δὲ ἀπέχοντα ἀλλήλων σημεῖα τοῦ τείχους καὶ ἐντὸς σχετικῶς ὑψηλῶν στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως, περιεχόντων ὄστρακα κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἀνευρέθησαν δύο ἐργαλεῖα Νεολιθικῆς περιόδου, ἤτοι ἀξίνη (πίν. 65δ) καὶ σμίλη ἐκ σκληροῦ πυριτολίθου μέλανος χρώματος (πίν. 65ε).

Ἀλλ' ὅμως τὸ πλέον ἐκπληκτικὸν εὕρημα τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο μεγάλη μαρμαρίνη βάσις ἐπιτυμβίου μνημείου, μήκ. 1.94 μ., φέρουσα εἰς πάριον ἀλφάβητον ὡραῖον ἐπίγραμμα (πίν. 67α). Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἀνέθεσαν οἱ Πάριοι, τιμῶντες τὴν ἀρετὴν ἐφήβου, ὅστις ἐφονεύθη μαχόμενος ὑπὲρ τῆς Ἠιόνος. Ἡ ἐπιγραφή, ἥτις καὶ ἀπετέλεσεν τὸ ἀντικείμενον εἰδικῆς μελέτης, δημοσιευθησομένης προσεχῶς, συγκρινομένη πρὸς τὰς γνωστὰς ἐκ Θάσου καὶ Πάρου ἐπιγραφάς, δύναται νὰ χρονολογηθῇ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 520 καὶ 490 π.Χ., ἔχει δὲ μέγιστον ἐνδιαφέρον τόσον διὰ τὴν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν τῆς Ἠιόνος, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἄγνωστον ἐξ ἄλλης πηγῆς ἀποικιακὴν δραστηριότητα τῶν Παρίων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀμφιπόλεως, κατὰ τοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους.

ΤΟΜΕΥΣ β

Ὁ εἰς τὴν θέσιν «Καστάς», ΒΑ. τῆς πόλεως καὶ ἐγγὺς τοῦ λόφου, ὕψους 133 μ., ὑπερμεγέθης τύμβος[1], ὑπῆρξε καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀντικείμενον ἐντατικῆς ἐρεύνης, γενομένων ἐπ' αὐτοῦ βορείως, δυτικῶς καὶ ΒΔ. τοῦ νοητοῦ κέντρου τριῶν μεγάλων τομῶν, ὡς καὶ πλήθους δοκιμαστικῶν φρεάτων. Λόγῳ τῶν

1. ΠΑΕ 1964, σ. 39· 1965, σ. 49, 50, πίν. 62 - 64· 1971, σ. 57 κέ. εἰκ. 3, πίν. 76β. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἔργον 1972, σ. 30, 31 καὶ 1973, σ. 42 κέ. εἰκ. 34.

μεγίστων ἐπιχώσεων τοῦ τύμβου, τῶν κινδύνων κατολισθήσεων καὶ ἰδίᾳ τῶν δυσχερειῶν εἰς τὰς μετακινήσεις τοῦ ἐκσκαφέως καὶ τοῦ αὐτοκινήτου ἐπὶ τῶν ἀμμωδῶν στρωμάτων, τὸ βάθος τῶν τομῶν ἐποίκιλλε κατὰ θέσεις. Οὕτω ἡ βορεία τομὴ εἶχε βάθος 4 - 7.70 μ., ἡ δυτικὴ 6 - 9.70 μ. καὶ ἡ ΒΔ. 4 μέτρα. Μόνον δὲ περὶ τὸ κέντρον καὶ δὴ ἐντὸς τῆς τομῆς τοῦ παρελθόντος ἔτους[1], αἱ δοκιμαστικαὶ τομαὶ ἔφθασαν εἰς τὸ μέγιστον βάθος τῶν 11 ἕως 15 μ. ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τῆς κορυφῆς (πίν. 67β), χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκαλυφθῇ εἰσέτι τὸ μυστικὸν τοῦ τύμβου. Τὰ κυριώτερα ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν ἐνταῦθα ἦσαν τὰ ἑξῆς:

1. Ἀπεκαλύφθη καθ' ὁλοκληρίαν ἡ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου διαπιστωθεῖσα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος οἰκοδομή[2], τῆς ὁποίας διατηρεῖται ὁλόκληρος ἡ βορεία πλευρά, μήκους 10.15 μ. (πίν. 68α), ἐν μέρει δὲ ἡ ἀνατολικὴ καὶ ἡ δυτική. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῶν τοίχων, μεγίστου σωζομένου ὕψους 3.40 μ., 2.80 μ. καὶ 2 μ., κατὰ τὴν ἀνατολικήν, βορείαν καὶ δυτικὴν πλευρὰν ἀντιστοίχως, ἔχει οἰκοδομηθῇ συμφώνως πρὸς ἰσόδομον, οὐχὶ αὐστηρὸν σύστημα, διὰ τραχέων καὶ μὲ φυσικὴν ὄψιν λίθων, τὸ θεμέλιον δὲ τούτων ὑπολογίζεται ὅτι εὑρίσκεται εἰς βάθος 5 μ. περίπου ἀπὸ τῆς κορυφῆς. Εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῶν τεσσάρων κατωτέρων δόμων ἔχουν χρησιμοποιηθῇ σχετικῶς μεγάλοι καὶ ἰσοϋψεῖς λιθόπλινθοι, ἐνῷ τὰ ὑψηλότερα μέρη τῶν τοίχων ἐκτίσθησαν διὰ μικροτέρων λίθων. Πρὸς τούτοις αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπιφάνειαι τῶν τοίχων δὲν εἶναι αὐστηρῶς κάθετοι, ἀλλὰ συγκλίνουν ἐλαφρῶς πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, διδομένης οὕτως εἰκόνος πυραμιδοειδοῦς κατασκευῆς.

Διεπιστώθη ἐπίσης, ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκοδομῆς, ἥτις πιθανώτατα ἀρχικῶς ἦτο ἰσόπλευρος, διαστάσεων 10.15 × 10.15 μ., ἐκαλύπτετο διὰ λιθοσωροῦ, ὡς καὶ ὅτι αὕτη κατεσκευάσθη συγχρόνως μὲ τὸν τύμβον, καθόσον παρετηρήθη ὅτι ἑδράζεται ἐπὶ ἀδιαταράκτου στρώματος λεπτῆς ἄμμου καὶ ὅτι τὰ ἐγγὺς τῶν τοίχων στρώματα τῆς ἐπιχώσεως, ἐπισωρευθέντα μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς οἰκοδομῆς, ἦσαν ὁμοίως ἀδιατάρακτα.

Ὁ προορισμὸς τῆς οἰκοδομῆς εἶναι εἰσέτι ἄδηλος, πιθανῶς ὅμως ἀπετέλει αὕτη τὸ βάθρον τοῦ σήματος τοῦ τύμβου, δυναμένη νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν κυβικὴν ἐξ ὠμῶν πλίνθων κατασκευήν, τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου τοῦ μακεδονικοῦ τάφου τῆς Ἐρετρίας[3].

2. Κατὰ τὴν διάνοιξιν μεγάλης δοκιμαστικῆς τομῆς ἐκ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου, διεπιστώθη καθ' ὅλον τὸ ἐκ 17.50 μ. πλάτος τῆς τομῆς ὑπὸ τὸ ἐπιφανειακὸν στρῶμα, ἐκτεταμένον στρῶμα ἐκ κροκαλῶν

---

1. Α. Κ. Ορλανδος, Ἔργον 1972, σ. 30, 31.

2. Αὐτόθι σ. 31 εἰκ. 23.

3. K. G. Vollmoeller, Über zwei euboische Kammergräber, AM 26, 1901, σ. 335 εἰκ. 1.

καὶ ἀργῶν λίθων, πάχους ±0.30 μ. ἕως ±1.40 μ., ἀκολουθοῦν τὴν κλίσιν τῶν πρανῶν τοῦ τύμβου (πίν. 67β, 68β). Παρόμοιον στρῶμα λατυπῶν καὶ λίθων, ὡς γνωστόν, εἶχε διαπιστωθῆ καὶ ἐντὸς τῶν ὑψηλοτέρων στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου τοῦ μακεδονικοῦ τάφου τῆς Ἐρετρίας[1].

3. Κατὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν τοῦ τύμβου καὶ δὴ εἰς ἀπόστασιν 18 μ. περίπου ἐκ τῆς περιφερείας, εἰς βάθος δὲ ±3.80 μ., δοκιμαστικὴ τάφρος ἀπεκάλυψε συστάδα τάφων, πιθανῶς τῆς πρωίμου ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου. Ἐκ τῆς συστάδος ἠρευνήθησαν τέσσαρες τάφοι (εἰκ. 3, πίν. 69α), ἐνῷ πέμπτος τάφος ἀπεκαλύφθη περὶ τὰ 10 μ. ΒΔ. τῶν προηγουμένων.

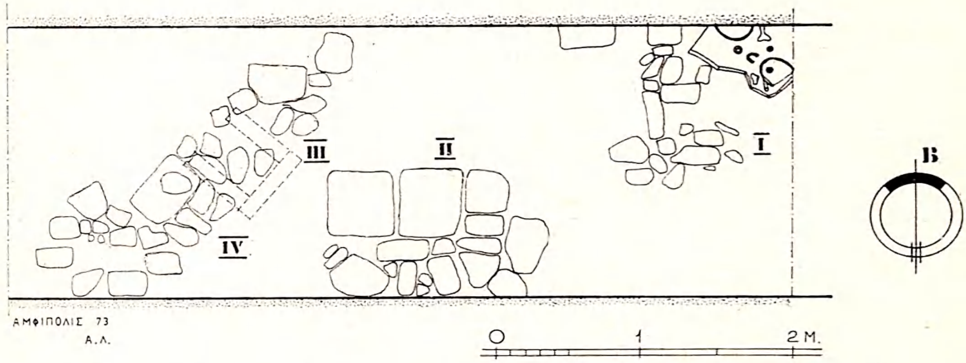

Εἰκ. 3. Τύμβος «Καστάς». Συστὰς τάφων τῆς πρωίμου ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου.

Τάφος Ι. Περιεῖχε δύο ταφάς, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων δύο κρανίων, ἐντὸς μεγάλου πίθου ἀποκειμένου ἐπὶ στρώματος πυρᾶς, πλήρους μικρῶν ἀνθράκων (πίν. 69β). Μεταξὺ τῶν ὀστῶν ἀνευρέθησαν τρεῖς σιδηροῖ δακτύλιοι, ὡς καὶ ἀπότμημα χαλκοῦ περιεστραμμένου ἐλάσματος. Ὁ πίθος, τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν μεγάλα ἀποτμήματα — πάχος τοιχωμάτων 0.021 μ. — εἶχεν ἐπισκευασθῆ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ λεπτῶν συνδέσμων μολύβδου, πρὸς στερέωσιν ρωγμῆς. Ἐγγὺς τοῦ πίθου ἀπεκαλύφθη στρῶσις ἀργῶν λίθων, μήκους 1.20 μ. καὶ πλάτους ±0.80 μ., ἥτις συνεχίζεται καὶ πέραν τῆς παρειᾶς τῆς τομῆς. Κάτωθεν ἑνὸς λίθου ἀνευρέθησαν ὀλίγα λεπτά, ἀδιάγνωστα ὀστᾶ.

Τάφος ΙΙ. Εἰς ἀπόστασιν 0.60 μ. ΝΔ. τοῦ τάφου Ι ἀπεκαλύφθη στρῶσις ἀργῶν λίθων καὶ πλακῶν, μήκους 1.50 μ. καὶ πλάτους 0.90 μ. (εἰκ. 3). Σκελετὸς δὲν ἀνευρέθη, ἐγγὺς ὅμως τῆς στρώσεως περισυνελέγησαν: ροδόχρους λεπὶς πυριτολίθου, ἀπότμημα χαλκοῦ δακτυλίου, ὡς καὶ πολλὰ ὄστρακα ἐκ

1. K. G. Vollmoeller, ἔ.ἀ. σ. 334, εἰκ. 1 (τομή).

δύο τοὐλάχιστον χειροποιήτων, ἀβαφῶν ἀγγείων, ἅτινα δὲν συνεκολλήθησαν εἰσέτι. Μεταξὺ τῶν ἀποτμημάτων εἶναι καὶ δύο κάθετοι λαβαί (πίν. 71α), ἀνήκουσαι εἰς τὸ αὐτὸ ἀγγεῖον[1].

Τάφοι III καὶ IV. Εἰς ἀπόστασιν ±0.50 μ. πρὸς Δ. τοῦ τάφου II, ἀπεκαλύφθη ἐκτεταμένη στρῶσις ἀργῶν λίθων (εἰκ. 3), μήκ. 2.35 μ. καὶ πλάτους ±1 μ. Μὲ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν λίθων ἀπεκαλύφθη μικρὸς κιβωτιόσχημος τάφος, μήκους 0.70 μ. καὶ πλάτους 0.26 μ. Ὁ σκελετός, μήκους 0.40 μ., ὅστις ἀνῆκεν εἰς νήπιον, εἶχε τὰ ἄκρα κεκαμμένα καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς Ἀ. (πίν. 70α). Εἰς βάθος 0.50 μ. κάτωθεν τῆς παιδικῆς ταφῆς, ἀνευρέθη, τοποθετημένος ἐντὸς τῶν χωμάτων, ἕτερος σκελετός, μήκ. 1.63 μ. περίπου, ἔχων τὴν κεφαλὴν πρὸς Β., τὰς χεῖρας κατὰ μῆκος τοῦ σώματος καὶ τεταμένους τοὺς πόδας. Ἐγγὺς τῆς στρώσεως τῶν λίθων περισυνελέγησαν δύο ὄστρακα ἀβαφοῦς ἀγγείου, δύο ἀποτμήματα πίθου ὡς καὶ τεμάχιον κεράμου.

Τάφος V. Εἰς τὴν ἰδίαν περιοχήν, ΒΔ. τῆς ἀποκαλυφθείσης συστάδος τάφων καὶ εἰς ἀπόστασιν 8 μ. περίπου ἀπὸ τῆς περιφερείας τοῦ τύμβου, εἰς βάθος δὲ 1.20 μ. ἀπὸ τῆς πρανοῦς ἐπιφανείας τούτου, ἀνευρέθη εἰς τὴν παρειὰν τομῆς, τάφος πολεμιστοῦ, προφανῶς, νεώτερος τῶν ἄλλων. Ὁ σκελετὸς ἦτο τοποθετημένος ἐντὸς τῶν χωμάτων, κάτωθεν στρώσεως ἀργῶν λίθων, εἶχε δὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς ΝΔ. (πίν. 70β). Ἐγγὺς τοῦ κρανίου ἀνευρέθη σιδηρᾶ αἰχμὴ δόρατος, μήκους ±0.35 μ., περὶ δὲ τὸ μέσον τοῦ νεκροῦ κύλιξ ὕψους 0.04 μ. καὶ διαμέτρου στομίου 0.09 μ. Ἡ κύλιξ ἐσωτερικῶς καλύπτεται δι' ἀμαυροῦ, ἀραιοῦ γανώματος, ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς δὲ ἐπιφανείας φέρει ζώνας ἐκ τοῦ ἰδίου ἀμαυροῦ γανώματος (πίν. 71β).

Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο προϋπῆρχε τῆς ἀνυψώσεως τοῦ τύμβου, ἀνήκει δὲ εἰς τὸν προϊστορικὸν οἰκισμὸν τοῦ ἐγγὺς λόφου ὕψ. 135 μ.[2], ὅστις ἐπέζησε καὶ κατὰ τὴν πρώιμον ἐποχὴν τοῦ Σιδήρου, πιθανῶς μέχρι τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἀμφιπόλεως[3].

---

1. Περὶ τῶν χειροποιήτων ἀγγείων τῆς πρωίμου ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου, ὡς καὶ τῶν σχημάτων αὐτῶν πρβ. W. A. HEURTLEY, Prehistoric Macedonia, σ. 103 κέ.· τοῦ ἰδίου: Early Iron Age Pottery from Macedonia, The Antiquaries Journal, 7, 1927, σ. 44 - 59 καὶ Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ, Βεργίνα, σ. 193 κέ. Αἱ λαβαὶ τοῦ ἀγγείου δεικνύουν, ὅτι τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι χύτρα μαγειρείου (πρβ. HEURTLEY, Prehistoric Macedonia, σ. 234, ἀρ. 473, πίν. XXII), ἢ ἀμφορίσκος παρομοίας μορφῆς πρὸς ἀνευρεθέντας εἰς Βεργίναν (πρβ. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΝ, ἔ.ἀ. πίν. 30, ἀρ. 13).

2. Περὶ τοῦ οἰκισμοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου, ὕψους 133 μ., τῶν γενομένων ἐρευνῶν καὶ εὑρημάτων πρβ. ΠΑΕ 1964, σ. 37 κέ., πίν. 20 - 25, 27α· ΠΑΕ 1965, σ. 50 κέ., πίν. 65 - 78· ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 444, πίν. 512β, 513, 514. Βλ. καὶ Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗ, Ἀμφίπολις καὶ Ἄργιλος (Ἀθηναϊκὸ Κέντρο Οἰκιστικῆς, ἀρ. 13), σ. 10, 28, 29.

3. W. K. PRITCHETT, ἔ.ἀ. Appendix (ὑπὸ EUG. VANDERPOOL), σ. 46 κέ. Δι' εὑρήματα ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς ἐπὶ τοῦ λόφου βλ. ΠΑΕ 1964, σ. 37, 38, πίν. 22α, 23· ΠΑΕ 1965, σ. 51 - 52, πίν. 74β, 75, 76α, 78α, 79, 80, 81.

Κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν τομῶν ἐπὶ τοῦ τύμβου περισυνελέγησαν πολλὰ ὄστρακα καὶ ἀποτμήματα ἀβαφῶν, ὀλίγα δὲ ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων, ἀποτμήματα κεράμων καὶ μεγάλων πίθων, λατύπαι μαρμάρου καὶ πολλὰ ὄστρεα. Ἐκ τῆς ἐγχαράκτου ἐπιγραφῆς, ἣν ἔφερεν ὄστρακον ἀβαφοῦς ἀγγείου, διεσώθησαν τὰ γράμματα ---*Ο Ν Ο* ---.

Ἡ ἔρευνα τοῦ τύμβου, παρ' ὅλας τὰς δυσχερείας τῆς ἀνασκαφῆς, θὰ πρέπει νὰ συνεχισθῇ καὶ εἰς τὸ μέλλον μέχρι τῆς ἀνευρέσεως τοῦ καλυπτομένου ὑπ' αὐτοῦ ἐπιταφίου μνημείου.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

7. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΦΙΛΙΠΠΩΝ

(Παρένθ. πίν. Δ' καὶ πίν. 72-77)

Στόχοι τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἐτέθησαν: 1) Ἡ ἔρευνα τῶν πρὸς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἐπισκοπείου δωματίων LXV, LXIV καὶ XLIII καὶ τῆς προεκτάσεως πρὸς Νότον τῆς παρόδου Β. 2) Ἡ ἀπελευθέρωσις ἐκ τῶν κρημνισμάτων τῆς βορείας στοᾶς τοῦ αἰθρίου τοῦ ἀρχαιοτέρου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ καὶ ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ μελέτη τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ αἰθρίου, εἰς ἣν διεπιστώθη κρηναῖον οἰκοδόμημα καὶ 3) ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν κρημνισμάτων καὶ τῶν χωμάτων ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ καὶ ἡ ἀποκάλυψις ἐνδεχομένης κλίμακος ὁδηγούσης πρὸς τὴν κατὰ Νότον τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ στοάν.

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον οἱ ἀπὸ ἐτῶν μετὰ πολλοῦ ζήλου συμπαριστάμενοι εἰς τὸ ἔργον μου βοηθοὶ τῆς ἕδρας μου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ δ. Ἄννα Τσιτουρίδου, κ. Γεώργ. Γούναρης καὶ ἡ ἀρχαιολόγος δ. Ἕλλη Πελεκανίδου. Ἀριθμὸς φοιτητῶν καὶ φοιτητριῶν, τῶν ὁποίων ἡ συμβολὴ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἦτο οὐσιαστική, ἔλαβον μέρος ὑπευθύνως εἰς διαφόρους τομεῖς.

1. ΕΠΙΣΚΟΠΕΙΟΝ

Κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ ἐπισκοπείου ἠρευνήθησαν οἱ χῶροι XLIII, LXIV καὶ LXV (παρένθ. πίν. Δ'). Ὁ πρῶτος (XLIII) διαστάσεων 3.15 μ. × 2.50 μ. πρὸ τῶν μεταγενεστέρων μετασκευῶν ἀπετέλει τὴν ἀφετηρίαν μακροῦ διαδρόμου, ὁ ὁποῖος διέσχιζεν ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς ὅλον τὸ κτήριον τοῦ ἐπισκοπείου. Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα κατὰ τὴν στενὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ διαμερίσματος τούτου θύρα, διαστάσεων 1.90 μ., ἀνοιγομένη ἐπὶ τῆς παρόδου Β ἔχει τὴν παράλληλόν της εἰς τὸ διαμέρισμα XXVIII, εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἐπισκοπείου. Αἱ δύο αὗται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἄξονος θύραι ὡδήγουν ἐκ τῆς μιᾶς πρὸς τὴν ἄλλην πάροδον, ἐπιτυγχανομένης οὕτω τῆς ἀμέσου ἐπικοινωνίας αὐτῶν. Ἡ εἴσοδος ἐκ τῆς παρόδου Β ἦτο, ὡς συμπεραίνεται, καὶ ἡ μᾶλλον ἐπίσημος. Διότι ἐνῷ εἰς τὴν δυτικὴν θύραν οὐδὲν τὸ ἀξιόλογον ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς διεπιστώθη, εἰς τὴν ἀνατολικὴν εἴσοδον τὰ ἀρχιτεκτονικὰ εὑρήματα εἶναι ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξια καὶ ἐνδεικτικὰ τῆς σπουδαιότητος τῆς πύλης αὐτῆς. Οὕτω ἐξωτερικῶς καὶ ἀνισομερῶς πως ἑκατέρωθεν τῆς θύρας καὶ ἐπὶ τῆς παρόδου Β διεπιστώθησαν κατὰ χώραν ἀνὰ ἓν βάθρον ἁπλοῦν, ὅμοια κατὰ τὴν μορφὴν μετ' ἀλλήλων, διαστάσεων τὸ μὲν πρὸς Βορρᾶν 0.50 ×

0.50 × 0.70 μ., τὸ δὲ πρὸς Νότον 0.55 × 0.55 × 0.90 μ., ἔχον ἑκάτερον ἐλαφρῶς καμπύλας τὰς πλευρὰς καὶ ἐπ' αὐτοῦ συμφυᾶ πλίνθον μετὰ τόρμου κατὰ τὸ κέντρον καὶ εἰσέχουσαν κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς. Παρακείμενον πρὸς τὸ νότιον βάθρον ἀπεκαλύφθη τὸ κάτω τμῆμα μαρμαρίνης παραστάδος (παρένθ. πίν. Δ', πίν. 72α), ὕψους 1.26 μ., πλάτους 0.55 μ., καὶ πλάτους στενῆς πλευρᾶς 0.43 μ., καλῶς εἰργασμένης, φερούσης κατὰ τὸ κέντρον τῆς κάτω ἐπιφανείας ὅμοιον πρὸς τὸν τοῦ βάθρου τόρμον. Ἐπίσης κατακείμενα παρὰ τὸν χῶρον τοῦτον καὶ ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τῆς παρόδου Β εὑρέθησαν ἀνώθυρον περιθύρου, πρόβολος ἐπιμήκης μαρμάρινος, τμήματα τόξου ἐκ πλίνθων μετὰ κονιάματος, τεμάχια γυψίνου φεγγίτου (πίν. 73α) καί τινες ἐπίπεδοι ὕαλοι φεγγιτῶν. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐπιτρέπουν, νομίζω, τὴν διατύπωσιν τῆς γνώμης ὅτι πρὸ τῆς ἐπὶ τῆς παρόδου καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ χώρου XLIII ἀνοιγομένης εἰσόδου ὑπῆρχε πυλών. Οὗτος συνίστατο ἐκ δύο βάθρων, ἐφ' ὧν ἡδράζοντο μαρμάριναι παραστάδες προσκεκολλημέναι ἐπὶ τοῦ τοίχου. Ἐπ' αὐτῶν προεξεῖχον δύο πρόβολοι, ἀνὰ εἷς εἰς ἑκατέραν, οἵτινες ἐγεφυροῦντο διὰ τόξου. Εἰς τὸ ὕψος τῶν προβόλων ἦτο τοποθετημένον τὸ ἀνώφλιον τοῦ περιθύρου σχηματιζομένου οὕτω ἀνακουφιστικοῦ τόξου, τοῦ ὁποίου τὸ τύμπανον ἐφράσσετο διὰ γυψίνου φεγγίτου.

Εἰς τὸ ΝΔ. τμῆμα τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ χώρου XLIII ἀνοίγεται θύρα πλάτους 1.55 μ., τῆς ὁποίας ὁ οὐδὸς ἐκ δευτέρας χρήσεως, μήκους 1.20 μ., συμπληροῦται κατὰ τὸ ὑπόλοιπον διὰ μαρμαρολίθου ἄνευ εἰδικῆς ἐπεξεργασίας. Ἡ θύρα αὕτη ὁδηγεῖ εἰς τὸ εὐρὺ δωμάτιον LXV, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 6.15 × 6.50 μ. Εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τούτου καὶ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν ὑπάρχει ἄνοιγμα πλάτους 1.40 μ., διὰ τοῦ ὁποίου τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὸν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐρευνηθέντα ἐν πολλοῖς χῶρον LXIV (παρένθ. πίν. Δ'). Οἱ τοῖχοι τοῦ διαμερίσματος LXV, πάχους 0.65 μ., διετηρήθησαν εἰς διαφορετικὰ ὕψη, ἤτοι ὁ μὲν ἀνατολικὸς καὶ βόρειος εἰς ὕψος 1.00 μ., ὁ δὲ νότιος εἰς 0.30 μ., τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ τὴν καθ' ὅλον τὸ ἀνασκαπτόμενον συγκρότημα ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον φορὰν τῆς καταστροφῆς. Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κρημνισμάτων ἐκ τοῦ χώρου τούτου καὶ εἰς βάθος 0.30 μ. ἐκ τοῦ σῳζομένου ὕψους τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ βορείου τοίχου, διεπιστώθη στρῶμα πάχους 0.40 μ. συνιστάμενον ἐκ πλίνθων καὶ τεμαχίων συμπαγοῦς κονιάματος καὶ μαρμάριναι πλάκες τοποθετημέναι ἢ ἐρριμμέναι πρὸ τῆς βορείας θύρας μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. Κατ' ἀρχὰς ὑπετέθη ὅτι πρόκειται περὶ μεικτῆς πλακώσεως ἐκ πλίνθων καὶ πλακῶν ἀλλὰ προσεκτικωτέρα ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι αἵ τε πλίνθοι, τὸ κεραμεικὸν κονίαμα καὶ αἱ πλάκες δὲν εὑρίσκονται κατὰ χώραν, δὲν ἀπετέλουν δηλονότι τὴν πλάκωσιν τοῦ διαμερίσματος, ἀλλὰ κατέπεσαν λαβοῦσαι τυχαίως τὴν ἣν παρουσίαζον διάταξιν. Κάτωθι αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ὑπ' αὐτὰς κρημνισμάτων περισυνελέγησαν πολλὰ σπαράγματα τοιχογραφιῶν μετ' ἀνθικοῦ καὶ γεωμετρικοῦ διακόσμου (πίν. 73β-γ). Σὺν τούτοις ἐντὸς τοῦ χώρου ἀνευ-

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΦΙΛΙΠΠΩΝ 1973 (ΣΤ. ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ)

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ Δ΄

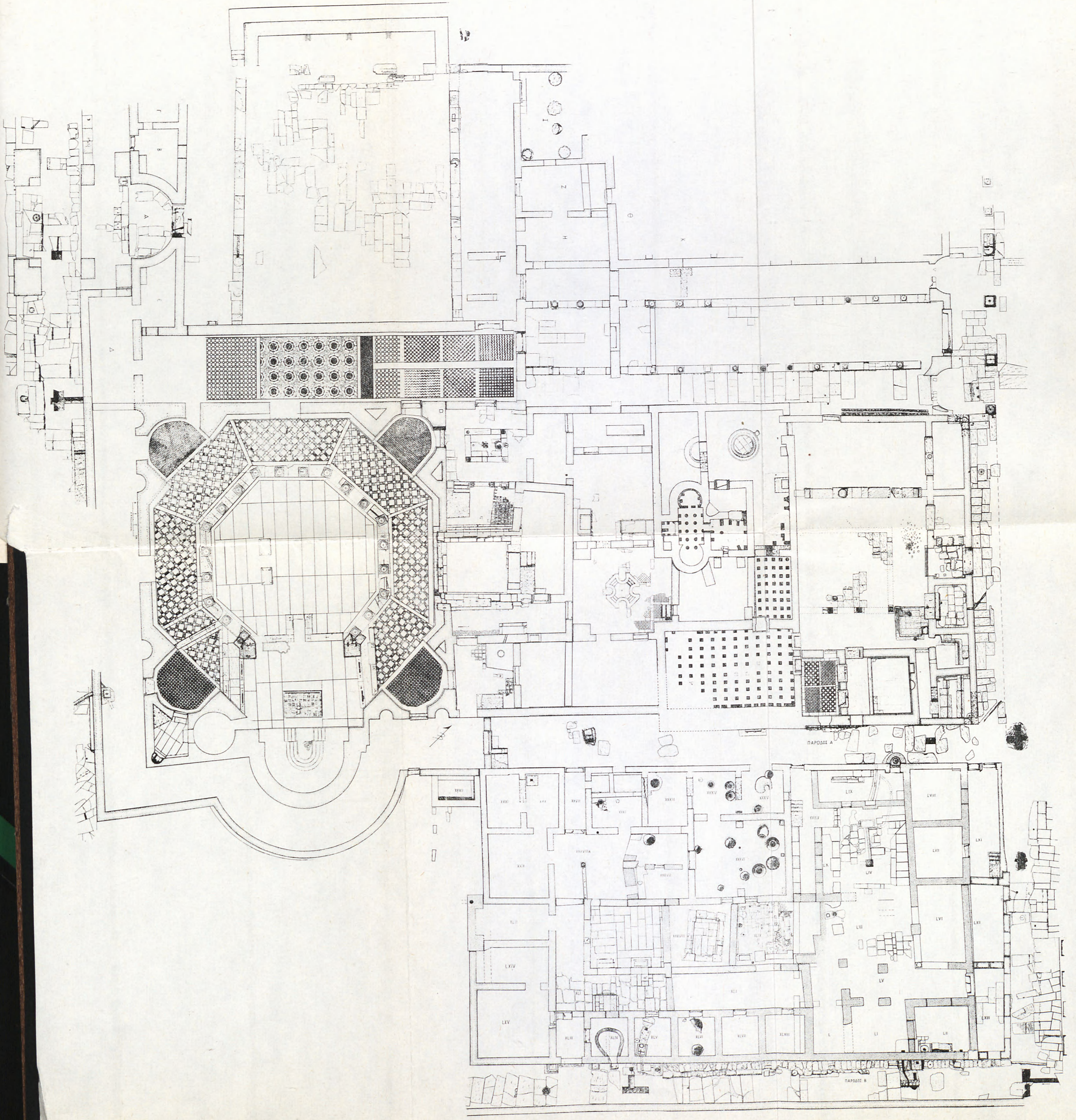

ρέθησαν κατακείμενα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, θραύσματα τοιχοβατῶν, βατήρων θωρακίων, τμήματα θωρακίων, κιονίσκων κ.ἄ. Ἐπίσης παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν παρειὰν τοῦ ἀντιστοίχου τοίχου τοῦ διαμερίσματος καὶ ἐπὶ τῆς παρόδου Β ἔκειντο ἀμφικιόνια καὶ τὰ ἐπιθήματα αὐτῶν. Πάντα ταῦτα συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι καὶ εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ ἐπισκοπείου ὑπῆρχεν ὄροφος καὶ ὅτι τὰ ἀνωτέρω εὑρήματα προέρχονται ἐξ αὐτοῦ, τοῦ ἰσογείου χρησιμοποιουμένου ὡς ἀποθήκης, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν πολλῶν θραυσμάτων μεγάλων πίθων, ἐξ ὧν τὸ κάτω μέρος ἐνίων εὑρέθη ἐμπεπηγμένον εἰς τὸ ἐκ συμπιλητοῦ χώματος πραγματικὸν δάπεδον τοῦ δωματίου. Εἰς βάθος 0.40 μ. ἐκ τοῦ σῳζομένου ὕψους τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου εὑρέθη νόμισμα χαλκοῦν Λέοντος ς′ (886 - 912), ἐνῷ εἰς ὕψος 0.20 μ. ἐκ τοῦ δαπέδου περισυνελέγησαν δύο ρωμαϊκὰ νομίσματα.

Μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν τοῦ διαμερίσματος LXV, ἐπειδὴ ὑπωπτεύθημεν ὅτι κάτωθεν αὐτοῦ διήρχετο ἀγωγὸς ἀποχετεύσεως ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον, ὡς ὑπεδήλου ἔξαρμα τοῦ δαπέδου τοῦ πρὸς Βορρᾶν διαδρόμου, ἐπεχειρήσαμεν τρεῖς τομάς: μίαν κατὰ τὸ κέντρον τοῦ διαμερίσματος διαστάσεων 1.10 × 0.70 × 0.60 μ., ἑτέραν νοτίως τῆς θύρας τοῦ βορείου τοίχου διαστάσεων 1.17 × 0.50 × 0.50 μ., καὶ τρίτην εἰς τὸν βορείως τοῦ δωματίου χῶρον τοῦ διαδρόμου XLI πρὸς διαπίστωσιν τοῦ ὀρθοῦ ἢ μὴ τῆς ὑποθέσεώς μας. Ἡ ἔρευνα οὐδὲν ἀπέδωσε.

2. ΠΑΡΟΔΟΣ Β

Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὴν πάροδον Β ἤρχισεν ἐφέτος ἐκεῖθεν, ἔνθα διεκόπη τὸ ἔτος 1972, ἤτοι ἐκ τοῦ ὕψους τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ διαμερίσματος LXV μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Νότον. Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κρημνισμάτων καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.50 μ. ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς παρειᾶς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου LXV, 1.20 μ. βορείως τῆς ΝΑ. γωνίας αὐτοῦ καὶ εἰς 1.30 μ. ἐκ τοῦ ὕψους αὐτῆς ἐπανεμφανίσθησαν ἐκτὸς τῶν πλίνθων καὶ τεμαχίων κονιαμάτων καὶ πολλὰ σπαράγματα τοιχογραφιῶν, τμῆμα ἀμφικιονίου, μαρμάριναι λεπταὶ πλάκες, βατῆρες θωρακίων καὶ πολλὰ τεμάχια θωρακίων συνανήκοντα. Τινὰ ἐκ τῶν σπαραγμάτων εἶναι ἐπικεκολλημένα ἐπὶ ἀργῶν λίθων προερχομένων ἐκ τῶν τοίχων τῆς ἀνωδομῆς. Εἰς ἀπόστασιν 4 μ. ἀνατολικῶς τοῦ διαμερίσματος LXV ἀνεφάνη ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τῆς παρόδου Β συνιστάμενος ἐν πολλοῖς ἐξ ἐπιμελοῦς ἀργολιθοδομῆς καὶ σῳζόμενος εἰς ὕψος 1.30 μ. Εἴς τινα σημεῖα ὁ τοῖχος οὗτος παρουσιάζει καταστροφάς, ἰδιαιτέρως εἰς ὃ σημεῖον ἑδράζεται ἐπὶ ἐπιμήκους λίθου (1.67 μ.) καλύπτοντος ἀγωγόν, ὅστις βαίνει ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς καθέτως πρὸς τὸν κεντρικὸν ἀγωγὸν τῆς παρόδου τὸν ἐκβάλλοντα εἰς αὐτόν. Κατὰ τὸν ἄξονα τῆς παρόδου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.65 μ. ἐκ τῆς νοτίας βάσεως τῆς παραστάδος τῆς ἀποκαλυφθείσης κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς ἀνατολικῆς θύρας τοῦ χώρου XLIII, ἀνεφάνη κατὰ τὸν ἁρμὸν δύο

συνεχομένων μαρμαρολίθων τοῦ ὁδοστρώματος κυκλικὴ ὀπή, διαμέτρου 0.70 μ., φρεατίου τοῦ κατὰ τὸν ἄξονα τῆς παρόδου μεγάλου ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ καὶ πλησίον ταύτης τὸ κυκλικὸν κάλυμμα αὐτῆς διαμέτρου 0.72 μ. καὶ πάχους 0.20 μ. (παρένθ. πίν. Δ΄, πίν. 72α). Τοῦτο κατὰ τὴν κάτω ἐπιφάνειαν καὶ περιφερειακῶς παρουσιάζει ἐσοχὴν ἐφαρμογῆς ὁμοίαν πρὸς τὴν ἐσοχὴν τῆς ὀπῆς τοῦ φρεατίου. Κάτωθι ταύτης καὶ εἰς βάθος 0.33 μ. ἀνεφάνη ὁ ἀγωγὸς πλάτους 0.50 μ., τοῦ ὁποίου τὰ τοιχώματα συνίστανται ἐκ καλῆς ἀργολιθοδομῆς. Ἀποκαλυφθείσης τῆς ὁδοῦ κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἐργασίας εἰς μῆκος 10 μ. πρὸς Νότον, διεπιστώθη ὅτι αὕτη διαπλατύνεται αἰσθητῶς ἐν σχέσει πρὸς τὸ βόρειον αὐτῆς τμῆμα.

3. ΑΙΘΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟΥ ΤΟΥ ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ ΝΑΟΥ

Ἐνταῦθα ἥ τε σκαφὴ καὶ ἡ ἔρευνα, κατόπιν τῆς ἀποκαλύψεως πέρυσιν ὅλου τοῦ κεντρικοῦ χώρου τοῦ αἰθρίου, περιωρίσθησαν εἰς τὴν βορείαν στοὰν αὐτοῦ καὶ τὰ ὄπισθεν αὐτῆς συνεχόμενα διαμερίσματα. Ἀπεκαλύφθη καθ᾽ ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ ὁ βόρειος στυλοβάτης, μήκ. 22.40 μ. καὶ πλάτους ±1 μ., συνιστάμενος ἐκ μεγάλων πλακῶν ἀνομοιομόρφων χρησιμοποιηθεισῶν ἐνταῦθα τὸ δεύτερον (παρένθ. πίν. Δ΄). Οὗτος διακόπτεται εἰς δύο σημεῖα κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα αὐτοῦ ἕνεκα τῆς καταστροφῆς τῶν πλακῶν, τῶν ὁποίων διατηρεῖται ἡ ἕδρασις ἐκ πλίνθων, ἀργῶν λίθων καὶ ἰσχυροῦ ἀμμοκονιάματος. Ἐκτὸς μιᾶς βάσεως κίονος διατηρηθείσης κατὰ χώραν, αἱ ἄλλαι μετεκινήθησαν πρὸς τὸν κεντρικὸν χῶρον τοῦ αἰθρίου. Ἐν τούτοις ἔντονοι ἐνδείξεις ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ἐκ λεπτοῦ κουρασανίου ἐφ᾽ οὗ ἐπεκάθηντο, καθορίζουν τὰς θέσεις αὐτῶν καὶ τὰ διαστήματα τῶν μεταξονίων τὰ ὁποῖα μετροῦν 3 μ. Οὕτω ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ἐστηρίζοντο ἑπτὰ κίονες, τῶν δύο ἀκραίων ἀπεχόντων ἐκ τῶν παραστάδων 1.10 μ. Ἡ κιονοστοιχία ἐγεφυροῦτο, ὡς διεπιστώθη καὶ παλαιότερον, εἰς τὸν παράλληλον νότιον στυλοβάτην, ἀλλὰ καὶ διὰ νεωστὶ ἀποκαλυφθέντων, στοιχείων, διὰ τόξων.

Βορείως τοῦ στυλοβάτου καὶ εἰς ἀπόστασιν 4.80 μ. ἐξ αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη τοῖχος, σῳζομένου ὕψους 1.40 μ., ἑδραζόμενος ἐπὶ ἀρχαιοτέρου τοίχου, ὕψους 0.50 μ., προεξέχοντος ἐκ τοῦ ἐπ᾽ αὐτοῦ βαίνοντος κατὰ 0.07 μ. (πίν. 72β). Ἡ τοιχοδομία τοῦ ἀποκαλυφθέντος τοίχου συνίσταται ἐξ ἀργῶν καὶ ἐγγωνίων λίθων καί τινων παρεμβλήτων πλίνθων, φέρει δ᾽ ἅμα καὶ πυκνὰς ἐνδείξεις μεταγενεστέρων μετασκευῶν. Οὕτω κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμῆμα καὶ εἰς ὕψος 0.60 μ. ἐκ τῆς ἑδράσεώς του παρετηρήθη ἄνοιγμα, πλάτους 1.42 μ., φραχθὲν ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς ὕψος 0.80 μ. δι᾽ ἀργολιθοδομῆς. Αἱ παραστάδες τοῦ ἀνοίγματος, πλάτους 0.80 μ. ἡ ἀνατολικὴ καὶ 0.60 μ. ἡ δυτική, ἀποτελοῦνται ἐκ μεγάλων ὀπτοπλίνθων καὶ ἰσχυροῦ κονιάματος. Ἐφ᾽ ὅλου τοῦ τμήματος τούτου τοῦ τοίχου διατηρεῖται παχὺ ἐπίχρισμα ἐκ κεραμεικοῦ κονιάματος, πιθανώτατα ὡς ὑπόστρωμα ὀρθομαρμαρώσεως, ἧς ἔνδειξις μικρὸν τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου ἐπὶ τῆς προεξοχῆς τοῦ ὑποβαστάζοντος τοίχου.

Εἰς ἀπόστασιν 3.20 μ. δυτικῶς τοῦ ἐντοιχισθέντος ἀνοίγματος ἀπεκαλύφθη θύρα πλάτους 1.65 μ., ἥτις ὑπολογισθεῖσα πλατυτέρα ἐν ἀρχῇ περιωρίσθη ὅτε ἐτοποθετήθη ὁ οὐδὸς πληρωθέντος τοῦ μεταξὺ τῆς δυτικῆς ἀρχικῆς παραστάδος καὶ αὐτοῦ κενοῦ δι' ἀργολιθοδομῆς ἄνευ συνδετικοῦ κονιάματος. Ἐξ ἰχνῶν ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ εἰκάζεται ὅτι ἡ θύρα ἦτο δίφυλλος. Κατὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ τοίχου, σῳζομένου εἰς ὕψος 1.35 μ., ἡ τοιχοδομία εἶναι λίαν ἀμελοῦς κατασκευῆς, συμπίλησις μᾶλλον ἐγγωνίων καὶ ἀργῶν λίθων κροκαλῶν καὶ ἐνιαχοῦ καὶ πλίνθων. Εἰς τὴν δυτικὴν ἀπόληξιν τοῦ αὐτοῦ τοίχου καὶ εἰς ἀπόστασιν 7.10 μ. ἀπὸ τῆς ἀνωτέρω θύρας, ἀνεφάνη ἑτέρα πλάτους 2.10 μ., τῆς ὁποίας ἡ δυτικὴ παραστὰς καμπτομένη νοτίως καὶ ἑνουμένη μετὰ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ αἰθρίου κατεσκευάσθη ἐκ μεγάλων ἐγγωνίων λίθων μετά τινων παρεμβλήτων πλίνθων συνηρμοσμένων ἁπάντων διὰ λεπτοῦ κεραμεικοῦ κονιάματος.

Ἡ ἐπίχωσις τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου τῆς βορείας στοᾶς ἀπετελεῖτο εἰς τὴν ἀνωτάτην στάθμην ἐκ χώματος φερτοῦ, ἀργῶν λίθων, κεράμων καὶ πλίνθων. Εἰς ὕψος 0.50 - 0.70 μ. ἐκ τοῦ δαπέδου διεπιστώθησαν σποράδην τεμάχια συμπαγοῦς κονιάματος, τέφρα, ἀπηνθρακωμένα ξύλα καὶ θραύσματα ἐγχρώμων ὑάλων· ἐπίσης κέραμοι στρωτῆρες καὶ καλυπτῆρες καὶ ἧλοι διαφόρων μεγεθῶν, πάντα προερχόμενα ἐκ τῆς στέγης τῆς στοᾶς. Οὐχὶ ὀλίγα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εὑρίσκοντο ἐν συμφυρμῷ μετὰ τῶν κρημνισμάτων: κιλλίβας, μήκους 0.55 μ., πλάτους 0.34 μ. καὶ ὕψους 0.18 μ., φέρων ἐπὶ τῆς προσθίας λοξοτμήτου ὄψεως ταινίας καὶ κυμάτιον ὅμοια πρὸς τὸ εὑρεθὲν παλαιότερον ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ Ὀκταγώνου (ἀρ. καταλ. 333). Νόμισμα περισυνελέγη ἕν, τοῦ Ἡρακλείου, ἐκ τοῦ δυτικοῦ τόρμου τοῦ οὐδοῦ τῆς κατὰ τὸ κέντρον τοῦ βορείου τοίχου τῆς στοᾶς θύρας. Ἡ εὕρεσις τοῦ νομίσματος καὶ ἡ θέσις εἰς ἣν διεπιστώθη μαρτυροῦν ὅτι ἡ βορεία τοὐλάχιστον στοὰ τοῦ αἰθρίου τοῦ ἀρχαιοτέρου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ ἦτο ἐν χρήσει καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὀκταγώνου. Τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἐνδυναμώνει ἀφ' ἑνὸς ἡ ἀνεύρεσις τῆς κλίμακος τῆς φερούσης ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ αἰθρίου εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ (βλ. ΠΑΕ 1972), ἀφ' ἑτέρου ἡ μεταγενεστέρα ἐντοίχισις ἀνοίγματος τοῦ βορείου τοίχου παρὰ τὴν κλίμακα. Ὡσαύτως τὸ σημεῖον, ἔνθα εὑρέθη τὸ νόμισμα δηλοῖ ὅτι τὰ δύο πρὸς Βορρᾶν διαμερίσματα Ζ καὶ Ι (βλ. κατωτέρω) ἀνήκοντα εἰς τὸ αἴθριον τοῦ παλαιοτέρου ναοῦ ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς λειτουργίας τοῦ Ὀκταγώνου.

Συγχρόνως ἠρευνήθη ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ αἰθρίου, ἔνθα πέρυσιν ἀπεκαλύφθη κρηναῖον οἰκοδόμημα (παρένθ. πίν. Δ'). Ὁ χῶρος αὐτοῦ, μήκους 16 μ. καὶ πλάτους 4 μ. ὁρίζεται ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν δυτικῶς, βορείως καὶ νοτίως δι' ἰσχυροῦ τοίχου ἀρίστης τοιχοδομίας ἐξ ἀργῶν ἰσοδόμως τεθειμένων λίθων, πάχους τοῦ μὲν δυτικοῦ καὶ βορείου 1.25 μ., τοῦ δὲ νοτίου 1.32 μ., ὕψους δὲ 1.20 μ. Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου, ἔμπροσθεν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ αἰ-

θρίου εὑρέθησαν κατακείμενα μεγάλα τμήματα θριγκῶν, γείσων ὁριζοντίων καὶ γωνιαίων, ἅπαντα φέροντα τεκτονικὰ σχήματα κατὰ τὴν κανονικὴν αὐτῶν σειρὰν ἐκ κεφαλαίων γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου. Ἐκ τῆς μελέτης τῶν τεμαχίων τούτων προέκυψεν, ὅτι ἐνίων ἐξ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἐκ τῶν ὑστέρων ἐχρησιμο-

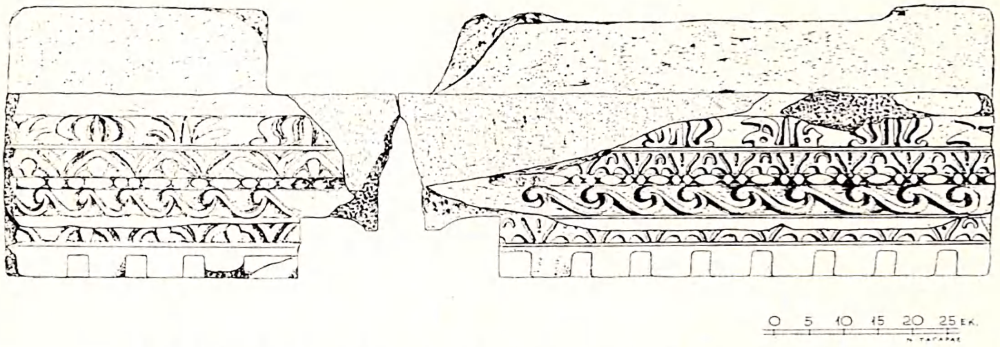

Εἰκ. 1. Ἀνάπτυγμα τοῦ διακόσμου τοῦ θριγκοῦ τοῦ πίν. 74β.

ποιήθησαν ὡς γωνιαῖα μέλη, ἡ ἄπεργος τὸ πρῶτον στενὴ πλευρὰ συνεπληρώθη διὰ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὴν μακρὰν πλευρὰν κοσμήματος, ἤτοι ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω: ἀστραγάλου, ἀδιακοσμήτου ταινίας, λεσβίου κυματίου μετ' ἀστρα-

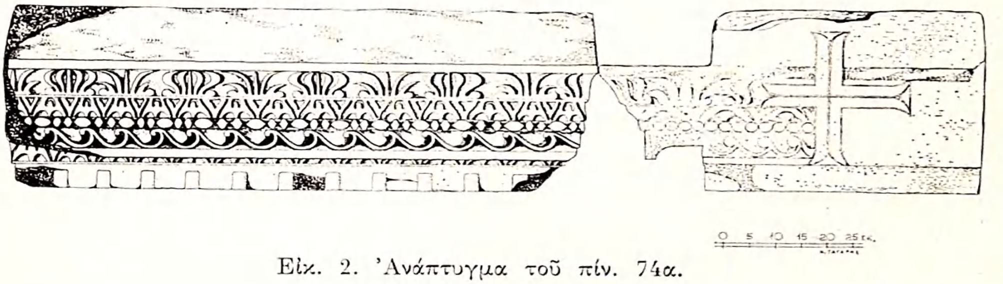

Εἰκ. 2. Ἀνάπτυγμα τοῦ πίν. 74α.

γάλου κάτω καὶ ἀνθεμίων ἄνω, λεπτῆς ταινίας ἑλισσομένης ἀκάνθης καὶ τέλος, μεσολαβούσης λεπτῆς προεξεχούσης ταινίας, ἰωνικοῦ κυματίου, ἀλλὰ δι' ὅλως διαφόρου τεχνικῆς, ἀλλοιωθέντων μορφολογικῶς ὅλων τῶν ἀνωτέρω κοσμημάτων (εἰκ. 1, πίν. 74β). Ἡ μορφὴ δηλονότι αὐτῶν καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀποδόσεως κατὰ τὰς προσθίας μακρὰς πλευρὰς ἦσαν ἀμιγεῖς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος διὰ τῆς τεχνικῆς Sidamara, ἐνῷ κατὰ τὰς πλαγίας στενὰς ὄψεις ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν μορφὴν καὶ τὴν τεχνικὴν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰῶνος. Ἐπὶ ἑνὸς μάλιστα θριγκοῦ κατὰ τὴν πλαγίαν στενὴν πλευρὰν ἐκτὸς τῶν περιγραφέντων κοσμημάτων — ἐδῶ ἐλλείπει ἡ ταινία τῆς ἑλισσομένης ἀκάνθης — ἐλαξεύθη μετὰ τῶν κοσμημάτων σταυρὸς καταλαμβάνων ὅλον τὸ ὕψος καὶ τὸ

πλάτος τοῦ γλυπτοῦ (εἰκ. 2, πίν. 74). Ἐπίσης εἰς ὡρισμένα ἀκραῖα τμήματα τῆς αὐτῆς κατηγορίας γλυπτῶν διεπιστώθησαν εἰδικαὶ λαξεύσεις διὰ τὴν προσαρμογήν των κατὰ τὴν νέαν χρῆσιν. Τὰ πρωταρχικὰ γλυπτὰ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος ὡς καὶ τὸ περιθύρωμα τῆς βασιλείου πύλης τοῦ Ὀκταγώνου (βλ. κατωτέρω) προέρχονται ἔκ τινος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς κτηρίου γειτνιάζοντος ἀμέσως πρὸς τὰ κατ' Ἀνατολὰς αὐτῆς χριστιανικὰ κτήρια.

Ἡ συστηματικὴ καὶ ἐπίμονος μελέτη καὶ αἱ μετρήσεις τῶν ἀνωτέρω γλυ-

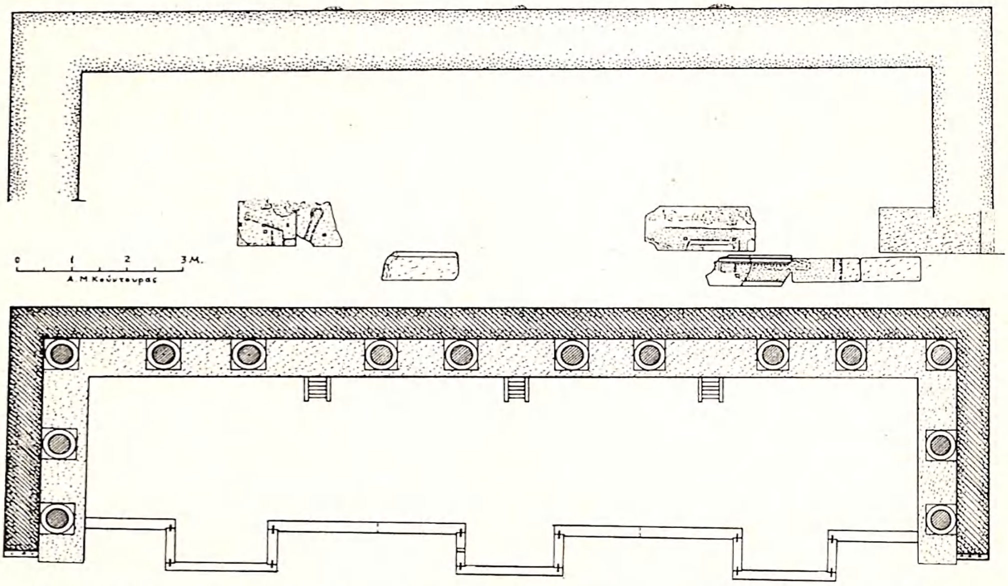

Εἰκ. 3. Ἄνω: κάτοψις τῆς φιάλης τοῦ ἀρχαιοτέρου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ. Κάτω: ἀποκατάστασις τῆς κατόψεως τῆς φιάλης.

πτῶν ἐν συναρτήσει πρὸς τὰ διατηρηθέντα ὑπόλοιπα τοῦ κρηναίου οἰκοδομήματος, ὡδήγησαν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς μορφῆς τῆς εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ αἰθρίου φιάλης, τῆς ὁποίας τὴν θέσιν καὶ τὸ μνημειῶδες ἠκολούθησαν καὶ οἱ κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα κατασκευάσαντες τὴν φιάλην τῆς βασιλικῆς Α ἐν Φιλίπποις.

Ἐσημειώθη ἤδη ὅτι ὁ διατηρούμενος τοῖχος τοῦ κρηναίου ἔχει ὕψος μὲν 1.20 μ., πάχος δὲ 1.25 μ. Ἐπὶ τῆς ὁριζοντίας ἐπιφανείας καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος αὐτοῦ ὑπάρχουν πλίνθοι μεγάλαι ἐπικαλύπτουσαι τὴν κάτωθι αὐτῶν ἰσχυρὰν ἀργολιθοδομήν. Ἡ ἐπίστρωσις τοῦ πλάτους τοῦ τοίχου δι' ἀγελαίων πλίνθων εἶχε μὲν σκοπὸν τὴν προφύλαξιν αὐτοῦ ἐκ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων καὶ γενικῶς τῆς ὑγρασίας, κυρίως ὅμως ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ὅσον ἔνεστι ἀπόλυτον ὁριζοντίωσιν τῆς ἐπιφανείας, διότι αὕτη ἐδέχετο εἰς βάθος 0.75 μ. τοῦ τοί-

χου τὸ ἄπεργον ἐσωτερικὸν τμῆμα τῶν γείσων, τοῦ ὑπολοίπου 0.20 μ. ἐξέχοντος τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ οὕτω διαμορφουμένου τοίχου ἐπεκάθηντο οἱ κίονες, δέκα μετὰ τῶν γωνιαίων κατὰ τὴν ὁριζοντίαν ὄψιν καὶ ἀνὰ δύο εἰς ἑκατέραν τῶν πλαγίων πλευρῶν (εἰκ. 3). Ἐκ τούτων οἱ τέσσαρες κεντρικοὶ ἀπετέλουν αὐτόνομον ἑνότητα, ἐνῷ οἱ ἑκατέρωθεν αὐτῶν συνηνοῦντο διὰ τῶν γωνιαίων μετὰ τῶν πλαγίων. Τὰ περισωθέντα ὁριζόντια τμήματα τῶν θριγκῶν ἐγεφύρουν τοὺς κίονας ὡς φαίνεται ἐκ τῶν μεταγενεστέρων λαξεύσεων

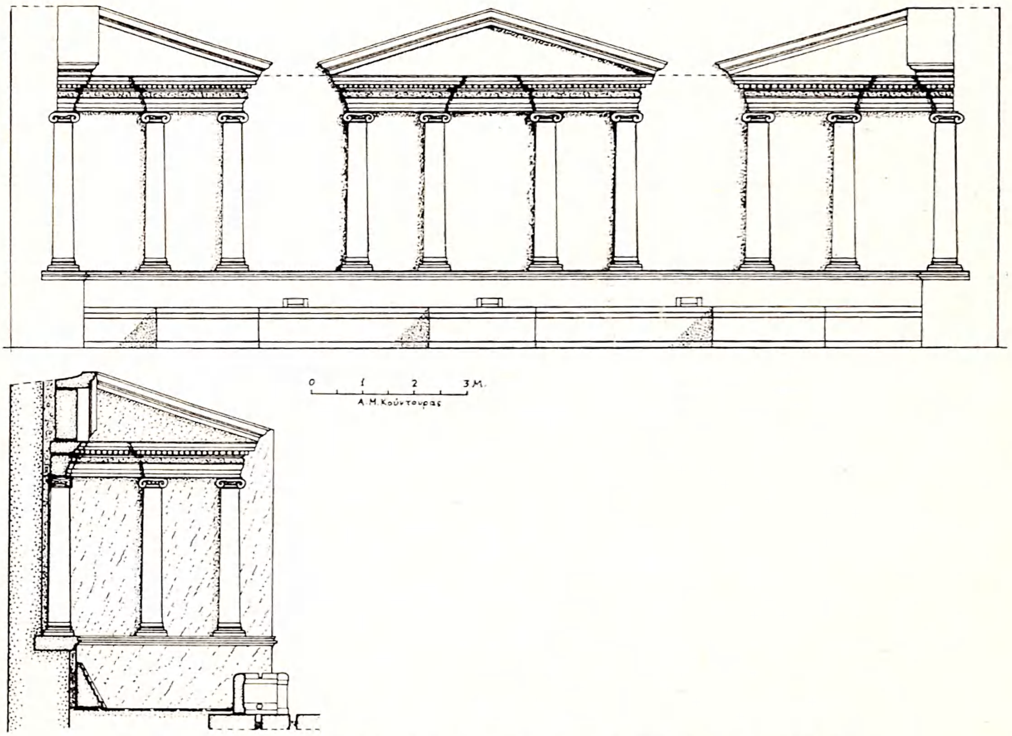

Εἰκ. 4. Ὄψις τῆς φιάλης ἐκ τοῦ αἰθρίου καὶ τομὴ κατὰ πλάτος.

καὶ ἐκ τῆς μετασκευῆς τῶν γωνιαίων σημείων αὐτῶν. Ἐπὶ τοῦ θριγκοῦ ἐπεκάθηντο ἀετώματα ἐξ ὧν πολλὰ τεμάχια περισυνελέγησαν. Ὄπισθεν τῶν κιόνων ὑψοῦτο τοῖχος. Δὲν ἀποκλείεται ἡ ὕπαρξις ἐπ' αὐτοῦ τετραγώνου ἢ ἡμικυκλικῆς τομῆς ἢ ἀμφοτέρων τῶν μορφῶν κογχῶν τεθειμένων ἐναλλάξ, ὡς πολλὰ παραδείγματα κρηναίων κτισμάτων μαρτυροῦν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ δυτικὸς τοῖχος τῆς ἡμετέρας κρήνης ἐξηφανίσθη, ὡς ἐλέχθη, μέχρις ὕψους 1.20 μ., ὑποθετικὴ ἀπολύτως θὰ ἦτο ἡ τοποθέτησις κογχῶν ἐπ' αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἡ φιάλη ὁρίζεται ὑπὸ χθαμαλοῦ στυλοβάτου εὑρισκομένου ἐν ἰσογραμμῇ καὶ ἔχοντος τὸ αὐτὸ περίπου πλάτος, ἤτοι 0.90 μ.,

πρὸς τοὺς καμπτομένους πρὸς Βορρᾶν καὶ Νότον τοίχους τῶν πλαγίων πλευρῶν. Ἐκ τοῦ στυλοβάτου διεσώθησαν κατὰ χώραν δύο μαρμαρόλιθοι διαστάσεων 1.15 μ. × 0.90 μ. (εἰκ. 3). Τὰ περισυλλεγέντα θωράκια φέροντα σταυρούς, ἐξ ὧν ἄλλα ἦσαν ἀνεστραμμένα εἰς τὴν θέσιν των καὶ ἄλλα ἔκειντο περὶ τὸν χῶρον, καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἐνδείξεις, πείθουν ὅτι ταῦτα ἡδράζοντο ἀφ' ἑνὸς ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ τῆς παραλλήλου ἐξωτερικῶς πρὸς αὐτὸν στενεπιμήκους, ἐξ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν προερχομένων ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ κτη-

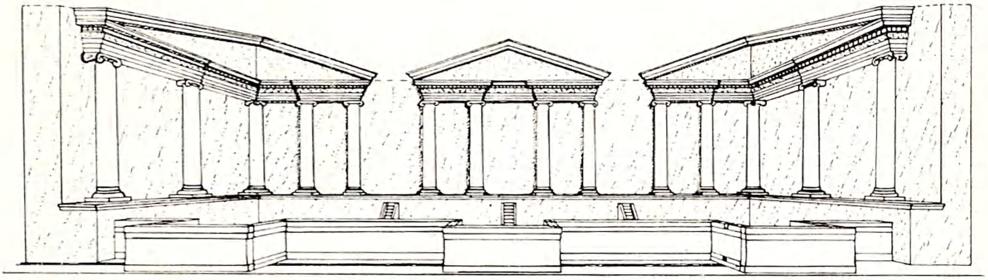

Εἰκ. 5. Προοπτικὴ ἀναπαράστασις τῆς φιάλης τοῦ ἀρχαιοτέρου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ.

ρίου, πλακώσεως κατὰ σύστημα μαιανδρικὸν ἤτοι ἐν ἐσοχῇ καὶ ἐξοχῇ, συνδεόμενα μετ' ἀλλήλων κατὰ τὰς πλαγίας πλευρὰς μετὰ βραχυτέρων θωρακίων. Τρία ἐξ αὐτῶν, μήκους 2 μ., εὑρίσκονται ἐν προεξοχῇ καὶ τὰ τέσσαρα ἐν ἐσοχῇ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ ἀκραῖα μετροῦν 1.90 μ. τὰ δὲ κατὰ τὸ μέσον 3 μ. Τὰ πλάγια εἶχον μῆκος 0.50 μ., ἅπαντα δὲ ὕψος 0.85 μ. Εἰς τὸ βόρειον στενὸν θωράκιον καὶ εἰς τὴν ἄνω ἐλαφρῶς κυρτουμένην ἀκμὴν διεπιστώθη ἐγκοπὴ ὑπερεκχυλίσεως παραλληλογράμμου τομῆς, κατὰ δὲ τὴν βάσιν αὐτοῦ κυκλικὴ ὀπὴ ἀπορροῆς. Οὕτω διεμορφοῦτο ἡ δεξαμενὴ τῆς κρήνης περιβαλλομένη κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς δυτικήν, βορείαν καὶ νοτίαν ὑπὸ τῶν περιγραφέντων τοίχων, ἐφ' ὧν οἱ κίονες, κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν ὑπὸ τῶν θωρακίων. Εἰς τὸν ἐσωτερικὸν χῶρον εἰς μὲν τὸ δάπεδον ὑπῆρχον μεγάλαι τετράγωνοι πλίνθοι ἐπὶ ὑδραυλικοῦ κονιάματος, οἱ δὲ κατακόρυφοι τοῖχοι ἐκαλύπτοντο δι' ὀρθομαρμαρώσεως στερεουμένης ἐπὶ παχέος κεραμεικοῦ κονιάματος (±0.05 μ.) δι' ἥλων. Κατὰ μῆκος καὶ εἰς τὴν βάσιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἦσαν τοποθετημένοι εἰς κανονικὰς ἀποστάσεις εἰς θέσεις διαπιστωθείσας πέρυσιν οἱ ἰδιόμορφοι τρεῖς «καταρράκται» ἢ «εὔριποι» ὡς περιεγράφησαν εἰς τὰ ΠΑΕ 1972. Τὰ παρατιθέμενα σχέδια τῶν εἰκόνων 4 καὶ 5 ἀποδίδουν τὴν προσπάθειαν ἀναπαραστάσεως τῆς γενικῆς μορφῆς τῆς μεγαλοπρεποῦς φιάλης.

Βορείως τοῦ αἰθρίου καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν σχηματιζομένην εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην στοὰν ἠρευνήθησαν τὰ διαμερίσματα Ζ, Η, Θ, Ι (παρένθ. πίν. Δ').

Εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ διαμερίσματος Ζ ἀνοίγεται θύρα πλάτους 1.65 μ., περὶ ἧς ἀνωτέρω σελ. 59, ὁδηγοῦσα εἰς εὐρὺ διαμέρισμα μήκους 7.60 μ. καὶ

πλάτους 4 μ., μὲ ἐλαφρὰν ἀπόκλισιν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου πρὸς 'Ανατολάς. Τοῦτο φέρον ἑτέρας θύρας, ἀνὰ μίαν εἰς ἑκάστην τῶν τριῶν πλευρῶν, παρουσιάζει εἰς τὸ βόρειον αὐτοῦ τμῆμα μετασκευάς. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν δηλαδὴ πλευρὰν τοῦ διαμερίσματος καὶ εἰς ἀπόστασιν 5.55 μ. ἐκ τοῦ νοτίου τοίχου, ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος κάμπτεται κανονικῶς σχηματίζων παραστάδα ἐξ ἀργολιθοδομῆς, διαστάσεων 0.20 × 0.60 × 1.25 μ., βαίνουσαν ἐπὶ ὑποδομῆς μὲ κατεύθυνσιν ἐξ 'Ανατολῶν πρὸς Δυσμάς. 'Επὶ τῆς συνεχιζομένης ὑποδομῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.35 μ. δυτικῶς τῆς παραστάδος ἀνεφάνη τοιχάριον ἐκ προχείρου ἀργολιθοδομῆς, μήκους 1.70 μ. καὶ πλάτους 0.70 μ., διῆκον μέχρι τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ μὴ συνδεόμενον μετ' αὐτοῦ ὀργανικῶς. Ἔκδηλον εἶναι ὅτι εἰς τὴν πλευρὰν αὐτὴν τοῦ διαμερίσματος Ζ ἐπῆλθον ἀλλοιώσεις, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ συσχετισθοῦν πρὸς μετασκευὰς γενομένας κατὰ τὸν χρόνον καθ' ὃν τὸν πρῶτον ναὸν ἀντικατέστησε τὸ 'Οκτάγωνον. Εἶναι πιθανόν, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς κάμψεως τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ὑπὸ μορφὴν παραστάδος καὶ τῆς διαπιστώσεως τῆς ἐξ ἀργολιθοδομῆς ὑποδομῆς, ἥτις, τέμνουσα ἐγκαρσίως τὸν χῶρον, ἑνοῦται μετὰ τοῦ δυτικοῦ τοίχου, εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ ὑπῆρχε τοῖχος φέρων εἴσοδον. Τότε θὰ ἐσχηματίζετο κατὰ Βορρᾶν καὶ ἐν ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τοῦ διαμερίσματος Ζ ἕτερον στενεπίμηκες διαμέρισμα διαστάσεων 4.25 × 1.50 μ. Ἄλλη λύσις εἶναι ὅτι ὁ περιωρισμένος καὶ ἰδιόμορφος οὗτος χῶρος ἀπετέλει συνέχειαν τοῦ πρὸς 'Ανατολὰς διαμερίσματος Η καὶ μόνον ἐκ τῶν ὑστέρων διεχωρίσθη ἐξ αὐτοῦ διὰ τῆς προσθήκης τοίχου κατὰ τὴν στενὴν ἀνατολικὴν πλευράν. 'Υπὲρ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς συνηγορεῖ καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ χώρου τούτου ἀνοιγομένη θύρα πλάτους 1.40 μ., ἥτις, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν πραγμάτων, ἐφράχθη μεταγενεστέρως δι' ἀργῶν λίθων, χώματος καὶ ἑνὸς μαρμαρίνου ὑπερθύρου. 'Η ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου θύρα, πλάτους 1.10 μ., εὑρέθη πεφραγμένη δι' ἐπιμελοῦς ὁμοίας τῆς τῶν τοίχων ἀργολιθοδομῆς. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο ὡς καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς καὶ μέχρις ὕψους 0.30 μ. ἐκ τοῦ δαπέδου ἴχνη πυρὸς φέρουν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ θύρα ἠχρηστεύθη λίαν πρωΐμως καὶ ἴσως ἀμέσως μετὰ τὴν κατασκευήν της.

Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων καὶ τῶν κρημνισμάτων ἐκ τοῦ δωματίου Ζ, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι διετηρήθησαν εἰς ὕψος ±1.10 μ., εἰς τὰ μεσαῖα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως (0.55 μ. - 1 μ.) διεπιστώθησαν κέραμοι στεγάσεως, καλυπτῆρες καὶ στρωτῆρες, καταπεσόντες πλαγίως καὶ κατὰ διαγώνιον φοράν. Ὅμοιοι κέραμοι καὶ μὲ τὴν αὐτὴν θέσιν πτώσεως ἐσημειώθησαν καὶ κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ τοίχου. Πυκναὶ ἦσαν ἐπίσης καὶ αἱ ἐνδείξεις τῆς καταστροφῆς ἐκ πυρκαϊᾶς. 'Εκτὸς τῆς συνήθους τέφρας καὶ αἰθάλης, ἐφ' ὅλου σχεδὸν τοῦ δαπέδου καὶ εἰς ὕψος ±0.10 μ. ἀπ' αὐτοῦ, ἐπεσημάνθησαν ξύλα μεγάλα καὶ μικρὰ ἀπηνθρακωμένα, ἧλοι συνεστραμμένοι καὶ ἠμαυρωμένοι ὑπὸ τοῦ πυρός. Πολλά, ἄνευ ὅμως ἰδιαιτέρας σημασίας, εἶναι τὰ εὑρήματα ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ: τέσσαρα τεμάχια μαρμαρίνης τραπέζης πάχους

0.035 μ., τμήματα μεγάλων πίθων, τρία σταυρόμορφα τεμάχια μολυβδίνων συνδέσμων, χρησιμεύσαντα διὰ τὴν συγκόλλησιν διερρωγότος πίθου, ἐπίκρανον ἀμφικίονος μήκους 0.57 μ., πλάτους 0.47 μ., ὕψους 0.20 μ., τμῆμα κορμοῦ ἀγάλματος, ὕψους 0.21 μ., φέροντος πτυχωτὸν ἱμάτιον πορπούμενον εἰς τὸν ὦμον.

Συγχρόνως πρὸς τὴν ἔρευναν τοῦ δωματίου Ζ, ἐγένετο ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἀνατολικῶς καὶ ἐν μεσοτοιχίᾳ μετ' αὐτοῦ διαμερίσματος Η (παρένθ. πίν. Δ'), οὗτινος ἡ στάθμη τοῦ δαπέδου εὑρίσκεται 0.90 μ. ὑψηλότερον τῆς τοῦ δωματίου Ζ καὶ εἰς τὸ ὕψος τοῦ δαπέδου τῆς παραπλεύρως τρικλίτου στοᾶς τῆς ἀγούσης διὰ τοῦ προπύλου ἐκ τῆς Ἐγνατίας εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ Ὀκταγώνου. Πρὸ τῆς κατὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου θύρας, πλάτους 1.40 μ., ἐγένετο τομὴ πρὸς διαπίστωσιν πιθανῶς ἑτέρου ἀρχαιοτέρου δαπέδου, διότι πολλαὶ ἐνδείξεις ὑπῆρχον ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων, κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ὀκταγώνου ἀνυψώσεως τῆς στάθμης αὐτοῦ. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐρεύνης ἦτο ὅτι καὶ εἰς τὸ δωμάτιον Η καὶ εἰς ὕψος 0.30 μ. ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου δαπέδου εὑρέθησαν ἴχνη πυρός, ἅτινα εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος διεπιστώθησαν καὶ εἰς τὸν χῶρον Ζ. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐπαληθεύει τὴν ὑπόθεσιν περὶ τῆς χαμηλοτέρας στάθμης τοῦ πρωταρχικοῦ δαπέδου, τὴν σύγχρονον χρησιμοποίησιν καὶ καταστροφὴν ἐκ πυρκαϊᾶς τῶν διαμερισμάτων Ζ καὶ Η καὶ τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀνύψωσιν τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Η εἰς τὴν στάθμην τοῦ Ὀκταγώνου.

Τὸ διαμέρισμα Ι (παρένθ. πίν. Δ'), πλάτους 8 μ. καὶ μήκους 7.50 μ., ἠρευνήθη ἐν μέρει μόνον. Ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὴν βορείαν στοὰν τοῦ αἰθρίου διὰ θύρας, πλάτους 2.10 μ., εὑρισκομένης κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ νοτίου τοίχου αὐτοῦ. Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἰσογραμμῆς τῶν παραστάδων τῆς θύρας ἀπεκαλύφθη ὁ οὐδὸς συντιθέμενος ἐκ δύο τεμαχίων συνολικοῦ μήκους 2.48 μ. καὶ πλάτους 0.64 μ. Ἐντὸς τοῦ χώρου εὑρέθησαν κατὰ χώραν ἐμπεπηγμένοι εἰς τὸ ἐκ συμπηλιτοῦ χώματος δάπεδον τέσσαρες πίθοι, καλύμματα τῶν στομίων αὐτῶν ἐκ σχιστολίθου, κέραμοι στεγάσεως καὶ ἀμφικιόνιον, τοῦ ὁποίου τὸ ἐπίθημα καὶ ἡ βάσις ἀνευρέθησαν παρὰ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ παραπλεύρως διαμερίσματος Ζ. Ἡ ἔρευνα εἰς τὸν χῶρον τοῦτον θὰ συνεχισθῇ.

4. ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΟΔΟΣ

Ἡ σκαφὴ ἤρχισεν ἐφέτος εἰς ἀπόστασιν 8.40 μ. ἐκ τῆς δυτικῆς ἀκμῆς τοῦ ΒΑ. πεσσοῦ τοῦ προπύλου καὶ συνεχίσθη πρὸς Ἀνατολάς. Ἐδυσχεράνθη τὸ ἔργον τὰ μέγιστα ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐπιχωματώσεως καὶ τῶν πολλῶν κρημνισμάτων, προερχομένων ἐκ τοῦ παραπλεύρως Ὀκταγώνου, ἅτινα εἰς πολλὰ σημεῖα ὑπερέβαινον τὰ 3 μ. Παρὰ ταῦτα καὶ ἐνταῦθα ἡ ἐργασία ἐπροχώρησεν ἱκανοποιητικῶς ἀποκαλυφθέντος μεγάλου τμήματος τῆς ὁδοῦ εἰς μῆκος 12 μ. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦτο καὶ τὸ πλάτος τῆς ἀποκαλυφθείσης ὁδοῦ συνεχίζεται τὸ ἐκ μαρμαρολίθων ὁδόστρωμα, ἐξαιρέσει σημείων τινῶν, ἔνθα οὗτοι εἴτε

ὑπεχώρησαν εἰς τὸ ὑπ' αὐτοὺς σχηματιζόμενον ἐκ τοῦ μεγάλου ἀγωγοῦ κενόν, εἴτε μετεβλήθησαν εἰς λατύπην, ἕνεκα τῆς ἐπ' αὐτῶν πτώσεως βαρέων ὄγκων ἐκ τῶν παροδίων κτισμάτων. Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν διεπιστώθη, ὅτι εἰς ἀπόστασιν 11 μ. ἐκ τοῦ ΒΑ. πεσσοῦ τοῦ προπύλου ἡ τοιχοδομία τοῦ βορείου τοίχου, τοῦ ὁρίζοντος κατὰ τὴν πλευρὰν αὐτὴν τὴν ὁδὸν εἶναι ἀμελὴς συνισταμένη ἐκ προχείρου ἀργολιθοδομῆς. Εἰς τὴν βάσιν τοῦ αὐτοῦ τοίχου καὶ εἰς ἀπόστασιν 9.75 μ. ἐκ τῆς δυτικῆς ἀφετηρίας αὐτοῦ ἀνοίγεται ἀνακουφιστικὸν

Εἰκ. 6. 'Αποτύπωσις τῆς κλίμακος μετὰ τοῦ ἀναλημματικοῦ πρὸς Βορρᾶν τοίχου.

τόξον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπολήγει ὁ ἐκ Βορρᾶ τῆς 'Εγνατίας ἀρχόμενος καὶ διατρέχων ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον ὅλην τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ συγκροτήματος μέγας ἀγωγός, πλάτους 0.70 μ., ἐκβάλλων διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἀνακουφιστικοῦ τόξου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.98 μ. νοτίως τοῦ τοίχου εἰς τὴν κατὰ τὸν μακρὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ κεντρικὴν ὑπόνομον (παρένθ. πίν. Δ', πίν. 76β). Αὕτη, ὀρθογωνίου τομῆς, ἔχει βάθος 0.93 μ. καὶ τὸ αὐτὸ πλάτος, συνισταμένων τῶν τοιχωμάτων της ἐξ ἀργῶν λίθων συνδεομένων δι' ἰσχυροῦ κεραμεικοῦ κονιάματος. 'Εντὸς τοῦ ἀγωγοῦ εὑρέθησαν θραύσματα ὑάλου καὶ τμήματα μολυβδίνων συνδέσμων, κάτωθι δὲ τοῦ ἀνακουφιστικοῦ τόξου ἀνθρώπινα ὀστᾶ.

Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ συνεχίζεται ὁ πεζόδρομος διαμορφούμενος ἐκ μαρμαρολίθων καθέτως πρὸς τὴν ὁριζοντίαν φορὰν τοῦ λιθοστρώτου.

Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον τὰ εὑρήματα ἐντὸς τῶν κρημνισμάτων ἦσαν ὀλίγα. 'Εκτὸς τῶν μεγάλων καταπεσόντων ἐκ παρακειμένων κτισμάτων συμπαγῶν τμημάτων τῆς ἀνωδομῆς μαρτυρούντων θολωτὰς καὶ τοξωτὰς κατασκευάς, περισυνελέγησαν καὶ διαφόρων μεγεθῶν τεμάχια κιόνων, τοιχοβατῶν, τὸ κάτω μέρος μεγάλου ἀμφικίονος, οὗτινος τὸ ἕτερον τμῆμα ἀνευρέθη κατὰ τὴν προηγουμένην σκαφικὴν περίοδον παρὰ τὴν ΝΔ. ἐξωτερικὴν διακοσμητικὴν κόγχην τοῦ 'Οκταγώνου καὶ ἐπίκρανον παραστάδος, διαστάσεων 0.67 × 0.50 ×

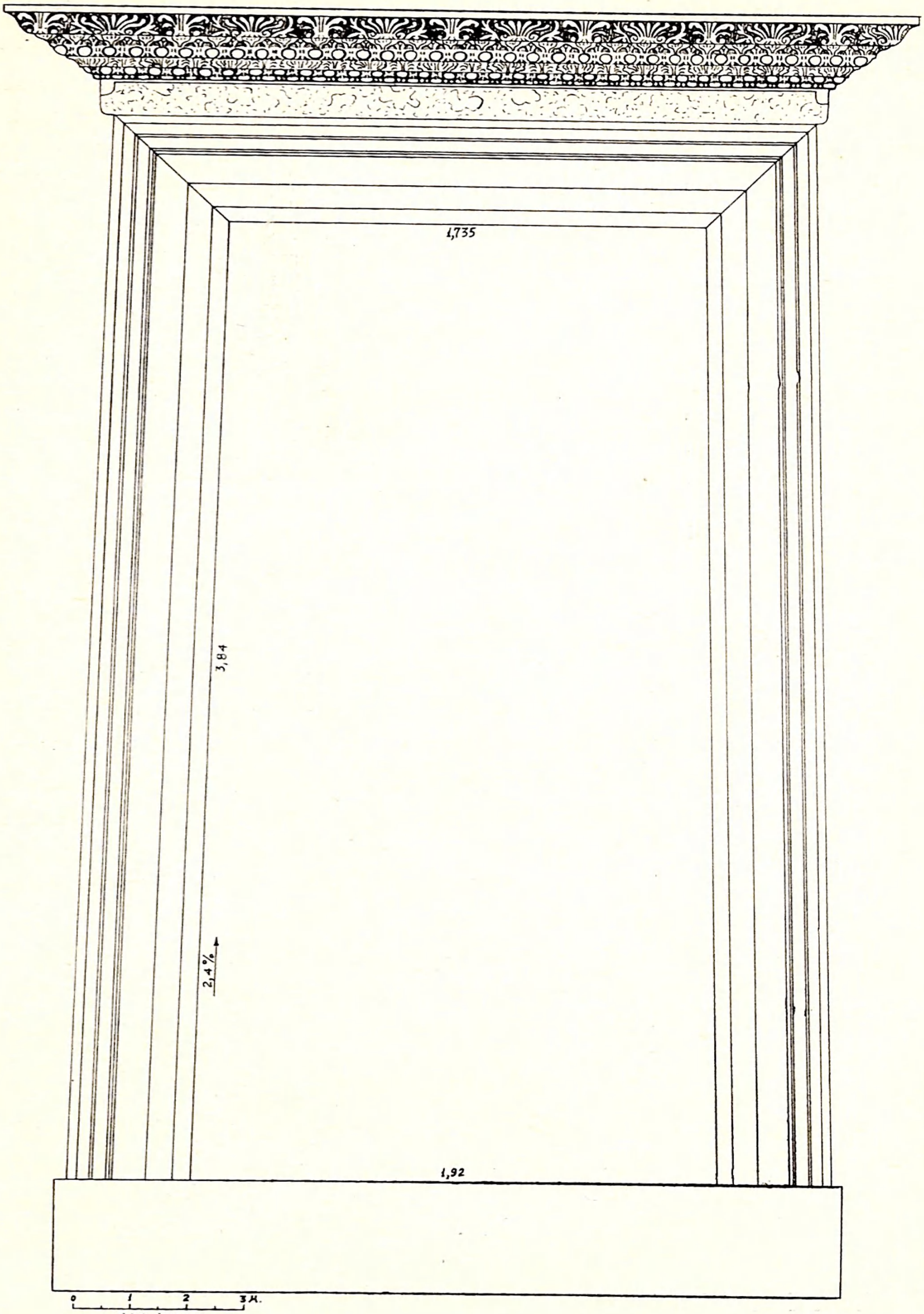

Εἰκ. 7. Ἀναπαράστασις βάσει τῶν εὑρεθέντων μαρμαρίνων τμημάτων τῆς βασιλείου πύλης τοῦ Ὀκταγώνου.

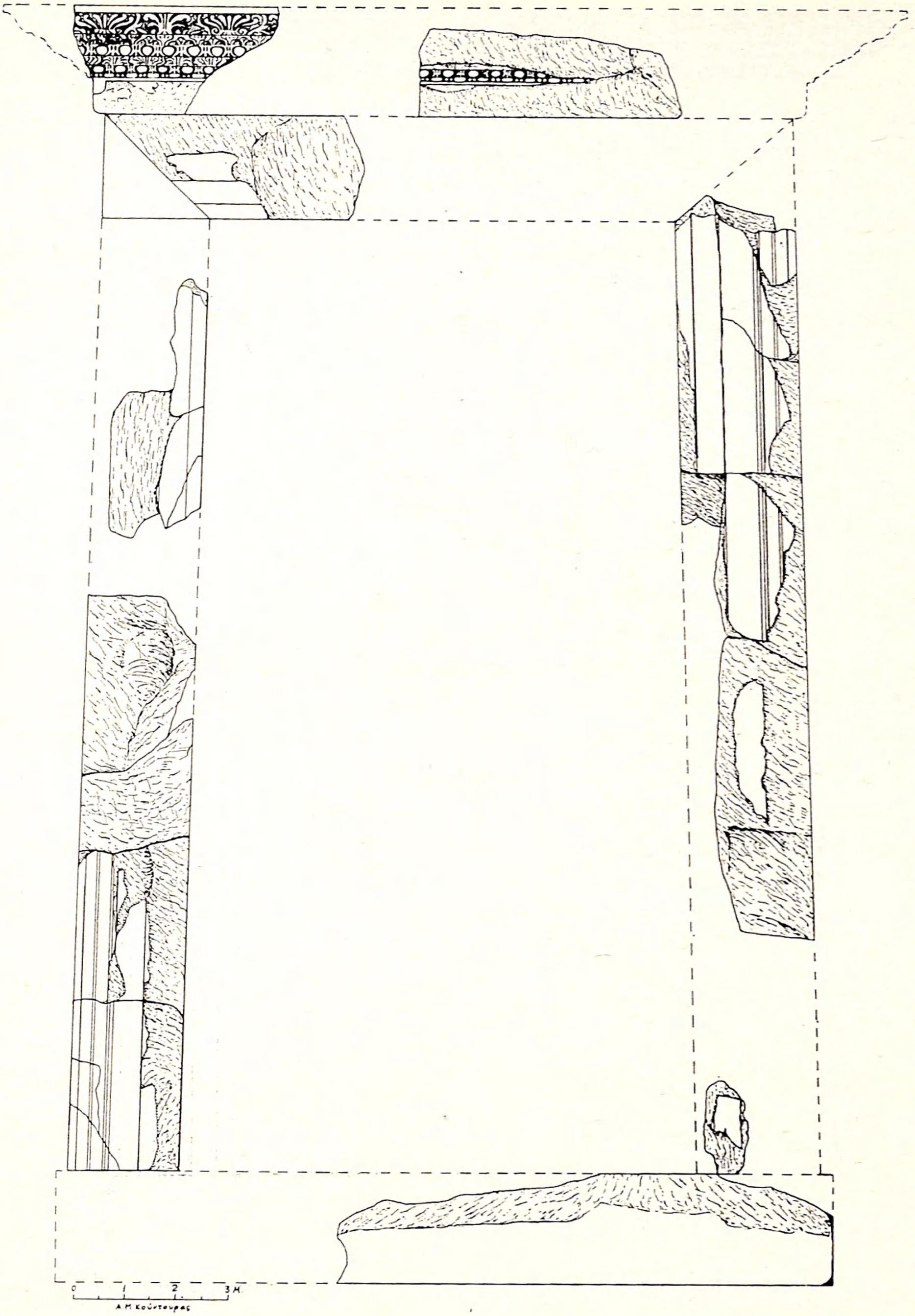

Εἰκ. 8. Τμήματα ἐκ τοῦ θυρώματος τῆς βασιλείου πύλης τοῦ ᾿Οκταγώνου.

0.20 μ., ἔχον κυρτὴν τὴν κυρίαν ὄψιν. Ἐπίσης νόμισμα χαλκοῦν Θεοδοσίου Β' (408 - 450) ἀποκείμενον ἐπὶ τοῦ ὁδοστρώματος πλησίον τοῦ τοξωτοῦ ἀνοίγματος τοῦ βορείου τοίχου καὶ τοῦ ἀγωγοῦ.

Εἰς ἀπόστασιν 3.05 μ. ἀνατολικῶς τοῦ ἀγωγοῦ καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν νότιον τοῖχον, τὸν συνιστῶντα τὸ ἀνάλημμα τῆς νοτίας στοᾶς τοῦ Ὀκταγώνου, ἀνεφάνη κλῖμαξ τῆς ὁποίας διατηροῦνται καλῶς αἱ δύο πρῶται βαθμίδες, διαστάσεων 1.05 × 0.33 × 0.35 μ. ἡ πρώτη καὶ 1.05 × 0.33 × 0.30 μ. ἡ δευτέρα (παρένθ. πίν. Δ', πίν. 75α). Ἐπ' αὐτῆς σῴζονται ἴχνη κουρασανίου εἰς μῆκος 0.54 μ. δηλοῦντα τὴν ἕδρασιν τῆς τρίτης βαθμίδος. Αἱ ὑπόλοιποι βαθμίδες κατεστράφησαν ἐκ τῶν καταπεσόντων ἐπ' αὐτῶν τοίχων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ. Ὁ πυρὴν τῆς κλίμακος ἀποτελεῖται ἐξ ἰσχυρᾶς ἀργολιθοδομῆς, ἐνῷ ἡ νοτία ὄψις αὐτῆς ἐκ μεικτῆς τοιχοδομίας ἐξ ἀργῶν καὶ ἐγγωνίων λίθων μεγάλων σχετικῶς καὶ πλίνθων ὁριζοντίως καὶ καθέτως διατεταγμένων (εἰκ. 6). Εἴς τινα σημεῖα τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς ὄψεως διατηροῦνται ὑπολείμματα κουρασανίου, μαρτυροῦντα ὅτι ἡ κάθετος ἐπιφάνεια εἰς τὸ σύνολόν της ἐπεκαλύπτετο διὰ κεραμεικοῦ κονιάματος. Ὁ τοῖχος τῆς κλίμακος, ἐξ οὗ ἀπεκαλύφθησαν εἰσέτι μόνον 3.90 μ., προχωρεῖ πρὸς Ἀνατολάς.

Ἡ διαπίστωσις κλίμακος ἐνταῦθα εἶναι λίαν σημαντική. Λύει τὸ πρόβλημα τῆς προσπελάσεως πρὸς τὴν ἀνοικτὴν νοτίαν στοὰν τοῦ Ὀκταγώνου καὶ ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ. Ἤδη ἀπὸ ἐτῶν (ΠΑΕ 1953, 1969), ἐξεταζομένων τῶν δυνατοτήτων ἐπικοινωνίας τῆς ἐπὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου στοᾶς, διετύπωσα τὴν γνώμην ὅτι «ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν διαφορετικῶν ἐπιπέδων (ὁδοῦ καὶ στοᾶς) ἐγίνετο διὰ κλίμακος εἴτε συνεχοῦς εἴτε κατ' ἀποστάσεις τοποθετουμένης». Ἡ σκαπάνη ἐδικαίωσε τὴν ὑπόθεσίν μου ἐκείνην.

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀνασκαφικὰς ἐργασίας κατεβλήθη προσπάθεια, βάσει τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων, ἀναπαραστάσεως ἐκτὸς τῆς κρήνης τοῦ αἰθρίου τοῦ ἀρχαιοτέρου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ (βλ. ἀνωτέρω) καὶ τῆς βασιλείου πύλης τοῦ Ὀκταγώνου, ὡς εἰς τὰ σχέδια τῶν εἰκόνων 7 καὶ 8.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσθη, ἀρχαιότερα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ δὴ καὶ τὸ θύρωμα (πίν. 77) μεγάλου κτίσματος τῆς Ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς ἐχρησιμοποιήθη ὡς φαίνεται εἰς τὸν ἀρχαιότερον ναὸν καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν βασίλειον πύλην τοῦ Ὀκταγώνου.

Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἐργασιῶν εἰς τοὺς Φιλίππους εἰδικὸν συνεργεῖον ἠσχολήθη εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ἀνασκαφέντων κτισμάτων καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ, τοῦ βαπτιστηρίου καὶ τοῦ συνεχομένου πρὸς αὐτὸ βαλανείου.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ

8. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑΣ ΘΡΑΚΗΣ

(Πίν. 78 - 106)

Συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἀρχαίας Μεσημβρίας τῆς Θράκης εἰς τὸν περιτειχισμένον οἰκισμόν (πίν. 78α), καθὼς καὶ εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ σημερινοῦ δρόμου πρὸς Βορρᾶν καὶ τῆς θαλάσσης πρὸς Νότον — ἔνθα ὁ πύργος «Φυλακές» — τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ τείχους τῆς πόλεως, τὸ καὶ καλύτερον σῳζόμενον σήμερον. Ἐξερευνητικοῦ χαρακτῆρος ἦτο καὶ ἡ ἀνασκαφὴ εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ πρὸς Δυσμὰς τῆς πόλεως ἀρχαίου νεκροταφείου [1].

Περιτειχισμένος οἰκισμὸς

Ἀρχικῶς ἐγένετο καθαρισμὸς ἐξωτερικῶς τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ βορείου τείχους τοῦ περιτειχισμένου οἰκισμοῦ ἐκ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως, ὡς καὶ ἐκ τῶν χωμάτων προηγουμένων ἀνασκαφικῶν περιόδων καὶ μέρους τῆς ἐπιφανειακῆς ἐπιχώσεως τούτων (πίν. 78β, 79α).

Λ η ν ό ς. Ἐντὸς τοῦ περιτειχισμένου οἰκισμοῦ ἐγένετο ἔρευνα κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα, ἀνατολικῶς τοῦ χωρίσματος Θ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἔνθα εἶχεν ἀναφανῆ κατὰ τὸ 1971 ἓν κυκλικὸν κατασκεύασμα, τὸ ὁποῖον εἶχε θεωρηθῆ ἔκτοτε ὅτι εἶναι ληνός (πίν. 79β, 80α). Ἐφέτος ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ληνὸς οὗτος ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ πέντε χώρους μεγάλους (εἰκ. 1, Λ1 - Λ5), ἐκτὸς τῶν μικροτέρων ἄλλων βοηθητικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Λ2 ἦτο ὑπερυψωμένος μὲ χώρισμα ἐξ ὀρθίων πλακῶν καὶ δάπεδον ὡσαύτως ἐκ πλακῶν σχιστολίθου, προφανῶς δὲ ἦτο ὁ χῶρος συνθλίψεως τῶν σταφυλῶν (πίν. 80β, 81α). Οἱ πρὸς Νότον τοῦ Λ2 χῶροι, Λ1 καὶ Λ4, ἐπικοινωνοῦν διὰ λιθίνου κρουνοῦ (πίν. 81β). Ὁ πρὸς Βορρᾶν κυκλικὸς χῶρος Λ3 ἐχρησιμοποιεῖτο προφανῶς διὰ τὴν ἀποθήκευσιν τῶν καρπῶν.

Πέριξ τῶν χώρων τοῦ ληνοῦ ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι καμπύλοι, ἀνήκοντες εἰς τὴν αὐτὴν ἢ τὴν ἀμέσως προηγουμένην περίοδον, ἐκ τῶν ὁποίων δύο ἐπάλληλοι σχηματίζοντες μεταξύ των τρεῖς χώρους (εἰκ. 1, ΧΚ1 - 3) μὲ δάπεδον ἐκ κουρασανίου (πίν. 82α - β). Ἡ ἔρευνα τούτων δὲν ἐπερατώθη εἰσέτι,

---

1. Ὁ ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων Θράκης κ. Πάντος Πάντος ἐπέβλεψε μὲ ἄκραν ἐπιμέλειαν τὴν ἀνασκαφὴν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

εἰκάζεται δέ, ὡς ἐκ τῆς ἀνευρέσεως κατωφλίου εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἐσωτερικοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, κειμένου κατὰ τὸν ἄξονα τῆς ἀπὸ ᾿Α. πρὸς Δ. ὁδοῦ τῆς ἀποληγούσης εἰς αὐτό, ὅτι περικλείουν αὐλήν, σχετιζομένην μετὰ τοῦ ληνοῦ. Πρὸς Βορρᾶν ταύτης, ἐντὸς δευτέρας προφανῶς αὐλῆς, περικλειομένης ὑπὸ καμπυλωτοῦ τοίχου, κατὰ τὸ τέρμα ἄλλης ὁδοῦ τοῦ οἰκισμοῦ, διεγράφη τε-

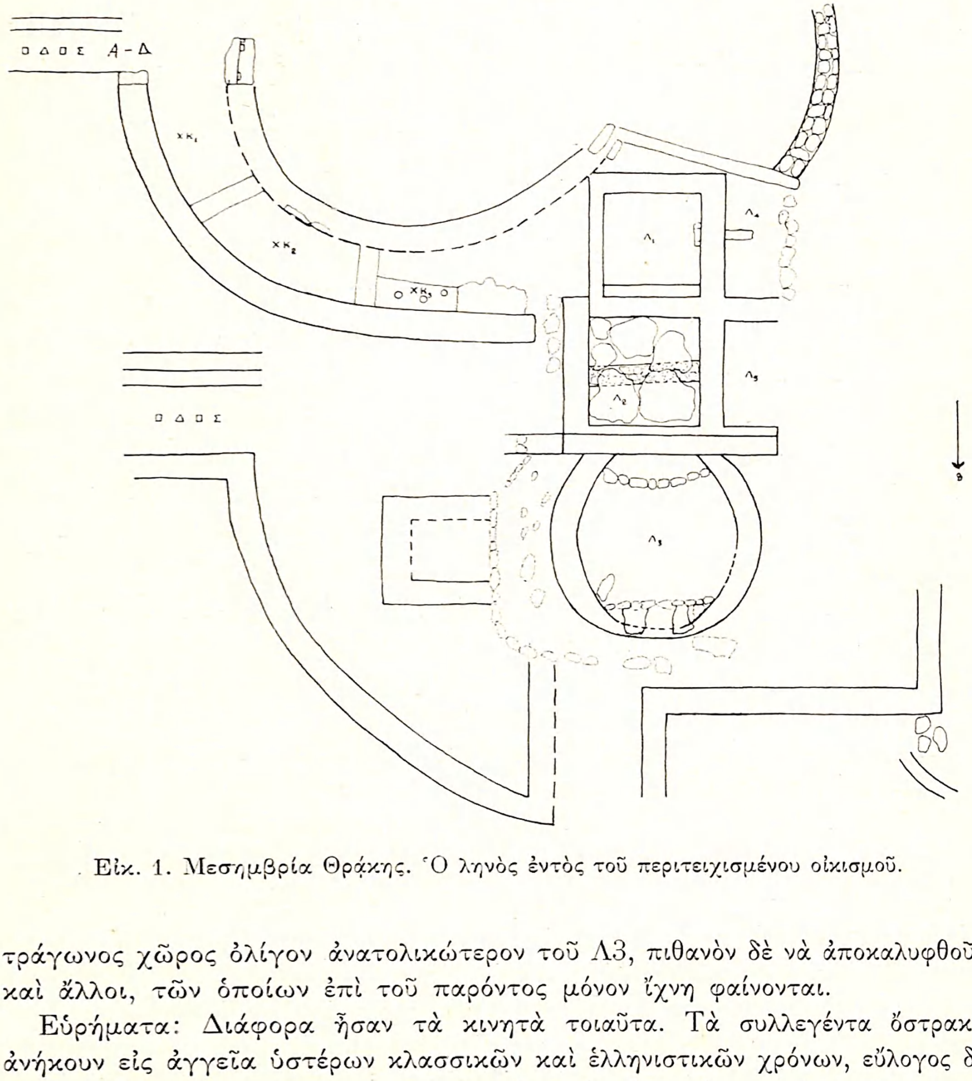

Εἰκ. 1. Μεσημβρία Θράκης. Ὁ ληνὸς ἐντὸς τοῦ περιτειχισμένου οἰκισμοῦ.

τράγωνος χῶρος ὀλίγον ἀνατολικώτερον τοῦ Λ3, πιθανὸν δὲ νὰ ἀποκαλυφθοῦν καὶ ἄλλοι, τῶν ὁποίων ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον ἴχνη φαίνονται.

Εὑρήματα: Διάφορα ἦσαν τὰ κινητὰ τοιαῦτα. Τὰ συλλεγέντα ὄστρακα ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα ὑστέρων κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων, εὔλογος δὲ εἶναι ἡ ἀνάμειξις αὐτῶν, παρατηρουμένη εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ περιτειχισμένου οἰκισμοῦ, ὡς ἐκ τῶν ἐπαλλήλων οἰκοδομικῶν φάσεων. Ὡς πρὸς τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων διακρίνονται σκύφοι, ἀμφορεῖς, κλπ. Μεταξὺ τῶν πηλίνων ὑπάρχουν τεμάχια λύχνων, ὡς καὶ δύο μυκτῆρες ἐκ τῶν ὁποίων εἷς

ἑλληνιστικὸς καὶ εἷς μελαμβαφὴς κλασσικός. Ἐπίσης τεμάχια πηλίνων εἰδωλίων, ἓν ἀκέραιον εἰδώλιον γυναικὸς (πίν. 83α), ὡς καὶ μία κεφαλὴ γυναικός. Ἑπτὰ κωδωνοειδῆ διάτρητα σκεύη, ἀγνώστου εἰσέτι προορισμοῦ, ἔκειντο ἐπὶ τοῦ ἐκ κουρασανίου δαπέδου τῶν χώρων ΧΚ2, ΧΚ3. Ἀκόμη χαλκοῖ ἧλοι, εἷς σιδηροῦς, τεμάχια χαλκοῦ φύλλου, ὡς καὶ μικκύλη χαλκῆ σφαῖρα ἐκ βελόνης(;) ἦσαν τὰ μεταλλικὰ εὑρήματα. Εἷς μαρμάρινος κιονίσκος ἐντὸς τῆς αὐλῆς, ὡς καὶ περίεργον γλυπτόν, λαϊκῆς κατασκευῆς, ὁμοιάζον πρὸς γλαῦκα (πίν. 83β), ἦσαν τὰ μοναδικὰ μαρμάρινα εὑρήματα. Τὰ εὑρεθέντα νομίσματα εἶναι:

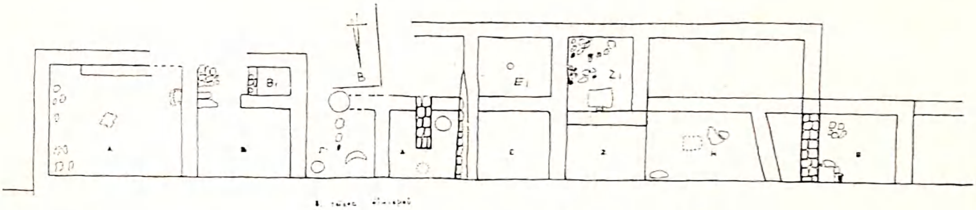

Εἰκ. 2. Μεσημβρία Θρᾴκης. Ἡ βόρειος πλευρὰ τοῦ οἰκισμοῦ.

τέσσαρα χαλκᾶ Μαρωνείας (400 - 350 π.Χ.), ἓν χαλκοῦν Ἀλεξάνδρου Γ' (320 π.Χ.), ἓν χαλκοῦν Σαμοθρᾴκης (280 π.Χ.), ὡς καὶ δύο χαλκᾶ Μαρωνείας (μετὰ τὸ 146 π.Χ.).

Β ό ρ ε ι ο ς ἐ σ ω τ ε ρ ι κ ὴ π λ ε υ ρ ά. Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ 1971 ἐγένετο ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ ἔρευνα τῆς ἐπιφανειακῆς στρώσεως τῶν, κατὰ μῆκος τῆς βορείου ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ περιτειχισμένου οἰκισμοῦ, ὀκτὼ διαφόρων διαστάσεων χωρισμάτων, τῶν ὁποίων εἶχον ἀρχίσει νὰ φαίνωνται τὰ θεμέλια[1] (πίν. 84α). Κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον ἡ ἔρευνα ἐγένετο εἰς βάθος 0.30 μ. πέραν τοῦ ἐπιπέδου τοῦ 1971, ἤτοι ἀπὸ 0.45 - 0.75 μ. εἰς τὰ χωρίσματα Α - Θ τῆς βορείου πλευρᾶς, ὡς καὶ εἰς τοὺς πρὸ αὐτῶν ἢ ἔμπροσθεν αὐτῶν χώρους (εἰκ. 2).

Εἰς τὸ χώρισμα Α, ἐκτὸς ἑνὸς μικροῦ χώρου ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου, χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ εἰς βαθύτερον ἐπίπεδον κείμενος τοῖχος εἰς τὴν νοτίαν πλευράν, ἀνήκων εἰς παλαιοτέραν φάσιν (πίν. 84β). Τὸ χώρισμα Β ἔχει πλακόστρωτον εἴσοδον πρὸς Νότον, ὡς καὶ μικρότερον χῶρον Β1, δυτικῶς ταύτης, εἰς τὴν τελευταίαν δὲ φάσιν ἀνῆκε διαχωριστικὸς τοιχίσκος, κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Β, κατεσκευασμένος διὰ τεμαχίων ἐκ κεράμων (πίν. 85α - β, 86α).

1. ΠΑΕ 1971, σ. 119.

Τὰ χωρίσματα Γ καὶ Δ κεῖνται βαθύτερον τῶν Α καὶ Β — ὁ πρὸ αὐτῶν χῶρος δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι — τὰ δὲ κάτω μέρη μεγάλων τεθραυσμένων πίθων εὑρεθέντων *in situ*, προδίδουν προφανῶς ὅτι πρόκειται περὶ ἀποθηκευτικῶν χώρων (πίν. 86β). Ἀκόμη δύο τοῖχοι εἰς τὸ χώρισμα Δ, κείμενοι βαθύτερον, δεικνύουν τὴν παλαιοτέραν οἰκοδομικὴν φάσιν.

Εἰς τὸ χώρισμα Ε ἀπεκαλύφθησαν δύο στρώματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον μετὰ τῶν καταπεσόντων κεράμων τῆς στέγης, τὸ δὲ κατώτερον ἐκ μαλακοῦ χώματος πλήρους τέφρας, κλπ. Ὁ πρὸς Νότον τούτου χῶρος Ε1 δὲν παρουσίασεν ἄλλο τι, ἐκτὸς ἑνὸς μικροῦ διαχωριστικοῦ τοιχίσκου κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν.

Εἰς τὸ χώρισμα Ζ εὑρέθησαν λίθοι καὶ κέραμοι μόνον, ἐνῷ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ πρὸ αὐτοῦ χῶρος Ζ1, ἔνθα κατὰ τὸ 1971 εἶχε φανῆ λιθόκτιστος τετράγωνος βάσις. Ἐφέτος ἀνευρέθησαν πρὸς Νότον τῆς βάσεως πολλοὶ πλακοειδεῖς λίθοι, σχηματίζοντες οἱονεὶ δάπεδον, ὡς καὶ ἡμικυκλικὸν χώρισμα εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν (πίν. 87α). Βαθύτερον ἀνεσκάφη τὸ χώρισμα Η, πέριξ τῆς ἀποκαλυφθείσης προηγουμένως (1971) λιθοκτίστου βάσεως. Πρὸς Ἀνατολὰς εὑρέθησαν πολλοὶ πλακοειδεῖς λίθοι, ἐνῷ πρὸς Δυσμὰς ὑπῆρχε στρῶμα κεράμων καταπεσόντων ἐκ τῆς στέγης.

Εἰς τὸ χώρισμα Θ τέλος ἀπεκαλύφθη τοῖχος τῆς νεωτέρας φάσεως, συνεχιζόμενος καὶ πέραν τοῦ νοτίου τοίχου, ἑκατέρωθεν δὲ τούτου στρῶμα ἐκ λίθων (πίν. 87β). Ἓν μικρὸν ἡμικυκλικὸν χώρισμα ἐκ λίθων καί τινος ἐντοιχισμένης λαξευτῆς βάσεως προσκολλᾶται ἐπὶ τοῦ βορείου τείχους τοῦ περιτειχισμένου οἰκισμοῦ, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς νεωτέρας φάσεως.

Εὑρήματα: ὄστρακα διαφόρων ἀγγείων τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ὑστεροκλασσικῶν καὶ πρωίμων ἑλληνιστικῶν χρόνων, «Δυτικῆς κλιτύος», μελαμβαφῶν, ἄλλων μὲ ἀνάγλυφον κόσμησιν, τινῶν ἐρυθροβαφῶν, ἀχρόων μὲ κόσμησιν γραπτῶν λωρίδων καί τινων προϊστορικῶν. Εἰς τὰ χαλκᾶ καταλέγονται ἧλοι, δρεπανοειδὲς ἔλασμα, περόνη καὶ λαβὴ ἀγγείου. Ἐπίσης εὑρέθησαν διάφορα τεμάχια μολύβδου, μολύβδινον βάρος (ὕψ. 0.06 μ.) σφηνοειδοῦς σχήματος φέρον μικρὰν ἀπόφυσιν ἐπὶ τῆς μιᾶς ἐπιφανείας, ἄλλα τεμάχια φυλλοειδῆ, δύο σύνδεσμοι ἐκ μολύβδου, ἕτερος ἐξ ἀγγείου, ὡς καὶ στρογγύλον βάρος καὶ ἁλιευτικὸν βαρίδιον. Σιδηρᾶ ἀντικείμενα εὑρέθησαν: ἧλοι, αἰχμή, τεμάχια μαχαίρας, τεμάχιον αἰχμηροῦ ἐργαλείου, κλπ. Εἰδωλίων εὑρέθησαν κυρίως ἀποτμήματα: ἄνω τμῆμα κουροτρόφου(;) γυναικός (πίν. 83γ), τὸ ἄνω τμῆμα γυναικείας θεότητος, ἐλλιπὴς κορμὸς γυμνοῦ νεανίου, κλπ.· ἀκέραιον δὲ ἓν εἰδώλιον γυναικός. Ἐπίσης ἀνευρέθησαν: ὀστεΐνη ἄτρακτος (καρούλι) μὲ ἐγκοιλάνσεις εἰς τὰς δύο στενὰς πλευρὰς καὶ τὸ μέσον τῆς μιᾶς ἐπιφανείας, ὡς καί τινα τεμάχια ἐξ ἄλλου ἀντικειμένου, μερικὰ ὄστρεα θαλάσσης, ὡς καὶ τεμάχια κονιαμάτων μὲ ἐρυθρὰν βαφήν, ἐνσφράγιστος λαβή, κέραμος μὲ τύπον καὶ δύο πήλινα πλακοειδῆ βάρη ἢ περίαπτα, ἅτινα φέρουν ἄνω δύο ὀπὰς ἀναρτήσεως.

Ἀπὸ τὰ δεκαεννέα χαλκᾶ νομίσματα ἕν, τὸ σπουδαιότερον, εἶναι Ἀμαδόκου, βασιλέως τῆς Θρᾴκης (400 π.Χ.), ἓν Ζωναίων, ἓξ Μαρωνείας (400 - 350 π.Χ.), ἓν Λυσιμαχείας (309 - 220 π.Χ.), ἓν Ἀβδήρων (281 - 200 π.Χ.), ἓν Ἀφύτιος πιθανόν (187 π.Χ.), τὰ δὲ λοιπά (ἐφθαρμένα) ἀρχαῖα ἑλληνικά.

Ἐν συμπεράσματι, οἱ χῶροι τῆς βορείου ἐσωτερικῆς πλευρᾶς, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἀνευρέσεως διαφόρων τοίχων, σχετιζομένων πρὸς τοὺς ἤδη ἀποκαλυ-

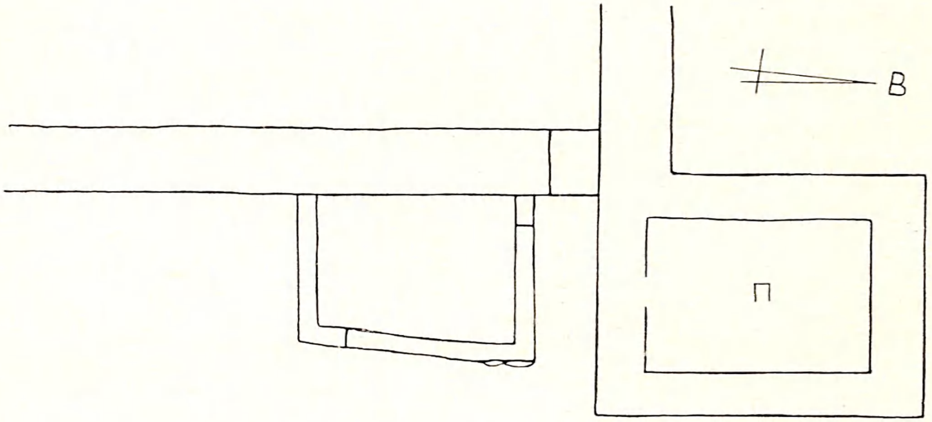

Εἰκ. 3. Μεσημβρία Θρᾴκης. Ὁ τετράπλευρος χῶρος - φυλάκιον πρὸς Ν. τοῦ Πύργου (Π).

φθέντας, ἔχουν ἱστορίαν δύο ἢ καὶ τριῶν οἰκοδομικῶν φάσεων, ὡς δὲ δεικνύουν ἡ διάρθρωσις αὐτῶν καὶ τὰ εὑρήματα, κατὰ τὴν τελευταίαν τοὐλάχιστον φάσιν ἀπετέλουν ἀποθήκας ἢ ἐργαστήρια.

Τετράπλευρος χῶρος νοτίως τοῦ Πύργου (Π)

Νοτίως τοῦ Πύργου (Π) τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ περιτειχισμένου οἰκισμοῦ [1] ἀπεκαλύφθη τετράπλευρος χῶρος (πίν. 88α), προσκεκολλημένος ἐξωτερικῶς ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τοῦ οἰκισμοῦ (εἰκ. 3). Δὲν συνεπληρώθη εἰσέτι ἡ ἀνασκαφὴ τούτου, πλῆθος δὲ καταπεσόντων λίθων εὑρέθη εἰς τὴν ἐπίχωσιν. Ἐντὸς ταύτης συνελέγησαν ὑστεροκλασσικὰ καὶ ἑλληνιστικὰ ὄστρακα, ἓν πήλινον βάρος μὲ δύο τρήματα ἄνω, ὡς καὶ χαλκοῦν νόμισμα Φιλίππου Β΄. Δεδομένου ὅτι ὁ χῶρος οὗτος κεῖται ἀμέσως πρὸς Νότον τοῦ Πύργου (Π), ἡ δὲ ὑπάρχουσα μεταξύ των στενὴ δίοδος ὁδηγεῖ εἰς τὴν εἴσοδον-θύραν τοῦ τείχους, εὐλόγως συμπεραίνεται ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς θυρωρεῖον - φυλάκιον.

1. ΠΑΕ 1970, εἰκ. 1.

Προσχέδιον τῆς Οἰκίας 1

Περατωθείσης τῆς σχετικῆς ἐρεύνης εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ τῆς ἐξετάσεως τῶν μέχρι σήμερον εὑρημάτων, δίδομεν ἐνταῦθα προσχέδιον τῆς καλύτερον ἐξ ὅλων τῶν οἰκιῶν σῳζομένης Οἰκίας 1 μετὰ τοῦ Πύργου (Π), κειμένων εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ περιτειχισμένου οἰκισμοῦ (εἰκ. 4).

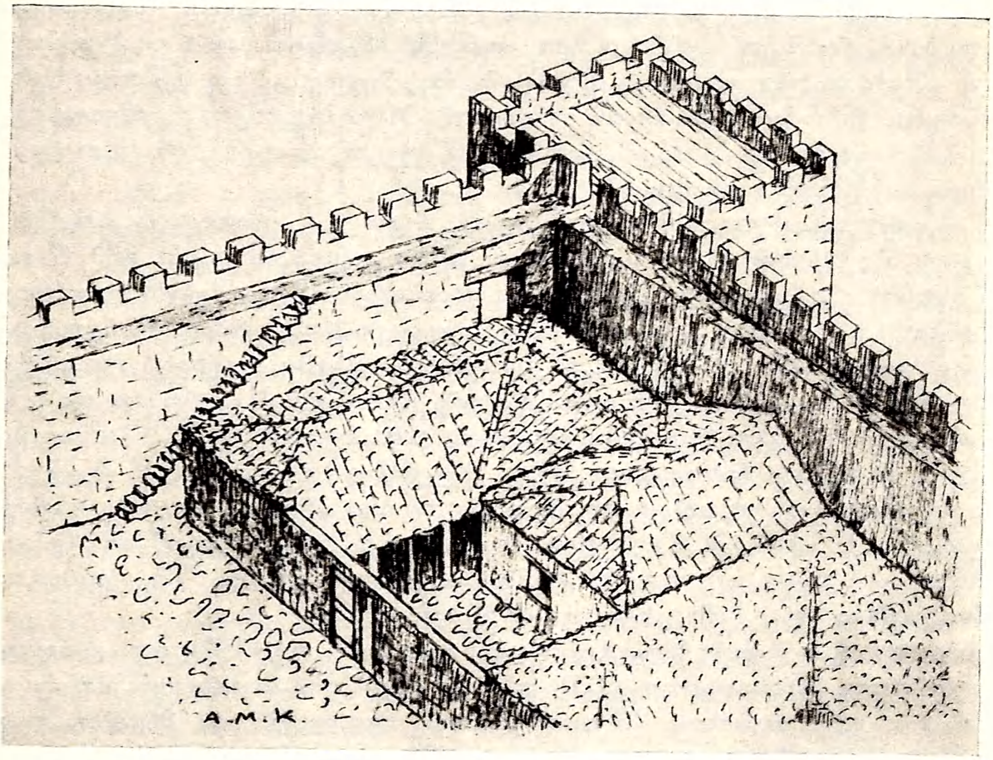

Εἰκ. 4. Μεσημβρία Θράκης. Προσχέδιον τῆς Οἰκίας 1 μετὰ τοῦ Πύργου (Π).

Ἀνατολικὸν τεῖχος

Τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τοῦ τείχους τῆς πόλεως ἀκολουθεῖ τὴν ὀφρὺν τοῦ λεγομένου «σκοτεινοῦ» ρεύματος, ἡ δὲ πορεία του ἦτο περίπου γνωστὴ ἐκ τῶν ἐπισημανθέντων κατὰ διαστήματα ἐπιφανειακῶν τμημάτων.

Κατὰ τὸ 1970 εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ὁ πύργος «Φυλακές», ὡς καὶ ἡ ἀπαρχὴ τοῦ τείχους ἐνταῦθα[1]. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον ἐπεχειρήθη ἡ ἀποκάλυψις

1. ΠΑΕ 1970, σ. 70, εἰκ. 2.

αὐτοῦ, μετὰ τὴν ἀποψίλωσιν τοῦ χώρου ἐκ τῆς πυκνοτάτης ἐκ πρίνων βλαστήσεως, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ πύργου μέχρι τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ πρὸς Βορρᾶν καὶ πέραν ταύτης, μέχρι τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1970, εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἀγροῦ Τσαμπάζη[1]. Οὕτω ἡ πορεία καὶ ἡ τοιχοδομία τοῦ τείχους ἔγινε σαφεστέρα. Τὸ τεῖχος διατηρεῖται καθ' ὅλον τὸ μῆκός του εἰς ὕψος ἑνὸς ἢ δύο δόμων, χονδροειδῶς εἰργασμένων συνήθως ἢ οὐδόλως ὀπίσω, κάπως ἐπιμελέστερον ἐμπρὸς καὶ ἄνω, ἔνθα διασώζονται καὶ ἴχνη ἀναθυρώσεως. Εἴς τινα σημεῖα ὅμως, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ δόμοι ἦσαν ἀνέκαθεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ἔχει ὑποστῆ φθορὰς ἐκ τῶν παγετώνων ἢ καὶ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἀνθρώπων· ἀρκεῖ νὰ σημειωθῆ ὅτι ὀγκόλιθοι ἐκ τοῦ τείχους τῆς Μεσημβρίας μετεφέρθησαν πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὴν Ἀλεξανδρούπολιν, διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ λιμενοβραχίονος τοῦ μικροῦ (ἐσωτερικοῦ) λιμένος.

Ὁ καθαρισμὸς ἐγένετο εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὄψεις του, ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικήν, ὡς καὶ ἄνω τοῦ ἐκ μικροτέρων λίθων γεμίσματος (πίν. 88β, 89α). Διαρκούσης τῆς ἐρεύνης πρὸς εὕρεσιν τῆς πορείας τοῦ τείχους ἐγένοντο διάφορα εὑρήματα: ἡ κεραμεικὴ κατὰ μέγα μέρος σύγκειται ἀπὸ χονδροειδῆ ὄστρακα, οὐχ ἧττον ὅμως ἀρκετὰ εἶναι καὶ τὰ μελαμβαφῆ, αἱ λαβαὶ ἀμφορέων, κλπ., ὡς καὶ τοῦ 4ου αἰ. καὶ μεταγενέστερα. Ἐκ τῶν σχημάτων διακρίνονται σκύφοι, κυάθια, λήκυθοι, κλπ. Μία λαβὴ ἀμφορέως εἶναι ἐνσφράγιστος. Εἷς μυκτὴρ λύχνου, ἓν πήλινον ἀποτύπωμα κόγχης, δύο πήλινοι σφόνδυλοι, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἀμφικωνικὸς εἶναι τὰ πήλινα μικροευρήματα. Δύο ψῆφοι εἶναι ἀπὸ κυανῆν ὑαλόμαζαν, ἐξ αὐτῶν δὲ ἡ μία εἶναι ἐνσφηνωμένη ἐντὸς σιδηροῦ δακτυλίου. Ἀστράγαλοι ζῴων καὶ σκωρίαι σιδήρου εὑρέθησαν ἐπίσης. Τὰ νομίσματα εἶναι ἓν Μαρωνείας ἐφθαρμένον καὶ ἓν Φιλίππου Β'.

Ἄνωθεν τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ καὶ μέχρι τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1970 τὸ τεῖχος εἶναι περισσότερον κατεστραμμένον, ἀλλὰ σῴζεται μέρος τοῦ γεμίσματος καὶ ἐνιαχοῦ τῆς ὑποθεμελιώσεως. Ἐσωτερικώτερον παρετηρήθησαν θεμέλιά τινα διὰ κανονικῶν λίθων, στρῶσις εὐθρύπτων δόμων, ἐπὶ τῶν ὁποίων σῴζεται μέρος τοῦ ἐξ ἀργῶν λίθων γεμίσματος, μεταξὺ δὲ τῶν ἀνωτέρω δύο σημείων εἷς πήλινος ἀγωγός. Οὗτος ἀποτελεῖται ἀπὸ κεραμίδας καλυπτομένας ὑπὸ πλακῶν, ἀπολήγει δὲ ὑπὸ τετράγωνον πλάκα. Τὸ ἔδαφος κάτωθεν ταύτης ἦτο στεγανόν, ἀποτελούμενον ἐκ συσσωματώσεως λίθων καὶ κοκκινωπῆς ἀργίλου. Φαίνεται ὅτι τὰ ὕδατα διοχετευόμενα ἐνταῦθα κατέληγον ὑπὸ τὸ τεῖχος εἰς τό «σκοτεινὸν» ρεῦμα.

Εὑρήματα: τὰ συλλεγέντα ὄστρακα ἐνταῦθα εἶναι κυρίως χονδροειδῆ, ὀλιγώτερα ἑλληνιστικά, μελαμβαφῆ, ἓν ρωμαϊκόν, ἓν βυζαντινὸν καὶ ἓν μελανόμορφον. Ἀπὸ τὰ λοιπὰ εὑρήματα ἔχομεν τεμάχια πηλίνου εἰδωλίου, μολυβδί-

1. ΠΑΕ 1970, σ. 72.

νους συνδέσμους, ἕνα ἐξ ἐπισκευῆς πίθου, τεμάχιον ὑστερορρωμαϊκοῦ λύχνου καὶ ἓν χαλκοῦν νόμισμα Μαρωνείας (μετὰ τὸ 146). 'Εγγὺς τοῦ ἀγωγοῦ εὑρέθη, κατὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς, χαλκοῦν ἀγαλμάτιον ἀρχαϊκοῦ πολεμιστοῦ ὕψ. 0.08 μ. (πίν. 83δ), ὡς καὶ δύο χαλκᾶ νομίσματα ἐφθαρμένα: ἓν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν καὶ ἓν ὑστερορρωμαϊκόν.

Ἱ ε ρ ὸ ν Δ ή μ η τ ρ ο ς. Τὸ σημαντικώτερον σημεῖον τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ὁ χῶρος, ἔνθα ἀπεκαλύφθη τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος, ἐσωτερικῶς καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τοῦ τείχους τῆς πόλεως, βορειότερον τοῦ πύργου «Φυλακές» (εἰκ. 5).

Ἓν ὀρθογώνιον κτίσμα, τοῦ ὁποίου σῴζεται μόνον ἡ θεμελίωσις, ἐφάπτεται τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους (πίν. 89β). Διαιρεῖται εἰς τρεῖς παρακειμένους χώρους (ΧΤ1 - 3). 'Εκ τούτων οἱ δύο πρῶτοι εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων καὶ ἐν μέρει λαξευτῶν λίθων (πίν. 90α), ἐνῷ ὁ ΧΤ3 διὰ μικροτέρων καὶ ἀργῶν. Πρὸ τοῦ κτίσματος τούτου εὑρέθησαν πρὸς Δυσμὰς πλακοειδεῖς λίθοι εἰς σειράν, ἔτι δὲ περαιτέρω τοῖχος μετὰ δύο ἀγκώνων, ἐκτεινόμενος εἰς μῆκος 20 μ. περίπου, ἔχων κατεύθυνσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον (πίν. 90β). Εἰς τὴν ἐσοχὴν τὴν ὁποίαν σχηματίζουν οἱ δύο ἀγκῶνες εὑρέθη σειρὰ μεγάλων λίθων, διατεταγμένων δίκην θρανίου, ἐνῷ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τείχους, νοτιώτερον τοῦ ὀρθογωνίου κτίσματος, εὑρέθησαν δόμοι τοῦ τείχους καὶ στρῶμα κεράμων. Τοῦ μετ' ἀγκώνων τοίχου δὲν εὑρέθησαν εἰσέτι τὰ πέρατα, εἰκάζεται ὅμως εὐλόγως ὅτι οὗτος ἀποτελεῖ τὸν περίβολον τοῦ ἱεροῦ πρὸς Δυσμάς.

Εὑρήματα: ταῦτα ἦσαν πολυπληθῆ καὶ ποικίλα· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀποκατάστασις τούτων συνεχίζεται, θὰ ἀναφερθοῦν ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν. Τὸ ἐκπληκτικώτερον εὕρημα ἐγένετο ἐντὸς τοῦ μεσαίου χώρου τοῦ ὀρθογωνίου κτίσματος (ΧΤ2), ἦτο δὲ θησαυρὸς ἀφιερωμάτων ἀποκεκρυμμένος ἐνταῦθα, πιθανὸν ἐντὸς τῆς εὑρεθείσης μετ' αὐτῶν εἰς τεμάχια ἐρυθρομόρφου πελίκης (πίν. 91α). Ὁ θησαυρὸς ἀπετελεῖτο ἀπὸ πλῆθος χαλκῶν, ἐπαργύρων καὶ ἐπιχρύσων πλακιδίων μὲ σφυρηλάτους παραστάσεις, τινὰ τῶν ὁποίων ἦσαν χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ· ἐπίσης ἀνευρέθησαν: ἀργυροῦν ἀγγεῖον, τοῦ ὁποίου πιθανῶς ὀμφάλιον εἶναι κεφαλὴ γυναικός (πίν. 91β), πλῆθος πορπῶν, καρποσχήμων ἀπολήξεων, κλπ. 'Εκ τῶν ἀποκατασταθέντων τὰ σπουδαιότερα μὲ παραστάσεις θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος ἦσαν:

α) 'Επίχρυσον πλακίδιον μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν (πίν. 92α). Ἡ Κυβέλη καθημένη ἐπὶ θρόνου κρατεῖ φιάλην διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς καὶ σκῆπτρον ἀπολῆγον εἰς μίσχον διὰ τῆς ἀριστερᾶς. 'Επὶ τοῦ τοίχου διακρίνονται τρεῖς φιάλαι καὶ κύμβαλον. Ἡ θεὰ στηρίζει τοὺς πόδας ἐπὶ ὑποποδίου. 'Αριστερὰ ταύτης, παρὰ τὸν θρόνον, εἰκονίζεται λέων καὶ νεανίας γυμνὸς φέρων μόνον χλαμύδα (Καδμῖλος ἢ Ἑρμῆς), πρὸς τὰ δεξιὰ δὲ ἡ Κόρη(;) κρατοῦσα δᾷδας· χαμηλότερον ταύτης ζεῦγος μικροσώμων λατρευτῶν. Ἡ ὅλη παράστασις πλαισιοῦται

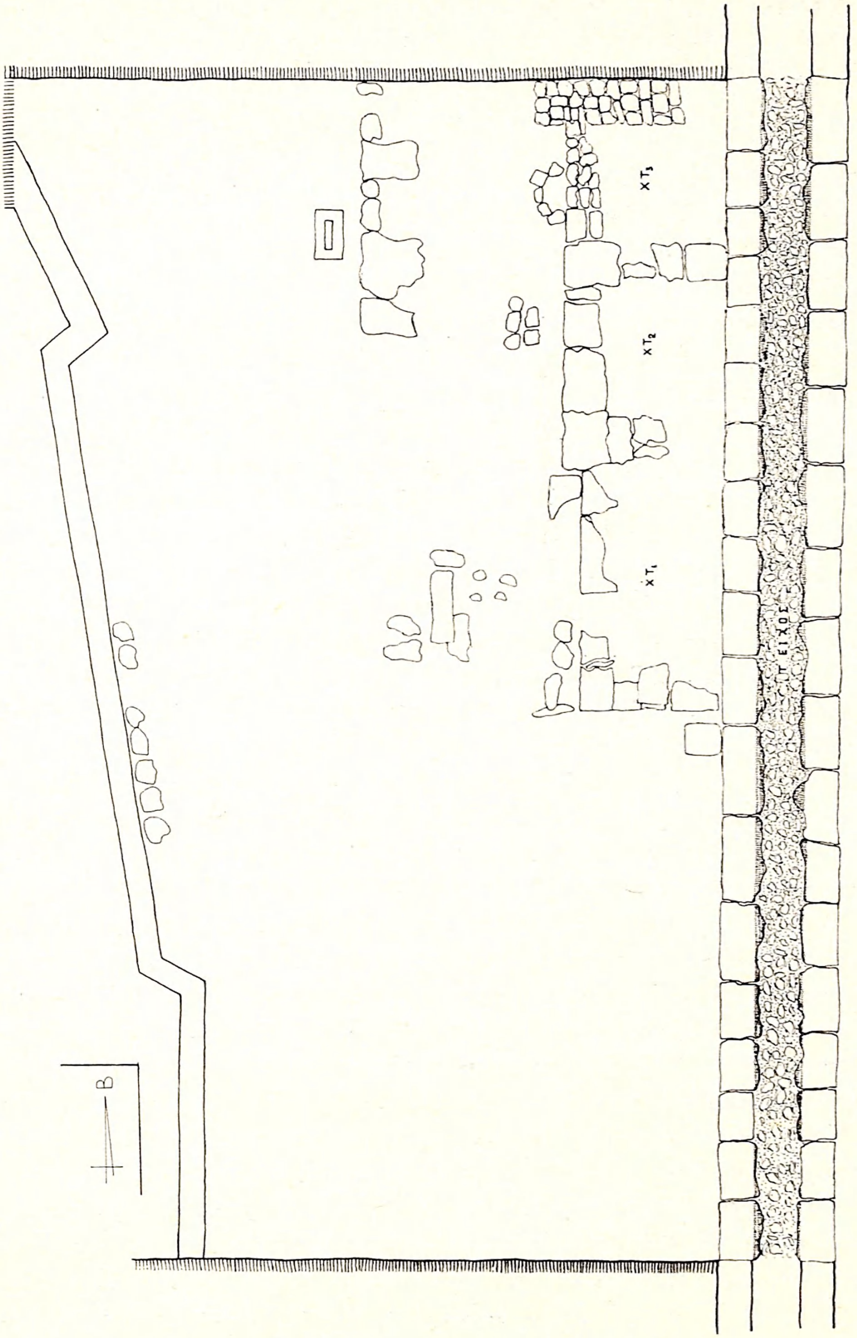

Εἰκ. 5. Μεσημβρία Θρᾴκης. Τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ τείχους τῆς πόλεως.

ὑπὸ ραδινῶν ἰωνικῶν κιόνων, βασταζόντων ἄνω ἀέτωμα, εἰς τὸ μέσον τοῦ ὁποίου ὀκλάζων αὐλητής, κατενώπιον, παίζει δίαυλον, περιστοιχούμενος ὑπὸ ζῴων ἑκατέρωθεν (κριοῦ, κλπ.).

β) Ἐπάργυρον πλακίδιον μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν τῆς θεᾶς τῆς Σαμοθράκης, καθημένης ἐπὶ θρόνου, ἐντὸς ναΐσκου, μὲ ἀέτωμα· εἰς τὸ τύμπανον ἀνθέμιον καὶ βλαστόσπειραι (πίν. 94α). Ἐπὶ τῶν γονάτων ταύτης εἰκονίζεται ζῷον. Εἰς τὸν τοῖχον εἶναι ἀνηρτημένα κρόταλα. Δεξιὰ τῆς θεᾶς ἵσταται γυμνὸς νεανίας μὲ κλάδον (Καδμῖλος), ἀριστερὰ δὲ ἡ Κόρη (;) μὲ δᾷδας. Ἐκτὸς τοῦ ναΐσκου, ἀριστερὰ καὶ δεξιά, δύο μικροὶ λατρευταὶ φέροντες κλάδους, ὡς καὶ δύο μεγάλαι μορφαί (θεοί;), ἰσοϋψεῖς πρὸς τὸν ναΐσκον σεβίζοντες. Κάτωθεν τῆς παραστάσεως ζώνη ἰωνικοῦ κυματίου. Διαστάσεις πλακιδίου: 0.046 × 0.068 μ.

γ) Χαλκοῦν πλακίδιον μὲ παράστασιν προσόψεως οἰκήματος μετ' ἀετώματος (πίν. 93α). Τὰ δύο θυρόφυλλα τοῦ οἰκήματος εἶναι ἀνοικτά, διακρίνονται δὲ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δύο κιβώτια κλειστὰ (πιθανὸν τὸ πάρισον τῶν ἐν Ἐλευσῖνι ἱερῶν κιστῶν). Διαστάσεις πλακιδίου: 0.086 × 0.080 μ.

δ) Τριγωνικὸν ἀργυροῦν πλακίδιον μὲ πλαισίωσιν διὰ κοκκίδων (πίν. 92β). Εἰκονίζεται ἡ Μεγάλη θεὰ τῆς Σαμοθράκης, κατενώπιον, ἐνδεδυμένη μὲ πέπλον φέρουσα δὲ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν παρὰ τοὺς πόδας της δύο λεόντων. Διαστάσεις πλακιδίου: 0.067 × 0.052 μ.

ε) Ἐπάργυρον πλακίδιον (πίν. 96α). Εἰκονίζεται θεὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ καθημένη ἐπὶ θρόνου καὶ στηρίζουσα τοὺς πόδας εἰς ὑποπόδιον. Διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ καρπὸν μὲ στέλεχος (;), διὰ τῆς ἀριστερᾶς δὲ τὴν καλύπτραν. Πρὸ αὐτῆς, σεβίζοντες, ζεῦγος λατρευτῶν μετὰ τῶν δύο τέκνων των.

ϛ') Χαλκοῦν πλακίδιον μὲ παράστασιν τῆς θεᾶς Δήμητρος, παραδιδούσης στάχεις εἰς τὴν Κόρην (πίν. 96β). Διαστάσεις πλακιδίου: 0.081 × 0.068 μ.

Εἰς τὰ ὑπόλοιπα πλακίδια ἔχομεν κατὰ τὸ πλεῖστον μεμονωμένας ἢ ὁμαδικὰς παραστάσεις λατρευτῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, κρατούντων εἰς τὴν μίαν χεῖρα ἄνθη ἢ κλάδους, ἢ καρπούς, ἢ ἄλλα ἀντικείμενα, ὑψούντων δὲ τὴν ἑτέραν εἰς δέησιν (πίν. 94β, 95γ - δ).

Πολυάριθμα εἶναι τὰ πλακίδια μὲ παράστασιν ὀφθαλμῶν (πίν. 93β, 95α), ἓν δὲ μὲ χεῖρα ἀπὸ τοῦ ὤμου (πίν. 95β), ὅλα ἀφιερώματα.

Ὁμοῦ μετὰ τοῦ ὡς ἄνω θησαυροῦ ἀνευρέθησαν ἐπίσης πήλινα εἰδώλια: ἓν παριστάνει Ἑρμαφρόδιτον (πίν. 97α), ἕτερον θεὰν καθημένην (πίν. 97β), τρίτον γυμνὸν θεὸν πιλοφόρον στηριζόμενον ἐπὶ κορμοῦ δένδρου (πίν. 98α) καὶ τέταρτον γυναῖκα ὀρθίαν περιτυλιγμένην εἰς τὸ ἱμάτιόν της (πίν. 98β). Ἐπίσης ἀνευρέθη χαλκοῦν νόμισμα τῆς πόλεως Ζώνης πιθανῶς (πίν. 97γ).

Ἐκτὸς τοῦ ὀρθογωνίου κτίσματος καὶ μέχρι τοῦ πρὸς Δυσμὰς περιβόλου (πίν. 102α) τὰ εὑρήματα εἶναι διάφορα. Μεταξὺ τούτων δύο μαρμάρινα ἐνεπίγραφα βάθρα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν (διαστ.: ὕψ. 0.06 μ., πλ. 0.22 μ., μῆκ. 0.29 μ.), φέρει τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος:

ΑΡΧΗΝΑΣΣΑ ΚΕΦΑΛΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΙ

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον τεκμήριον διὰ τὴν ταύτισιν τοῦ χώρου ὡς ἱεροῦ τῆς Δήμητρος (πίν. 97δ). Ἄλλο βάθρον κλιμακωτόν, τοῦ ὁποίου εὑρέθη καὶ ἡ μολυβδοχόησις, ἐχρησίμευεν ἀσφαλῶς διὰ τὴν στήριξιν τοῦ ἐγγὺς εὑρεθέντος μαρμαρίνου ἀγαλματίου νεανίου (πίν. 98γ). Τὸ ἀγαλμάτιον, ἐλλιπὲς τὴν κεφαλήν, τὸν δεξιὸν βραχίονα, τὴν δεξιὰν κνήμην, τὴν ἀριστερὰν χεῖρα καὶ τὸν ἀριστερὸν πόδα, ἔχει ἄνετον σκέλος τὸ δεξιόν. Ἡ δεξιά του χεὶρ εἶναι προσκεκολλημένη ἐπὶ τοῦ στήθους. Γενικῶς ἔχομεν ἔντονον χιασμὸν κινήσεων.

Πολυάριθμα ἦσαν τὰ ἀνευρεθέντα πήλινα εἰδώλια ἐγγὺς τοῦ ὀρθογωνίου κτίσματος. Σπουδαιότερα ἐξ αὐτῶν ἦσαν: τρία ἀκέραια πήλινα εἰδώλια ὀρθίων γυναικῶν, περικεκαλυμμένων διὰ τῶν ἱματίων των (πίν. 99α - γ), ἀκέραιον εἰδώλιον μειδιώσης γυναικὸς μὲ περίεργον καλύπτραν κεφαλῆς (πίν. 101α), γυναικεία κεφαλὴ καλυπτομένη διὰ τοῦ ἱματίου (πίν. 101β), κεφαλὴ καὶ ἀριστερὸν ἥμισυ κορμοῦ εἰδωλίου γυναικὸς κρατούσης λαγῳὸν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός (πίν. 100γ), ἄνω τμῆμα ἀσπιδοφόρου θρακικῆς θεότητος φερούσης ἀλωπεκῆν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς (πίν. 100δ), ἀνάγλυφον γυμνοῦ νεανίου, πιθανὸν ἐκ πλαστικοῦ ἀγγείου (πίν. 100α), εἰδώλιον καθημένης Δήμητρος (πίν. 101γ), δύο εἰδώλια ἐγκυμονουσῶν γυναικῶν ἀποκαλυπτομένων διὰ τῆς δεξιᾶς, κλπ. Ἐξαίρετον εἶναι τὸ πήλινον προσωπεῖον μὲ δύο ὀπὰς ἀναρτήσεως, παριστάνον πιθανῶς πιλοφόρον τὴν Δήμητρα (πίν. 100ε).

Ἐκ τῶν ἀκεραίων ἀγγείων, κυριώτερα ἦσαν μικρὰ μελαμβαφῆ κυάθια, ἀβαφεῖς λεκανίδες (πίν. 103γ), εὐρύστομος πρόχους μὲ ὁριζοντίαν ἀτρακτοειδῆ κόσμησιν εἰς τὸν λαιμόν (πίν. 103δ). Τὸ πλεῖστον τῶν ὀστράκων ἀνήκει γενικῶς εἰς τὸν 4ον αἰ. καὶ τοὺς πρωίμους ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

Ἄλλα εὑρήματα ἦσαν: πήλινα βάρη μὲ ὀπὰς ἀναρτήσεως, τεμάχια λύχνων (ἑνὸς σῴζοντος τρεῖς μυκτῆρας), πήλινα σφονδύλια, τεμάχια ἀλαβάστρων ἐξ ὑαλομάζης, τεμάχια χαλκῶν ἀγγείων (λαβαί, λαιμός), τεμάχια πηλίνου περιρραντηρίου μὲ ἀνάγλυφον κόσμησιν ἰωνικοῦ κυματίου, τεμάχιον ἀναγλύφου συός, κλπ.

Τὰ νομίσματα ἦσαν: χαλκᾶ μὲν δύο Μαρωνείας (400 - 350 π.Χ.), ἓν Ἀλεξάνδρου Γ′ (328 καὶ ἀργότερον), ἕτερον Ἀλεξάνδρου Γ′ (4ος - 3ος π.Χ. αἰ.) ἀβεβαίου νομισματοκοπείου, ἓν Μακεδονίας ἀνώνυμον (μετὰ τὸ 311 π.Χ. περίπου), ἓν Ἀλωπεκοννήσου (περ. 300 π.Χ.), ἓν Ἡφαιστείας Λήμνου, ἓν Κερκύρας (;) (περ. 300 - 229 π.Χ.), ἓν Θάσου (μετὰ τὸ 281 π.Χ.), ἓξ Ζωναίων, ἓν Σηστοῦ(;) (μετὰ τὸ 150 π.Χ. περίπου), δύο Μαρωνείας, ἓν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἀπροσδιόριστον καὶ ἀρκετὰ ἐφθαρμένα, ἀργυρᾶ δὲ δραχμὴ Ρόδου (περ. 304 - 189 π.Χ. καὶ ἀργότερον). Ἡ ταύτισις καὶ χρονολόγησις ὅλων τῶν νομισμάτων τῆς ἀνασκαφῆς ἐγένετο ὑπὸ τῆς διευθυντρίας τῆς Νομισματικῆς Συλ-

λογῆς κ. Μάντως Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου, τὴν ὁποίαν καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης θερμῶς εὐχαριστοῦμεν.

Τέλος, ὁ πλήρης κατάλογος τῶν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Δήμητρος γενομένων εὑρημάτων θέλει συνταχθῇ μετὰ τὸ πέρας βεβαίως τῆς ἀνασκαφῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς συνεχιζομένης ἐπεξεργασίας, συγκολλήσεως, καὶ συντηρήσεως αὐτῶν, ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ 'Αρχαιολογικοῦ Μουσείου Κομοτηνῆς.

Νεκρόπολις

Εἰς τὸ δυτικῶς τῆς πόλεως ἀρχαῖον νεκροταφεῖον ἐγένοντο ἀρκεταὶ τομαί αἱ περισσότεραι τῶν ὁποίων οὐδὲν ἀπέδωσαν, καθόσον οἱ ἀνευρισκόμενοι τάφοι ἦσαν τὸ πλεῖστον σεσυλημένοι, πλὴν μιᾶς μόνον περιπτώσεως. Διεπιστώθη πάντως ὅτι οἱ τάφοι ἦσαν διατεταγμένοι εἰς σειράς, ὡς καὶ εἰς κανονικὰς ἀποστάσεις καὶ διαστήματα μεταξύ των, συνήθως δὲ ἀνὰ τρία μέτρα, δὲν ἀπεκλείετο δὲ εἴς τινας περιπτώσεις ἡ ὕπαρξις δύο ταφῶν παραλλήλως. Κυριώτεροι ἐκ τῶν ἐρευνηθέντων τάφων ἦσαν:

1. Τάφος - Πίθος Ι. Οὗτος ἦτο σεσυλημένος. 'Εγγὺς τούτουσυ νελέγησαν ὑστεροκλασσικὰ μελαμβαφῆ ὄστρακα, ἀκέραιον πήλινον εἰδώλιον καθημένης γυναικός (πίν. 101β) καὶ χαλκοῦν νόμισμα Μαρωνείας ἐφθαρμένον.

2. Τάφος-Πίθος ΙΙ (πίν. 102β). Τρία μέτρα ἀνατολικώτερον τοῦ τάφου-πίθου Ι ἔκειτο ὁ τάφος ΙΙ, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐπίσης σεσυλημένος. Τὸ πρὸς 'Ανατολὰς στόμιόν του ἦτο ἐσφραγισμένον διὰ λιθίνης πλακός, ἐγγὺς τοῦ ὁποίου ἐσωτερικῶς εὑρέθη μελαμβαφὴς κάνθαρος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

3. Ταφὴ ΙΙΙ ἐπὶ χαλίκων. 'Ολίγον βορειότερον καὶ εἰς μικρότερον βάθος τοῦ τάφου-πίθου ΙΙ ἔκειτο μέρος τῆς ἐπὶ χαλίκων ταφῆς ΙΙΙ. Αὐτη ἦτο σεσυλημένη ἀλλὰ διὰ τῆς προσεκτικῆς ἐξετάσεως τῶν χωμάτων εὑρέθησαν: δίωτος πυξίς (πίν. 103ε), χαλκοῦν δισκοειδὲς περίαπτον(;), ἐπιμήκης χρυσεπένδυτος πηλίνη ψῆφος (πίν. 106γ), ἀκραῖον τμῆμα χρυσοῦ κοκκιδωτοῦ ἐνωτίου (πίν. 106β), δύο ἀργυρᾶ ἐνώτια (πίν. 106δ) καὶ ἀργυροῦν νόμισμα ἐφθαρμένον. Πέριξ τῆς ταφῆς συνελέγησαν ὄστρακα μελαμβαφῶν καὶ γραπτῶν ὑστεροκλασσικῶν ἀγγείων.

4. Τάφος - Πίθος IV. Οὗτος ἦτο σεσυλημένος.

5. Τάφος V (κιβωτιόσχημος). Οὗτος ἀποτελούμενος ἐκ πελεκητῶν λίθων ἦτο σεσυλημένος. 'Η ὀροφὴ εἶχε καταπέσει ἐντός, ἡ σύλησις ὅμως θὰ ἐγένετο ἀπὸ τῆς μὴ εὑρεθείσης εἰς τὴν θέσιν της, ἀλλὰ κειμένης νοτιώτερον, νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς. 'Η ἐπίχωσις ἐρευνηθεῖσα μέχρι τοῦ δαπέδου ἔδωσεν ὄστρακα ὑστεροκλασσικὰ καὶ τεμάχιον ὀστεΐνου χρυσεπενδύτου κοσμήματος (πίν. 106α, ἀριθ. 79ε).

6. Ταφή-Πυρὰ VI. Αὐτη ἦτο διατεταραγμένη. 'Εξ αὐτῆς συνελέγησαν ὄστρακα ληκύθων κυρίως, ἐρυθρόμορφος λήκυθος (πίν. 104α), τεμάχια παραμορ-

φωθέντα, ἀνήκοντα ἴσως εἰς χαλκοῦν ἀγγεῖον, ὡς καὶ ἀμφορίσκος ἀβαφὴς μὲ γραπτὴν ζώνην περὶ τὴν βάσιν καὶ τὴν κοιλίαν (πίν. 103α).

7. Ταφή - Πυρὰ VII. Αὕτη ἦτο ἀβαθὲς ὄρυγμα, διαστ. 1.80 × 0.55 μ., μὲ περιχείλωμα ἰσχυρῶς κεκαυμένον ἐκ τῆς πυρᾶς. Ἐκαλύπτετο διὰ τριῶν ὀγκολίθων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἀκραῖοι ἦσαν ἐπιμήκεις, ὁ μεσαῖος δὲ ὀρθογώνιος. Αἱ πλευραὶ αὐτῶν ἦσαν χονδροειδῶς εἰργασμέναι, ἐνῷ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια διὰ χονδρῆς ξοΐδος. Ὁ προσανατολισμὸς τοῦ τάφου ἦτο ἀπὸ ΝΑ. πρὸς ΒΔ., ἡ κεφαλὴ δὲ τοῦ νεκροῦ ἦτο πρὸς Ἀνατολάς. Τὰ ὀστᾶ του διετηροῦντο διεσκορπισμένα εἰς μικρὰ κεκαυμένα τεμάχια (πίν. 102γ).

Ὁ τάφος περιεῖχε: τρεῖς μελαμβαφεῖς σκύφους (πίν. 105β), δύο μελαμβαφεῖς λεκανίδας, ἕνα ἀμφορίσκον ἀβαφῆ μὲ γραπτὴν ταινίαν περὶ τὴν κοιλίαν καὶ τὴν βάσιν (πίν. 103β), ἀρυβαλλοειδὲς ληκύθιον μὲ παράστασιν γυναικείας κεφαλῆς, φερούσης ἐπὶ τῆς κόμης σάκκον (πίν. 104β), τρία ἀρυβαλλοειδῆ ληκύθια μελαμβαφῆ μὲ λευκὴν ταινίαν εἰς τὴν κοιλίαν (πίν. 106ς'), ἐννέα ἀρυβαλλοειδῆ ληκύθια μὲ παράστασιν ἀνθεμίου (πίν. 104γ), ἕνα διμύκτηρον λύχνον μὲ κεντρικὴν ὀπὴν πρὸς στερέωσιν, ὅμοιον πρὸς τοὺς ἐν χρήσει ὑπὸ τῶν μυστῶν τῶν Καβειρίων Μυστηρίων εἰς τὴν Σαμοθράκην (πίν. 105α), ὡς καὶ μίαν σιδηρᾶν στλεγγίδα (πίν. 106ε).

Ἐξωτερικῶς τοῦ τάφου εὑρέθη ἐπὶ τῶν πλακῶν μὲν χαλκοῦν νόμισμα Μαγνήτων (περ. 197 - 146 π.Χ.), ὀλίγον δὲ ἀνατολικώτερον τούτου μελαμβαφὴς λεκανὶς (πίν. 105γ), ὡς καὶ πλαστικὸν ἀμυγδαλόσχημον ἀγγεῖον.

Ὡς ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον, ἡ Δύμη, ὁ Δορίσκος, τὰ Τέμπυρα, τὸ Χαράκωμα, ἡ Σάλη, τὸ Σέρρειον, ἡ Ζώνη, ἡ Ὀρθαγόρεια, ἡ Δρῦς, ἡ Μεσημβρία, ἦσαν πόλεις καὶ πολίσματα, τὰ ὁποῖα ἐξετείνοντο εἰς τὰ θρᾳκικὰ παράλια ἀπὸ τοῦ Ἕβρου καὶ τῆς Αἴνου, μέχρι τῆς ὁμηρικῆς χώρας τῶν Κικόνων καὶ τῆς Μαρωνείας.

Τὰ πλούσια εὑρήματα γενικῶς τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς, ὡς καὶ τὰ ἰδιαιτέρως πολύτιμα, διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν λατρείαν, ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος, ἐπιβεβαιοῦν ἔτι περισσότερον τὴν ἄμεσον σχέσιν τῆς Μεσημβρίας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων γειτονικῶν οἰκισμῶν γενικώτερον, πρός τε τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ ἱερὸν τῶν Καβείρων καὶ τὴν νῆσον Σαμοθράκην ἰδιαιτέρως, ἐξ οὗ καί «Σαμοθρηΐκια τείχεα» ἐκαλοῦντο.

ΑΝΔΡΕΑΣ Κ. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

9. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ

(Πίν. 107 - 108)

Αἱ ἐφετιναὶ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Μαρωνείας περιωρίσθησαν εἰς δύο σημεῖα τῆς κλασσικῆς πόλεως [1].

ΟΙΚΙΑ

Εἰς τὴν περιοχὴν Παλαιοπηγάδα αἱ ἐργασίαι διαμορφώσεως τῆς ἐφορείας ἔφεραν εἰς φῶς λείψανα — γνωστὰ καὶ παλαιότερον ἀπὸ ἐπιφανειακὰ εὑρήματα [2]— ψηφιδωτοῦ δαπέδου εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων Φ. Κωνσταντινίδη. Τὸ ψηφιδωτὸν εὑρίσκεται εἰς βάθος 0.50 μ. καὶ ἡ ἄνωθεν αὐτοῦ ἐπίχωσις ἦτο πλήρης τμημάτων κεράμων στέγης καὶ ὀστράκων ἀβαφῶν καὶ μελαμβαφῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Τὸ δωμάτιον εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ἔχει εἰς τὴν ΝΔ. πλευρὰν εἴσοδον, πλάτους 1.55 μ., οἱ δὲ τοῖχοί του ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ, 0.52 - 0.55 μ. καὶ ὁ ΒΑ. 0.70 μ., σῴζονται μέχρις ὕψους 0.30 μ. Τμήματα τῶν ΒΑ. καὶ ΝΑ. πλευρῶν ἔχουν καταστραφῆ ἀπὸ μεταγενέστερον ἀγωγὸν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα· ἡ προσεχὴς ἔρευνα θὰ διασαφηνίσῃ τὸ εἶδος καὶ τὸν λόγον τῆς καταστροφῆς αὐτῆς. Οἱ τοῖχοι φέρουν στρῶμα ἐκ πηλοῦ, πάχους 0.02 - 0.04 μ., διὰ τὴν εὐθυγράμμισίν των καὶ ἐπ' αὐτοῦ χονδρόκοκκον κονίαμα, πάχους 0.02 μ., τὸ ὁποῖον θὰ ἐκαλύπτετο δι' ἑτέρου λεπτοκόκκου διαφόρων χρωμάτων· τεμάχια τούτου εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἔρευναν.

Τὸ δωμάτιον μὲ τὸ ψηφιδωτὸν ἀνήκει εἰς οἰκίαν τῆς ὁποίας τμήματα ἄλλων τοίχων ἀπεκαλύφθησαν πρὸς ΝΑ. καὶ ΒΔ. Ἡ ἔρευνα περιωρίσθη εἰς χῶρον ἑνὸς περίπου μέτρου πέριξ αὐτοῦ. Πρὸς ΝΑ. ἀπεκαλύφθησαν, μόλις σῳζόμενοι, εἰς βάθος 0.50 μ. τρεῖς τοῖχοι πλάτους 0.40 - 0.60 μ. Εἰς τὸ ἐρευνηθὲν τμῆμα εὑρέθησαν μικρὰ τεμάχια ἀνθράκων, κονιαμάτων, ἀγνύθων δισκοειδῶν καὶ πυραμιδοειδῶν καὶ 8 νομίσματα Μαρωνείας. Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου, ἀποτελούμενον ἐκ μικρῶν λιθαρίων, εἶναι ἀρκετὰ ἀνώμαλον. Ἐξωτερικῶς τῆς ΝΔ.

---

1. Εὐχαριστίαι ὀφείλονται εἰς τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ν. Κοντολέοντα, ὁ ὁποῖος μὲ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐνισχύει τὰς ἐρεύνας.

2. Τὸν φίλον, ἐπιμελητὴν κ. Δ. Τριαντάφυλλον, ὁ ὁποῖος συμπαρεστάθη παντοιοτρόπως εἰς τὰς ἀνασκαφὰς καὶ τὸν φύλακα κ. Φ. Κωνσταντινίδη, πάντοτε πολύτιμον βοηθόν, εὐχαριστῶ θερμότατα καὶ ἐντεῦθεν.

πλευρᾶς τοῦ δωματίου — πλευρᾶς εἰσόδου — καὶ εἰς τὸ μέσον περίπου αὐτῆς ἀπεκαλύφθη τμῆμα ἀνωμάλου δαπέδου ἐξ ἀσβεστοκονιάματος.

Τὸ ψηφιδωτόν, ἐκτὸς ὀλίγων ρωγμῶν καὶ μικροκαταστροφῶν, σῴζεται εἰς ἀρκετὰ καλὴν κατάστασιν (πίν. 107α). Εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ δωματίου ἓν μικρὸν τμῆμα, διαστ. 0.72 × 0.55 μ., ἔχει καταστραφῆ, ἀλλὰ σῴζεται τὸ ἐξ ἰσχυροῦ κονιάματος ὑπόστρωμα. Ἐδῶ εὑρέθησαν τεμάχια λειωμένου μολύβδου καὶ παρετηρήθησαν ἰσχυρὰ ἴχνη καύσεως. Εἰς ὁλόκληρον ἐπίσης τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ψηφιδωτοῦ εὑρέθη στρῶμα τέφρας ἀποδεικνύον ὅτι ἡ κατοικία κατεστράφη ἐκ πυρᾶς. Ἓν τμῆμα ἐπίσης τοῦ ψηφιδωτοῦ εἰς τὴν βόρειον γωνίαν κατεστράφη ἀπὸ τὸν προαναφερθέντα χάνδακα. Ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ ἀνευρέθησαν δύο χαλκᾶ νομίσματα τῆς Μαρωνείας.

Τὸ ψηφιδωτόν, διαστάσεων 3.40 × 3.70 μ., καταλαμβάνει τὸ κέντρον τοῦ δωματίου, πέριξ δὲ αὐτοῦ ὑπάρχει ζώνη πλάτους 0.94 - 0.99 μ., ὑπερυψωμένη τούτου κατὰ 0.035 - 0.005 μ., ἐστρωμένη διὰ δαπέδου ἐκ λευκῶν καὶ φαιῶν χαλίκων μὲ ἰσχυρὸν καὶ παχὺ κονίαμα. Ὁ χῶρος τῆς εἰσόδου φέρει ἐπίσης ψηφιδωτὴν διακόσμησιν (πίν. 108α). Εἰς τὴν νοτίαν γωνίαν τοῦ δωματίου σῴζεται μικρὰ αὖλαξ πλάτους 0.075 μ. καὶ βάθους 0.06 μ. χρησιμεύουσα διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ὑδάτων καθαρισμοῦ τοῦ δαπέδου. Τὸ ψηφιδωτὸν κοσμεῖται διὰ κληματίδων μετὰ φύλλων καὶ σταφυλῶν (πίν. 107β), δι' ἀνθεμίων, περιβάλλεται δὲ ὑπὸ ταινίας ἀστραγάλου καὶ κυματοσπείρας (πίν. 108β). Τὸ πεδίον εἶναι εἴτε λευκὸν μὲ μαύρην διακόσμησιν εἴτε ἀντιστρόφως μαῦρον μὲ λευκήν, ἡ ὁποία συμπληρουμένη ἀπὸ ποικιλίαν χρωματικῶν τόνων (κυανοῦν, φαιόν, καστανόν, πορφυροῦν, πράσινον ἀνοικτόχρουν καὶ βαθύχρουν καὶ ἐρυθρὸν ἀνοικτὸν) παρουσιάζει ὡραῖον αἰσθητικὸν σύνολον. Ἡ χρονολόγησίς του ἀπὸ πλευρᾶς τεχνοτροπίας καὶ κατασκευῆς εἶναι μᾶλλον προβληματική· πάντως ὅλα τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα, κεραμεικὴ καὶ νομίσματα, μᾶς ὁδηγοῦν εἰς τὸ β' ἥμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Ἡ συνέχισις τῆς ἐρεύνης διὰ τὴν ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τῆς οἰκίας καὶ ἡ μελέτη τῶν ὑπὸ τὸ ψηφιδωτὸν στρωμάτων θὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογήσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου ἔργου.

ΙΕΡΟΝ

Μετὰ παρέλευσιν τριῶν ἐτῶν ἐπανελήφθησαν αἱ ἔρευναι εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Διονύσου[1] διὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψίν του καὶ τὴν ὁλοκλήρωσιν τοῦ σχεδίου τοῦ κυρίως ἱεροῦ πρὸς τὰ ΒΑ. Μέχρι βάθους 0.25 μ. εὑρίσκονται μεμονωμένοι λίθοι ἀνήκοντες ἀσφαλῶς εἰς τοὺς κατὰ τὴν ἀροτρίωσιν τοῦ ἀγροῦ καταστραφέντας τοίχους τοῦ ἱεροῦ, τὰ δὲ ὄστρακα ἦσαν μελαμβαφῆ καὶ ἀβαφῆ μὲ ἔντονον ὀξείδωσιν. Εἰς βάθος 0.40 μ. ἤρχισαν νὰ ἐμφανίζωνται τὰ λείψανα τῶν τοίχων,

1. Ε. ΠΕΝΤΑΖΟΣ, ΠΑΕ 1973, σ. 104.

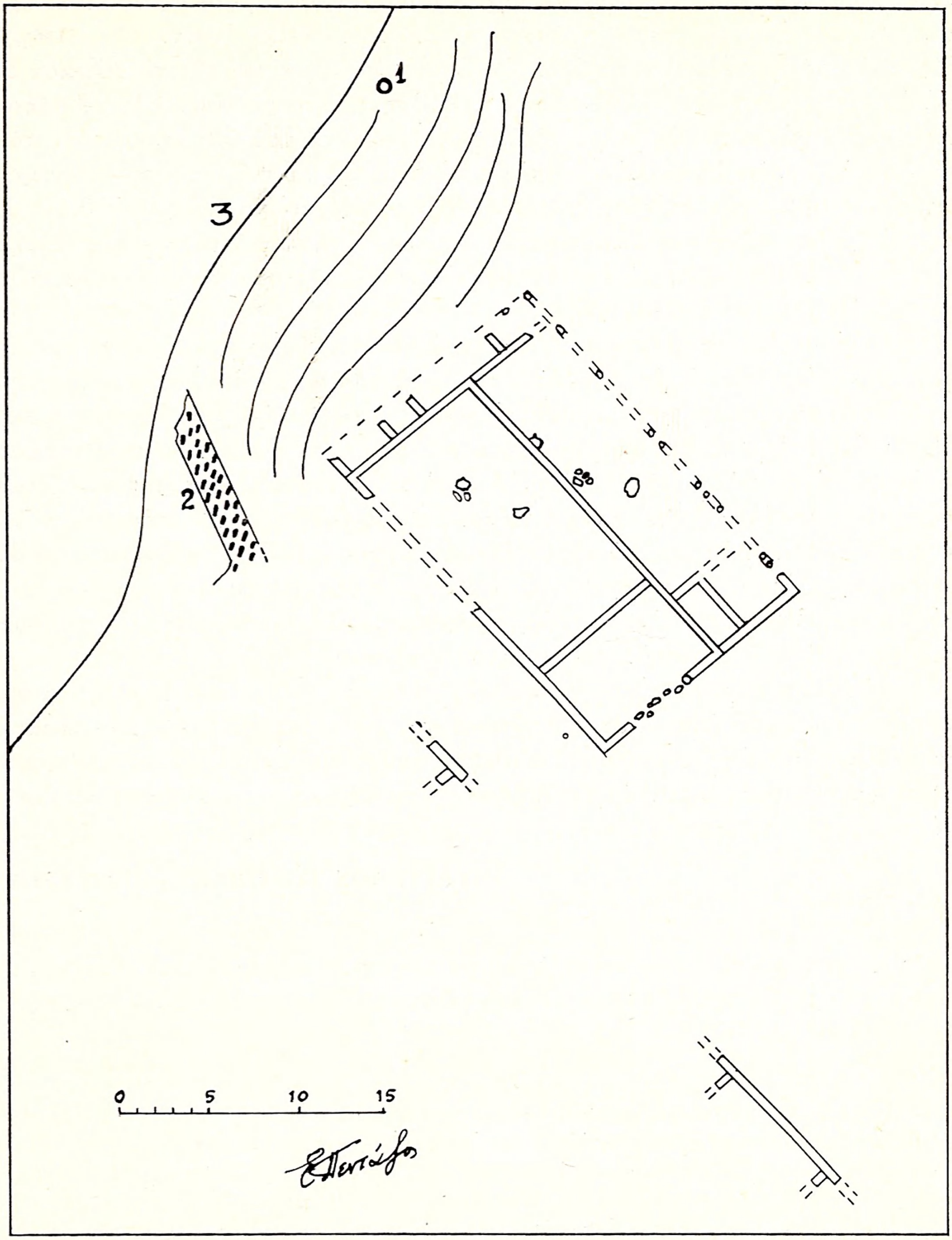

Εἰκ. 1. Μαρώνεια. Τὸ ἱερὸν τοῦ Διονύσου: 1 φρέαρ, 2 ἀνάλημμα, 3 κοίτη χειμάρρου.

μεμονωμένοι λίθοι τῶν θεμελίων εἰς τὴν κυριολεξίαν, οἱ ὁποῖοι ὅμως εἶναι ἀρκετοὶ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ σχεδίου τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 1 καὶ πίν. 108γ). Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ χώρου ὑπῆρχον δύο δωμάτια, εἰς τὸ δυτικὸν ἓν καὶ ὁ μεταξύ των χῶρος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἦτο ἑνιαῖος. Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ χώρου ἐσώθη μικρὸν τμῆμα, πιθανώτατα τοῦ ὑποστρώματος τοῦ δαπέδου, ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων. Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τμῆμα τοῦ ἱεροῦ ἡ κατωτάτη σειρὰ τῶν λίθων τῶν τοίχων, ὅπου ἐσώθησαν, ἐξέχει κατὰ 0.05 - 0.10 μ. Μικραὶ ἔρευναι πέριξ τοῦ ἱεροῦ ἔφερον εἰς φῶς τμήματα τοίχων τῆς αὐτῆς κατασκευῆς μὲ τὸ ἱερόν, τὰ ὁποῖα πιθανώτατα ἀποτελοῦν τοὺς βοηθητικοὺς χώρους. ῾Η ἔρευνα θὰ συνεχισθῇ.

᾿Επανελήφθη ἐπίσης ἡ ἔρευνα εἰς τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1969 διὰ πρώτην φορὰν ἐρευνηθὲν φρέαρ (εἰκ. 1, ἀρ. 1). ᾿Απὸ τὸ βάθος τῶν 4 μ., ὅπου εἶχε σταματήσει ἡ πρώτη ἀνασκαφή, ἡ τοιχοποιία τοῦ φρέατος συνεχίζεται ἀκόμη κατὰ 0.40 μ. ῾Η ἐπίχωσις ἦτο «ἀμμοχάλικο» καὶ χῶμα, τὰ δὲ εὑρήματα ὄστρακα κεράμων στέγης καὶ ἄλλα χονδροειδῆ. ᾿Απὸ τὸ βάθος τοῦτο τὸ φρέαρ συνεχίζεται λαξευμένον εἰς τὸν μαλακὸν βράχον μέχρι βάθους 6.75 μ. ῾Η ἐπίχωσις συνίσταται ἐκ λίθων καὶ μεγάλων κροκαλῶν μέχρι βάθους 5.50 μ., χαμηλότερον δ' ἐκ μικρῶν χαλίκων. Τὰ εὑρήματα εἶναι ὄστρακα ὀξυπυθμένων ἀμφορέων καὶ ὀλίγα ἀβαφῆ. ῾Η ἔρευνα δὲν ἐπροχώρησε βαθύτερον λόγῳ τοῦ μεγάλου βάθους (6.75 μ.) καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ προερχομένου κινδύνου.

Μικρὰ ἔρευνα ἐπραγματοποιήθη καὶ εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ ἰσχυροῦ ἀναλήμματος τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 1, ἀρ. 2)· οὕτω διεπιστώθη, ὅτι τὸ ἀνάλημμα ἐκάμπτετο ἐλαφρῶς πρὸς ᾿Ανατολάς. Τὸ μικρὸν τοῦτο τμῆμα (1.50 μ. περίπου) ἦτο ἐκτισμένον διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων καὶ ἐκ τῆς κατασκευῆς του ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν ἦτο ὁρατόν.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΤΣΙΜΠΙΔΗΣ - ΠΕΝΤΑΖΟΣ

10. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΗΣ ΔΩΔΩΝΗΣ

(Παρένθ. πίν. Ε' καὶ πίν. 109 - 112)

Τὸ θέρος τοῦ 1973 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Βουλευτηρίου (E_2) καὶ τοῦ πρὸς Νότον χώρου, ἔνθα εἶχεν ἀποκαλυφθῆ τὸ ἔτος 1972 τμῆμα τῆς βορείου καὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἰσοδομικοῦ οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ ἑξῆς θὰ ὀνομάζωμεν οἰκοδόμημα Ο (παρένθ. πίν. Ε')[1].

Διὰ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς συνεπληρώθη ἡ ἔρευνα εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ Βουλευτηρίου μέχρι περίπου τοῦ βορείου τοίχου (πίν. 109β), εἰς δὲ τὸν τομέα «Νοτίως τοῦ E_2» (=Βουλευτηρίου) ἀνεσκάφη ὁλόκληρος ἡ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ ἰσοδομικοῦ οἰκοδομήματος Ο ἔκτασις μέχρι τοῦ κλασσικοῦ στρώματος (πίν. 109α).

Ἡ ἔρευνα τῶν βαθυτέρων ἐπιχώσεων ἀνεβλήθη, διὰ νὰ τὴν ἐπιχειρήσωμεν βραδύτερον, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν ὑπερκειμένων στρωμάτων δ, γ, β.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Βουλευτηρίου, κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς μακρᾶς πλευρᾶς, διεπιστώθησαν λείψανα εἰκοσιτεσσάρων σειρῶν λιθίνων πεζουλίων (παρένθ. πίν. Ε' καὶ πίν. 109β), τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ὡς ἑδώλια. Ταῦτα, προχείρως κατεσκευασμένα ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων καὶ πεπατημένης ἀργιλικῆς γῆς, ὑπολογιζόμενα ἀρχικῶς εἰς τριάκοντα καὶ δύο σειρὰς περίπου, ἔχουν τοξοειδῆ διάταξιν, ὄχι ὅμως ὁμόκεντρον πρὸς τὸ τόξον τῆς βάσεως τοῦ θεατρικοῦ χώρου, τοῦ ὁποίου τὸ κέντρον εὑρίσκεται 1.70 μ. νοτίως τῆς συνεχομένης δωρικῆς στοᾶς[2].

Φαίνεται λοιπὸν βέβαιον, ὅτι εἰς τὸ μέγα τοῦτο οἰκοδόμημα, ἐστεγασμένον δι' ἀμφικλινοῦς στέγης[3], ἐξωτερικῶν διαστάσεων 43.60 × 32.50 μ. καὶ ἐμ-

---

1. ΠΑΕ 1972, σ. 94 κέ. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν μετέσχον ὡς βοηθοὶ ἡ κ. Χρυσ. Σούλη, βοηθὸς τῆς ἕδρας τῆς Κλασ. Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, αἱ τελειόφοιτοι τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, δ. Λίτσα Τατόγλου καὶ Ντίνα Γραβάνη, ἡ τελειόφοιτος δ. Φωτεινὴ Κωστὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἡ πτυχιοῦχος τῆς Ἀνθρωπολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σικάγου, δ. Μαρία Γιαννακοπούλου.

2. ΠΑΕ 1970, σ. 76.

3. Πρόχειρον γραφικὴν ἀναπαράστασιν τοῦ Βουλευτηρίου βλ. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗ, Δωδώνη, Ὁδηγὸς ἀρχαιολογικοῦ χώρου 1972, σ. 75, εἰκ. 34.

βαδοῦ 1250 τ.μ., θὰ συνήρχοντο πολυάριθμοι σύνεδροι τῶν Ἠπειρωτικῶν φύλων τῆς Συμμαχίας (343/330 - 233/2 π.Χ.) καὶ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἠπειρωτῶν (233/2 - 168 π.Χ.). Ἓν τοιοῦτον φῦλον, οἱ Βυλλίονες, κατοικοῦντες ἀνατολικῶς τοῦ κόλπου τοῦ Αὐλῶνος, νοτίως τῆς Ἀπολλωνίας, τῶν ὁποίων τιμητικὸν ψήφισμα ἐπὶ βάθρου τοῦ τέλους τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. εἶχε στηθῆ πρὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Βουλευτηρίου, μετεῖχε τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἠπειρωτῶν [1].

Ὑψηλότερον τῶν ἑδωλίων, εἰς ἀπόστασιν 2.20 μ. ἀπὸ τῆς βορειοτέρας κιονοστοιχίας, ἀπεκαλύφθη ἰσχυρὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος ἐκ μικρῶν ἀπελεκήτων λίθων, πάχους 1 μ., ὁ ὁποῖος συνεκράτει ὑπερκείμενον ἄνδηρον, ἐκτεινόμενον πιθανώτατα εἰς ὅλον τὸ πλάτος τοῦ Βουλευτηρίου (παρένθ. πίν. Ε′).

Ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον τοῦτον εὑρέθη κιβωτιόσχημος τάφος, ἐκ λευκῶν ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν, διαστ. 2.00 × 0.70 μ., ὁ ὁποῖος εἶχε συληθῆ πρὸ πολλοῦ, διότι ἦτο κενὸς καὶ μόνον μερικὰ ὀστᾶ τοῦ νεκροῦ ὑπῆρχον συσσωρευμένα παρὰ τὴν δυτικὴν πλευράν, ὡς καὶ ὀλίγαι ὀπτόπλινθοι ρωμαϊκῶν χρόνων. Τομαὶ μεταξὺ τῶν ἑδωλίων ἔδειξαν, ὅτι ἡ ἀνώμαλος κατωφέρεια τοῦ ἐδάφους εἶχε διευθετηθῆ δι' ἀργιλικῆς γῆς καὶ συντριμμάτων κεραμίδων. Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τούτων, τῶν ὁποίων τὸ πάχος ἐποίκιλλεν ἀναλόγως πρὸς τὰς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους, εὑρέθησαν μελαμβαφῆ ὄστρακα, πήλινος λύχνος τοῦ προχωρημένου 4ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ἀργυροῦς κορινθιακὸς στατὴρ τῆς Λευκάδος τῶν χρόνων 330 - 250 π.Χ. (ἰδὲ κατωτέρω κατάλογον νομισμάτων ἀρ. 22) [2]. Τὰ εὑρήματα αὐτὰ ἀποτελοῦν σοβαρὰν ἔνδειξιν διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ Βουλευτηρίου περὶ τὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος.

Περισσότερον ἐνδιαφέρον παρουσίασεν ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸν τομέα «Νοτίως τοῦ Βουλευτηρίου», ὅπου ἀπεκαλύφθη πλήρως ἡ βόρειος μακρὰ πλευρὰ τοῦ ἰσοδομικοῦ οἰκοδομήματος, μήκους 33.35 μ., ὡς καὶ αἱ δύο κάθετοι πλευραί (παρένθ. πίν. Ε′, Α - Β - Γ - Δ, πίν. 110α). Αἱ τρεῖς πλευραὶ βαίνουν παραλλήλως πρὸς ἕτερον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται ὄπισθεν τούτου (νοτίως), καὶ σχηματίζουν μὲ αὐτὸ ἐπίμηκες κτήριον σχήματος Γ. Τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τούτου (Γ - Δ - Ε) εἶχεν ἀποκαλυφθῆ τὸ 1875 ὑπὸ τοῦ Καραπάνου, ἀλλὰ ἡ ἀνασκαφὴ δὲν εἶχε προχωρήσει βορείως τοῦ πρώτου ἢ δευτέρου βάθρου [3].

Ἡ στρωματογραφία πρὸ τῆς μακρᾶς πλευρᾶς Β - Γ παρουσιάζεται ὡς ἑξῆς: τὸ ἀνώτερον στρῶμα β, ὅσον εἶχεν ὑπολειφθῆ μετὰ προηγουμένην ἀφαίρεσιν τῶν ἀνωτέρων ἐπιχώσεων, περιεῖχεν ἀνάμικτα εὑρήματα, κυρίως ὄστρακα, προϊστορικῶν, ἱστορικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὸ ὑπ' αὐτὸ στρῶμα γ ἀπετελεῖτο ἐξ ὠχρᾶς ἀργιλικῆς γῆς, πάχους 0.75 - 1.00 μ., καὶ περιεῖχεν εὑρήματα

1. ΠΑΕ 1965, σ. 59. J. Robert καὶ L. Robert, REG LXXX, 1967, σ. 503 (335).
2. BMC, σ. 133, ἀρ. 103, πίν. XXXVI, 6.
3. C. Carapanos, Dodone et ses ruines, Paris 1878, πίν. 11.

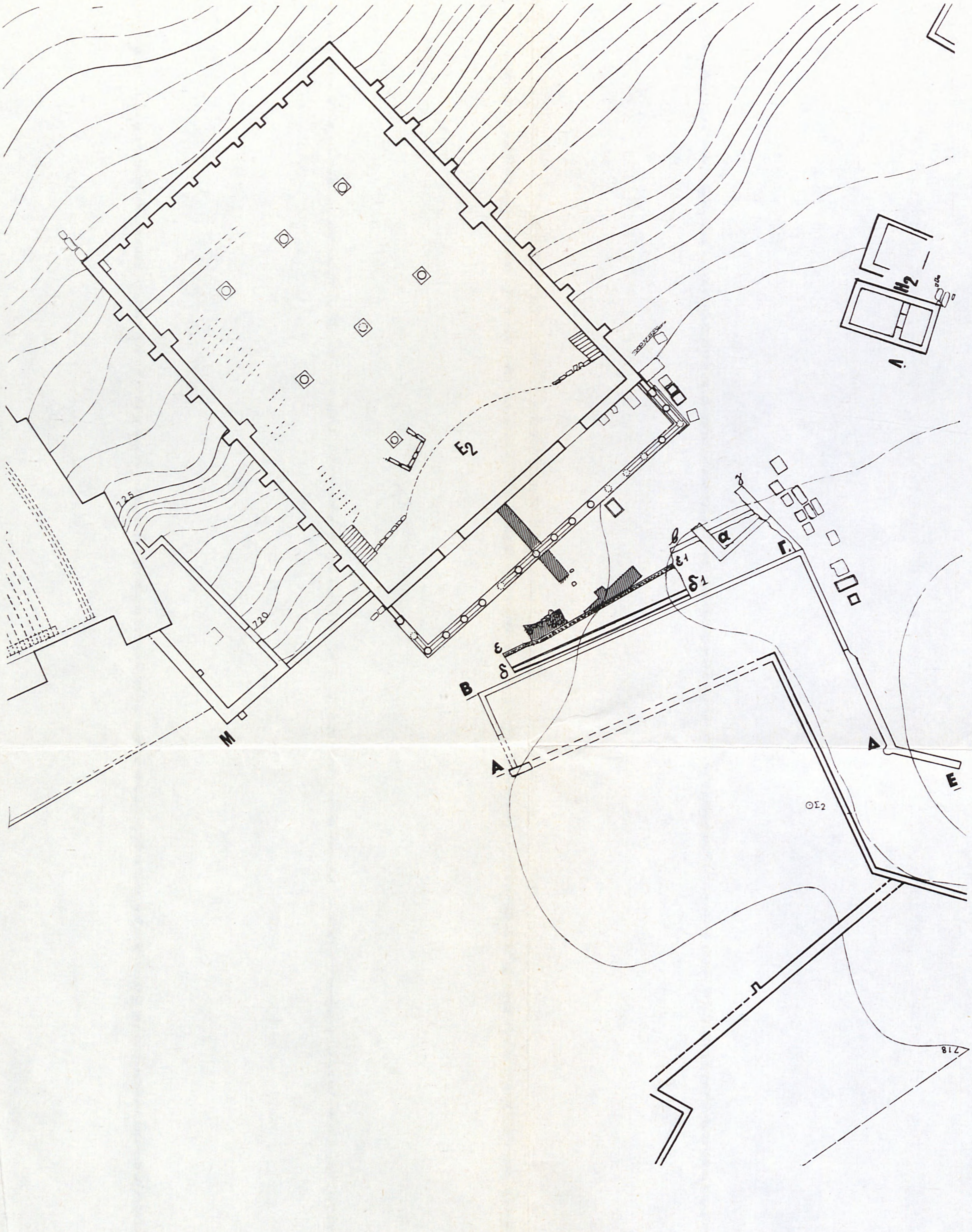
Ε2
Μ
Β
Α
Γ
Δ
Ε
ΘΣ2
Η2
Λ
α
γ
δ
ε
δ1
ε1
725
720

τοῦ 3ου καὶ 2ου π.Χ. αἰῶνος τοὐλάχιστον. Τὸ ὑποκείμενον στρῶμα δ, πάχους 0.40 - 0.50 μ., ἔχει σχηματισθῆ ἐκ μελανωπῶν χωμάτων πού περιέχουν πολλὰ ἴχνη ἀνθράκων, ἰδίως εἰς τὰς ἀνωτέρας ἐπιχώσεις, πλῆθος ἁπλῶν καὶ μελαμβαφῶν ὀστράκων, μολυβδίνας χρηστηρίους ἐπιγραφάς, πυρίκαυστα χαλκᾶ (διακοσμητικὰς κεφαλὰς ἐφηλίδων, νομίσματα, αἰχμὰς βελῶν) καὶ σιδηρᾶ ἀντικείμενα. Αἱ χρηστήριοι ἐπιγραφαὶ καὶ αἱ ἐφηλίδες προέρχονται ἐκ τοῦ κυρίως ἱεροῦ, ὅπου τὸ μαντεῖον, καὶ φαίνεται ὅτι εἶχον ἀπορριφθῆ ἐκεῖ μετὰ κάθαρσιν τοῦ ἱεροῦ ἐκ τῶν ἐρειπίων [1]. Ἐπειδὴ πολλὰ τῶν εὑρημάτων καὶ αἱ ἀνώτεραι ἐπιχώσεις φέρουν σαφῆ ἴχνη πυρᾶς, τὰ δὲ νεώτερα τῶν εὑρημάτων δὲν φαίνονται νὰ κατέρχωνται κάτω τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι πρόκειται περὶ ἀποθέτου μετά τινα πυρπόλησιν τοῦ ἱεροῦ, ἴσως ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν τὸ 219 π.Χ. (Πολύβ. 4. 67). Τὰ χώματα ταῦτα εἶχον διαστρωθῆ εἰς μεγάλην ἔκτασιν, διότι τὸ ὁμοιογενὲς στρῶμα ἔχει βεβαιωθῆ καὶ εἰς τὴν δωρικὴν στοάν. Μάλιστα μεταξὺ τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τοῦ θεάτρου ὑπάρχει παχὺ στρῶμα, τὸ ὁποῖον εἴχομεν ὀνομάσει «αἰτωλικὴν ἐπίχωσιν» [2]. Τέλος, εἰς τὸ ὑποκάτω στρῶμα ε, ἐκ χώματος καστανοῦ, τὸ ὁποῖον βαθμιαίως μεταβάλλεται εἰς ἐρυθρωπόν, ἐπικρατεῖ ἡ ἐγχώριος χειροποίητος κεραμεική, μὲ εἰσηγμένα τροχήλατα κλασσικῶν χρόνων ὄστρακα, τὰ ὁποῖα ἐντὸς ὀλίγου ἐξαφανίζονται.

Μεταξὺ τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τοῦ οἰκοδομήματος Ο, τοῦ ὁποίου ἡ πρόσοψις ἔχει τὸ αὐτὸ περίπου μῆκος (33.35 μ.) πρὸς τὴν ἀπέναντι πρόσοψιν τῆς δωρικῆς στοᾶς τοῦ Βουλευτηρίου (μήκ. 32.40 μ.), ἀπεκαλύφθησαν ἐντὸς τοῦ στρώματος ε καὶ τῶν κατωτέρων ἐπιχώσεων τοῦ στρώματος δ, τὰ θεμέλια τοῦ ἀρχαιοτέρου ἐξωτερικοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ, λείψανα τοῦ ὁποίου εἶχον εὑρεθῆ ἐπίσης καὶ ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς στοᾶς [3] (εἰς τὸν παρένθ. πίν. Ε΄, τὰ διὰ γραμμῶν σημειούμενα). Τὰ ἀποκαλυφθέντα θεμέλια ἀνήκουν εἰς τμῆμα τοῦ περιβόλου μὲ εἴσοδον, πλάτους 3.20 μ. περίπου, καὶ πιθανῶς πύργου, κατ᾽ ἀντιστοιχίαν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν εἴσοδον τοῦ ἱεροῦ, ἀνατολικῶς τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς [4]. Τὸ πάχος τοῦ τοίχου (1.00 - 1.10 μ.) εἶναι περίπου τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ πάχος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ περιβόλου (1.10 μ.), ὁ ὁποῖος περιέκλειε τὰ οἰκοδομήματα τοῦ ἱεροῦ ἀπ᾽ Ἀνατολῶν, Νότου καὶ Δυσμῶν, ἀκολούθως δὲ ἀνήρχετο τὸν λόφον, διὰ νὰ ἑνωθῆ μὲ τὸ τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως. Ἀποτελοῦν δηλαδὴ τὰ ἀποκαλυφθέντα θεμέλια μέρος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ καὶ φαίνονται νὰ ἀνήκουν στρωματογραφικῶς εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα. Ὅτε ὅμως, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰ., κατεσκευάσθη

1. Σχετικῶς ἰδὲ ΠΑΕ 1967, σ. 43· 1968, σ. 53· 1972, σ. 96.
2. ΠΑΕ 1968, σ. 46. ΑΔ 18, 1963, Β΄ Χρον., σ. 150.
3. ΠΑΕ 1966, σ. 80 - 1.
4. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, Δωδώνη 1972, ἔ.ἀ. σ. 69 - 70, εἰκ. 3 καὶ 4.

τὸ Βουλευτήριον, τὸ τμῆμα τοῦτο διελύθη καὶ μετεφέρθη δυτικώτερον, παρὰ τὸ θέατρον, λίθοι του δὲ ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὰ θεμέλια τῆς δωρικῆς στοᾶς [1]. Πρὸ τῆς εἰσόδου διεπιστώθησαν λείψανα λιθοστρώτου ὁδοῦ, τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἦγε διὰ τοῦ σταδίου καὶ τοῦ θεάτρου εἰς τὴν ἱερὰν οἰκίαν μὲ τὴν μαντικὴν φηγόν.

Εἶναι προφανὴς ἡ σημασία τῶν ἀποκαλυφθέντων ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων, καθόσον ἀποδεικνύεται ἀνασκαφικῶς ἡ πρὸ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος κατασκευὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ. Τὰ δύο μακρὰ σκέλη τοῦ περιβόλου, τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικόν, ἡνοῦντο μετὰ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐξωτερικὸς περίβολος δὲν νοεῖται ἄνευ τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως, ἔπεται ὅτι τοῦτο εἶναι σύγχρονον ἢ καὶ ἀρχαιότερον τοῦ περιβόλου. Μερικὰ χαρακτηριστικά, ὡς τὸ τραπεζοειδὲς σχῆμα τοῦ τείχους, οἱ σχετικῶς πυκνοὶ καὶ ἰσχυροὶ πύργοι, τὸ μέγα πάχος τῶν μεταπυργίων (3.30 - 3.70 μ.) ποὺ ἐνισχύονται μὲ ἐσωτερικὰς ἀντηρίδας (ζεύγματα) καὶ ἰδίως οἱ κενοὶ ἐσωτερικῶς πύργοι, χρησιμεύοντες πρὸς διαμονὴν τῆς φρουρᾶς, τοποθετοῦν τὴν κατασκευὴν τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος [2].

Εἰς τὰς ἀνωτέρας ἐπιχώσεις τοῦ στρώματος γ, εἰς ὕψος 0.60 - 0.70 μ., εὑρέθησαν λίθινον ρεῖθρον (παρένθ. πίν. Ε΄, δ - δ1) καὶ πήλινος ὑδραγωγός (ε - ε1), καλυπτόμενος ὑπὸ ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν (πίν. 110β). Ὁ ἀγωγὸς αὐτὸς ἀπετελεῖτο ἐκ πηλοσωλήνων καὶ κοίλων κεραμίδων, τοποθετημένων ἐντὸς παχέος στρώματος ἀσβέστου καὶ ἄμμου (κολυμβητά). Οἱ πήλινοι σωλῆνες ἔχουν μῆκος 0.28 μ. καὶ διάμετρον 0.137 μ. (διάμ. ἐσωτερικὴ 0.114 μ.) κατὰ τὸ ἓν ἄκρον. Τὸ ἕτερον σχηματίζει στένωσιν, διὰ νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸ στόμιον τοῦ ἑπομένου σωλῆνος. Τοιοῦτον τμῆμα ὑδραγωγείου ἐκ πέντε σωλήνων εἶχεν εὕρει ὁ καθηγ. Δ. Εὐαγγελίδης τὸ 1935 μεταξὺ τοῦ ναΐσκου Ζ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ τάφου Ι, βορειοδυτικῶς τῆς ἱερᾶς οἰκίας, τὸ ὁποῖον εἶχε χαρακτηρίσει βυζαντινόν, ἄνευ ἑτέρων κριτηρίων [3]. Τὸ μῆκος τούτων εἶναι 0.48 μ. καὶ αἱ δύο διάμετροι 0.12 καὶ 0.09 μ. Τοιοῦτοι σωλῆνες εὑρέθησαν κατὰ καιροὺς καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀλποχωρίου, ἓν χιλιόμετρον περίπου δυτικῶς τοῦ ἱεροῦ [4]. Ἴχνη ὑδραγωγοῦ διακρίνονται ἐπίσης καὶ νοτίως τοῦ θεάτρου.

Πρόκειται ἑπομένως περὶ ὑδραγωγείου, τὸ ὁποῖον μετέφερεν ὕδωρ ἀπὸ τὰς

---

1. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, *Δωδώνη* 1972, ἔ.ἀ. σ. 69 - 70, εἰκ. 3. ΠΑΕ 1966, σ. 80 - 81.

2. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, *Δωδώνη* 1972, ἔ.ἀ. σ. 66 κέ., εἰκ. 30. F. E. WINTER, Greek Fortifications, London 1971, σ. 80, σημ. 33, σ. 88, 135, 160 κέ.

3. Ἠπ. Χρον. 1935, σ. 218, ἔνθα σχέδιον.

4. Ἀπὸ τὰς πηγὰς τοῦ Τομάρου θὰ μετεφέρετο τὸ ὕδωρ εἰς τὸ ἑλληνιστικὸν στάδιον (Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, *Δωδώνη* 1972, ἔ.ἀ. σ. 66) καὶ ἐκεῖθεν πιθανῶς εἰς τὸ ἱερὸν κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

ἀφθόνους πηγὰς τοῦ Τομάρου εἰς τὸ ἱερόν, παρὰ τὴν ἱερὰν οἰκίαν, ὅπου ἡ μαντικὴ φηγός.

Ὡς εἴπομεν, ὁ ὑδραγωγὸς οὗτος ἡδράζετο ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων ἐπιχώσεων τοῦ ἀργιλικοῦ στρώματος γ, τὸ ὁποῖον ἐσχηματίσθη μετὰ τὸ ἔτος 219 π.Χ. (ἰδὲ ἀνωτ. σ. 88-9) καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. τοὐλάχιστον. Πιθανώτερον κατεσκευάσθη μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἱεροῦ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων τὸ 167 π.Χ. καὶ μέχρι τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. [1]

Πολὺ πιθανὸν ἐπίσης τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο ἐτροφοδότει τὴν Ναΐαν πηγήν, πλησίον τῆς μαντικῆς φηγοῦ, ἡ ὁποία, ὅπως φαίνεται, δὲν ἦτο φυσικὴ πηγὴ εἰς τὸ καρστικὸν καὶ ἄνυδρον ὑπέδαφος τοῦ ἱεροῦ, ἀλλὰ τεχνητή. Περὶ τῆς πηγῆς ταύτης οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἔχομεν παρὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἀλλὰ μόνον τῆς λατινικῆς ἀπὸ τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος (Lucret. 6. 879, P. Mela 2. 43, Plin. NH 2. 228, Serv. εἰς Verg. Aen. 3. 466, Solinus 72). Συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν αὐτήν, ὁ φλοῖσβος τῆς πηγῆς, ἡ ὁποία ἔρρεε παρὰ τὴν μαντικὴν φηγόν, ἦτο μαντικός. Ὁσάκις ἀνημμένη λαμπὰς ἐβυθίζετο εἰς τὴν πηγήν, ἐσβέννυτο· ἥναπτε δέ, ὅταν ἀνεδύετο ἢ προσήγγιζεν εἰς αὐτήν [2].

Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν στρωματογραφίαν, τὴν πρόχειρον κατασκευήν, τὴν χρῆσιν ἀσβέστου καὶ ἐν μέρει τὴν φιλολογικὴν παράδοσιν, ἐπιτρέπεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο κατεσκευάσθη εἰς τοὺς μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κατάκτησιν καὶ καταστροφὴν τοῦ ἱεροῦ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (167 π.Χ.) χρόνους καὶ μέχρι τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ὄχι πρὸ τῆς καταστροφῆς (ὡς ἐσημειώσαμεν εἰς τὸ Ἔργον 1973, σ. 64) καὶ ὅτι πολὺ πιθανὸν ἡ Ναΐα ἦτο τεχνητὴ πηγή.

Τὸ πρὸ τοῦ οἰκοδομήματος ἀποχετευτικὸν ρεῖθρον (δ - δ1) ἐξ ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν (πίν. 110β) ἔχει σχῆμα ἀνεστραμμένου Π, ὕψους 0.55 μ., πλάτους ἐσωτερικῶς 0.43 - 0.45 μ., καὶ ἑδράζεται ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων ἐπιχώσεων τοῦ στρώματος γ, εἰς τὸ ὕψος περίπου τοῦ σῳζομένου ἀνωτέρου δόμου τοῦ ἰσοδομικοῦ κτηρίου Ο. Τὸ ἄνοιγμά του ἐκαλύπτετο ὑπὸ κυρτῶν κεραμίδων στέγης. Εἶναι ἄγνωστον ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τί ἐχρησίμευεν ὁ ἀποχετευτικὸς ἀγωγός.

Εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, πλησίον τοῦ οἰκίσκου ἀνασκαφῶν, ἀνεσκάφη μικρὸς κιβωτιόσχημος τάφος ἐξ ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν, διαστάσεων 1.44 × 0.41 - 0.54 μ., μὲ προσανατολισμὸν ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. Ὁ τάφος περιεῖχεν ὀλίγα ὀστᾶ καὶ τμῆμα κρανίου μικροῦ παιδός, ἡλικίας 7 - 10 ἐτῶν, δύο χαλκοῦς κρίκους (ἐνώτια) καὶ εἴκοσι χαλκᾶ νομίσματα, ὑποδιαιρέ-

---

1. Εἰς τὸ Ἔργον 1973, σ. 64 εἴχομεν ὑποστηρίξει τὴν πρὸ τοῦ 167 π.Χ. κατασκευὴν τοῦ ὑδραγωγοῦ καὶ τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ. Εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἐπίσης ἀνήκει τὸ ἀγνώστου προορισμοῦ κτίσμα α καὶ τὸ πρόχειρον ἀναλημματικὸν τοιχάριον Γγ (παρένθ. πίν. Ε').

2. H. W. PARKE, The Oracles of Zeus, Oxford 1967, σ. 67.

σεις, τοῦ Ε' καὶ Ϛ' μ.Χ. αἰῶνος, ἐκ τῶν ὁποίων τρία τοῦ Λέοντος Α'[1]. Εἰς τοὺς αὐτοὺς πιθανῶς χρόνους ἀνήκουν καὶ ὁ συλημένος κιβωτιόσχημος τάφος παρὰ τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ Βουλευτηρίου (ἀνωτ. σ. 88), ὡς καὶ ἕτεροι δύο εὑρεθέντες τὸ 1972, ὀλίγον νοτιώτερον[2].

Ἐκ τῶν κινητῶν ε ὑ ρ η μ ά τ ω ν τοῦ τομέως «Νοτίως τοῦ Βουλευτηρίου» περιγράφομεν ἐδῶ τὰ κυριώτερα:

— Χαλκοῦς σαυρωτήρ, μήκους 0.24 μ., μὲ λαμπρὰν πρασίνην πάτιναν (πίν. 111α). Προέρχεται ἐκ δόρατος χαλκοῦ ἀνδριάντος, ὅπως οἱ χαλκοῖ τιμητικοὶ ἀνδριάντες τῶν στρατηγῶν τοῦ τέλους τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ Βουλευτηρίου[3]. Ὁ εἰκονιζόμενος σαυρωτὴρ ὑποτίθεται ὅτι περικλείει τὴν αἰχμὴν τοῦ δόρατος. Εὑρέθη ἐντὸς τοῦ στρώματος γ καὶ πιθανῶς χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος.

— Πέντε αἰχμαὶ βελῶν (πίν. 111β). Αἱ δύο πρῶται σιδηραῖ μὲ δύο γλωχῖνας, αἱ λοιπαὶ τρεῖς ἐκ χαλκοῦ. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων αἱ δύο μὲ δύο γλωχῖνας καὶ αὔλακα αἱμορραγίας, ἡ τρίτη εἰς τὸ μέσον τριγλώχινος[4]. Αἱ μὲν σιδηραῖ εὑρέθησαν εἰς τὸ βάθος τοῦ στρώματος γ ἢ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δ, αἱ δὲ δύο χαλκαῖ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ στρώματος δ. Πλῆθος σιδηρῶν τετραπλεύρων αἰχμῶν βελῶν (ἢ ἀκοντίων;) τοῦ πυραμιδοειδοῦς τύπου[5] εὑρέθησαν εἰς τὰ στρώματα γ καὶ δ.

— Χαλκοῦν ἔλασμα ἐκ δύο τεμαχίων, ἀπόληξις ταινίας ἀσπίδος, μὲ ἀνάγλυφον ἐννεάφυλλον ἀνθέμιον (πίν. 112α). Τὸ μεσαῖον φύλλον, ὑψηλότερον καὶ πλατύτερον, κυριαρχεῖ. Ὑποκάτω δύο μεγάλαι ὁριζόντιαι σπεῖραι, συνδεόμεναι διὰ ταινιωτοῦ δεσμοῦ, ὁ ὁποῖος κοσμεῖται μὲ ἀστραγαλοειδὲς κόσμημα. Μεταξὺ τῶν σπειρῶν διακρίνεται μέρος τοῦ πυρῆνος τοῦ ἀνθεμίου. Εὑρέθη ἐντὸς τοῦ στρώματος δ. Τύπος Β τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος[6].

— Χαλκοῦν χυτὸν οὖς γρυπὸς ἐκ λέβητος, μὲ ἐντομὰς εἰς τὸ περιχείλωμα[7]. Τέλος τοῦ στρώματος γ ἢ ἀρχὴ τοῦ δ (πίν. 112β).

— Δύο χαλκᾶ γλύφανα διὰ πηλοπλαστικὰς ἐργασίας, μήκους 0.127 μ. καὶ 0.072 μ. (πίν. 111γ ἄνω). Τὸ μικρότερον συνεστραμμένον περὶ τὸ μέσον. Ἐκ τοῦ τέλους τοῦ στρώματος γ ἢ ἀρχῆς τοῦ δ.

---

1. Ἰδὲ κατωτέρω κατάλογον νομισμάτων, ἀρ. 26.
2. ΠΑΕ 1972, σ. 94.
3. ΠΑΕ 1965, σ. 57 κἑ. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, Δωδώνη 1972, ἔ.ἀ. σ. 49 κἑ. καὶ 95 - 96, πίν. 33-4.
4. Πρβ. C. CARAPANOS, ἔ.ἀ. πίν. 58, 17 - 18.
5. Πρβ. αὐτόθι πίν. 58, 13 - 14.
6. E. KUNZE, OlympForsch II, Archaische Schilbänder, σ. 208, πίν. 75, 80.
7. Διὰ σφυρήλατα ἐλάσματα γρυπῶν ἐκ Δωδώνης, βλ. C. CARAPANOS, ἔ.ἀ. πίν. 49, 20, U. JANTZEN, Griechische Greifenkessel, Berlin 1955, σ. 38, Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΝ, ΠΑΕ 1956, σ. 155, πίν. 60α.

—Ἐννέα χαλκαῖ βελόναι, συνεστραμμέναι εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον, ὥστε νὰ σχηματίζουν ὀπήν (πίν. 111γ κάτω). Δὲν πρόκειται περὶ τῶν γνωστῶν ὑπομυκηναϊκῶν περονῶν (rolltop)[1]. Πιθανῶς εἶναι βελόναι πορπῶν ἢ ἴσως γραφίδες

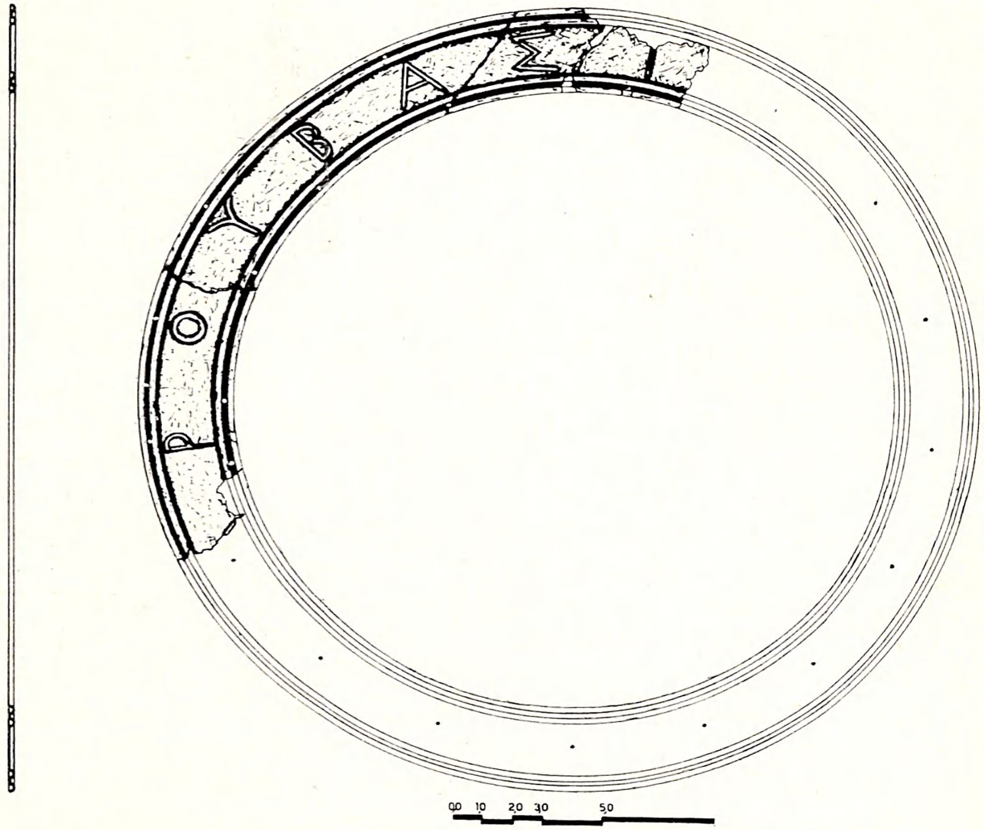

Εἰκ. 1. Δωδώνη. Χαλκοῦν ἐνεπίγραφον ἀνάθημα.

πρὸς χάραξιν ἐρωτήσεων ἐπὶ τῆς μαλακῆς ἐπιφανείας τῶν μολυβδίνων ἐλασμάτων. Ἅπασαι εὑρέθησαν συγκεντρωμέναι εἰς τὸ βάθος τοῦ στρώματος γ ἢ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δ.

— Χαλκοῦν κυκλικὸν ἔλασμα δακτυλιοειδές, μὲ ἐξωτερικὴν διάμετρον περίπου 0.29 μ., ἐσωτερικὴν δὲ 0.228 μ.· πλάτος ἐλάσματος 0.032 μ. (εἰκ. 1). Ἀνὰ δύο ἀνάγλυφοι κύκλοι πλαισιώνουν τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν περι-

1. Πρβ. H. Müller - Karpe, JdI 77, 1962, σ. 119, εἰκ. 5, 1 καὶ V. R. D' A. Desborough, The Greek Dark Ages, London 1972, σ. 337.

φέρειαν τοῦ κυκλικοῦ ἐλάσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνάγλυφος ἐπιγραφή: *ΒΑΣΙ* [- - - - - - - - - - -] *ΡΟΥ*. Εἰς τὸ Ἔργον 1973, σ. 66, εἴχομεν συμπληρώσει, *Βασι* [λέως Πύρ] *ρου*. Ὅμως, μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἀκριβῆ σχεδίασιν τοῦ ἐλάσματος, διεπιστώθη, ὅτι τὸ ἐλλεῖπον μέρος τοῦ κύκλου ἐπαρκεῖ διὰ δέκα ἕως ἕνδεκα γράμματα καὶ ὄχι ἑπτά, ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ συμπλήρωσις τῆς λέξεως *Πύρρου*. Προσέτι παρετηρήθη πρὸ τοῦ γράμματος *Ρ* λοξὴ κεραία, ἡ ὁποία δυνατὸν νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸ γράμμα *Δ*. Ἑπομένως ἡ ὀρθὴ συμπλήρωσις τῆς ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς πρέπει νὰ εἶναι, *βασι*[λέως Ἀλεξάν]*δρου*. Τὸ πρόβλημα ποὺ γεννᾶται εἶναι ἂν πρόκειται περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Α′ τοῦ Μολοσσοῦ, ἀδελφοῦ τῆς Ὀλυμπιάδος, τῆς συζύγου τοῦ Φιλίππου Β′ τῆς Μακεδονίας, μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ὁποίου ἀνηγορεύθη ὁ Ἀλέξανδρος βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν (343/3 π.Χ.), φονευθεὶς τὸ 331/30 κατὰ τὴν ἐκστρατείαν εἰς τὴν νοτίαν Ἰταλίαν, ἢ περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πύρρου ἐκ τῆς Λανάσσης (294 π.Χ.). Οὗτος ἔγινε βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πύρρου (272 π.Χ.), ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ προσωρινῶς τὸν θρόνον ἐπὶ τέσσαρα ἢ πέντε ἔτη (περ. 264/3 - 259 πιθ.) καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 240 π.Χ.[1] Τὰ ὀλίγα γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἐπιτρέπουν ἀσφαλῆ χρονολόγησιν, ἄνευ περαιτέρω ἐρεύνης, ἡ ὁποία ὅμως ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τοῦ παρόντος δημοσιεύματος. Ἡ εὕρεσίς του εἰς τὸ στρῶμα γ δὲν ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν χρονολόγησιν. Τὸ ἀνάθημα τοῦτο ἐνθυμίζει ζωηρῶς ὡς πρὸς τὴν μορφὴν τῶν γραμμάτων καὶ τὸ σχῆμα τοῦ δακτυλίου τὸ ἀνάθημα τοῦ Αἴσχρωνος ἐκ Στράτου, τὸ ὁποῖον ὁ P. M. Fraser ἐχρονολόγησε περὶ τὸ 300 π.Χ., ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ κάπως ὑψηλοτέρα χρονολόγησις[2]. Ὡς δεικνύουν αἱ περὶ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν περίμετρον μικραὶ ὀπαί, τὸ ἐνεπίγραφον ἔλασμα ἦτο προσηλωμένον ἐπὶ μεγάλης ἐπιφανείας, ὅπως ἡ ἀσπίς, καὶ πιθανὸν σχετίζεται πρὸς λάφυρα πολέμου, ὅπως ἐσυνήθιζον οἱ Μολοσσοὶ βασιλεῖς καὶ μάλιστα ὁ Πύρρος. Πιθανῶς ἡ ἐπιγραφὴ ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

Ἐκ τῶν ἐνεπιγράφων μολυβδίνων ἐλασμάτων, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων εἶναι ἀδιάγνωστα, ἐνίοτε μὲ δύο ἢ καὶ τρεῖς ἐπαλλήλους γραφάς, δημοσιεύονται ἐδῶ τέσσαρα:

1. Τεμάχιον ἐλάσματος, διαστ. 0.102 × 0.012 μ., ἐκ τοῦ τέλους τοῦ στρώματος γ ἢ ἀρχῆς τοῦ δ. Εἶναι διδακτικὸν ὡς πρὸς τὴν τεχνικήν. Ἀρχικῶς ἐχαράχθη ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ ἐλάσματος ἡ ἐρώτησις, ἀκολούθως ἀπεκόπη εἰς ὀρθογώνιον ταινίαν, ἀφοῦ προηγουμένως ἐχαράχθησαν τὰ ὅριά της. Εἰς τὸ ἔλασμα

1. Σχετικῶς βλ. G. N. Cross, Epirus, Cambridge 1932, σ. 89 κέ. N. Hammond, Epirus, Oxford 1967, σ. 588 - 9. Ὁ K. J. Beloch, Gr. Geschichte IV, 2, σ. 504, τοποθετεῖ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὸν θρόνον κατὰ τὸ ἔτος 258 π.Χ.

2. JHS 74, 1954, σ. 56 - 8, εἰκ. 1.

ἀναγιγνώσκομεν: *εἰ τὰν Κλεολαει*[1] *προξενε*[ίαν δόμεν- -]. Προφανῶς ἐρωτᾷ πόλις ἢ φῦλον, ἴσως Ἠπειρωτικόν, τὸν Δία τὸν Νάϊον περὶ χορηγήσεως προξενίας εἰς τὸν Κλεολαέα(;). Γράμματα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

2. Ἔλασμα μὲ ἀκανόνιστον σχῆμα, ποὺ προσομοιάζει πρὸς πτηνόν, μὲ ἐπιγραφὰς καὶ ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν, διαστ. 0.07 × 0.056 μ., ἐκ τοῦ στρώματος δ. Γράμματα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος:

- - -] . *σατ* [- -
- - -] *δων π* [- - -
- - -] *ειτωι κα* [- - - -
- - -] *ιευμαρ.* [- - -
- - π] *ρὸς ἡμᾶ*[ς - - -
- -] *σιης καὶ εἰ π*[ορευόμε-]
θα ἐς Μεσσήνην [- - 7-8 - -]
που ἢ ἐν Ἀμπρα]κίαι - - - -]
ωμεν καὶ εἰ πρ [- - - - - -]
νεωμεν ἂν ἤ. [- - - -
- - - -] *ἢ τὰν* [- - - - - -
- - - -] *κα* [- - - - - -

Ἐκ τῶν στίχων 6 καὶ 7 δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ γράμματα εἰς ἕκαστον στίχον κυμαίνονται περὶ τὰ εἴκοσι. Ἀτυχῶς δὲν σῴζεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐρωτῶντος ἢ μᾶλλον τῶν ἐρωτώντων, οἱ ὁποῖοι ζητοῦν νὰ τοὺς εἴπῃ ὁ θεὸς ἐὰν συμφέρῃ νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν Μεσσήνην ἢ νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐν Ἀμβρακίᾳ ἢ ἀλλαχοῦ.

Θεός [τύχα]
ἀγαθὰ
- - - -] *ε Ζεῦ Ν* [άϊε καὶ Διώνα]
αἰτεῖτα [ι - - - - - -
- - - -] *αὐτῶι καὶ τοῖς τέ* [κν

1. Ἡ ἀνάγνωσις *Κλεολαει* βεβαία. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ ὑπὸ τοὺς τύπους, *Κλεόλαος, Κλεόλας* καὶ *Κλεόλεως* (PAPE - BENSELER, εἰς τὰς λέξεις). Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ὁ κατὰ δοτικὴν τύπος *ΚΛΕΟΛΑΕΙ* ὑποθέτει τὸν ἄγνωστον τύπον Κλεολαεύς(;). Τὸ θηλυκὸν κατ' αἰτιατικήν, *Κλεόλαϊν*, ἀπαντᾷ εἰς χρηστήριον ἐπιγραφὴν ἐκ Δωδώνης τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.· βλ. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΝ, Ἠπ. Χρον. 1935, σ. 257, ἀρ. 18.

οις καιφηνατο α ποτ [- - - -
- - - -] *ϱγειν καί. εσσειν αὐτ* [- - - -
- - - -] *λεύειν καὶ ἀμφοτεϱ* [- - - -
- - - - - - -τί] *νὰ θεῶν ἢ* [ἡρώω]*ν*
- - - -] *χϱημ*[- - - - - -

3. Μολύβδινον ἔλασμα ἀμφίγραφον, διαστ. 6.10 × 2.50 ἑκ. Εἰς τὸ κάτω ἄκρον τοῦ ἐλάσματος ἄλλη ἀρχαιοτέρα γραφὴ μὲ ἀντίθετον κατεύθυνσιν. Ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ στρώματος δ, 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Θεός, τύχα ἀγαθά, Ζεῦ Νάϊε κ[αὶ Διώνα]
ἐπεϱωτῆι τὸν Θεὸν ἢ τὰν τέχναν [λώϊον]
καὶ ἄμεινον πϱάσσῃ(ι) καὶ ἦ [- - - -

Εἰς τὸν στ. 2 παρελείφθησαν τὰ γράμματα *ον* τῆς λ. *θεὸν* καὶ τὸ *ν* τῆς λ. *τάν*, προστεθέντα ἐκ τῶν ὑστέρων ὑπεράνω τῶν λέξεων τούτων.

4. Τμῆμα μολυβδίνου ἐλάσματος, διαστ. 0.055 × 0.02 μ., τοῦ 4ου - 3ου π.Χ. αἰ., ἀμφίγραφον.

πεϱὶ τῶν ὀφθαλ-
μῶν

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς εὑρέθησαν τὰ κάτωθι νομίσματα, τῶν ὁποίων τὴν ἀναγνώρισιν ὀφείλομεν εἰς τὴν βοήθειαν τῆς διευθυντρίας τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς Ἀθηνῶν, κ. Μάντως Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου. Τῶν νομισμάτων τούτων σημειώνονται ἡ θέσις καὶ τὸ στρῶμα, ὅπου ἦτο δυνατόν. Ἐκτὸς τοῦ ὑπ' ἀρ. 22 ἀργυροῦ, τὰ λοιπὰ εἶναι χαλκᾶ.

α. Τομεὺς Νοτίως τοῦ Βουλευτηρίου.

Ἐκ τοῦ στϱώματος β : 1. Ἀμβρακίας, Ἀπόλλων καθήμενος ἐπὶ βράχου, SNG Cop., ἀρ. 30. Ἀκαρνανικὸς τύπος (238 - 168 π.Χ.).

2. Ρωμαϊκῆς δημοκρατίας, νομισματοκοπείου Ρώμης (;), Sydenham, σ. 15, ἀρ. 143 (περ. 187 - 155 π.Χ.).

Ἐκ τοῦ στϱώματος γ : 3. Ἀμβρακίας (περ. 238 - 168 π.Χ.), κεφαλὴ Ἀπόλλωνος δεξιά/βαίτυλος, Α-Μ-Β-Ρ, ἐντὸς στεφάνου δάφνης.

4. Ἀμβρακίας, Ζεὺς κεραυνοβολῶν/κεφαλὴ Ἀπόλλωνος. Αἰτωλικὸς ἢ Ἠπειρωτικὸς τύπος (περίπου 238 - 168 π.Χ.), SNG Cop. ἀρ. 31.

5. Κοινοῦ Ἠπειρωτῶν, κεφαλὴ Διώνης πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ στεφάνην καὶ κα-

λύπτραν/τρίπους, *ΑΠΕΙ - ΡΩΤΑΝ*, ἐντὸς στεφάνου δάφνης, Franke, Die Antiken Münzen, 1961, σ. 196 κέ., πίν. 34 κέ. (232 - 168 π.Χ.).

6. Ἀλεξάνδρου Γ', κεφαλὴ δεξιά/ἵππος τροχάζων πρὸς ἀριστερά, *ΑΛΕΞΑ*-[ΝΔΡΟΥ], SNG Cop. 1029 κέ. (περ. 310 - 300 π.Χ.).

7. Κοινοῦ τῶν Ἠπειρωτῶν, κεφαλὴ Ἀρτέμιδος δεξιά, Α, ΒΟ/ἐπιδορατίς, *ΑΠΕΙ - ΡΩΤΑΝ*, ἐντὸς στεφάνου, Franke, ἔ.ἀ. πίν. 38 κέ., σ. 146, 202, 2, ἀρ. 488 κέ.

8. Κοινοῦ τῶν Ἠπειρωτῶν, κεφαλὴ Διὸς ἀριστερὰ ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας (;), Λ/κεραυνός, *ΑΠΕΙ - ΡΩΤΑΝ*, ἐντὸς στεφάνου δρυός (μετὰ τὸ 148 π.Χ.), Franke, πίν. 45 κέ., σ. 226, 1.

9. Τρι(;)ώβολον Ἀμβρακίας, κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μὲ κράνος πρὸς τὰ δεξιά/βαίτυλος ἐπὶ τριβάθμου βάσεως, εἰς τὴν κορυφὴν ταινία, Α - Μ, ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας (238 - 168 π.Χ.), SNG Cop. ἀρ. 25.

Στρῶμα γ/δ : 10. Λαρι]σαίων, Rogers, σ. 285, ἀρ. 288 (400 - 344 π.Χ.).

Στρῶμα δ (ἀποθέτης): 11. Συμμαχίας Ἀκαρνάνων (300 - 167 π.Χ.), SNG Cop., ἀρ. 422.

12. Ἀλεξάνδρου Γ', ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 6, ἐπιγραφὴ *ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ*.

13. Ἠλείων(;), κεφαλὴ Διὸς μὲ στέφανον ἐλαίας,/ἵππος, FA (271 - 191 π.Χ.), SNG Cop., ἀρ. 431 - 32.

14. Ἄφυτις(;) (4ος π.Χ. αἰ.), SNG Cop., ἀρ. 127 - 28 (στρῶμα γ/δ ἢ δ).

15. Κερκύρας, Κάνθαρος, Κ(;)Ο/Πρῷρα πλοίου (300 - 229 π.Χ.), SNG Cop., ἀρ. 183 κέ. (ἀνώτεραι ἐπιχώσεις).

16. Βασιλέως Πύρρου (288 - 284 καὶ 274 - 272 π.Χ.), SNG Cop., ἀρ. 1195 - 97.

17. Κερκύρας, ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 15 (στρῶμα γ/δ ἢ δ).

β. Β ο ρ ε ι ο δ υ τ ι κ ὴ π λ ε υ ρ ὰ Β ο υ λ ε υ τ η ρ ί ο υ.

18. Κοινοῦ Ἠπειρωτῶν.

19. Μακεδονίας αὐτόνομα, ἄνευ ὀνόματος βασιλέως (περ. 185 - 165 π.Χ.), SNG Cop., 1303 - 1305.

20. Ρωμαίων ἀσσάριον (;)

21. Ὑστερορρωμαϊκὸν ἐφθαρμένον (4ος αἰ.).

22. Ἀργ. κορινθιακὸς στατὴρ Λευκάδος (330 - 250 π.Χ.), BMC, σ. 133, ἀρ. 103, πίν. XXXVI. Εὑρέθη εἰς βάθος τῶν ἐπιχώσεων, μεταξὺ δύο ἑδωλίων, καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι πολὺ χρήσιμον πρὸς χρονολόγησιν τοῦ Βουλευτηρίου.

23. Ἀλεξάνδρου Γ', 328 π.Χ. καὶ ἀργότερον, SNG Cop., ἀρ. 1034 κέ.

24. Ὑστερορρωμαϊκὸν νομισματοκοπείου Κυζίκου.

25. Ἀμβρακίας, Ἀπόλλων/βαίτυλος ἐπὶ διβάθμου βάθρου, Α - Μ - Β - Ρ, ἐντὸς στεφάνου.

26. Ἐντὸς τοῦ παιδικοῦ τάφου τῆς ἀκροπόλεως εἴκοσι χαλκᾶ νομίσματα (ὑποδιαιρέσεις) τοῦ Ε' - Ϛ' μ.Χ. αἰ., ἐκ τῶν ὁποίων τρία Λέοντος τοῦ Α'.

27. Κατὰ τὴν διάρκειαν ἐργασιῶν συντηρήσεως εἰς τὴν ἱερὰν οἰκίαν εὑρέθη χαλκοῦν νόμισμα Ἀμβρακίας, κεφαλὴ Ἀπόλλωνος δεξιά/τρίπους (238 - 168 π.Χ.), SNG Cop., ἀρ. 38.

Κατὰ ταῦτα δύο νομίσματα τοῦ τέλους τοῦ 3ου μέχρι τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. προέρχονται ἐκ τοῦ στρώματος β, τοῦ τομέως «Νοτίως τοῦ Βουλευτηρίου», ἑπτὰ νομίσματα τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰ. μέχρι τῆς ρωμαϊκῆς καταστροφῆς (167 π.Χ.), ἐκ τοῦ στρώματος γ καὶ ἕτερα ὀκτὼ τοῦ 4ου καὶ 3ου π.Χ. αἰ., ἐκ τοῦ στρώματος δ. Ὁ εὑρεθεὶς εἰς τὴν ἀκρόπολιν παιδικὸς τάφος εἶναι τοῦ Ϛ' μ.Χ. αἰ., ὅτε ἡ ἀκρόπολις εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ πλέον.

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ

11. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΩΝ

(Πίν. 113 - 129)

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1973 περιωρίσθη εἰς τὴν δυτικὴν κλιτὺν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν καὶ εἰς τὴν περὶ τὸ θρησκευτικὸν κέντρον περιοχήν. Ηὐτύχησα καὶ πάλιν νὰ ἔχω ὡς συνδιευθυντὴν τῆς ἀνασκαφῆς τὸν καθηγητὴν τῆς Ἀρχαιολογίας εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Σπυρ. Ἰακωβίδην. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἔλαβον μέρος ἡ βοηθός μου Δέσποινα Δανιηλίδου καὶ αἱ φοιτήτριαι τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δίδες Ἄρτεμις Ὠνάσογλου, Βασιλικὴ Ζωγράφου, Δέσποινα Σαμίου, Ἀλεξάνδρα Κομποθέκρα καὶ Νέλλη Κάσδαγλη. Ἀρχιτέκτων τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ὁ κ. Kenneth Schaar τοῦ Πανεπιστημίου Cornell καὶ βοηθός του ὁ Douglas Thompson. Χρέη φωτογράφου ἐξετέλεσεν ὁ κ. Σπυρ. Τσαβδάρογλου· ἡ δ. Χριστίνα Σουγιουλτζόγλου εἰργάσθη ὡς συγκολλήτρια ὀλίγας ἡμέρας. Εἰς τοὺς μετασχόντας εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ὡς καὶ εἰς τοὺς ἐργάτας τοὺς συντελέσαντας διὰ τοῦ ζήλου καὶ τῆς ἐνεργητικότητός των εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου ἐκφράζω τὰς θερμάς μου εὐχαριστίας.

Αἱ κατὰ τὴν δυτικὴν κλιτὺν τῆς ἀκροπόλεως ἐφετιναὶ προσπάθειαί μας συνεκεντρώθησαν εἰς δύο τομεῖς, ἤτοι εἰς τὸν τομέα α, περιλαμβάνοντα τὴν περιοχὴν τοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου καὶ εἰς τὸν τομέα β, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει τὴν πρὸς Νότον τούτου ἔκτασιν, τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου Χρήστου Τσούντα.

ΤΟΜΕΥΣ α

Ἐπάναγκες ἐθεωρήθη ἡ ἐκ νέου ἀνασκαφὴ τμήματος τοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου τοῦ ἐρευνηθέντος ὑπὸ τῶν Ἄγγλων συναδέλφων καὶ ἐπιχωσθέντος ἐκ νέου εἰς τὸ τέλος τῆς ἐρεύνης των, τοῦ κειμένου μεταξὺ τοῦ ὑπογείου τῶν εἰδώλων καὶ τοῦ ἱεροῦ τῶν τοιχογραφιῶν καὶ τῆς ὑφ' ἡμῶν ἀνασκαφείσης περιοχῆς τοῦ κυκλικοῦ βωμοῦ[1]. Ἠλπίζετο, ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη θὰ συνεπληροῦτο ἐντὸς μικροῦ σχετικῶς χρονικοῦ διαστήματος καὶ ὅτι θὰ ἐπέτρεπε τὴν σύνδεσιν καὶ

---

1. ΠΑΕ 1972, σ. 118. Μέχρι τοῦδε ἐδημοσιεύθησαν δύο βραχεῖαι μελέται τῆς ὑπὸ τῶν Ἄγγλων σκαφείσης περιοχῆς ὑπὸ τοῦ W. Taylour, Antiquity XLIII, 1969, Mycenae 1968, σ. 91 - 97 καὶ Antiquity XLIV, 1970, New Light on Mycenaean Religion, σ. 270 - 279.

ἑνοποίησιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν σχεδίων τῶν Ἄγγλων συναδέλφων καὶ τῶν ἰδικῶν μας, ὡς καὶ ἐκείνων τοῦ Τσούντα. Ἡ ἐργασία ὅμως αὕτη διήρκεσε καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς διότι πολλαχοῦ εὑρέθησαν τμήματα ἐπιχώσεως παραμείναντα ἄσκαπτα. Εἰς τὰ τμήματα ταῦτα εὑρέθησαν ἀγγεῖα, ὄστρακα, μικρὰ ἐκ χαλκοῦ ἀντικείμενα [κλπ., ἀποτελοῦντα τὰ λεγό-

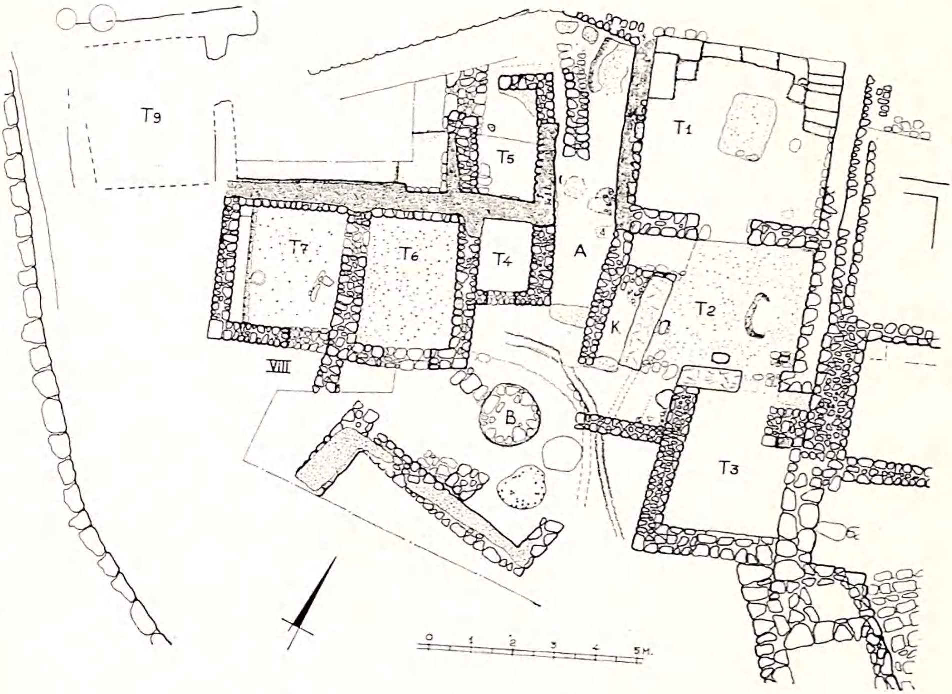

Εἰκ. 1. Ἀνασκαφὴ Μυκηνῶν. Τομεὺς α.

μενα «κατάλοιπα δαπέδων» (floor deposits), τὰ ὁποῖα ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἀσφαλῆ χρονολόγησιν τῶν κτισμάτων τῆς περιοχῆς.

Οὕτω εἰς τὴν ἄσκαπτον γωνίαν τοῦ ἀποκληθέντος κλιμακοστασίου (εἰκ. 1, K) τοῦ ὑπογείου τῶν εἰδώλων πλὴν τῶν ὀστράκων εὑρέθησαν δύο ἀκέραια ἀγγεῖα (πίν. 113α, 114α). Εἰς τὸν διάδρομον τὸν πρὸς Δυσμὰς τοῦ ὑπογείου τῶν εἰδώλων (εἰκ. 1, A καὶ πίν. 113α) εἰς ἀφεθέντα ἄσκαπτα τμήματα εὑρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων (πίν. 115α), καὶ μαχαιρίδιον ἐκ χαλκοῦ, ἀκόμη δὲ εἰς τὴν ἀρχικὴν πρὸς τὸν διάδρομον ἐξωτερικὴν γωνίαν τοῦ δωματίου Τ4 εὑρέθησαν ἄλλα τεμάχια ἀγγείων (πίν. 113β). Ὄστρακα καὶ ὀστᾶ μικρῶν ζῴων εὑρέθησαν εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Τ5 (τοῦ shrine τοῦ Taylour, εἰκ. 1, ἀρ. Τ5), τὸ ἀνευρεθὲν περὶ τὰ 0.45 μ. κάτωθεν τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἐκληφθέντος ὡς δαπέδου εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθη τὸ πήλινον εἰδώλιον τῆς θεᾶς(;) μὲ ἀνυψωμέ-

νας χεῖρας[1]. Ἀμέσως κάτωθεν τοῦ πραγματικοῦ δαπέδου εὑρέθη στρογγύλος πώρινος λίθος, ὁ ὁποῖος προφανῶς ἐχρησίμευεν ὡς βάσις ἀντικειμένου μὴ διασωθέντος. Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ δωματίου Τ5 καὶ εἰς τὴν ἀρχικήν του θέσιν εὑρέθη λίθος φέρων στρόφιγγα διὰ τὸν ὅλμον μονοφύλλου θύρας, κατὰ δὲ τὴν ΒΔ. γωνίαν του εὑρέθη κατὰ χώραν λαιμὸς ἀμφορέως στερεωμένος εἰς τὴν στρῶσιν τοῦ δαπέδου προφανῶς χρησίμου διὰ σπονδάς (πίν. 117α).

Ἀγγεῖα, ὡς καὶ τριποδικὴ μετὰ προχοῆς λιθίνη φιάλη, εὑρέθησαν εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Τ7, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη πλήρως (πίν. 116α)· 0.70 μ. κάτωθεν αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη μικρὸς μεσοελλαδικὸς τάφος (πίν. 116β), οἱ χρόνοι τοῦ ὁποίου ὑποδεικνύονται ὑπὸ ὀστράκων μικρᾶς ἀμαυροχρώμου πρόχου. Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Τ9, στερεωμένον εἰς στρῶμα πλέσιας εὑρέθη κατὰ χώραν τὸ στόμιον τοῦ ἀμφορέως (πίν. 118) προφανῶς τεθέντος ἐκεῖ διὰ σπονδάς. Πρὸς τούτοις εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου τούτου εὑρέθη τμῆμα γυναικείου εἰδωλίου ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰσχυρῶς πυρακτωθῆ. Ὁ καθαρισμός του ἐξετελέσθη τεχνικώτατα καὶ ἐπιτυχῶς ὑπὸ τῆς δ. Σουγιουλτζόγλου. Τὸ διασωθὲν τμῆμα εἶναι μόλις 0.05 μ. ἀλλὰ παρουσιάζει θαυμαστὴν κατεργασίαν καὶ γλυφὰς μεγάλης λεπτότητος (πίν. 124α).

Ἡ μελέτη τῶν ἀνευρεθέντων ὀστράκων καὶ ἀγγείων βεβαίως θὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν συναγωγὴν θετικῶν συμπερασμάτων, τὰ ὁποῖα ἐλπίζεται ὅτι θὰ συμφωνοῦν πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων συναδέλφων συναχθέντα. Ὀφείλω ὅμως νὰ τονίσω ὅτι ἡ χρονολόγησις ἀγγείων βάσει ἰδιορρυθμιῶν διακοσμήσεως μόνον δὲν εἶναι καὶ τόσον ἀκριβής, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν ἐπὶ πόσον χρόνον οἱ ἀγγειοπλάσται ἐχρησιμοποίουν τὰς ἰδιορρυθμίας ταύτας καὶ πότε τὰς ἐγκατέλειψαν τελικῶς. Διὰ τὸν ἁρμονικὸν συνδυασμὸν τῶν ἀποτελεσμάτων ἀπεφασίσθη ἡ μελέτη τῶν ἀγγείων καὶ ὀστράκων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς κ. Elizabeth Wace French, παρουσίᾳ τῆς ὁποίας ἐξήχθησαν ἀπὸ τῶν δαπέδων τὰ στοιχεῖα ταῦτα. Ἤδη ἡ κ. French ὑπέβαλε κατάλογον τῶν ἀνευρεθέντων κεραμεικῶν καταλοίπων.

Ἐξ ἴσου σπουδαῖα συμπεράσματα συνάγονται καὶ ἐκ τῆς τοιχοδομίας τῶν δωματίων τῆς περιοχῆς. Ἡ μελέτη ταύτης, δυνατὴ μετὰ τὸν καθαρισμόν, ἀποδεικνύει τὴν ὕπαρξιν δύο τουλάχιστον ἂν ὄχι τριῶν διαφορετικῶν ἀρχιτεκτονικῶν φάσεων. Κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν φάσιν τὰ κτίσματα ἐπεκοινώνουν μὲ τὴν αὐλὴν τοῦ βωμοῦ (εἰκ. 1, Β). Αἱ θύραι διὰ τῶν ὁποίων συνετελεῖτο ἡ ἐπικοινωνία αὕτη ἐνετοιχίσθησαν εἰς ὑστερωτέρους χρόνους, προφανῶς δίς. Οὕτω θύρα ἔφερεν ἀπὸ τοῦ δωματίου Τ7 πρὸς τὸ δωμάτιον Τ6, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐξωτερικὴν πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ βωμοῦ θύραν (πίν. 119, 122). Τὸ μικρὸν δωμάτιον Τ4 εἶχεν εἰς τὸν νότιον τοῖχόν του θύραν πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ βωμοῦ

1. W. Taylour, Antiquity XLIV, 1970, πίν. XLII, b.

(πίν. 122). Ὁ διάδρομος Α (εἰκ. 1, Α) φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς εἶχε τὸ αὐτὸ πλάτος καθ' ὅλον του τὸ μῆκος καὶ καλῶς σχηματιζόμενον κατώφλιον πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ βωμοῦ. Ὑστερώτερον προσετέθη ἐπέκτασις εἰς τὸν ἀνατολικόν του τοῖχον, ἡ ὁποία ἐκάλυψε μέρος τοῦ κατωφλίου τοῦ διαδρόμου καὶ ἕτερον ἐκ λίθου κατώφλιον τοῦ προαυλίου τοῦ ὑπογείου τῶν εἰδώλων (πίν. 113α). Δεύτερος ἐνισχυτικὸς τοῖχος προσετέθη εἰς τὸν ἀρχικὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου Τ7, ἡ κορυφὴ τοῦ ὁποίου μετεσχηματίσθη εἰς ἕδρανον καλυφθὲν ὑπὸ ἐπιχρίσματος ἀσπροχώματος (πίν. 127α), εἰς δὲ τὸν ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου Τ7 κτισθέντα νεώτερον τοῖχον ἀφέθη ἄνοιγμα θύρας ἢ καὶ παραθύρου (πίν. 127α). Ἐλπίζεται ὅτι ἡ μελέτη καὶ ἡ παραβολὴ τῶν ἀποκαλυφθέντων ἀρχιτεκτονικῶν δεδομένων πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων συναδέλφων ἐπιτευχθέντα θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν πλήρη ἐξακρίβωσιν τῆς ἱστορίας τῶν κτισμάτων τῆς περιοχῆς.

Εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ἀπὸ τοῦδε ὅτι ἡ ἐντοίχισις τῶν θυρῶν καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν κτισμάτων τῆς νεωτέρας φάσεως ἐγένοντο κατόπιν μερικῆς καταστροφῆς τῶν προγενεστέρων κτισμάτων, ὑπὸ σεισμοῦ προφανῶς. Εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων θεμελίων ἐκτίσθησαν νεώτεροι τοῖχοι, τὰ δάπεδα τῶν δωματίων ὑψώθησαν κατὰ πολὺ καὶ αἱ θύραι ἐνετοιχίσθησαν. Τοῦτο δὲ διότι ὁ βωμὸς πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ ὁποίου ἤνοιγον αἱ θύραι αὐταὶ εἶχεν ἀχρηστευθῇ καὶ ἡ φορὰ τῶν διαφόρων δωματίων ἐστράφη πρὸς τὴν κατεύθυνσιν νεωτέρου ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον ἱδρύθη πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ βωμοῦ καὶ τῆς λατρείας του. Ὡς ἀνεφέρθη εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ 1972[1] ὁ κυκλικὸς βωμὸς εὑρέθη ἐσφραγισμένος ὑπὸ στρώματος πλέσιας καὶ ἄνωθεν τοῦ στρώματος ἐκείνου διεσώθη ἐπίχωσις ΥΕ ΙΙΙΒ ἕως καὶ ΙΙΙΓ χρόνων, μαρτυροῦσα τὴν χρῆσιν τοῦ χώρου διὰ θρησκευτικοὺς σκοποὺς μέχρι καὶ τῆς τελικῆς καταστροφῆς τῶν Μυκηνῶν.

Εἰς τὸν πρὸ τῆς νοτίας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ δωματίου Τ7 χῶρον (εἰκ. 1, VIII καὶ πίν. 120) εὑρέθη λάκκος βαθὺς πλήρης ἐπιχώσεως ἀποτελουμένης ἐξ ἐπαλλήλων στρωμάτων (πράγματι ζωνῶν) τέφρας ἀπηνθρακωμένων ξυλαρίων, ὀστῶν ζῴων καὶ ὀστράκων, ἤτοι ὑπὸ καταλοίπων θυσιῶν. Πολὺ ὀλίγα τῶν ὀστῶν φέρουν ἴχνη πυρακτώσεως· τὸ πλῆθος εἶναι ἄκαυστα. Δυστυχῶς μέχρι τοῦδε δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ συγκόλλησις καὶ συμπλήρωσις τῶν ἐκ τῆς ἐπιχώσεως προελθόντων ἀγγείων, ἄλλως τε καὶ ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως ἀκόμη δὲν συνεπληρώθη. Δείγματα χαρακτηριστικὰ τῶν ἀγγείων παρέχονται εἰς τοὺς πίν. 114β, 115β. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν ὀστράκων ὑπάρχουν καὶ πολλὰ ἔχοντα μελαμβαφῆ τὴν ἐσωτερικήν των ἐπιφάνειαν. Ἀφ' οὗ δὲ ἡ ἐπίχωσις ἐσχηματίσθη προτοῦ ἐγκαταλειφθῇ ὁ κυκλικὸς βωμός, τὰ

1. ΠΑΕ 1972, ἔ.ἀ. σ. 122 κέ.

κατάλοιπα τοῦ λάκκου παρέχουν τὸ χρονικὸν ὅριον τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ βωμοῦ. Πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον, ἀλλ' εἰς ὑψηλότερα ἐπίπεδα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1972 εὑρέθησαν στρώματα τέφρας περιέχοντα ὀστᾶ μικρῶν ζῴων ἄκαυστα καὶ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα ἐν τῇ ὁλότητί των ἔχουν μελαμβαφῆ ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν, ἀνήκουν δὲ εἰς ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνους. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ γνῶσις τῆς χρήσεως τοῦ χώρου εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους συνέβαλεν εἰς τὴν συνέχισιν τῆς χρήσεώς του πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν κτισμάτων τὴν ἐπακολουθήσασαν τὴν ὑπὸ σεισμοῦ καταστροφήν.

ΤΟΜΕΥΣ β

Ἡ περιοχὴ τοῦ τομέως τούτου, κειμένη πρὸς τὰ νοτιοανατολικὰ τῆς λεγομένης Οἰκίας Τσούντα, εἶχεν ἀνασκαφῇ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου προφανῶς μετὰ τὸ 1886. Εἰς τὰς ἐκθέσεις τοῦ Τσούντα, ὡς καὶ εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του, τὸ ὁποῖον εἶχον τὴν τύχην νὰ μελετήσω, δὲν ἀναφέρονται πληροφορίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἀνασκαφὴν αὐτήν. Ἡ περιοχή της καλυφθεῖσα καὶ πάλιν ἀνωμάλως ὑπὸ τῶν ἀνασκαψάντων εἶχε μεταβληθῇ εἰς ἐρειπιῶνα. Ἡ ἐκ νέου ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου ἦτο ἀπαραίτητος, διότι ἀφ' ἑνὸς θὰ ἀξιοποίει τὴν ἐργασίαν τοῦ διδασκάλου, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ ἀποκαθίστα τὴν μορφὴν τῶν κτισμάτων τῆς παρὰ τὸ δυτικὸν κυκλώπειον τεῖχος κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας, ὑποδεικνυόμενον ὑπὸ τῆς εἰκόνος τοῦ πίν. 127β, πιστεύω ὅτι δικαιολογεῖ πλήρως τὴν προσπάθειάν μας. Εὐτυχῶς εἰς ἀρκετὰ σημεῖα τῆς περιοχῆς εἶχον ἀφεθῇ ἄσκαπτοι μικροὶ χῶροι, οἱ ὁποῖοι διέσωσαν πολυτίμους πληροφορίας.

Ὡς γενικὸν συμπέρασμα δύναται νὰ συναχθῇ ἐκ τῶν διασωθέντων στοιχείων, ὅτι τὰ ἀποκαλυφθέντα θεμέλια ἀνήκουν εἰς τὰς ΥΕ ΙΙΙΒ2 καὶ ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδους. Εὐθὺς κάτωθεν τῶν δαπέδων τῶν ΥΕ ΙΙΙΒ2 κτισμάτων, ἡ ἐπίχωσις, σχετικῶς μικροῦ βάθους, τερματιζομένη ἐπὶ τῶν βράχων τῆς κλιτύος, ἀνάγεται εἰς ΜΕ ΙΙ χρόνους καὶ χαρακτηρίζεται ὑπὸ μινυείων καὶ ἀμαυροχρώμων ὀστράκων. Μάλιστα εἰς ἓν τῶν ἀποκαλυφθέντων ΥΕ ΙΙΙΒ2 δωματίων, εἰς τὸ Ζ3, ἀμέσως κάτωθεν τοῦ δαπέδου του εὑρέθη σκελετὸς ΜΕ χρόνων, τοῦ ὁποίου τὸ ἀπὸ τῆς ὀσφύος τμῆμα εἶχε καταστραφῇ κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ δαπέδου του (πίν. 117β).

Ἡ περιοχή, τμῆμα τῆς ὁποίας παρέχομεν εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 2 τοῦ ἀρχιτέκτονος Kenneth Schaar, εἶχε διαχωρισθῇ εἰς ἀκανονίστους τετραπλεύρους χώρους, τοὺς ὁποίους διακρίνομεν διὰ τῶν γραμμάτων Α ἕως Ζ. Κλίμακες ἀπὸ τὰ ΒΑ. πρὸς τὰ ΝΔ. καὶ παραπλεύρως τούτων κατεσκευασμένοι ὀχετοὶ φέροντες πρὸς τὸ δυτικὸν κυκλώπειον τεῖχος ὁρίζουν τοὺς χώρους τούτους, οἱ ὁποῖοι ἐκαλύφθησαν ὑπὸ κτισμάτων (εἰκ. 2, ΑΑ, ΑΒ, ΓΔ κλπ.). Γνωστὸν πρὸ πολλοῦ ἀποκαλυφθὲν παράδειγμα κλίμακος καὶ ὀχετοῦ, διατηρεῖται κατὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς λεγομένης Οἰκίας Τσούντα (πίν. 127β, ΑΑ).

Ἡ ἀπότομος φορὰ τῆς κλιτύος ἐπέβαλε τὴν κατασκευὴν καὶ χρῆσιν πυκνοῦ δικτύου ὀχετῶν, δείγματα τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθησαν καὶ πάλιν εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ τομέως. Καλῶς διατηρουμένη κλῖμαξ ἀπεκαλύφθη μεταξὺ τῶν χώρων Α καὶ Β (εἰκ. 1 καὶ πίν. 123). Ὑπὸ τὰς βαθμίδας της, πολλαὶ τῶν

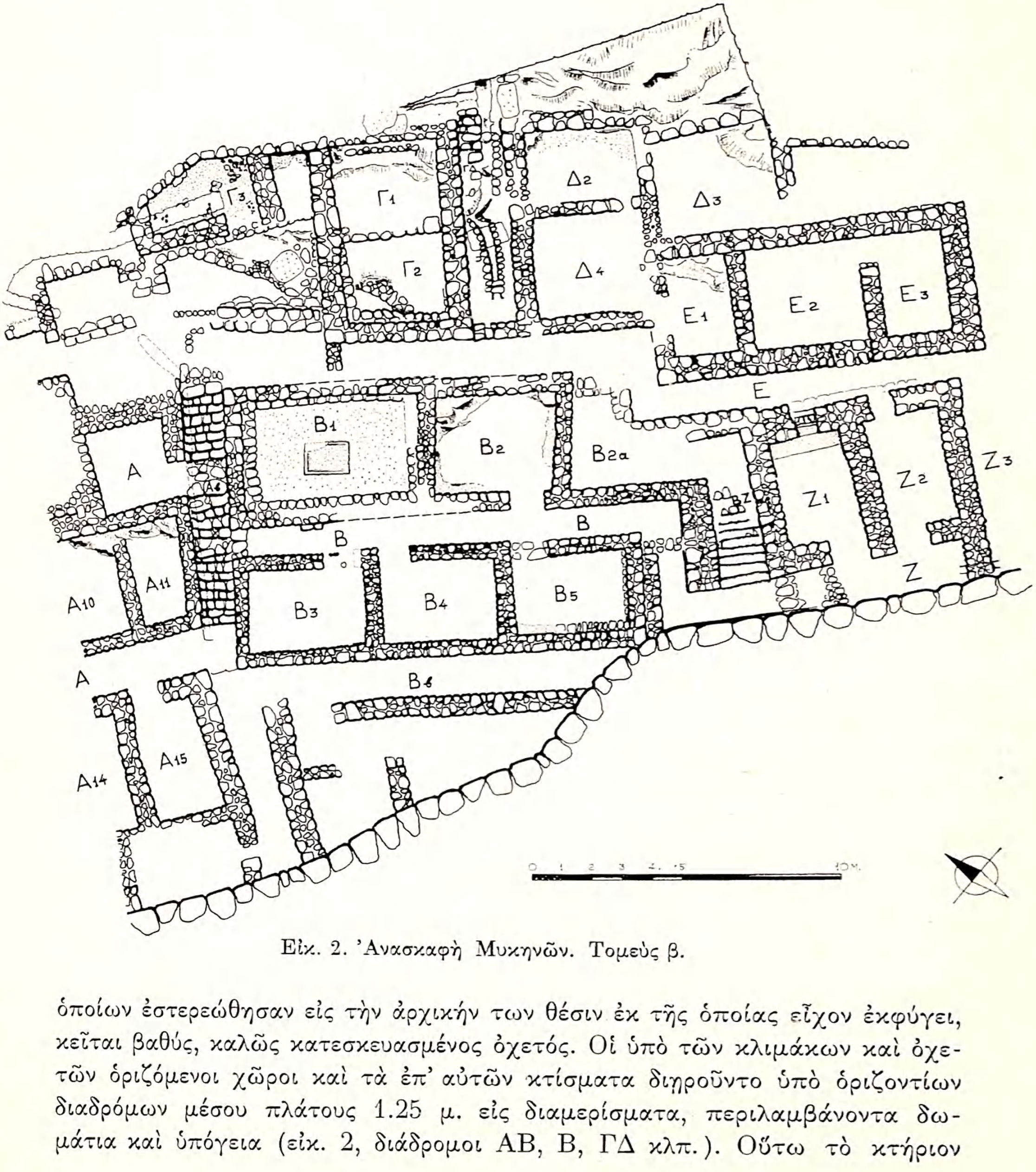

Εἰκ. 2. Ἀνασκαφὴ Μυκηνῶν. Τομεὺς β.

ὁποίων ἐστερεώθησαν εἰς τὴν ἀρχικήν των θέσιν ἐκ τῆς ὁποίας εἶχον ἐκφύγει, κεῖται βαθύς, καλῶς κατεσκευασμένος ὀχετός. Οἱ ὑπὸ τῶν κλιμάκων καὶ ὀχετῶν ὁριζόμενοι χῶροι καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν κτίσματα διῃροῦντο ὑπὸ ὁριζοντίων διαδρόμων μέσου πλάτους 1.25 μ. εἰς διαμερίσματα, περιλαμβάνοντα δωμάτια καὶ ὑπόγεια (εἰκ. 2, διάδρομοι ΑΒ, Β, ΓΔ κλπ.). Οὕτω τὸ κτήριον

Β διεκρίνετο τοῦ κτηρίου Γ ὑπὸ τοῦ διαδρόμου Γ, διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ δὲ διαδρόμου Β ἐχωρίζετο εἰς δύο τετράπλευρα τμήματα εἰς τὸ δυτικώτερον τῶν ὁποίων διατηροῦνται τρία ὑπόγεια δωμάτια (εἰκ. 2, Β3, Β4 καὶ Β5). Τὰ ὑπόγεια ταῦτα ἔχουν καλῶς διατηρουμένας θύρας (μέσου πλάτους 1.05 μ.) πρὸς τὸν διάδρομον Β, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ ΒΔ. ἄκρον του ἔχει ἰδίαν θύραν πρὸς τὴν κλίμακα ΑΒ. Κατὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον του κάμπτεται πρὸς τὸν διάδρομον Ζ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπεκλείετο διὰ θύρας. Ἐπὶ τῶν ὑπογείων τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ κτηρίου Β θὰ ὑπῆρχεν ἀνώγειον διαμέρισμα εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ δωματίου Β1, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ κύριον μέρος τοῦ κτηρίου (εἰκ. 2 καὶ πίν. 121). Εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο, μήκους 6 μ. καὶ πλάτους 3.60 μ., καὶ κατὰ μῆκος τοῦ βορείου καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου του διασῴζονται σαφῆ λείψανα ἑδράνου, πλάτους 0.40 μ. καὶ ὕψους 0.45 μ. Ἴσως τὸ ἕδρανον συνεχίζετο καὶ κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος δυστυχῶς εἶχε πρὸ πολλοῦ καταρρεύσει. Ὀλίγον ἔξω τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ δωματίου ἀπεκαλύφθη καλῶς διατηρούμενον τετράπλευρον κατασκεύασμα, μήκους 1.60 μ., πλάτους 1.10 μ. καὶ ὕψους 0.25 μ., ἐκ πωρολίθου καὶ πλέσιας. Μικρὸν τμῆμα τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ κτίσματος τούτου εἶχε προηγουμένως καταστραφῆ. Ἡ ἐπιφάνειά του φέρει ἴχνη μόνον πυρὸς καὶ δὲν εἶναι ἰσχυρῶς πυρακτωμένη. Τοῦτο ἴσως φανερώνει ὅτι τὸ κτίσμα δὲν ἦτο ἑστία χρησιμοποιουμένη συνεχῶς δι' οἰκιακὰς χρήσεις καὶ θέρμανσιν, ἀλλὰ εἰδικὸν κτίσμα περιωρισμένης χρήσεως προφανῶς λατρευτικῆς, εἶδος βωμοῦ. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει καὶ τὸ κατὰ μῆκος τῶν τοίχων ἕδρανον, μοναδικὸν εἰς δωμάτιον οἰκήματος. Ἡ εἴσοδος τοῦ δωματίου Β1 ἦτο εἰς τὸν νότιον τοῖχον καὶ ἤνοιγε πρὸς τὸν προθάλαμον Β2 (εἰκ. 2). Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ὑπὸ τὸν προθάλαμον εἶχεν ἀφεθῆ ὑπόγειον μὲ θύραν πρὸς τὸν διάδρομον Β, ἐνῷ ὁ κάτωθεν τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Β1 χῶρος εἶχε πληρωθῆ λίθων δημιουργούντων καλῶς ἐπεστρωμένον ἐπίπεδον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐτέθη τὸ κεχρισμένον δάπεδον. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς κατασκευῆς του ὡς καὶ τὸ εἰς τὸ δωμάτιον Β1 λατρευτικὸν ἴσως κτίσμα καὶ τὸ ἕδρανον, ὑποδεικνύουν νομίζω ἰδιαιτέραν τινὰ χρῆσιν διὰ τὸ κτήριον Β· ἴσως εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἦτο κατοικία ἱερέως, χρησιμοποιουμένη καὶ διὰ λατρευτικοὺς σκοπούς. Εἰς τὸ ἀνώγειον τμῆμα τοῦ προθαλάμου Β2 εἰσήρχοντο ἐκ τοῦ χώρου Β2α, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἐσχημάτιζεν εὐρὺ ἄνδηρον ἀνοικτὸν πρὸς τὸν διάδρομον Ε (εἰκ. 2)· ὑπὸ τὸ ἄνδηρον διέρχεται βαθὺς ὀχετός.

Ὁ διάδρομος Γ χωρίζει τὸ κτήριον Β ἀπὸ τὸ κτήριον Γ, τὸ ὁποῖον κεῖται πρὸς τὰ ΒΑ. Μικρὸν τμῆμα τοῦ κτηρίου Γ διεσώθη, ἐπὶ τῶν λειψάνων του δὲ εὑρέθησαν ὑπολείμματα Ἑλληνιστικοῦ κτίσματος, ἡ κατασκευὴ τοῦ ὁποίου κατέστρεψε τὸ μεγαλύτερον μέρος του. Τμῆμα δωματίου (εἰκ. 2, Γ3), προφανῶς μαγειρείου, διεσώθη κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου. Τὸ κεχρισμένον δάπεδόν του ἐκαλύπτετο ὑπὸ τέφρας εἰς μίαν δὲ γωνίαν του εὑρέθη σωρὸς τεθραυσμένων ἀγγείων (πίν. 129), μερικὰ τῶν ὁποίων προφανῶς ἦσαν μαγει-

ρικὰ σκεύη. Ἐκ τούτων ἀξιοσημείωτα εἶναι πύραυνον καὶ εὐρὺ ταψίον χρήσιμον διὰ τὴν ὄπτησιν κρεάτων εἰς ἀνοικτὴν ἑστίαν (πίν. 125α - β). Τεμάχια μικρὰ παρομοίων σκευῶν εἶχον προηγουμένως εὑρεθῆ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς προϊστορικῶν οἰκισμῶν, ἀλλ' εἶναι ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνευρέθησαν σχεδὸν πλήρη δείγματα σκευῶν τῶν τύπων τούτων. Ἴσως πρέπει νὰ μνημονευθοῦν καὶ οἱ εὑρεθέντες ἀμφορεῖς, ὁ κάλαθος καὶ τὰ τεμάχια πίθων τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ΥΕ IIIB2 ἢ καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ΥΕ IIIΓ περιόδου. Πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ μαγειρείου θὰ ὑπῆρχε διάδρομος, τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἐπιχρίσματος. Εἰς τὸν πρὸ τοῦ μαγειρείου χῶρον εὑρέθησαν σωροὶ λίθων, προφανῶς ἀποτεθέντες ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ Τσούντα, κάτωθεν δ' αὐτῶν ἀπεκαλύφθησαν λείψανα μεσοελλαδικοῦ κτηρίου τεθεμελιωμένου ἐπὶ τοῦ βράχου.

Μόλις διατηρουμένη κλῖμαξ καὶ ὀχετὸς διακρίνουν τὸ κτήριον Γ ἀπὸ τοῦ κτηρίου Δ, μικρὸν μόνον τμῆμα τοῦ ὁποίου ἀνεσκάφη ἐφέτος. Πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ Δ ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ κτήριον Ε, ἀποτελούμενον τουλάχιστον ἀπὸ τρία συνεχόμενα δωμάτια (εἰκ. 2, Ε1, Ε2, καὶ Ε3). Τὸ μεσαῖον μεγαλύτερον δωμάτιον ἔχει μῆκος 4.60 μ. καὶ πλάτος 3.60 μ., ἐνῷ τὰ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τμήματα ἔχουν μῆκος μόνον 2 μέτρων.

Ὁ διάδρομος Ε χωρίζει τὸ κτήριον Δ ἀπὸ τὰ πρὸς τὰ ΝΑ. του κείμενα ὑπόγεια δωμάτια Ζ1 καὶ Ζ2, τὰ ὁποῖα μετὰ τοῦ πρὸ αὐτῶν διαδρόμου Ζ καταλαμβάνουν τὸν χῶρον τὸν πρὸ τοῦ δυτικοῦ Κυκλωπείου τείχους (εἰκ. 2 καὶ πίν. 126β). Εἶναι προφανές, ὅτι ὑπεράνω τῶν ὑπογείων ἦτο ἱδρυμένον ἀνώγειον διαμέρισμα μὲ εἰσόδους πρὸς τὸν διάδρομον Ε. Μικρὸν τμῆμα κεχρισμένου δαπέδου, διασωθὲν εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ ἀνωγείου ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ ὑπ' αὐτὸ ὑπόγειον εἶχεν ὕψος 2.30 μ. Ὁ διάδρομος Ζ κατὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον του ἐκλείετο ὑπὸ τοίχου τερματιζομένου ἐπὶ τοῦ Κυκλωπείου τείχους (εἰκ. 2 καὶ πίν. 126β). Τὸ ΒΔ. ἄκρον του ἔφερε πρὸς τὴν βάσιν τῆς κλίμακος ΒΖ, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεκοινώνει μὲ τὸ ἄνδηρον τοῦ κτηρίου Β (εἰκ. 2, πίν. 126β καὶ 128). Πρὸς τούτοις κατὰ τὸ ΒΔ. ἄκρον του ἐστρέφετο πρὸς τὸν διάδρομον Β, τὸ ἄνοιγμα ὅμως τῆς στροφῆς ἐκλείετο ὑπὸ θύρας. Εἰς ΥΕ IIIΓ χρόνους τὸ πρὸς τὸν διάδρομον Β τμῆμα τοῦ διαδρόμου Ζ ἐσμικρύνθη διὰ τῆς κατασκευῆς τοίχου, ἔτι δὲ καὶ ἡ πρὸς τὴν κλίμακα ΒΖ φορά του ἀπεκλείσθη ὑπὸ φρεατοειδοῦς κατασκευάσματος, τὸ ὁποῖον εὑρέθη πλῆρες τέφρας (πίν. 128).

Εἰς ὀλίγα μόνον τμήματα τοῦ ἀποκαλυφθέντος χώρου εὑρέθη ἄσκαπτος ἐπίχωσις, περιέχουσα πλῆθος ὀστράκων, ἡ μελέτη τῶν ὁποίων θὰ ἀποβῆ πολὺ χρήσιμος. Λόγῳ τῆς ἐλλείψεως τεχνιτῶν ὀλίγα μόνον τῶν ὀστράκων τούτων κατέστη δυνατὸν νὰ συγκολληθῶσιν· ἐλπίζεται, ὅτι τοῦτο θὰ καταστῆ δυνατὸν εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον. Παραθέτω μόνον ὀλίγα ὄστρακα, ἀποδεικνύοντα τὴν σπουδαιότητά των διὰ τὸν μελετητὴν τῆς ΥΕ κεραμεικῆς. Ὁ βαθύς, δίωτος σκύφος ὑπ' ἀριθ. 2825 χαρακτηρίζει τὴν μεγάλην πλειονοψηφίαν τῶν εὑρεθέντων

ὀστράκων (πίν. 126α). Εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου ἀνήκουν τὰ ὄστρακα τῆς εἰκόνος τοῦ πίν. 124β. Τὸ σπουδαιότερον τούτων ἀνήκει εἰς εὐρύστομον ἀμφορέα, εἰς τὸν ὦμον τοῦ ὁποίου θὰ εἰκονίζετο κυνήγιον ἐλάφων: τὸ ἀκόντιον κυνηγοῦ εἶναι ἐμπεπηγμένον εἰς τὴν ράχιν τραυματισθείσης ἐλάφου. Μικρότερον τὸ μέγεθος ὄστρακον, ἀνῆκον εἰς βαθὺν σκύφον, φέρει κεφαλὴν ταύρου ἐζωγραφημένην καλλιτεχνικώτατα, ἐνῷ δύο μικρότερα ὄστρακα δυστυχῶς μὴ συνδεόμενα, φέρουν παράστασιν μικροῦ ζῴου στρέφοντος τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω (πρὸς κυνηγόν;). Πλὴν τῶν ὀστράκων εὑρέθησαν καὶ πολλὰ τμήματα μυκηναϊκῶν εἰδωλίων τῶν γνωστῶν τύπων, ἓν τῶν ὁποίων παριστᾷ καθημένην γυναικείαν μορφήν (θεάν;).

Ἐλπίζεται, ὅτι θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῆς κλιτύος εἰς μελλοντικὴν ἀνασκαφήν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

12. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΣΣΗΝΗΣ

(Παρένθ. πίν. Ϛ′ καὶ Ζ′)

Μὴ κατορθωθείσης ἐφέτος, λόγῳ ἀσθενείας τοῦ ἀνασκάπτοντος Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας, τῆς ἐνεργείας σκαφικῆς ἐρεύνης ἐν Μεσσήνῃ, καθ' ἣν εἶχε προγραμματισθῆ ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀνατολικῶς τῆς «Ἀγορᾶς» βαινούσης ἀνωφεροῦς ὁδοῦ, ἥτις νέα καὶ πολλὰ θὰ προσέθετεν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, χρήσιμα εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ θεάτρου, τοῦ προπύλου καὶ τοῦ Συνεδρίου (=βουλευτηρίου), ἡ ἐργασία περιωρίσθη εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἐκτέλεσιν σχεδίων τῆς ἀνασκαφῆς, τὰ μέτρα τῶν ὁποίων εἶχον ληφθῆ κατὰ προηγουμένας σκαφικὰς περιόδους.

Οὕτω κατηρτίσθη ὑπὸ τὴν ἄμεσον καθοδήγησιν τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου, ἡ σύνταξις τῶν παρατιθεμένων τριῶν ἐγκαρσίων κατακορύφων τομῶν τοῦ τετραστῴου συγκροτήματος, ἤτοι:

α) μιᾶς πρώτης διηκούσης διὰ τοῦ ἄξονος τοῦ θεάτρου καὶ προεκτεινομένης εἰς τὸ ἀνατολικὸν πρόπυλον καὶ τὸ Συνέδριον μὲ ὄψιν πρὸς Ἀνατολάς (παρένθ. πίν. Ϛ′, ἀριθμὸς 1).

β) δευτέρας διηκούσης διὰ τοῦ ἄξονος τοῦ οἴκου καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐσωτερικῆς στοᾶς μέχρι τῆς μικρᾶς νοτιοανατολικῆς εἰσόδου μὲ ὄψιν πρὸς Ἀνατολάς (παρένθ. πίν. Ϛ′, ἀριθμὸς 2) καὶ

γ) μιᾶς τρίτης διηκούσης διὰ τοῦ βορείου προπύλου καὶ τῆς μνημειώδους κλίμακος, τεμνούσης κατὰ πλάτος τὰς δύο στοάς, βόρειον καὶ νοτίαν, τὸν ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ὑγείας καὶ τὸν ἀποστραγγιστήριον ὀχετὸν τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ συγκροτήματος (παρένθ. πίν. Ϛ′, ἀριθμὸς 3).

Κατηρτίσθη ἐπίσης εἰς μεγάλην κλίμακα ἀξονομετρικὴ ἀναπαράστασις τῆς «Ἀγορᾶς» τῆς Μεσσήνης, ὡς αὕτη ἐξειλίχθη εἰς Ἀσκληπιεῖον, διὰ τῆς προσθήκης τοῦ περὶ τὴν αὐλὴν ἐσωτερικοῦ τετραστῴου. Διὰ τῆς ἀναπαραστάσεως ταύτης (παρένθ. πίν. Ζ′) λαμβάνει τις σαφῆ εἰκόνα τῆς ὅλης συνθέσεως τοῦ τετραστῴου συγκροτήματος τῆς «Ἀγορᾶς», ἤτοι α) τοῦ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν θεάτρου (εἰκ. 1, Α), τοῦ ἀνατολικοῦ προπύλου (εἰκ. 1, Β) καὶ τοῦ Συνεδρίου (βουλευτηρίου) (εἰκ. 1, Γ), β) τῆς κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν μνημειώδους κυρίας κλιμακωτῆς εἰσόδου (εἰκ. 1, Θ) μετὰ τοῦ προπύλου της καὶ τῶν ἑκατέρωθεν αὐτῆς χώρων τοῦ «Σεβαστείου» (Σ, Σ), εἰς οὓς ἀνῆγον δύο κρυπταὶ ἐπικαμπεῖς κλίμακες (Π, Π) ἀνοιγόμεναι εἰς τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον ὑποστηρίξεως, γ) τοῦ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἰδιοτύπου ναοῦ τῆς

ΤΟΜΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΞΟΝΑ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΠΥΛΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΜΕ ΟΨΙΝ ΠΡΟΣ ΑΝΑΤΟΛΑΣ

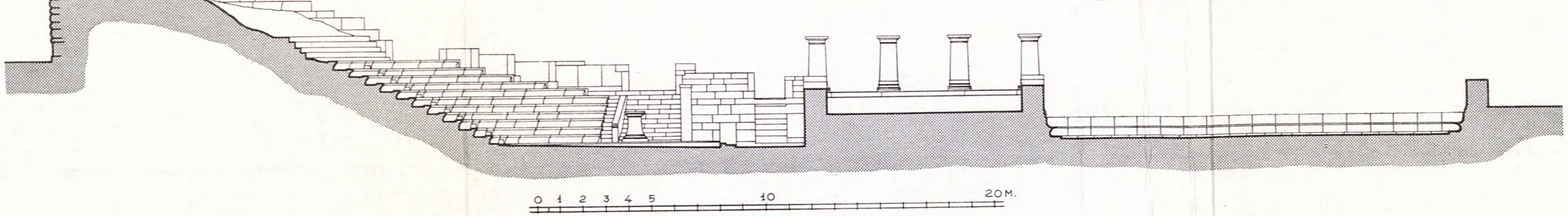

ΚΑΤΑ ΜΗΚΟΣ ΤΟΜΗ ΔΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΜΕ ΟΨΙΝ ΠΡΟΣ ΑΝΑΤΟΛΑΣ

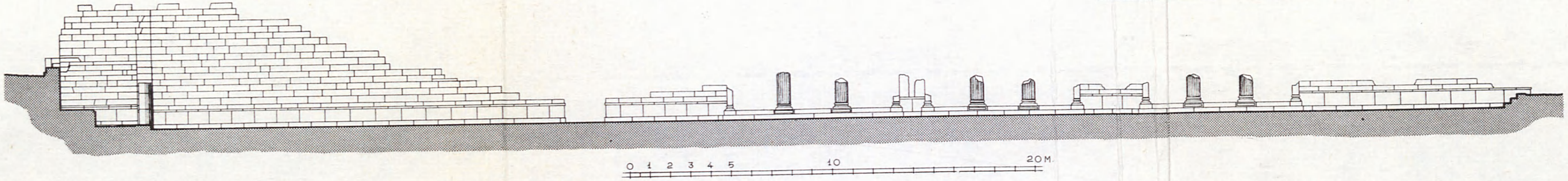

ΤΟΜΗ ΔΙΑ ΤΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΔΟΥΣ ΚΛΙΜΑΚΟΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΥΠΟΓΕΙΟΥ ΟΧΕΤΟΥ ΜΕ ΟΨΙΝ ΠΡΟΣ ΑΝΑΤΟΛΑΣ

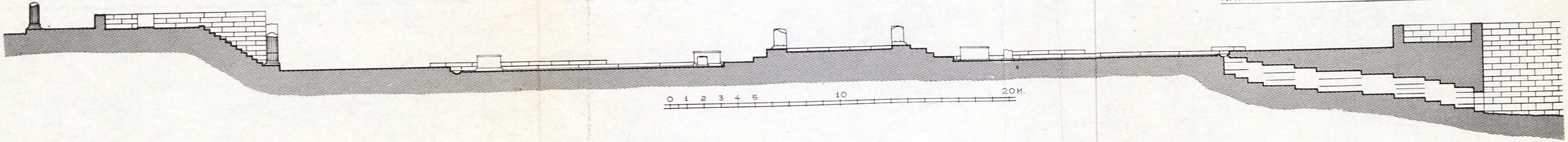

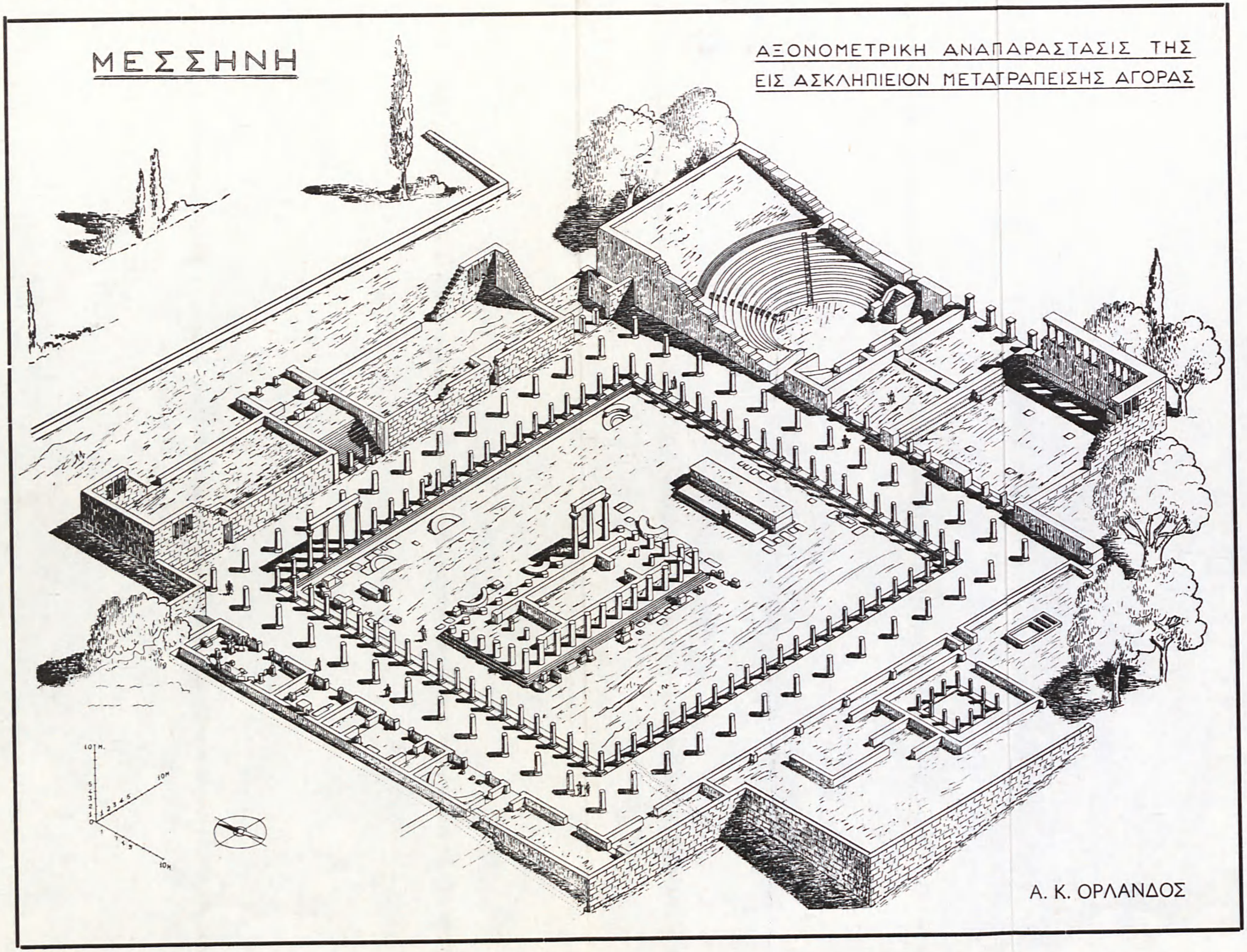
ΜΕΣΣΗΝΗ
ΑΞΟΝΟΜΕΤΡΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ
ΕΙΣ ΑΣΚΛΗΠΙΕΙΟΝ ΜΕΤΑΤΡΑΠΕΙΣΗΣ ΑΓΟΡΑΣ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

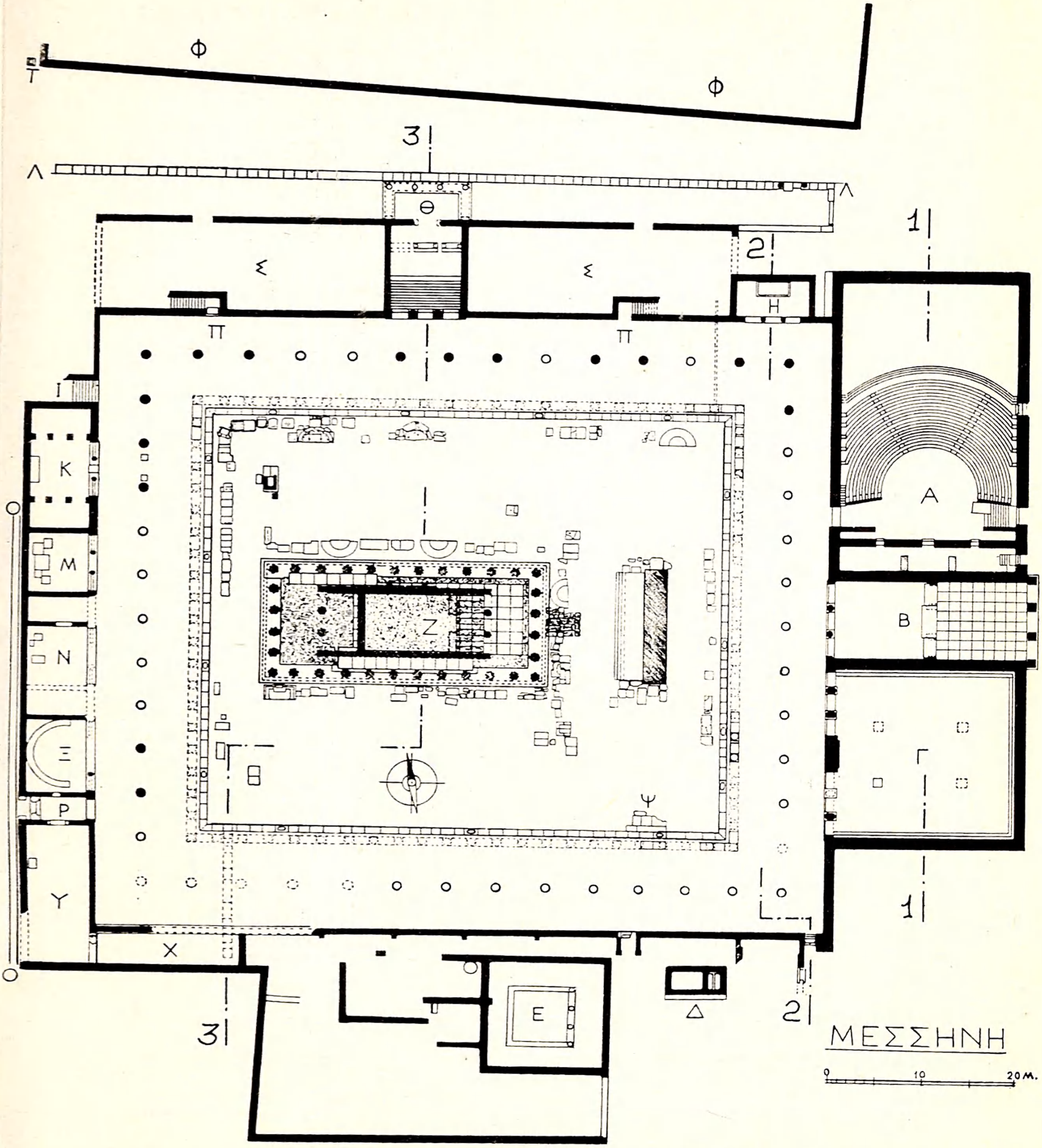

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς «'Αγορᾶς» τῆς Μεσσήνης μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1972 δεικνύουσα τὴν θέσιν τῶν τομῶν 1, 2 καὶ 3 τοῦ συνημμένου παρενθέτου πίνακος Ϛ'.

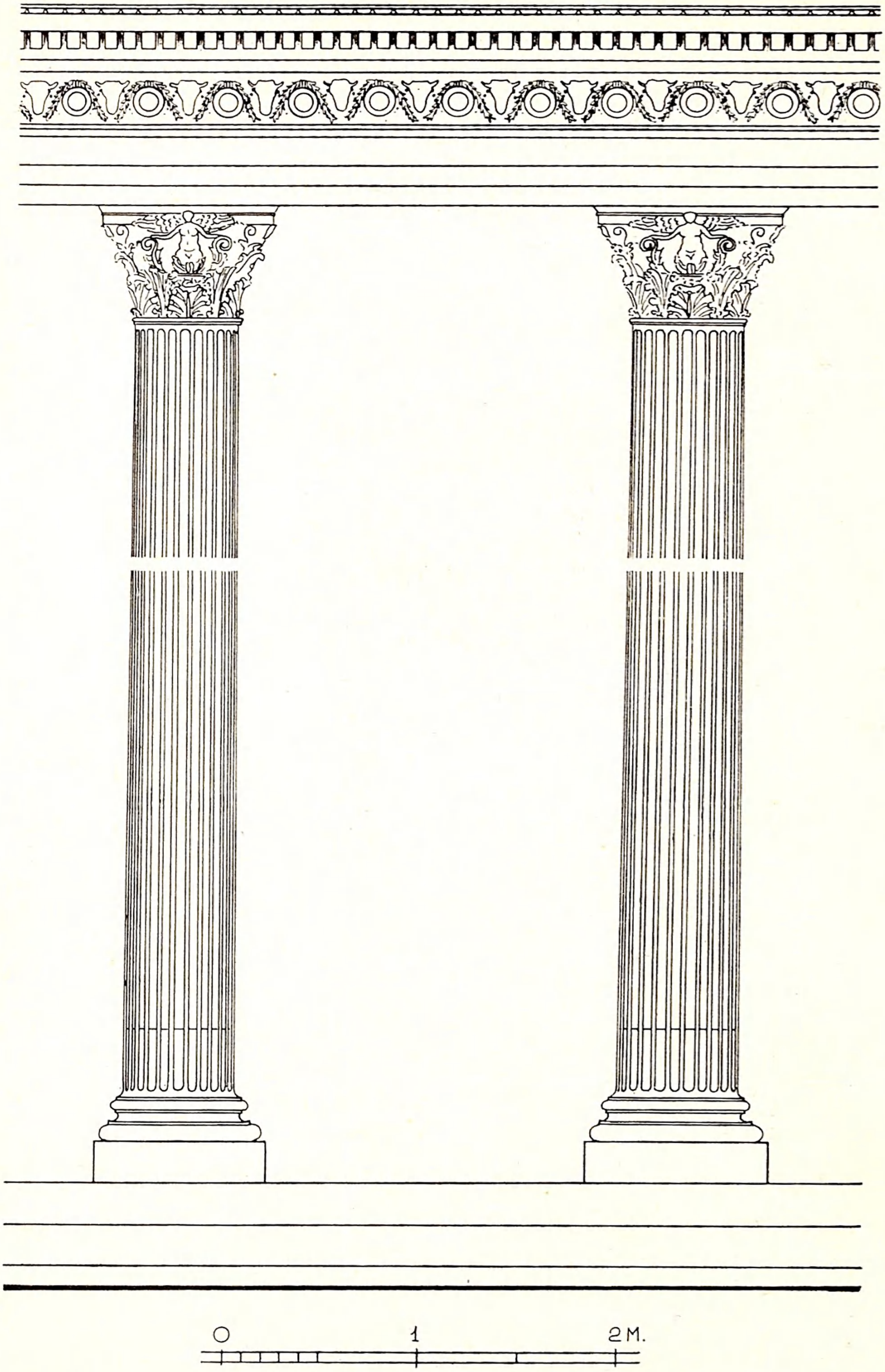

Εἰκ. 2. Μεσσήνη. Ἀναπαράστασις τῶν πωρίνων ραβδωτῶν κιόνων καὶ τοῦ θριγκοῦ τῶν ἐσωτερικῶν κιονοστοιχιῶν.

'Αρτέμιδος (Κ) καὶ τῶν ἐν συνεχείᾳ αὐτοῦ μεταξὺ δύο εἰσόδων (Ι καὶ Ρ) τεσσάρων διαμερισμάτων (Μ, Ν, Ξ, Υ) καὶ δ) τοῦ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν πρυτανείου (;) (Ε) καὶ τοῦ παρ' αὐτὸ ἡρῴου (Δ). Λαμβάνει τις ἐπίσης εἰκόνα τοῦ ἀποτελοῦντος τὸ κέντρον τοῦ συγκροτήματος καὶ κατὰ μικρασιατικὰ πρότυπα ὑπὸ τεσσάρων στοῶν περιβαλλομένου, περιπτέρου (6 × 12 κίονες) ναοῦ τοῦ 'Ασκληπιοῦ καὶ τῆς 'Υγείας (Ζ), τοῦ ἀρχικῶς πωρίνου καὶ ἀργότερον λιθίνου, τοῦ πρὸς 'Ανατολὰς αὐτοῦ ἐπιμήκους βωμοῦ, ἀκόμη δὲ καὶ τῶν πέριξ αὐτοῦ πολλαπλῶν ἀναθημάτων, ἐν οἷς καὶ τρεῖς ἡμικυκλικαὶ ἐξέδραι (εἰκ. 1), δύο πρὸς Βορρᾶν, μία πρὸς 'Ανατολάς, καὶ μία ὀρθογώνιος πρὸς Νότον (εἰκ. 1), ὡς καὶ τοῦ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς αὐλῆς βωμοῦ τῶν ἐμπύρων θυσιῶν τοῦ ναοῦ τῆς 'Αρτέμιδος καὶ τριῶν ἄλλων παρὰ τὸ βόρειον κράσπεδον τῆς αὐλῆς ἡμικυκλικῶν ἐξεδρῶν, ὧν ἡ ἀνατολικωτάτη ἔφερεν ἐπιγραφὰς μνημονευούσας τὸν 'Ασκληπιὸν καὶ τὴν 'Υγείαν. Κατηρτίσθη τέλος καὶ ἀναπαράστασις τῶν πωρίνων ραβδωτῶν κιόνων (εἰκ. 2) μὲ τὰς ἰωνικάς των βάσεις καὶ τὰ κορινθιακὰ κιονόκρανα κοσμούμενα δι' ἐρωτιδέων καὶ τοῦ ἐπ' αὐτῶν πωρίνου θριγκοῦ (εἰκ. 2 καὶ 3) τῆς πρὸς τὴν αὐλὴν ὄψεως τῆς ἐσωτερικῆς στοᾶς, ἀπαρτιζομένου ἐκ τριμεροῦς ἐπιστυλίου, ζῳφόρου μετὰ διακοσμήσεως ἐκ φιαλῶν καὶ βουκρανίων συμπλεκομένων μετ' ἀνθοπλοκάμων καὶ ὕπερθεν αὐτῆς γείσου μετ' ὀδόντων.

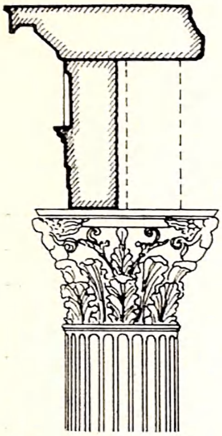

Εἰκ. 3. Μεσσήνη. 'Αναπαράστασις τοῦ πωρίνου θριγκοῦ τῶν ἐσωτερικῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ τετραστῴου.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

13. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΡΧΑΙΑΣ ΗΛΙΔΟΣ

(Πίν. 130 - 141)

Εἰς τὴν ἐφετινὴν ἐν ἀρχαίᾳ Ἤλιδι ἀνασκαφὴν διευθυνομένην ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Νικ. Γιαλούρη τῇ συνεργασίᾳ τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ἀντιπροσωπευομένου ὑπὸ τῆς κ. Βερόνικας Leon - Μητσοπούλου, ἔλαβον μέρος καὶ οἱ κάτωθι ἐπιστημονικοὶ βοηθοί: Χρῆστος Μπουλώτης, Ἀλεξάνδρα Μουλοπούλου, Erwin Pochmarski, R. Sherrer καὶ Fr. Glaser. Ἐπιστάται τῆς ἀνασκαφῆς ἦσαν ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου Πατρῶν Κ. Παυλᾶτος καὶ ὁ φύλαξ Κ. Ἀνδριᾶς. Εἰδικοὶ τεχνῖται διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Νοτίας Στοᾶς ἦσαν οἱ Χρ. Σκόρδος καὶ Ἰ. Τακλῆς.

Αἱ ἐργασίαι ἀπέβλεψαν κυρίως εἰς τὴν συμπληρωματικὴν ἔρευναν τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου καὶ τῆς ἀνατολικῆς παρόδου αὐτοῦ, ὡς καὶ εἰς τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ ἀγωγοῦ τοῦ θεάτρου καὶ τὴν ἔρευναν τοῦ ἀνατολικῶς τοῦ ἀγωγοῦ καὶ τοῦ ὄπισθεν τοῦ ἀνατολικοῦ παρασκηνίου χώρου.

ΚΟΙΛΟΝ ΘΕΑΤΡΟΥ

Εἰς τοῦτο ἐγένοντο συμπληρωματικαὶ τομαὶ πρὸς ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τῆς κλίσεως αὐτοῦ, προκειμένου νὰ ἀποτυπωθῇ τοῦτο ὑπὸ τοῦ καθηγ. Fr. Cooper (πίν. 130α - β). Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀπεκαλύφθησαν πλήρως αἱ σῳζόμεναι λίθιναι βαθμίδες προσβάσεως πρὸς τὸ κοῖλον ὁμοῦ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὰς χαλικοστρώτων.

Κατὰ τὰς γενομένας τομὰς διεπιστώθη ἡ ἐπιμεμελημένη ἐργασία ἐξασφαλίσεως τῶν λίθων τῶν βαθμίδων ἐκ μετατοπίσεως ἢ ὀλισθήσεως διὰ τῆς τοποθετήσεως κάτωθεν (ὑπεράνω τῶν χαλικοστρώτων) καὶ ἑκατέρωθεν τούτων μείγματος ἐκ ποταμίων λίθων καὶ συμπαγοῦς «γλήνας» (πίν. 131α - β, 132α). Τὰ ἐκ τοῦ μείγματος τούτου συγκεντρωθέντα ὄστρακα, ὡς καὶ τὰ κάτωθεν τοῦ χαλικοστρώτου χρονολογοῦν τὴν κατασκευὴν τῶν βαθμίδων εἰς τὸ β' ἥμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Τὰ ἐκ τῶν λοιπῶν στρωμάτων τῶν τομῶν τοῦ κοίλου συγκεντρωθέντα εὑρήματα ἦσαν ὄστρακα, νομίσματα καὶ «εἰσιτήρια» κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Ἐπὶ τῶν παρειῶν ἐξ ἄλλου τῶν γενομένων τομῶν ἐφάνη σαφῶς στρῶμα λεπτῆς λατύπης ἐξ ἀμμολίθου τῆς περιοχῆς, τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὴν κεκλιμένην ἐπιφάνειαν τοῦ κοίλου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐκάθηντο οἱ θεαταί (πίν. 131β). Τοῦ

στρώματος τούτου σῴζονται μεγάλα τμήματα ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἤδη ἀποκαλυφθέντος μέρους τοῦ κοίλου. Τὸ στρῶμα τοῦτο ἐκ λατύπης ἀμμολίθου προσέδιδεν εἰς τὸ κοῖλον ὄψιν λιθίνης κατασκευῆς, ἐναρμονιζομένης οὕτω πρὸς τὰ λοιπὰ λίθινα κτίσματα (σκηνήν, παρασκήνια, παρόδους, βαθμίδας) τοῦ θεάτρου.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΑΝΑΛΗΜΜΑ ΚΟΙΛΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΠΑΡΟΔΟΣ

'Απεμακρύνθησαν οἱ ἐξωτερικῶς τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήμματος τοῦ κοίλου συσσωρευμένοι ἐκ τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν ὄγκοι χωμάτων καὶ ἀπεκαλύφθη τοῦτο καθ' ὅλον τὸ σῳζόμενον αὐτοῦ τμῆμα (πίν. 132β).

'Εξ ἄλλου ἐσωτερικῶς τοῦ ἀναλήμματος τῆς ἀνατολικῆς παρόδου ἐγένοντο νέαι τομαί, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρέθησαν καὶ πάλιν αἱ διαπιστωθεῖσαι καὶ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη[1] σειραὶ ἐξ ὠμῶν πλίνθων, διὰ τῶν ὁποίων συνεκρατεῖτο ἐσωτερικῶς τὸ ἀνάλημμα τοῦτο. 'Εξωτερικῶς καὶ κατὰ μῆκος τοῦ ἀναλήμματος ἐγένοντο τρεῖς τομαί. Εἰς τὴν πρώτην, πλησιεστέραν πρὸς τὴν ὀρχήστραν, εὑρέθησαν εἰς μικρὸν βάθος ὄστρακα γεωμετρικῶν χρόνων, ἐξ ὧν τινα ἀνήκουν εἰς κρατῆρα (πίν. 134α)· εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα εὑρέθησαν ὄστρακα ὡς καὶ πηλίνη κεφαλὴ γυναικείου εἰδωλίου κλασσικῶν χρόνων. Εἰς τὴν δευτέραν τομήν, ἀνατολικῶς τῆς πρώτης, ἐνετοπίσθη φρέαρ κατακεχωσμένον διὰ λεπτοῦ ἀμμοχαλίκου, τοῦ ὁποίου τὸ στόμιον εὑρίσκεται ἐν μέρει κάτωθεν τοῦ θεμελίου τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς παρόδου (πίν. 133α)· ἐντὸς τούτου, κατὰ τὴν κατάχωσίν του ἐτοποθετήθησαν δύο ἐπάλληλοι ὀρθογώνιοι ὀγκόλιθοι λοξῶς πρὸς τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τῆς παρόδου, ἐφ' ὧν οὗτος ἡδράσθη (πίν. 133β). Τὰ ἐκ τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων τοῦ φρέατος, μὴ ἐρευνηθέντος μέχρι τοῦ πυθμένος του, περισυλλεγέντα ὄστρακα εἶναι ὑστέρων κλασσικῶν χρόνων. Ἡ τρίτη τομή, ἀνοιγεῖσα ἀνατολικῶς τῆς προηγουμένης καὶ παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἔδωσεν ἐπίσης ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα ὑστέρων κλασσικῶν χρόνων (πίν. 134β).

ΟΡΧΗΣΤΡΑ

'Απεμακρύνθησαν τὰ σωρευθέντα ἐκεῖ κατὰ τὰς τελευταίας ἐργασίας διαμορφώσεως τοῦ κοίλου χώματα καὶ ἀπεκαλύφθησαν καὶ πάλιν τὰ ἴχνη τοῦ περιθέοντος τὴν ὀρχήστραν κλασσικοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ (πίν. 130α - β).

1. Ἔργον 1970, σ. 132 κέ., εἰκ. 142.

ΑΠΟΧΕΤΕΥΤΙΚΟΣ ΑΓΩΓΟΣ ΟΠΙΣΘΕΝ ΤΗΣ ΣΚΗΝΗΣ

Ἀπεμακρύνθησαν προσωρινῶς αἱ καλυπτήριοι πλάκες τοῦ λιθίνου ἀγωγοῦ (εἰκ. 1), κατὰ τὸ τμῆμα αὐτοῦ τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη πρὸς καθαρισμὸν καὶ μελλοντικὴν λειτουργίαν αὐτοῦ (πίν. 135α). Τὰ σημαντικώτερα τῶν ἐντὸς αὐτοῦ εὑρεθέντων ἀρχαίων ἦσαν ἀκέραια ἀγγεῖα οἰκιακῆς χρήσεως, ρωμαϊκῶν χρόνων (πίν. 135β, 136α - β), λύχνοι ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, νομίσματα ἑλληνιστικῶν χρόνων καὶ δύο χρυσᾶ ἐλάσματα, ἐξ ὧν τὸ ἓν φέρει ἐμπίεστον διακόσμησιν ἐκ σειρῶν κοκκίδων.

Τὸ ὑπολειπόμενον μὴ ἀνασκαφὲν εἰσέτι τμῆμα τοῦ ἀγωγοῦ ἀνεζητήθη καὶ εὑρέθη εἰς τὸν παρακείμενον βορειότερον τοῦ θεάτρου ἰδιόκτητον ἀγρόν, ἀπεκαλύφθη δὲ τοῦτο εἰς μῆκος 10 μ. (πίν. 137α)· ἀπὸ τοῦ σημείου ὅμως τούτου τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα τοῦ ἀγωγοῦ, κείμενον εἰς μικρὸν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους βάθος, ἔχει καταστραφῆ, προφανῶς ὑπὸ τῶν καλλιεργητῶν. Ὁ πλήρης καθαρισμὸς κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος καὶ τοῦ νέου τούτου ἀποκαλυφθέντος τμήματος καὶ ἡ ἐκτέλεσις μικρῶν τεχνικῶν ἔργων εἰς τὸ ἐλλεῖπον τμῆμα τοῦ ἀγωγοῦ θὰ ἐπιτρέψουν τὴν λειτουργίαν τοῦ συνόλου τοῦ ἀποχετευτικοῦ συστήματος τοῦ θεάτρου, πρὸς προστασίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν πλημμυρούντων τοῦτο ὀμβρίων ὑδάτων.

ΚΤΙΣΜΑΤΑ ΟΠΙΣΘΕΝ ΤΗΣ ΣΚΗΝΗΣ

Διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ χώρου ὄπισθεν τῆς σκηνῆς καὶ ἀνατολικῶς τοῦ ἀγωγοῦ ἠνοίχθησαν πέντε τομαί (διαστάσεων ἑκάστη 4 × 4 μ.). Ἐντὸς αὐτῶν ἀπεκαλύφθησαν λείψανα κτηρίων ἑλληνιστικῶν χρόνων, κατεσκευασμένων ἐξ ἀργῶν ἢ ἡμικατειργασμένων λίθων (πίν. 138α-β). Τινὰ τῶν κτηρίων τούτων εἶχον ἐπισκευασθῆ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους· ἐντὸς αὐτῶν εὑρέθησαν πολυάριθμα ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα, πολλὰ τούτων τοῦ τύπου τῶν Gnathian, West-Slope ὡς καί «ἠλειακὰ» ἀγγεῖα, μεγαρικοὶ σκύφοι καὶ λύχνοι (πίν. 134γ). Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ ἀποκάλυψις θησαυροῦ ἐξ εἴκοσι καὶ δύο νομισμάτων, ἠλειακῶν τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, τῶν πλείστων ἀργυρῶν, ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἐπί τινων τῶν λειψάνων τῶν κτισμάτων τούτων εὑρέθησαν τάφοι κεραμοσκεπεῖς, ρωμαϊκῶν χρόνων (πίν. 138α)· εἷς τούτων εἶχε παρὰ τὴν ἑτέραν τῶν στενῶν πλευρῶν αὐτοῦ δύο λοπάδας ἀβαφεῖς, καλῆς διατηρήσεως (πίν. 137β).

Ὅθεν καθίσταται σαφὲς ὅτι ὁ ὄπισθεν τῆς σκηνῆς χῶρος ἦτο πυκνῶς ᾠκοδομημένος, ὄχι μόνον κατὰ τὸ τμῆμά του ἀνατολικῶς τοῦ ἀγωγοῦ ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα αὐτοῦ, αἱ οἰκοδομαὶ δὲ αὗται ἐχωρίζοντο μεταξύ των δι' ὁδῶν. Μία τῶν ὁδῶν διαγράφεται σαφῶς ὑπεράνω καὶ κατὰ μῆκος τοῦ ἀγωγοῦ, ἑτέρα δὲ ὄπισθεν τῆς σκηνῆς καὶ παραλλήλως πρὸς ταύτην.

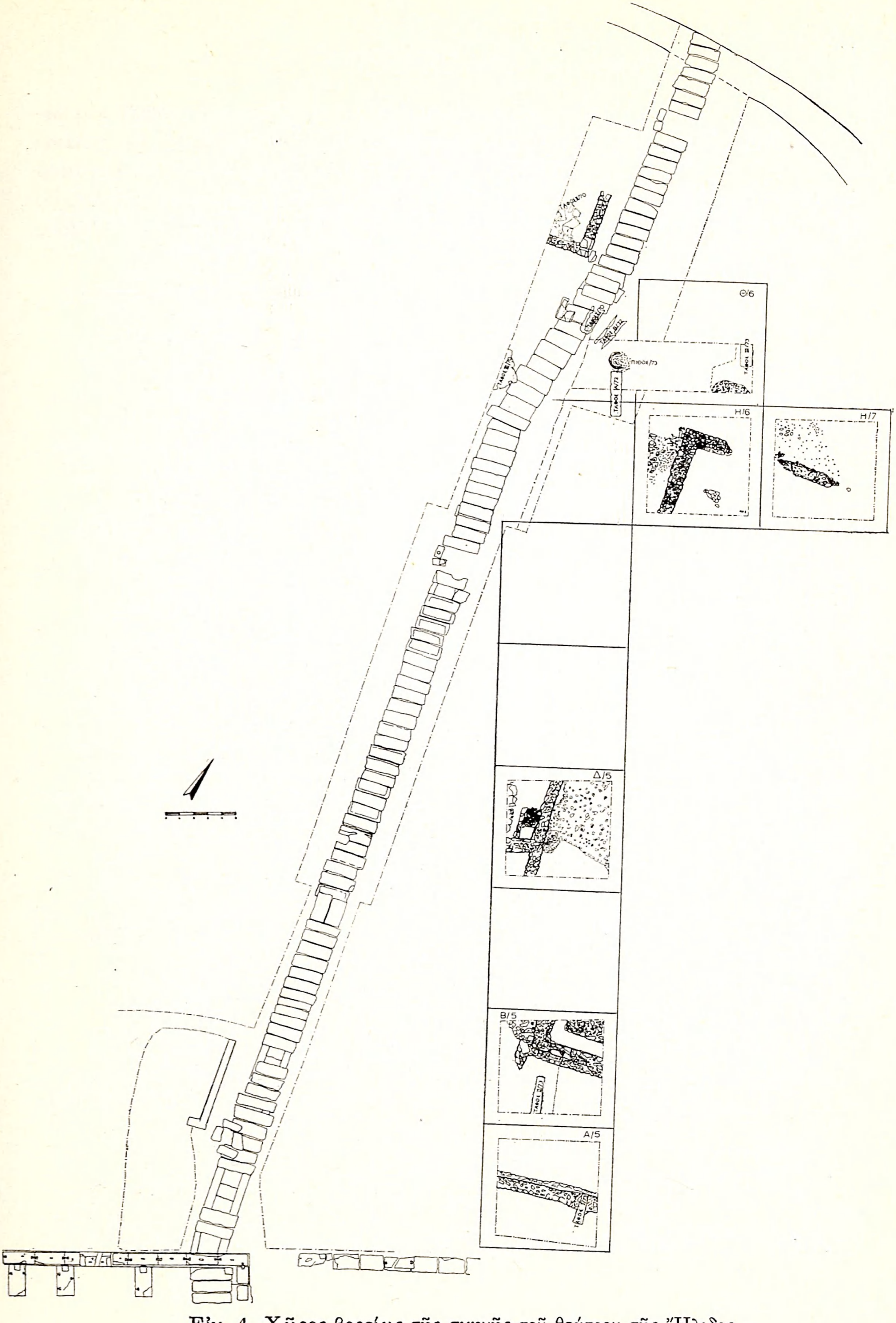

Εἰκ. 1. Χῶρος βορείως τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τῆς Ἤλιδος.

ΝΟΤΙΑ ΣΤΟΑ

Τὰ ἐκ τῶν παρελθόντων ἐτῶν ἐναπομείναντα [1] δύο μεγάλα τμήματα ψηφιδωτῶν δαπέδων (εἰκ. 2, 3), παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, ἀπεκαλύφθησαν ἐκ νέου καὶ ἀφοῦ ἐκαθαρίσθησαν ἐκ τῶν ριζῶν τῆς ἀφθόνως ἐκεῖ φυομένης γλυκορρίζης (πίν. 139 - 141α) ἀπεκολλήθησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὰς ἀποθήκας τῆς Ἤλιδος

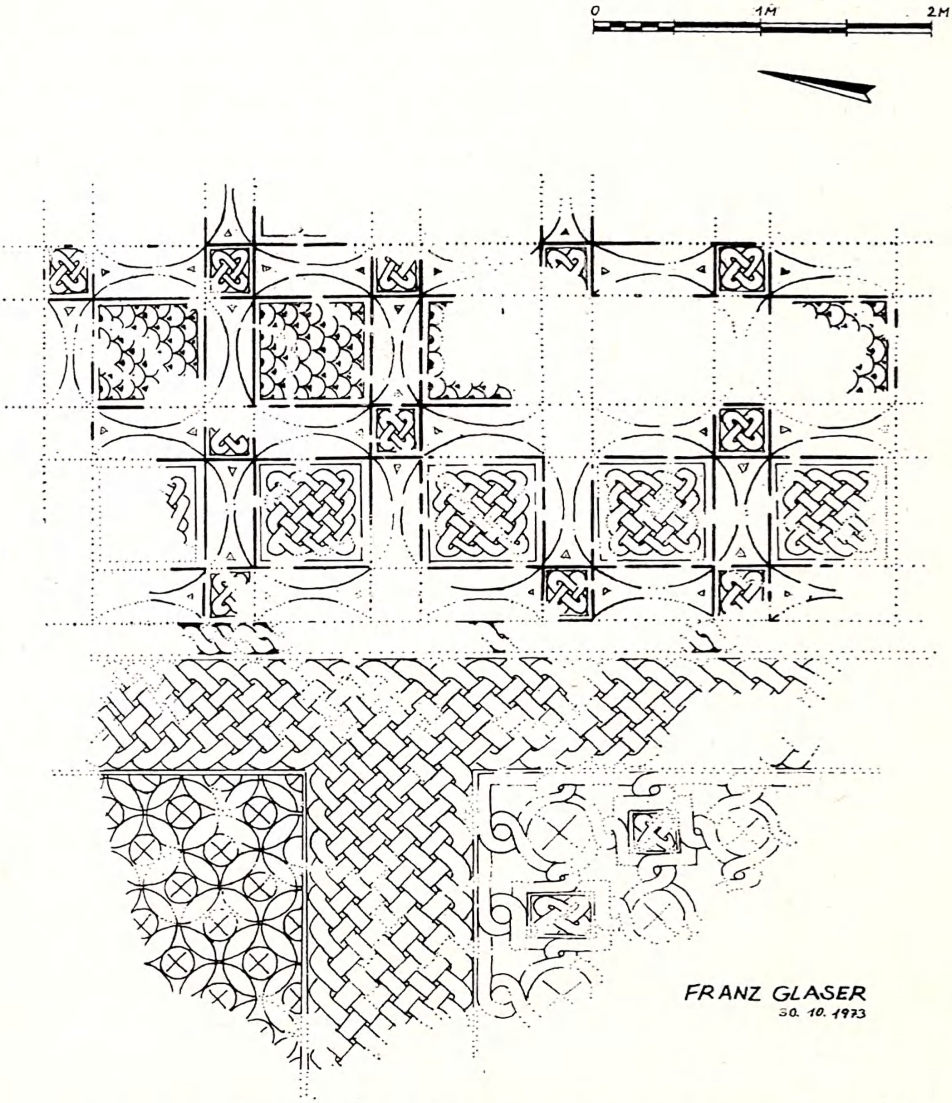

Εἰκ. 2. Ἀρχαία Ἦλις. Τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου εἰς τὴν νοτίαν στοάν.

1. Ἔργον 1964, σ. 118 κέ., εἰκ. 143, 146 - 149.

πρὸς συντήρησιν, ἥτις προβλέπεται νὰ συντελεσθῇ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος. Ἡ ὡς ἄνω ἐργασία ἦτο ἐπιβεβλημένη ὄχι μόνον ἐκ λόγων προστασίας καὶ συντηρή-

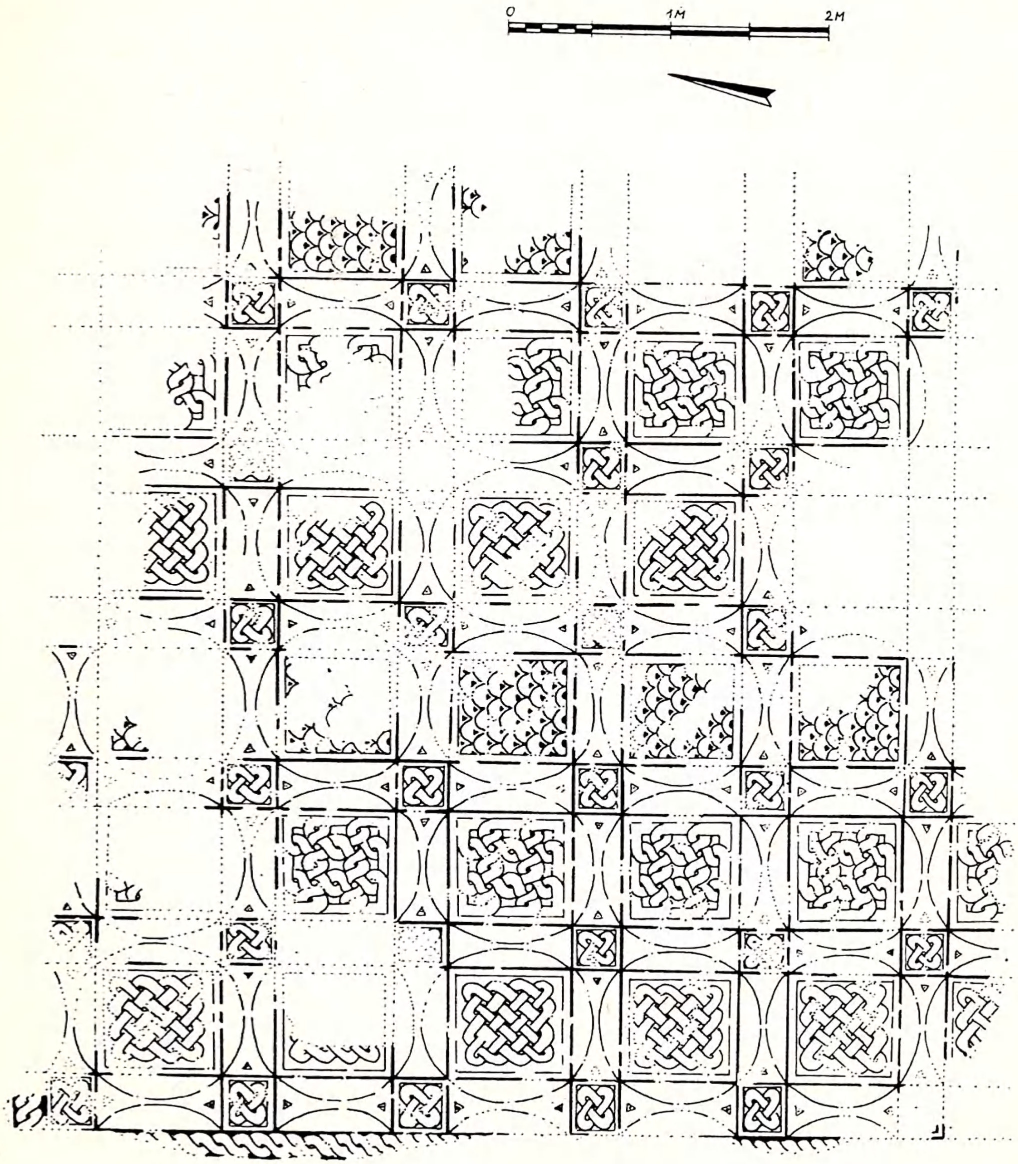

Εἰκ. 3. Ἀρχαία Ἦλις. Τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου εἰς τὴν νοτίαν στοάν.

σεως αὐτῶν τούτων τῶν ψηφιδωτῶν, ἀλλὰ καὶ ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ εἰς βάθος ὑπὸ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον ἔρευνα τοῦ δαπέδου τῆς Νοτίας Στοᾶς. Ἡ διακό-

σμησις τῶν ψηφιδωτῶν συνίσταται ἐκ σειρῶν ἐφαπτομένων κύκλων μετὰ ἐγγεγραμμένων ἐντὸς αὐτῶν τετραγώνων, πληρουμένων διὰ φολιδωτῶν κοσμημάτων ἢ ταινιοειδοῦς πλοχμοῦ.

Ἐκτὸς τούτου ἠνοίχθησαν νέαι τομαὶ πρὸ τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς Νοτίας Στοᾶς, ἐκεῖθεν τῆς σειρᾶς τῶν πεσσῶν, πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ἐξωτερικοῦ τοίχου, ὅστις εἶχεν εὑρεθῆ κατὰ τὸ παρελθὸν μόνον εἰς μικρὸν μῆκος εἰς τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμῆμα[1]. Ἐπίσης διὰ τομῶν ἀνατολικῶς τοῦ ἀνεσκαμμένου τμήματος τῆς Νοτίας Στοᾶς ἀνεζητήθη τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον ταύτης, ἀνευρέθη δὲ μόνον τὸ ὑπὸ τοῦ O. Walter[2] ἐντοπισθὲν τμῆμα τοῦ τοίχου τῆς Στοᾶς. Αἱ ἐργασίαι αὗται δὲν ἐπερατώθησαν, ἐγένετο ἐν τούτοις νέα ἀποτύπωσις τῆς Στοᾶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προκυψάντων νέων δεδομένων.

Τὰ συγκεντρωθέντα εὑρήματα εἶναι νομίσματα, πολυάριθμα ἀγγεῖα (κυρίως δακρυδόχα), λύχνοι καὶ ὄστρακα κλασσικῶν, ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι πήλινον εἰδώλιον ζῴου γεωμετρικῶν χρόνων.

ΓΕΦΥΡΑ ΠΗΝΕΙΟΥ

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἀρδευτικῶν ἔργων τοῦ φράγματος Πηνειοῦ καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ, καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ ταύτης τεραστίων ὄγκων ἀμμοχαλίκων, ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα μνημειώδους λιθίνης γεφύρας (πίν. 141β). Αὕτη, κειμένη ΒΑ. τῆς ἀρχαίας Ἤλιδος, εἶναι κατεσκευασμένη ἐκ τεραστίων πελεκητῶν ὀγκολίθων, πολλοὶ τῶν ὁποίων φέρουν κυμάτιον. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς γεφύρας ἔχει καταστραφῆ καὶ μόνον μικρὸν τμῆμα ταύτης, ὀλίγων τετραγωνικῶν μέτρων, εὑρίσκεται κατὰ χώραν, ἐνῷ ἕτερα μέλη αὐτῆς εἶναι κατεσπαρμένα ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ καὶ ἑκατέρωθεν τῶν ὀχθῶν αὐτοῦ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

1. Ἔργον 1970, ἔ.ἀ. σ. 136 κέ. εἰκ. 137.
2. Oejh 16, 1913, σ. 145 κέ. εἰκ. 388 - 399.

14. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΘΗΡΑΣ VII

(Πίν. 142 - 144)

Αἱ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου εἰς Ἀκρωτήρι Θήρας ἀνασκαφαὶ περιωρίσθησαν κατὰ τὸ 1973 εἰς: 1) τὸν πλήρη καθαρισμὸν τῶν δωματίων 4 - 5 τῆς Δυτικῆς οἰκίας, 2) τὴν πρόοδον τῆς ἐρεύνης εἰς τὰ διαμερίσματα Β1 - 2 καὶ Δ17 - 18 τῶν ἀντιστοίχων τομέων καὶ 3) εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἡμίσεος περίπου τῆς Ξεστῆς 3, ἥτις εἶναι ἡ περισσότερον κατεστραμμένη ἐκ τῶν πέντε μεγάλων κατασκευῶν ἐκ ξεστῆς λιθοδομῆς.

Τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς Δυτικῆς οἰκίας ἀπεδείχθη ὅτι ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν συγκοινωνούντων δωματίων κοινῆς λειτουργικῆς χρήσεως. Τὸ δωμάτιον 5 ἦτο αἴθουσα διατριβῆς (living room) καὶ ἐκοσμεῖτο ὑπὸ τῶν τοιχογραφιῶν δύο ἁλιέων καὶ τῆς μικρογραφικῆς ζωφόρου τῆς «Λιβυκῆς ἐκστρατείας».

Νοτιώτερον συνάπτεται τὸ δωμάτιον 4, ὅπερ ἴσως ἦτο κοιτών. Ἔτι νοτιώτερον ἦτο τὸ μικρὸν δωμάτιον 4α, τὸ ὁποῖον ἀναμφισβητήτως ἦτο τὸ λουτρόν.

Εἰς τὸν τομέα Β ἀνεσκάφη τὸ ἰσόγειον, ἄνωθεν τοῦ ὁποίου κεῖται τὸ δωμάτιον Β1 μὲ τοὺς πυγμαχοῦντας παῖδας καὶ τὰς ἀντιλόπας. Ἦτο στενόμακρος ἀποθήκη φέρουσα δύο σειρὰς πίθων καὶ στενὸν διάδρομον ἐν τῷ μέσῳ. Σχεδὸν πάντες οἱ πίθοι ἔφερον πήλινα ἢ λίθινα πώματα. Ἄγραφα ρυτά, πλῆθος λιθίνων τριπτήρων καὶ ὀλίγα ἄλλα ἀγγεῖα εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποθήκης. Ἡ εἰκὼν τοῦ πίν. 142α δεικνύει μέρος τῆς νοτίας σειρᾶς τῶν πίθων.

Ἔναντι τοῦ περιφήμου δωματίου τῶν Κρίνων (Δ2) ἐγένετο μερικὸς καθαρισμὸς τῶν δωματίων. Τὸ σπουδαιότερον δωμάτιον (Δ17) εἶναι μικρὰ ἀποθήκη, ἥτις ἦτο πλήρης πίθων μεσαίου μεγέθους καὶ πρὸ παντὸς μικροτέρων ἀγγείων. Τινὰ τούτων εἶναι ἐξαιρετικῶς σπουδαῖα. Ἡ εἰκὼν τοῦ πίν. 142β δεικνύει τὴν κορυφὴν ἑνὸς σωροῦ τοιούτων ἀγγείων, καταλήγοντος εἰς ἓν ρυτὸν ἐν σχήματι κεφαλῆς κάπρου, ἐξαιρετικῶς φυσικῆς ἐκφράσεως. Ἔκειτο ἐπὶ μιᾶς ἀναστρόφου τραπέζης προσφορῶν. Αὕτη, οὖσα εὐτυχῶς ἀσυνήθως καλῆς διατηρήσεως φέρει λευκὴν διακόσμησιν μὲ κύριον θέμα συστάδας κρόκων (πίν. 144α).

Εἰς ὅλας τὰς ξεστὰς οἰκοδομὰς ἐγένετο προκαταρκτικὴ ἐργασία, ἡ δὲ Ξεστὴ 3 ἀνεσκάφη συστηματικώτερον, ἐπειδὴ εἶναι καὶ ἡ πασῶν περισσότερον κατεστραμμένη. Τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς ἥμισυ ἀνεσκάφη ἀρκούντως. Κλῖμαξ λιθίνη ὁδηγεῖ εἰς τὰ ἄνω πατώματα. Τὸ κεντρικὸν τμῆμα τῆς προσόψεως ἔφερε

πολύθυρον ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ πρῶτον ἱερὸν ἄδυτον (lustral basin), τὸ ὁποῖον εὑρέθη ἐν Θήρᾳ.

Ἡ Ξεστή, δυστυχῶς λίαν ἐρειπιώδης, ἔκρυπτε θησαυρὸν ἀνεκτιμήτου ἀξίας τοιχογραφιῶν. Ἡ κλῖμαξ εἰκόνιζε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὰ ὄρη καὶ τὰ ἡφαίστεια τῆς Θήρας. Τὰ παρ' αὐτὴν δωμάτια ἔφερον πιθανῶς ζῳφόρον μετὰ ζωικοῦ κόσμου μεγάλου ἐνδιαφέροντος. Πίθηκοι ἀσχολοῦνται περὶ ἀτελῶς εἰσέτι καταληπτὰ θέματα. Χρυσοῦν ξίφος κρατεῖται ὑπὸ χειρὸς πιθήκου. Ἕτερος κρατεῖ μυστηριῶδες ἀντικείμενον, ὅπερ δύναται νὰ εἶναι κάλαθος ἢ βάρβιτος καὶ ἕτερος ἔχει συλλάβει στικτὸν ὄφιν. Νεοσσοὶ ἀνοίγουν διάπλατα στόματα, ἐντὸς φωλεᾶς ἐπὶ τῶν βράχων, ἐνῷ ἡ χελιδὼν καθίπταται μὲ ἔντομον εἰς τὸ ράμφος.

Περαιτέρω εἰκονίζετο μέγας δονακών. Αἱ βοσκάδες νῆσσαι, αἱ ὁποῖαι ἀφίπτανται ἐξ αὐτοῦ, εἶναι ἴσως αἱ ὡραιότεραι τῆς ἀρχαιότητος (πίν. 144β).

Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον πάντων τῶν θεμάτων ἦτο ὁμὰς ἐξ ἑπτὰ τοὐλάχιστον νέων γυναικῶν ἢ νυμφῶν εἰς τὸν ἐαρινὸν λειμῶνα. Ἡ συλλογὴ κρόκων ἐντὸς πλεκτῶν καλάθων ἦτο τὸ κύριον ἔργον, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ μέγα ἐξωτικὸν πτηνὸν καὶ νέα κρατοῦσα ὅρμον καὶ ἴσως εἷς βωμός. Τὸ ὅλον θέμα δὲν εἶναι ἀκόμη νοητόν. Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Ξεστῆς 3 (ὑπάρχουν εἰσέτι καὶ ἄλλαι) ὑπερβαίνουν τὰ ἑκατὸν τετραγωνικὰ μέτρα. Ἡ τέχνη εἶναι ὑψηλῆς στάθμης. Ἡ εἰκὼν τοῦ πίν. 143 δίδει μίαν ἰδέαν τῶν αἰθερίων ἐκείνων ἐμφανίσεων ἐντὸς τοῦ κόσμου τῶν ἀνθέων.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

15. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΕΛΛΑΔΑΣ ΘΗΡΑΣ

(Πίν. 145 - 150)

Διὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον τῆς ἀνασκαφῆς ἐν Θήρᾳ, ἥτις συνεχίζεται δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς ΒΑ. Σελλάδας, ἡ πρόβλεψις ἦτο, ὅτι θὰ ἔφθανεν εἰς σημεῖον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἔρευνα τοῦ ἀρχαϊκοῦ νεκροταφείου θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς περατωθεῖσα. Ἀλλὰ δυσμενεῖς καιρικαὶ συνθῆκαι καὶ τεχνικαὶ δυσκολίαι δὲν ἐπέτρεψαν τὰς ἐργασίας εἰμὴ μόνον ἐπὶ ἓξ ἡμέρας, μεταξὺ 13 - 19 Δεκεμβρίου.

Ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διεξήχθη κατὰ μῆκος τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, πλησίον τῶν βράχων τῆς πρώτης στροφῆς[1] (εἰκ. 1). Εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τῶν τάφων κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ λιθοστρώτου (πίν. 145α) ἀπεκαλύφθη ταφικὸν κρηπίδωμα ἐκ λαξευτῶν λίθων, τὸ ὁποῖον, ὡς σῴζεται, ἀποτελεῖται ἐκ δύο δόμων συνολικοῦ ὕψους 0.445 μ. Τὸ μῆκος τοῦ κρηπιδώματος εἶναι 1.86 μ. Οἱ λίθοι τοῦ ἀνωτέρου δόμου ἀφήνουν εἰς τὴν βάσιν στενὸν περιθώριον πλάτους 0.035 - 0.05 μ. Ὡς ὑλικὸν ἔχει χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν κάτω σειρὰν τῶν λίθων λευκὸς ἀσβεστόλιθος καὶ διὰ τὴν δευτέραν ρόδινος. Σῴζεται εἷς μόνον λίθος, ἀλλὰ πιθανῶς ἔχει ἐπιδιωχθῆ ἐναλλαγὴ τῶν ἀποχρώσεων κατὰ δόμους. Εἰς τὸ ὕψος τῆς ἄνω ἀκμῆς τοῦ κατωτέρου δόμου μεγάλαι πλάκες ἐκάλυπτον τὸν λάκκον τῆς ταφῆς. Ἐπ' αὐτῶν ἦσαν τοποθετημένοι ἀργοὶ λίθοι πληροῦντες τὸ μεταξὺ τῶν σκελῶν τοῦ κρηπιδώματος κενὸν εἰς συμπαγῆ κατασκευήν. Εἰς ἀπόστασιν 0.92 μ. ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοιχάριον ἐκ μεγάλων λίθων μήκους 2.05 καὶ ὕψους 0.61 μ. συγκρατεῖ τὰ χώματα τοῦ σχηματιζομένου ὀπίσω ὑψηλοτέρου ἀνδήρου. Ὁ λάκκος τῆς πυρᾶς ἔχει μῆκος 1.75 μ. καὶ πλάτος 0.65 μ.

Ἐν συνεχείᾳ μέχρι τῶν βράχων τῆς πρώτης στροφῆς ἀπεκαλύφθη ἓν ἀκόμη ταφικὸν κρηπίδωμα, ἀλλὰ δὲν ἀνεσκάφη, διότι ἦτο κατεσκευασμένον ἐκ μεγάλων λαξευτῶν λίθων, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ ἀποσυντεθοῦν καὶ δὲν ὑπῆρχε δυνατότης ἀμέσου ἀποκαταστάσεως. Ὄπισθεν τῶν δύο τούτων κρηπιδωμάτων, πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πρανοῦς τῆς κλιτύος ἐκαθαρίσθησαν τρεῖς ταφικαὶ πυραί (πίν. 145β).

---

1. ΠΑΕ 1963, σ. 156 καὶ 1955, σ. 182. Τὰ σχέδια τῆς ἀνασκαφῆς ἐφιλοτέχνησε πάλιν ὁ ζωγράφος κ. Κ. Ἠλιάκης.

Τὰ ἐκ τῶν τεσσάρων πυρῶν εὑρήματα ἦσαν, πλὴν τῶν συνήθων μελαμβαφῶν ἀγγείων, μία κύλιξ Droop (πίν. 146α) καὶ μία μικρῶν καλλιτεχνῶν (πίν. 146β). Ἀπὸ τὰ χώματα τῆς ἐπιχώσεως περισυνελέγησαν ὄστρακα μελανομόρφου ἰωνικῆς ὑδρίας (πίν. 147α).

Εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ σκέλους τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ παρὰ τὴν δευτέραν στροφήν [1], ἐκαθαρίσθη πέμπτη πυρά, χωρὶς ἀρχιτεκτονικὴν διαμόρφωσιν, ἥτις εἶχε

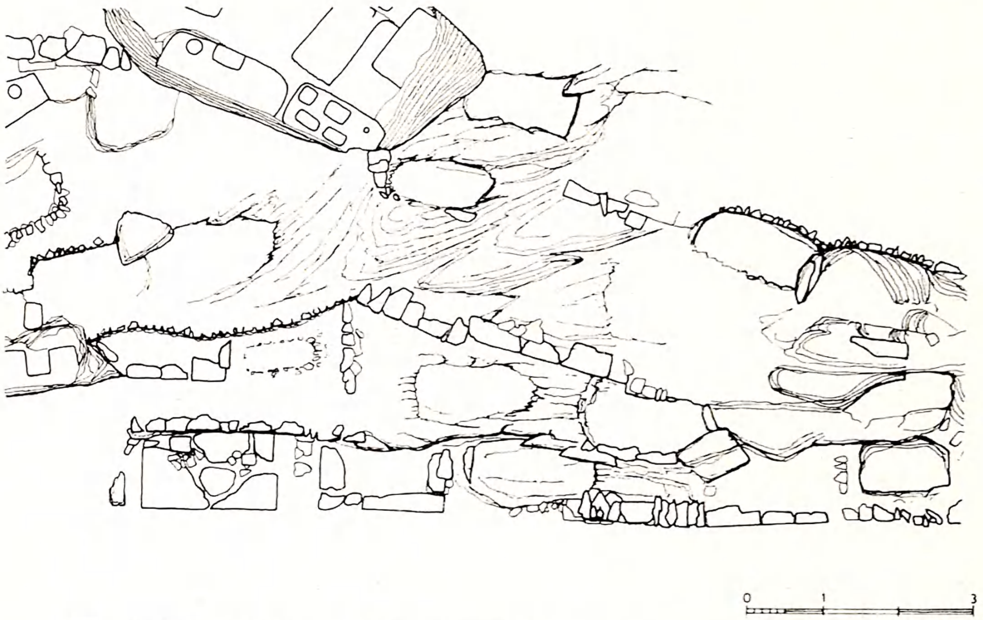

Εἰκ. 1. Σελλάδα Θήρας. Ἀρχαϊκαὶ ταφαὶ πλησίον τῆς πρώτης στροφῆς.

διαλάθει κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου παλαιότερον. Εὑρέθη μικρὰ τρίλοβος οἰνοχόη καί τινες ψηφῖδες.

Εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν πρὸς τὰ ΒΑ., τὸ βουνὸν τοῦ Προφήτου Ἠλία, κάτω ἀπὸ ὑψηλὸν στρῶμα κισήρεως ἐν ἔτει 1965 εἶχον ἀποκαλυφθῇ τρεῖς ἀρχαϊκαὶ πυραὶ καὶ περισυλλεγῇ πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων διαφόρων ἐποχῶν (ἀπὸ θηραϊκὰ γεωμετρικὰ ἕως ἐρυθρόμορφα), μεταξὺ τῶν ὁποίων τεμάχια ὡραίας κύλικος τοῦ ζωγράφου τῆς Heidelberg [2]. Ἐφέτος ἐπανελήφθη ἡ απομάκρυνσις τοῦ στρώματος τῆς κισήρεως. Τὸ φυσικὸν ἔδαφος ἐσχημάτιζεν ἀρχικῶς ἐπίπεδον ἔκτασιν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν εἶχε χρησιμο-

1. ΠΑΕ 1966, σ. 137.
2. ΠΑΕ 1965, σ. 186.

ποιηθῇ διὰ συνεχομένας ταφάς. Ἀπεκαλύφθησαν πάλιν δύο ταφικαὶ πυραί. Τῆς μεγαλυτέρας ὁ λάκκος εἶχε μῆκος 1.40 μ., πλάτος 0.76 μ. καὶ βάθος 0.95 μ. Τὰ τοιχώματα ἦσαν ἐπενδεδυμένα διὰ τοιχαρίων ἐκ πλακοειδῶν λίθων καὶ κατὰ τὴν μίαν τῶν πλευρῶν εἶχε τοποθετηθῇ λαξευτὸς κυβόλιθος ἐξ ἐρυθροῦ πώρου (πίν. 150α). Εἰς τὴν ἄλλην πυρὰν εὑρέθη εἷς κορινθιακὸς ἀρύβαλλος. Ἀπὸ τὸ στρῶμα τῆς κισήρεως περισυνελέγησαν ὀλίγα, αὐτὴν τὴν φοράν, ὄστρακα καὶ μία ἰωνικὴ κύλιξ.

Εἰς τὴν ΝΔ. Σελλάδα, ὄπισθεν τῆς θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν πρὸ τριετίας εὑρέθη ὁ «εὐβοϊκὸς» ἀμφορεύς[1], εἶχεν ἀποκαλυφθῇ τοιχάριον ἐξ ἀργῶν λίθων, μήκους 1.65 μ. καὶ ὕψους 1.20 μ., τὸ ὁποῖον ἔκλειε τὸ ἄνοιγμα σχηματιζομένου εἰς τὸ φυσικὸν σχιστολιθικὸν πέτρωμα κοιλώματος. Μὲ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἐπρόκειτο τὸ ἄνοιγμα σπηλαιώδους τάφου, ἤρχισεν ἡ διάλυσις τοῦ τοιχαρίου. Ἀλλὰ τὸ κοίλωμα εἶχε βάθος μόνον 0.55 μ. καὶ περιεῖχεν ἁπλῶς κίσηριν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο ἀνάμεικτα ὄστρακα ποικίλων ἀγγείων, θηραϊκῶν, πρωτοκορινθιακῶν κλπ. Εἰς τὸ τελευταῖον στρῶμα εὑρέθη πηλίνη κεφαλὴ «Ἀχελῴου» καὶ θραῦσμα «εὐβοϊκοῦ» ἀμφορέως φέροντος παράστασιν βόσκοντος ἵππου (πίν. 147β). Ἕνα πραγματικὸν σπηλαιώδη τάφον ἔφερεν εἰς φῶς ἡ τελευταία ἡμέρα τῆς ἀνασκαφῆς εἰς ἀπόστασιν 6 μ. πρὸς Ἀνατολάς. Τὸ ἄνοιγμα ἐκλείετο διὰ τοιχαρίου ἐξ ἀργῶν λίθων μήκους 1.64 μ. καὶ ὕψους 0.35 μ. Τὸ ἀριστερὸν τμῆμα τοῦ τοιχαρίου ἐσχημάτιζε παραστάδα προεξέχουσαν τοῦ δεξιοῦ κατὰ 0.10 μ. Τὸ κοίλωμα τοῦ τάφου εἶχε πλάτος 1.25 μ., βάθος 1.36 μ. καὶ ὕψος 0.95 μ. Κατὰ μῆκος τοῦ ἀνοίγματος εἶχεν ἀποτεθῇ ὁριζοντίως εἷς θηραϊκὸς ἀμφορεὺς καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἦσαν συγκεντρωμένα ἓξ ἄλλα μεγάλα ἀγγεῖα, εἷς «εὐβοϊκὸς» ἀμφορεύς, δύο ἄλλοι ἀμφορεῖς ἐγχώριοι ἄνευ κοσμήσεως, εἷς κρητικὸς πίθος καὶ δύο θηραϊκοὶ λέβητες (πίν. 150β). Ὅλα τὰ ἀγγεῖα περιεῖχον ὀστᾶ καύσεων. Εὑρέθησαν ἐπίσης τέσσαρα ἄλλα μικρότερα ἀγγεῖα (δύο πινάκια, εἷς ἀμφορίσκος, ἓν κυάθιον), καθὼς καὶ δύο πήλινα εἰδώλια, βατράχου καὶ λέοντος, ἐντὸς δὲ τοῦ θηραϊκοῦ ἀμφορέως δύο σφαιρικοὶ ἀρύβαλλοι ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς πρωτοκορινθιακός (πίν. 149β).

Ὁ «εὐβοϊκὸς» ἀμφορεύς (πίν. 148α) εἰς τὴν μεσαίαν μετόπην τῆς κυρίας ὄψεως φέρει παράστασιν σφιγγός, εἰς τὴν ἄλλην ὄψιν σύνθετον κόσμημα ἀποτελούμενον ἐκ διπλῶν ἑλίκων, ἐναλλήλων ῥόμβων καὶ διαγράμμων τριγώνων (εἰκ. 2). Δυστυχῶς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου παρουσιάζει ἀπολεπίσεις καὶ διαβρώσεις ἐκ τῆς ὑγρασίας καὶ ἡ παράστασις τῆς σφιγγὸς εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ κατεστραμμένη. Ὁ ἀνοικτός, στερεὸς διασκελισμὸς καὶ ἡ σωματικὴ βαρύτης ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ πτερωτοῦ ἵππου ἐπὶ τοῦ ναξιακοῦ ἀμφορέως ἐν Délos XVII, πίν. 2, 2α, μολονότι αἱ πτέρυγες δὲν παρου-

1. ΠΑΕ 1970, πίν. 333.

σιάζουν καμπυλότητα· κοινὸν στοιχεῖον εἶναι καὶ ὁ ἀγκυλωτὸς σταυρὸς μεταξὺ τῶν σκελῶν. Διαβεβρωμένην ἐπιφάνειαν ἔχουν καὶ τὰ ἄλλα ἀγγεῖα, πλὴν τοῦ κρητικοῦ πίθου (πίν. 148β) καὶ τοῦ θηραϊκοῦ ἀμφορέως (πίν. 149α).

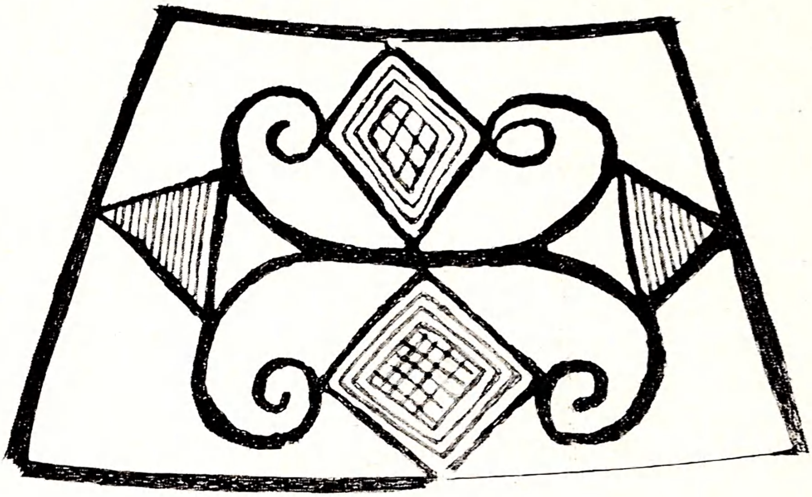

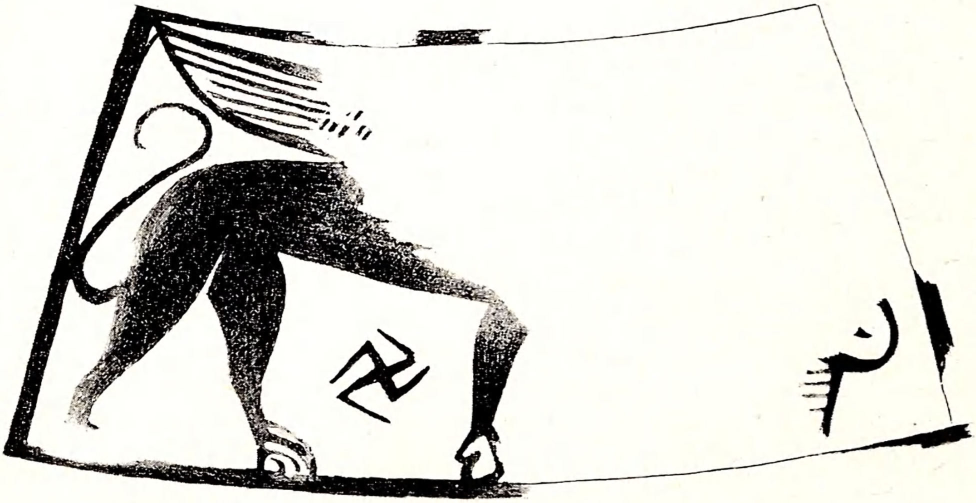

Εἰκ. 2. Σελλάδα Θήρας. Αἱ μετόπαι τοῦ «εὐβοϊκοῦ» ἀμφορέως.

Πολύτιμον χρονολογικὸν στοιχεῖον δίδει ὁ πρωτοκορινθιακὸς ἀρύβαλλος, ὅστις εἶχεν ἀποτεθῆ ἐντὸς τοῦ θηραϊκοῦ ἀμφορέως (πίν. 149β). Ἀρύβαλλοι ὅμοιοι κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν — ἀκτινωτὰ τρίγωνα εἰς τὸν ὦμον, λεπταὶ ὁριζόντιοι γραμμαὶ εἰς τὸ σῶμα, δύο πλατύτεραι ταινίαι κατὰ τὴν βά-

σιν — ἔχουν εὑρεθῇ εἰς τὸν Τάραντα[1] καὶ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Fusco[2]. Ἡ διακόσμησις συνεχίζεται καὶ εἰς τοὺς μεταβατικοὺς ἀρυβάλλους[3]. Τὸ εὕρημα τοῦ Τάραντος δεικνύει ὅτι τοιοῦτοι σφαιρικοὶ ἀρύβαλλοι ἦσαν ἐν χρήσει κατὰ τὰ ἔτη 710/700 καὶ εἰς τὴν δεκαετίαν ταύτην, ἂν ὄχι τὴν προηγουμένην[4], ἀνήκει καὶ ὁ τάφος τοῦ Fusco 219. Φυσικὰ ἡ κατασκευή των δὲν περιορίζεται εἰς μίαν μόνην δεκαετίαν. Εἰς τὸν ἀρύβαλλον τῆς Θήρας αἱ ὁριζόντιοι γραμμαὶ εἶναι ὀλιγώτερον πυκναὶ καὶ παχύτεραι, ὅπως εἰς τὸν ἀρύβαλλον ἀπὸ τὸν τάφον 223 τοῦ Fusco, ὥστε δὲν ἀποκλείεται παλαιοτέρα χρονολογία[5]. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐπειδὴ ὁ θηραϊκὸς ἀμφορεὺς εἶναι τὸ τελευταῖον ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον ἔχει τοποθετηθῆ εἰς τὸν τάφον, ἡ τελευταία δεκαετία τοῦ 8ου αἰ. εἶναι τὸ κατώτερον χρονολογικὸν ὅριον καὶ διὰ τὰ ἄλλα ἀγγεῖα τοῦ τάφου. Ὁ «εὐβοϊκὸς» ἀμφορεὺς μὲ τὸν ὑψηλὸν λαιμὸν καὶ τὴν ἀνατολίζουσαν διακόσμησιν δὲν εἶναι ἐκ τῶν παλαιοτέρων παραδειγμάτων τοῦ εἴδους. Τὰ πρῶτα παραδείγματα[6] παρουσιάζουν καθαρῶς γεωμετρικὴν διακόσμησιν καὶ ἡ ἐμφάνισίς των πρέπει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν δεκαετίαν 730/720. Ὑπὲρ τῆς χρονολογίας ταύτης συνηγορεῖ καὶ ἓν παλαιότερον εὕρημα ἐκ τῶν πρώτων ἀνασκαφῶν τῆς Θήρας. Τὴν ταφὴν ἐντὸς τοῦ «εὐβοϊκοῦ» ἀμφορέως (Thera II, σ. 60 εἰκ. 209 καὶ σ. 203 εἰκ. 209), προχωρημένου ἀνατολίζοντος ρυθμοῦ, εἶχε συνοδεύσει μεταβατικὸς σφαιρικὸς ἀρύβαλλος[7]. Ἡ διάρκεια αὐτῶν τῶν ἀρυβάλλων φθάνει εἰς τὴν δεκαετίαν 690/680, τὴν ἐποχὴν τῆς ἱδρύσεως τῆς Γέλας[8]. Ἀλλ' εἰς τὴν Ταρσὸν παρόμοιος ἀρύβαλλος καὶ μάλιστα περισσότερον ἐξειλιγμένος[9] εὑρέθη εἰς στρῶμα πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ 696 π.Χ., ὥστε ἡ ἀρχή των ἀνάγεται εἰς τὸν 8ον ἤδη αἰ. Ὁ ἀρύβαλλος τῆς Θήρας εἶναι τυπολογικῶς παλαιότερος τοῦ ἀρυβάλλου τῆς Γέλας καὶ ἡ δεκαετία 700/690 φαίνεται ὡς πιθανωτέρα χρονολογία διὰ τὸν «εὐβοϊκὸν» ἀμφορέα. Ἡ ἐξελικτικὴ διαφορὰ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος εὑρεθέντος προϋποθέτει ἀνάλογον χρονικὴν ἀπόστασιν.

Ἔχει ἤδη παρατηρηθῇ ὑπὸ τοῦ J. K. Brock[10] ὅτι τὸ style τῶν ἀπεικονι-

---

1. Annuario XXXVII - XXXVIII, 1959 - 1960, σ. 9 εἰκ. 1α.
2. Τάφοι 223 καὶ 219: BCH 76, 1952, σ. 330 εἰκ. 1 καὶ 332 εἰκ. 5· AJA 62, 1958, πίν. 56 εἰκ. 1α καὶ 4,4.
3. BCH 68, 69, 1944-5, σ. 53 εἰκ. 13. NotSc 85. 1960, σ. 225 εἰκ. 164.
4. G. Vallet καὶ F. Villard, BCH 76, 1952, ἔ.ἀ. σ. 364.
5. Ὁ τάφος 223 εἶναι ὁ παλαιότερος τοῦ Fusco καὶ ὁ ἀρύβαλλος χρονολογεῖται τὸ 730/720 (G. Vallet καὶ F. Villard, ἔ.ἀ. σ. 329 καὶ 344, H. Hencken, AJA 62, 1958, ἔ.ἀ. σ. 259).
6. I. Ström, Acta Arch. XXXIII, 1962, σ. 225: Ὁμὰς A.
7. Thera II, σ. 61, εἰκ. 210.
8. J. N. Coldstream, GGP, σ. 326.
9. Tarsos III, σ. 308, 1519, εἰκ. 102 καὶ 146.
10. J. K. Brock, BSA XLIV, 1949, σ. 75, σημ. 68.

ζομένων εἰς τοὺς ἀνατολίζοντας «εὐβοϊκοὺς» ἀμφορεῖς πτηνῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τοὺς σφαιρικοὺς ἀρυβάλλους τῆς Κύμης [1]. Ἐν τούτοις ἡ ὁμὰς τῶν «εὐβοϊκῶν» ἀμφορέων ἐχρονολογήθη εἰς τὸ α΄ τέταρτον τοῦ 7ου αἰ. [2]. Ἀλλ᾽ ἡ καθυστέρησις τῆς κυκλαδικῆς κεραμεικῆς δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ ἀνασκαφικὰ στοιχεῖα. Εἰς τὰς νήσους τῶν Κυκλάδων ἡ στροφὴ πρὸς τὸν «θαλάσσιον βίον», αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἡ ἅμιλλα αὐτονόμων πολιτικῶν ὀργανισμῶν ἦσαν εὐνοϊκαὶ προϋποθέσεις, ὥστε νὰ ἀναπτυχθοῦν καλλιτεχνικὰ κέντρα πρωτοποριακὰ διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν γεωμετρικὴν παράδοσιν καὶ τὴν δημιουργίαν τοῦ νέου ρυθμοῦ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Σ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

1. Βλ. καὶ E. Buschor, Griech. Vasen, σ. 59 κέ.

2. Τὴν χρονολογίαν ταύτην ἀκολουθεῖ καὶ ἡ I. Ström, ἔ.ἀ. σ. 236, θέτουσα τοὺς γεωμετρικοὺς ἀμφορεῖς τῆς ὁμάδος Α εἰς τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰ. Ἀλλ᾽ ὀρθότερον ὁ ἀμφορεὺς τῆς Περίσσας, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ μνημειώδης μετόπη ἐκφράζει τὴν νέαν ἀντίληψιν, ἐχρονολογήθη τὸ 710/700 (ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΕΜΠΕΣΗ, ΑΔ 22, 1967, Α΄ Μελέται, σ. 169).

16. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΙΣ ΡΟΔΟΝ

(Παρένθ. πίν. Η' καὶ πίν. 151 - 157)

Ἀνέκαθεν δύο ὑπῆρξαν τὰ πάγια αἰτήματα, ἄνευ τῆς ἐπιλύσεως τῶν ὁποίων δὲν θὰ καθίστατο ἐφικτὴ τόσον ἡ σωτηρία ὅσον καὶ ἡ ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς πλευρᾶς ἔρευνα καὶ τακτοποίησις τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως τῆς Ρόδου: ἡ τοπογραφικὴ ἀφ' ἑνὸς ἀποτύπωσις τῆς ὅλης περιοχῆς τῆς ἀκροπόλεως εἰς ἣν μορφὴν αὕτη ἔχει σήμερον, ἡ ἐκεῖθεν δὲ ἀπομάκρυνσις τόσον τῶν ὀλίγων παλαιῶν ἰδιοκτητῶν, ὅσον καὶ τῶν ἐνοίκων ἐκείνων, οἵτινες κατὰ τοὺς χαλεποὺς χρόνους τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου καὶ τοὺς ἀμέσως μετ' αὐτὸν εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς παλαιὰ ἢ εἰς ὑπὸ τῶν ἰταλικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ἐγκαταλειφθέντα οἰκήματα.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸ πρῶτον αἴτημα κατωρθώθη ὑπὸ τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων, τῇ συνδρομῇ τοῦ Ὑπουργείου, ὥστε ἐν ἔτει 1959 ὁ Ὀργανισμὸς Διαχειρίσεως Κρατικῆς Περιουσίας ἐν Δωδεκανήσῳ νὰ καταβάλῃ τὰ ἀναγκαῖα ποσὰ διὰ τὴν πληρωμὴν τῆς ὑπὸ τὸν τοπογράφον μηχανικὸν κ. Μήτσου γενομένης ἀποτυπώσεως τοῦ ὑπὸ τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων ἐλεγχομένου χώρου. Πράγματι ἡ ἀποτύπωσις αὕτη ἐγένετο καὶ παρεδόθη εἰς τὴν Ἐφορείαν κατὰ τὸ ἔτος 1964. Περιλαμβάνει δὲ τόσον τὴν ὑψομετρικὴν ἀποτύπωσιν τοῦ χώρου, ὅσον καὶ ἅπαντα τὰ λοιπὰ ὁρατὰ στοιχεῖα ὑπὸ κλίμακα τοιαύτην, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ ὕπαρξις ἀσφαλοῦς ἀφετηρίας πρὸς περαιτέρω ἀρχιτεκτονικὴν ἀποτύπωσιν τῶν ὑπαρχόντων ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ ἀρχαίων, ὡς καὶ ἡ ἀκριβὴς δήλωσις ἁπάντων τῶν χώρων, ἔνθα ἔχουν ἀναληφθῆ μέχρι σήμερον ἀνασκαφικαὶ προσπάθειαι.

Κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον κατέστη ἀπαραίτητος λόγῳ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ παρεμβληθέντος χρόνου, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ ὑπὸ νέου τοπογραφικοῦ συνεργείου ἔλεγχος τῆς ἀποτυπώσεως ἑνὸς τμήματος τοῦ χώρου, κυρίως τοῦ πλαισιοῦντος τὴν περιοχὴν τοῦ Σταδίου, τοῦ Ὠδείου καὶ τοῦ Πυθείου — ἀφοῦ ἐκεῖ πλησίον ἀνελήφθη ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα — ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐπὶ τόπου τοποθέτησις σταθερῶν δεικτῶν σημειωθέντων ἐπακριβῶς ἐπὶ τῶν πρωτοτύπων πινακίδων, αἵτινες φυλάσσονται εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων[1].

Ἐξ ἄλλου ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ δεύτερον αἴτημα, τῆς ἀπὸ τοῦ χώρου ἀπομακρύν-

1. Ἡ σμίκρυνσις τῶν χαρτῶν καὶ σχεδίων ἐγένετο πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημοσιεύσεώς των εἰς τὰ ΠΑΕ.

σεως τῶν κατοίκων, ἡ 'Εφορεία 'Αρχαιοτήτων, πέρα τοῦ ἀσκουμένου αὐστηροῦ ἐλέγχου πρὸς ἀποφυγὴν οἱασδήποτε νέας ἐγκαταστάσεως, ἐπέτυχεν ὥστε νὰ κατεδαφισθῇ ἀμέσως ὡς ἐξεκενώθη τὸ γνωστὸν ὡς «σημάφορον» κτήριον [1], ὅπερ ἔκειτο παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Διὸς Πολιέως καὶ τῆς 'Αθηνᾶς Πολιάδος, νεωστὶ δὲ νὰ ἀχρηστευθῇ ἕτερον παρ' αὐτῷ, οἱ ἔνοικοι τοῦ ὁποίου μετῴκησαν εἰς ἐργατικὴν κατοικίαν.

Δὲν ἐφείσθη δὲ ἡ 'Εφορεία 'Αρχαιοτήτων κόπων καὶ μόχθων τόσον διὰ παραστάσεων πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν, ὅσον καὶ δι' ἀλληλογραφίας καὶ ὑποβολῆς ὑπομνημάτων, ὥστε νὰ κριθῇ ὡς ἀπαλλοτριωτέα δι' ἀρχαιολογικοὺς σκοποὺς ἅπασα ἡ περιοχὴ τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τελικῶς ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ 'Υπουργείου.

'Ο ἀγὼν τῆς 'Εφορείας πρὸ πάντων κατὰ τὴν περίοδον 1964 ἕως 1973, ἥτις χαρακτηρίζεται ἐν Ρόδῳ διὰ τοῦ καταπληκτικοῦ ρυθμοῦ αὐξήσεως τοῦ τουριστικοῦ ρεύματος καὶ τῶν ἐκ ταύτης συνεπειῶν εἰς τὸν τομέα τῆς ζητήσεως οἰκοδομικῶν χώρων, ὑπῆρξεν ὑπεράνθρωπος. 'Ενταῦθα ὀφείλομεν νὰ ἀναφέρωμεν τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Τεχνικὸν Γραφεῖον Δοξιάδη, τὸ ὁποῖον κατ' ἐντολὴν τοῦ Δήμου Ρόδου ἀνέλαβε τὴν μελέτην ἐπεκτάσεως τοῦ πολεοδομικοῦ σχεδίου τῆς Ρόδου, ὄχι ἁπλῶς ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἡμετέρας ἀπόψεις καὶ ὑποδείξεις, ἀλλὰ ὑπερεθεμάτισεν ἐν πολλοῖς, ἀκριβῶς διότι ἐξετίμησε τὸν ἀγῶνα τῆς 'Εφορείας 'Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου καὶ συνειργάσθη ἐν ἀγαθῇ συμπνοίᾳ μετ' αὐτῆς. Οὕτως ἀπεφεύχθη ἄμεσος κίνδυνος οἰκοδομήσεων «οἰκιῶν πολυτελείας», αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν αἴτημα μερίδος τινὸς ἐπιχειρηματιῶν ἀποσκοπούντων εἰς τὴν κακῶς ἐννοουμένην τουριστικὴν ἀξιοποίησιν, ἐναντίον τῆς ὁποίας ἦτο ὑποχρεωμένος ὁ ὑπογράφων κατὰ τὴν δεκαεπταετῆ εἰς Δωδεκάνησον ὑπηρεσίαν του νὰ ἀγωνίζεται συνεχῶς, δεδομένου ὅτι τὸ αἴτημα ἐπανήρχετο περιοδικῶς ὑπὸ νέας ἑκάστοτε μορφάς.

'Η ὑπὸ τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας ἀνάθεσις εἰς ἐμὲ τῆς διενεργείας συστηματικῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν ἐντάσσεται τρόπον τινὰ εἰς τὸ εὐρύτερον σχέδιον τῆς πολυετοῦς ταύτης προσπαθείας μου καὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τὸ πρῖσμα αὐτὸ εἶδον τὸ θέμα μιᾶς πολυετοῦς ἐρεύνης ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ρόδου. Πρὸς τοῦτο κατέβαλον προσπαθείας ἐξευρέσεως εἰδικευμένου ἀρχιτέκτονος ὡς κυρίου συνεργάτου κατὰ τὴν διενέργειαν τῶν ἀνασκαφῶν, ὅστις θὰ ἀνελάμβανε μετὰ τοῦ συνεργείου τῶν ἀρχαιολόγων καὶ τὴν ὑποχρέωσιν τῆς τελικῆς δημοσιεύσεως τῶν συμπερασμάτων τῆς καθόλου ἐρεύνης. Πολλοὶ ὅμως παράγοντες, ἰδιαιτέρως δὲ ἡ ἔλλειψις χρόνου, συνέτειναν ὥστε κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1973 νὰ μὴ ὑπάρξῃ ἄμεσος συνεργασία μετὰ ἀρχιτέκτονος ἐφ' ᾧ καί, ὡς θὰ καταστῇ σαφὲς κατωτέρω, αἱ ἀνασκαφαὶ

---

1. ΑΔ 20, 1965, Β' Χρον., σ. 599.

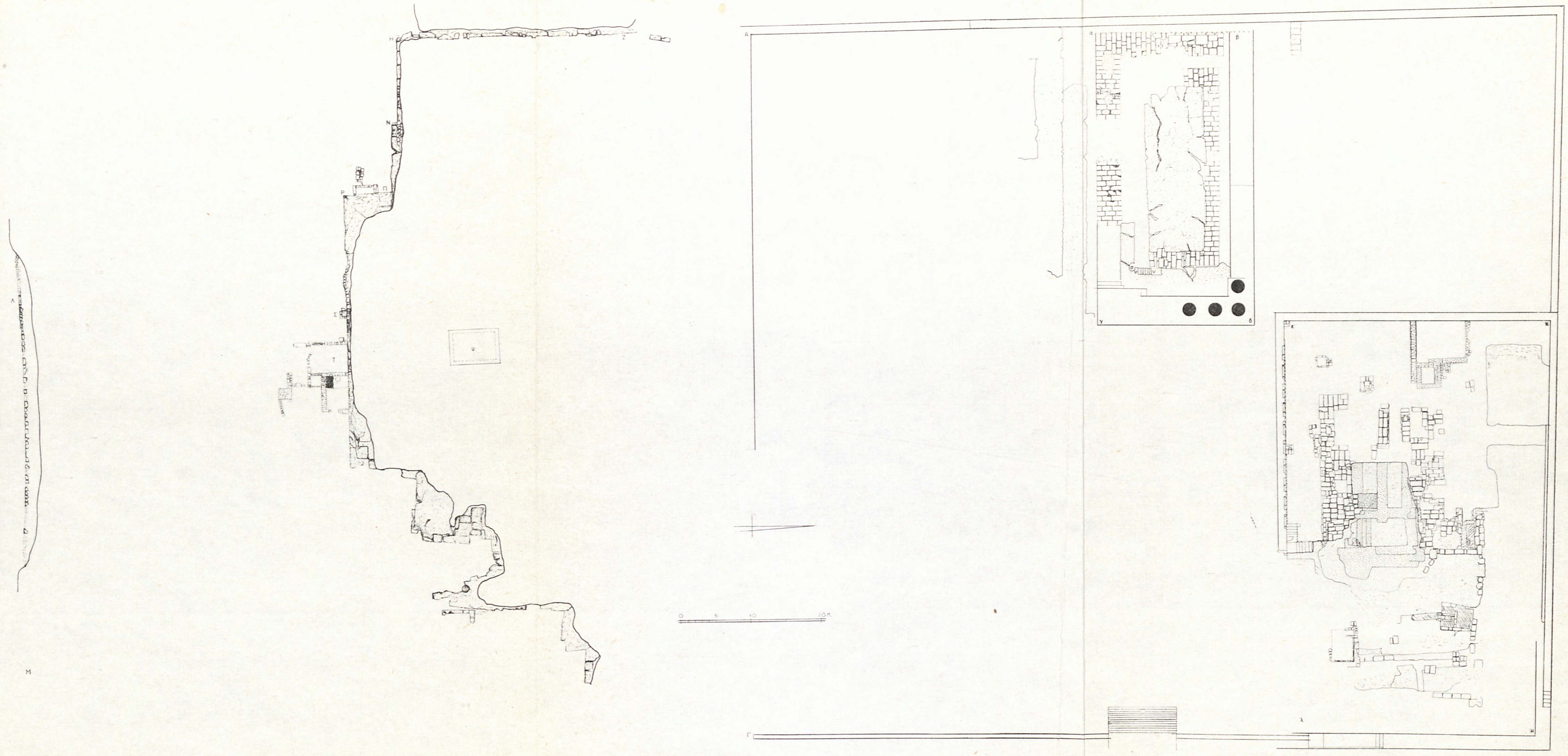

δὲν ἐπροχώρουν εἰς βάθος τοσοῦτον ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν τεχνικὰ προβλήματα, ἡ λύσις τῶν ὁποίων θὰ καθίστατο ἀδύνατος ἄνευ τῆς παρουσίας ἀρχιτέκτονος. Πρὸ τῆς ἐκθέσεως τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν θεωρῶ ἀπαραίτητον νὰ παραθέσω τὰ προκαταρκτικὰ σχέδια τῶν ἤδη ἀνεσκαμμένων καὶ ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἀνεστηλωμένων παρὰ τὸ Πύθειον μνημείων, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι οὐδεμία μέχρι σήμερον λεπτομερὴς ἀποτύπωσις ἔχει δοθῆ εἰς τὴν δημοσιότητα, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι θὰ προταθοῦν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς τύχης τῶν λειψάνων τούτων, ἀπαραίτητα, νομίζω, διὰ πάντα μελετητήν.

Κατ' ἀρχὴν σημειῶ, ὅτι ἡ ἀκρόπολις τῆς Ρόδου [1] ὁρωμένη ἀπ' Ἀνατολῶν χωρίζεται εἰς δύο λωβούς, τρόπον τινά, ἑνουμένους κατὰ τὴν κορυφὴν καὶ τὴν δυτικὴν ὀφρὺν τοῦ λόφου. Τὸν βόρειον λωβόν, ἔνθα τὸ τέμενος, ὁ ναὸς καὶ ἡ στοὰ τοῦ Διὸς Πολιέως καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ τὰ ἐκεῖ ἀποκαλυφθέντα νυμφαῖα (περὶ τῶν ὁποίων δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα) καὶ τὸν νότιον, ὅπου εὑρίσκεται τὸ Πύθειον. Τὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων λωβῶν διαχωριστικὴν γραμμὴν καταλαμβάνει σήμερον ἡ ὁδὸς Διαγοριδῶν, βαίνουσα ἐπὶ ἀρχαίας ὁδοῦ (εἰκ. 1).

Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τόσον τοῦ ναοῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος ὅσον καὶ τῶν παρ' αὐτὸν ἀποκαλυφθέντων λειψάνων ἀρχαίου κτηρίου ἀποδοθέντος εἰς τὴν Ἄρτεμιν(;) (RM 54, 1939, σ. 56) [2] οὐδεμία συστηματικὴ περιγραφὴ ἢ ἔκθεσις εἶδε μέχρι σήμερον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, σποραδικαὶ δὲ μόνον εἰδήσεις παρεσχέθησαν κατὰ καιροὺς ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἄλλων θεμάτων.

Ἡ γενομένη ἀνακατασκευὴ τοῦ ἀνατολικοῦ στυλοβάτου καὶ ἡ ἐπ' αὐτὸν ἀναστήλωσις τεσσάρων δωρικῶν κιόνων παρέχουν βεβαίως εἰς τὸν ἐπισκέπτην τὴν ἐπιδιωχθεῖσαν ἐντύπωσιν τοῦ μνημειώδους τοῦ ἑλληνιστικοῦ τούτου ναοῦ, οὐδὲν ὅμως συγκεκριμένον δύναταί τις νὰ εἴπῃ εἴτε περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ναοῦ εἴτε περὶ τοῦ παρ' αὐτὸν μνημείου, τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον ἐκ τῶν κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμον λαβόντων χώραν ἀπὸ θαλάσσης συμμαχικῶν βομβαρδισμῶν τῆς ἀκροπόλεως, λόγῳ τῆς ὑπὸ τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ γενομένης ἐγκαταστάσεως ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς ἀκροπόλεως πυροβόλων καὶ πολλῶν μονάδων στρατοῦ [3], ἐπλήγη ἡ ἐκ μεγάλων πωρίνων λιθοπλίνθων θεμελίωσις τοῦ νοτίου στυλοβάτου τοῦ ναοῦ καὶ τμῆμα τοῦ παρ' αὐτὸν βραχώδους ποδίου [4].

1. Περὶ τῆς κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν σχέσεως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διαμορφώσεως τῆς ροδιακῆς ἀκροπόλεως πρὸς τὸ φυσικὸν περιβάλλον διαλαμβάνει ἐσχάτως ὁ H. Lauter εἰς τὸ ἄρθρον του Kunst und Landschaft, ein Beitrag zum rhodischen Hellenismus ἐν Antike Kunst 15, 1972, σ. 49 κέ., λίαν ἀξιολόγους παρατηρήσεις.

2. Βλ. καὶ ἐν Parola del' Passato, τ. 4, 1949, σ. 72 κέ. (δημοσίευσις καταλοίπων χειρογράφων τοῦ M. Segre, L'Oracolo di Apollo Pythaeus a Rodi).

3. ΠΑΕ 1954, σ. 348.

4. Ἤδη ἡ Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου ἤρχισεν ἐργασίας κατασκευῆς ὑποδέματος ἐκ σκυροδέματος τοῦ ποδίου τούτου.

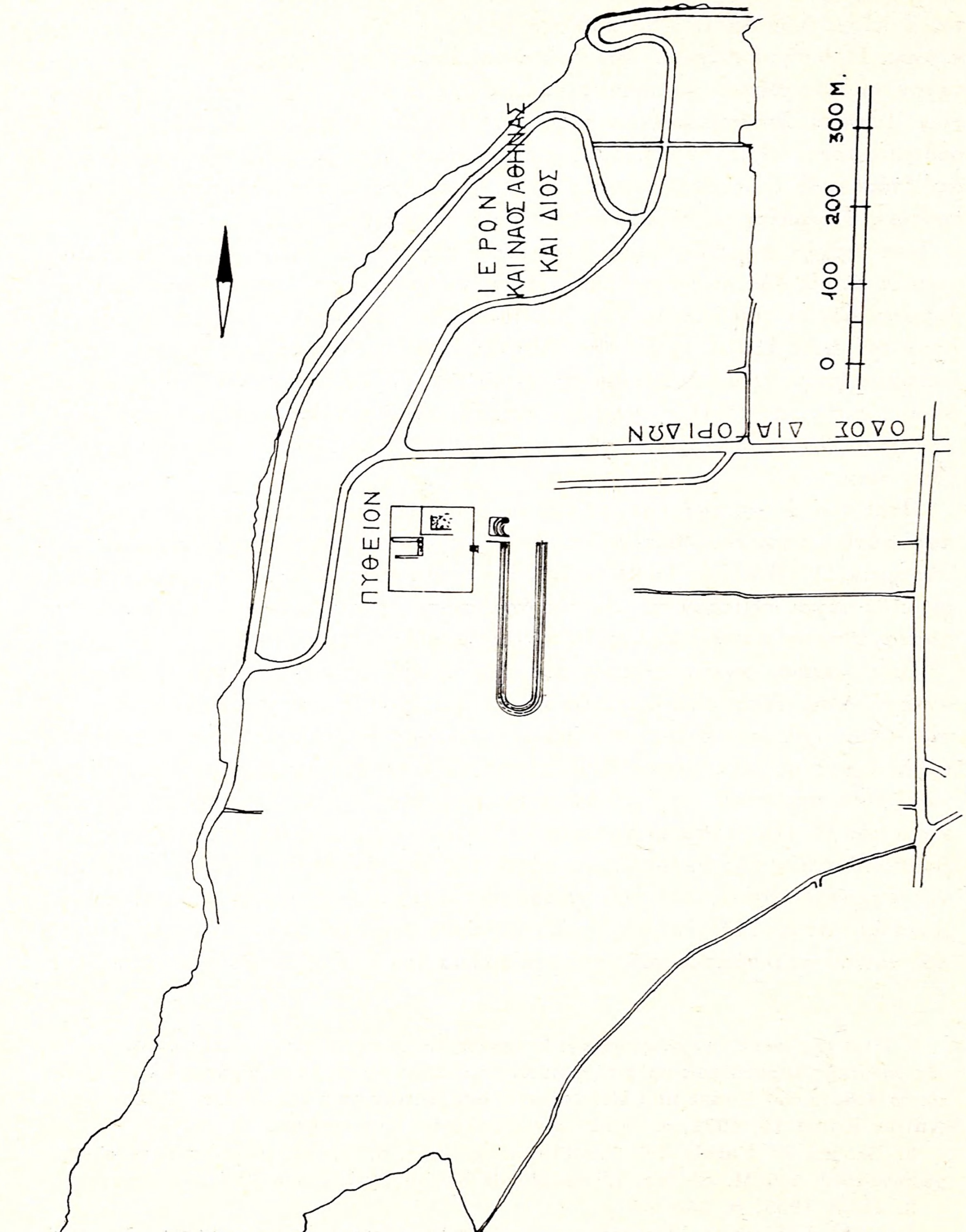

Εἰκ. 1. Γενικὸν σχέδιον τοῦ χώρου τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ρόδου.

Κατὰ καταρρακτώδεις ἐξ ἄλλου βροχοπτώσεις τοῦ χειμῶνος τοῦ 1959 - 1960 τμῆμα τοῦ δυτικοῦ ποδίου τοῦ πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, ὡς ἄνω ἀναφερθέντος, κτηρίου κατέπεσε. Τότε διὰ πιστώσεων τοῦ Ὑπουργείου καὶ συνδρομῆς τῆς Τεχνικῆς Ὑπηρεσίας αὐτοῦ κατεσκευάσθη τὸ ἐξ ὡπλισμένου σκυροδέματος καὶ νῦν ἔτι ὁρατὸν ὑπόδεμα πρὸς ἀποφυγὴν περαιτέρω διαβρώσεως καὶ καταστροφῆς τοῦ ποδίου. Παρομοία διάβρωσις ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸ πόδιον τοῦ ναοῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, κυρίως εἰς τὴν νοτίαν ἀπὸ τῶν βομβαρδισμῶν τοῦ πολέμου διασαλευθεῖσαν πλευρὰν αὐτοῦ.

ΤΟ ΠΥΘΕΙΟΝ

Τὸ Πύθειον, συγκεκριμένως δὲ ὁ ἀμέσως ὑπὲρ τὸ Ὠδεῖον καὶ τὴν ἄφεσιν τοῦ σταδίου χῶρος (εἰκ. 1 καὶ 2, Α-Β-Γ-Δ), εἰς τὴν σημερινήν του μορφὴν συνίσταται ἐξ ἑνὸς σχεδὸν τετραγώνου χώρου διαστάσεων ± 110 μ. ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ± 100 μ. ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. περιβαλλομένου διὰ τοίχου ἀνακατεσκευασμένου καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ σημεῖα. Τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ περιτοιχισμένου τούτου χώρου κατέχεται ὑπὸ τοῦ ἀνεστηλωμένου δωρικοῦ ναοῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος (εἰκ. 1, 2, Ε καὶ παρένθ. πίν. Η' α, β, γ, δ), ἐνῷ τὸ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τμῆμα τοῦ Πυθείου κατέχεται ὑπὸ τοῦ παρ' αὐτὸ κτηρίου (παρένθ. πίν. Η' ε, κ, λ, μ), τοῦ ὁποίου ἡ δυτικὴ ἕδρασις (παρένθ. πίν. Η' ε - κ) εὑρίσκεται εἰς ἐπίπεδον τεσσάρων μέτρων χαμηλότερον τοῦ ἐπιπέδου, ἐφ' οὗ ἑδράζεται ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος.

Κεχωσμένα ἐκ τῆς πολυκαιρίας εὑρέθησαν ἐνταῦθα πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη φέροντα στρώματα κονιαμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων δύο ἀποκεκρουμένα κορινθιακὰ κιονόκρανα, τὸ ἄνω μέρος γιγαντιαίας λεοντοκεφαλῆς ἐξ ὑδρορρόης (πίν. 151α - β), σφόνδυλοι καὶ τμήματα μετὰ γεισιποδίων, ὅτε κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1959 - 60 ἤρχισαν αἱ ὡς ἄνω ἀναφερθεῖσαι ἐργασίαι κατασκευῆς τοῦ ὑποδέματος τοῦ ποδίου. Ἐπειδὴ εὗρον κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1959 - 60 τὰ πλεῖστα τῶν ὡς ἄνω μελῶν ἡμικεχωσμένα πλησίον τῆς κλίμακος εἰς τὸ κάτω ἐπίπεδον τοῦ χώρου[1], θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διατυπωθῇ ἡ ὑπόθεσις ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ περιέργου κτηρίου τοῦ χώρου τούτου. Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ συζητηθῇ ἐνταῦθα ἐὰν εἶναι ὀρθὴ ἡ θέσις τοῦ M. Segre,

1. Τὰ ἀξιολογώτερα ἐκ τῶν τεμαχίων τούτων μετέφερα τότε εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ρόδου, χωρίς, λόγῳ τοῦ ὑπερβολικοῦ φόρτου ἐργασίας νὰ κατορθώσω νὰ τὰ καταγράψω. Κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἔκρινα σκόπιμον, κυρίως διὰ νὰ μὴ προέλθῃ σύγχυσις εἰς τὰ πολυπληθῆ ἀρχαῖα τῶν ἀποθηκῶν μετὰ τὴν ἐκ Ρόδου μετάθεσίν μου, νὰ προβῶ εἰς τὴν καταγραφὴν τούτων. Τὸ ἔργον τοῦτο ἔφερεν αἰσίως εἰς πέρας ἡ νῦν Ἐπιμελήτρια Ἀρχαιοτήτων καὶ τότε βοηθός μου δ. Ἀγλαΐα Ἀρχοντίδου, καταγράψασα συγχρόνως καί τινα ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ ἀποτμήματα μεταφερθέντα εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ Μουσείου ἐκ τοῦ χώρου τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Σταδίου.

καθ' ἣν εἰς τὸν πρόναον τοῦ ναοῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος κατέστη δυνατὸν νὰ διαπιστωθῇ ἡ ὕπαρξις ἑνὸς ἀδύτου ἀνήκοντος εἰς μαντεῖον[1], ἢ μήπως θὰ πρέπει ἡ ἔρευνα νὰ στραφῇ πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν· τοῦτο μόνον σημειοῦμεν,

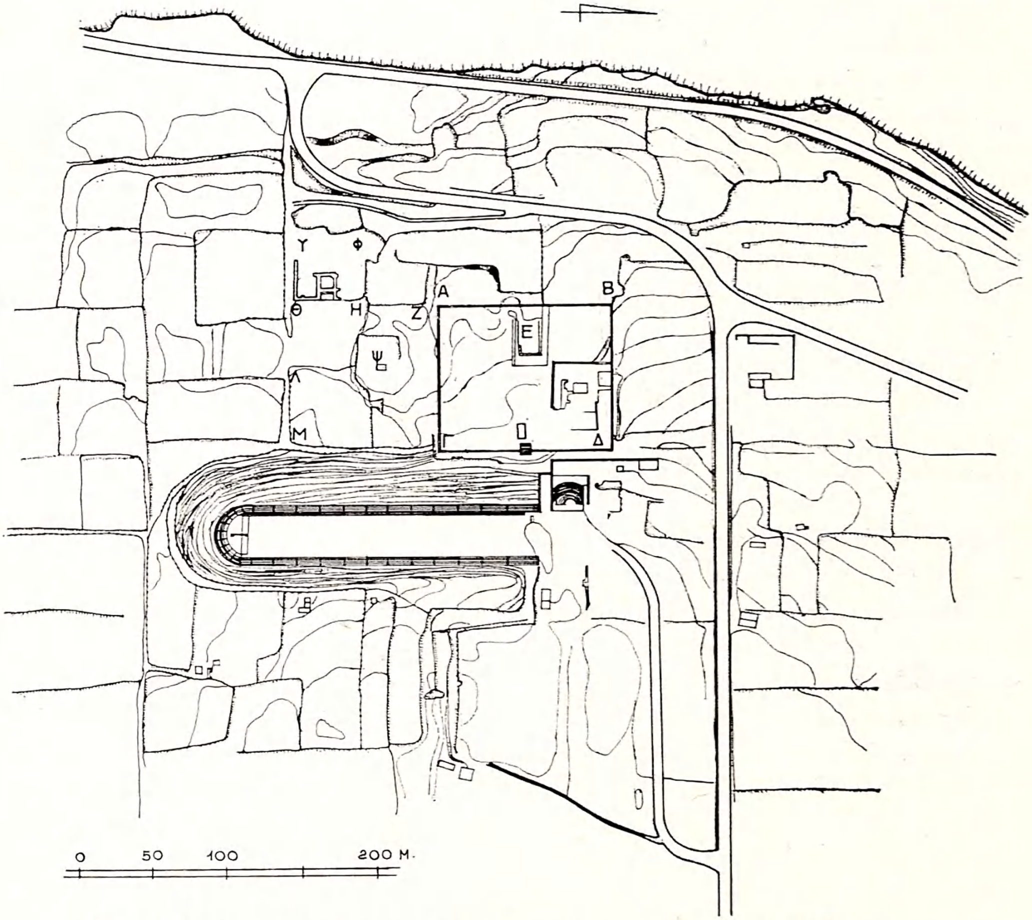

Εἰκ. 2. Τμῆμα τοῦ τοπογραφικοῦ σχεδίου τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ρόδου.

ὅτι πράγματι παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοιχοβάτην τοῦ ναοῦ ἀπεκαλύφθη καὶ εἶναι ὁρατὸν φρέαρ καί κλῖμαξ ὁδηγοῦσα εἰς τοῦτο (πίν. 152α), ἐξ οὗ ὁπωσδήποτε διετυπώθη ἡ ἄποψις τοῦ «ἀδύτου» (παρένθ. πίν. Η' ν - ν, σ).

Τέλος πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι δὲν ἔχει πλήρως ἀποτυπωθῇ ἔστω καὶ εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν ὅλος ὁ διὰ τοῦ τοίχου περιφραγμένος χῶρος τοῦ Πυθείου, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ ἀνασκαφῇ μετὰ προσοχῆς πρὸς

1. M. Segre, Parola del'Passato, ἔ.ἀ. σ. 73.

ἐντοπισμὸν ὑπαρχόντων τυχὸν καταλοίπων ἐπὶ τοῦ βράχου ἢ τοῦ ἐδάφους κοιτῶν ἢ ἄλλων ἰχνῶν βωμῶν καὶ λοιπῶν κτισμάτων.

Ἀνεφέραμεν τὰ ὀλίγα ταῦτα περὶ τοῦ Πυθείου, διότι ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ παρόντος ἔτους, εἰς τὴν ὁποίαν μὲ ἐβοήθησεν ἡ ἀρχαιολόγος δ. Μαρία Μιχαλάκη, ἀνελήφθη εἰς τὸ ἀμέσως νοτίως τούτου «πεδίον» (εἰκ. 2 καὶ παρένθ. πίν. Η′ Α-Ζ-Η-Θ-Μ-Γ).

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ παλαιοτέρων ἀνασκαφῶν[1] ἐγένετο γνωστὴ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ ἐν γένει φυσιογνωμία τοῦ ὅλου χώρου τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως. Εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν παρέχεται μόνον λεπτομερεστέρα πως περιγραφὴ τῆς νῦν καταστάσεως τοῦ ὑπὸ ἔρευναν «πεδίου». Ἡ ἀγρία βλάστησις ἡ ὑπάρχουσα παρὰ τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ «πεδίου»[2], τὸ συνορεῦον πρὸς τὸ Πύθειον, δὲν παρέσχε κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον τὴν δυνατότητα ἀκριβοῦς ἀποτυπώσεως τῶν ὑπαρχουσῶν λεπτομερειῶν καὶ διενεργείας ἀνασκαφῆς. Κατόπιν τούτου ἐστράφην πρὸς τὸ κεντρικὸν μέρος τοῦ «πεδίου» (εἰκ. 2 καὶ παρένθ. πίν. Η′ Ζ-Η-Γ). Αἱ διαστάσεις τοῦ «πεδίου» εἶναι περίπου ± 100 μ. ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ± 100 μ. ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. Προϋπάρξασα φυσικὴ τομὴ τοῦ μαλακοῦ βράχου, κατευθύνσεως ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ., εὑρισκομένη κατὰ τὸ πλεῖστον περὶ τὸ μέσον τοῦ «πεδίου» διῄρει τοῦτο εἰς δύο ἐπίπεδα: τὸ βόρειον (εἰκ. 2, παρένθ.

1. ΠΑΕ 1954, σ. 347.

2. Νομίζω ὅτι γενικῶς πρέπει νὰ καταβληθῇ προσπάθεια κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ ἡ αὐτοφυὴς βλάστησις τῶν «πεδίων» τῆς ἀκροπόλεως, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ὁπωσδήποτε ἡ βλάστησις αὕτη παρέχει ἔστω καὶ ἀμυδρὰν τὴν εἰκόνα τῶν μετὰ χλωρίδος «πεδίων» τοῦ τύπου ροκοκκὸ τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου, καθ' ἣν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συνετελέσθη ἡ τελικὴ διαμόρφωσις τῆς ἀκροπόλεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι παντελὴς ἀποψίλωσις τῶν χώρων τῆς ἀκροπόλεως θὰ δημιουργήσῃ δυσάρεστον ἐντύπωσιν, λόγῳ δὲ τοῦ λεπτογαίου τοῦ χώρου θὰ καταστῇ καὶ λίαν δυσχερὴς εἰς τὸ μέλλον ἡ φύτευσις νέας χλωρίδος, ἥτις ὁπωσδήποτε δὲν θὰ ἔχῃ ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἤδη ὑπάρχουσαν παραδοσιακήν. Ἐντυπωσιακὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ὑπὸ τῆς Ἰταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου φύτευσις τῶν παρυφῶν τοῦ Σταδίου καὶ τοῦ βορείως τοῦ Πυθείου «πεδίου» διὰ κυπαρίσσων, πεύκων, δάφνης καὶ ἄλλων θάμνων ἢ δένδρων διατιθεμένων ὑπὸ τῶν δασικῶν Ὑπηρεσιῶν. Ἡ παραδοσιακὴ βλάστησις τῆς ροδιακῆς φύσεως, ὡς αὕτη μέχρι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, εἶναι γνωστὴ διὰ περιγραφῶν καὶ σχεδιάσεων τῶν περιηγητῶν, κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἐξ ἐκείνης, ἥτις διεσώθη εἰς τὴν μέγιστα κατὰ τὸ λῆξαν θέρος πληγεῖσαν ἐκ τῆς διανοίξεως τῆς μεγάλης πρὸς Λίνδον Ἐθνικῆς ὁδοῦ περιοχὴν τοῦ Ροδινίου. Τὴν περιοχὴν ταύτην, περὶ τῆς ὁποίας διαλαμβάνει ὁ Η. Lauter ἐν τῷ ὡς ἄνω ἀναφερθέντι ἄρθρῳ αὐτοῦ, μετὰ τῶν διαμορφώσεών της καὶ τῆς χλωρίδος της, δι' ὑπερανθρώπων ἀγώνων κατώρθωσα νὰ κρατήσω εἰς ἣν κατάστασιν περιῆλθε μέχρις ἡμῶν, ὡς δεῖγμα τῆς ἑλληνιστικῆς ροδιακῆς διαμορφώσεως τῆς φύσεως. Ἐκεῖ θάλλει πέρα τῶν ἄλλων δένδρων ἡ βαλανιδέα, ἐνῷ ἀλλαχοῦ προβάλλουν εἰς τὸν αἴθριον ροδιακὸν οὐρανὸν τὰ λυγηρὰ φοινικόδενδρα, τὴν παρουσίαν τῶν ὁποίων ὁ μηχανικὸς ἐκσκαφεὺς κάμνει συνεχῶς σπανιωτέραν ὄχι μόνον εἰς τὴν διὰ τῆς τουριστικῆς «ἀξιοποιήσεως» ἀποψιλουμένην περιοχὴν τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὕπαιθρον πολλάκις.

πίν. Η′ Α-Ζ-Η-Τ-Γ) εὑρισκόμενον τρία περίπου μέτρα ὑψηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τοῦ Πυθείου καὶ τὸ νότιον, εὑρισκόμενον ἐπίσης εἰς ἐπίπεδον ± 2.50 μ. χαμηλότερον τοῦ βορείου (εἰκ. 2, 3 καὶ παρένθ. πίν. Η′ Η-Θ-Μ-Γ). Τὸ ἐπίπεδον τοῦ κατὰ τὸ 1954[1] ἀνασκαφέντος «πεδίου» εἶναι, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς εἰκ. 2 Η-Θ-Υ-Φ φαίνεται, ἔτι χαμηλότερον τοῦ ὡς ἄνω νοτίου ἡμίσεος[2]. Τὸ ὑψηλότερον ἐπίπεδον εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ «πεδίου» (εἰκ. 2, παρένθ. πίν. Η′ ψ). Ἐδῶ εἶχε κτισθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας ἀγροτικὸς οἰκίσκος μετὰ περιβόλου. Προσκτίσματα τοῦ οἰκίσκου τούτου ἀνεφάνησαν κατὰ τὸν γενόμενον καθαρισμὸν τοῦ μεσαίου χώρου τοῦ «πεδίου». Τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἐπιχώσεων εἶχε προέλθει ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ οἰκίσκου ἐκείνου, ἐνῷ ἄλλο μέρος αὐτῶν προήρχετο ἐκ τῆς κατὰ τὸ ὄργωμα ἀπαραιτήτου ἀπομακρύνσεως τῶν λίθων καὶ λοιπῶν ἀχρήστων ἀντικειμένων καὶ τῆς σωρεύσεως αὐτῶν εἰς τὰς γωνίας τοῦ ἀγροῦ.

Ἐκ τῶν γενομένων ἀσημάντου ἀξίας εὑρημάτων τῶν σωρῶν τούτων σημειοῦνται ἐνδεικτικῶς τεμάχιά τινα ψηφιδωτῶν ρωμαϊκῆς περιόδου, ἑλληνιστικὰ καὶ ἀκαθορίστου ἐποχῆς κεραμεικὰ ὄστρακα, κονιάματα καὶ νομίσματα, ἐξ ὧν οὐδὲν ἀπολύτως συμπέρασμα πρὸς τὸ παρὸν τοὐλάχιστον εἶναι δυνατὸν νὰ συναχθῇ.

ΠΡΩΤΟΝ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΟΝ

Δεδομένου ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ περιωρίσθη εἰς τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ περὶ τὴν τομὴν τοῦ βράχου χώρου, κατωρθώθη κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον νὰ καθαρισθῇ καὶ φανῇ τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς (νοτίας) παρειᾶς τοῦ βράχου, ἥτις φαίνεται ἐν κατόψει ἀποτυπωμένη εἰς τὸν παρένθ. πίν. Η′ (πίν. 152β, 153α-β).

Κατ' ἀρχὴν ἔχω νὰ σημειώσω, ὅτι τοὐλάχιστον εἰς τὸ ὑπὸ ἔρευναν σημεῖον δὲν φαίνεται νὰ ἐπεδιώχθη κατὰ τὴν διαμόρφωσιν ἀπόλυτος εὐθυγράμμισις διὰ βαθείας τμήσεως τοῦ ἐξέχοντος περὶ τὸ μέσον βραχώδους ὄγκου. Ἀπεναντίας ἡ ὅλη ἐπέμβασις παρέχει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἀπεσκόπει εἰς «διόρθωσίν» τινα καὶ ἴσως προεργασίαν πρὸς ἁρμογὴν πιθανῶς κατασκευῶν ἢ διαμορφώσεων ἀμέσως πρὸς τὴν παρειὰν τοῦ βράχου σχετιζομένην. Ἐπειδὴ ἡ σκαφὴ δὲν ἐπροχώρησεν εἰς βάθος, οὐδεμία ὑπόθεσις εἶναι εἰσέτι δυνατὸν νὰ διατυπωθῇ περὶ τῆς μορφῆς τῶν πιθανῶν ὡς ἄνω ἀναφερθεισῶν κατασκευῶν ἢ διαμορφώσεων. Ἡ παρειὰ τοῦ βράχου ἀπὸ τοῦ δυτικωτέρου σημείου τοῦ «πεδίου», ὅπερ συνεχίζει, οὐχὶ ἀμέσως, τὸ βόρειον ὅριον τοῦ κατὰ τὸ 1954 καὶ 1955 ἐρευνηθέντος χώρου, ἔχει τμηθῇ κατακορύφως καὶ κατὰ τὴν γνωστὴν ἐκ τοῦ ρυμοτομικοῦ συστήματος τῆς Ρόδου κατεύθυνσιν ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. εἰς μῆκος ± 13 μ.

1. ΠΑΕ 1954, σ. 347.
2. ΠΑΕ 1955, σ. 283.

(εἰκ. 2, Η καὶ παρένθ. πίν. Η', Η-Ν). Εἰς τὴν θέσιν ταύτην κατὰ μὲν τὸ κατώτερον μέρος ὑπάρχει ὁ βράχος, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἔχουν τοποθετηθῇ πέντε μεγάλοι, σχεδὸν κανονικοὶ λιθόπλινθοι ὁμοίας πρὸς τὸν βράχον ὑφῆς (πίν. 154α). Ἐδῶ σχηματίζεται μικρὰ ἐξοχὴ ± 0.10 μ. Ἀνατολικώτερον ὁ βράχος ἔχει τμηθῇ καθέτως μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ εἰς μῆκος ± 7 μ. (παρένθ. πίν. Η', Π-Ρ καὶ πίν. 154β), εἰς αὐτὴν δὲ ἀκριβῶς τὴν γωνίαν ὑπῆρχεν ὁ μεγαλύτερος σωρὸς λίθων κλπ., περὶ οὗ ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω. Περαιτέρω σχηματίζεται καὶ πάλιν ὀρθὴ γωνία διὰ τομῆς τοῦ βράχου κατευθύνσεως ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. (παρένθ. πίν. Η' Ρ-Σ-Τ καὶ πίν. 153α), ἡ τομὴ δὲ αὕτη συνεχίζεται εἰς μῆκος ± 38 μ. Ἀκριβῶς εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν εὑρέθησαν τὰ εἰς τὸν παρένθ. πίν. σημειούμενα κτίσματα τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας κατασκευασθέντα προφανῶς ἐκ τοῦ κατὰ χώραν ὑλικοῦ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ εὑρεθέντος ἐνταῦθα ἀποκεκρουμένου δωρικοῦ κιονοκράνου (πίν. 155α).

Κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς παρειᾶς ταύτης τοῦ βράχου ὑπάρχει λάξευμα (παρένθ. πίν. Η', Σ καὶ πίν. 155β) ἐπὶ δὲ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εὑρέθησαν κανονικοὶ λίθοι παρέχοντες τὴν ἐντύπωσιν ὑπάρξεως φρέατος ἢ ἄλλου εἴδους ὑπογείου ἀνοίγματος. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ σκαφὴ δὲν ἐπροχώρησεν εἰς βάθος οὐδὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διατυπωθῇ πρὸς τὸ παρόν. Ἐν συνεχείᾳ ἐγένετο καθαρισμὸς τοῦ ΒΑ. χώρου ἀπὸ τῶν χωμάτων καὶ λοιπῶν καταλοίπων τῆς ἀγροικίας. Παρόμοιος καθαρισμὸς ἐγένετο καὶ πρὸς τὸ νότιον τμῆμα τοῦ πεδίου μέχρι τοῦ ἐπὶ τοῦ παρενθ. πίν. σημειουμένου νοτίου ὁρίου αὐτοῦ, ὅπερ, ὡς γνωστόν [1], ἀποτελεῖ τὸ βόρειον ὅριον τῆς ἐντεῦθεν διερχομένης ἀρχαίας ὁδοῦ, σημειωθείσης εἰς τήν «ρυμοτομίαν» ὡς Ρ 18α [2], ἥτις συνεχίζεται ὡς ἀτραπὸς μέχρι καὶ σήμερον. Εἷς λίθινος οὐδὸς ἐπεσημάνθη εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. νοτίου τούτου ὁρίου τοῦ ἀνδήρου (πίν. 156α), δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν πρὸς τὸ παρὸν νὰ διευκρινηθῇ, ἐὰν πρόκειται περὶ ἀρχαίου κατὰ χώραν παραμείναντος οὐδοῦ ἢ νεωτέρου ἀνήκοντος εἰς τὸν περίβολον τῆς ἀγροικίας.

Ἐκ τοῦ βορείου ἡμίσεος τοῦ πεδίου ἀνεσκάφη τὸ πρὸς Δ. ὅριον, ὅπερ ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιμήκων ἀσυνδέτων καὶ μὴ ἐν ἐπαφῇ σήμερον εὑρισκομένων λιθοπλίνθων (παρένθ. πίν. Η' Ζ-Η καὶ πίν. 156β). Αἱ λιθόπλινθοι αὗται καθαρισθεῖσαι εἰς

1. ΠΑΕ 1955, σ. 283.

2. Σημειοῦται ἐνταῦθα, ὅτι εἰς τὸ διάγραμμα τῶν ἀξόνων τῶν ἀρχαίων ὁδῶν (Ι. Δ. ΚΟΝΤΗ, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ρυμοτομίας τῆς Ρόδου, Ρόδος 1954, πίν. Ι), ἡ ὁδὸς αὕτη ἐσημειώθη ἄνευ παρατηρήσεως ἢ παραπομπῆς τινος. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ὅμως εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου ἡ εἰς τὸ ὡς ἄνω σχέδιον ὡς ὑποθετικὴ σημειουμένη ὁδὸς Ρ 18β, διεπιστώθη μέχρι σήμερον, εἰς τέσσαρα σημεῖα: Πρβ. ΑΔ 19, 1964, Β' Χρον., σ. 471· ΑΔ 20, 1965 σ. 578· ΑΔ 22, 1967, σ. 515· ΑΔ 23, 1968, σ. 433, ἔνθα ὁ ἄξων τῆς ὁδοῦ Ρ 18β, εὑρισκόμενος ἀνατολικῶς τοῦ ἀρχαίου Σταδίου συμπίπτει πρὸς τὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ Ρ 18α. Ἡ ὁδὸς Ρ 18β εἶναι «πλατεῖα» πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει εἰσέτι διαπιστωθῇ δι' ἀνασκαφῆς καὶ διὰ τὴν Ρ 18α.

μῆκος ±30 μ. συνεχίζονται ὁπωσδήποτε πρὸς Β. καὶ θὰ συναντοῦν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ περιφράσσοντος τὸ Πύθειον τοίχου. Ὁ καθαρισμὸς ὅμως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην δὲν ἐγένετο πρὸς τὸ παρόν, καθόσον ὁ χῶρος αὐτὸς χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν ὀλίγων κατοίκων ὡς δρόμος διελεύσεως αὐτῶν, τῶν ὀχημάτων καὶ τῶν ὑποζυγίων των.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΟΝ

Εἰς τὸ παρὰ τὴν ὁδὸν Θ. Σοφούλη καὶ Χειμάρρας οἰκόπεδον ἰδιοκτησίας Σοϊχὰν καὶ Μηνέτου, εἶχεν ἀπὸ ἐτῶν ἐπισημανθῆ ἡ ὕπαρξις δημοσίου τινὸς κτηρίου, πιθανῶς ἱεροῦ[1]. Τὰ ἐπ' αὐτοῦ κτίσματα ὅμως δὲν εἶχον ἐπιτρέψει τὴν διεξαγωγὴν συστηματικῆς ἐρεύνης, ἥτις ἤρξατο μόλις κατὰ τὸ παρὸν ἔτος.

Ἐπειδὴ ἡ ἀνασκαφὴ θὰ συνεχισθῇ μὲ ἐντονώτερον ρυθμὸν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος, δὲν παρέχεται ἐνταῦθα παρὰ ἡ εἰκὼν τοῦ πίν. 157, ὅπου φαίνονται αἱ μέχρι σήμερον ἐλθοῦσαι εἰς φῶς βάσεις καὶ τὰ ἐνεπίγραφα βάθρα.

Σημειοῦται ὅτι, ἐνταῦθα διεπιστώθησαν ἴχνη μεγάλης δεξαμενῆς, τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη μόνον ἡ ἀνατολικὴ πλευρά. Ἡ τελειότης τῆς ἐν γένει ἐπεξεργασίας τῶν μερῶν τῆς δεξαμενῆς ὁδηγεῖ εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι αὕτη κατεσκευάσθη κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον. Αἱ ἐπιγραφαὶ ὅμως τῶν βάθρων ὁδηγοῦν καὶ εἰς χαμηλοτέρας χρονολογήσεις. Πάντως, ἐπειδὴ ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ὡλοκληρώθη, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ πρὸς τὸ παρὸν λόγος περὶ αὐτῶν.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

---

1. Βλ. Γρ. Κωνσταντινοπουλου, Ἐπιγραφαὶ ἐκ Ρόδου, ΑΔ 18, 1963, σ. 1 - 8· ΑΔ 18, 1963, Β' 2 Χρον., σ. 324, σ. 6.

17. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΖΑΚΡΟΥ

(Παρένθ. πίν. Θ' καὶ πίν. 158 - 170)

Συνεχίσθη διὰ δωδεκάτην κατὰ συνέχειαν περίοδον — μὴ συνυπολογιζομένης τῆς δοκιμαστικῆς τοῦ ἔτους 1961 — ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Ζάκρου καὶ τῶν ἀμέσως περιβαλλόντων αὐτὸ κτηρίων. Συμμετέσχον εἰς ταύτην ὑπὸ τὰς ὁδηγίας μου ἡ ἀρχαιολόγος Ἀναστασία Πλάτωνος, οἱ ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ Ἀθανάσιος Τζιαφάλιας καὶ Αἰκατερίνη Παπανθίμου, ἡ ἀρχιτέκτων Μαρία Ξύδα, ἐπικουροῦντες εἰς τὸ ἔργον ἀποτυπώσεως ὁ Marshall Becker, ἀνθρωπολόγος καὶ field archaeologist, καὶ ἡ ἀρχαιολόγος σύζυγός του Χαρά, τὸ γένος Γεωργίου, οἱ τεχνῖται Γεώργιος Ἠλιάκης καὶ Κωνσταντῖνος Βιττωράκης καὶ ὡς ἐπιστάτης ὁ Ἀντώνιος Παπαδάκης. Πλὴν τοῦ ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διατεθέντος ποσοῦ, διετέθη, εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ὑπὸ τῶν φιλοτέχνων Pomerance διατιθεμένου ποσοῦ, ἰσόποσος χορηγία, λίαν εὐγενῶς παραχωρηθεῖσα διὰ μέσου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τοῦ φιλαρχαίου μεξικανοῦ José Cossio, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν ἀπευθύνονται θερμαὶ εὐχαριστίαι.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὸ νὰ ἐρευνηθῇ περαιτέρω τὸ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα ἀναφανὲν μέγα κτηριακὸν συγκρότημα, τὸ ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι εἶναι τὸ παλαιότερον ἀνάκτορον, εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἄλλων λειψάνων τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος καὶ τοῦ νοτίου τομέως τοῦ ἀνακτόρου, εἰς τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ὑπολειπομένου τμήματος τοῦ ἐκτεταμένου Κτηρίου βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος καὶ τὴν παρακολούθησιν περαιτέρω τῆς τελευταίας ταύτης (παρένθ. πίν. Θ'). Ἡ ἀνάγκη ἀπομακρύνσεως ἰσχυρῶν ἐπιχώσεων, ἰδίᾳ εἰς τὰ κράσπεδα τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἠνάγκασεν εἰς τὴν σχεδὸν συνεχῆ χρησιμοποίησιν δύο φορτηγῶν ἀνατρεπομένων αὐτοκινήτων. Ὁ χῶρος κατ' ἀρχὰς ἐκαθαρίσθη ἐκ τῶν βοτανῶν καὶ τῶν συσσωρευθέντων χωμάτων, γενομένης καὶ ἀντλήσεως τῶν ἐντὸς τῶν διαμερισμάτων τοῦ ἀνακτόρου ἀναβλυσάντων ὑδάτων. Αἱ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος ἐπενεχθεῖσαι ζημίαι δὲν ὑπῆρξαν σημαντικαί, περιορισθεῖσαι εἰς πτώσεις κονιαμάτων, φθορὰς πλινθίνων διαχωρισμάτων, μικρὰς διαταράξεις τοῦ δαπέδου, πτώσεις λίθων ἐκ τῶν τοίχων κλπ. Μέρος τούτων ἐπηνωρθώθη κατὰ τὸ δυνατόν. Διὰ τὴν πρόοδον τοῦ ἔργου ἀφῃρέθη μέρος τῆς προσωρινῆς περιφράξεως τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς.

ΤΟ ΜΕΓΑ ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟΝ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΠΤΕΡΥΓΟΣ

Ἡ ποσότης τῶν ἀναβλυζόντων ἐντὸς τῶν βαθέων διαμερισμάτων τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ νέου ἀνακτόρου ἀνακαλυφθέντος ἰσχυροῦ κτηρίου ὑδάτων δὲν ἦτο τόση ὥστε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰς βάθος ἔρευναν μὲ τὴν βοήθειαν ἀντλητικοῦ συστήματος. Διὰ τὴν παρακολούθησιν δωματίων ἐκτεινομένων πρὸς Ἀνατολὰς ἐδέησε νὰ ἀποκομισθοῦν μεγάλοι ὄγκοι χωμάτων καὶ λίθων καὶ νὰ ἀνακαλυφθοῦν εἰς μεγάλην ἔκτασιν αἱ διαστάσεις τῶν καταπεσόντων λίθων. Ἡ διάκρισις καὶ διασάφησις τῶν τοίχων τοῦ κτηρίου ἀπεδείχθη ἐξαιρετικὰ ἐπίπονος. Τὸ κτηριακὸν συγκρότημα ἐξακολουθεῖ ἐκτεινόμενον πρὸς Ἀνατολάς, ἐνῷ πρὸς Νότον μόνον εἷς ἰσχυρὸς τοῖχος κατευθύνεται, δημιουργουμένων περὶ αὐτόν, ὡς φαίνεται, ἐκτεταμένων ὑπαίθρων χώρων. Δὲν κατωρθώθη νὰ παρακολουθηθῇ διαρκούσης τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου ἡ πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν ἐπέκτασις, μὴ διανοιγεισῶν τελικῶς τῶν δοκιμαστικῶν τάφρων, ὡς αὗται ἐπρογραμματίσθησαν.

Εἰς τὸ δωμάτιον Α ἐκαθαρίσθη ἐπιμελέστερον τὸ κατὰ τὴν νοτίαν γωνίαν ὀρθογώνιον βάθυσμα, ἐπεκτεινόμενον, ὡς ἀπεδείχθη, καὶ ὑπὸ τὸν διαχωριστικὸν τοῖχον πρὸς τὸ δωμάτιον Β καὶ περικλειόμενον ὑπὸ σειρῶν λίθων κατὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν δυτικὴν πλευράν, ὅπου ὅμως διεσώθη μόνον εἷς λίθος καὶ ἡ ἔδρασις τῶν ἄλλων. Τὸ νότιον τμῆμα τοῦ ἐπενδύοντος ἐπιχρίσματος κατεστράφη. Ἀμέσως ἔξω καὶ πρὸς Ν. τοῦ πρὸς τὸ βάθυσμα τοιχίου ἀνεκαλύφθη σύστημα ἀποχετευτικῶν ἀγωγῶν, τοῦ ἑνὸς τούτων συμβάλλοντος πρὸς δύο ἄλλας διακλαδώσεις, τῶν ὁποίων μία κατευθύνεται πρὸς τὰ δυτικά, πιθανῶς ἑνουμένη μὲ τὸν πρὸ ἐτῶν ἀνακαλυφθέντα νοτίως τοῦ δωματίου μὲ τὸ ἐξ ὀστρακασβέστου δάπεδον, ἡ ἄλλη βαίνουσα νοτίως τῶν δωματίων Β καὶ Γ. Τὰ πλευρὰ τῶν ὀχετῶν ἀπετελέσθησαν ἀπὸ σειρὰς λίθων, ἐν μέρει ἐκπεσόντων τῆς θέσεώς των. Τὸ ἀμέσως ἔξω τῶν ὀχετῶν δάπεδον ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ χαλικασβέστου. Δὲν εἶναι ἐμφανὲς ἂν τὸ σύστημα ὀχετῶν ἐπεκοινώνει μὲ τὸ ὀρθογώνιον βάθυσμα τοῦ Α, ὁπότε τοῦτο θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἦτο φρεάτιον ἀπορρίψεως ἀκαθάρτων ὑδάτων ἢ καὶ εἶδος ἀποχωρητηρίου. Ὑπὸ στρῶμα λίθων ἀνεκαλύφθησαν δύο πίθοι κατὰ τὸ ἓν τρίτον περίπου τοῦ συνόλου των διατηρούμενοι, ἀμφότεροι βυτιόσχημοι. Ὁ πίθος Α (πίν. 158α) ἦτο ἀμέσως πρὸς Νότον τῆς ἀρχῆς τῆς πρὸς Δυσμὰς διακλαδώσεως καὶ ἦτο ἀνάστροφος, μὲ τὸ στόμιόν του βαῖνον ἐπὶ πλακῶν. Εἶχε τέσσαρας λαβὰς ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ἐκοσμεῖτο μὲ λοξὰς ἐμπιέστους, σχοινία ἀπομιμουμένας, ταινίας, καὶ μὲ ἄλλας ἀναλόγους ζώνας περιθεούσας ὑπὸ τὰς λαβάς (πίν. 158β). Ὁ πίθος Β ἦτο τοποθετημένος ὄρθιος ἀμέσως μετὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου Β καὶ εἶχε τέσσαρας λαβὰς ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ὑπ' αὐτὰς δύο περιθεούσας ἐμπιέστους ταινίας. Νοτίως τῶν δωματίων Β καὶ Γ παρηκολουθήθη ὁ πρὸ ἐτῶν ἀναφανεὶς λοξὸς τοῖχος μὲ τοὺς μεγάλους ὀρθοστάτας. Ἐπιφανειακοὶ τοῖχοι, προχείρως ᾠκοδομημένοι, συναν-

τώμενοι κατ' ὀρθὴν γωνίαν, ἔβαινον ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ λοξοῦ τοίχου, ἐπεκτεινόμενοι πρὸς Νότον καὶ Δυσμὰς ἄνευ βαθέων θεμελίων.

Κατὰ τὴν περιοχὴν τῶν ὀχετῶν καὶ τῶν πίθων ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων, σχεδὸν πάντα ἀνήκοντα εἰς παλαιοανακτορικοὺς χρόνους. Μεταξὺ ἄλλων περισυνελέγησαν, ἀμέσως πρὸ τοῦ τοιχίου τοῦ Α, τμῆμα κυπέλλου μὲ ἐρυθρὰν καὶ λευκὴν ταινίαν καὶ μεταξὺ τούτων κυματιστὴν γραμμήν, τὸ κάτω μέρος κυπέλλου τύπου tumbler μὲ ἀνάγλυφον στολίδωσιν, ὡς καὶ τμήματα μελανογανώτου ἀμφορέως μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἄνω τοῦ κυρίου ὀχετοῦ συνελέγησαν παλαιοανακτορικὰ μελανογάνωτα ὄστρακα, ἓν μὲ λεπτὴν γραπτὴν στολίδωσιν καὶ ἄωτον κύπελλον μὲ κυρτὰ τοιχώματα τοῦ παλαιοῦ τύπου. Περὶ τὸν πίθον Α ὑπῆρχον πολλὰ ὀστᾶ ζῴων, τινὰ μεγάλα, ἴσως ταύρου, καὶ μικρὰ τεμάχια ἀνθράκων. Ἐντὸς τοῦ πίθου Β ἀνευρέθη διώροφον κύπελλον διαβεβρωμένον ἐκ τοῦ ἀναβλύζοντος εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ὕδατος. Μία ὁμὰς ἀγγείων ἀνεφάνη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς παρακειμένης διακλαδώσεως τοῦ ὀχετοῦ: τμῆμα ἀγγείου μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν καὶ τοξοειδῆ λαβήν, στάμνου ἢ ἀμφορέως, εὐμεγέθης καὶ παχεῖα λαβὴ ἀρυταίνης μὲ ἡμισφαιρικὸν πήλινον ἧλον κατὰ τὸ σημεῖον τῆς προσφύσεως πρὸς τὸ δοχεῖόν της, ἄλλα τεμάχια εὐμεγέθων σκευῶν, πούς χύτρας, τοξοειδὴς λαβή, βαθέα τινὰ κύπελλα μετὰ λαβῶν ἢ ἄνευ, ἕτερον τοῦ διωρόφου τύπου καὶ τμήματα ἄλλων ἀγγείων. Τεμάχια καταπεσόντος ἐπιχρίσματος ἔκειντο ἐπὶ τῆς ὁμάδος τῶν ἀγγείων. Εἰς τὴν περιβάλλουσαν ἐπίχωσιν περισυνελέγησαν χαρακτηριστικὰ παλαιοανακτορικὰ ὄστρακα, τμήματα μελανογανώτων κυπέλλων, ἕτερον μὲ στιλπνὸν γάνωμα, τὸ κάτω μέρος κυπέλλου τύπου tumbler μὲ ἀνάγλυφον δακτύλιον ἄνω τῆς βάσεως, τὸ ἥμισυ δισκοειδοῦς κοίλου πώματος μὲ ἀποσπασθεῖσαν τὴν ἐντὸς τοῦ κοιλώματος λαβὴν καὶ τὸ ἥμισυ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου ἀγνῦθος ἢ στάθμης μὲ κεντρικὴν ὀπήν.

Νοτίως τοῦ δωματίου Μ παρηκολουθήθη καὶ ἐκαθαρίσθη ἐπιμελέστερον ὁ ἰσχυρός, πρὸς Νότον βαίνων, τοῖχος καταλήγων εἰς μεγάλην πωρολιθικὴν παραστάδα, ἡ ὁποία ἔχει ἐκκλίνει τῆς κατακορύφου. Κατὰ τὴν ρίζαν της ἐκαθαρίσθη ὑπόστρωμα λίθων, πιθανῶς στηρίξεως ἐξαφανισθέντος κατωφλίου καὶ βαθύτερον ἀνεφάνη τοῖχος βαίνων ἐκ Β. πρὸς Ν., τῶν παλαιοτέρων παλαιοανακτορικῶν χρόνων, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐπὶ τόπου περισυλλεγέντων ὀστράκων, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν εἶναι λίαν χαρακτηριστικά. Ἐκεῖ συνελέγη καὶ τμῆμα τριποδικῆς χύτρας ἀρχαϊκοῦ τύπου. Ἀμέσως πρὸς Ἀ. τοῦ τοίχου συνελέγησαν: στόμιον ἀμφορέως διαμορφούμενον χωνοειδῶς εἰς ἐλλειπτικὸν σχῆμα, τμῆμα παχείας προχοΐσκης, ἴσως προανακτορικῶν χρόνων, ἥμισυ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς ἀγνῦθος καὶ παχὺ τριγωνικὸν τεμάχιον μολύβδου. Ἡ κρηπὶς τοῦ τοίχου ἀποτελεῖται ἐκ πολὺ μεγάλων λίθων. Ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ δωματίου Μ μέχρι τῆς πωρίνης παραστάδος τοῦ παχέος τοίχου ἀπεκαλύφθη πληρέστερον ἡ λοξή — σχετικῶς μὲ τὸ παλαιοανακτορικὸν κτήριον — κρηπὶς λίθων, προ-

φανῶς θεμέλιον ἰσχυροῦ τοίχου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ νέου ἀνακτόρου, ἀφοῦ ἡ κρηπὶς αὕτη βαίνει τελείως παραλλήλως μὲ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς αὐλῆς LXIII. Δύο ὀγκώδεις λίθοι, ἐφαπτόμενοι εἰς τὴν πλευρὰν τῆς κρηπῖδος, προφανῶς ἐξέφυγον ταύτης. Ἀμέσως πρὸς τὰ ΝΑ. ἐξετείνετο τὸ στρῶμα τῶν διεσπαρμένων λίθων, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀργῶν, ἐν μέρει ὅμως καὶ πελεκητῶν. Ἔβαινε τοῦτο ἐπὶ παχείας ἐπιχώσεως, ἡ ὁποία, μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ στρώματος τῶν λίθων, ἀφηρέθη μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῆς βάσεως τῶν παρακειμένων τοίχων. Οὐδεὶς ἄλλος τοῖχος ἀνεφάνη κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην καί, ὡς φαίνεται, ὑπῆρχεν ἐκεῖ ὕπαιθρος χῶρος, περιοριζόμενος πρὸς Ἀνατολὰς ὑπ' ἄλλων προβαλλόντων τοίχων, σχηματιζόντων εἶδος πυργίσκου. Τὸ τμῆμα ὅμως τοῦτο δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ παρακολουθηθῇ περαιτέρω. Ἐβεβαιώθη μόνον ὅτι οὐδ' οἱ τοῖχοι οὗτοι εἶχον βαθέα θεμέλια. Κατὰ τὸν καθαρισμόν των συνελέγη ἧλος τετραγώνου τομῆς μὲ σφαιρουμένην κεφαλήν.

Ὁ κλείων τοὺς χώρους Ν καὶ Π νότιος τοῖχος (πίν. 159α, ἀριστερὰ) ἐκαθαρίσθη ἐξωτερικῶς εἰς βάθος καὶ ἀνεφάνη ἡ κρηπὶς τῶν πωρολίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων, εἰς τὸ ἄνω ἐπίπεδον, στηρίζεται ἡ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἀναφανεῖσα βάσις κίονος. Ἐκ τῆς κρηπῖδος ταύτης ἐκρημνίσθησαν λίθοι τινὲς κατὰ τὸ μέσον, δύο δὲ ἢ τρεῖς ἐξέφυγον τῆς θέσεώς των. Ἡ ὑπὸ τοὺς πωρολίθους κρηπὶς δὲν εἶναι πολὺ κανονική, ἀπετελέσθη δὲ ἐκ λίθων σκοτεινοῦ χρώματος, ἀνήκουσα προφανῶς εἰς παλαιοτέρους παλαιοανακτορικοὺς χρόνους. Ἡ κατεύθυνσις εἶναι ἐξ Ἀ. πρὸς Δ. ἐνῷ ὁ ἐπ' αὐτῆς βαίνων πωρολιθικὸς τοῖχος εἶναι ἐλαφρῶς λοξός. Ἡ κρηπὶς ἐκαθαρίσθη καὶ κατὰ τὴν βόρειον πλευράν, βαίνουσα ἐσώτερον τοῦ ὑπερκειμένου τοίχου. Τὰ πρὸ τοῦ τοίχου ὄστρακα τῆς νοτίας ἐπιχώσεως ἦσαν ἐν μέρει παλαιοανακτορικά, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μελανογανώτων κυπέλλων, ἐν μέρει τῆς μεταβατικῆς περιόδου, ὡς ἓν μὲ μικρὰ ἡμικύκλια ἐναλλασσόμενα μὲ σειρὰν φυλλιδίων καὶ ἄλλο μὲ γραπτὴν στολίδωσιν.

Πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ χώρου βορείως τῶν δωματίων Λ καὶ Λα, Ν καὶ Π, ὡς καὶ τοῦ πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ τελευταίου χώρου, ἐδέησε νὰ διαλυθοῦν μεγάλοι λιθοσωροὶ καὶ νὰ ἐκριζωθοῦν δύο δένδρα. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην, ἀνατολικῶς τοῦ Π, περισυνελέγησαν μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ λιθοσωροῦ πολλὰ ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων, ὡς μελανογανώτων σκύφων μὲ γεφυρωτὴν πρόχυσιν, τμήματα κυπέλλων καὶ κυαθίων, βάσις πιθαμφορέως μὲ ἐξέχοντα κύκλῳ δίσκον, ἀγνῦθές τινες, ὡς μικρὰ κυβική, ἄλλη τραπεζοειδὴς καὶ ἑτέρα παραλληλεπίπεδος πεπιεσμένη. Ὀλίγον βορειότερον, ἀνατολικῶς τοῦ κατόπιν ὀνομασθέντος Τ χώρου, ἀνεφάνη γωνία νεοανακτορικοῦ κτηρίου, τοῦ ὁποίου ὁ βόρειος τοῖχος ἐπεξετείνετο ἐπὶ μικρᾶς ἀμπέλου, ἡ ὁποία εἶχεν ἐξαιρεθῇ τῆς ἀπαλλοτριώσεως καὶ διὰ τοῦτο κατέστη νῦν ἐπιβεβλημένον νὰ ἐξαγορασθῇ. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ κτηρίου, ἐκ πολὺ μεγάλων λίθων, προεξετείνετο ὀλίγον λοξῶς πρὸς Β. καὶ πέραν τῆς γωνίας. Εἷς τῶν ὀγκολίθων τῆς πλευρᾶς ταύτης ἔλειπε, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο ἐκ τούτου νὰ συναχθῇ ἀσφαλῶς, ἂν ἐκεῖθεν ἦτο ἡ

πρόσβασις. Φαίνεται ὅτι τὸ κτήριον ἀποτελεῖ συνέχειαν ἐκείνου τοῦ ὁποίου ἰσχυρὸς τοῖχος διεσπάσθη διὰ προωθητῆρος πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς, κατὰ τὸ ἔτος 1961, πέραν τῆς σημερινῆς εἰσόδου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Ὁπωσδήποτε τὰ θεμέλια τοῦ κτηρίου δὲν εἶναι βαθέα. Ὁ ΒΔ. τοῖχος σχηματίζει ἀμβλεῖαν γωνίαν μὲ ἰσχυρὸν τοῖχον ἀντιστηρίξεως ἐξ ὀγκολίθων, ὁ ὁποῖος ἔβαινεν ἀμέσως ἄνω τοῦ βορείου τμήματος τῶν δωματίων Ξ, Σ καὶ Τ, ἀντιστηρίζων ἰσχυρὰν ἐπίχωσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη μακρὸς νεοανακτορικὸς τοῖχος μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΔΒΔ. πρὸς ΑΝΑ. Ἐκ τοῦ διαλυθέντος λιθοσωροῦ ἄνω τῆς περιοχῆς Τ περισυνελέγησαν πολλὰ ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων τόσον παλαιοανακτορικὰ ὅσον καὶ τῆς πρωίμου νεοανακτορικῆς περιόδου μὲ διακόσμησιν ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, ἐκ γεφυροστόμων προχύσεων καὶ κωνικῶν κυπέλλων. Ἐκεῖ περισυνελέγη σημαντικὸν τεμάχιον ρυτοῦ μορφῆς κεφαλῆς ταύρου ἐκ χλωρίτου, διασῷζον τὸ περὶ τὸ ἓν κέρας τμῆμα μὲ μικρὰ βοστρυχίδια. Τὸ τεμάχιον καταλήγει εἰς χεῖλος προσαρμογῆς τῆς ὀπισθίας πλακὸς καὶ ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς τὸ γνωστὸν παρόμοιον ρυτόν, τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τήν «Αἴθουσαν τῶν τελετουργιῶν» τῆς δυτικῆς πτέρυγος τοῦ Ἀνακτόρου, καίτοι εἰς τοῦτο ἐλλείπει ἀκριβῶς τὸ πρὸς τὸ ἓν κέρας τμῆμα. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λιθοσωροῦ προῆλθε μύλη ἄξονος θύρας ἐκ λίθου κοιλανθέντος καὶ κατὰ τὰς δύο πλευράς. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ ἰσχυροῦ βορείου ἀντερεισματικοῦ τοίχου συνελέγησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν πολλὰ μελανογάνωτα ὄστρακα καὶ τμῆμα παχείας λεκάνης, ἡ ὁποία διεκοσμεῖτο ἐσωτερικῶς μὲ ἐναλλήλους ἡμικυκλικὰς καμπύλας καὶ ἐξωτερικῶς μὲ παχεῖαν περιθέουσαν ταινίαν. Συνελέγη ἐπίσης μεγάλη σιαγὼν ζῴου.

Εἰς τὴν κλιμακίδα Ζ ἐγένετο συμπληρωματικὴ ἐργασία καὶ διόρθωσις τῶν σχεδίων, ὅπου ἀποδίδονται αἱ δύο διαδοχικαὶ φάσεις. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν συνελέγησαν ὀδόντες ζῴου. Εἰς τὸ δωμάτιον Ι συμπληρωματικὴ ἐργασία κατέστησε σαφεστέρας τὰς τρεῖς διαδοχικὰς φάσεις. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀνεφάνη ὁ παλαιότερος τοῖχος, ὁ ὁποῖος συνέχεται μὲ τὸν βόρειον τοῦ ἀρχικῶς τετραγώνου δωματίου. Κατὰ τὴν βόρειον γωνίαν κατεσκευάσθη εἶτα τὸ μικρὸν ὀρθογώνιον δωμάτιον Ο, τοῦ ὁποίου ὁ βόρειος καὶ ὁ δυτικὸς τοῖχος παρηκολουθήθησαν βαίνοντες ὑπὸ τὴν γωνίαν τοῦ πολυγωνικοῦ περιφράγματος τοῦ χώρου LXVIII· κατὰ τὴν φάσιν ταύτην τὸ δωμάτιον Ι προσέλαβε μορφὴν γωνιώδη. Ὑπὸ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ Ο συνελέγησαν παλαιοανακτορικὰ ὄστρακα, ὡς τμήματα μελανογανώτων κυπέλλων μὲ λευκὰς ταινίας καὶ ἴχνη ἐρυθρᾶς χρώσεως, τμῆμα διωρόφου κυπέλλου μὲ ὁριζοντίας ἀναγλύφους στολιδώσεις καὶ τμήματα εὐμεγέθους σκεύους, ἴσως στάμνου, μὲ ὁριζοντίας λαβάς. Κατὰ τὴν τρίτην τέλος φάσιν, ἐπὶ τῶν βορείων τοίχων τοῦ Ο καὶ τοῦ Ι ἐπεκάθησε τεθλασμένος εἰς σχῆμα Ζ τοῖχος, εἰς ἄνοιγμα τοῦ ὁποίου, μεταξὺ ὀρθίων πλακῶν, κατεσκευάσθη ἑστία, ἀναγνωρισθεῖσα καὶ ἐκ τῆς ἀφθόνου κατὰ τὸ ἄνοιγμα τέφρας.

Εἰς τὸ ἀμέσως πρὸς Ἀ. μικρὸν δωμάτιον Κ (πίν. 159β) προεξέχει ἡ κρηπὶς τοῦ παλαιοτέρου διαχωριστικοῦ πρὸς τὸ δωμάτιον Ι τοίχου. Κατὰ τὴν δυτικὴν γωνίαν σχηματίζεται διὰ λίθων μικρὸς ὀρθογώνιος ἀποθέτης καὶ παρ' αὐτόν, κατὰ τὸν νότιον τοῖχον σειρὰ πλακοειδῶν λίθων, ἀποτελοῦσα εἶδος κρηπῖδος ἢ ἀναβαθμοῦ. Οὐδὲν ὑπῆρχεν ἐντὸς τοῦ ἀποθέτου, ἀλλὰ πρὸ τῆς κρηπῖδος ἀνευρέθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὁμὰς μικρῶν ἀγγείων, κυρίως κωνικῶν ἀώτων κυπέλλων, σκεῦος μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν καὶ τοξοειδῆ λαβήν, παρειὰ ἄλλου, ἐπίσης μὲ τοξοειδῆ λαβήν, μικρὸν τεμάχιον ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου καὶ μικρὰ ἀγνὺς τοῦ γλωσσοειδοῦς τύπου.

Τὸ δωμάτιον Κ ἐπεκοινώνει ἀπ' εὐθείας διὰ στενῆς θύρας μὲ τὸ ἀμέσως πρὸς Ἀ. κείμενον, μικρὸν ἐπίσης δωμάτιον Ξ. Ὁ μεταξύ των διαχωριστικὸς τοῖχος ἐπεξετείνετο πρὸς Β. καὶ μεταξὺ τῆς προεκτάσεως τούτου καὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ Κ ἀνεφάνη λοξὸς τοῖχος παλαιοτέρας παλαιοανακτορικῆς — ἢ ἴσως προανακτορικῆς — περιόδου. Τὰ ἐξ ἰσοπεδωθέντος βράχου δάπεδα τῶν δωματίων Κ καὶ Ξ εὑρίσκονται κατὰ ἓν περίπου μέτρον βαθύτερον τοῦ δαπέδου τοῦ Ι, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὴν δευτέραν φάσιν. Κατὰ τὴν βόρειον γωνίαν τοῦ Ξ ἀνεφάνη ἀποθέτης περίκλειστος διὰ λίθων, μὲ ἄνοιγμα πρὸς Ν. Ἴσως πρόκειται περὶ ἑστίας, ἂν καὶ δὲν ἀνευρέθη ἐκεῖ τέφρα ἢ ἄνθρακες. Ἐν συνεχείᾳ, κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον ἐσχηματίζετο διὰ λίθων χαμηλὴ κρηπίς, ἐπεκτεινομένη καὶ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν θύραν. Ἴσως νὰ πρόκειται περὶ λειψάνων τοίχου τῆς παλαιοτέρας φάσεως, ἀφοῦ τοῖχοι τοῦ αὐτοῦ κτηρίου διασῴζονται εὐκρινῶς διακρινόμενοι κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ δωματίου καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ γειτονικοῦ δωματίου Σ. Μία πλὰξ εἶχε τοποθετηθῆ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν, ἄλλαι δὲ ἀκανόνιστοι πλάκες ἐπέστρωνον τὸ δάπεδον εἰς χαμηλοτέραν στάθμην. Κατὰ τὴν πλάκα τῆς γωνίας ἀνεκαλύφθη τμῆμα κρανίου αἰγάγρου, διασῷζον μέρος τοξοειδοῦς κέρατος (πίν. 160α). Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δωματίου περισυνελέγησαν πλακοειδὴς ἐλλειψοειδὴς τριπτὴρ μὲ ἡμικυκλικὴν πλευρικὴν κοιλότητα, τὸ ἄνω κωνοειδὲς τμῆμα ἄλλου τριπτῆρος μὲ πλάγια βαθύσματα καὶ πολλὰ ὄστρακα μὲ σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ διακόσμησιν τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ περιόδου. Τὸ στρῶμα τῶν ὀστράκων ἦτο παχὺ πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου. Κατὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας πρὸς τὸ Σ συνελέγη τεμάχιον ἐκ τῆς παρειᾶς καὶ βάσεως ἀγγείου ἐκ τεφρομέλανος λίθου. Εἰς τὸ στρῶμα δαπέδου ἀνευρέθησαν μικρὸν τμῆμα σκυφωτοῦ λύχνου μελανογανώτου, μὲ ἐρυθρὰν ταινίαν ἐσωτερικῶς, ἐκ σχισμῆς δὲ τοῦ νοτίου τοίχου παρὰ τὴν ἀνατολικὴν εἴσοδον ἐξήχθησαν δύο μελανογάνωτα κύπελλα.

Ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ δωματίου Σ ὑπῆρξε λίαν δυσχερής, λόγῳ τῶν πολλῶν ἐντὸς αὐτοῦ καταπεσόντων λίθων, ἀλλὰ καὶ τῶν πολλαπλῶν μετασκευῶν, γενομένων κατὰ διαφόρους φάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας προσετίθεντο διατοιχίσματα καὶ φράγματα λίθων (πίν. 160β). Τὸ σχῆμα τοῦ δωματίου εἶναι τραπεζοειδές, τοῦ κλείοντος πρὸς Ἀνατολὰς τοίχου βαίνοντος ὀλίγον λοξῶς (πίν. 161α).

Ἐντὸς αὐτοῦ ὅμως ἐνεσωματώθη προϋπάρχουσα γωνία, τῆς ὁποίας ὁ εἷς τοῖχος ἔβαινεν ἐκ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. καὶ ὁ ἄλλος ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. Διὰ ταύτης ἐδημιουργήθησαν γωνιακοὶ ἀποθέται. Κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τρεῖς ὀγκόλιθοι, ἴσως καὶ τέταρτος ἐκπεσών, τοποθετημένοι εἰς σειράν, ἐδημιούργησαν φράγμα, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν προσθήκην μικροτέρων λίθων, ἀπέκλεισεν ὁλόκληρον τὴν πλευρὰν καὶ τὰς εἰσόδους πρὸς τὰ δωμάτια Ξ καὶ Λα-Λ. Ἐδέησε νὰ ἐκτοπισθῇ τὸ φράγμα τοῦτο, ἵνα ἐρευνηθῇ πληρέστερον τὸ δωμάτιον. Τότε ἀνεφάνησαν οἱ παλαιοανακτορικοὶ τοῖχοι παλαιοτέρας φάσεως, βαίνοντες ἐλαφρῶς λοξῶς ὑπὸ τὸν βόρειον, τὸν δυτικὸν καὶ τὸν νότιον τοῖχον, ᾠκοδομημένοι διὰ λίθων κυανίζοντος σκοτεινοῦ χρώματος. Μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἀνεφάνη τὸ ἐξ ἰσοπεδωθέντος βράχου δάπεδον, εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην τῶν δαπέδων τοῦ Ξ καὶ Κ, ἐπεστρωμένον διὰ στρώματος μικρῶν θαλασσίων χαλίκων ἢ χαλικασβέστου, νῦν κατὰ τὸ πλεῖστον διαλυθέντος.

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἄνω τῶν μεγάλων λίθων πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν συνελέγησαν ὄστρακα μὲ λευκὴν καὶ ἐρυθρὰν διακόσμησιν ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, ἓν μὲ πολύφυλλον ρόδακα. Ἐκ τῆς μέσης ἐπιχώσεως τοῦ δωματίου προῆλθον 4 ἄωτα κωνικὰ κύπελλα καὶ ὄστρακον μὲ διακόσμησιν συνεζευγμένων σπειρῶν διὰ λευκοῦ ἐπὶ καστανερύθρου βάθους, μᾶλλον τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ περιόδου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν πρὸς τὸν ἀνατολικὸν λοξὸν τοῖχον συνελέγησαν ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων τῆς πρώτης νεοανακτορικῆς φάσεως μὲ σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ βάθους διακόσμησιν, ἓν μὲ λοξοὺς κλαδίσκους φέροντας ἀντιτιθέμενα φύλλα, ἓξ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα καὶ τέσσαρες ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων δύο τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς μὲ κεντρικὸν τρῆμα καὶ δύο τοῦ γλωσσοειδοῦς τύπου. Εἰς τὴν ἀμέσως βαθυτέραν κεντρικὴν ἐπίχωσιν περισυνελέγησαν, μετ' ἄλλων ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων τῆς μεταβατικῆς περιόδου, πολλὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα καὶ τμήματα ἐκ μικροῦ κυλινδρικοῦ κάδου, ἔχοντος λεπτὸν περιχείλωμα, τοξοειδεῖς λαβὰς καὶ ἐπίχρισμα ἐρυθρωπόν. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπίχωσιν, βαθύτερον, συνελέγησαν καὶ ὀλίγα χαρακτὰ ὄστρακα. Ἐκ τῆς κάτω ἐπιχώσεως τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ δωματίου προῆλθον, ἐκτὸς ἱκανῶν ὀστράκων τοῦ στιλπνοῦ εἴδους μὲ τὴν σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ διακόσμησιν, ὡς φυτῶν μεταξὺ ταινιῶν, ταινίας μὲ γραπτὴν στολίδωσιν, ἢ ζώνας μὲ συστήματα κυρτῶν γραμμῶν, τμῆμα ἀβαθοῦς λεκανίδος μὲ ἐκκλῖνον περιχείλωμα, ἐχούσης ἐσωτερικῶς καστανὸν ἐπίχρισμα καὶ ἀγνὺς τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου μὲ τὴν μίαν ἐπιφάνειαν φέρουσαν ἐρυθρὰν χρῶσιν, μελανθεῖσαν δὲ ἐκ τοῦ καπνοῦ τὴν ἄλλην. Συνελέγη ἐπίσης ἐκεῖθεν στιλπνὸν κεκαυμένον ὀστοῦν μικροῦ ζῴου. Ἐπὶ τῆς βορείου κρηπῖδος παλαιοανακτορικῶν χρόνων περισυνελέγη τμῆμα κυπέλλου ἐκ τεφρομέλανος λίθου, τὸ ἓν τρίτον τοῦ συνόλου, διασῷζον μέρος τῆς παρειᾶς μὲ γωνιουμένην λαβὴν καὶ ὁλόκληρον τὸν πυθμένα, ὡς ἐπίσης ἡμικυκλικὸν πήλινον ἐξάρτημα-ἀγνύς, μὲ ἐγκοπὴν καὶ τρία τρήματα κατὰ τὴν εὐθεῖαν πλευράν. Εἰς τὴν κάτω ἐπίχωσιν τοῦ ΒΑ. τμήματος τοῦ δωματίου περισυνελέγησαν ἐπί-

σης πολλὰ ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων, κατὰ τὸ πλεῖστον παλαιοανακτορικά: δύο ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, δύο τμήματα ἐκ τοῦ κάτω μέρους πιθίσκου τύπου jar ἐκ καστανερύθρου πηλοῦ, μὲ ἀνάγλυφον περιταινίαν, ἴσως ἀνήκοντα εἰς τὸ αὐτὸ σκεῦος εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκε χεῖλος μὲ ἀνάλογον πηλὸν καὶ ἐπίχρισμα καὶ μὲ δακτύλιον ὑπ' αὐτό, τμῆμα λεπτοῦ ἀγγείου μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν καὶ λαβὴν μειουμένην πρὸς τὰ κάτω, τμῆμα ἄνω μέρους εὐμεγέθους ἀγγείου, ἴσως στάμνου, γεφυρόστομος προχοὴ μελανογανώτου ἀγγείου, χεῖλος χύτρας μὲ λεπτὸν περιχείλωμα καὶ διπλῆν ὑπ' αὐτὸ ἀπόφυσιν, ἀγνὺς τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου, ἐπιμήκης ἐλλειπτικοῦ σχήματος τριπτήρ, μειούμενος κατὰ τὸ μέσον καὶ μὲ τετριμμένην τὴν κάτω ἐπιφάνειαν, συναρμοζόμενα τεμάχια λεπτοῦ στιλπνοῦ ἐρυθροῦ ἐπιχρίσματος καὶ τμῆμα ὀστοῦ καὶ ἀστραγάλου ζῴου. Ἐκ τοῦ στρώματος δαπέδου τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ δωματίου προῆλθον: τὸ κάτω μέρος κυπέλλου τύπου tumbler μὲ δύο ἀναγλύφους δακτυλίους περὶ τὴν βάσιν, τμῆμα μελανογανώτου λύχνου μὲ καμπυλούμενα πρὸς τὰ ἔσω τοιχώματα, ἄλλο ἐκ προχύσεως παρομοίου λύχνου, τμήματα μελανογανώτων κυπέλλων καὶ κυάθων, δύο ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, δύο τεμάχια ἐξ ἀγγείου μὲ διακόσμησιν διὰ σκοτεινοῦ ἐπὶ στιλπνοῦ ἀνοικτοῦ μὲ καστανὰς ταινίας καὶ ἑρπύζοντας βλαστούς, τμῆμα μεγάλου κυάθου ἐκ πυρροῦ πηλοῦ, ἐπίσης μὲ ἑρπύζοντα βλαστὸν διὰ καστανοῦ ἐπὶ στιλπνοῦ ἀνοικτοῦ βάθους, ταινιωτὴ λαβὴ μειουμένη πρὸς τὰ κάτω, τὸ κάτω μέρος κομψοῦ κυλινδρικοῦ ἀγγείου ἐκ στικτοῦ λίθου μὲ τρεῖς χαραγὰς περὶ τὴν βάσιν, τεμάχιον ἐρυθροῦ στιλπνοῦ ἐπιχρίσματος, μικρὰ πορφύρα, διάφορα ὀστᾶ ζῴων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἓν ἐξ ὠμοπλάτης κ.ἄ. Ἓν μέτρον ἀπὸ τῆς βορείου παραστάδος τῆς δυτικῆς πρὸς τὸ δωμάτιον Ξ θύρας, ἀνεκαλύφθησαν δύο συναρμοζόμενα τεμάχια ἐκ πηλίνου ρυτοῦ, μορφῆς κεφαλῆς αἰγάγρου· διακρίνονται αἱ ὀπαὶ τοῦ αὐχένος καὶ μυκτῆρος, τῆς εἰσόδου καὶ τῆς ἐκροῆς τοῦ ὑγροῦ. Τὰ κέρατα σῴζονται εἰς μικρὸν μόνον μέρος καὶ διατηρεῖται ἐν μέρει τὸ στιλπνὸν ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου δὲν διακρίνονται πλέον οἱ διὰ χρώματος ἀποδοθέντες ὀφθαλμοί. Ἐκ τοῦ κάτω στρώματος τοῦ βορείου τμήματος τοῦ δωματίου προῆλθον τὸ ἥμισυ τοῦ λαιμοῦ ἀμφορέως μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, δωδεκὰς ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων, τμῆμα κυάθου μὲ διακόσμησιν συνδεομένων σπειρῶν, τμῆμα ἀβαθοῦς τριποδικῆς λεκανίδος, διασῷζον τὸν ἕνα πόδα καὶ ἀπόφυσιν, γεφυρόστομος πρόχυσις καὶ τμῆμα μελανογανώτου λοπάδος. Ἐκεῖ περισυνελέγησαν ἐπίσης τμήματα κεράτων αἰγάγρου, ἓν μὲ τμῆμα κρανίου, ἓν κέρας μεγαλύτερον, κατειργασμένον ὀστοῦν εἰς εἶδος περόνης-γλυφίδος καὶ ποικίλα ἄλλα ὀστᾶ ζῴων. Εἰς τὸ κατώτατον στρῶμα τοῦ δωματίου, ὑπὸ τὴν καταστραφεῖσαν στρῶσιν μικρῶν χαλίκων, τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα ἦσαν ἀποκλειστικῶς παλαιοανακτορικά. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τοῦ γωνιακοῦ περιφράγματος εἶχε διαμορφωθῆ διὰ λίθων εἶδος ἀποθέτου, πρὸ τοῦ ὁποίου εἶχε διαστρωθῆ σειρὰ πλακῶν, ἴσως πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς στεγανότητος. Εἰς τὸ κατώτατον στρῶμα

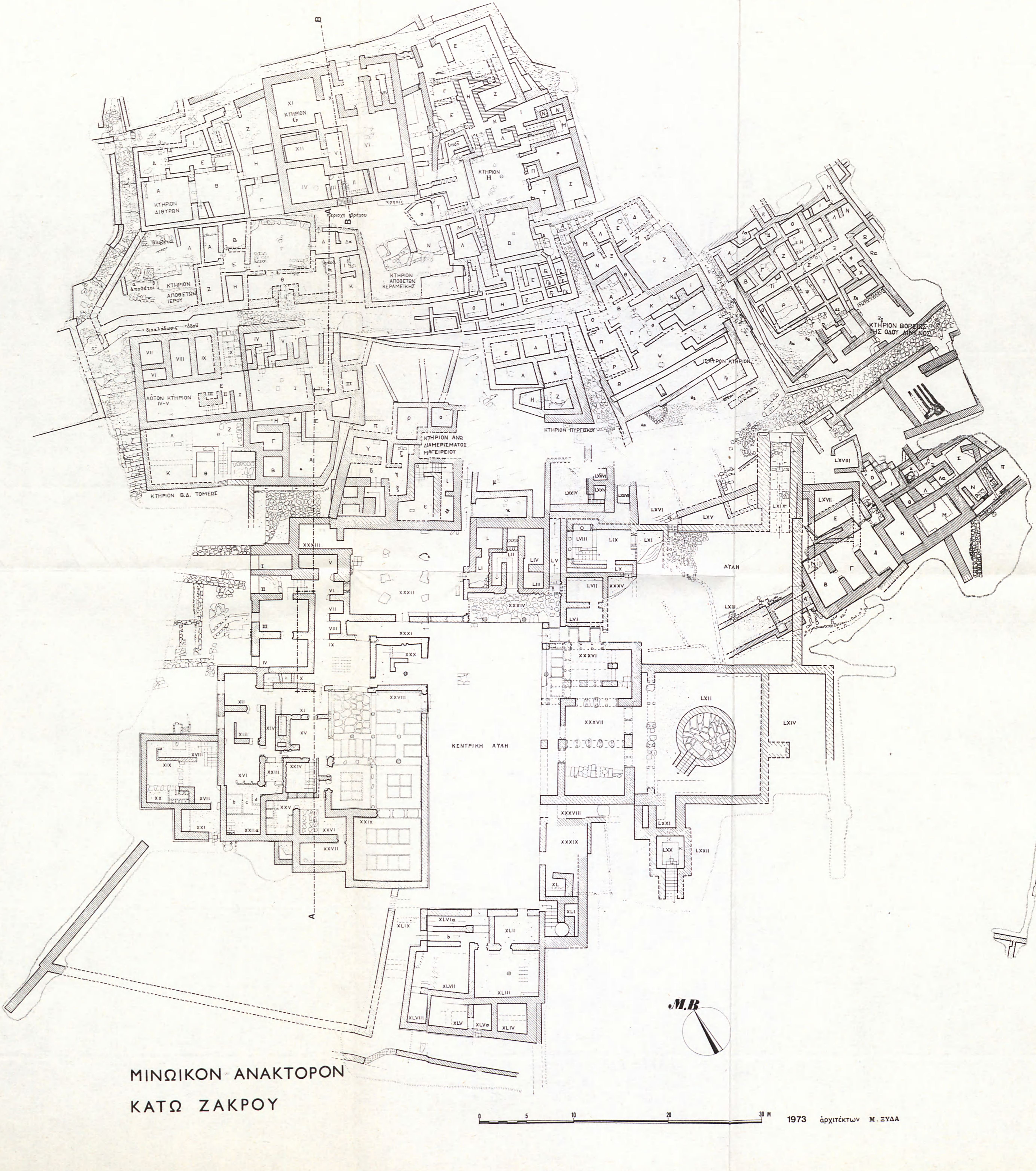

ΜΙΝΩΙΚΟΝ ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ
ΚΑΤΩ ΖΑΚΡΟΥ

1973 ἀρχιτέκτων Μ. ΞΥΔΑ

τοῦ ΒΑ. τμήματος τοῦ δωματίου περισυνελέγησαν εἰσέτι δύο ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, δύο ἀγνῦθες τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου καὶ κυλινδρικὸν ἄτεχνον λεκανίδιον ἐκ πωρολίθου μὲ βάθυσμα ἡμισφαιρικόν. Ἐκ τῆς κάτω ἐπιχώσεως τοῦ νοτίου τμήματος, πρὸς τὸν νότιον τοῖχον, συνελέγησαν: ὄστρακα ἀγγείου μὲ διακόσμησιν σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ στιλπνοῦ βάθους λοξῶν φοινικοειδῶν, τὸ κάτω τμῆμα ἀγγείου μὲ δισκοειδῆ βάσιν κοσμούμενον μὲ ζώνην γραπτῶν στολιδώσεων, τὸ κάτω μέρος λεπτοῦ ἀγγείου μὲ περιθεούσας καστανὰς ταινίας, καὶ χεῖλος πίθου μὲ λοξὰς ἐμπιέστους ταινίας μιμουμένας σχοινία ὑπ' αὐτό. Τέλος, ἐπὶ τοῦ δαπέδου κατὰ τὴν νοτίαν γωνίαν συνελέγη ἄωτον κωνικὸν κύπελλον καὶ ὑπὸ λίθους τοῦ δαπέδου μακρὸν τμῆμα παχέος κέρατος αἰγάγρου, ἀπὸ τῆς ρίζης αὐτοῦ.

Πρὸ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ δωματίου Σ καὶ τοῦ ἀμέσως πρὸς Ἀ. τούτου χώρου Τ παχὺ στρῶμα χαλίκων, συναναμείκτων μετὰ παντὸς εἴδους ὀστράκων καὶ τεμαχίων ἀγγείων, ἐκάλυπτεν ἑνιαίως τὸν ὅλον χῶρον. Ἐκ τοῦ στρώματος τούτου περισυνελέγησαν πολλὰ ἀντικείμενα: πολλὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, τὸ ἄνω μέρος παλαιοανακτορικῆς πρόχου ραμφοστόμου μὲ λευκαζούσας ταινίας ἐπὶ μέλανος βάθους, κάτω τμῆμα κυπέλλου μὲ μικροὺς πολυφύλλους ρόδακας, παραμείναντας εἰς τὸ φυσικὸν βάθος μετὰ τὴν ἐπικάλυψιν τοῦ ἀγγείου διὰ πυρροῦ ἐπιχρίσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διαφαίνονται ταινίαι διὰ λευκοῦ χρώματος, τμῆμα κυάθου μὲ ἑρπύζοντας βλαστοὺς κισσοφύλλων μὲ διπλᾶ στελέχη, ὡς ἐπίσης δύο προσαρμοζόμενα τεμάχια ἐκ τῆς βάσεως καὶ τοῦ κάτω τοιχώματος ἀγγείου ἐκ τεφρομέλανος λίθου. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ ἀντερεισματικοῦ ΒΑ. τοίχου ἐξ ὀγκολίθων περισυνελέγησαν εἰς τὴν ὑποκειμένην παχεῖαν ἐπίχωσιν πολλὰ ὄστρακα ἐκ κυπέλλων μὲ διακόσμησιν ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, τμήματα κυπέλλων τύπου tumbler, σκύφων μὲ πρόχυσιν, μεγάλη προχοὴ ἀγγείου, βάσις λοπάδος ἐκ τεφρομέλανος λίθου, τμῆμα δισκοειδοῦς τριπτῆρος καὶ ἄλλος κυλινδρικὸς τριπτὴρ ἐκ λευκάζοντος λίθου, δύο τεμάχια κισήρεως καὶ τεμάχιον ἐκ τῆς λεκάνης ζῴου. Ἐκ τῶν ἐξαχθέντων χωμάτων τῆς περιοχῆς Σ - Τ περισυνελέγη τμῆμα λεπτοῦ ἀγγείου καλυπτόμενον μὲ λευκὸν ἐξίτηλον ἐπίχρισμα καὶ ἐφωδιασμένον μὲ ἑλισσομένην ὡς βοστρυχίδιον λαβήν, ἴσως τῆς ΜΜ ΙΙΙΑ φάσεως.

Ἀφοῦ ἀνεφάνη ὁ διαχωριστικὸς λοξὸς τοῖχος ὁ περιορίζων πρὸς Ἀ. τὸ δωμάτιον Σ, ὁ πέραν τοῦ τοίχου τούτου χῶρος ὠνομάσθη Τ. Ὁ νότιος τοῖχός του ἀποτελεῖ ἐπέκτασιν τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ Σ, ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ δωματίου τούτου καλύπτεται εἰσέτι ὑπὸ βαθείας ἐπιχώσεως. Εἰς τὴν πέραν τοῦ λοξοῦ τοίχου ἐπίχωσιν ἀνευρέθησαν ἀφθονώτατα ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνήκοντα εἰς τὴν μεταβατικὴν πρώτην νεοανακτορικὴν περίοδον. Μεταξὺ τούτων περισυνελέγησαν: τμῆμα μεγάλου σφαιρικοῦ ἀγγείου, ἴσως γεφυροστόμου σκύφου, μὲ ἐπίπεδον περιχείλωμα καὶ διάκοσμον σκοτεινὸν ἐπὶ ἀνοικτοῦ στολιδώσεων καὶ συστημάτων κυρτῶν γραμμῶν, ἄλλα

τεμάχια μὲ περιθεούσας ἢ καμπυλουμένας ταινίας μὲ κοκκίδας-φυλλίδια ἢ συνδεομένας σπείρας, ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, ὄστρακον μὲ γιρλάνδαν καὶ κοκκίδας, ἄλλο μὲ μικρὰς καμπύλας ἢ παραλλήλους μεταξὺ ταινιῶν, ἀγνὺς τοῦ πεταλοειδοῦς τύπου, τεμάχιον κισήρεως, δύο τεμάχια θαλασσίων ὀστρέων καὶ τρεῖς ὀδόντες κάπρου. Παρὰ τὸν διαχωριστικὸν τοῖχον συνελέγησαν στιλπνά τινα ὄστρακα μὲ διακόσμησιν σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ στολιδώσεων ἢ περιθεουσῶν ταινιῶν καστανῶν ἢ ἐρυθρῶν, ἑρπυζόντων βλαστῶν κλπ. καὶ ἓν ὄστρακον μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυσιν, τέσσαρες περίπου δεκάδες κωνικῶν ἀώτων κυπέλλων, τῶν ὁποίων τινὰ μελανογάνωτα τμήματα εὐμεγέθους ἀγγείου, τμῆμα ἐκ τῆς κοιλίας ἀπιοσχήμου προχοΐσκης, τρία εὐρέα λοπάδια μὲ ἐπιπεδούμενα χείλη, τῶν ὁποίων δύο μὲ μέλαν ἐπίχρισμα, τὸ ἥμισυ μικκύλης τριποδικῆς χύτρας, ὄστρακα μὲ ζώνας κοκκίδων, ἑρπύζοντας βλαστούς, συστήματα καμπυλῶν μεταξὺ περιθεουσῶν ταινιῶν, κλάδους καὶ ἄλλην φυτικὴν διακόσμησιν, τεμάχιον μὲ κομψὴν βοστρυχωτὴν λαβήν. Μετὰ τούτων περισυνελέγησαν καὶ τμῆμα ἐκ τοῦ περιχειλώματος τραπέζης προσφορῶν μὲ λευκὸν κονίαμα καὶ ἄλλο τμῆμα ἀναλόγου, στρογγύλης ἴσως, κεκονιαμένης τραπέζης, διασῴζον τὸν πόδα, μικρὸν τεμάχιον λεπτοῦ ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου, ποικίλα ὀστᾶ καὶ σιαγόνες ζῴων, κυρίως αἰγοπροβάτων καὶ βοοειδῶν, καὶ δύο ὀδόντες κάπρου.

Εἰς τὸ βαθύτερον στρῶμα τοῦ αὐτοῦ δωματίου Τ τὰ ὄστρακα δὲν παραλλάσσουν: συνελέγησαν πλῆθος ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων, τμήματα λοπαδίων μὲ ἐπιπεδούμενα χείλη, κύαθος μὲ καστανὸν ἐπίχρισμα καὶ μὲ ὀπὴν ἀποκρουσθείσης προχοῆς, τμήματα εὐμεγέθους ἀγγείου μὲ περιθεούσας ταινίας κατὰ συστήματα, ἴσως τοῦ αὐτοῦ τοῦ ὁποίου εἶχον ἤδη περισυλλεγῆ μέρη, τεμάχιον μὲ ζώνην γραπτῆς στολιδώσεως, τμῆμα ἀβαθοῦς τριποδικῆς λεκάνης μὲ ἐμπίεστον, μιμουμένην σχοινίον, ταινίαν περὶ τὸν πυθμένα, τμήματα χειλέων πίθων τύπου jars, τινὰ μὲ γεφυρόστομον πρόχυσιν, μικρὸν τμῆμα πρόχου μὲ λευκὰς ταινίας ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, τεμάχια ἄλλων κυπέλλων καὶ κυάθων, ἓν μὲ στιλπνὸν πυρρὸν ἐπίχρισμα, ἄλλα μὲ ἑρπύζοντας βλαστοὺς διὰ λευκοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ ἢ ἀντιστρόφως ἢ μὲ συστήματα καμπυλῶν μεταξὺ ταινιῶν, προχοὴ μελανογανώτου γεφυροστόμου, μεγάλη λαβὴ μὲ βάθυσμα εἰς τὸ κάτω μέρος της μὲ τμῆμα τοῦ τοιχώματος τοῦ ἀγγείου φέρον λεπτὴν σπεῖραν, ὄστρακον κοσμούμενον μὲ διανοιγομένας καμπύλας καὶ κυκλίσκους μὲ κοκκίδας, τμήματα λοπαδίου καὶ κυάθου μὲ γραπτὴν διακόσμησιν στολιδώσεων, ὄστρακον μὲ ἀνάγλυφον στολίδωσιν καὶ ἄλλο μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυσιν, ὡς ἐπίσης δύο ἀγνῦθες τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου. Κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ νοτίου τοίχου περισυνελέγησαν ἄλλα ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων τοῦ αὐτοῦ εἴδους: δεκὰς ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων, τμῆμα ἐκ τοῦ λεπτοῦ περιχειλώματος κάδου μὲ τοξοειδῆ ὁριζοντίαν λαβήν, τμῆμα τοῦ ἐλλειπτικοῦ στομίου μετὰ τῆς λαβῆς μεγάλου ἀμφορέως, τμῆμα εὐρυστόμου ἀγγείου, ἴσως στάμνου, μὲ τροχαλιοειδὲς περιχείλωμα, τοξοειδῆ λαβὴν καὶ ἐμπίεστον ταινίαν κατὰ τὴν βάσιν τοῦ

λαιμοῦ, τὸ ἓν τέταρτον δισκοειδοῦς ἐπιπέδου καλύμματος, ἴσως μικροῦ πίθου, ἄλλα τεμάχια τοῦ ἀγγείου μὲ τὰς περιθεούσας καστανὰς ταινίας, ἔχον καὶ ζώνην μὲ ραβδώσεις ἢ στολιδώσεις, τμῆμα ἐκ τῆς βάσεως μεγάλου ἀγγείου μὲ διακόσμησιν περιθεουσῶν σκοτεινῶν ταινιῶν, ἄλλα χαρακτηριστικὰ τμήματα ἀγγείων τῆς μεταβατικῆς περιόδου, ὡς κυάθων μὲ ἑρπύζοντα βλαστόν, ἄλλου μὲ σπεῖραν, τρίτου μὲ σπεῖραν συνοδευομένην ὑπὸ κοκκίδων, μεγάλη γεφυρόστομος πρόχυσις μικροῦ jar, ὄστρακον λεπτοῦ ἀγγείου μὲ καστανερύθρους σπείρας, τμήματα εὐμεγέθους ἀγγείου διακεκοσμημένου μὲ ζώνας στολιδώσεων διὰ καστανοῦ χρώματος ἐπὶ ἐρυθρωποῦ βάθους, λαβὴ ταινιωτὴ μειουμένη πρὸς τὰ κάτω, δύο ἀγνῦθες, μία τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς καὶ μία τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου, τμῆμα ἐκ παχέος ἀγγείου ἐκ λευκάζοντος λίθου, ὀγκώδης κωνοειδὴς πλακοειδὴς κάτω τριπτὴρ μὲ διακοσμητικὴν αὔλακα καὶ λευκὴ ἀχιβὰς μὲ τρῆμα ἐξαρτήσεως, περισυλλεγεῖσα μετὰ τῶν τελευταίων παρὰ τὸν λοξὸν τοῖχον.

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ χώρου Π, ἀμέσως νοτίως τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου πρὸς τὸ δωμάτιον Τ, συνελέγησαν κυλινδρικὸς λαιμὸς εὐρυστόμου πρόχου μὲ ἐπιμήκη κοιλαινομένην ἀπόφυσιν, τμῆμα εὐρυστόμου, ἴσως γεφυροστόμου, πρόχου μὲ διακόσμησιν πλέγματος σπειρῶν μὲ ἐσωτερικοὺς ρόδακας λευκῶν κοκκίδων, συνεζευγμένων δι᾽ ἐνδιαμέσων κλαδίσκων μὲ κοκκίδας, γενομένην διὰ καστανερύθρου χρώματος ἐπὶ ὠχροῦ βάθους, μικρὸν τμῆμα λαιμοῦ πρόχου μὲ στολιδωτὴν ἀνάγλυφον διακόσμησιν, τοξοειδὴς μελανογάνωτος λαβή, ἄλλη ὁμοία ἀλλὰ λοξῶς ὑψουμένη καὶ κοιλαινομένη καθ᾽ ὅλον τὸ μῆκός της, τὸ κάτω μέρος κυπέλλου τύπου tumbler μὲ λευκὴν ταινίαν ἐπὶ μέλανος βάθους, διάφορα ἄλλα ὄστρακα κοσμούμενα μὲ ταινίας, σπείρας καὶ στολιδώσεις καὶ τέλος δισκοειδὴς ἀμφίκυρτος ἀγνὺς μὲ κεντρικὸν τρῆμα. Βαθύτερον καὶ παρὰ διαχωριστικὸν τοῖχον, προχείρως ᾠκοδομημένον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Π, συνελέγησαν πολλὰ ἄλλα ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων τῆς μεταβατικῆς περιόδου, ὡς λαιμὸς ραμφοστόμου πρόχου μὲ δύο ἀποφύσεις καὶ δύο ἀναγλύφους δακτυλίους κατὰ τὴν βάσιν του, μὲ στιλπνὸν ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα, μέρος μέσου μεγέθους ἀγγείου μὲ λευκὰς ταινίας ἐπὶ μέλανος βάθους, τμήματα σκύφων, κυάθων καὶ μελανογανώτων κυπέλλων μὲ ἴχνη ἐρυθρῶν ταινιῶν, ταινιώδης λαβὴ μειουμένη πρὸς τὰ κάτω, τμῆμα ἐκ τῆς σφαιρικῆς κοιλίας ἀγγείου μέσου μεγέθους. Εἰς βαθύτερον στρῶμα, κάτω τῆς μέσης ἐπιχώσεως, ὄπισθεν τῆς σειρᾶς τῶν λίθων τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Π, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων τῆς μεταβατικῆς περιόδου, συνελέγησαν τρία λοπάδια καὶ μέρος τετάρτου μὲ ἐπιπεδούμενα, ὀλίγον ἐπικλινῆ, χείλη, εὐρὺ περιχείλωμα λεκανοειδοῦς σκεύους μὲ ἐσωτερικὴν διακόσμησιν πλατειῶν στολιδώσεων, τμῆμα λαιμοῦ ἀμφορέως μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, τμῆμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ πρόχου μὲ τρίφυλλον στόμιον καὶ ἐλαφρὰς ἀναγλύφους στολιδώσεις, τμήματα κυπέλλων μὲ ταινιωτὴν μειουμένην πρὸς τὰ

κάτω λαβήν, ἓν μὲ μίαν ἐρυθρὰν καὶ δύο λευκὰς περιθεούσας ταινίας, τμῆμα κυάθου μὲ περιθεούσας ἐξωτερικῶς ταινίας καὶ μὲ ἐσωτερικὸν καστανέρυθρον ἐπίχρισμα, ἄλλο μὲ μελανὴν ταινίαν καὶ ἐσωτερικὸν μέλαν ἐπίχρισμα, ὄστρακον μὲ ἐξίτηλον διακόσμησιν σειρᾶς κοκκίδων μεταξὺ ταινιῶν, καὶ πορτοκαλιόχρουν ταινίαν, ἑπτὰ ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων πέντε τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου, μία τοῦ γλωσσοειδοῦς καὶ ἄλλη, ὀγκώδης παραλληλεπίπεδος, ἐλλιπής, κορυνοειδὴς τριπτὴρ ἀποκεκρουμένος τὴν ἄνω σφαιρικὴν ἀπόληξιν καὶ σιαγὼν ἐπιμήκης, ἴσως αἰγάγρου, διατηροῦσα τοὺς μικροὺς ὀδόντας της.

Κάτω τῆς στάθμης τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου ἀνατολικῶς τοῦ χώρου Π ἐνεφανίσθη θεμέλιον νοτίου τοίχου, ὀλίγον λοξῶς σχετικῶς μὲ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ παλαιοτέρου κτηρίου. Ἐκ τῆς βαθυτέρας ἐπιχώσεως πέραν τοῦ προχείρου διατοιχίσματος περισυνελέγησαν: τρία τμήματα ἐκ τῶν χειλέων πιθίσκων τύπου jars, ἓν φέρον ἐπὶ τοῦ τετραγώνου τομῆς χείλους συστήματα ἐκ λοξῶν λευκῶν ταινιῶν, ὑπ' αὐτὸ δὲ περιθέουσαν σκοτεινὴν ταινίαν ἐπὶ τῆς ὁποίας διακρίνονται δύο λευκαί, ἄλλο μὲ τομὴν παραλληλεπίπεδον, κοίλην κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν, μὲ καστανομέλαν ἐπίχρισμα, λοπάδιον μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος εἰς τέσσαρα τεμάχια, τμῆμα λοπαδίου ἄνευ περιχειλώματος, τμῆμα εὐρείας λεκάνης μὲ διακόσμησιν ζωνῶν μεταξὺ ταινιῶν, τῆς πρώτης μὲ στολίδωσιν καὶ τῆς δευτέρας μὲ μίμησιν φλεβωτοῦ λίθου καὶ ἐσωτερικῶς ζωνῶν μὲ λοξὰ φυτικὰ θέματα καὶ στολίδωσιν μεταξὺ ταινιῶν, πέντε ἢ ἓξ τμήματα εὐρείας λεκάνης, ἐξωτερικῶς διακοσμουμένης μὲ ζώνας στολιδώσεων καὶ κατὰ συστήματα μεταξὺ ταινιῶν κυρτουμένων γραμμῶν καὶ μὲ ἀνάλογον ἐσωτερικὴν διακόσμησιν, τμῆμα κυάθου μὲ συνδεομένας σπείρας, τὸ κάτω μέρος μελανογανώτων κυπέλλων μὲ λευκὰς ἐπὶ μέλανος περιθεούσας ἢ καμπυλουμένας ταινίας, τμήματα ἄλλων κυπέλλων μελανογανώτων μὲ ἴχνη λευκῆς διακοσμήσεως ἢ ἄνευ χρώσεως, κάτω μέρος κυπέλλου τύπου tumbler, λεπτότατον ὄστρακον λοπάδος μὲ ἐξωτερικὴν διακόσμησιν συνδεομένων ἑλίκων καὶ ἐσωτερικὴν καμπυλουμένων γραμμῶν καὶ ὁριζοντίου κλάδου, τμήματα μεγάλων ἀγγείων, δύο πόδες χυτρῶν πεπιεσμένου τριγωνικοῦ σχήματος μὲ ἐμπίεστον ταινίαν εἰς τὴν ράχιν, τοίχωμα καὶ χεῖλος σφαιρικοῦ ἀγγείου μὲ μεγάλας ὁριζοντίας τοξοειδεῖς λαβάς, τμῆμα μικροτέρου εὐρυστόμου, ἴσως ἀμφορέως, διασῴζον μίαν λαβήν, μέγα ὄστρακον μὲ ἐξίτηλον λευκὴν καὶ ἐρυθρὰν διακόσμησιν, τὸ κάτω μέρος ἀγγείου μὲ πόδα τροχαλιόσχημον καὶ ἐξέχουσαν κύκλῳ βάσιν, μὲ χοανοειδῶς διανοιγόμενον τοίχωμα, ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, μέγα κυρτούμενον ὄστρακον μὲ δύο ζώνας ἀπομιμουμένας φλεβωτὸν λίθον καὶ ἄλλην ἐπιπεδουμένην ζώνην μὲ στιλπνὸν ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα, ὄστρακον μὲ δύο ζώνας στολιδώσεων, ἐπιμήκης σωληνωτὴ προχοή, τμῆμα μελαμβαφοῦς προχύσεως, τμῆμα λεκάνης μὲ εὐρὺ περιχείλωμα διακοσμουμένης ἐξωτερικῶς μὲ στολιδώσεις καὶ ἐσωτερικῶς μὲ καστανὰς καὶ πυρρὰς ταινίας, τέλος δύο ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων ἡ μία κολουροκωνική, μὲ δύο λοξὰς καὶ μίαν

κάθετον ἐντομὴν εἰς τὴν μίαν τῶν πλευρῶν, ἡ ἄλλη ἀμφίκυρτος δισκοειδής, καὶ πολλὰ ὀστᾶ ζῴων, μεταξὺ τῶν ὁποίων σιαγὼν μὲ ὀδόντας. Εἰς ἔτι βαθύτερον στρῶμα ὄπισθεν τοῦ προχείρου διατοιχίσματος ἀνατολικῶς τοῦ Π, ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, ὄστρακα μὲ περιθεούσας καστανὰς ταινίας ἐπὶ ὠχροῦ ἢ ἐρυθρωποῦ βάθους, ἓν μὲ διακόσμησιν μιμουμένην φλεβωτὸν λίθον, κάθετος λαβὴ μελανογανώτου ἀγγείου μὲ ἐμπίεσιν κάτω, δύο τμήματα ἐκ jars μὲ μέλαν ἐπίχρισμα, μὲ χεῖλος τετραγώνου καὶ ἄλλο μὲ χεῖλος παραλληλεπιπέδου τομῆς, κάτω λοξότμητον, πλακοειδὴς πούς χύτρας τριγωνικοῦ σχήματος, μὲ βαθεῖαν κεντρικὴν ἐντομήν, τμῆμα βαθείας χοανοειδοῦς λεκάνης μὲ εὐρὺ ἐπικλινὲς περιχείλωμα καὶ κάτωθέν του περιθέοντα ἀνάγλυφον δακτύλιον, μὲ διακόσμησιν ἐρυθρῶν γραμμῶν ἐπὶ ὠχρολεύκου ἐπιχρίσματος, τριγωνικὸν τεμάχιον ἐκ χείλους μὲ μέρος τῆς παρειᾶς παχείας λοπάδος ἐκ λευκάζοντος λίθου, ἄλλης ὁμοίας τμῆμα μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος καὶ γωνιουμένην ὑπὸ τοῦτο λαβήν, τὸ ἥμισυ πηλίνου λύχνου μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος, διασῷζον καὶ μέρος τῆς μύξης, τὸ ἥμισυ ὁμοίου μὲ ὀλίγον ἐπικλινὲς περιχείλωμα, ἐργαλεῖον ἐξ ἐπιμήκους θαλασσίου χάλικος, καταλῆγον ἄνω εἰς λευκὸν κόμβον, ἴσως τριπτήρ, καὶ τέλος ὀστᾶ καὶ ὀδόντες ζῴων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἷς μέγας κοπτήρ, ἴσως ἀγελάδος.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ κάτω στρώματος τοῦ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἀνασκαφέντος δωματίου Ν (πίν. 159α) ἀνευρέθησαν δύο ἀγνῦθες τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου, ραβδοειδὴς ὑπερυψουμένη τοῦ χείλους λαβὴ καὶ ἄκρος πούς πηλίνου τετραπόδου ζῴου. Νοτίως τοῦ ὀρθογωνίου ἀποθέτου, κατὰ τὸ μέσον τοῦ στενεπιμήκους διαδρόμου, ἐκαθαρίσθησαν αἱ δύο εἰς σειρὰν πωρολιθικαὶ πλάκες, αἱ ἐστρωμέναι ἐπὶ τοῦ δαπέδου.

Ἐκαθαρίσθησαν ἐπίσης μέχρι τοῦ δαπέδου ἐκ φυσικοῦ βράχου τὰ δάπεδα τῶν ἤδη ἀνεσκαμμένων δωματίων Λ καὶ Λα, τοῦ δευτέρου ἐπικοινωνήσαντος μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ φράγματος μὲ τὸ γειτονικὸν δωμάτιον Σ. Κατὰ τὸν νότιον τοῖχον ἀνεφάνη κρηπὶς παλαιοανακτορικοῦ τοίχου, συνεχομένη μετὰ τοῦ ἄλλου πρὸς αὐτὸν καθέτου, τοῦ βαίνοντος ὑπὸ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ Λα.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν πρὸ τοῦ ἐπιφανειακοῦ νεοανακτορικοῦ κτηρίου ἀνατολικῶς τῶν χώρων Π καὶ Σ, εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἤδη λόγος, συνελέγησαν τρία ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, τῶν ὁποίων τὸ ἓν μελανογάνωτον, καὶ δύο ἀγνῦθες, μία τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου καὶ ἄλλη τοῦ πυραμιδικοῦ. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν πρὸ τοῦ ἐπεκτεινομένου τμήματος τοῦ δυτικοῦ τοίχου, χαρακτῆρος ἀντερεισματικοῦ, περισυνελέγησαν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, ἐπίλεκτά τινα ὄστρακα μὲ διακόσμησιν σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ περιθεουσῶν ταινιῶν καὶ ἑρπυζόντων βλαστῶν, μικρὸν τεμάχιον ὀρθογωνίας λεκάνης ἐξ ἐρυθροῦ σχιστολίθου καὶ μικρὸν τεμάχιον ἐλαιόχρου στεατίτου. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ βορείου τοίχου τοῦ κτηρίου, ἐκ τῆς πρὸ αὐτοῦ ἐπιχώσεως, περισυνελέγη λαβὴ σκεύους εἰς σχῆμα τριπλεύρου πυραμίδος ἐκ τεφρομέλανος λίθου. Κατὰ τὸν

καθαρισμὸν τῶν ἐπιφανειακῶν ἀντερεισματικῶν τοίχων τῆς βορείου πλευρᾶς συνελέγη ἐκ τῆς ἄνω τούτων ἐπιχώσεως τεμάχιον ἰριδιζούσης ὑάλου, ἴσως ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων.

ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΚΑΙ Ο ΧΩΡΟΣ ΤΟΥ ΚΛΙΒΑΝΟΥ

Συνέχειαν τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου ἀπετέλουν οἱ δύο χῶροι, οἱ κατέχοντες τὸ ὑψηλότερον πρὸς τὴν Ὁδὸν λιμένος ἐπίπεδον, ἀνατολικῶς τοῦ ἐργαστηριακοῦ χώρου LXVIII. Εἰς τὸν πρῶτον ἦτο τὸ ἐργαστήριον τῶν μικρῶν πρισματικῶν στεατιτῶν, τὸ ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὸ ἔτος 1969. Τὸ δεύτερον ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο ὁ χῶρος τοῦ μεταλλευτικοῦ κλιβάνου. Ἐπὶ τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἐπεκάθησαν οἱ τοῖχοι τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ νέου ἀνακτόρου, ὁ βόρειος καὶ ἀνατολικὸς τοῦ πρώτου ἐργαστηριακοῦ χώρου, κτισθέντες ὀλίγον λοξῶς ἐπὶ τῶν ἀντιστοίχων παλαιοανακτορικῶν, ὁ νότιος, καταστραφεὶς ἐν μέρει, διερχόμενος ὀλίγον λοξῶς ὑπεράνω τοῦ παλαιοτέρου διαχωριστικοῦ καὶ ἐπεκτεινόμενος πρὸς τὰ ἀνατολικά, βαίνων ἐπὶ παχείας ἐπιχώσεως, τέλος ὁ βόρειος καὶ ἀνατολικὸς τοῦ χώρου τοῦ κλιβάνου ἐπικαθήμενοι ἐπίσης ὀλίγον λοξῶς ὑπεράνω ἀντιστοίχων παλαιοανακτορικῶν. Πρόχειρος κυρτούμενος τοῖχος, ἀποτελεσθεὶς ἐξ ἐπαναχρησιμοποιηθέντων πελεκητῶν πωρολίθων, κατελάμβανε τὸ νότιον μέρος τοῦ δωματίου καὶ διελύθη ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ ἔρευνα τοῦ παλαιοανακτορικοῦ δωματίου, τοῦ ὁποίου ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος διήρχετο ὑπ' αὐτόν. Μεγάλη ποσότης πωρολίθων ἔπεσεν ἐκ τοῦ νοτίου νεοανακτορικοῦ τοίχου, κυρίως ἐντὸς τοῦ γειτονικοῦ χώρου Φ, ἄνω τοῦ στρώματος τοῦ κλιβάνου. Πρὸς σχηματισμὸν τῶν νεοανακτορικῶν δαπέδων ἀπετελέσθη πλήρωμα ἐκ θλαστῶν λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν συναναμεικτα παμπληθῆ ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων. Τὸ στρῶμα τοῦτο πρὸ ἐτῶν ἀνακαλυφθὲν πρὸς Ν. τοῦ πολυγωνικοῦ περιφράγματος τοῦ χώρου LXVIII, ἐθεωρήθη ὡς ἀποθέτης ἀπορρίψεως. Μεταξὺ τῶν τότε ἀποκρυβέντων ὀστράκων καὶ νῦν ἐπανεξαχθέντων συνελέγησαν λαβαὶ μελανογανώτων κυπέλλων μειούμεναι πρὸς τὰ κάτω, καὶ τμῆμα ἑνὸς τῶν παραδόξων ὁμοειδῶν σκευῶν ἀναρριπίσεως τοῦ πυρός, μὲ ἐπιφανειακὰς χαράξεις καὶ πλευρικὴν ὀπήν. Εἰς τὴν ΝΑ. ἐπίχωσιν περισυνελέγησαν τμῆμα διωρόφου κωνικοῦ χαμηλοῦ κυπέλλου μὲ ἐπιπεδούμενα χείλη, δύο ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων μία τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου καὶ ἡ ἄλλη μορφῆς κολούρου πυραμίδος, μύλη θύρας καὶ τὸ ἥμισυ νεολιθικοῦ πελέκεως ἐξ ὑποπρασίνου λίθου, ἴσως νεφρίτου. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος, μέχρι τοῦ ὁποίου ἔφθανε τὸ πλήρωμα τῶν θλαστῶν λίθων, πιθανῶς ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς προεκτάσεως τοῦ διαχωριστικοῦ μεταξὺ Κ καὶ Ξ. Βαθύτερον, ὑπὸ τὸ στρῶμα τῶν θλαστῶν λίθων, ἀνεφάνησαν τοῖχοι παλαιοτέρου κτηρίου τῆς παλαιοανακτορικῆς περιόδου, πρὸ τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου.

Εἰς τὸν γειτονικὸν πρὸς Ἀνατολὰς χῶρον, χαρακτηρισθέντα νῦν μὲ τὸ ψηφίον Φ (πίν. 161β), ἀνεκαλύφθη τὸ δάπεδον ἐξ ἀσβεστοκονιάματος, διασῳζόμενον κυρίως κατὰ τὸ ΒΔ. τμῆμα καὶ ὀλίγον βαθύτερον ἕτερον δάπεδον ἐξ ἀκανονίστων πλακῶν. Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ τελευταίου ἔφερεν εἰς τὴν μὴ ἔγκαιρον διάγνωσιν τῆς ὑπάρξεως ἀεραγωγοῦ ἐπεστρωμένου διὰ χαλικασβέστου, τοῦ ὁποίου ἡ βόρειος ἀπόληξις ἦτο περὶ τὸ μέσον τοῦ δωματίου καὶ περὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τούτου, ἡ δὲ κατεύθυνσίς του πρὸς Νότον· οὕτω κατεστράφη μέρος τοῦ ἀγωγοῦ τούτου, ἀλλ' εὐθὺς κατόπιν ἀνεφάνη ὁ δεύτερος παράλληλος ἀγωγὸς καὶ κατ' ἀκολουθίαν οἱ ἕτεροι δύο, οὕτως ὥστε ἐγκαίρως ἐγένετο ἀντιληπτὸν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κλιβάνου μεταλλευτικοῦ, μὲ τέσσαρας ἀεραγωγούς, συντελοῦντας εἰς τὴν ὀξυγόνωσιν καὶ τὴν ἀναρρίπισιν τοῦ πυρός (πίν. 162α). Τὸ ὅλον δάπεδον τοῦ χώρου βαίνει ὀλίγον ἐπικλινῶς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ὁμοίως βαίνουν οἱ ἀεραγωγοί, καταλήγοντες εἰς τὸ κατώτερον μέρος εἰς χοάνας, αἱ ὁποῖαι ἐπεκοινώνουν ἀμέσως μὲ τὸν θάλαμον τοῦ κλιβάνου. Προφανῶς οἱ ἀεραγωγοὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν κατάστασιν ἦσαν κλειστοί, ὡς σωλῆνες, ἄνω καὶ κατὰ τὸ τέρμα των εἶχον, φαίνεται, καθέτους ἢ λοξὰς ἀπολήξεις· τοῦτο δύναται νὰ συναχθῇ ἐκ τῶν πλευρικῶν τοιχωμάτων αὐτῶν, ὅπου ταῦτα καλύτερον διασῴζονται, ἰσχυρῶς κυρτουμένων. Ἡ κεραμάσβεστος, ἡ καλύψασα τὰ ἐσωτερικὰ τοιχώματα ἦτο ἰσχυρῶς κεκαυμένη, καὶ κεκαυμένον ἦτο ἐπίσης τὸ ἀμέσως καλύπτον στρῶμα τῆς ἐκ λίθων καὶ πλίνθων ἐπιχώσεως, συναναμεικτον μὲ τεμάχια ἀπηνθρακωμένων ξύλων. Ἐντὸς τοῦ δευτέρου ἀγωγοῦ ἀπὸ Δυσμῶν περισυνελέγησαν δύο κύαθοι μὲ σκοτεινὸν ἐπίχρισμα καὶ τμήματα ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων, ἐκ δὲ τῆς χοάνης, πρὸς τὸν θαλαμίσκον τοῦ κλιβάνου, τεμάχια κεκαυμένων πλίνθων, κάτω τμῆμα χαυλιόδοντος κάπρου καὶ σκωρία μετάλλου. Ἐκ τῆς χοάνης τοῦ τρίτου ἀεραγωγοῦ, ἡ ὁποία ἦτο εὐρυτέρα τῶν ἄλλων, συνελέγησαν δύο ἐκ τῶν μικρῶν πρισματικῶν ἀντικειμένων ἐκ στεατίτου, ἓν ἐπίμηκες καὶ ἄλλο ἀτρακτοειδές, ὁμοίων πρὸς τὰ πολυάριθμα περισυλλεγέντα εἰς τὸ γειτονικὸν ἐργαστήριον. Ἡ χοάνη τοῦ τετάρτου ἀεραγωγοῦ ἦτο καὶ αὐτὴ εὐρεῖα καὶ εὑρίσκετο ἀκριβῶς κατὰ τὴν γωνίαν τοῦ θαλάμου τοῦ κλιβάνου, τοῦ ὁποίου τὸ βόρειον τοίχωμα ἦτο εὐθύ, ἐνῷ τὰ πλευρικὰ ἐκυρτοῦντο καθ' ὅσον ἔβαινον πρὸς Νότον, ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν τὴν ὑποκειμένην εἰς τὸν ἐπιμήκη νότιον νεοανακτορικὸν τοῖχον, ὥστε νὰ φαίνεται τὸ σχῆμά του μᾶλλον πεταλοειδές. Ὁ θαλαμίσκος ἐμειοῦτο ἐπίσης καθ' ὅσον κατήρχετο πρὸς τὰ κάτω λόγῳ τῆς πρὸς τὰ πρόσω κυρτότητος τῶν τοιχωμάτων. Τὸ κονίαμα τοῦ θαλάμου δὲν διατηρεῖται καλῶς. Εἰς τὴν ἐπίχωσίν του περισυνελέγη ὄστρακον κυπέλλου μὲ διακόσμησιν καστανοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ ταινιῶν καὶ πολλὰ τεμάχια σκωριῶν μετάλλου. Τὸ κατώτερον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως ἦτο ἀμμῶδες, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο ἦσαν συναναμεικτα τεμάχια σκωριῶν καὶ κεκαυμένων πλίνθων. Μέγας πελεκητὸς πωρόλιθος, ἐκπεσὼν προφανῶς ἐκ τοῦ νοτίου νεοανακτορικοῦ τοίχου, ἐπεκρέματο ἄνω τῆς νοτίας ἐπιχώσεως τοῦ θαλαμίσκου (πίν. 161β) καὶ

ἐξήχθη, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ περαιτέρω ἔρευνα. Πολλὰ ὄστρακα περισυνελέγησαν ἐντὸς τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως κατόπιν τῆς ἐξαγωγῆς τούτου, ὡς ἐπίσης ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, τμῆμα ἐκ τῆς ράβδου εἰς σχῆμα ἰχθυακάνθης πηλίνης ἐσχάρας καὶ πυρὴν ἐλαιόχρου στεατίτου. Παρόμοια κύπελλα καὶ ἄλλα ὄστρακα περισυνελέγησαν καὶ ἐκ τοῦ κοιλώματος τοῦ τετάρτου ἀεραγωγοῦ, ὡς ἐπίσης τμῆμα λεπτῆς κυάθου καὶ τεμάχιον σκωρίας. Πρὸς τὸ νότιον τμῆμα τοῦ θαλαμίσκου, σχεδὸν ὑπὸ τὸν νότιον νεοανακτορικὸν τοῖχον, ἀνεφάνησαν δύο εἰς σειρὰν πλάκες, ἀποτελοῦσαι τμῆμα διαφράγματος ἢ ἀνήκουσαι εἰς τὸ στόμιον τροφοδοτήσεως, ἀλλ' ἡ ἔρευνα, γενομένη περὶ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου, δὲν κατωρθώθη νὰ προωθηθῇ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Μέχρι τοῦ βαθυτέρου ὅμως στρώματος περισυνελέγοντο τμήματα ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων καὶ κυαθίων καὶ μικρὰ τεμάχια σκωριῶν. Συνελέγη ἐπίσης λιθίνη μύλη θύρας.

Ἀμέσως ἀνατολικῶς τοῦ κλιβάνου, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν μεγάλων καταπεσόντων πελεκητῶν λίθων, ἀνεφάνησαν πολλὰ τεμάχια κεκαυμένων πλίνθων, προφανῶς προερχόμενα ἐκ διαλύσεως διαχωρισμάτων τοῦ ἄνω ὀρόφου, ἀφοῦ ἐπί τινων τούτων διεσῴζοντο ἐπιχρίσματα. Ἐπὶ τόπου περισυνελέγησαν ἐπίσης τεμάχια ἐπιχρισμάτων τῶν τοίχων καὶ τῶν δαπέδων, ὡς καί τινα κυρτά, ἴσως ἐξ ἐπιστέψεως διπλῶν κεράτων. Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιχώσεως προῆλθον: μικρὰ ραμφόστομος πρόχους, τμῆμα πυριατηρίου καὶ τὸ ἥμισυ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς ἀγνῦθος. Ἀμέσως ἀνατολικῶς τοῦ στρώματος τῶν πλίνθων συνελέγησαν ἄλλα λευκὰ κονιάματα, δύο ἄλλα κυρτὰ κονιάματα, ἴσως ἐκ διπλῶν κεράτων, καὶ δύο μὴ συναρμοζόμενα τεμάχια ἐκ τριποδικοῦ ἰγδίου - λεκάνης ἐκ τραχείτου, τῆς ὁποίας διεσώθη τὸ ἓν τρίτον περίπου μετὰ τοῦ ἑνὸς ποδός, ἐπιπέδου κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν καὶ καμπύλου κατὰ τὴν ἐσωτερικήν. Ἐπίσης συνελέγησαν: πλευρὰ πηλίνης ἐσχάρας μὲ τοξοειδῆ λαβὴν καὶ τὴν ἀρχὴν τεσσάρων ράβδων εἰς σχῆμα ἰχθυακάνθης, προχοὴ γεφυρωτὴ ἐκ σκύφου, ἑπτὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα καὶ δύο τμήματα ἀγνύθων, μιᾶς τοῦ τραπεζοειδοῦς τύπου καὶ ἄλλης τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς μὲ κεντρικὸν τρῆμα. Ἐπὶ τόπου εὑρέθησαν ἐπίσης τεμάχιον κισήρεως καὶ τεμάχιον σκωρίας μετάλλου. Μεταξὺ τῶν περισυλλεγέντων ὀστράκων ἦσαν λεπτὰ τεμάχια ἀγγείων μὲ καστανὰς ταινίας ἐπὶ ὠχροῦ βάθους. Ἀνατολικῶς τῶν πλίνθων συνελέγησαν: ὀγκῶδες τεμάχιον ἐκ τεφρομέλανος λίθου, ἴσως ἐκ λύχνου ἀποκρουσθέντος κύκλῳ, δύο μικρὰ τεμάχια ἀγγείου ἐκ μελανωποῦ λίθου, κομβιόσχημος λαβὴ καλύμματος θολουμένη ἄνω, ποὺς ἑλισσόμενος χυτρίσκης, δεκὰς ἀώτων κυπέλλων, ὄστρακα μὲ ταινίας καὶ ἴσως σπείρας, πυρὴν ἐλαιόχρου στεατίτου, διάφορα τεμάχια κονιαμάτων, τὰ πλεῖστα λευκά, καὶ τεμάχιον κισήρεως. Ἐκ τῆς μέσης ἐπιχώσεως τῆς αὐτῆς περιοχῆς προῆλθον: τμῆμα βάσεως μέσου μεγέθους ἀγγείου μὲ παραλλήλους ταινίας ἐπὶ ἐρυθροῦ βάθους, δύο λεπτὰ ὄστρακα μὲ ταινίας ἐξωτερικῶς καὶ καμπύλα θέματα ἐσω-

τερικῶς, τεμάχια ἐκ τοῦ χείλους καὶ τῆς πλευρᾶς λεπτοῦ κυάθου μὲ σχηματικῶς γωνιούμενα κισσόφυλλα, βάσις καὶ τμήματα παρειᾶς ἄλλου κυάθου μὲ περιθεούσας καστανὰς ταινίας, τμῆμα ἐκ τοῦ χείλους καὶ τοῦ τοιχώματος λεπτοῦ ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου, δεκὰς ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων, τμήματα ἀμφικύρτων δισκοειδῶν ἀγνύθων μὲ κεντρικὸν τρῆμα, τεμάχια ἐπιχρισμάτων, τὰ πλεῖστα λευκά, ὀλίγα ἐρυθρὰ καὶ ἓν μὲ βαθέως κυανῆν ταινίαν ἐπὶ λευκοῦ βάθους καὶ τέσσαρα τεμάχια κισήρεως. Ἐκ τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως τῆς αὐτῆς περιοχῆς, περίπου εἰς τὴν στάθμην τῶν ἀεραγωγῶν τοῦ κλιβάνου, συνελέγησαν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον καὶ πυρῆνες ἐλαιόχρου στεατίτου.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ βορείου τοίχου τῆς ἐπὶ τῆς Ὁδοῦ λιμένος προσόψεως τοῦ δωματίου Υ συνελέγη εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀγνὺς ἐλαφρῶς πυραμιδική. Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δωματίου τοῦ κλιβάνου Φ σχηματίζει μὲ ἄλλον παράλληλον ἐκκινοῦντα ἀπὸ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον διάβασιν, εἰσάγουσαν εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο διὰ θύρας, τῆς ὁποίας διεσώθη καλῶς διατηρούμενον τὸ μέγα κατώφλιον. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου ἐπεκάθησεν, ὡς ἤδη ἐσημειώθη, ὀλίγον λοξῶς ὁ βόρειος νεοανακτορικὸς προχείρως ᾠκοδομημένος τοῖχος. Ὁ παλαιοανακτορικὸς τοῖχος δὲν κατέστη οὕτω δυνατὸν νὰ καθαρισθῇ πλήρως. Μεταξὺ τοῦ βορείου τοίχου καὶ ἀναφανείσης ἰσχυρᾶς γωνίας, ᾠκοδομημένης μὲ μεγάλους ὀρθοστάτας, ἀνεφάνη στρῶσις λίθων, πιθανῶς ὑπόστρωμα κατωφλίου θύρας εἰσαγούσης εἰς τὸν πρὸ τῆς θύρας προδομικὸν χῶρον. Πρὸ τοῦ μεγάλου κατωφλίου, τοῦ ὁποίου ἐλλείπει μόνον μικρὸν τριγωνικὸν τμῆμα, ἀνεφάνη ἄλλη πλάξ, σχηματίζουσα εἶδος βαθμίδος. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἀνατολικῶς τοῦ προχείρου ἐπιφανειακοῦ νεοανακτορικοῦ τοίχου περισυνελέγη ὀρθογώνιον σκαφίδιον ἐκ πώρου λίθου, φέρον κάτωθεν ἐπιμήκεις προεξοχὰς πρὸς στήριξιν, ἀντὶ ποδῶν.

Διὰ τῆς προόδου τῆς ἐρεύνης τοῦ ἐκτεταμένου καὶ ἰσχυροῦ κτηρίου ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου κατέστη πολὺ μᾶλλον πιθανὸν ὅτι τοῦτο ἀπετέλει τμῆμα τοῦ παλαιοτέρου ἀνακτόρου ἢ τοὐλάχιστον σημαντικοῦ οἰκοδομήματος, χρησιμοποιηθέντος ἴσως ὑπὸ τοῦ τοπάρχου τοῦ πλουσίου καὶ ἐκτεταμένου παλαιοανακτορικοῦ οἰκισμοῦ, τοῦ ἐκτεινομένου, ὡς ἀπεδείχθη, ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ΒΑ. λόφου. Τὸ τμῆμα τοῦτο εἶχεν ὀργανωθῆ εἰς τρία διαδοχικὰ ἐπίπεδα, παραλλήλως μὲ τὴν Ὁδὸν λιμένος, τῆς ὁποίας μέρος τοῦ παλαιοτέρου πλακοστρώτου ἀνεφάνη κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν προηγουμένων ἐτῶν. Εἰς τὸ ἀνώτερον ἐπίπεδον ἦσαν κυρίως ἐργαστήρια, τὸ ἓν μὲ μεταλλευτικὸν κλίβανον, τοῦ ὁποίου ὁ χαρακτὴρ ἐβεβαιώθη τόσον ἐκ τῆς μορφῆς ὅσον καὶ ἐκ τῶν πολυαρίθμων περὶ αὐτὸν καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθεισῶν σκωριῶν. Αὗται εἶναι πολὺ ἀνάλογοι μὲ τὰς εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἀνασκαφῆς περισυλλεγείσας μάζας, διεσπαρμένας καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνακτόρου καὶ αἱ ὁποῖαι διὰ τοῦτο εἶχον θεωρηθῆ ὅτι εἶχον σχέσιν τινὰ μὲ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἡφαιστείου τῆς Θήρας, τὸ ὁποῖον προεκάλεσε τὴν τελικὴν καταστροφήν.

Εἰς τὸ δεύτερον ἐπίπεδον — ὅπου τὰ δωμάτια Θ, Ι, Κ, Λ, Λα, Ξ, Σ καὶ Τ — ὑπῆρχον μικραὶ ἐγκαταστάσεις ἀποθετῶν καὶ ἑστιῶν, αἱ ὁποῖαι μαρτυροῦν ἴσως τὴν δι' ὑπηρεσιακὰς ἀνάγκας χρῆσιν τῶν ἰσογείων τούτων χώρων. Τέλος ἡ μακρὰ σειρὰ τῶν δωματίων τοῦ κατωτέρου ἐπιπέδου — τὰ δωμάτια Α, Β, Γ, Δ, Ε, Η, Μ, Ν, καὶ Π — ἐπικοινωνοῦσα διὰ τῆς κλιμακίδος Ζ μὲ τὰ διαμερίσματα τῶν ἀνωτέρων ἐπιπέδων, προωρίζετο κατὰ τὸ πλεῖστον ὡς κυρία διαμονή. Τὰ δωμάτια ταῦτα ἐπεκοινώνουν δι' ἄλλης κλίμακος, ἐκ τοῦ δωματίου Β, μὲ τὰ δωμάτια τοῦ ἄνω ὀρόφου, τὰ ὁποῖα εἶχον, φαίνεται, ὡραίαν τοιχογραφικὴν διακόσμησιν. Ἡ ἐπιμελὴς πλακόστρωσις τῶν πλείστων τῶν δωματίων τοῦ ἰσογείου ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἦσαν κοινοὶ χῶροι ἀποθηκεύσεως. Ἀτυχῶς τὰ ἐπικαθήσαντα κτίσματα τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ νέου ἀνακτόρου ἐπέφερον ἰσχυρὰν καταστροφήν. Ἀλλὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα διεσώθησαν εἰς ἄθλια λείψανα. Κατὰ τὴν λήξασαν ἀνασκαφικὴν περίοδον δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διακριβωθῇ ἡ σχέσις τοῦ τμήματος τούτου τοῦ ἐκτεταμένου παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου μὲ τὴν παλαιοτέραν αὐλήν, ἡ ὁποία ἀνιχνεύθη εἰς βαθύτερον στρῶμα ἀπὸ τὴν κεντρικὴν αὐλήν, καὶ δὲν κατέστη ἐπίσης ἐφικτὸν νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ σχέσις μὲ ἄλλα παλαιοανακτορικὰ λείψανα, ἀνακαλυφθέντα ὑπὸ τὴν δυτικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου, τὰ ὁποῖα ἔχουν διάφορον προσανατολισμόν, σχεδὸν ὅμοιον μὲ τὸν τοῦ νέου ἀνακτόρου, καὶ περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ κατωτέρω λόγος.

Ἡ συσχέτισις τῆς ἐρεύνης ἐπεβεβαίωσεν ἐπίσης τὰς διαδοχικὰς φάσεις τῶν κτηρίων τοῦ τομέως τούτου, μίαν πιθανῶς τοῦ τέλους τῶν προανακτορικῶν χρόνων, δύο παλαιοανακτορικὰς φάσεις καὶ μίαν τῆς ἀρχῆς τῶν νεοανακτορικῶν χρόνων κατὰ τὴν ὁποίαν, ὡς φαίνεται, ἐγένετο προσπάθεια ἐπαναχρησιμοποιήσεως, μετ' ἀνοικοδόμησιν καὶ ἀνύψωσιν τῶν δαπέδων, τοῦ παλαιοῦ κτηρίου. Τελικῶς, κατὰ τὸ τέλος τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ περιόδου ἐγένετο ἐπίχωσις τῶν κτηρίων καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἐπραγματοποιήθη ἡ οἰκοδόμησις εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον τοῦ νέου ἀνακτόρου. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀφθόνου ἀνευρεθείσης κεραμεικῆς καὶ ποικίλων ἄλλων ἀντικειμένων ἀνήκει εἰς τὴν πρώτην νεοανακτορικὴν φάσιν, τὴν ἀμέσως προηγηθεῖσαν τῆς κατασκευῆς τῶν νέων ἀνακτόρων.

Η ΟΔΟΣ ΛΙΜΕΝΟΣ

Ἡ πρὸ τοῦ μεγάλου Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου διερχομένη Ὁδὸς λιμένος εἶχεν ἐρευνηθῇ καὶ παρακολουθηθῇ κατὰ τὰς προηγηθείσας ἀνασκαφικὰς περιόδους ὡς πρὸς τὸ τμῆμά της τὸ καταλῆγον εἰς τὴν ΒΑ. πύλην τοῦ νέου ἀνακτόρου. Ἀπεφασίσθη νῦν ἡ περαιτέρω παρακολούθησίς της πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ λιμένος, ἀφαιρουμένης τῆς πρὸς τὴν περιοχὴν ταύτην βαθείας ἐπιχώσεως (πίν. 162β). Ὁ τοῖχος τῆς προσόψεως τοῦ βορείως τῆς ὁδοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου συνεχίζει τὴν λοξῶς καὶ παραλλήλως

πρὸς τὴν ὁδὸν πορείαν του ἀπὸ τῆς προεχούσης γωνίας εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγει ὁ περισσότερον λοξὸς τοῖχος, ὁ κατέναντι τῆς πύλης κείμενος. Ὁ τοῖχος διατηρεῖται εἰς ὕψος 1.40 - 1.50 μ. ἀπὸ τοῦ πλακοστρώτου τῆς ὁδοῦ. Ἡ κατέναντι πρόσοψις τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, διατηρεῖται εἰς πολὺ χαμηλὸν ὕψος καὶ κατὰ τὸ δωμάτιον τοῦ κλιβάνου μόνον τὸ θεμέλιον σῴζεται ὑπὸ τὴν στάθμην τοῦ πλακοστρώτου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην εἶναι ἐκ κυανιζόντων λίθων. Τὸ ρεῖθρον παρακολουθεῖ τὴν πρόσοψιν τοῦ Βορείου κτηρίου, κεκαλυμμένον διὰ κρηπῖδος δύο λίθων κατὰ τὴν ρίζαν τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως, ὀλίγον πρὸ τοῦ σημείου, ἔνθα ἀνεκαλύφθη ἀποχετευτικὸς ἀγωγός, διασχίζων ἐγκαρσίως τὴν ὁδὸν (πίν. 163α). Αἱ καλυπτήριοι πλάκες τοῦ ὀχετοῦ τούτου ὑπερεῖχον τοῦ ἐπιπέδου τοῦ πλακοστρώτου, σχηματίζουσαι ἀναβαθμόν. Εἷς τῶν λίθων ἦτο λίθος τριβείου· πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ δωματίου τοῦ κλιβάνου ἐλλείπουν τινὲς τῶν πλακῶν τούτων καὶ κατωρθώθη οὕτω νὰ ἐρευνηθῇ τμῆμα τοῦ ὀχετοῦ ἄνευ ἀφαιρέσεως τῶν λοιπῶν πλακῶν. Μία μεγάλη τριγωνικὴ πλὰξ ἐκ κογχυλιάτου λίθου εἶχε τοποθετηθῆ εἰς τὸ πλακόστρωτον, ἴσως πρὸς ἐπισκευὴν φθαρέντος τμήματος, ὀλίγον πρὸ τοῦ ὀχετοῦ. Περαιτέρω τὸ πλακόστρωτον κατεσκευάσθη διὰ πλακῶν ἐκ λευκάζοντος λίθου. Τὸ τμῆμα τῆς ὁδοῦ μέχρι τοῦ ὀχετοῦ εἶναι πλάτους περίπου 1.70 - 1.80 μ., ἀπὸ τούτου ὅμως καὶ τῆς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐξεχούσης γωνίας μὲ τοὺς μεγάλους ὀρθοστάτας ἡ ὁδὸς διευρύνεται εἰς πλάτος 2.60 μ. περίπου, τῆς ἐπὶ τοῦ τμήματος τούτου προσόψεως τοῦ βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος κτηρίου καμπυλουμένης ἐλαφρῶς, ἵνα λάβῃ κατεύθυνσιν παράλληλον σχεδὸν πρὸς τὴν πρόσοψιν τοῦ ἑπομένου κατέναντι κτηρίου. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ πρώτου μετὰ τὴν πρώτην γωνίαν τμήματος τῆς ὁδοῦ προῆλθε τμῆμα πηλίνου σκεύους ἢ ἴσως, ὀλιγώτερον πιθανῶς, μεγάλου ζῳδίου. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τμήματος μὲ τὰς λευκαζούσας πλάκας περισυνελέγησαν: τμῆμα πηλίνου δισκίου μὲ ὁμοκέντρους πλαστικοὺς δακτυλίους καὶ ἴχνη τοξοειδοῦς λαβῆς, ἴσως πώματος πυξίδος, βαθὺ ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, ἀγνὺς τοῦ παραλληλεπιπέδου, ἐλαφρῶς πυραμιδικοῦ, τύπου, μὲ ἐγκοπὴν καὶ τρῆμα ἐξαρτήσεως ἄνω, καὶ μικρὸν τεμάχιον πρασινωποῦ στεατίτου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς νοτίας παρυφῆς κατὰ τὸ στενώτερον μέρος τῆς ὁδοῦ συνελέγη κυρτὸν τμῆμα κονιάματος, πιθανῶς ἐκ διπλοῦ κέρατος, καὶ στιλπνὸν ΥΜ ΙΑ ὄστρακον. Πρὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ κλιβάνου συνελέγη μικρὰ ἀγνὺς τύπου κολούρου πυραμίδος. Ὀλίγον περαιτέρω, εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἡ πρόσοψις ἐκκλίνει ὀλίγον, περισυνελέγη μικρὸν τεμάχιον ἀγγείου ἐκ τεφρομέλανος λίθου καὶ τεμάχια ἀνθρακίων, διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς χρονολογίας τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ πλακοστρώτου παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ δωματίου τοῦ κλιβάνου προῆλθον δύο τεμάχια ἐκ σκεύους μὲ παχέα τοιχώματα ἐκ λίθου τεφρομέλανος, τριπτὴρ ᾠοειδὴς τὸ σχῆμα καὶ τὸ ἥμισυ ἀγνῦθος τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου μὲ κεντρικὴν ὀπήν. Ἀμέσως νοτίως τῆς ὁδοῦ

συνελέγησαν τεμάχια εὐμεγέθους σκεύους καὶ ὄστρακον μὲ διακόσμησιν συνεχομένων σπειρῶν ΥΜ ΙΑ χρόνων. Τέλος ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τελευταίου τμήματος τῆς ὁδοῦ προῆλθον δύο ἄωτα κωνικὰ κύπελλα.

ΚΤΗΡΙΟΝ ΒΟΡΕΙΩΣ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΛΙΜΕΝΟΣ

Τὸ νότιον τμῆμα τοῦ ἐκτεταμένου κτηρίου, τοῦ ὁποίου ἡ πρόσοψις εἶχεν ἀναφανῆ κατὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς Ὁδοῦ λιμένος, δὲν εἶχε καταστῆ δυνατὸν νὰ ἀνασκαφῆ, διότι διὰ μέσου τῆς ζώνης ταύτης ἀνήρχοντο τὰ φορτηγὰ αὐτοκίνητα πρὸς ἀποχωμάτωσιν τῆς περιοχῆς τῶν ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ΒΑ. λόφου κτηρίων. Κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀμέσως πρὸς Νότον τῶν δωματίων Ρ, Ψ, Φ, Υ, Χ καὶ Ω εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἀποκάλυψις δωματίων, τὰ ὁποῖα εἶχον συμβατικῶς κληθῆ Αα, Ββ, Γγ, Δδ, Εε, Ζζ καὶ Ωα καὶ εἶχον ἔλθει εἰς φῶς τμήματα πλακοστρώτων, κατώφλια καὶ περιορίζοντες πρὸς Νότον τοῖχοι. Νῦν, ἀποπερατωθείσης τῆς ἐρεύνης εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς κλιτύος τοῦ λόφου, ἐπεχειρήθη ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἔρευνα τοῦ κτηρίου (πίν. 163β) μέχρι τοῦ νοτίου τοίχου τῆς προσόψεως ἐπὶ τῆς Ὁδοῦ λιμένος καὶ μέχρι τοῦ μακροῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, τοῦ περιορίζοντος, ὡς φαίνεται, τὸ νεοανακτορικὸν κτήριον, τὸ ὁποῖον ἐπεκάθησεν ἐπὶ τοῦ παλαιοανακτορικοῦ καὶ τοῦ ὁποίου τὸ μεγαλύτερον μέρος κατεστράφη. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ἐπέτρεψε τὴν ἔρευναν τοῦ ἀμέσως ὑποκειμένου παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη, φαίνεται, ἐκ νέου καὶ κατὰ τὴν πρώτην νεοανακτορικὴν φάσιν μὲ σχετικῶς μικρὰς μεταβολάς, ἀκριβῶς ὡς ἐγένετο εἰς τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἐκτεταμένον παλαιοανακτορικὸν κτήριον ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου.

Τελικῶς ἀπεδείχθη ὅτι ὁ χῶρος Αα καὶ Ββ ἦτο ἑνιαῖος καὶ ὅτι κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν — τὴν δευτέραν νεοανακτορικήν — τριγωνικὸς χῶρος εἶχε διαχωρισθῆ διὰ λοξοῦ τοίχου, ἐπικαθήσαντος ἐπὶ παλαιοτέρου, καὶ δι' ἄλλου πρὸς αὐτὸν καθέτου, ἐπικαθήσαντος ἐπίσης ἐπὶ παλαιοτέρου διαχωριστικοῦ πρὸς τοὺς πρὸς Ἀνατολὰς χώρους. Τὸ τριγωνικὸν τοῦτο δωμάτιον ἔφθανε μέχρι τοῦ τοίχου τῆς νοτίας προσόψεως, τοῦ ἐπεκτεινομένου μέχρι τῆς προβαλλούσης γωνίας (πίν. 164α). Τὰ δάπεδα τῶν νεοανακτορικῶν δωματίων εἶχον σχηματισθῆ μὲ ἐπιχώσεις ἐκ θλαστῶν λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον πολυάριθμα ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων, ὡς καὶ εἰς τὰς ἀντιστοίχους ἐπιχώσεις τῶν πρὸς Βορρᾶν δωματίων τοῦ κτηρίου καὶ εἰς τὰς ἀναλόγους τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ Ἀνακτόρου μεγάλου παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου. Ἴσως ἀρχικῶς ὑπῆρχε πλακόστρωτον μὲ ἀκανονίστους πλακοειδεῖς λίθους, ἐπεκτεινόμενον κατὰ τὸ κύριον τμῆμα τοῦ χώρου, τοῦ ὁποίου πλακοστρώτου μικρὸν τμῆμα εἶχεν ἤδη καθαρισθῆ κατὰ τὴν ΒΑ. περιοχὴν τοῦ χώρου Ββ. Κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος βαίνει ὀλίγον λοξῶς σχετικῶς μὲ ἄλλον ἐξωτερικὸν τοῖχον, ἀντιστηρίξαντα τὴν ἀνερχομένην πρὸς Βορρᾶν διακλάδωσιν

ὁδοῦ, σχετικῶς ὅμως πρὸς τὸν λοξὸν νότιον διαχωριστικὸν σχεδὸν καθέτως πρὸς τοῦτον, ἐκαθαρίσθη πληρέστερον ὁ ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς καὶ τὸ κατὰ τὴν βόρειον γωνίαν τοῦ χώρου Αα φρεάτιον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἄλλοτε θεωρηθῆ ὡς ἀποθέτης (πίν. 164β), καὶ μετὰ φωτογράφησιν καὶ ἀποτύπωσιν καθῃρέθη τμῆμα τῆς πλευρᾶς του, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ ἔρευνα τοῦ ὑποκειμένου παλαιοτέρου δυτικοῦ τοίχου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ νοτίου χώρου τοῦ Αα περισυνελέγησαν: μέρος τοῦ πυθμένος καὶ τοῦ κάτω μέρους ἀγγείου ἐκ τεφρομέλανος λίθου, τμῆμα παρειᾶς σκεύους ἐκ τεφροῦ λίθου καὶ ὀδοὺς ζῴου. Ἀνατολικώτερον, νοτίως τοῦ Ββ, εἰς τὴν αὐτὴν ἐπίχωσιν συνελέγησαν: τμῆμα κωνοειδοῦς τεφροῦ λιθίνου σκεύους, ἴσως διδύμου, ποὺς χύτρας μὲ ράχιν μιμουμένην μὲ ἐμπιέσεις σχοινίον καὶ τὸ πρὸς τὴν μύξαν τμῆμα πηλίνου κυρτοῦ λύχνου, ἐνῷ νοτίως τοῦ Αα συνελέγη ἀπιόσχημος προχοΐσκη. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς ἐπικαθημένης ἐπὶ τοῦ νοτίου καὶ ἀνατολικοῦ τοίχου γωνίας συνελέγησαν: μικκύλη τριποδικὴ χυτρίσκη - προχοΐσκη, κυλινδρικὴ βάσις καὶ κάτω τμῆμα λοπάδος μὲ ἰσχυρῶς ἐπικλινῆ τοιχώματα, τμῆμα πηλίνου λύχνου, τὸ ἓν τρίτον ἀγνῦθος τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου, τὸ ἥμισυ σφαιρικοῦ λιθίνου βάρους μὲ κεντρικὴν ὀπὴν καὶ τριγωνικὸν σκαφίδιον ἐκ πωρολίθου. Μεταξὺ ὀστράκων, περισυλλεγέντων καὶ ἀποκρυβέντων κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος, ἐπελέγη τμῆμα τριποδικοῦ σκεύους μὲ περιχείλωμα καὶ τὸν πόδα, φέροντα τοξοειδῆ μακρὰν λαβήν, διακοσμούμενον μὲ δύο ἐμπιέστους ταινίας μιμουμένας σχοινίον. Εἰς τὸ πλήρωμα τῶν λίθων τῆς ἐπικαθημένης καὶ νῦν καθαιρεθείσης μετ' ἀποτύπωσιν γωνίας συνελέγησαν δύο ὀγκώδη τεμάχια ἐκ τοῦ πυθμένος μὲ τὸ κάτω μέρος καδοειδοῦς σκεύους. Ἐκ τῆς βαθείας ἐπιχώσεως τῆς ΝΔ. γωνίας προῆλθον δύο ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, δύο τεμάχια τοῦ κάτω μέρους κυπέλλου μὲ λευκὸν ἐπίχρισμα, τεμάχια σαθροῦ παχέος λιθίνου σκεύους καὶ ἄλλου μέσου μεγέθους, ἐκ τοῦ πυθμένος μετὰ μέρους τοῦ τοιχώματος, ἐκ τεφρομέλανος λίθου, τὸ ἥμισυ ἀγνῦθος τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου μὲ χαρακτὰς εἰς Χ διατεμνομένας γραμμὰς κατὰ τὴν μίαν πλευράν, δύο τεμάχια θαλασσίου τρίτωνος, μύλη θύρας ἐκ πωρολίθου, τμῆμα στάθμης ἐλλειπτικοῦ σχήματος μὲ αὐλακώσεις διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ νήματος ἐξαρτήσεως καὶ τεμάχιον κισήρεως. Κατὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἐπικαθημένης γωνίας συνελέγησαν: κομψὸν πῶμα λύχνου ἐκ μελανωποῦ πηλοῦ μὲ προέκτασιν διὰ τὴν κάλυψιν τῆς μύξης, ἐπιπεδουμένην λαβὴν καὶ κάτω ἀναθύρωσιν προσαρμογῆς, τμῆμα βαθέος κυπέλλου μελανογανώτου μὲ δύο λευκὰς ταινίας περὶ τὸ χεῖλος, μικρὸν τεμάχιον ἀγγείου ἐκ τεφρομέλανος λίθου ἐκ τῆς βάσεώς του καὶ ὀγκώδης μύλη ἐκ πωρολίθου. Εἰς τὴν νοτίως τοῦ Ββ κατωτέραν ἐπίχωσιν συνελέγησαν: κυρτεπίπεδος λαβὴ λοπάδος ἐκ τεφρομέλανος λίθου καὶ τὸ ἄνω μέρος πρόχου μὲ στρογγύλον στόμιον, ἐκκλῖνον χεῖλος καὶ λαβὴν ταινιώδη, ἴσως ἡμίτομον σκεύους κατασκευασθέντος εἰς δύο τεμάχια. Εἰς τὴν περιοχὴν πρὸ τοῦ νοτίου τοίχου συνελέγη στάμνος.

Εἰς τὸ τριγωνικὸν δωμάτιον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν, ἀνεκαλύφθη εἶδος κτιστοῦ, ἀλλ' ὄχι κανονικοῦ, ἀποθέτου. Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ παλαιοανακτορικὸν δωμάτιον ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον, ἀκριβῶς κατέναντι τοῦ σημείου, ἔνθα ἐξωτερικῶς σχηματίζεται ἡ προέχουσα γωνία. Ἐκεῖ ἀνευρέθη τὸ ὑπόστρωμα τοῦ κατωφλίου. Ὁ νότιος τοῖχος ἀπεδείχθη ὅτι συνείχετο, σχηματίζων μετ' αὐτοῦ ἀμβλεῖαν γωνίαν, μὲ τὸν τοῖχον ἀντιστηρίξεως τῆς παρόδου, ἐνῷ ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ Αα ἐφαίνετο ὅτι ἦτο παλαιότερος. Κατὰ τὴν νοτίαν γωνίαν τοῦ τοίχου τούτου μετὰ τοῦ λοξοῦ νοτίου ἀνεφάνη ἰσχυρὰ κρηπὶς γωνιακοῦ ὀγκολίθου. Εἰς τὴν ἐκεῖ πλησίον κατωτέραν ἐπίχωσιν συνελέγησαν κομψὸν καμαραϊκὸν κύπελλον μὲ σιγμοειδῆ λαβήν, ἄλλα παλαιοανακτορικὰ ὄστρακα καὶ βραχὺς ποὺς κεκονιαμένης τραπέζης προσφορῶν. Γενικῶς τὰ ὄστρακα τῆς βαθείας ἐπιχώσεως τοῦ τριγωνικοῦ χώρου ἀνῆκον εἰς τὴν παλαιοανακτορικὴν καὶ πρώτην νεοανακτορικὴν περίοδον. Εἰς βάθος ἀνεκαλύφθη πλακόστρωτον ὁδοῦ ἀνερχομένης ἐλαφρῶς ἐπικλινῶς ἀπὸ ΝΑ. πρὸς ΒΔ., εἶτα καμπτομένης πρὸς Βορρᾶν καὶ ἀνερχομένης περισσότερον ἐπικλινῶς ὑπὸ τὸ δωμάτιον Αα τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου (πίν. 165α). Προφανῶς ἡ ὁδός, ἴσως διακλάδωσις τῆς κυρίας παλαιοανακτορικῆς ὁδοῦ, τῆς ἐρχομένης ἐκ τοῦ λιμένος, ὑπῆρχε πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, ἀνήκουσα εἰς παλαιοτέραν παλαιοανακτορικὴν φάσιν. Πράγματι τὸ πλακόστρωτον ταύτης διέρχεται ὑπὸ τὸν διαχωριστικὸν τοῖχον, τὸν χωρίζοντα τὸν τριγωνικὸν χῶρον ἀπὸ τὸ παλαιοανακτορικὸν δωμάτιον Αα - Ββ. Ἐκ τῆς κάτω ἐπιχώσεως τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ τριγωνικοῦ χώρου προῆλθον: πολλὰ τμήματα καμαραϊκῶν κυπέλλων διακοσμουμένων μὲ ἐρυθρὰς καὶ λευκὰς ταινίας, τμήματα κυπέλλων τοῦ διωρόφου τύπου, πρόχυσις γεφυροστόμου σκύφου, τμήματα ἐκ τῆς παρειᾶς καὶ τῆς προχύσεως μελανογανώτου ἀγγείου, μικρὸν τμῆμα λευκοῦ κονιάματος καὶ διάφορα ὀστᾶ ζῴων, ἐνῷ δυτικώτερον, νοτίως τοῦ Αα, συνελέγησαν τμῆμα λαβῆς μὲ κεντρικὴν νεύρωσιν πλαισιουμένην ὑπὸ ἀναγλύφων πλοχμῶν, δύο κύπελλα καὶ τεμάχια κισήρεως. Τὰ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου περισυλλεγέντα ὄστρακα ἦσαν ἅπαντα παλαιοανακτορικά, ἐνῷ ὀλίγον ὑψηλότερον ὑπῆρχον συναναμεικτα καὶ ὀλίγα τῆς ΜΜ ΙΙΙ φάσεως. Οὕτω εἰς τὴν βαθεῖαν ἐπίχωσιν νοτίως τοῦ Αα περισυνελέγησαν: τμῆμα πυθμένος λοπάδος φερούσης ἑκατέρωθεν διακόσμησιν ὁμοκέντρων κύκλων μὲ ἐνδιάμεσον στολίδωσιν, τμήματα κυπέλλων καὶ κυάθων μὲ περιθεούσας ταινίας διὰ σκοτεινοῦ χρώματος ἐπὶ ἀνοικτοῦ βάθους, τοξοειδὴς λαβὴ κυάθου ὑπερυψουμένη τοῦ χείλους, ταινιώδης λαβὴ κυπέλλου μειουμένη πρὸς τὰ κάτω, περιχείλωμα ἴσως πυριατηρίου, μὲ ἐσωτερικὴν διακόσμησιν κυκλίσκων, τμῆμα ἐκ τοῦ κάτω μέρους λεπτοῦ γωνιώδους μελανογανώτου κυάθου, δύο τμήματα λεπτοῦ κυάθου μὲ διακόσμησιν πολυελίκτων σπειρῶν καὶ ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Ἀνατολικώτερον, πρὸς τὸν νοτίως τοῦ Ββ χῶρον, συνελέγησαν: τὰ τρία τέταρτα κυπέλλου τύπου tumbler καὶ ἡ βάσις

ἑτέρου, τμήματα καμαραϊκῶν κυπέλλων μὲ ἀνηρτημένας ἐκ τοῦ χείλους ταινίας διὰ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος ἢ λευκὰς κοκκίδας ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, χεῖλος πίθου τύπου jar, κάτω τμῆμα βαρείας λεκάνης, τέσσαρα ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, τμῆμα πυθμένος μὲ ἀναγλύφους ὁμοκέντρους κύκλους, τμῆμα πυθμένος λεπτοῦ ἀγγείου μὲ διακόσμησιν ὁμοκέντρων κύκλων διὰ σκοτεινοῦ χρώματος ἐπὶ ἀνοικτοῦ βάθους, τμῆμα ἀβαθοῦς λεκανιδίου μὲ ἐμπίεστον ταινίαν μιμουμένην σχοινίον περὶ τὴν βάσιν, ὄστρακον μὲ σπείρας διὰ καστανοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ, ἀγνὺς τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου, τεμάχιον κεκαυμένης κισήρεως, ἴσως ἐκ περιχειλώματος λύχνου, διάφορα ὀστᾶ ζῴων, διαβεβρωμένα τεμάχια κέρατος καὶ τμήματα σιαγόνος ζῴου· ἔτι βαθύτερον συνελέγησαν: τμῆμα ἐκ τοῦ περιχειλώματος διμύξου λύχνου ἐκ τεφροῦ λίθου καὶ τμῆμα ἑτέρου μικροτέρου ἐκ μέλανος λίθου μὲ δακτύλιον ἐπὶ τοῦ περιχειλώματος, ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, ἄλλο τεμάχιον τοῦ πυθμένος μὲ τοὺς ἀναγλύφους ὁμοκέντρους κύκλους, τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθους ἀγγείου μὲ διακόσμησιν στολιδώσεων, βάσις καὶ τμῆμα τῆς παρειᾶς λοπάδος ἐκ λευκάζοντος λίθου καὶ ἀγνὺς τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου. Ἐκ τοῦ ἀποθέτου τῆς ἀνατολικῆς γωνίας περισυνελέγη ἄωτον κωνικὸν κύπελλον.

Εἰς τὸ νότιον μέρος τοῦ χώρου Ββ, ἔνθα ὁ βράχος κατέρχεται ἀποτόμως μετὰ τὴν πλακόστρωτον περιοχὴν τῆς ΒΑ. γωνίας, προῆλθον δύο ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, μικρὸν τμῆμα λοπάδος μὲ διακόσμησιν ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, βαθὺ κύπελλον μὲ ταινιωτὴν λαβὴν καὶ διάκοσμον ἐρυθρῶν κηλίδων ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, ἄωτον κωνικὸν μελανογάνωτον κύπελλον, ἄλλα χαρακτηριστικὰ παλαιοανακτορικὰ ὄστρακα, ὡς ἐπίσης τμῆμα ἐξ εὐμεγέθους γεφυροστόμου σκύφου καὶ ἄλλο ἐξ ἀγγείου μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν καὶ ἀνάγλυφον ἀναθύρωσιν, τμῆμα χείλους μελανογανώτου πρόχου μὲ τρίφυλλον στόμιον, τὸ κάτω μέρος θαλασσίου τρίτωνος, σιαγὼν ζῴου καὶ τέλος τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ.

Περαιτέρω, βαθύτερον, συνελέγησαν: λεπτὸν ὄστρακον, ἴσως κυάθου, μὲ διάκοσμον ἀνθέων κρόκου εἰς ταινίαν, ἐπὶ στιλπνοῦ βάθους, ἐσωτερικῶς μελανογάνωτον, τμῆμα ἐκ τοῦ τοιχώματος κυλινδρικῆς ἀβαθοῦς λεκάνης μὲ παχείας ὁριζοντίας λαβάς, τμῆμα ἐκ τοῦ τοιχώματος ἄλλης λεκάνης λίαν ἀβαθοῦς καὶ εὐρείας, διατηροῦν τὸν ἕνα τῶν ὀρθογωνίων ποδῶν καὶ ὁριζοντίαν τοξοειδῆ λαβήν, ραβδοειδὴς εὐρέως ἀναπτυσσομένη λαβὴ κυάθου, τμῆμα μελανογανώτου κυπέλλου μὲ ταινιωτὴν πρὸς τὰ κάτω μειουμένην λαβήν, τοξοειδὴς λαβὴ προχοΐσκης, διάφορα τεμάχια κυάθων καὶ τμῆμα λεκάνης μὲ διακόσμησιν διὰ πυρροκαστανοῦ χρώματος ἑρπύζοντος βλαστοῦ καὶ καστανοῦ δίσκου, τμήματα λαιμοῦ μελανογανώτου πρόχου, περιχείλωμα σκεύους, μὲ πλατεῖαν ἐξέχουσαν ταινίαν καὶ ἄλλην ἐμπίεστον κάτω τοῦ χείλους, ἴσως ἐπιμήκους ἐλλειψοειδοῦς τὸ σχῆμα, τεμάχιον κυπέλλου μὲ διακόσμησιν στενῶν στολιδωτῶν ταινιῶν, περιχείλωμα χύτρας μὲ τέσσαρας στολιδωτοὺς ἀναγλύφους δακτυλίους, πέντε ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, κάτω μέρος εὐρέος κυάθου, τμῆμα περιχειλώματος

χύτρας μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυσιν, τμῆμα λαιμοῦ πρόχου μὲ ἐσωτερικὸν ἠθμὸν καὶ ἀνάγλυφον δακτύλιον κατὰ τὴν βάσιν του, ποικίλα ἄλλα παλαιοανακτορικὰ ὄστρακα, τρία τμήματα ἀγνύθων τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου, τεμάχια λεπτῶν ἐπιχρισμάτων μὲ ἐρυθρὰν χρῶσιν καὶ τέλος τεμάχιον ἀπηνθρακωμένου ξύλου.

Μία ζώνη παρὰ τὸ ἀνακαλυφθὲν πλακόστρωτον ἀνερχομένης ὁδοῦ ὑπὸ τὸν τριγωνικὸν χῶρον κατὰ μῆκος τοῦ βορείου λοξοῦ τοίχου, εἶχε διαστρωθῆ δι' ἀσβεστοκονιάματος, μὴ καλῶς διατηρηθέντος. Προφανῶς ἡ συμπλήρωσις αὕτη τοῦ δαπέδου ἐγένετο μετὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ συμπαγοῦς παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου. Ἐκ τῆς κατωτάτης ἐπιχώσεως ἄνω τοῦ τμήματος τούτου προῆλθον δύο συναρμοζόμενα τεμάχια κάτω μέρους λοπάδος μὲ καστανὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν ἐπὶ στιλπνοῦ πορτοκαλιόχρου βάθους καὶ μὲ ἐξωτερικὴν ταινιῶν καστανῶν διαχωριζομένων ὑπὸ λευκῆς καὶ ἄνω τούτων καμπυλουμένου θέματος μὲ κεντρικὸν στέλεχος ἐκβλαστήσεως, ἐνῷ ἐσωτερικῶς δι' ἐλευθέρων κλάδων φυομένων ἐκ μελανῆς ταινίας· δύο ἄλλα προσαρμοζόμενα τεμάχια κυάθου μὲ λεπτὰ τοιχώματα κοσμοῦνται μὲ θεούσας σπείρας ἐχούσας κεντρικὸν δίσκον, ἐνῷ μικρὸν ὄστρακον λεπτοῦ ἀγγείου φέρει συνδεομένας σπείρας· ἐκεῖ συνελέγησαν ἐπίσης: τμῆμα ἐκ τοῦ περιχειλώματος λεπτοῦ ἀγγείου μὲ ὁμοίαν διακόσμησιν διὰ τριπλῶν γραμμῶν, τεμάχια ἀγγείου μὲ πλατείας καὶ λεπτὰς ταινίας διὰ καστανερύθρου χρώματος, ὡς καὶ τμῆμα μελανογανώτου κυπέλλου μὲ ἀναθύρωσιν περὶ τὸν πυθμένα. Μεταξὺ τῶν χώρων Αα - Ββ καὶ Γγ ἐμεσολάβει κατώφλιον ἐκ δύο πλακῶν λευκάζοντος λίθου· μία περαιτέρω βαθμίς, νῦν ἐλλείπουσα, ἔφερε πρὸς τὸν ὑψηλότερον πλακόστρωτον δι' ἀκανονίστων ἐξ ὁμοίου λίθου πλακῶν χῶρον Γγ. Ὁ δυτικὸς τοῖχος, σῳζόμενος εἰς πολὺ χαμηλὸν ὕψος, ἐπεκάθητο ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ παλαιοανακτορικοῦ δωματίου Αα - Ββ. Τὸ πλήρωμα τοῦ δωματίου Γγ, ἐφ' οὗ ἔβαινε τὸ πλακόστρωτον ἦτο λίαν συμπαγές, συγκείμενον ἐκ θλαστῶν λίθων καὶ στιβακτοῦ χώματος. Εἰς βαθύτερον στρῶμα ἀπεκαλύφθη τὸ θεμέλιον τοῦ νοτίου διαχωριστικοῦ πρὸς τὸ νοτιώτερον διαμέρισμα τοίχου (πίν. 165β). Ἐκεῖ περισυνελέγη μικρὰ λεπὶς ὀψιανοῦ.

Εἰς τὴν μέσην ἐπίχωσιν ἀμέσως νοτίως τῶν δωματίων Γγ καὶ Δδ συνελέγησαν: τεμάχιον ἀγγείου ἐκ τεφροῦ λίθου, ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ, μεγάλοι καὶ μικροὶ ὀδόντες ζῴων, πορφύρα καὶ τεμάχια ἀνθράκων. Εἰς τὴν νοτίως τοῦ Γγ βαθυτέραν ἐπίχωσιν περισυνελέγη τμῆμα μικροῦ κομψοῦ πώματος, δισκοειδοῦς τὸ σχῆμα, μὲ ἀναθύρωσιν προσαρμογῆς, ἐκ κροκαλοπαγοῦς ἐρυθρολεύκου λίθου (breccia), ὡς ἐπίσης τμῆμα ἐκ τῆς παρειᾶς καὶ τοῦ μεγάλου χείλους λοπάδος ἐκ μέλανος λίθου, μέγα ἀπόκρουσμα πυρῆνος ὀψιανοῦ καὶ ἀχιβὰς βαφεῖσα τεχνητῶς δι' ἐρυθροῦ χρώματος. Δύο μικρὰ διαμερίσματα ἐσχηματίζοντο νοτίως τῶν Γγ καὶ Δδ, κλειόμενα πρὸς Νότον διὰ παχέος κοινοῦ τοίχου. Τὸ πρῶτον τούτων ἐπεκοινώνει διὰ θύρας μὲ τὸν πρὸς Νότον διάδρομον

ἢ προθάλαμον, εὑρισκόμενον ἀμέσως ὄπισθεν τῆς πρὸς τὴν Ὁδὸν λιμένος προσόψεως. Τὸ δάπεδον τῶν δωματίων τούτων εὑρίσκετο εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον τῶν δωματίων Γγ καὶ Δδ. Ἐκ τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως τοῦ πρὸς Νότον τοῦ Γγ διαμερίσματος προῆλθον: βαθὺ ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, τεμάχιον ἐκ τῆς βάσεως τριποδικοῦ σκεύους, διασῷζον τὴν ἀρχὴν δύο ποδῶν, τεμάχιον κυαθίου μὲ μειουμένην λαβήν, τὸ ἥμισυ λοπαδίου μὲ ἀνώμαλον κάτωθεν τὸν πυθμένα, ἴσως ἐκ κέρνου, μὲ ἐκκλῖνον, πρὸς τὰ κάτω κυρτούμενον χεῖλος, τεμάχιον βαθέος κωνικοῦ κυπέλλου, τμήματα μεγάλου σκύφου μὲ ὑπερυψουμένην τοῦ χείλους πρόχυσιν καὶ τοξοειδῆ λαβήν, μὲ μέλαν ἐπίχρισμα, τμήματα ἐπιμήκους σκεύους μὲ κάθετα τοιχώματα καὶ καμπυλούμενον ἄκρον, πρόχους μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν καὶ ἄωτον λοπάδιον μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος, τεμάχια μικροῦ κυάθου μὲ μειουμένην πρὸς τὰ κάτω λαβήν, ὄστρακα ἄλλου κυπέλλου, τμῆμα ἀγγείου μέσου μεγέθους ἐκ τῆς παρειᾶς καὶ τοῦ ἐπικλινοῦς λαιμοῦ, τὸ κάτω μέρος μελαμβαφοῦς κυπέλλου, τεμάχιον κυάθου μὲ ὁριζοντίαν στολίδωσιν καὶ μειουμένην πρὸς τὰ κάτω λαβήν, τμήματα λεπτοῦ ἀγγείου μὲ διακόσμησιν σκοτεινῶν περιθεουσῶν ταινιῶν ἐπὶ ἀνοικτοῦ βάθους, τὸ κάτω κυλινδρικὸν τμῆμα ἀγγείου, διάφορα ἄλλα τεμάχια μελανογανώτων κυπέλλων καὶ κυάθων, ἄνω τμῆμα ραμφοστόμου πρόχου καὶ τεμάχια ἄλλων, τμῆμα βαθέος κυπέλλου μὲ μειουμένην πρὸς τὰ κάτω λαβήν, καὶ ἄλλου τοῦ διωρόφου τύπου, τμῆμα πρόχου μὲ τρίφυλλον στόμιον καὶ ἄλλης μὲ ἐπικλινῆ λαιμόν, τὸ κάτω μέρος μελαμβαφοῦς κυπέλλου, τεμάχια λαιμοῦ ραμφοστόμου πρόχου μὲ σκοτεινὰς ταινίας ἐπὶ ἀνοικτοῦ βάθους, τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθους ἀγγείου, πιθίσκου ἢ κάδου, δύο τμήματα ἐκ τοῦ πυθμένος τριποδικοῦ πυριατηρίου μὲ ἐσωτερικὰς χαρακτὰς ταινίας μὲ ἐνδιαμέσους ἐντομάς, πήλινον πλακίδιον ἐλλιπὲς μὲ πλαίσιον κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς, τμῆμα λεπτοῦ ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου, τὸ ἥμισυ πώματος ἐκ τεφρομέλανος σχιστολίθου, φέρον κομβιόσχημον κωνικὴν λαβὴν ἐπικολληθεῖσαν, τὸ ἥμισυ κομψοῦ ἀγγείου ἐκ τεφρομέλανος λίθου, μὲ κοιλίαν φακοειδῆ πεπλατυσμένην, ἄνω σχεδὸν κυλινδρικόν, διασῷζον ἐλάχιστον μέρος τοῦ χείλους, ἴσως πρόχου ἢ σκεύους μὲ πρόχυσιν, ἀγνὺς τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου καὶ ἄλλη τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς, λεπὶς ὀψιανοῦ, τρεῖς θαλάσσιαι κόγχαι καὶ μία πορφύρα, ὡς καὶ τμήματα ἀπηνθρακωμένου ξύλου. Εἰς βαθύτερον στρῶμα τοῦ δωματίου Γγ τὸ ἀνακαλυφθὲν διαχώρισμα διεμοίραζε τοῦτο εἰς δύο τμήματα. Τὸ βορειότερον ἐπεκοινώνει διὰ θύρας μὲ τὸ νοτίως τοῦ Δδ διαμέρισμα (πίν. 166α), ἀλλ' ἡ θύρα αὕτη ἐφράχθη ὅταν κατεσκευάσθη εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο δωμάτιον θρανίον κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου του (πίν. 166β). Κατὰ τὸ πέρας τοῦ λεπτοῦ διαχωρίσματος καὶ πρὸς τὴν παραστάδα τῆς θύρας ὑπῆρχεν ἀναθύρωσις διὰ τὴν ξυλίνην δοκὸν τῆς παραστάδος. Εἰς τὸ νοτιώτερον διαμέρισμα κατὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας, ἀνευρέθη τὸ ὑπόστρωμα τοῦ κατωφλίου. Ἐκ τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως τοῦ τελευταίου τούτου διαμερίσματος προῆλθον: βαθὺ κωνικὸν κύπελλον μὲ μέλαν ἐπίχρισμα

καὶ ἕτερον βαθύτερον ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ, τμῆμα ἀβαθοῦς σκεύους μὲ τοξωτὰ ἀνοίγματα, τμῆμα ἐκ τοῦ χείλους πιθοειδοῦς σκεύους ἀρχαϊκοῦ τύπου, μὲ ἐπικλινές, πρὸς τὰ ἔξω προεκτεινόμενον περιχείλωμα καὶ τοξοειδῆ κάθετον λαβήν, πλακοειδὴς τριγωνικὸς πούς μελανογανώτου χύτρας, τροχαλιόσχημος πούς σκεύους μὲ κυλινδρικὴν ὀπὴν κατὰ τὸν πυθμένα, τμῆμα παρειᾶς εὐρυστόμου καδοειδοῦς σκεύους μὲ λεπτὸν περιχείλωμα καὶ εὐρεῖαν τοξοειδῆ λαβήν, τμήματα παλαιοανακτορικῶν κυπέλλων, μέρος μελαμβαφοῦς ραβδοειδοῦς λαβῆς, ἄνω μέρος μικρᾶς ραμφοστόμου πρόχου μὲ ραβδοειδῆ λαβὴν ἀποκρουσθεῖσαν, σφαιρικὴν κοιλίαν καὶ καστανὸν ἐπίχρισμα. Εἰς τὸ ἄνοιγμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου συνελέγησαν μικρὰ τεμάχια ἄνθρακος καὶ τεμάχια κεκαυμένης κισήρεως.

Τὸ Δδ (πίν. 166β) εἶναι πολὺ μικρόν, ἐπικοινωνοῦν διὰ στενῆς θύρας, εἰς τὴν ὁποίαν διεσώθη τὸ ὑπόστρωμα τοῦ κατωφλίου, στενεπίμηκες διαμέρισμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν ὑστέρων προσετέθη θρανίον κατὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον καὶ τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον εὑρίσκεται εἰς ἱκανῶς χαμηλοτέραν στάθμην. Ὑψηλότερον θρανίον ἔφραξε τὴν προσπέλασιν πρὸς τὸ γειτονικὸν διαμέρισμα τοῦ Γγ. Τὸ ὑψηλότερον δάπεδον τοῦ Δδ ἐσχηματίσθη ἐπὶ συμπαγοῦς πληρώματος ἐκ θλαστῶν λίθων καὶ πηλοχώματος. Ὡς ἐλέχθη ἤδη, ὁ νότιος παχὺς τοῖχος ἀποτελεῖ προέκτασιν τοῦ νοτίου τοῦ γειτονικοῦ διαμερίσματος καὶ δὲν ἔχει ἄνοιγμα πρὸς τὸν ἀντιθάλαμον ἢ διάδρομον πρὸς Νότον τούτου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν συνελέγησαν: τὸ ἓν τέταρτον περίπου δισκοειδοῦς μὲ κάθετα τοιχώματα ὡς τηγανίου σκεύους ἐξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ, τὸ κάτω μέρος λοπαδοειδοῦς σκεύους ἐκ τεφρομέλανος λίθου, πυρὴν λίθου μὲ κυλινδρικὴν κοιλότητα δημιουργηθεῖσαν διὰ τρυπάνου, πλακοειδὲς ἐργαλεῖον ἀπολῆγον εἰς τριγωνικὴν αἰχμήν, καὶ μικρὸν τμῆμα λεπίδος ὀψιανοῦ.

Τὸ δωμάτιον Εε εἶχεν ἐρευνηθῆ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον. Πρὸς Νότον ἐκλείετο ὑπὸ διπλοῦ τοίχου, τῶν ὁποίων παλαιότερος ἦτο ὁ ἐσώτερος. Οὗτος, ἐλαφρῶς λοξός, ἄφηνε πρὸς Δυσμὰς εὐρὺ ἄνοιγμα, ἐνῷ ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος ἦτο ἐπιμηκέστερος, κλείων ὁλόκληρον τὸ δωμάτιον.

Τὸ δωμάτιον Ζζ ἦτο εὐρὺ καὶ ἐπίμηκες, φθάνον μέχρι τοῦ νοτίου τοίχου τῆς προσόψεως (πίν. 167). Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος ἦτο ἐν μέρει διπλοῦς, τοῦ ἐσωτέρου καὶ βραχυτέρου ὄντος παλαιοτέρου. Ἀνοίγματα πρὸς τὰ γειτονικὰ δωμάτια εὑρίσκοντο παρὰ τὸν τοῖχον τῆς νοτίας προσόψεως, τῆς δυτικῆς εἰσόδου σχηματιζομένης μεταξὺ τῆς στιβαρᾶς γωνίας τοῦ πρὸς Ν. τοῦ δωματίου Δδ καὶ τῆς ἐξεχούσης ἐκ τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως ἰσχυρᾶς παραστάδος. Εἰς τὴν ἄνω ἐπίχωσιν τοῦ Ζζ περισυνελέγησαν τεμάχια παχείας λοπάδος, διασῴζοντα τμῆμα τῆς ἀρχῆς τῆς λαβῆς, ἐκ τεφροῦ λίθου καὶ ὀδόντες προβάτου, εἰς δὲ τὴν νοτιωτέραν ἐπίχωσιν ἐπίπεδον τεμάχιον ἐκ τοῦ πώματος ἢ τοῦ σώματος ὀρθογωνίας πυξίδος ἐκ μαρμαρολίθου, διακοσμούμενον διὰ ταινίας μὲ χαρακτὰ συστήματα ἀντιτεινουσῶν παραλλήλων γραμμῶν καὶ ἔχον κυρτούμενον χεῖλος,

ὡς ἐπίσης ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ. Ἐκ τῆς βαθυτέρας ἐπιχώσεως τοῦ Ζζ προῆλθον δύο μικρὰ τεμάχια ἐκ λεπτοῦ ἀγγείου τεφροῦ λίθου καὶ ἀγνὺς τοῦ τραπεζοειδοῦς τύπου, ἐνῷ εἰς τὸ νότιον τμῆμα τοῦ αὐτοῦ δωματίου συνελέγησαν μικκύλη τριποδικὴ χύτρα καὶ λίθινον μυστρίον μὲ τροχισμένον ἄκρον. Ἔτι βαθύτερον συνελέγησαν: τμῆμα πηλίνου πώματος μὲ κυρτούμενον πλαστικὸν ζῷον ἐπ' αὐτοῦ, τμῆμα στάθμης ἰσχυρῶς ἀμφικύρτου μὲ κεντρικὸν τρῆμα, μικρὰ κυβικὴ ἀγνὺς μὲ χάραγμα διατεμνομένων γραμμῶν ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς καὶ τμῆμα ἐκ τῆς βάσεως καὶ τοῦ χείλους σκεύους ἐκ τεφρομέλανος λίθου, ὡς ἐπίσης τριποδικὸν κωνικὸν σκεῦος. Κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον, ἀνυψωθέντος τοῦ δαπέδου διὰ πληρώσεως λίθων, ἐδημιουργήθη ἄνοιγμα κατὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον καὶ ἐτοποθετήθησαν δύο πλάκες ὡς βαθμὶς ἀνόδου πρὸς τὸ κατώφλιον. Κατὰ τὴν φάσιν ταύτην ἐκτίσθη ὁ ἐξώτερος βόρειος τοῖχος πρὸς καλύτερον ὀρθογωνισμὸν τοῦ χώρου τοῦ δωματίου. Ἐκεῖ πλησίον, εἰς τὴν κάτω ἐπίχωσιν, περισυνελέγησαν τμῆμα μικροῦ, ἴσως κυλινδρικοῦ, σκεύους ἐκ τεφρομέλανος λίθου καὶ ἄλλο ἐκ τοῦ χείλους λεπτοῦ ἀγγείου ἐξ ὁμοίου λίθου, ὡς ἐπίσης ἀγνὺς τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου. Τέλος ἐκ τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ διαμερίσματος Ζζ προῆλθον τεμάχια κυάθου μὲ ὑπερυψουμένην τοῦ χείλους λαβήν, ἀποκρουσθεῖσαν, ἄωτον κωνικὸν κύπελλον καὶ λαβὴ ταινιωτὴ μειουμένη πρὸς τὰ κάτω.

Ὁ ἀμέσως πρὸς Ἀνατολὰς χῶρος Ηη, νοτίως τῶν δωματίων Ω καὶ Ωα, δὲν κατωρθώθη νὰ ἐρευνηθῇ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν του. Νοτίως καὶ ἀνατολικῶς τοῦ Ωα ἐπιφανειακὰ τοιχία ἔβαινον ἐπὶ ἐπιχώσεως. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ὅμως πλευρὰν τοῦ Ω καὶ Ωα ἀνεφάνη βαθύτερον ὁ ἀρχικὸς τοῖχος τῶν δωματίων ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη ὀλίγον ἐξώτερον ὁ μεταγενέστερος, συνέχεια τοῦ ἐπιμήκους ἀνατολικοῦ, ὁ ὁποῖος ἴσως ἀπετέλει τὸ ὅριον τοῦ κτηρίου κατὰ τὴν παλαιοτέραν νεοανακτορικὴν φάσιν. Στενὴ κρηπὶς προβάλλουσα ἐκ τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἀνεκαλύφθη μεταξὺ τῶν χώρων Ωα καὶ Ηη, ἴσως ἀποτελοῦσα τὴν βάσιν παραστάδος θύρας. Εἶναι ἄγνωστον ἂν τὸ παλαιοανακτορικὸν κτήριον ἐξετείνετο ἀνατολικώτερον. Τοῦτο δὲν φαίνεται ἀπίθανον, δοθέντος ὅτι εἶχον ἀναφανῆ ὡρισμένα λείψανα τοίχων ἐπέκεινα τοῦ ἐπιμήκους νεοανακτορικοῦ καὶ ὅτι ὁ νότιος τοῖχος τῆς προσόψεως συνεχίζεται ἐπεκτεινόμενος πρὸς Ἀνατολάς.

ΤΟ ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ ΥΠΟ ΤΗΝ ΔΥΤΙΚΗΝ ΠΤΕΡΥΓΑ ΤΟΥ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ

Ἀποφασισθείσης τῆς πληρεστέρας ἐρεύνης τῆς περιοχῆς τοῦ νοτίου περιβόλου, τοῦ ἐκτεινομένου ἀμέσως πέραν τῆς νοτίας προσόψεως τῆς δυτικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἐξεκενώθη κατ' ἀρχὰς ἡ ἀμέσως πρὸ ταύτης ζώνη, ἀφαιρεθεισῶν εἰς ἔκτασιν τῶν ἐπιχώσεων κατὰ τρόπον ὥστε νὰ παραμείνουν κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν θέσιν των πάντες οἱ ἐκ τῆς προσόψεως καταπεσόντες πελεκητοὶ λίθοι,

ἵνα γίνουν παρατηρήσεις ὡς πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν κατέπεσαν οὗτοι καὶ ὡς πρὸς τὴν κατανομήν των καὶ γίνῃ φωτογράφησις τούτων (πίν. 168α - β). Μέγα μέρος τῶν πελεκητῶν τούτων λίθων ἦσαν ἐκ πώρου καὶ προφανῶς ἀνῆκον εἰς τὸ τμῆμα τῆς προσόψεως, τὸ ὁποῖον ἐπεκάθητο ἐπὶ τῆς κρηπῖδος τῆς ἀποτελεσθείσης ἐκ πελεκητῶν ἀσβεστολίθων. 'Η ἀποχωμάτωσις ἐγένετο κυρίως πρὸ τῶν δωματίων XXI, XXII καὶ XXV καὶ μέχρι τῆς δυτικῆς γωνίας τῆς ἀποθήκης XXVII. Κατὰ τὴν γωνίαν ταύτην, παρὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον πέσει λίθοι, ἀνευρέθησαν λεπτὰ καὶ εὐθέα γωνιακὰ ἐπιχρίσματα, πιθανῶς ἐκ τραπεζῶν προσφορῶν καὶ μεγαλύτερον λευκὸν κονίαμα, ἴσως ἐκ τῆς αὐτῆς τραπέζης. 'Αμέσως ἔξω τῆς ἀποθήκης XXVII συνελέγησαν ὑπὸ λίθους ἄωτα κωνικὰ κύπελλα καὶ τὸ κάτω μέρος μικροῦ μεγέθους ἀγγείων, ἱκανὰ ἄλλα ὄστρακα καὶ ὀστᾶ γνάθου ζῴου. Μετὰ τὴν ἐξαγωγὴν κυβολίθων κατὰ τὴν μεταξὺ τῶν δωματίων XXV καὶ XXVII γωνίαν ἀνεφάνη στρῶσις χαλικασβέστου βαίνουσα ἐλαφρῶς ἐπικλινῶς ἀπὸ 'Α. πρὸς Δ. Τὰ πρὸς ΝΔ. καὶ Δ. κράσπεδα εἶχον διαλυθῆ. Ἄνω ταύτης περισυνελέγησαν ἐντὸς κεκαυμένου στρώματος ἱκανὰ ὄστρακα, ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, καὶ ἄλλα λεπτὰ τεμάχια κονιαμάτων, ἓν γωνιακὸν μὲ ὑπέρυθρον χρῶσιν, προφανῶς ἐκ τραπέζης προσφορῶν. 'Αμέσως ἔξω τοῦ δωματίου τοῦ θησαυροφυλακίου XXV συνελέγησαν: τέσσαρα μὴ συναρμοζόμενα τεμάχια τοῦ αὐτοῦ κωνικοῦ ρυτοῦ ἐκ μέλανος λίθου, μὲ χαρακτὰς ἀναθυρώσεις κατὰ τὸ χεῖλος, καὶ τεμάχιον ἄλλου μὲ χαρακτὴν γραμμήν. Πιθανῶς ταῦτα κατέπεσαν ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. 'Εκεῖ πλησίον συνελέγησαν καὶ τμῆμα ὀστεΐνης λελεασμένης περόνης τῆς ὁποίας ἐλλείπουν τὰ ἄκρα, μικρὸν τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ καὶ σιαγὼν προβάτου.

'Υπὸ τὸ στρῶμα ἐκ χαλικασβέστου, κάτω τοῦ κατεστραμμένου κρασπέδου, ἀνεφάνη γωνία κτηρίου (πίν. 169α), τοῦ ὁποίου τὸ νότιον σκέλος προχωρεῖ ὑπὸ τὸν δυτικὸν τοῖχον τῆς ἀποθήκης XXVII, τὸ δὲ δυτικὸν διεσπάσθη κατὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ θησαυροφυλακίου ἢ μᾶλλον σταματᾷ εἰς κάθετον πρὸς αὐτὸ τοῖχον, ὁ ὁποῖος ἐλαφρῶς λοξῶς ὑπόκειται τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου τούτου. Τὰ εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς γωνίας τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, ὑπὸ τὴν στρῶσιν ἐκ χαλικασβέστου, περισυλλεγέντα ὄστρακα εἶναι ἀποκλειστικῶς παλαιοανακτορικά. Ἴσως ἡ ἀποκαλυφθεῖσα γωνία ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ μεγαλυτέρου παλαιοανακτορικοῦ συγκροτήματος, τοῦ ὁποίου τοῖχοι μὲ τὸν αὐτὸν προσανατολισμὸν ἀνεκαλύφθησαν κατὰ δοκιμὰς γενομένας ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν δωματίων XI, XXXI καὶ XVII κατὰ προηγουμένας ἀνασκαφικὰς περιόδους. Ἂν τὸ ἐκτεταμένον τοῦτο κτήριον ἀπετέλει τὴν δυτικὴν πτέρυγα τοῦ παλαιοτέρου ἀνακτόρου, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἔδει νὰ ἀνῆκεν ἡ ἀνιχνευθεῖσα παλαιοτέρα αὐλή, τότε ἡ ἀνατολικὴ πτέρυξ θὰ ἦτο τοποθετημένη ἀσυμμέτρως, μὲ διάφορον προσανατολισμόν, ἐπιβληθέντα, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς γενικῆς κατευθύνσεως τῆς 'Οδοῦ λιμένος. Τὸ θέμα δὲν δύναται νὰ κριθῇ ἄνευ περαιτέρω ἐρεύνης ὑπὸ τὴν δυτικὴν πτέρυγα καὶ τὴν κεντρικὴν αὐλήν.

Εἰς τὴν ὑπὸ τὴν χαλικάσβεστον ἐπίχωσιν τῆς γωνίας περισυνελέγησαν: παλαιοανακτορικὰ ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων, λοπάδιον μὲ ἐπιπεδούμενα χείλη, τμῆμα λοπαδίου μὲ κεντρικὸν ἔξαρμα τοῦ τύπου τῶν «κηροπηγίων», τμῆμα λαιμοῦ μελανογανώτου πρόχου, ταινιωτὴ λαβὴ μειουμένη πρὸς τὰ κάτω, ἀγνὺς τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου, λεπτὰ κονιάματα καὶ ἓν γωνιακὸν ἐκ τραπέζης προσφορῶν μὲ μελανὴν κυματιστὴν ταινίαν ἐπὶ λευκοῦ, μικρὸν τεμάχιον λεπτοῦ ἐρυθροῦ ἐπιχρίσματος, λεπτὸς κυρτούμενος ὀδούς, ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ, διάφορα ὀστᾶ ζῴων καὶ μικρὰ τεμάχια ἀνθράκων.

Ἔξω τῆς δυτικῆς γωνίας τῆς ἀποθήκης XXVII ἐπεκάθητο ἐπὶ βαθείας ἐπιχώσεως μέγας πελεκητὸς πωρόλιθος, στηριζόμενος διὰ μικροτέρων λίθων, κατευθυνόμενος πρὸς τὰ ΝΔ. Δὲν ἐβεβαιώθη ὅμως ἡ ὕπαρξις τοίχου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Τὸ στρῶμα τῆς χαλικασβέστου ἐξετείνετο καὶ πέραν τῆς γωνίας ταύτης, ἀλλ᾽ ἦτο κατεστραμμένον. Ἐκεῖ περισυνελέγη μικρὸς πρισματικὸς στεατίτης, ἀνάλογος τῶν ἀλλαχοῦ περισυλλεγέντων, ἀλλὰ πλατύτερος καὶ μόνον ἐν μέρει διασῳζόμενος.

Ο ΝΟΤΙΟΣ ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ

Κατὰ τὰς ἀνασκαφικὰς περιόδους τῶν ἐτῶν 1965 - 1967 εἶχεν ἀνακαλυφθῆ πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς Αἰθούσης τῶν συμποσίων XXIX μακρὸς τοῖχος, ὀλίγον λοξῶς βαίνων ἀπὸ ΒΑΑ-ΝΔΔ, περιβόλου περιοχῆς ἐκτεινομένης νοτιοδυτικῶς τῆς Δυτικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, χρησιμοποιηθείσης, ὡς τότε εἶχεν εἰκασθῆ, δι᾽ ἐξυπηρέτησιν ἐργαστηριακῶν ἢ ἄλλων ὑπηρεσιακῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνακτόρου. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς τότε τοῖχος ἐσχημάτιζε μετὰ τοῦ Νοτίου ἐργαστηριακοῦ τομέως δίοδον προσπελάσεως, τὴν XLIX, πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλήν, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁποίας πρὸς τὰ ΝΔ. συνεκεντροῦντο τρεῖς ὁδοὶ προσπελάσεως ἐκ ΝΔ., ΝΑ. καὶ ΒΔ. Πράγματι ὁ ΝΑ. οὗτος τοῖχος τοῦ περιβόλου ἐφαίνετο καμπτόμενος κατ᾽ ὀρθὴν γωνίαν, ἀλλὰ τότε δὲν ἐγένετο κατορθωτὴ ἡ περαιτέρω πρὸς τὰ ΒΔ. παρακολούθησις.

Νῦν, ἀφοῦ ἐπέκεινα τῆς δυτικῆς γωνίας τῆς Δυτικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου παρετηρήθη ὅτι ἡ κρηπὶς μεγάλου ἐπιμήκους λιθοσωροῦ, κατευθυνομένου σχεδὸν ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς, ἀπετελέσθη ἐκ πολὺ μεγάλων πελεκητῶν λίθων, ἀπεφασίσθη ἡ διάλυσις τοῦ λιθοσωροῦ τούτου ἵνα διαπιστωθῆ ἂν κάτωθεν τούτου εὑρίσκετο ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ περιβόλου. Πρὸς τοῦτο ἐξερριζώθησαν μεγάλη συκῆ καὶ πολλοὶ θάμνοι. Καὶ ἡ μὲν κρηπὶς τῶν μεγάλων πελεκητῶν λίθων ἀπεδείχθη ὅτι εἶχε κατασκευασθῆ ὑπὸ τῶν καλλιεργητῶν κατὰ τὴν πρώτην συσσώρευσιν τῶν λίθων τοῦ λιθοσωροῦ. Εἰς μικρὸν ὅμως βάθος κάτω ταύτης ἀνεφάνη πράγματι ὁ ἀναζητούμενος ΒΔ. τοῖχος τοῦ περιβόλου, πάχους 0.80 μ., διασῴζων ἀτυχῶς μόνον τὴν τελευταίαν σειρὰν τῶν μεγάλων λίθων (πίν. 169β). Ἄρχεται ἐξ ἀποστάσεως ὀλίγων μέτρων κατέναντι τῆς εἰσεχούσης μεταξὺ τῶν δωματίων XX καὶ XXI τοῦ δυτικοῦ ἐργαστηριακοῦ παραρτή-

ματος γωνίας καὶ συνεχίζεται κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν σχεδὸν ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. μὲ τὸ αὐτὸ πάχος ἐπὶ 17 μέτρα. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ τοῖχος διακλαδίζεται καὶ τὸ ἓν σκέλος βαίνει πρὸς τὰ ΝΑΑ. Γενόμεναι μετρήσεις ἀποδεικνύουν, φαίνεται, ὅτι τοῦτο, βαῖνον κατ' εὐθεῖαν, συναντᾷ τὴν πρὸ ἐτῶν ἀνακαλυφθεῖσαν νοτίαν γωνίαν τοῦ περιβόλου. Ὁ ΒΔ. τοῖχος ὅμως συνεχίζει περαιτέρω τὴν πορείαν του μὲ πάχος 0-70 μ. καὶ προχειροτέραν κατασκευὴν καὶ εἰς ἀπόστασιν 7 - 8 περαιτέρω μέτρων ἐξαφανίζεται ὑπὸ τὸν κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην ὑπάρχοντα μέγαν λιθοσωρόν, κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ΝΔ. λόφου. Τοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθησαν διὰ τάφρων ἀμφότεραι αἱ πλευραί, ἡ ἐργασία ὅμως καθαρισμοῦ ἐπροχώρησε μὲ βραδύτητα, λόγῳ τοῦ ὅτι μέγα πλῆθος λίθων, καταπεσόντων ἐκ τοῦ τοίχου, διεστρώθησαν ἑκατέρωθεν τῶν πλευρῶν (πίν. 170α - β). Δυτικῶς ἀπεκαλύφθησαν καὶ τοιχία τινά, τὰ ὁποῖα ἦσαν μᾶλλον τοῖχοι ἀντιστηρίξεως, ὄχι πολὺ παλαιῶν χρόνων. Ὡρισμένοι πρόχειροι τοῖχοι παρὰ τὸ νότιον τμῆμα τοῦ μακροῦ ΒΔ. τοίχου δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελοῦν μέρη βοηθητικῶν κτισμάτων. Διακρίνεται μικρὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον. Νοτιοδυτικῶς τοῦ τοίχου τὸ χῶμα ἐφαίνετο ἰσχυρῶς κεκαυμένον. Τελικῶς δὲν κατωρθώθη νὰ βεβαιωθῇ ποῖος ἦτο ὁ προορισμὸς τοῦ περιβόλου. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀληθεύῃ ἡ ἀρχικὴ ὑπόθεσις περὶ περιβόλου ἐργαστηριακῶν καὶ ἄλλων ὑπηρεσιακῶν ἐγκαταστάσεων, ἀλλὰ φαίνεται ἐξ ἴσου πιθανόν, ἂν μὴ πιθανώτερον, ὅτι περιέκλειεν ἀνθόκηπον ἢ λαχανόκηπον. Ὁπωσδήποτε τὸ ἔδαφος τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου φαίνεται ὅτι ἦτο εἰς σχετικῶς ὑψηλὸν ἐπίπεδον ἐν συγκρίσει μὲ τὰ κύρια δάπεδα τοῦ νέου ἀνακτόρου. Ἤδη πρὸ ἐτῶν εἶχε παρατηρηθῇ ὅτι ἡ ἀρχικὴ εἴσοδος κατὰ τὸν ΝΑ. τοῖχον τοῦ περιβόλου, πολὺ πλησίον πρὸς τὴν πρόσοψιν τῆς Αἰθούσης τῶν συμποσίων, εἶχε τοιχισθῇ, καὶ ὅτι εἶχε κλεισθῇ ἐπίσης διὰ μεγάλων ὀγκολίθων εὐρεῖα θύρα, ἡ ὁποία ἔθετεν εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν τὴν μνημονευθεῖσαν αἴθουσαν μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ περιβόλου. Κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ μακροῦ ΒΔ. τοίχου τοῦ περιβόλου τούτου περισυνελέγησαν πολλὰ ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων, κυρίως τῆς μεταβατικῆς περιόδου, καὶ ἀγνὺς κολουροπυραμιδικὴ μὲ δύο ἀποτυπώματα δισκοειδοῦς σφραγῖδος μὲ κρινοειδὲς θέμα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

18. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΡΧΑΝΩΝ

(Πίν. 171 - 184)

Συνεχίσθη ἐφέτος δι᾽ ἑβδόμην ἀνασκαφικὴν περίοδον ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ μινωικὸν νεκροταφεῖον εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν Κρήτης ὑπ᾽ ἐμοῦ, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς δρ. τῆς ἀρχαιολογίας κ. Ἔφης Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη. Τὸ ἐπιστημονικὸν συνεργεῖον ἀπηρτίσθη ἐκ τῶν τελειοφοίτων τῆς ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ.κ. Χρ. Μπουλώτη, Δ. Μάτσα καὶ τῶν δίδων Εἰρ. Παπαδάκη καὶ Γ. Κουρτέση, ἐπίσης δ᾽ ἐκ τῶν τριτοετῶν φοιτητῶν τῆς αὐτῆς Σχολῆς κ.κ. Γ. Ρεθεμνιωτάκη, Μ. Παλικισιάνου καὶ τῆς δ. Π. Δημοπούλου. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον ἐπίσης ὁ ἀρχιτεχνίτης τῆς Ἑταιρείας κ. Χ. Σφακιανάκης καὶ ὁ τεχνίτης τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν κ. Α. Μαγνήσαλης, τέλος δὲ οἱ φύλακες ἀρχαιοτήτων Ἀρχανῶν κ.κ. Ἐλ. Συναδινάκης καὶ Γ. Ἀγαπάκης. Αἱ φωτογραφίαι τῶν εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς ὀφείλονται εἰς τὸν κ. Σ. Τσαβδάρογλου.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τινῶν τῶν μέχρι τοῦδε ἐλθόντων εἰς φῶς ταφικῶν κτηρίων, ἐπίσης δὲ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν μεταξὺ τούτων χώρων. Οὕτω ἐσκάφη τὸ ταφικὸν κτήριον 6 καὶ ὁ περὶ τοῦτο χῶρος, τὸ ταφικὸν κτήριον 8, τὸ ταφικὸν κτήριον 9 καὶ ἡ εἴσοδος τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ (εἰκ. 1).

ΤΑΦΙΚΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ 6

Τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6, τοῦ ἐλθόντος εἰς φῶς τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 1965[1], ἀνεσκάφησαν δωμάτιά τινα κείμενα βορείως καὶ δυτικῶς τῶν τριῶν ἤδη γνωστῶν, ἐπίσης δ᾽ ἀπεκαλύφθη κεκλιμένον ἐπίπεδον, τὸ ὁποῖον ἄγει πρὸς τὸ ταφικὸν κτήριον ἀπ᾽ Ἀνατολῶν καὶ πλακόστρωτον μετὰ κλίμακος, τὸ ὁποῖον θεμελιοῦται ἐπὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ θολωτοῦ τάφου Β καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6· τέλος ἐκαθαρίσθη τὸ πρῶτον ὁ χῶρος ὁ κείμενος μεταξὺ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 καὶ τοῦ νοτίως τούτου κειμένου ταφικοῦ κτηρίου 5. Οὕτω ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν δωματίων τοῦ ταφικοῦ κτη-

1. J. A. Sakellarakis, Archanes 1965, Report on the Excavations, Kadmos 4, 1965, σ. 178, ILN 26 Μαρτίου 1966, ΑΔ 21, 1966, Β΄ 2 Χρον., σ. 411 - 412, Minoan Cemeteries at Archanes, Archaeology 20, 1967, σ. 276.

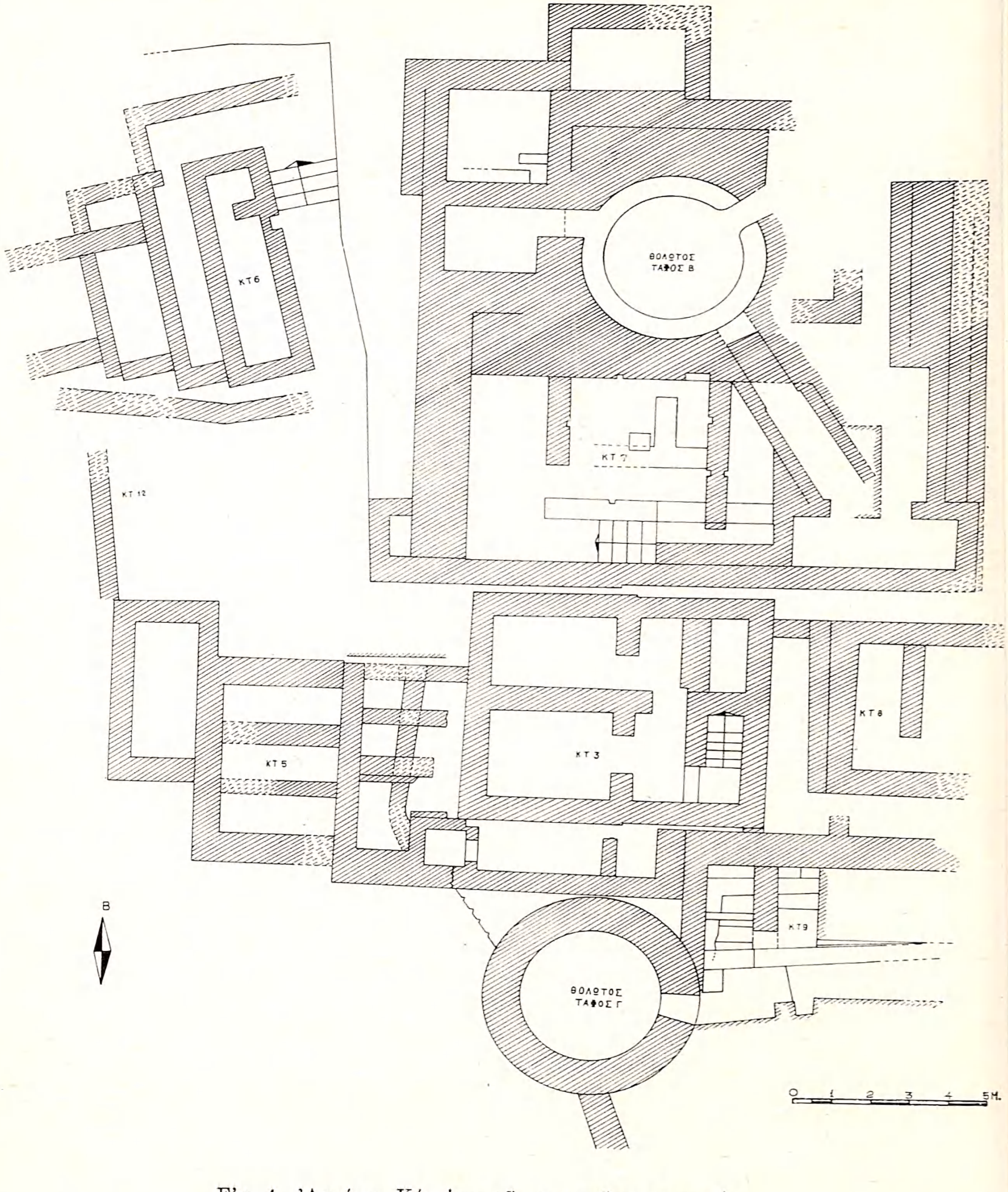

Εἰκ. 1. Ἀρχάνες. Κάτοψις τοῦ μινωικοῦ νεκροταφείου.

ρίου 6 ἀνῆλθεν εἰς ἕξ, ἀπεκαλύφθη δ' ἡ σχέσις τοῦ κτηρίου πρὸς τὰ πλησίον κείμενα κτήρια, τὸν θολωτὸν τάφον Β καὶ τὸ ταφικὸν κτήριον 5. Καθωρίσθη προσέτι τὸ δυτικὸν ὅριον τῆς ἀνασκαφῆς, ἐφ' ὅσον ὁ βράχος κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο παρακολουθεῖται εἰς τὰ ἐπιφανειακὰ ἤδη στρώματα.

Ἡ ἐπίχωσις τοῦ ἀνασκαφέντος ΒΔ. τμήματος τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 ὑπῆρξεν ἐλαχίστη, τὰ ταφικὰ στρώματα δ' ἀπεκαλύφθησαν ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκρίζωσιν δύο ἐλαιῶν φυομένων εἰς τὸν χῶρον, μιᾶς κατὰ τὸ ΒΑ. τμῆμα καὶ ἑτέρας κατὰ τὸ ΒΔ. Μόνον τοῦ ἀνατολικοῦ τῶν τριῶν νέων δωματίων ἡ ἐπίχωσις ἦτο μεγαλυτέρα καὶ ἀδιατάρακτος σχετικῶς, ἐκ τῆς καλλιεργείας.

Δωμάτιον 4

Δυτικῶς τῶν τριῶν παλαιόθεν ἤδη γνωστῶν δωματίων τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 ἀπεκαλύφθησαν ἴχνη ἑνὸς περαιτέρω δωματίου, κειμένου παραλλήλως πρὸς ταῦτα. Τοῦ δωματίου τούτου σῴζονται ἴχνη μόνον τῶν ἀνατολικῶν τμημάτων τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου τοίχου, ἡ ὕπαρξις ὅμως τούτου εἶναι ἀσφαλής. Τὸ δωμάτιον τοῦτο εἶχε καὶ πάλιν θεμελιωθῆ ἐπὶ τοῦ βράχου, ἡ δ' ἐπίχωσίς του ὑπῆρξεν ἐλαχίστη. 'Εντὸς ταύτης ἀνευρέθησαν ὀλίγα ὄστρακα σαρκοφάγων καὶ εἷς ὀδούς, ὥστε φαίνεται βέβαιον ὅτι καὶ ὁ χῶρος οὗτος περιέλαβέ ποτε ταφάς.

Δωμάτιον 5

Τὸ δεύτερον τῶν ἐλθόντων εἰς φῶς νέων δωματίων τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τὸ βορειοδυτικώτερον δωμάτιον τούτου, ἐκτίσθη βορείως τοῦ δυτικοῦ τῶν τριῶν παλαιόθεν γνωστῶν δωματίων καὶ δυτικῶς τοῦ κεντρικοῦ. Τοῦτο ἐδράσθη καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ βράχου, ὀλίγα δὲ λείψανα τῶν τοίχων του ἐσώθησαν, κυρίως κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν, ἀρκετὰ ὅμως διὰ νὰ καταδείξουν τὴν ὕπαρξίν του. Φαίνεται ὅτι καὶ τὸ ἄνευ προσβάσεως πιθανῶς δωμάτιον τοῦτο ὑπῆρξε νεωτέρα προσθήκη εἰς τὰ ἤδη προϋπάρξαντα δωμάτια, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν προσκολλῶνται οἱ τοῖχοί του ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν παλαιοτέρων δωματίων, μία ὀργανικὴ προσθήκη ὅμως, ἐφ' ὅσον οἱ τοῖχοι τοῦ νέου δωματίου ἀποτελοῦν συνέχειαν τῶν τοίχων τῶν παλαιοτέρων.

Ὡς ἀνεφέρθη ἤδη, ἡ ἐπίχωσις καὶ τοῦ βορειοδυτικοῦ τούτου δωματίου τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 ὑπῆρξεν ἐλαχίστη καὶ λίαν τεταραγμένη ἐκ τῆς καλλιεργείας, κυρίως δ' ἐκ μιᾶς τῶν ἐκριζωθεισῶν ἐλαιῶν. Ὑπὸ τὴν ρίζαν τῆς ἐλαίας ταύτης ἦλθον εἰς φῶς τμήματα ἐκ τῶν πυθμένων δύο τοὐλάχιστον σαρκοφάγων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔκειντο ὀλίγα λείψανα ὀστῶν. Φαίνεται ἑπομένως ὅτι καὶ τὸ βορειοδυτικὸν τοῦτο δωμάτιον περιέλαβεν, ὡς καὶ τὰ παλαιότερον ἀνασκαφέντα, ταφὰς ἢ ἀποθέσεις ἐντὸς λαρνάκων. Εἰς ὀλίγον βαθύτερον στρῶμα συνελέγησαν

σποραδικῶς ὀδόντες τινές, εἰς ἓν σημεῖον ὅμως κείμενον κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου, εἰς ρωγμήν τινα τοῦ βράχου, συνελέγησαν συνολικῶς εἴκοσι καὶ πέντε ὀδόντες. Ἐνταῦθα ἦλθεν ἐπίσης εἰς φῶς χρυσοῦν ἔλασμα τριγωνικοῦ σχήματος, λεπτυνόμενον ἄνω, ἔνθα καὶ ἡ ὀπὴ ἀναρτήσεως (πίν. 171β), ἐν εἴδει φύλλου, ὁμοίου τῶν ἐκ Μόχλου γνωστῶν[1], μεγ. μήκ. 0.026 μ., τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς ἀπετέλεσε κτέρισμα τῆς ἀποθέσεως ἑνὸς καταστραφέντος κρανίου.

Δωμάτιον 6

Τὸ τρίτον τῶν νεωστὶ ἀποκαλυφθέντων δωματίων τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6, τὸ βορειότερον δωμάτιον τοῦ κτηρίου, εἶναι ἓν ἐπίμηκες δωμάτιον, τοῦ ὁποίου ὁ μέγας ἄξων βαίνει ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς. Τοῦ δωματίου τούτου ἐσώθη καλῶς κατὰ τὸ μεγαλύτερον τμῆμά του ὁ βόρειος τοῖχος καὶ τμῆμα τοῦ δυτικοῦ. Προβληματικὸν παραμένει μόνον τὸ ἀνατολικὸν πέρας τοῦ δωματίου, λόγῳ τῆς διαταράξεως ἐκ τῆς ἑτέρας τῶν ἐκριζωθεισῶν ἐλαιῶν καὶ τῆς γειτνιάσεως πρὸς τὸ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἱδρυθὲν ἀνάλημμα, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Φαίνεται καὶ πάλιν ὅτι τὸ βόρειον τοῦτο δωμάτιον εἶναι προσθήκη εἰς τὰ πρὸς Νότον κείμενα δωμάτια τοῦ αὐτοῦ κτηρίου, μετὰ τοῦ κεντρικοῦ τῶν ὁποίων ἐπικοινωνεῖ διὰ θύρας, ἀνοιχθείσης κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν. Ἡ προσθήκη αὕτη ὑπῆρξε καὶ πάλιν ὀργανική, ἐφ' ὅσον οἱ ἄξονες τοῦ δωματίου εἶναι οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς ἄξονας τῶν λοιπῶν χώρων.

Ἡ ἐπίχωσις τοῦ βορείου δωματίου τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 ὑπῆρξε παχυτέρα, οὕτω δὲ διηκριβώθησαν λεπτομερέστερον αἱ ἐντὸς τοῦ δωματίου γενόμεναι ἀποθέσεις. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ χώρου ἦλθον εἰς φῶς πέντε συνολικῶς κρανία, τρία κατὰ μῆκος σχεδὸν τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου, ἓν βορείως τούτων καὶ κατὰ τὸ κέντρον, τὸ πέμπτον δὲ παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον. Σποραδικῶς μεταξὺ τούτων καὶ δυτικώτερον ἐσημειώθη ἐπίσης ἡ ὕπαρξις ὀστῶν τινων. Ἐντὸς ἑνὸς τῶν κρανίων ἀνευρέθησαν δύο μικρὰ τεμάχια λευκοῦ κονιάματος, ἕτερα δὲ τεθραυσμένα τεμάχια πορτοκαλόχρου κονιάματος συνελέγησαν περὶ τὸ αὐτὸ κρανίον. Τὰς ἀποθέσεις συνώδευσαν μεμονωμένα τινὰ κτερίσματα. Οὕτω παρὰ τὴν πρὸς Νότον κειμένην ὁμάδα τῶν τριῶν κρανίων ἀνευρέθη ἓν σφαιρικὸν ἀγγεῖον μετὰ γεφυροστόμου προχύσεως, κατὰ τὸ ΒΔ. δὲ τμῆμα τοῦ δωματίου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ βάθος ὁμὰς ἐκ τριῶν ἀγγείων ἀποτεθέντων ἐν σειρᾷ ἐπὶ μεγάλων πλακοειδῶν λίθων. Τὸ δυτικώτερον κείμενον ἐκ τούτων εἶναι μόνωτον ἡμισφαιρικὸν κύπελλον μετὰ καθέτου ταινιοειδοῦς λαβῆς, τοῦτο δ' ἀπετέθη ἀνεστραμμένον. Τὸ κεντρικόν, τὸ ὁποῖον

1. R. Seager, Explorations in the Island of Mochlos, Boston 1912, εἰκ. 8 - 9, ἀρ. 11, σ. 15.

ἐπίσης ἔκειτο ἀνεστραμμένον, εἶναι μόνωτον κυλινδρικὸν κύπελλον (πίν. 171α). Τέλος τὸ ἀνατολικὸν εἶναι κωδωνόσχημον εἰδώλιον μετὰ κερατοειδῶν ἀποφύσεων καὶ ὀπῶν, ὕψ. 0.08 μ. (πίν. 171α), ἀποτεθὲν κατὰ τὴν πλευράν, ὅμοιον πρὸς ἕτερα κωδωνόσχημα εἰδώλια εὑρεθέντα παλαιότερον, τόσον εἰς τὸ ταφικὸν κτήριον 6, ὅσον καὶ εἰς λοιπὰ κτήρια τοῦ νεκροταφείου[1]. Μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων ἀγγείων ἀνευρέθησαν προσέτι δύο θαλάσσια ὄστρεα. Εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα τῶν ἀποθέσεων καὶ κυρίως μεταξὺ τῶν κρανίων συνελέγησαν σποραδικῶς ὀδόντες τινὲς ζῴων, κατὰ δὲ τὸ κέντρον τοῦ δωματίου ἦλθεν εἰς φῶς εἰς τεμάχια εἰργασμένον κυλινδρικὸν ὀστοῦν, σωζ. μήκ. 0.053 μ., ὅμοιον τῶν ἀνευρεθέντων εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Γ[2]. Τέλος ἐπισημαίνεται ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα καὶ κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ βορείου δωματίου τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 τριῶν μεμονωμένων κάτω σιαγόνων, αἵτινες πιθανῶς ἀνήκουν εἰς τὰ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα καὶ ἄνευ κάτω σιαγόνων ἀνευρεθέντα κρανία. Εἰς τὸ βόρειον δωμάτιον τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 καὶ εἰς βαθύτερον ἐπίπεδον συνελέγη μόνον τεμάχιον πυρῆνος πυριτολίθου καί τινα ὄστρακα, ἐξ ὧν ἓν εἶναι τμῆμα τῆς κορυφῆς κωδωνοσχήμου καὶ πάλιν εἰδωλίου (πίν. 171α).

Ὡλοκληρώθη οὕτω διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν τριῶν νέων δωματίων ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6. Ὡς ἀνεφέρθη ἤδη, καὶ τὰ δωμάτια ταῦτα προσετέθησαν εἰς ἕτερα προϋπάρξαντα, ὡς καὶ τὰ παλαιότερον ἀνασκαφέντα προσετέθησαν σταδιακῶς εἰς τὸ ἀρχικὸν ἀνατολικὸν δωμάτιον, πρὸς δημιουργίαν νέων χώρων ταφῶν καὶ ἀποθέσεων. Καὶ τὰ νεώτερα δωμάτια, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὴν ΜΜ Ια περίοδον, περιέλαβον ὁμοίως ταφὰς καὶ ἀποθέσεις ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, μεταγενεστέρως δ' ἐντὸς σαρκοφάγων. Τὰς ἀποθέσεις συνώδευσαν καὶ πάλιν πήλινα ἀγγεῖα καὶ μεμονωμένα τινὰ κτερίσματα, ὅμοια τῶν παλαιότερον ἐλθόντων εἰς φῶς. Τὸ ἐν εἴδει φύλλου χρυσοῦν ἔλασμα, τὸ ὁποῖον ἀνεφέρθη ἀνωτέρω, ἂν καὶ ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸν ἐκ χρυσοῦ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη εἰς τὸ ταφικὸν κτήριον 6, εἶναι ὅμως ἀντίστοιχον τῆς ἐξόχου σειρᾶς τῶν σφραγίδων[3], καὶ τῶν λοιπῶν ἐξ ἐλεφαντοστοῦ περιάπτων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν παλαιότερον εἰς τὰ λοιπὰ δωμάτια τοῦ κτηρίου.

Ο ΠΕΡΙ ΤΟ ΤΑΦΙΚΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ 6 ΧΩΡΟΣ

Λίαν ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον στοιχείων τινῶν διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ χώρου ἀνατολικῶς καὶ νοτίως τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 καὶ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β ἐφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5 ἀφ' ἑτέρου. Ἡ ἀποκάλυψις ἑνὸς πλακοστρώτου κεκλιμένου ἐπιπέδου, ἄγοντος πρὸς τὸ ταφικὸν κτήριον

1. I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΑΔ 21, 1966, Β' 2 Χρον., σ. 412, ΠΑΕ 1971, σ. 281.
2. I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1972, σ. 310 - 353.
3. J. A. SAKELLARAKIS παρὰ N. PLATON, CMS II, 1, ἀρ. 380 - 395.

6 ἀπὸ ΒΑ., ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ θολωτοῦ τάφου Β ἑτέρου πλακοστρώτου κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6, καταλήγοντος εἰς κλίμακα ἐκ τριῶν βαθμίδων, τέλος ἀλλεπαλλήλων πλακοστρώτων περὶ μίαν ἐν εἴδει βόθρου κατασκευὴν μετὰ μελανῶν χωμάτων κατὰ τὸν χῶρον μεταξὺ τῶν ταφικῶν κτηρίων 5 καὶ 6, ἀποτελοῦν μοναδικὰ στοιχεῖα διὰ τὸν τρόπον συγκροτήσεως ἑνὸς μινωικοῦ νεκροταφείου.

Τὸ πλακόστρωτον κεκλιμένον ἐπίπεδον. Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ 1971, κατὰ τὴν διερεύνησιν τοῦ τυφλοῦ διαδρόμου μετὰ τοῦ ἀποθέτου δυτικῶς τοῦ θολωτοῦ τάφου Β καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ΒΔ. γωνίαν τούτου εἶχον ἀποκαλυφθῆ πλακοειδεῖς τινες λίθοι, οἱ ὁποῖοι ἐφαίνοντο εἰς τὴν θέσιν των. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον κατεφάνη ὅτι οὗτοι ἀνῆκον εἰς πλακόστρωτον κεκλιμένον ἐπίπεδον, ἄγον ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς (πίν. 172α). Τὸ ἀποκαλυφθὲν πλακόστρωτον, τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ θολωτοῦ τάφου Β εἰς τὰ ὑψηλότερα τμήματα τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6, ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ θολωτοῦ τάφου, παρακολουθούμενον πρὸς Δυσμὰς εἰς μῆκος ἄνω τῶν 6 μ., μέχρι περίπου τοῦ ὕψους τοῦ δωματίου ὑπ' ἀριθ. 2 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6. Τὸ πλάτος τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος εἶναι 1.60 μ., τοῦτο δὲν εἶναι ὅμως καὶ τὸ πραγματικὸν πλάτος τοῦ πλακοστρώτου, ἐφ' ὅσον δὲν ἀνεσκάφη ἡ βόρειος πλευρὰ τούτου. Μόνον ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ πλακοστρώτου εἶναι σαφής, ἡ ὁποία ἐρείδεται, ὡς φαίνεται, ἐπὶ τῆς καθέτου πλευρᾶς τοῦ μεγάλου ἀναλημματικοῦ τοίχου, εἰς τὸ σημεῖον, ἔνθα οὗτος κάμπτεται πρὸς Δυσμάς. Τὸ πλακόστρωτον τὸ ὁποῖον ἀπετελέσθη ἐκ μεγάλων πλακοειδῶν λίθων, ἔχει εἴς τινα σημεῖα οἱονεὶ βαθμιδωτὴν κατασκευήν.

Ἴσως λίθοι τινές, οἱ ὁποῖοι φαίνονται κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ πλακοστρώτου, τοποθετηθέντες κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ τυφλοῦ διαδρόμου, ἀνήκουν ἐπίσης εἰς πλακόστρωτον, τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ εἰς τὸν διάδρομον τοῦτον.

Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ πλακοστρώτου κεκλιμένου ἐπιπέδου διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῶν διαφόρων ἀνισοϋψῶν ταφικῶν κτηρίων τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνὶ καὶ ἡ μελέτη τῆς κατασκευῆς τούτου, ὁδηγεῖ εἰς ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὸν τρόπον προσπελάσεως αὐτοῦ τούτου τοῦ νεκροταφείου τοῦ κειμένου ὡς γνωστὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἀπὸ τοῦ εἰς τὴν πεδιάδα κειμένου συνοικισμοῦ. Ἡ προσπέλασις αὕτη ἐγένετο μέχρι τῆς λίαν προσφάτου διανοίξεως ἁμαξιτῆς ὁδοῦ διὰ μιᾶς ἡμιονικῆς ἀτραποῦ, λίαν δυσβάτου λόγῳ τοῦ βραχώδους ἐδάφους. Εἴς τινα σημεῖα τῆς ἀτραποῦ ταύτης, ἡ ὁποία διατηρεῖται εἰσέτι, παρατηροῦνται ἴχνη πλακοστρώτου ἐκ καλῶς συνηρμοσμένων μεγάλων πλακοειδῶν λίθων. Ἡ νεωτερικὴ κατασκευὴ τοῦ πλακοστρώτου τούτου πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ, διότι ἡ ἄλλως ἀδιέξοδος ἡμιονικὴ ὁδὸς δὲν ἐξυπηρετεῖ σήμερον εἰμὴ περιωρισμένον ἀριθμὸν χωρικῶν διὰ τὴν μετάβασιν εἴς τινας ἀγρούς. Ἡ σημαντικωτέρα ἀνὰ τοὺς αἰῶνας χρῆσις τοῦ λόφου Φουρνὶ δὲν

ὑπῆρξεν ἄλλη ἀπὸ τὴν τοιαύτην ὡς νεκροταφείου ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη κατὰ τοὺς μινωικοὺς χρόνους. Προφανῶς λοιπὸν εἰς τοὺς χρόνους τούτους πρέπει νὰ ἀποδοθῇ καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ κεκλιμένου πλακοστρώτου τῆς ἀτραποῦ, ἐφ' ὅσον ἡ χρῆσις πλακοστρώτων κεκλιμένων ἐπιπέδων εἶναι μεμαρτυρημένη καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ νεκροταφεῖον[1].

Τὸ πλακόστρωτον μετὰ τῆς κλίμακος. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 κατελήφθη ὑπὸ ἑνὸς πλακοστρώτου, ἀπολήγοντος πρὸς Βορρᾶν εἰς μίαν κλίμακα, θεμελιουμένου δ' ἐπὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ θολωτοῦ τάφου Β (πίν. 172β). Τὸ πλακόστρωτον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς Νότον, κατεσκευάσθη ἐκ μεγάλων πλακοειδῶν λίθων, ἰδιαιτέρως μεγάλου μεγέθους κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου θεμελιουμένην ἀνατολικὴν πλευράν, καλῶς συνηρμοσμένων, συνδεομένων μεταξύ των διὰ λεπτοῦ κονιάματος, ὡς καὶ αἱ πλάκες τῆς κλίμακος. Ὑπὸ τὰς πλάκας τοῦ πλακοστρώτου φαίνεται ὅτι εἶχον τεθῇ ἀτάκτως λίθοι διὰ τὴν ἐπίχωσιν τοῦ μεταξὺ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 χώρου. Τοῦτο δὲν διηρευνήθη ἀνασκαφικῶς πρὸς ἀποφυγὴν ἀφαιρέσεως τῶν πλακῶν τοῦ δαπέδου, καταδεικνύεται ὅμως ἐκ τῆς ὑπάρξεως βαθειῶν ὀπῶν μεταξὺ τούτων, ἐπίσης δ' ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι αἱ πλάκες κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα, ἔνθα ὁ ὑποτιθέμενος χαλαρὸς λιθοσωρός, ὑπεχώρησαν ἐλαφρῶς. Ἴσως πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, τὴν ὑπερύψωσιν δηλονότι τοῦ δαπέδου καὶ τὴν δημιουργίαν δευτέρου ὑψηλοτέρου πλακοστρώτου ἀνδήρου, ἐχρησίμευσαν οἱ ἀτάκτως ἐρριμμένοι λίθοι, οἱ κείμενοι βορείως καὶ ἀνατολικῶς τῆς κλίμακος καὶ μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν διατήρησιν τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου τὸ βόρειον τοῦτο τμῆμα ἦτο λίαν τεταραγμένον. Ἐλαφρῶς κατεστραμμένη ἦτο ὡσαύτως ἡ ἐκ τριῶν βαθμίδων κλῖμαξ, ἡ ὁποία ἐστερεώθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου ὀλίγα μόνον ἀντικείμενα ἦλθον εἰς φῶς. Οὕτω, πλὴν ἐλαχίστων ὀστράκων σαρκοφάγων καὶ λίθων, ὡς καὶ σποραδικῶν ὀστῶν καὶ ὀδόντων, προφανῶς καταπεσόντων ἐκ τοῦ παρακειμένου δωματίου τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6, ἀνευρέθησαν ἐνταῦθα καὶ δὴ καὶ κατὰ μῆκος τοῦ ταφικοῦ κτηρίου, πλῆθος ὀστράκων καί τινες σποραδικαὶ ἀποθέσεις ἀγγείων. Τὰ ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα ἦσαν τρία ἄωτα κωνικὰ κύπελλα μετὰ δακτυλιοειδοῦς ποδός, τὰ δύο τῶν ὁποίων ἦσαν ἀνεστραμμένα, ἓν μόνωτον ταπεινὸν κυλινδρικὸν κύπελλον καὶ μία βαθεῖα λοπὰς ἐπικεχρισμένη ἔξω διὰ καστανερύθρου, ἔσω δὲ κοσμουμένη διὰ ταινιῶν ὁμοίου χρώματος. Τὰ ὄστρακα, τὰ

1. Διὰ μινωικὰς ὁδούς, τινὲς τῶν ὁποίων εἶναι πλακόστρωτοι, βλ. A. Evans, PM, Index, σ. 152 - 153.

ὁποῖα ἦλθον εἰς φῶς ἐνταῦθα ἀνήκουν ἐπίσης εἰς σφαιρικὰ μόνωτα κύπελλα, εἴς τινα τριποδικὰ ἀγγεῖα καὶ εἰς σφαιρικὰ δίωτα γεφυρόστομα ἀγγεῖα. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπίχωσιν τοῦ πλακοστρώτου ἀνευρέθησαν προσέτι τρία σποραδικὰ τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, τεμάχιά τινα πορτοκαλόχρου κονιάματος, ἀνευρεθέντα κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν καὶ πήλινον εἰδώλιον ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον ἦλθεν εἰς φῶς εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον. Τὸ ὕψ. 0.055 μ. εἰδώλιον τοῦτο εἶναι ἐνδιαφέρον, διότι παριστᾷ μορφὴν μετ' ἀνεῳγμένων σκελῶν, φέρουσαν τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους, κρατοῦσαν δὲ ἀντικείμενόν τι.

Ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν κεραμεικῶν εὑρημάτων, τὸ πλακόστρωτον καὶ ἡ κλῖμαξ χρονολογοῦνται εἰς τοὺς ΜΜ Ια χρόνους. Ἓν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον τοῦ συνήθους τύπου ἦλθεν εἰς φῶς ὑπὸ τοὺς λίθους τῆς κλίμακος κατὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι προσέτι ἡ ἐπισήμανσις κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τῆς ὑπάρξεως μιᾶς θύρας, κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου 1 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 καὶ εἰς σημεῖον κείμενον παρὰ τὴν κλίμακα, πεφραγμένης μεταγενεστέρως. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἀξιόλογος εἶναι ὁ συσχετισμὸς τοῦ ἀνευρεθέντος πλακοστρώτου καὶ τῆς κλίμακος μετὰ τοῦ ἀποθέτου τῆς κεραμεικῆς, ὁ ὁποῖος ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὸ 1971 [1]. Νῦν καταφαίνεται ὅτι τὰ ἀγγεῖα τοῦ ἀποθέτου ἐρρίφθησαν ἀπὸ τοῦ πλακοστρώτου καὶ δὴ ἐκ σημείου εὑρισκομένου ἀμέσως ὑπὸ τὴν κλίμακα. Κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς παρυφῆς τοῦ πλακοστρώτου θὰ πρέπει τέλος νὰ εὑρίσκοντο οἱ πήλινοι ἀγωγοὶ ὕδατος, οἱ ὁποῖοι εὑρέθησαν πεσμένοι ἐντὸς τοῦ τυφλοῦ διαδρόμου πρὸς Δυσμάς [2], δεῖγμα καὶ οὗτοι τῆς ὀργανώσεως τοῦ νεκροταφείου καὶ τῆς ἐν γένει μερίμνης τῶν ζώντων διὰ τοὺς νεκρούς.

ΤΑΦΙΚΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ 12

Ἡ ἔρευνα τοῦ χώρου νοτίως τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 καὶ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5 καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β ὑπῆρξεν ἡ πλέον ἐπίπονος τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου εἰς Φουρνί. Ἡ ταπεινὴ ἐπίχωσις τοῦ χώρου ἐνταῦθα ἦτο λίαν τεταραγμένη ἐκ τῆς καλλιεργείας. Παρὰ ταῦτα κατέστη ἀσφαλὴς ἡ ὕπαρξις ἑνὸς τοὐλάχιστον νέου κτηρίου, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη ταφικὸν κτήριον 12, ἐπίσης δὲ ἑνὸς πλακοστρώτου ὑπαιθρίου χώρου. Ἡ ἔρευνα πάντως εἰς τὸν χῶρον τοῦτον δὲν ἐπερατώθη.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ χώρου μεταξὺ τῶν ταφικῶν κτηρίων 5 καὶ 6, ἔνθα ἡ ἐπίχωσις ὑπὲρ τὸν φυσικὸν βράχον ἦτο ἐλαχίστη, ἀπεκά-

---

1. Ι. Α. Σακελλαρακης, ΠΑΕ 1971, σ. 279 - 280. Ι. καὶ Ε. Σακελλαρακη, Ἀποθέτης κεραμεικῆς τῆς τελευταίας φάσεως τῶν προανακτορικῶν χρόνων εἰς Ἀρχάνας, ΑΕ 1972, Β' Χρον., σ. 1 - 11.

2. Ι. Α. Σακελλαρακης αὐτόθι. Ι. καὶ Ε. Σακελλαρακη αὐτόθι.

λυψε τὰ πενιχρὰ λείψανα δύο τοίχων, οἱ ὁποῖοι, ὡς ἔδειξαν τὰ γενόμενα εὑρήματα, ἀνῆκον εἰς τὸ νέον ταφικὸν κτήριον, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη ταφικὸν κτήριον 12. Ὁ καλύτερον διατηρούμενος τῶν τοίχων τούτων, ὁ ὁποῖος προσκολλᾶται κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5, βαίνει ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν, ὁ δ' ἕτερος, βορείως καὶ σχεδὸν καθέτως πρὸς τὸν πρῶτον ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς, διατηρούμενος εἰς κακὴν κατάστασιν μόνον νοτίως τῶν δωματίων 3 καὶ 4 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6. Ἡ σχέσις τῶν δύο τούτων τοίχων εἶναι ἀσαφής. Βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ πρῶτος ὑπῆρξε διαχωριστικὸς τοῖχος ἑνὸς ταφικοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον περιέλαβε ταφὰς καὶ ἀποθέσεις τόσον ἀνατολικῶς ὅσον καὶ δυτικῶς τοῦ τοίχου.

Δυτικῶς τοῦ διαχωριστικοῦ τούτου τοίχου, ὑπό τινα νεώτερον ξηρολιθικὸν τοῖχον ἦλθεν εἰς φῶς μία ἐκτερισμένη ταφή, γενομένη κατὰ τὸ νότιον τμῆμα, βορειοδυτικῶς τῆς ἐξωτερικῆς γωνίας τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5. Τοῦ σκελετοῦ ἐλάχιστα λείψανα ἐσώθησαν, κυρίως ὀδόντες τινές, παρ' αὐτοὺς ὅμως ἀνευρέθησαν μία τρίπλευρος πρισματικὴ σφραγὶς ἐξ ἐλεφαντόδοντος μετὰ παραστάσεως πλοχμοῦ κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν (πίν. 171γ), δύο ψῆφοι ἐκ στεατίτου ἐξ ὧν ἡ μία κυλινδρική, ἡ δ' ἑτέρα δισκοειδής, τετρημένα τινὰ τρίπλευρα περίαπτα ἐξ ὀστοῦ (πίν. 174α) καὶ τρία ἀγγεῖα, ἐξ ὧν τὰ δύο εἶναι μόνωτα τροπιδωτὰ κύπελλα, τὸ δὲ τρίτον ἄωτον, κωνικόν. Λόγῳ τῆς ὑπάρξεως τοῦ προαναφερθέντος ξηρολιθικοῦ τοίχου ἡ ἔρευνα δὲν ἐπεξετάθη πρὸς Δυσμάς.

Ἀντιθέτως, ἀνατολικῶς τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐπερατώθη. Οὕτω δ' ἦλθον εἰς φῶς δύο διακεκριμέναι ἀπ' ἀλλήλων συστάδες ἀποθέσεων νεκρῶν καὶ μία ὁμὰς ἀποθέσεων ἀγγείων. Ἡ μία τῶν συστάδων τῶν ἀποτεθειμένων νεκρῶν ἔκειτο κατὰ τὸ ΒΔ. τμῆμα τοῦ χώρου, ἡ δ' ἑτέρα κατὰ τὸ ΝΑ., ἀμφότεραι ἀμέσως ὑπὸ τὸ ἐπιφανειακὸν στρῶμα καὶ ἐν μέσῳ τῶν ριζῶν μιᾶς ἐλαίας. Κατὰ τὴν πρώτην συστάδα κατεμετρήθησαν 15 κρανία, κατὰ τὴν δευτέραν δὲ ἕτερα 20, ἤτοι συνολικῶς 35 κρανία. Ἐλάχιστα λείψανα ὀστῶν πλὴν τῶν κρανίων ἦλθον εἰς φῶς ἐνταῦθα, ὥστε καὶ πάλιν φαίνεται βέβαιον ὅτι καὶ τὸ ταφικὸν κτήριον 12 ἐχρησίμευσεν ὡς ὀστεοφυλάκιον. Εἶναι καὶ πάλιν ἀσφαλὲς ὅτι αἱ ἀποθέσεις ἐγένοντο ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἴσως ὅμως ἄνωθεν τῶν πρώτων τούτων ἀποθέσεων ἕτεραί τινες ἐγένοντο ἐντὸς σαρκοφάγων, ὡς καὶ εἰς τὸ ταφικὸν κτήριον 6, σποραδικὰ ὄστρακα τῶν ὁποίων συνελέγησαν ἄνωθεν τῶν δύο συστάδων τῶν κρανίων τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 12.

Περιωρισμένα ἦσαν τὰ κτερίσματα τῶν ἀποθέσεων τούτων. Κατὰ μὲν τὴν ΒΔ. συστάδα τῶν κρανίων ἀνευρέθησαν: ἓν ἄωτον κυλινδρικὸν κύπελλον ἐξ ἀλαβάστρου (πίν. 174γ) καὶ τεμάχια ἑτέρου ἀγγείου ἐκ πρασίνου στεατίτου, ἓν τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, δύο ὀδόντες ζῴου καὶ ἓν λεπτὸν τριγωνικὸν λίθινον πλακίδιον ἀνευρεθὲν κάτωθεν ἑνὸς κρανίου. Κατὰ τὴν ΝΑ. ὁμάδα τῶν ἀποθέσεων συνελέγησαν τρία τεμάχια ὀψιανοῦ, εἷς ὀδοὺς ζῴου, ἓν θαλάσσιον

ὄστρεον καὶ ἓν λεπτὸν τεμάχιον ταινίας ἐξ ἐλάσματος χρυσοῦ, μήκ. 0.0155 μ. 'Ολίγα ὄστρακα συλλεγέντα παρὰ τὰς ἀποθέσεις τῶν κρανίων ἀνῆκον εἰς μόνωτα τροπιδωτὰ ἀγγεῖα καὶ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα.

'Αναμφιβόλως ὅμως πρὸς τὰς ἀποθέσεις τῶν κρανίων πρέπει νὰ συναφθῇ μία ὁμὰς εἴκοσι περίπου ἀγγείων (πίν. 174β), τὰ ὁποῖα ἀπετέθησαν εἰς τὸ νότιον τμῆμα τοῦ χώρου, ἐξωτερικῶς καὶ κατὰ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου 1 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5. Τὰ πρῶτα ἀγγεῖα ἀπετέθησαν ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου, τὸ ὁποῖον κατελάμβανε τὸν χῶρον τοῦτον, τὰ ἑπόμενα δ' ἐπὶ τῶν πρώτων, ὄρθια ἢ ἀνεστραμμένα. Τὰ πλεῖστα τούτων ἦσαν ἄωτα κύπελλα μετὰ δακτυλιοειδοῦς ποδός. 'Ενταῦθα ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἓν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον μετ' ἐπιπέδου βάσεως, δύο μόνωτα κωνικὰ κύπελλα, μία λοπάς, μία ραμφόστομος καὶ μία σφαιρικὴ πρόχους, ἓν κυλινδρικὸν ἀγγεῖον μετὰ κερατοειδῶν ἀποφύσεων καὶ ἓν ἐνδιαφέρον μόνωτον τροπιδωτὸν κύπελλον μετ' ἐγχαράκτου ζώνης δικτυωτοῦ. Παρὰ τὰ ἀγγεῖα ἦλθον ἐπίσης εἰς φῶς: τμῆμα ταινίας ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος κοσμουμένη διὰ στίξεων κατὰ τὰς παρυφάς, δύο τεμάχια λεπίδων καὶ ἓν ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ, ἓξ τεμάχια ὀδόντων ζῴου καὶ ἓν θαλάσσιον ὄστρεον. Εἰς ἓν μόνον σημεῖον ἦλθον εἰς φῶς ἐνταῦθα λείψανα κρανίου τινὸς καὶ ὀδόντες.

'Ανατολικῶς τῶν σημειωθέντων ἤδη τοίχων τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 12 καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν ταφικῶν κτηρίων 5 καὶ 6 ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β ἀφ' ἑτέρου ἀπεκαλύφθησαν προσέτι ἴχνη τινὰ τοίχων ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ταφικὸν κτήριον 12 κτίσμα. Οὕτω ἐν μέσῳ μεγάλου πλήθους λίθων ἦλθον εἰς φῶς λείψανα τριῶν τοίχων, ἐξ ὧν οἱ δύο εἶναι παράλληλοι μεταξύ των, βαίνοντες ἀπὸ 'Ανατολῶν πρὸς Δυσμάς, νοτίως τοῦ δωματίου 1 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6.

Εἰς μικρὸν κυκλικὸν τμῆμα νοτίως τούτων τὰ χώματα ἦσαν εὔθρυπτα καὶ λίαν τεφρά, μεταξὺ τούτων δὲ εὑρέθησαν σποραδικῶς τεμάχιον ἄνθρακος καὶ ὀστᾶ τινα, τὰ ὁποῖα ἄλλως ἦσαν σχεδὸν ἀνύπαρκτα εἰς τὸν χῶρον. Λόγῳ τῆς διαταράξεως ἐπίσης πεσμένων τινῶν λίθων ἐδίδετο ἡ ἐντύπωσις τῆς ὑπάρξεως ἐνταῦθα ἀβαθοῦς τινος λάκκου, ἐντύπωσις ἐπιτεινομένη ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἔτι δυτικώτερον λίθων τινῶν, ἴσως ἀνηκόντων εἰς πλακόστρωτον. Πάντα ταῦτα ὅμως παρέμειναν ἀσαφῆ. 'Η ἔρευνα τοῦ χώρου τούτου ὑπῆρξεν ὅλως δυσχερής, λόγῳ τῆς μακρᾶς χρήσεως ἀλλὰ καὶ τῆς διαταράξεώς του, ὥστε καὶ πάλιν δὲν ἐπερατώθη. 'Ανατολικῶς πάντων τῶν σημειωθέντων τοίχων ἐβεβαιώθη ὄχι μόνον ἡ πρὸς Νότον συνέχεια τοῦ πλακοστρώτου, τοῦ κειμένου ἀνατολικῶς τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6, ἀλλ' ἐπίσης ἡ ὕπαρξις μεταγενεστέρων ἔτι πλακοστρώτων, τριῶν τὸν ἀριθμόν, τεθέντων ὑπεράνω τοῦ πρώτου, τὰ ὁποῖα ἀφηρέθησαν διὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τούτου.

Σποραδικὰ ἦσαν τὰ εὑρήματα τὰ γενόμενα εἰς τὸν χῶρον, κυρίως εἰς τὸ τμῆμα τὸ κείμενον ἀνατολικῶς τῶν τριῶν τοίχων. Οὕτω ἐνταῦθα ἦλθον εἰς φῶς:

τεμάχιον λεπίδος καὶ ἕτερον πυρῆνος ὀψιανοῦ, μικρά τινα τεμάχια πορτοκαλόχρου κονιάματος, ἓξ τεμάχια ὀδόντων ζῴων καὶ τεμάχιον ταινίας ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος. Ὀλίγα ἀγγεῖα τὰ ὁποῖα ἦλθον εἰς φῶς, ἓν σφαιρικὸν μόνωτον κύπελλον, ἓν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, μία λοπάς, ἓν μικρὸν πιθοειδὲς καὶ ἓν πῶμα ἀγγείου μετὰ λαβῆς εἰς σχῆμα ψευδοῦς στομίου πρόχου ἀνῆκον κυρίως εἰς ἀποθέσεις γενομένας ἐπὶ τῶν πλακοστρώτων. Νοτίως ὅμως τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 ἦλθεν εἰς φῶς παρά τινα ὀστᾶ ἓν μόνωτον σφαιρικὸν ἀγγεῖον μετὰ μακρᾶς γεφυροστόμου προχοῆς, κεκοσμημένον διὰ συστάδων λοξῶν καὶ ὁριζοντίων εὐθειῶν καὶ τεθλασμένων γραμμῶν (πίν. 175α).

Ἡ συλλεγεῖσα κεραμεικὴ ἐκ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 12, κυρίως ἡ τῆς φωλεᾶς τῶν ἀγγείων χρονολογεῖ τὰς ἐντὸς τοῦ κτηρίου γενομένας ἀποθέσεις εἰς τοὺς ΜΜ Ια καὶ πάλιν χρόνους. Ἡ ἀκριβὴς ἔνταξις ταύτης ὅμως εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πλουσιωτάτης ἐκ τοῦ νεκροταφείου προελθούσης συγχρόνου κεραμεικῆς εἶναι πρὸς τὸ παρὸν ἀδύνατος. Φαίνεται ὅμως ἤδη ἀσφαλὲς ὅτι τὸ ταφικὸν κτήριον 12 εἶναι μεταγενέστερον τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5, ἐπὶ τοῦ ὁποίου προσκολλᾶται, ἐπίσης δὲ καὶ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6.

ΤΑΦΙΚΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ 8

Ἀνεσκάφη ἐφέτος ἐξ ὁλοκλήρου τὸ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ νεκροταφείου κείμενον ταφικὸν κτήριον 8, τὸ ὁποῖον εἶχε τὸ πρῶτον ἐπισημανθῆ κατὰ τὸ ἔτος 1971[1]. Τὸ ταφικὸν κτήριον 8 εἶναι ἓν ὀρθογώνιον κτίσμα, διαιρούμενον δι' ἐγκαρσίου τοίχου βαίνοντος ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν εἰς δύο ἐπιμήκη δωμάτια, μετὰ θύρας ἐπικοινωνίας κατὰ τὸ νότιον τμῆμα, ἐξ ὧν τὸ δυτικὸν ὠνομάσθη δωμάτιον 1, τὸ δὲ ἀνατολικὸν δωμάτιον 2. Τὸ κτήριον σῴζεται εἰς καλὴν κατάστασιν, πλὴν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος διελύθη λόγῳ τῆς κατωφερείας τοῦ λόφου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς καλλιεργείας λόγῳ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς ἀμυγδαλέας ἡ ὁποία ἐξερριζώθη. Εἶναι οὕτω ἀβέβαιος ὁ τρόπος προσβάσεως τοῦ κτηρίου, ἐὰν ἐγένετο διὰ θύρας κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῦτον τοῖχον ἢ ἄνωθεν, ὡς εἰς τὸ παρακείμενον ταφικὸν κτήριον 3. Εἶναι ἐνδιαφέρον πάντως νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 8 εἶναι διπλοῦς. Εἰς τὸν ἀρχικὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ κτηρίου φαίνεται ὅτι προσεκολλήθη ἐξωτερικῶς δεύτερος ἀνισοπαχής. Ὡς ἔδειξεν ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα καὶ τὸ κτήριον 8 ἐχρησιμοποιήθη διὰ ταφὰς κατὰ τοὺς ΜΜ Ια χρόνους.

Δωμάτιον 1

Εἰς τὸ δυτικὸν δωμάτιον ὑπ' ἀριθ. 1 ἀνευρέθησαν εἰς τὰ ἐπιφανειακὰ στρώματα σποραδικῶς τέσσαρα μικρὰ τεμάχια ἐλασμάτων χαλκοῦ, ἐξ ὧν ἓν ἀνή-

1. Ι. Α. Σακελλαρακης, ΠΑΕ 1971, σ. 281.

κει εἰς αἰχμὴν μαχαίρας, ἓν τεμάχιον σφαιρικοῦ ἀγγείου ἐκ πρασίνου σχιστολίθου, κοσμούμενον διὰ καθέτων ἐγχαράξεων, ἓν ὄστρεον καὶ τεμάχια πορτοκαλόχρου κονιάματος. Βαθύτερον καὶ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν εἶχε περικλεισθῆ διὰ λίθων μία ταφή, ἐκτερισμένη δι' ἑνὸς ὀστρέου καὶ ἑνὸς ἀώτου κωνικοῦ κυπέλλου, τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη ἀνεστραμμένον. Τὸ ταφικὸν στρῶμα ὅμως ἔκειτο ἔτι βαθύτερον, τοῦτο δ' ἀπετελέσθη ἐκ τῆς ταφῆς δεκατεσσάρων νεκρῶν. Οἱ δώδεκα τούτων εἶχον ἀποτεθῆ παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ δωματίου, ἔχοντες τὰς κεφαλάς των κυρίως ἐπὶ ἢ παρὰ ὑψηλὸν θρανίον, ὅμοιον τῶν κατὰ τὸ ταφικὸν κτήριον 3 ἀνευρεθέντων, ἐπὶ τούτων δ' ἔκειτο ἀνεστραμμένον τὸ μόνον κτέρισμα, ἓν ἀγγεῖον τύπου φρουτοδόχης (πίν. 175β). Τὰ λοιπὰ δύο κρανία ἀνευρέθησαν κατὰ τὸ νότιον τμῆμα τοῦ δωματίου, τὸ ἓν παρὰ τὴν θύραν ἐπικοινωνίας, τὸ δ' ἕτερον κατὰ τὸ κέντρον. Ἡ ταφὴ τοῦ δευτέρου τούτου νεκροῦ, ἡ ὁποία φαίνεται καὶ πάλιν ὅτι περιωρίσθη διὰ λίθων, ἦτο ἐκτερισμένη δι' ἑνὸς ἀώτου κωνικοῦ κυπέλλου, τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη προσκεκολλημένον ἐπὶ τοῦ προσθίου τμήματος τοῦ κρανίου καὶ διὰ τεμαχίου λεπίδος ὀψιανοῦ. Σποραδικῶς ἀνευρέθησαν ἓν τεμάχιον χαλκοῦ ἐλάσματος, τεμάχια λευκοῦ καὶ πορτοκαλόχρου κονιάματος, ἓν θαλάσσιον τετρημένον ὄστρεον, τέσσαρα τεμάχια ὀστῶν καὶ ὀδόντων ζῴων καὶ πέντε μικρότατα ἀντικείμενα ἐκ πηλοῦ διαφόρων ἀκαθορίστων σχημάτων. Κατὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ φράγματος τῆς θύρας ἐπικοινωνίας (πίν. 173α) ἀνευρέθη καὶ τὸ σημαντικώτερον εὕρημα τοῦ κτηρίου, χρυσῆ ὠτογλυφίς, μήκ. 0.089 μ., μοναδικὴ διὰ τὴν Κρήτην, σχετικῶς ὁμοία πρὸς μεταγενεστέρας μυκηναϊκῶν χρόνων ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

Ὡς κατεδείχθη διὰ τῆς εἰς βάθος σκαφῆς, τόσον ὁ δυτικός, ὅσον καὶ ὁ βόρειος καὶ ὁ ἐγκάρσιος τοῖχος τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 8 ἱδρύθησαν ἐπὶ παλαιοτέρων τοίχων, οἱ ὁποῖοι εἰσχωροῦν ἐντὸς τῶν δύο δωματίων τοῦ κτηρίου ἐν εἴδει πλακοστρώτου. Ὁ στενὸς χῶρος ὁ καταλιπόμενος μεταξὺ τῶν παλαιοτέρων τούτων τοίχων ἦτο πλήρης λιθαρίων, πάλιν ἐν εἴδει πλακοστρώτου (πίν. 173β), μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν σποραδικῶς ὀδόντες τινὲς καὶ μικρὰ σφαῖρα ἐκ πηλοῦ, βεβαμμένη διὰ μέλανος.

Δωμάτιον 2

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν δωμάτιον ὑπ' ἀριθ. 2 ἀνευρέθησαν εἰς τὰ ἐπιφανειακὰ στρώματα μία μικρὰ πηλίνη σφαῖρα, ἐπίσης δὲ εἷς φακοειδὴς σφραγιδόλιθος ἐκ πρασίνου στεατίτου μετὰ παραστάσεως αἰγάγρου (πίν. 176α). Βαθύτερον, εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δωματίου καὶ κατὰ τὸ νότιον τμῆμα ἀνευρέθησαν δύο ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, τεθειμένα ἀναστρόφως — τὰ δύο τῶν ὁποίων ἦλθον εἰς φῶς παρά τινα ὀστᾶ, ἀνήκοντα προφανῶς εἰς ταφὰς — τεμάχια πορτοκαλόχρου κονιάματος καὶ θαλάσσιον ὄστρεον. Δύο ταφαὶ ἀνευρέθησαν τέλος κατὰ τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ δωματίου· τούτων διετηρήθησαν καὶ τμήματα τῶν κρανίων.

Ὁ χῶρος μεταξὺ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β καὶ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 8

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν σκαφὴν διηρευνήθη προσέτι κατὰ τὰ ἐπιφανειακὰ στρώματα τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ διαδρόμου τοῦ κειμένου μεταξὺ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β καὶ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 8. Ἐνταῦθα ἦλθον εἰς φῶς ἓν μικκύλον εἰδώλιον ζῴου καὶ ὀκτὼ ἀγγεῖα, ἀποτεθέντα ἐξωτερικῶς καὶ κατὰ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 8. Ταῦτα εἶναι τέσσαρα ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, δύο μόνωτα ἡμισφαιρικά, ἓν μικκύλον τροπιδωτὸν καὶ ἓν δίωτον κύπελλον μετὰ καθέτων ταινιοειδῶν λαβῶν.

ΘΟΛΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ Γ

Συνεχίσθη ἐφέτος καὶ ἔληξεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ καὶ δὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ τμήματος τῆς εἰσόδου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀφεθῆ ἄσκαφον κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν λόγῳ δυσκολιῶν περὶ τὴν ἀναστήλωσιν[1]. Ἡ προηγηθεῖσα τῆς στερεώσεως καὶ ἀναστηλώσεως τοῦ τμήματος τούτου ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἔδειξε τὴν μεγάλην καταστροφὴν καὶ διατάραξίν του ἐκ τῆς καταρρεύσεως ὄχι μόνον τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο προσκτισμάτων. Κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην ἦλθον εἰς φῶς εἰς τὰ ὑψηλότερα στρώματα, πλὴν τεμαχίων σαρκοφάγου καὶ μικρὰ σφαῖρα ἐκ πηλοῦ.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἀπεδείχθη ὅτι αἱ πρὸς τὰ ἔξω ἀπολήξεις τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου τῆς θόλου περατοῦνται εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν τοιχωμάτων ταύτης, ἄνευ τῆς δημιουργίας ἰδιαιτέρου τινὸς δρόμου. Εἰς τὰς ἀπολήξεις ὅμως τῶν παραστάδων τούτων προσκολλῶνται λοξῶς πρὸς τὸν ἄξονα τῆς εἰσόδου καὶ ἀσυμμέτρως μεταξύ των δύο ἀμελοῦς πως κατασκευῆς τοῖχοι, σχηματίζοντες παρὰ τὰς παραστάδας δύο ἀβαθεῖς κόγχας. Ὁ νότιος τῶν δύο τοίχων δὲν θεμελιοῦται εἰς τὸ αὐτὸ πρὸς τὴν νοτίαν παραστάδα τῆς εἰσόδου βάθος, ἀλλ' ὑψηλότερον. Ἀσφαλῶς ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας ἐπιφανείας τῶν τοίχων τούτων καὶ κατὰ τὸ παρὰ τὰ τοιχώματα τῆς θόλου τμῆμα εἶχε τοποθετηθῆ μεγάλη πλάξ, ἡ ὁποία εἶχε καταπέσει, ἀλλ' ἐστερεώθη εἰς τὴν θέσιν της. Ὡς κατέστη φανερὸν καὶ ἐκ τῶν εὑρημάτων ἡ ὅλη κατασκευὴ τοῦ ὑποτυπώδους τούτου δρόμου ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπιθυμίαν διὰ τὴν προσαύξησιν τοῦ χώρου ταφῆς.

Αἱ ταφαὶ τοῦ δρόμου τούτου δὲν παρουσίασαν τὴν πυκνότητα τῶν ταφῶν τῆς θόλου. Ἐνταῦθα εἶχον ἀποτεθῆ δύο μόνον νεκροί, ὁ εἷς ἐντὸς σαρκοφάγου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα, ὁ δ' ἕτερος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κατὰ τὸ βόρειον, ἀμφότεροι ἐκτερισμένοι. Τοῦ δευτέρου νεκροῦ ὀλίγα λείψανα ὀστῶν ἐσώθησαν, διετηρήθη ὅμως καλῶς τὸ κρανίον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποτεθῆ ἐντὸς τῆς νοτίας κόγχης (πίν. 178α). Τὴν ταφὴν ταύτην συνώδευον μικροαντικείμενά τινα, σχε-

1. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1972, σ. 327 - 351.

τικὰ τῶν ἐντὸς τῆς θόλου εὑρεθέντων, ἤτοι ἓξ μικρὰ τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, εἷς πυρὴν πυριτολίθου καὶ τρεῖς χρυσαῖ ταινίαι (πίν. 176β), — ἡ μία τῶν ὁποίων ἐκ παχέος ἐλάσματος φέρει καὶ ὀπήν. Τινὰ τούτων ἦλθον εἰς φῶς σχεδὸν παρὰ τὸ μέσον τῆς βορείου παραστάδος τῆς εἰσόδου, ἤτοι εἰς ἣν θέσιν ἀνευρέθη κατὰ τὴν περυσινὴν σκαφὴν τὸ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἐπίμηκες ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ὡς φαίνεται κτέρισμα τῆς αὐτῆς ταφῆς [1]. Τέλος εἰς τὴν αὐτὴν ἀπόθεσιν νεκροῦ ἀνῆκον δύο ἀγγεῖα, ἤτοι ἓν μικρὸν κυλινδρικὸν κύπελλον (πίν. 177β), τὸ ὁποῖον εὑρέθη ἀνεστραμμένον μετά τινων ὀδόντων ζῴου, παρὰ τὸ κρανίον, πιθανῶς δ' ἐπίσης τμῆμα διδύμου ἀγγείου (πίν. 179α), τὸ ὁποῖον ἐπίσης εὑρέθη ἀνεστραμμένον καὶ ἐπιμελῶς κεκρυμμένον ἐντὸς τῆς βορείου κόγχης, περιέχον περὶ τὰ 80 μικρὰ θαλάσσια ὄστρεα (πίν. 179β). Τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν εὑρημάτων τῆς θόλου ἀγγεῖον τοῦτο εἶναι ραμφόστομος πρόχους, κοσμουμένη διὰ λοξῶν καστανῶν ταινιῶν.

Ἡ τελευταία ταφὴ φαίνεται ὅτι ἐγένετο ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου, μικρὸν τμῆμα τῆς ὁποίας ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν του (πίν. 180α), στερεούμενον ἐπὶ λίθων, πλείονα ὅμως τεμάχια συνελέγησαν μεταξὺ τῶν καταπεσόντων λίθων. Ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ἀνευρέθησαν πενιχρὰ λείψανα ἑνὸς σκελετοῦ εἰς συνεσταλμένην στάσιν, ἔχοντος τὴν κεφαλὴν πρὸς Δυσμάς. Εἰς τὰ ἐκ τῆς σαρκοφάγου ἀφαιρεθέντα χώματα ἀνευρέθησαν μικρὸς κρίκος ἐκ χρυσοῦ σύρματος (πίν. 176β), κοσμούμενος κατὰ τὴν περιφέρειαν διὰ λοξῶν χαραγῶν, θαλάσσιά τινα ὄστρεα καὶ βότσαλα. Τέλος κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ἀνευρέθησαν δύο τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ καί τινα ὄστρακα ἐκ κακῆς ποιότητος ἐρυθρωποῦ πηλοῦ, ἀνήκοντα προφανῶς εἰς ἀγγεῖον ἀκαθορίστου σχήματος. Ἀναμφιβόλως ἡ ἐντὸς τοῦ ὑποτυπώδους δρόμου καὶ κατὰ τὸν ἄξονα τούτου ἀποτεθεῖσα σαρκοφάγος θὰ ἔφρασσε παντελῶς τοῦτον, σφραγίζουσα τρόπον τινὰ τὴν εἴσοδον τῆς θόλου καὶ καθιστῶσα ἀδύνατον τὴν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ταύτης πρόσβασιν.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἦλθον εἰς φῶς σημαντικαὶ ἐνδείξεις διὰ τὴν μεταγενεστέραν τῶν ταφῶν χρῆσιν τῆς θόλου κατὰ τοὺς ΥΜ ΙΙΙα χρόνους, λείψανα τῆς ὁποίας ὑπῆρξαν κεραμεικά τινα κυρίως εὑρήματα, γενόμενα κατὰ τὸ νότιον τμῆμα τῆς θόλου [2]. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ἐναπετέθησαν ὑπό τινος ἀτόμου εἰσδύσαντος διὰ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τοῦ στομίου, ἐφ' ὅσον ἡ εἴσοδος καὶ ὁ δρόμος ἦσαν πεφραγμένα διὰ ταφῶν. Νῦν καταφαίνεται ὅτι αἱ ἀποθέσεις τῆς κεραμεικῆς ἐγένοντο δι' ἀνοίγματός τινος εἰς τὸ τοίχωμα τῆς θόλου ἐν εἴδει παραθύρου.

Τὸ παράθυρον τοῦτο, τὸ μοναδικὸν γνωστὸν εἰς θολωτὸν τάφον, ἀπεκαλύφθη

1. Ι. Α. Σακελλαρακης, ΠΑΕ 1972, σ. 344.
2. Αὐτόθι σ. 347 - 8.

νοτίως καὶ ὑπὲρ τὴν εἴσοδον, καλυπτόμενον διὰ μεγάλης ἐπιπέδου πλακός (πίν. 180β). Ἀρχικῶς τὸ ἄνοιγμα ἦτο μεγαλύτερον, ὕψ. 0.46 μ. καὶ πλ. 0.64 μ., νῦν ὅμως ἐσμικρύνθη λόγῳ τῆς στερεώσεως τούτου διὰ λίθων ἐκ φόβου καταρρεύσεως. Ἀναμφιβόλως ἡ διὰ τοῦ ἀνοίγματος τούτου διείσδυσις μικροσώμου τινὸς ἀτόμου ἐντὸς τῆς θόλου δὲν ἦτο ἀδύνατος. Ἡ ἐναπόθεσις ὅμως τῶν μεταγενεστέρων ἀντικειμένων ἦτο ἐπίσης δυνατὴ διά τινος ἐργαλείου, ἢ ἀκόμη καὶ διὰ τῆς χειρός, ἐφ' ὅσον ἅπαντα ἦλθον εἰς φῶς παρὰ τὸ νότιον τμῆμα τῆς θόλου, εἰς ἀπόστασιν ὄχι μεγαλυτέραν τῶν δύο μέτρων. Ἡ τοιαύτη χρῆσις τοῦ παραθύρου κατὰ τοὺς ὑστέρους μυκηναϊκοὺς χρόνους εἶναι ἐν τούτοις ἄσχετος πρὸς τὴν σύγχρονον πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς θόλου παλαιοτέραν του χρῆσιν. Ἡ κατασκευὴ τοῦ παραθύρου δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετος πρὸς τὴν ὕπαρξιν τῆς ἑστίας.

Οὕτω διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς εἰσόδου ἐπερατώθη ἡ ἔρευνα τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ, ἑνὸς τῶν σημαντικωτέρων ταφικῶν κτηρίων τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνί. Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι αἱ κατὰ τὴν εἴσοδον γενόμεναι ταφαὶ εἶναι σύγχρονοι πρὸς τὰς τῆς θόλου, ὡς δεικνύεται διὰ τοῦ τρόπου τοποθετήσεως τούτων πάλιν ἐπὶ στρώματος λιθαρίων. Τὰ εὑρήματα προσέτι, οἱ ὀψιανοί, τὰ χρυσᾶ ἐλάσματα καὶ τὰ ἀγγεῖα εἶναι συγγενῆ πρὸς τὰ ἐντὸς τῆς θόλου ἀνευρεθέντα, ὡς ἐπίσης τὰ συλλεγέντα ὄστρεα καὶ τὰ βότσαλα. Ἐὰν αἱ ταφαὶ τῆς εἰσόδου συναριθμηθοῦν πρὸς τὰς τῆς θόλου, τότε αἱ σαρκοφάγοι τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν ἀνέρχονται εἰς 12 καὶ αἱ ἐκτὸς σαρκοφάγων ταφαὶ εἰς 25, ὁ συνολικὸς δὲ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὸν θολωτὸν τάφον ταφέντων ἀτόμων εἰς 47. Τέλος ἐὰν συναριθμηθοῦν τὰ ἐφετινὰ εὑρήματα πρὸς τὰ πέρυσιν ἐντὸς τῆς θόλου γενόμενα [1], αἱ ἐξ ὀψιανοῦ λεπίδες ἀνέρχονται εἰς 55, τὰ ἐκ πυριτολίθου ἀντικείμενα εἰς 2, τὰ πήλινα ἀγγεῖα εἰς 8 καὶ τὰ χρυσᾶ ἀντικείμενα εἰς 59, συνολικῶς δὲ τὰ εὑρήματα τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν ἀνέρχονται εἰς 285. Τὸ πλέον ἐνδιαφέρον τῶν κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον γενομένων εὑρημάτων, ἡ εἰς δίδυμον ἀγγεῖον ἀνήκουσα πρόχους, ἓν σπάνιον σχετικῶς σχῆμα ἀγγείου, τὸ πλησιέστερον παράλληλον τοῦ ὁποίου προέρχεται ἐξ ἑνὸς τῶν θολωτῶν τάφων τῆς Λεβῆνος [2], ἐπιβεβαιώνει τὴν χρονολόγησιν τοῦ ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν εἰς τοὺς ΠΜ ΙΙΙ χρόνους.

ΤΑΦΙΚΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ 9

Συνεχίσθη ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 9, τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνασκαφῆ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στρῶμα τοῦ δωματίου 1 [3]. Τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 9 ἐσκάφησαν συνολικῶς τέσσαρες χῶροι, διηρευνήθησαν

1. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1972, σ. 345-6.
2. St. Alexiou, AA 1958, σ. 7, εἰκ. 3 μέσον. Διὰ παρόμοια δείγματα διαφόρων χρόνων βλ. Α. ΖΩΗ, Προβλήματα χρονολογίας μινωικῆς κεραμεικῆς, Ἀθῆναι 1969, σ. 22-3.
3. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1971, σ. 281· 1972, σ. 351 - 2.

δ' ἐπίσης ἀρχιτεκτονικά τινα λείψανα, κείμενα ὑπὸ τοῦτο καὶ ἀνήκοντα εἰς ἓν παλαιότερον κτήριον, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη ταφικὸν κτήριον 13.

Δωμάτιον 1

Εἰς τὸ δωμάτιον 1 ἀνεσκάφησαν δύο προσέτι παχύτατα ταφικὰ στρώματα, κείμενα ὑπὸ τὸ πέρυσιν ἀνασκαφὲν ταφικὸν στρῶμα, τὸ ὁποῖον περιεῖχε ταφὰς ἐντὸς δύο σαρκοφάγων καὶ ἑνὸς πίθου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Τὸ πρῶτον τούτων, ἓν στρῶμα πάχους 0.35 μ. περίπου, περιέλαβεν ἓξ λίαν τεταραγμένας ταφὰς ἐντὸς μιᾶς σαρκοφάγου καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Εἰς μίαν φάσιν τῆς χρήσεως ταύτης τοῦ δωματίου, τοῦτο διῃρέθη διὰ χαλαροῦ ἐγκαρσίου τοίχου, ἱδρυθέντος εἰς ἀπόστασιν 1.50 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου, εἰς δύο τμήματα. Εἰς τὸ βόρειον τμῆμα εἶχον ἀποτεθῆ, ὡς φαίνεται, τρεῖς νεκροί (τῶν ὁποίων διετηρήθησαν κυρίως τὰ κρανία) ἐκτερισμένοι δι' ἑνὸς τεμαχίου καὶ ἑνὸς πυρῆνος ὀψιανοῦ, ἐπίσης δὲ δι' ἑνὸς κωνικοῦ κυπέλλου, εὑρεθέντος κατὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ χαλαροῦ φράγματος. Νοτίως τοῦ φράγματος εἶχον ταφῆ ἕτεροι τρεῖς νεκροὶ τῶν ὁποίων ἐπίσης διετηρήθησαν κυρίως τὰ κρανία. Οὗτοι εἶχον καὶ πάλιν ἀποτεθῆ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐντὸς μιᾶς σαρκοφάγου, ἡ ὁποία ἀπεκαλύφθη εἰς κακὴν κατάστασιν παραλλήλως πρὸς τὸ φράγμα.

Δωμάτιον 1α

Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ σκαφὴ τοῦ παλαιοτέρου στρώματος τοῦ δωματίου 1, τὸ ὁποῖον διαιρεῖται διὰ λεπτοῦ ἐγκαρσίου τοίχου — ἱδρυθέντος εἰς ἀπόστασιν 1.50 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου, ἀκριβῶς ὑπὸ τὸν καθαιρεθέντα χαλαρὸν ἐγκάρσιον τοῖχον τοῦ ἀνωτέρου στρώματος — εἰς δύο τμήματα, ὀνομασθέντα δωμάτιον 1α καὶ δωμάτιον 1β. Τὸ πάχος τῶν ταφικῶν στρωμάτων ἀμφοτέρων τῶν δωματίων ἦτο 1.10 μ. περίπου.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ δωματίου 1α ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρως σημαντικόν. Ἐνταῦθα ἀνευρέθησαν τεσσαράκοντα ἐννέα συνολικῶς κρανία, κείμενα τὸ ἓν παρὰ ἢ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου (πίν. 178β), ὀλίγα δὲ σποραδικὰ ὀστᾶ. Κατέστη οὕτω φανερὸν ὅτι τὸ δωμάτιον 1α μετὰ τοῦ φράγματος ἐχρησίμευσεν ὡς ὀστεοφυλάκιον διὰ τὰς ἀνακομιδὰς παλαιοτέρων ταφῶν, τῶν ὁποίων διετηρήθησαν καὶ πάλιν κυρίως τὰ κρανία. Ἡ καλὴ διατήρησις τῶν πλείστων τούτων εἶναι ἴσως τεκμήριον τῆς φροντίδος ἡ ὁποία ἐλαμβάνετο κατὰ τὴν ἀπόθεσιν καὶ τὴν ἐπικάλυψίν των διὰ λεπτοῦ στρώματος χώματος.

Ἐνδιαφέροντα ἐπίσης ὑπῆρξαν καὶ τὰ κτερίσματα, κυρίως τὰ ἀγγεῖα (πίν. 181α - β), τὰ ὁποῖα συνώδευσαν τὰς ἀποθέσεις ὁμάδων τινῶν κρανίων κατὰ τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ δωματίου 1α. Οὕτω πλὴν σποραδικῶν τινων θαλασσίων

ὀστρέων, παρὰ μίαν ὁμάδα κρανίων ἀνευρέθησαν τρία μικρὰ ἀγγεῖα, ἤτοι ἓν ταπεινὸν μόνωτον τροπιδωτὸν κύπελλον, ἓν μικκύλον δίωτον πιθοειδὲς ἀγγεῖον καὶ ἓν ἐλαφρῶς σφαιρικὸν μόνωτον κύπελλον, κοσμούμενον διὰ λευκῶν ταινιῶν καὶ ἐγχαράκτου δικτυωτοῦ. Παρὰ μίαν ἑτέραν ὁμάδα κρανίων, κειμένην ὀλίγον βαθύτερον, εὑρέθησαν τρία προσέτι μικρὰ ἀγγεῖα, ἤτοι μία τριφυλλόσχημος πρόχους, κοσμουμένη διὰ συστάδων καθέτων λευκῶν ταινιῶν, ἓν ὑψηλὸν κωνικὸν κύπελλον καὶ ἓν ταπεινὸν τροπιδωτὸν κύπελλον μετὰ βάσεως, προσέτι τέσσαρα μικκύλα εἰδώλια ταύρων καὶ τέλος δύο ρυτὰ ὁμοίως ταύρων (πίν. 182). Τὰ τελευταῖα, τὰ ὁποῖα κοσμοῦνται δι' ἀκιδωτῆς καὶ γραπτῆς διακοσμήσεως εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντα δείγματα πλαστικῆς, ἐνθυμίζοντα τόσον τὰς πρωίμους ἀναλόγους μορφὰς ἐκ τῶν θολωτῶν τάφων τῆς Μεσσαρᾶς [1], ὅσον καὶ τὰ μεταγενέστερα ἀνάλογα δείγματα τῆς Φαιστοῦ [2].

Δωμάτιον 1β

Τὸ μικρόν, ὀρθογωνίου σχήματος δωμάτιον 1β ὡρίσθη πρὸς Βορρᾶν μὲν ὑπὸ τοῦ φράγματος, πρὸς Νότον δὲ ὑπὸ τοίχου προσκεκολλημένου ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τῆς εἰσόδου τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ, ἔχον πρόσβασιν ἀπὸ ΝΑ. Τὸ ταφικὸν στρῶμα τοῦ δωματίου τούτου ἀπετελέσθη ἐξ ἑνὸς πίθου, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποτεθῆ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν, καὶ μιᾶς σαρκοφάγου, ἀποτεθείσης κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου (πίν. 181γ). Ὁ πίθος, τοῦ ὁποίου ἐπίσης ἦλθον εἰς φῶς τεμάχια τοῦ πώματος, ἔφερε καθέτους κυλινδρικὰς λαβὰς εἰς σταυροειδῆ διάταξιν, ἡ δὲ κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος ἔφερε κυλινδρικὰς λαβὰς εἰς τὰ πέρατα τῶν μακρῶν πλευρῶν, τόσον τοῦ σώματος, ὅσον καὶ τοῦ πώματός της, κοσμουμένη προσέτι κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς διὰ πλαστικῶν ταινιῶν καὶ κομβίων. Τόσον ὁ πίθος ὅσον καὶ ἡ σαρκοφάγος εὑρέθησαν σχεδὸν κενοί, δεῖγμα ἴσως τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τῶν νεκρῶν εἰς τὸ παράπλευρον ὀστεοφυλάκιον. Οὕτω ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ἀνευρέθησαν ἐλάχιστα μόνον λείψανα ὀστῶν, ἐντὸς δὲ τοῦ πίθου δύο ὀδόντες, ἓν θαλάσσιον ὄστρεον καί τινα βότσαλα καὶ ἓν ὄστρακον ἀγγείου. Ἀποθέσεις τινὲς ὅμως ἐγένοντο ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων καὶ τοῦ πίθου. Εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν χειλέων τούτων ἀνευρέθησαν τρία κρανία, τὸ ἓν βορείως καὶ τὸ δεύτερον ἀνατολικῶς τοῦ πίθου, τὸ δὲ τρίτον ΝΔ. τῆς σαρκοφάγου. Εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν κρανίων τούτων ἦλθεν εἰς φῶς τὸ μοναδικὸν κτέρισμα τοῦ δωματίου 1β, ἓν λίαν ἐνδιαφέρον ἔργον πλαστικῆς, κορμὸς εἰδωλίου γυναικός, φερούσης τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ στήθους (εἰκ. 183δ).

1. S. Xanthudides, The Vaulted Tombs of Messara, Liverpool 1924, πίν. VII, XXX, XXXVII, LI. Ι. Α. Σακελλαρακης, Θολωτὸς τάφος εἰς Ἅγ. Κύριλλον Μεσσαρᾶς, ΑΑΑ 1, 1968, σ. 51.

2. Σπ. Μαρινατος καὶ M. Hirmer, Κρήτη καὶ μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, Ἀθῆναι 1959, πίν. 19, κάτω.

Δωμάτιον 2

Εἰς τὸ δωμάτιον 2, τὸ κείμενον ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου 1, ἀνεσκάφησαν τρία ἀλλεπάλληλα ταφικὰ στρώματα. Κατὰ τὴν παλαιοτέραν ταφικὴν χρῆσιν τοῦ δωματίου, τοῦτο ἦτο ἀνοικτὸν ἀπὸ Νότου, κατὰ τὰς δύο ὑστερωτέρας ὅμως ἡ πρόσβασίς του εἶχε κλεισθῆ διὰ χαλαροῦ φράγματος ἐκ λίθων, ἱδρυθέντος κατὰ τὴν νοτίαν ἀπόληξιν τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου.

Τὸ ὑστερώτερον τῶν ἀνασκαφέντων ταφικῶν στρωμάτων ἦτο λίαν τεταραγμένον, φαίνεται ὅμως ὅτι περιέλαβε τρεῖς σαρκοφάγους, τεμάχια τῶν ὁποίων ἦλθον εἰς φῶς κατὰ τὴν ΒΑ., τὴν ΒΔ. καὶ τὴν ΝΔ. γωνίαν. Μεταξὺ τῶν τεμαχίων τῆς πρώτης ὁμάδος ἦλθον εἰς φῶς τέσσαρα κρανία. Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ δωματίου ἀνευρέθησαν σποραδικὰ τεμάχια λευκοῦ κονιάματος, θαλάσσιά τινα ὄστρεα καὶ ἓν πεπλατυσμένον περίαπτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος εἰς σχῆμα νήσσης (πίν. 183α).

Ὑπὸ τὸ πρῶτον τοῦτο στρῶμα ἔκειτο δεύτερον, τὸ ὁποῖον περιέλαβε μίαν σαρκοφάγον καὶ δύο πίθους. Ἐκ τούτων ἡ σαρκοφάγος, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποτεθῆ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν ἦτο λίαν κατεστραμμένη, ὡς καὶ ὁ νοτίως ταύτης κείμενος πίθος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου οὐδὲν τεμάχιον ὀστοῦ ἀπεκαλύφθη. Ὁ δεύτερος πίθος ὅμως, ὁ ὁποῖος ἔκειτο ἀνατολικῶς τοῦ πρώτου, εὑρέθη εἰς τὴν θέσιν του σχεδὸν ἀκέραιος, ἐνσφηνωμένος ἐντὸς λίθων, ἔχων τέσσαρας κυλινδρικὰς λαβάς, ὁριζοντίας καὶ καθέτους ἐναλλάξ. Ἐντὸς τούτου ἀνευρέθη ἓν κρανίον, ὡς καὶ ὀστοῦν, ἀνῆκον ἴσως εἰς πτηνόν. Ὑπὸ τὸν πρῶτον πίθον ἦλθεν εἰς φῶς ἓν κρανίον μετά τινων ὀστῶν, νοτιοανατολικῶς δὲ τούτου μία ἀβαθὴς δίωτος λεκάνη καὶ ἓν ἐλεφάντινον ἡμισφαιρικὸν πεπλατυσμένον ἀντικείμενον μετὰ ὀπῆς, διαμ. 0.004 μ. Ὑπὸ τὴν κατεστραμμένην σαρκοφάγον τέλος εὑρέθη ἓν τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, νοτίως τοῦ δευτέρου πίθου μία σιαγὼν καὶ διάσπαρτα εἰς τὸν χῶρον ἓν προσέτι τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ καὶ τεμάχια λευκοῦ κονιάματος.

Τὸ τρίτον καὶ παλαιότερον ταφικὸν στρῶμα τοῦ δωματίου 2 ἀπετελέσθη ἐκ τεσσάρων σαρκοφάγων, ἐπὶ τῆς νοτίας τῶν ὁποίων εἶχεν ἱδρυθῆ τὸ μεταγενέστερον χαλαρὸν φράγμα τοῦ δωματίου, τὸ ὁποῖον καθῃρέθη. Καὶ αἱ τέσσαρες σαρκοφάγοι εἶναι κιβωτιόσχημοι μετ' ἀπεστρογγυλευμένων γωνιῶν, μία δὲ τούτων ἐκοσμήθη διὰ πλαστικοῦ σχοινίου. Ἡ πρώτη τούτων εἶχε τεθῆ κατὰ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου, δύο ἕτεραι νοτίως ταύτης καὶ παραλλήλως πρὸς ἀλλήλας καὶ τοὺς μακροὺς τοίχους τοῦ χώρου, ἡ τετάρτη δ' ἐγκαρσίως καὶ νοτίως τῶν δύο προηγουμένων. Ἅπασαι αἱ σαρκοφάγοι εὑρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των μετὰ τεθραυσμένων πωμάτων, ἐπὶ τοῦ πώματος δὲ τῆς δυτικῆς τούτων ἀνευρέθη ἓν κρανίον. Ἐντὸς τῆς βορείου σαρκοφάγου εἶχον ἀποτεθῆ τρεῖς νεκροὶ εἰς τὴν συνεσταλμένην στάσιν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος εἶχε τὴν κεφαλὴν κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν, ὁ δεύτερος κατὰ τὴν ΒΔ. καὶ ὁ τρίτος κατὰ τὴν ΒΑ. (πίν. 184α). Ἐντὸς τῆς ἀνατολικῆς σαρκοφάγου εἶχον ταφῆ δύο νεκροί,

εἰς τὴν συνεσταλμένην στάσιν, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος εἶχε τὴν κεφαλὴν πρὸς Νότον καὶ τὸ πρόσωπον πρὸς Ἀνατολάς, τὰς δὲ χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ταύτης εὑρέθησαν μόνον τρία θαλάσσια βότσαλα. Αἱ λοιπαὶ δύο σαρκοφάγοι εὑρέθησαν κεναί. Ἐντὸς τῆς δυτικῆς τούτων ἦλθον εἰς φῶς μόνον τρεῖς ὀδόντες καὶ μικρότατον τεμάχιον ὀστοῦ, ὑπὸ ταύτην δὲ ὀστοῦν ζῴου. Τέλος ἐντὸς τῆς νοτίας εὑρέθησαν μόνον θαλάσσιά τινα ὄστρεα καὶ βότσαλα.

Πλὴν τοῦ ἀνωτέρω ἀναφερθέντος κρανίου, τοῦ ἀποτεθέντος ἐπὶ τοῦ πώματος τῆς δυτικῆς σαρκοφάγου, ταφαὶ καὶ ἀποθέσεις νεκρῶν ἐγένοντο καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων. Οὕτω εἰς τὸν στενὸν χῶρον μεταξὺ τῆς βορείου σαρκοφάγου καὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου εὑρέθησαν πέντε κρανία καὶ ὀλίγα ὀστᾶ, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς ἀνακομιδάς, ὡς καὶ ὀλίγα θαλάσσια ὄστρεα καὶ τεμάχια κονιάματος. Κατὰ τὴν νοτίαν ἀπόληξιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου εὑρέθησαν δύο προσέτι κρανία, τὸ ἓν τῶν ὁποίων ἀνῆκεν εἰς ἐκτερισμένην ταφήν. Τὰ κτερίσματα τῆς ταφῆς ταύτης ἦσαν μία πεπλατυσμένη θηριομορφικὴ σφραγὶς ἐξ ἐλεφαντόδοντος (πίν. 177α), φέρουσα κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν ἓξ κυκλικὰς βαθύνσεις, μία παραλληλεπίπεδος ψῆφος ἐκ στεατίτου, ἓν ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ καὶ δύο θαλάσσια ὄστρεα. Τέλος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀπόληξιν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἦλθεν εἰς φῶς τεμάχιον ἐκ τοῦ ποδὸς πιθανῶς εἰδωλίου ζῴου, νοτιώτερον δὲ περίαπτον ἐκ στεατίτου εἰς σχῆμα ποδός (πίν. 183β).

Χῶρος νοτίως τοῦ δωματίου 2

Νοτίως τῶν ἀπολήξεων τῶν δύο μακρῶν τοίχων τοῦ δωματίου 2 ἀνεσκάφη ἀνοικτὸς χῶρος, περιοριζόμενος μόνον κατὰ τὸ νότιον τμῆμα ὑπὸ τῆς πρὸς Ἀνατολὰς συνεχείας τοῦ νοτίου τοίχου τῆς εἰσόδου τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ. Τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ χώρου τούτου κατελήφθη ὑπὸ πλακοστρώτου, τὸ ὁποῖον εἰσχωρεῖ περαιτέρω πρὸς Ἀνατολάς. Κατὰ τὸ νότιον τμῆμα καὶ ἔμπροσθεν μιᾶς μικρᾶς κόγχης κατὰ τὸν νότιον τοῖχον, ἀνευρέθη μικρῶν διαστάσεων ὀρθογώνιος λάκκος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν συνολικῶς ἑπτὰ κρανία μετὰ μακρῶν ὀστῶν, ἓν μικκύλον δίωτον πιθοειδὲς ἀγγεῖον καὶ ἕνδεκα θαλάσσια ὄστρεα.

Χῶρος ΝΑ. τοῦ δωματίου 2

Ὁ χῶρος ΝΑ. τοῦ δωματίου 2, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε καὶ τὸ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ὅριον τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου, δὲν ἠρευνήθη ὁλοκληρωτικῶς. Παρὰ τὴν ἐλλιπῆ ἔρευναν ὅμως ἦλθον εἰς φῶς κατὰ μὲν τὸ βόρειον τμῆμα ἓν πλακόστρωτον κεκλιμένον ἐπίπεδον, οἱονεὶ βαθμιδωτόν, κατὰ δὲ τὸ νό-

τιον ἓν περαιτέρω ταφικὸν δωμάτιον, τὰ ὅρια τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι σαφῆ. Καὶ κατὰ μὲν τὸ βόρειον τμῆμα καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς κεκλιμένου δαπέδου ἀνευρέθησαν σποραδικὰ ὀστᾶ καὶ θαλάσσια βότσαλα, ὡς καὶ μικκύλον εἰδώλιον ταύρου, ἐλλιπὲς κατὰ τμῆμα τοῦ ἀριστεροῦ προσθίου ποδός, ἀνατολικώτερον δὲ μία κατεστραμμένη ταφὴ εἰς τὴν συνεσταλμένην στάσιν, ἐκτερισμένη διὰ τριῶν θαλασσίων ὀστρέων. Κατὰ δὲ τὸ νότιον δωμάτιον ἦλθον εἰς φῶς εἰς μὲν τὴν ΝΔ. γωνίαν μία σαρκοφάγος, εἰς δὲ τὴν ΒΔ. σωρὸς ὀστῶν. Ἡ σαρκοφάγος, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, μετ' ἀπεστρογγυλευμένων γωνιῶν, ἔχουσα καθέτους κυλινδρικὰς λαβὰς καὶ πλαστικὴν διακόσμησιν, ἐτέθη ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Αὕτη περιεῖχε δύο νεκρούς, τὸ κρανίον τοῦ ἑνὸς τῶν ὁποίων ἔκειτο κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν, τοῦ δ' ἑτέρου κατὰ τὴν ΒΑ., καί τινα θαλάσσια ὄστρεα. Ὁ σωρὸς τῶν ὀστῶν περιέλαβεν ἓξ ταφάς, ὡς κατεδείχθη διὰ τῆς ἀνευρέσεως ἰσαρίθμων κρανίων (πίν. 184β). Εἷς τοὐλάχιστον τῶν νεκρῶν εἶχε ταφῇ εἰς συνεσταλμένην στάσιν ἐντὸς λίαν κατεστραμμένης σαρκοφάγου. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἓν τῶν μηριαίων ὀστῶν τῶν κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνευρεθέντων σκελετῶν ἔχει μῆκος 0.44 μ. Ἓν μόνον ἀγγεῖον ἦλθεν εἰς φῶς ἐνταῦθα, μικκύλη τις σφαιρικὴ πρόχους, κοσμουμένη διὰ πλαστικῆς ἐκ τεσσάρων κομβίων καὶ γραπτῆς διακοσμήσεως. Τέλος διάσπαρτα εἰς τὸν χῶρον εὑρέθησαν θαλάσσιά τινα ὄστρεα καὶ ὀστᾶ, ΒΔ. τοῦ σωροῦ τεμάχια ἀβαθοῦς λεκάνης καὶ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ χώρου ὀδόντες ζῴου. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ σωρὸς τῶν ὀστῶν ἔκειτο ἐπὶ πλακοστρώτου, χωροῦντος περαιτέρω πρὸς Δυσμάς, ὡς ἤδη ἐσημειώθη ἀνωτέρω. Τὸ δυτικὸν ὅριον τοῦ δωματίου ἐκλείετο διὰ μεταγενεστέρου χαλαροῦ φράγματος, τὸ ὁποῖον καθῃρέθη.

ΤΑΦΙΚΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ 13

Ὑπὸ τὰ δωμάτια 1 καὶ 2 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 9 ἦλθον εἰς φῶς τοῖχοι τινές, ἀνήκοντες εἰς παλαιότερον τούτου ταφικὸν κτήριον, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη ταφικὸν κτήριον 13. Εἷς τοῖχος τοῦ κτηρίου τούτου βαίνει ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, κείμενος ἐν μέρει ὑπὸ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου 1 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 9, ὁ δ' ἕτερος καθέτως πρὸς τὸν πρῶτον ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολάς, ὑπὸ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου 1, παρακολουθούμενος καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ δωματίου 2. Εἶναι ἀξιοσημείωτος ἡ ἐπισήμανσις ἐνταῦθα στρώματος χαλίκων — ὡς καὶ εἰς τὸ δάπεδον τῆς θόλου τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ[1] — ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐγένοντο καὶ τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα εὑρήματα.

Οὕτω βορείως τοῦ δευτέρου τοίχου καὶ κατὰ τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ δωματίου 1 ἦλθον εἰς φῶς κορμὸς πηλίνου εἰδωλίου (πίν. 183γ), ὀκτὼ τεμάχια λεπίδων

1. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1972.

καὶ ἓν ἀπολεπίσματος ὀψιανοῦ, τεμάχια ὀστεΐνου ἀντικειμένου μετὰ ὀπῆς καὶ τεμάχιον κέρατος ζῴου, νοτίως δὲ τοῦ τοίχου ἓν σταγονόσχημον περίαπτον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, ὅμοιον τῶν ἐντὸς τῆς παραπλεύρου θόλου εὑρεθέντων. Τέλος εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα καὶ ἐντὸς τοῦ παραπλεύρως κειμένου δωματίου 2 ἦλθον εἰς φῶς μικρά τινα ὀστᾶ, ἀνήκοντα ἴσως εἰς παιδικὴν ταφήν, παρὰ τὰ ὁποῖα καὶ κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ δωματίου 2 εὑρέθησαν ὀκτὼ θαλάσσια ὄστρεα καὶ χρυσοῦν ἔλασμα εἰς σχῆμα πτηνοῦ, κοσμούμενον διὰ τῆς λεγομένης ἐκκρούστου τεχνικῆς (πίν. 177γ), κατὰ δὲ τὸ ἀνατολικὸν ἓν τεμάχιον λεπίδος καὶ ἓν ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ. Ὑπὸ τὸ στρῶμα τοῦτο εἰς τὰ δωμάτια 1 καὶ 2 ἀνεφάνη ὁ φυσικὸς βράχος.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφικὴ περίοδος τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ μοναδικὸν διὰ τὴν Κρήτην μινωικὸν νεκροταφεῖον τῶν Ἀρχανῶν, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη, ὡς γνωστόν, διὰ τὴν ταφὴν καὶ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη, ὑπῆρξε καὶ πάλιν λίαν ἀποδοτική. Συνεπληρώθη ἡ ἀποκάλυψις δύο γνωστῶν ταφικῶν κτηρίων, τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6 καὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 5, κυρίως δὲ τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ, συνεχίσθη περαιτέρω ἡ ἀνασκαφὴ ἑτέρων γνωστῶν κτηρίων, ὡς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 9, ἀπεκαλύφθησαν τέλος δύο νέα ταφικὰ κτήρια, τὰ ὑπ' ἀριθ. 12 καὶ 13. Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ταφικῶν κτηρίων εἰς Φουρνὶ ἀνῆλθεν οὕτω εἰς 13, γεγονὸς ἄνευ παραλλήλου εἰς Κρήτην· ἐπίσης ἀμάρτυρος διὰ τὴν νῆσον καὶ διὰ τὸν αἰγαιακὸν χῶρον γενικώτερον εἶναι ἡ καταπληκτικὴ πρώιμος συγκρότησις τοῦ νεκροταφείου, ἡ ὁποία κατέστη ἐφέτος πλέον ἐμφανής, διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν κεκλιμένων δαπέδων καὶ τῶν κλιμάκων. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1973 ἐπλουτίσθησαν περαιτέρω αἱ γνώσεις μας διὰ τὴν μελέτην τῶν ταφικῶν ἐθίμων, τῶν πρωίμων ἰδίᾳ χρόνων τῆς Κρήτης. Τέλος τὰ σημαντικώτατα κτερίσματα, τὰ ὁποῖα ἦλθον εἰς φῶς, ἐπλούτισαν καὶ πάλιν τὰς συλλογὰς τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ

19. ΙΕΡΟΝ ΕΡΜΟΥ ΚΑΙ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΕΙΣ ΣΥΜΗΝ ΒΙΑΝΝΟΥ

(Παρένθ. πίν. Ι΄ καὶ πίν. 185 - 207)

Διὰ σημαντικῆς χορηγίας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ προσθέτου οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Δημοσίου ἐπραγματοποιήθη διὰ δεύτερον ἔτος ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διαρκείας 50 ἡμερῶν εἰς τὸ σημαντικώτατον ἱερὸν τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης εἰς Κάτω Σύμην Βιάννου[1]. Ἡ ἀπόπειρα συλήσεως τοῦ ἱεροῦ ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος μᾶς ὑπεχρέωσε νὰ ἐρευνήσωμεν ἔκτασιν ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέραν. Ἡ ἐρευνηθεῖσα ἔκτασις ἐχωρίσθη εἰς ὀρθογώνια, διαστάσεων 4.50 × 4 μ., τὰ ὁποῖα προσδιωρίσαμεν διὰ τῶν γραμμάτων τῆς ἀλφαβήτου (παρένθ. πίν. Ι΄, πίν. 185α).

Ἀνεσκάφη κατ' ἀρχὴν ὁ νοτίως τοῦ βωμοῦ χῶρος, ἐκτάσεως 200 τ.μ. Ἡ ἐπίχωσις εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν ἔχει μικρὸν πάχος, λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς μακροχρονίου καλλιεργείας. Εἰς βάθος 0.10 - 0.20 μ. ἐφάνη μία συνεχής, ἀλλὰ ἀκανόνιστος στρῶσις ἀδρῶν καὶ διαφόρων μεγεθῶν λίθων. Προσεκτικὸς καθαρισμὸς ἔδειξεν ὅτι πρόκειται διὰ λείψανα ἀνδήρων. Ἀπεκαλύφθησαν τρία ἐν μέρει σῳζόμενα ἄνδηρα (παρένθ. πίν. Ι΄, προσδιοριζόμενα διὰ τῶν λατινικῶν ἀριθμῶν I - III) ἔχοντα κλιμακωτὴν διάταξιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον καὶ λοξὴν κατεύθυνσιν ὡς πρὸς τὸν βωμόν. Τὰ ἄνδηρα συνίστανται ἐξ ἐπαλλήλων ἀδρῶν προχείρως τοποθετημένων λίθων, πλὴν τῆς πρὸς Νότον ὄψεώς των, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ ὁμοίους λίθους κανονικῶς τοποθετημένους (πίν. 185β). Τὸ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθὲν μῆκός των εἶναι 15.00, 18.50 καὶ 3.70 μ. ἀντιστοίχως ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Τὸ σῳζόμενον ὕψος των δὲν εἶναι καὶ τὸ ἀρχικόν, διότι ἔχουν καταστραφῆ εἰς πολλὰ σημεῖα.

Τὰ ἄνδηρα προεκτείνονται πιθανώτατα καὶ εἰς τὸν ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ χῶρον, τοῦ ὁποίου ἠρευνήθη ἔκτασις 150 τ.μ. Ἡ ἔρευνα εἰς τὴν ἔκτασιν αὐτὴν καὶ εἰς ὅσα σημεῖα εὕρομεν στρῶσιν ἀδρῶν λίθων, ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν ἀνδήρων τῶν ἀποκαλυφθέντων νοτίως τοῦ βωμοῦ, ἦτο ἐπιφανειακή (πίν. 186α - β). Δὲν ἐπροχωρήσαμεν εἰς βάθος, διότι τὰ τυχὸν ὑπάρχοντα κάτωθεν τῶν λίθων ἀναθήματα δὲν διέτρεχον κίνδυνον συλήσεως ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων. Εἰς ὅσα ὅμως σημεῖα δὲν ὑπῆρχον λίθοι, ἐντὸς δηλαδὴ τῶν ὀρθογωνίων Ε, Ι,

---

1. Διὰ τὴν κατὰ τὸ 1972 ἔρευναν βλ. Α. ΛΕΜΠΕΣΗ, ΑΑΑ 4, 1975, σ. 104 κέ. Τῆς ἰδίας: ΠΑΕ 1972, σ. 193 κέ.

Λ καὶ Δ ἐπροχώρησεν ἡ ἔρευνα εἰς βάθος. Ἐντὸς τῶν δύο πρώτων ὀρθογωνίων (Ε καὶ Ι) τὸ χῶμα καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ βάθος ἦτο ἀμμῶδες μετὰ διασπάρτων λίθων διαβεβρωμένων ἐκ τῆς ὑγρασίας. Ἡ σύστασις τοῦ χώματος, ἡ ἀνάμειξις τῆς κεραμεικῆς — ρωμαϊκῶν χρόνων, ἑλληνικῶν καὶ προϊστορικῶν — τὰ διαφόρων ἐποχῶν χαλκᾶ καὶ πήλινα ἀναθήματα καὶ τὰ πολλὰ κελύφη καρκίνων ὑποδηλώνουν τὴν διέλευσιν ὕδατος, προφανῶς ἐκ τῆς παρακειμένης πηγῆς[1]. Ὁ χῶρος τῶν ὀρθογωνίων Ε καὶ Ι ἀποτελεῖ πιθανῶς τὸ πρὸς ΒΑ. ὅριον τῶν πρὸ τοῦ βωμοῦ ἐκτεινομένων ἀνδήρων. Τὸ πρὸς τὰ ΝΑ. ὅριόν των εὑρίσκεται μᾶλλον ἐντὸς τοῦ ὀρθογωνίου Λ. Καὶ τοῦτο διότι ἀπεκαλύφθη πρόσοψις τοίχου, ὕψους 1.28 μ., ἡ ὁποία εἶναι πιθανῶς πρόσοψις ἀνδήρου καὶ μάλιστα τοῦ πρὸς Ἀνατολὰς συνεχιζομένου ἀνδήρου ΙΙΙ. Τὸ μέγα ὕψος τοῦ ἀνδήρου εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δικαιολογεῖται ἐκ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους. Εἰς ἄλλα σημεῖα τὸ αὐτὸ ἄνδηρον δύναται νὰ εἶναι χαμηλότερον, ὡς καὶ τὰ δύο ἄλλα ἄνδηρα (Ι καὶ ΙΙ), τὰ ὁποῖα δὲν θὰ εἶχον ὕψος μεγαλύτερον τοῦ ὕψους τῆς βαθμίδος τοῦ βωμοῦ.

Ἐντὸς τοῦ ὀρθογωνίου Λ ὑπάρχει εἰς ἀπόστασιν 1.50 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ ἀνδήρου ΙΙΙ διπλοῦν τοιχίον, σῳζομένου ὕψους 0.40 μ. (πίν. 187α), τὸ ὁποῖον εὕρομεν καὶ ἐντὸς τοῦ ὀρθογωνίου Δ ἡμικατεστραμμένον (παρένθ. πίν. Ι΄). Ἴσως πρόκειται δι' ὀχετὸν ὕδατος, ἀνάλογον πρὸς τὸν τοῦ Καβειρίου εἰς Σαμοθρᾴκην καὶ Βοιωτίαν. Διὰ τὴν ἐξαγωγὴν ὅμως βεβαίου συμπεράσματος εἶναι ἀναγκαία ἡ ἐπέκτασις τῆς ἐρεύνης πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Νότον, δεδομένου ὅτι εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν εἶχεν ἀνοιχθῆ ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων λάκκος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν χωρικῶν. Ἀναγκαία εἶναι ἐπίσης ἡ συνέχισις τῆς εἰς βάθος ἐρεύνης καὶ ἐντὸς τῶν ὀρθογωνίων, τὰ ὁποῖα περιέχουν τὴν στρῶσιν τῶν ἁδρῶν λίθων, ἤτοι τῶν Α - Γ, Ζ - Η καὶ Κ (πίν. 186β, 187α), διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ ἐκτεινομένων ἀνδήρων (παρένθ. πίν. Ι΄, ὅπου συμβατικῶς δηλοῦται ἡ ἔκτασίς των).

Διὰ τὰ ἄνδηρα Ι - ΙΙΙ, τὰ εὑρισκόμενα νοτίως τοῦ βωμοῦ, διεπιστώθη, παρὰ τὴν διαταραχὴν τῶν στρωμάτων, ὅτι ἔκειντο κάτωθεν ἑνὸς στρώματος καστανοῦ καὶ χαλικώδους χώματος, πάχους 0.20 - 0.45 μ. κατὰ τόπους, τὸ ὁποῖον περιεῖχε πολλὰ θραύσματα κεράμων καὶ ἀρκετὰ τμήματα ἑλληνιστικῶν κυρίως εἰδωλίων. Σποραδικῶς εὑρίσκονται καὶ ἀναθήματα παλαιοτέρων ἐποχῶν. Πιστεύομεν ὅτι τὸ στρῶμα τοῦτο χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος ἕως καὶ τῆς ὑστέρας ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ ὅτι ἡ παρουσία τῶν παλαιοτέρων εὑρημάτων ὀφείλεται εἰς τὴν διαταραχὴν τῶν στρωμάτων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας προεκάλεσεν ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ διάνοιξις τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ.

---

1. Ἡ πλουσία πηγὴ ὕδατος εὑρίσκεται 10 μ. περίπου ΒΑ. τοῦ ἀνασκαφέντος κατὰ τὸ 1972 χώρου.

Κάτωθεν τοῦ πρώτου αὐτοῦ στρώματος τὸ χῶμα εἶχε μαῦρο χρῶμα, ἦτο λιπαρὸν καὶ περιεῖχε πάρα πολλὰ ὀστᾶ ζῴων. Τοῦτο ἐκάλυπτε τοὺς λίθους τῶν ἀνδήρων, εὑρίσκετο μεταξὺ τῶν λίθων καὶ συνεχίζετο εἰς βάθος ὡς καὶ οἱ λίθοι. Τὰ ἀναθήματα, χαλκᾶ καὶ πήλινα, εὑρίσκοντο ἐντὸς τούτου τοῦ στρώματος, τὸ ὁποῖον εἶναι στρῶμα θυσιῶν, χρονολογούμενον ἀπὸ τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς ἕως καὶ τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος. Διὰ νὰ ἀποφευχθῇ ὁ κίνδυνος συλήσεως πολλῶν ἐκ τῶν ἀναθημάτων ἠναγκάσθημεν νὰ ἀφαιρέσωμεν πολλοὺς λίθους τῶν ἀνδήρων πρὸ τῆς σχεδιάσεώς των. Ὡς ἐκ τούτου ἡ παρεχομένη εἰς τὸν παρένθ. πίν. Γ' εἰκὼν τῶν ἀνδήρων εἶναι ἐλλιπής, διότι παρουσιάζονται εἰς τὰς συνεχεῖς στρώσεις των κενά. Ἐλλιπεστέρα εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνδήρου Ι εἰς τὸν ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ χῶρον, ὁ ὁποῖος ἠρευνήθη εἰς βάθος τὸ παρελθὸν ἔτος, ὅτε δὲν ἐγνωρίζομεν τὸν προορισμὸν τῶν ἁδρῶν εἰς συνεχῆ στρῶσιν παρουσιαζομένων λίθων. Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι τὸ ἄνδηρον Ι ἐξετείνετο πρὸς Βορρᾶν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τὴν εὑρισκομένην ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ καὶ ὅτι τὸ ὕψος του θὰ ἔφθανεν ἕως τὸ κατώτερον σημεῖον τῆς βαθμίδος τοῦ βωμοῦ (πίν. 187β). Οὕτω ἀποκαθίσταται ὀργανικὴ ἑνότης μεταξὺ τῶν τμημάτων τῶν ἀνδήρων τῶν εὑρισκομένων νοτίως τοῦ βωμοῦ καὶ τῶν τμημάτων τῶν εὑρισκομένων ἀνατολικῶς τούτου, τὰ ὁποῖα δὲν ἠρευνήθησαν εἰσέτι εἰς βάθος.

Ἐκ τῶν ἀναθημάτων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὰ νοτίως τοῦ βωμοῦ ἄνδηρα, δίδομεν ὀλίγα χαρακτηριστικὰ παραδείγματα:

— Δύο τμήματα χαλκοῦ τρίποδος, κυπριακοῦ τύπου, μετὰ παραστάσεως δύο γρυπῶν ἑκατέρωθεν ἐσχηματοποιημένου δένδρου (πίν. 188α). Τὴν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διασπορὰν τῶν ἀναθημάτων ἀποδεικνύει τρίτον τμῆμα ἐκ τοῦ ἰδίου τρίποδος συγκολληθέν, τὸ ὁποῖον εἶχεν εὑρεθῇ τὸ 1972 εἰς τὸ ἀνατολικὸν ὅριον τοῦ τότε ἀνασκαφέντος χώρου.

— Χαλκοῦν ἰθυφαλλικὸν εἰδώλιον, ὕψους 0.074 μ. (πίν. 188β), τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰῶνος προσηλούμενον ἐπὶ ἐπιφανείας, ὡς δεικνύει ἡ κάτωθεν τοῦ στήθους διαμπερὴς ὀπὴ καὶ ὁ ἐπίπεδος σχηματισμὸς τῆς ράχεως. Εἰς τὰς προτεταμένας ἄκρας χεῖρας θὰ ἐκράτει ἀντικείμενα, σύμβολα ἴσως τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως τοῦ εἰδωλίου.

— Δύο χαλκᾶ ἐλάσματα τοῦ 7ου αἰῶνος, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν ἓν παριστάνει ἀναθέτην προσκομίζοντα αἴγαγρον (πίν. 189α), τὸ δ' ἕτερον τοξότην εἰς τὸ *ἐν γούνασι* σχῆμα (πίν. 189β).

— Ἐκ τοῦ πρώτου ἀνδήρου (Ι) προέρχονται τὰ ἀπεικονιζόμενα τρία χαλκᾶ ζῴδια (πίν. 190α - β, 191α) τοῦ 7ου αἰῶνος καὶ τῆς ὑστέρας γεωμετρικῆς ἐποχῆς, ἐνῷ ἐκ τοῦ χώρου τοῦ δευτέρου ἀνδήρου (ΙΙ) προέρχονται δύο εἰσέτι παραδείγματα χαλκῶν ζῳδίων (πίν. 192β) ἀποκαλύπτοντα πλουσίαν τυπολογίαν.

— Εἰς τὸ δυτικὸν ἀποκαλυφθὲν ἄκρον τοῦ ἀνδήρου Ι, ἀλλὰ ἐντὸς ἀναμείκτου στρώματος εὑρέθη χαλκῆ ἐνεπίγραφος λαβὴ ἀγγείου τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, διαμ. ἐξωτερικῆς 0.063 μ. (πίν. 193γ), ἡ ὁποία δίδει τὸ ὄνομα τοῦ χαλκοπλάστου καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀναθέτου: *ΔΑΜΟΘΕΤΟΣ ΕΠΟΕ ΣΟΔΑΤΑΛΗΣ*[1]. Ἐξ ἀναμείκτων στρωμάτων προῆλθον καὶ ἄλλαι ἀρχαϊκαὶ ἐπιγραφαί, ἀναγεγραμμέναι ἐπὶ θραυσμάτων χαλκῶν ἐλασμάτων κακῆς διατηρήσεως.

Ἄξια μνείας εἶναι ὡραῖον πήλινον μεσοδαιδαλικὸν προσωπεῖον (πίν. 193α) καὶ κνήμη χαλκοῦ ἀνδρικοῦ εἰδωλίου, μήκους 0.065 μ., τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ ὀρθογωνίου Ε. Τὸ μέγεθος τῆς κνήμης προϋποθέτει εἰδώλιον κατά τι μεγαλύτερον τῶν 0.25 μ., δηλαδὴ πολὺ μεγαλύτερον ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἕως σήμερον ὁμοίας τεχνικῆς εἰδώλια, τὰ ὁποῖα ἔχουν εὑρεθῆ εἰς τὴν Κρήτην.

Ἐκτὸς τῶν πολυπληθῶν ἀναθημάτων τῶν ἀναλόγων πρὸς τὰ εὑρεθέντα καὶ κατὰ τὸ 1972, ἤτοι τῶν πρωίμων πηλίνων εἰδωλίων ἀνθρωπίνων μορφῶν, τῶν πηλίνων ἀναγλύφων δαιδαλικῶν πλακιδίων, τῶν πηλίνων ζῳδίων, τῶν χαλκῶν τμημάτων ἀσπίδων τοῦ τύπου τοῦ Ἰδαίου ἄντρου καὶ τῶν ὁμοίου τύπου τμημάτων χαλκῶν τριπόδων, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν σῴζει τὴν παράστασιν Χιμαίρας, ἢ τῶν χαλκῶν ἀναθηματικῶν ἀσπιδίων καὶ τῶν μικρῶν χαλκῶν τραπεζιοσχήμων καὶ ὀρθογωνίων ἐλασμάτων, κοσμουμένων διὰ σφυρηλάτων μαστοειδῶν ἀποφύσεων, ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τρία εἰσέτι ἀναθήματα:

— Μικρὸν χαλκοῦν εἰδώλιον πολεμιστοῦ (ὕψους 0.066 μ.) μετ' ἀσπίδος, δόρατος καὶ κράνους, κοσμουμένου διὰ μεγάλου δίσκου. Τὸ εἰδώλιον εὑρέθη ἐντὸς διατεταραγμένου στρώματος ἐπὶ τοῦ μικροῦ ἑλληνιστικοῦ ναοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἀναφερθῶμεν κατωτέρω. Βασιζόμενοι εἰς τὸν ρυθμόν του δυνάμεθα νὰ τὸ χρονολογήσωμεν εἰς τὴν πρωτογεωμετρικὴν ἐποχήν.

— Χαλκοῦν εἰδώλιον γυμνοῦ ἀνδρός, τοῦ ὁποίου ἐλλείπει ὁ κάτω κορμὸς καὶ τὰ σκέλη (σωζ. ὕψους 0.0535 μ.). Ἀποτελεῖ θαυμάσιον ἔργον τοῦ κρητικοῦ ἐργαστηρίου τῆς μεσοδαιδαλικῆς ἢ τῶν ἀρχῶν τῆς ὑστέρας δαιδαλικῆς περιόδου καὶ μοναδικὸν παράδειγμα σαφοῦς ἐπιδράσεως τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης ὡς πρὸς τὰς ἐπὶ μέρους πλαστικὰς μορφὰς τοῦ κρανίου καὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς κόμης. Εὑρέθη κατὰ τὸ συνεχισθὲν καὶ ἐφέτος κοσκίνισμα τῶν χωμάτων τῶν ἐξαχθέντων ὑπὸ τοῦ προωθητῆρος ἐκ τοῦ χώρου τοῦ βωμοῦ, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου ἠνοίχθη ἡ ἀγροτικὴ ὁδός.

— Τῆς ἰδίας προελεύσεως εἶναι καὶ μικρότατον εἰδώλιον γυναικός (ὕψους 0.041 μ.) ἐκ μέλανος στεατίτου, καθημένης ἐπὶ κυβοσχήμου θρόνου. Τοῦτο χρονολογοῦμεν εἰς τὸν 7ον αἰῶνα. Ἡ κακὴ διατήρησις τοῦ προσώπου δὲν ἐπιτρέπει ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν.

---

1. Διὰ τὸ ὄνομα *Δαμόθετος:* Ditt. Or. 113,$_2$ καὶ F. Bechtel, Die historischen Personennamen..., Halle 1917, σ. 514.

Ἡ καταστροφὴ τῶν νοτίως τοῦ ναοῦ ἀνδήρων καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ ἀνδήρου III ἐπέτρεψε τὴν εἰς βάθος ἔρευναν ἐντὸς τῶν ὀρθογωνίων Ξ, Π, Σ καὶ Υ (παρένθ. πίν. Ι΄). Διεπιστώθη ὅτι τὰ ἄνδηρα εἶχον θεμελιωθῆ ἐντὸς προϋπάρχοντος στρώματος πυρᾶς τῆς ΥΜ ΙΙΙΒ - Γ φάσεως, πάχους 0.40 μ. (πίν. 194α). Τοῦτο εἶναι στρῶμα θυσιῶν καὶ ἔχει σύστασιν ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ στρώματος τῶν θυσιῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Λόγῳ ὅμως τῆς κατασκευῆς τῶν ἑλληνικῶν χρόνων ἀνδήρων καὶ τῆς μικρᾶς σχετικῶς ἐπιχώσεως ἔχουν διαταραχθῆ τὰ στρώματα καὶ δὲν διακρίνεται στρωματογραφικῶς ἡ ΥΜ ΙΙΙΒ φάσις ἀπὸ τῆς ΥΜ ΙΙΙΓ, ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεύεται μὲ χαρακτηριστικὰ καὶ καλῆς ποιότητος δείγματα (πίν. 196α-β).

Ἐκ τοῦ στρώματος αὐτοῦ προέρχονται πάρα πολλὰ θραύσματα μεγάλων τροχηλάτων εἰδωλίων βοῶν, τῶν ὁποίων ἡ διακόσμησις εἶναι περισσότερον ἐσχηματοποιημένη ἀπὸ τὴν κόσμησιν τῶν ὁμοίων ζῳδίων τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ χρονολογουμένων εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΙΒ φάσιν. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι μεγαλύτερα τῶν γνωστῶν παραδειγμάτων. Ἓν μάλιστα φθάνει τὸ μῆκος τοῦ 1 μ. καὶ θὰ εἶχεν ὕψος 0.50 μ. τοὐλάχιστον [1].

Πλὴν τῶν πηλίνων εὑρέθησαν καὶ πολλὰ χαλκᾶ ζῴδια, ἀναλόγου πρὸς τὰ πήλινα τύπου, ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ρύγχους, τὴν θέσιν τῆς φερομένης εἰς τὸν ἕνα ρώθωνα γλώσσης καὶ τὴν θέσιν τῆς ἑλισσομένης ἐπὶ τοῦ σώματος οὐρᾶς (πίν. 191β).

Μέγας εἶναι ἐπίσης καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν τμημάτων τῶν λατρευτικῶν σωλήνων, ἐνῷ μία φακοειδὴς σφραγὶς ἐξ ὀφείτου μὲ παράστασιν γυναικείας μορφῆς [2], ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας εἰκονίζεται ἀνὰ εἷς ἐσχηματοποιημένος ἰχθύς, ἂν καὶ εὑρέθη κατὰ τὸ κοσκίνισμα τῶν χωμάτων, πιθανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ αὐτοῦ στρώματος.

Ἀπροσδόκητος ὑπῆρξεν ἡ διαπίστωσις τῆς παρουσίας ἀνδήρου εἰς τὸ ὀρθογώνιον Σ ἐντὸς τοῦ ΥΜ ΙΙΙ στρώματος τῆς πυρᾶς (ἄνδηρον III$_{Α}$, παρένθ. πίν. Ι΄ καὶ πίν. 194β). Τὸ ἄνδηρον εὑρίσκεται εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῶν ἑλληνικῶν χρόνων ἀνδήρων καὶ ἔχει διαφορετικὸν προσανατολισμόν. Διαπιστοῦται οὕτω διὰ πρώτην φορὰν ὄχι μόνον ἡ συνέχεια τῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων τελετουργιῶν ὁλοκαυτώσεως καὶ ἀναθέσεως ἐντὸς τῆς πυρᾶς «ταμάτων» ἀπὸ τῆς ΥΜ ΙΙΙΒ φάσεως ἕως καὶ τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπὶ αἰῶνας ἐπιβίωσις τῆς ἰδίας ὀργανώσεως τοῦ χώρου πέριξ τοῦ κέντρου τῆς λατρείας. Κέντρον τῶν ὡς ἄνω τελετουργιῶν κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς χρό-

1. Πρβ. ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τὸ ἐκ τοῦ ΜΜ ἱεροῦ κορυφῆς εἰς Μαζᾶ εἰδώλιον: Ν. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, Κρητ. Χρον. 5, 1951, σ. 112.

2. Διὰ τὴν μορφὴν καὶ τὴν χρονολόγησιν πρβ. Corpus MS XII,$_{I}$, ἀρ. 281 καὶ VII,$_{II}$, ἀρ. 199. Διὰ τὸ θέμα πρβ. παράστασιν σφραγῖδος Μ. Ἡρ. ἀρ. 944: Στ. Αλεξιου, Ἡ μινωικὴ θεὰ μεθ' ὑψωμένων χειρῶν, Ἡράκλειον Κρήτης 1958, σ. 233, πίν. 12,$_{6}$.

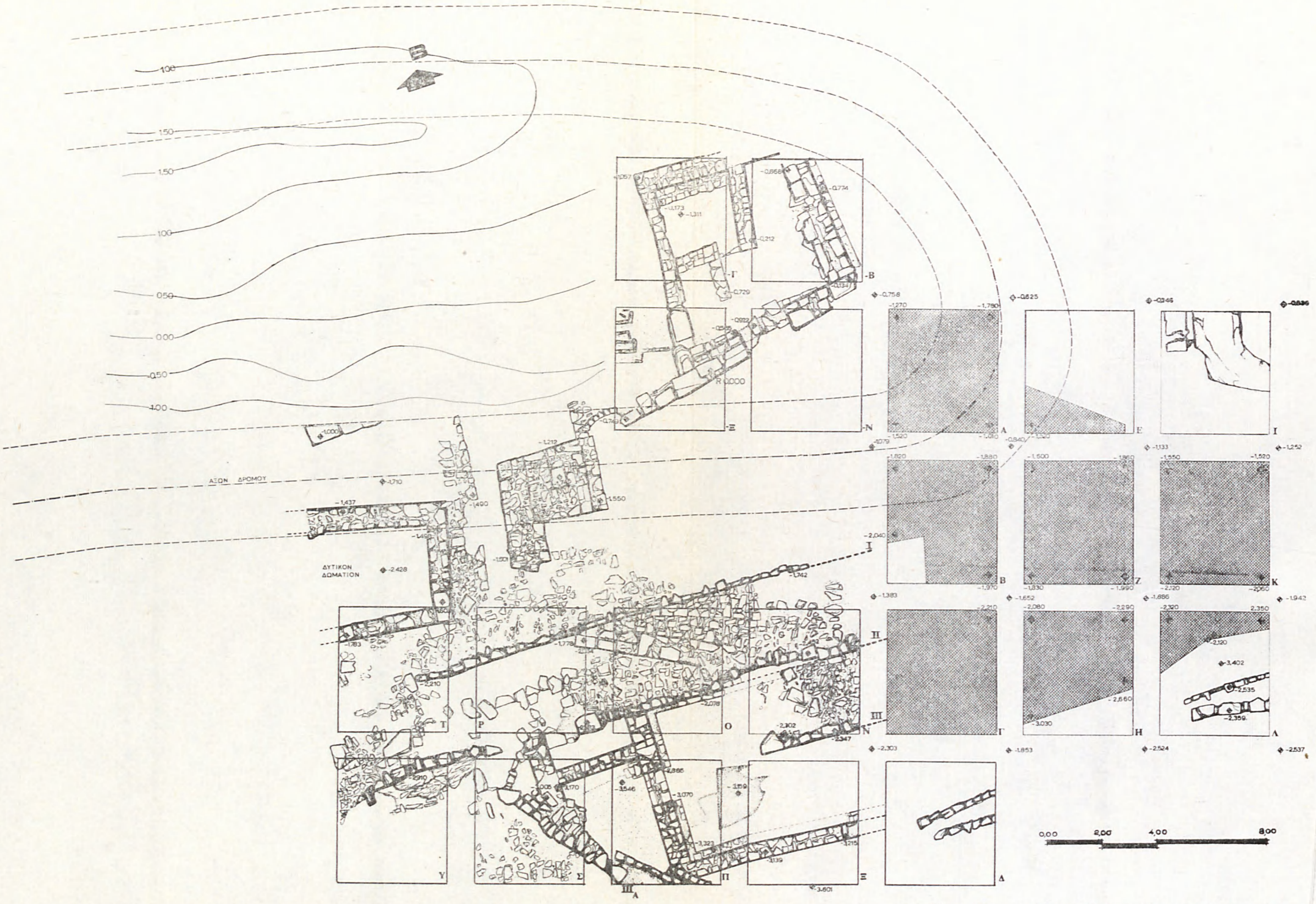

'Αρχιτέκτων : ΧΡΥΣΗ ΤΖΟΜΠΑΝΑΚΗ - ΜΠΑΣΙΟΥΔΗ

νους ὑπῆρξεν ὁ βωμός. Κατὰ τὴν ΥΜ ΙΙΙ ἐποχὴν ὑπῆρξεν ἴσως τὸ ἐν μέρει ἀποκαλυφθὲν δωμάτιον δυτικῶς τοῦ βωμοῦ (παρένθ. πίν. Ι', χαρακτηριζόμενον ὡς Δυτικὸν Δωμάτιον)[1]. Τοῦτο ὑποθέτομεν πρὸς τὸ παρὸν μετ' ἐπιφυλάξεως, διότι τὰ μόνα λατρευτικὰ ἀντικείμενα, τὰ εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ ἐν μέρει ἀνασκαφέντος δωματίου εἶναι εἷς μικρὸς χαλκοῦς ἀναθηματικὸς πέλεκυς καὶ μικρὰ βαθμιδωτὴ τράπεζα προσφορῶν ἐξ ὀφείτου. Τὴν χρονολόγησιν τοῦ Δυτικοῦ Δωματίου εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΙΓ φάσιν βασίζομεν εἰς μίαν καθημερινῆς χρήσεως κάλπην, ἥτις εὑρέθη ὑψηλότερον τῶν θεμελίων τοῦ δωματίου κατὰ 0.20 μ. (πίν. 197α). Εἰς τὸ βάθος τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχε καὶ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου. Τὸ κάτωθεν τῆς κάλπης στρῶμα ἔδωσε κεραμεικὴν τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ περιόδου, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὰ δείγματα εἶναι ἓν μόνωτον κύπελλον κοσμούμενον διὰ σπειρῶν (πίν. 197β) καὶ ἓν κύπελλον κοινωνίας, κοσμούμενον διὰ καλαμοειδῶν (πίν. 197γ).

Κεραμεικὴ ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ χρονικοῦ διαστήματος μεταξὺ τῶν ΥΜ ΙΑ καὶ ΥΜ ΙΙΙΒ φάσεων δὲν εὑρέθη εἰς τὸν χῶρον τοῦ Δυτικοῦ Δωματίου. 'Εντὸς ὅμως τοῦ ΥΜ ΙΙΙΒ - Γ στρώματος τῆς πυρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου Σ εὕρομεν ἓν ὄστρακον τῆς ΥΜ ΙΙΒ φάσεως καὶ ἕτερον τῆς ΥΜ ΙΙΙΑ.

Λαμπρὸν ἀνάθημα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι τρία χαλκᾶ ξίφη (μήκους 1.03, 1.04 καὶ 0.61 μ.), τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἐντὸς ἀναμείκτου στρώματος εἰς βάθος 0.40 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας. Τὴν χρονικὴν τοποθέτησιν τῶν δύο μεγάλων ξιφῶν εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΒ φάσιν βασίζομεν εἰς τὸ μέγεθός των καὶ εἰς τὸ σχῆμα τῆς λαβῆς (πίν. 198α). 'Η μεταγενεστέρα χρονικὴ τοποθέτησις τοῦ μικροῦ ξίφους στηρίζεται εἰς τὴν ἀλλαγὴν τοῦ τύπου τῆς λαβῆς καὶ τοῦ μήλου, ὡς καὶ εἰς τὴν θαυμασίαν ἐγχάρακτον κόσμησιν ἀποτελουμένην ἐκ τρεχούσης σπείρας φυλλοσχήμου καὶ γλωσσωτοῦ θέματος[2]. 'Η πρὸς 'Α. ἐπέκτασις τῆς ἀνασκαφῆς θὰ δείξῃ ἂν ἡ θέσις τῶν ξιφῶν παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὀρθογωνίου Ε ἦτο τυχαία ἢ ἂν ἦτο ἡ ἀρχική. 'Η δευτέρα ὑπόθεσις ἐνισχύεται

1. Οὕτως ὁ σαφὴς διαχωρισμὸς τοῦ δωματίου ἀπὸ τοῦ βωμοῦ, τὸν ὁποῖον διεπιστώσαμεν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (ΠΑΕ 1972, σ. 196) ἐπιβεβαιοῦται διὰ τῆς εἰς βάθος ἐρεύνης καὶ ἀποδεικνύεται ὅτι βωμὸς καὶ Δυτικὸν Δωμάτιον ἀνήκουν εἰς δύο διαφόρους ἐποχάς. Ἄγνωστος παραμένει εἰσέτι ὁ προορισμὸς τοῦ διαλελυμένου σχεδὸν τοίχου μεταξὺ τοῦ Δυτικοῦ Δωματίου καὶ τοῦ βωμοῦ.

2. Πρβ. ξίφη ἐκ Ζαφὲρ Παπούρας: A. Evans, The prehistoric tombs of Knossos, London 1906, σ. 55 εἰκ. 58 καὶ 105 κέ. εἰκ. 109 - 110. Τὸ φυλλόσχημον κόσμημα τῶν κροτάφων τῆς λαβῆς ἀπαντᾷ εἰς ξίφος ἐκ Καλυβίων: Mon. Ant. 14, 1904, σ. 535 - 6. Βάσει τῆς τυπολογικῆς κατατάξεως τῶν ξιφῶν ὑπὸ τῆς N. Sandars, AJA 67, 1973, σ. 17 κέ. καὶ ἰδιαιτέρως σ. 139 χρονολογοῦνται εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν. 'Εντὸς στρώματος πυρᾶς ἔχει εὑρεθῆ ἐγχειρίδιον εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ 'Απόλλωνος Μαλεάτα εἰς 'Επίδαυρον: Ιω. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1948, σ. 101 εἰκ. 7.

ἐκ τῆς θέσεως τῶν ξιφῶν, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν κανονικῶς τοποθετημένα τὸ ἓν πλησίον τοῦ ἄλλου μετὰ τῶν λαβῶν πρὸς τὰ νοτιοδυτικά.

Ἀλλὰ ἡ ἀκμὴ τοῦ ἱεροῦ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἀνάγεται εἰς παλαιοτέραν εἰσέτι ἐποχήν, ἤτοι εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙΒ φάσιν. Ἐντὸς τῶν ὀρθογωνίων Ν, Ξ, Ο, Π καὶ Σ ἀπεκαλύφθη ἐν μέρει οἰκιακὸν ἱερόν, τὸ ὁποῖον ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοῦ προαναφερθέντος προϊστορικοῦ στρώματος πυρᾶς καὶ τοῦ συγχρόνου ἀνδήρου τοῦ ὀρθογωνίου Σ (παρένθ. πίν. Γ', χαρακτηριζόμενον ὡς III_A, πίν. 195α). Τοῦ ἱεροῦ ἠρευνήθησαν τμήματα ἑνὸς μεγάλου δωματίου μὲ τὸν μεγαλύτερον ἄξονα ἐξ Ἀ. πρὸς Δ., ἑνὸς δευτέρου μικροτέρου μὲ τὸν μεγαλύτερον ἄξονα ἐκ Β. πρὸς Ν. καὶ τμῆμα τρίτου. Οἱ τοῖχοί των σῴζονται εἰς ὕψος 0.30 μ. περίπου. Τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον δωμάτιον ἐπεκοινώνουν διὰ θύρας, πλάτους 1.20 μ., ἡ ὁποία ἐφράχθη εἰς μετασκευήν τινα. Τοὺς τοίχους τοῦ μεγάλου δωματίου περιθέει ἐσωτερικῶς στενόν, χαμηλόν, κτιστὸν θρανίον, χρησιμεῦον διὰ τὴν τοποθέτησιν λατρευτικῶν σκευῶν. Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δευτέρου δωματίου ἀπεκαλύφθη λιθίνη θήκη, διαστάσεων 0.60 × 0.70 μ. καὶ ὕψους 0.24 μ., τῆς ὁποίας τὸ πλακόστρωτον δάπεδον καὶ ἡ καλυπτήριος πλὰξ εἶναι ἐκ σχιστολίθου (πίν. 195α). Τὸ δάπεδον καὶ τῶν δύο δωματίων ἐκαλύπτετο διὰ κονιάματος, τοῦ ὁποίου ἐσώθησαν μικρὰ τμήματα.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου τῆς θήκης εὑρέθησαν πήλινα ἀγγεῖα, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων ἦσαν λατρευτικά, λίθινα, ὡς καὶ λίθιναι τράπεζαι προσφορῶν (πίν. 195β). Ἄξια μνείας εἶναι ἓν σωληνωτὸν σκεῦος πρωίμου τύπου (πίν. 198β), δύο μεγάλα κωνικὰ κύπελλα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν σῴζει κόσμησιν καλαμοειδῶν διὰ λευκοῦ ἐπὶ μέλανος βάθους (πίν. 197δ), κυλινδρικὸς ποὺς πολὺ μεγάλου κυπέλλου κοινωνίας, περιέχων ἓξ μικρὰ ἀγγεῖα, μία πηλίνη τράπεζα προσφορῶν μετὰ κυλινδρικοῦ ποδός, πήλινος λύχνος μεθ' ὁμοίου ποδὸς καὶ δύο ἀνοικτὰ κωνικὰ σκεύη μετὰ κυλινδρικοῦ στελέχους ἐπὶ τοῦ πυθμένος.

Ἐξ ὀστράκων τοῦ ἰδίου στρώματος ἀπηρτίσθη μέγα κύπελλον κοινωνίας, φέρον ἐξίτηλον κόσμησιν καλαμοειδῶν, ἐνῷ περὶ τὸ χεῖλος καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν φέρει φύματα πηλοῦ διάτρητα, διὰ τὴν ὑποδοχὴν ἴσως κόκκων σιτηρῶν (πίν. 199α - β), συνδυαζομένης οὕτω τῆς λειτουργίας τοῦ κυπέλλου κοινωνίας μετὰ τῆς τοῦ κέρνου. Καὶ ἄλλα θραύσματα παρομοίων τύπων κέρνων εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ ἰδίου δωματίου καὶ εἰς τὸν χῶρον τοῦ ὀρθογωνίου Σ. Ἐκ τοῦ ἰδίου χώρου προέρχονται καὶ ὄστρακα, ἐκ τῶν ὁποίων συνεκροτήθησαν πέντε μεγάλα κωνικὰ κύπελλα, παρουσιάζοντα ποικίλας παραλλαγὰς ὡς πρὸς τὴν διὰ προσθέτου πηλοῦ κόσμησίν των (πίν. 198γ), ἐνῷ ὡς πρὸς τὴν γραπτὴν ἐπαναλαμβάνεται τὸ κόσμημα τῶν καλαμοειδῶν εἰς τὰ περισσότερα. Τὸ πλῆθος τῶν ὀστράκων—μεταξὺ τῶν ὁποίων πλεονάζουν αἱ βαθμιδωταὶ ἢ ἁπλαῖ κωνικαὶ βάσεις μεγάλων ἀώτων κυπέλλων—τὰ ἐν μέρει συγκροτηθέντα ἀγγεῖα

καὶ τὰ ἀναφερθέντα ἀκέραια χρονολογοῦν τὸ ἱερὸν εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙΒ φάσιν [1].

Ἡ εἰκὼν τοῦ ἱεροῦ πλουτίζεται διὰ τῶν πολλῶν λιθίνων, ἐξ ὀφείτου, τραπεζῶν προσφορῶν καὶ τῶν λιθίνων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα εἶναι μικροῦ μεγέθους καὶ διαφόρων σχημάτων (πίν. 200α). Ἕξ ἀκέραιαι τράπεζαι εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ μεγάλου δωματίου — δύο ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τοῦ θρανίου — καὶ ἑπτὰ ἐντὸς τοῦ δωματίου τῆς θήκης. Διακρίνονται εἰς δύο βασικοὺς τύπους, τὸν ὀρθογώνιον καὶ τὸν στρογγύλον, παρουσιάζοντας ποικίλας παραλλαγὰς ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῆς βάσεως, τοῦ ποδός, τῆς κοιλότητος ὑποδοχῆς τῶν προσφορῶν, τὰς διακοσμητικὰς γλυφὰς καὶ τὴν ἀνάγλυφον κόσμησιν τῶν ὤμων (πίν. 200β, 201α). Ἀναφερόμεθα ἰδιαιτέρως εἰς δύο ἐξ αὐτῶν, εἰς μίαν στρογγύλην ἐκ τοῦ δωματίου τῆς θήκης καὶ εἰς μίαν ὀρθογώνιον ἐκ τοῦ μεγάλου δωματίου, διότι φέρουν ἐπὶ τῶν ὤμων ἐπιγραφὴν γραμμικῆς Α γραφῆς. Ἡ πρώτη (πίν. 201β) σῴζει δέκα σημεῖα καὶ ἡ δευτέρα (πίν. 200γ) εἴκοσι. Καὶ αἱ δύο ἐπιγραφαὶ ἐντάσσονται ὡς πρὸς τὸν τρόπον γραφῆς καὶ τὸ περιεχόμενον μεταξὺ τῶν γνωστῶν ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν ἐπὶ λιθίνων τραπεζῶν προσφορῶν.

Θαυμάσια δείγματα τῆς ἀκμῆς τοῦ ὡς ἄνω ἱεροῦ ἀποτελοῦν δύο χαλκᾶ εἰδώλια σεβιζόντων (πίν. 202α), τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν δυστυχῶς ἐντὸς ἀναμείκτου στρώματος τοῦ ὀρθογωνίου -Γ (παρένθ. πίν. Γ΄). Βάσει συγκρίσεως πρὸς τὰ ἤδη γνωστά, τὰ χρονολογοῦμεν εἰς τὴν ΥΜ ΙΑ φάσιν. Ἡ παρουσία των εἰς ἱστορικῶν χρόνων στρῶμα κατὰ τὸ βόρειον ὅριον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου ὑποδηλώνει ὅτι ἔχουν κυλήσει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐκ θέσεως κειμένης ὑψηλότερον ἐπὶ τῆς κλιτύος καὶ ὅτι ἡ ἔκτασις τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ εἶναι μεγαλυτέρα τοῦ ἤδη ἐρευνηθέντος χώρου. Πράγματι διεπιστώσαμεν εἰς ὅσα σημεῖα ἠδυνήθημεν νὰ προχωρήσωμεν εἰς βάθος, τὴν συνέχειαν τοῦ ΜΜ ΙΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ στρώματος, βορείως τοῦ ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντος οἰκιακοῦ ἱεροῦ καὶ συγκεκριμένως ἐντὸς τῶν ὀρθογωνίων Ο καὶ Ρ ὡς καὶ ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ.

Ἡ μεταφορὰ τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης ΒΑ. τοῦ βωμοῦ, ἤτοι ἐντὸς τῶν ὀρθογωνίων -Β, -Γ, -Ν καὶ -Ξ, ἔδειξεν ὅτι ἡ εἰς τὸ ἱερὸν ἀσκουμένη λατρεία δὲν ἐμειώθη κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ τοὺς πρωίμους ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὡς ὑπετέθη ἀρχικῶς βάσει τῶν ὀλίγων ἀναθημάτων τῶν συλλεγέντων κατὰ τὸ 1972 ἐκ τῶν χωμάτων τοῦ προωθητῆρος [2]. Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου ἀπεκαλύφθη μικρὸς ναὸς τοῦ τύπου τῶν οἴκων-ἱερῶν, διαστ. 2.65 × 2.85 μ. καὶ σῳζομένου ὕψους εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν 2 μ. περίπου. Ἡ εἴσοδός του, πλά-

1. Ὁ καθαρισμὸς τοῦ συνόλου τῆς κεραμεικῆς ἔδειξεν ὅτι τὸ ἱερὸν χρονολογεῖται εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙΒ φάσιν καὶ ὄχι εἰς τὴν ΥΜ ΙΑ ὡς ἐνομίσαμεν ἀρχικῶς (Ἔργον 1973, σ. 118), βασιζόμενοι εἰς ἓν καθαρισθὲν ἀγγεῖον.

2. Βλ. σχετικῶς ΠΑΕ 1972.

τους 0.80 μ. μετὰ κατωφλίου ἐξ ἀνίσου μεγέθους ἁδρῶν λίθων, ἐν μέρει σῳζομένου, εὑρίσκεται εἰς τὴν νοτίαν πλευράν. Εἰς τὸν ἔναντι τῆς εἰσόδου τοῖχον καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκός του ὑπάρχει ὑψηλόν, κτιστὸν θρανίον ὕψους 1.10 μ. (παρένθ. πίν. Γ', πίν. 206α). Ἄγνωστος παραμένει πρὸς τὸ παρὸν ὁ προορισμὸς τῶν πρὸς Νότον καὶ πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ ναοῦ χώρων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐν μέρει ἐρευνηθῆ. Ἐξ ἴσου προβληματικὸς εἶναι ὁ προορισμὸς τοῦ ἰσχυροῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος πλαισιώνει τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ μικροῦ ναοῦ. Τοῦ τοίχου σῴζεται ἡ ἰσχυρὰ μόνον θεμελίωσις, ἑδραζομένη ἐντὸς τοῦ ὀρθογωνίου -Β ἐπὶ ἀναμείκτων στρωμάτων (πίν. 204), τὰ ὁποῖα ἔχουν σύστασιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν στρωμάτων τῶν ὀρθογωνίων Ε καὶ Ι. Φαίνεται ὅτι καὶ ἐκ τοῦ ὀρθογωνίου -Β διήρχετο τὸ ὕδωρ τῆς παρακειμένης πηγῆς, συνεχίζον τὴν πορείαν του ΝΑ., ἐντὸς τῶν Ε καὶ Ι. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀναθήματα τὰ εὑρεθέντα κάτωθεν τοῦ θεμελίου τοῦ ἰσχυροῦ τοίχου ἐντὸς τοῦ -Β (χαλκᾶ ζῴδια, πήλινα εἰδώλια, χρυσαῖ ψῆφοι κλπ.) εἶναι διαφόρων ἐποχῶν, ὡς καὶ τὰ προελθόντα ἐκ τῶν ὀρθογωνίων Ε καὶ Ι.

Τὸ θεμέλιον τοῦ ἰδίου οἰκοδομήματος εἰς τὰ ὀρθογώνια -Ν καὶ -Ξ ἑδράζεται ἐπὶ παλαιοτέρου διαλελυμένου τοίχου καὶ ἐπὶ σκληροῦ κιτρινωποῦ χώματος, ἤτοι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους (πίν. 204). Διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ τοίχου καὶ τὴν χρονολόγησίν του εἶναι ἀναγκαία ἡ συνέχισις τῆς ἐρεύνης, δεδομένου ὅτι τὰ νοτίως καὶ ἀνατολικῶς κείμενα στρώματα ἔχουν διαταραχθῆ κατὰ τὴν διάνοιξιν τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι καὶ ἡ ἐντὸς τοῦ μικροῦ ναοῦ τοῦ ὀρθογωνίου -Γ ἐπίχωσις περιλαμβάνει εἰς τὰ ἀνώτερα κυρίως στρώματα παλαιότερα ἀναθήματα, ὡς τὰ προαναφερθέντα χαλκᾶ εἰδώλια τῶν σεβιζόντων καὶ τοῦ πολεμιστοῦ καὶ δύο χαλκᾶ περίτμημα ἐλάσματα (πίν. 192α)[1]. Ἡ χρονολόγησις ὅμως τοῦ ναοῦ εἶναι ἀρκετὰ ἀσφαλής. Μία ἐπιγραφὴ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος εἰς δευτέραν χρῆσιν, ἐντοιχισμένη δηλαδὴ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, καὶ ἓν χαλκοῦν νόμισμα τῆς Λύττου (πίν. 206β), τὸ ὁποῖον εὑρέθη κάτωθεν τοῦ δαπέδου τοῦ ἱεροῦ καὶ χρονολογεῖται μεταξὺ τοῦ 2ου - 1ου π.Χ. αἰῶνος[2], ἀποτελοῦν ἀσφαλῆ terminus post quem διὰ τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς του. Τὰ νεώτερα ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ εὑρημάτων εἶναι μία σειρὰ λύχνων, χρονολογουμένων εἰς τὸν πρώιμον Γ' μ.Χ. αἰῶνα (πίν. 206γ)[3], ἐνῷ οἱ παλαιότεροι

---

1. Τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν ἀπεικονίζεται εἰς τὸ Ἔργον 1973, σ. 122, εἰκ. 114.

2. Μετὰ ὑστεροσήμου ἔμπροσθεν τοῦ ἀετοῦ: J. N. Svoronos, Numismatique de la Crète ancienne, Macon 1890, ἀρ. 133, πίν. VII Æ 18. Πρβ. SNG Cop. ἀρ. 501, ὅπου χρονολογεῖται εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα. Εὐχαριστῶ θερμῶς τὴν κ. Μ. Οἰκονομίδου, ἡ ὁποία ἤλεγξε τὰς ταυτίσεις ὅλων τῶν νομισμάτων (συνολικῶς ἑπτά), τῶν εὑρεθέντων κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον. Ἡ ἰδία ἀμφιβάλλει διὰ τὴν εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα χρονολόγησιν τοῦ νομίσματος τῆς Λύττου.

3. Πρβ. L. H. Sackett, Arch. Reports 1972 - 3, σ. 70, εἰκ. 28.

λύχνοι χρονολογοῦνται εἰς τὸ β′ ἥμισυ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος[1]. Τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα μεταξὺ τοῦ 2ου π.Χ. καὶ τοῦ Γ′ μ.Χ. αἰῶνος καλύπτουν καὶ τὰ πολυπληθῆ ἀναθήματα — πήλινα κυρίως εἰδώλια καὶ λύχνοι — ἐκ τῶν ὁποίων τὰ περισσότερα εὑρέθησαν πρὸ τοῦ ἡμικατεστραμμένου θρανίου τοῦ βορείου τοίχου. Ἡ προαναφερθεῖσα ἐπιγραφή, δυσκόλως ἀναγιγνωσκομένη (εἶναι ἐλλιπὴς καὶ ἐφθαρμένη εἰς ὡρισμένα σημεῖα) ἀναφέρεται εἰς ἐπισκευὴν ἢ ἐπισκευὰς οἰκοδομήματός τινος, ἄγνωστον ἂν πρόκειται περὶ τοῦ ἀνασκαφέντος ἢ ἄλλου. Ὁπωσδήποτε φαίνεται ὅτι ἔχει ἐπισκευασθῆ ἡ ὀροφὴ τοῦ ἀνασκαφέντος μικροῦ ναοῦ, διότι ἐντὸς τούτου εὑρέθησαν πολλὰ θραύσματα κεράμων ὁμοίου μὲν τύπου, ἀλλὰ μὲ παραλλαγὰς ὡς πρὸς τὰς ἐπὶ μέρους μορφὰς καὶ τὴν ποιότητα τοῦ πηλοῦ. Μερικὰ ἐξ αὐτῶν φέρουν χαράγματα μετ' ὀνομάτων ἀναθετῶν ὡς Μη] *τροδώρου*, *Ματρόδωρος Νικέλου*, Π]*αμφία* καὶ τῆς προελεύσεως αὐτῶν, ὡς *Ἀρκάδ*[ες[2]. Εἰς θραῦσμα καλυπτῆρος κεράμου σῴζονται ἔντυπα τὰ γράμματα *ΝΑ*... συμπληρούμενα εἰς *ναοῦ*, κατὰ τὸ ἀνάλογον παράδειγμα θραυσμάτων συλλεγέντων τὸ παρελθὸν ἔτος.

Ἀναφερόμεθα ἰδιαιτέρως εἴς τινα τῶν ἀναθημάτων τοῦ ὑστεροελληνιστικοῦ μικροῦ ναοῦ, ἀφοῦ ταῦτα χαρακτηρίζουν τὰς λατρευομένας θεότητας καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀσκουμένης λατρείας.

Ὁ τύπος τοῦ Ἑρμοῦ ὡς γυμνοῦ νέου μὲ ἱμάτιον, πέτασον, κηρύκειον εἰς τὴν κεκαμμένην ἀριστεράν, καὶ τὴν δεξιὰν φερομένην ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κριοῦ μετ' ἀνασηκωμένων τῶν ἐμπροσθίων σκελῶν, ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ πολλῶν πηλίνων εἰδωλίων (πίν. 202β)[3]. Αἱ τέσσαρες μικραὶ πήλιναι ἑρμαϊκαὶ στῆλαι ἐπὶ στρογγύλης (πίν. 193δ) ἢ ὀρθογωνίου βάσεως δὲν σῴζουν δυστυχῶς τὰς κεφαλὰς καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ἔφερον τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἑρμοῦ ἢ ἄλλης μορφῆς σχετικῆς πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ.

Παράστασιν τῆς Ἀφροδίτης ἔχομεν εἰς λίθινον ἀγαλμάτιον ἀποσπασματικῶς διατηρημένον, σῳζ. ὕψους 0.127 μ. (πίν. 203α), καὶ εἰς πολλὰ πήλινα εἰδώλια.

Εἰς τὸν κύκλον τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἀνήκει τὸ σύμπλεγμα «Ἔρως καὶ Ψυχή», ἀπεικονιζόμενον εἰς περισσότερα τοῦ ἑνὸς πήλινα εἰδώλια (πίν. 203β), ἐνῷ εἰς τελετουργίας ἀναφέρονται αἱ παραστάσεις δύο λύχνων. Ἐπὶ τοῦ ἑνὸς παρίσταται Ἔρως, ὁ ὁποῖος στεφανώνει ἑρμαϊκὴν στήλην Σιληνοῦ

1. Διὰ τὸν τύπον βλ. H. MENZEL, Antike Lampen, Mainz 1969, σ. 16 κέ. εἰκ. 7. Πρβ. R. H. HOWLAND, Agora IV, ἀρ. 472, πίν. 17 καὶ 43.

2. Μη]*τροδώρου:* IC IV, 338, 10. Π]*αμφία:* B. HANSEN, Rückläufiges Wörterbuch, 1957, σ. 26 καὶ IC I, V 35· *Νικέλου:* HANSEN, ἔ.ἀ. σ. 256, ὅπου ἀναφέρεται ὡς *Ἴκελος*. *Ἀρκὰς* ἢ *Ἀρκά*[δες: IC III, III, I, B1,4 κέ., 7 κέ., 9, 22 κέ., 27, 32, 33 κέ., 35 κέ., 5_7.

3. Θραύσματα ὁμοίων εἰδωλίων εὑρέθησαν καὶ κατὰ τὸ 1972 ἐντὸς τῶν ὑπὸ τοῦ προωθητῆρος ἐξαχθέντων χωμάτων.

(πίν. 207α) καὶ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου νύμφη(;), ἡ ὁποία παίζει αὐλὸν πρὸ βωμοῦ· ὄπισθεν αὐτῆς εἰκονίζεται δένδρον (πίν. 207β). Ὁ βωμὸς παρίσταται καὶ ἐπὶ ἑτέρου λύχνου καὶ ἀντιπροσωπεύεται διὰ λιθίνου ὁμοιώματος (πίν. 193β), εὑρεθέντος πρὸ τοῦ θρανίου τοῦ ναοῦ. Τὸ δένδρον ἐξ ἄλλου ἀποτελεῖ στοιχεῖον πρωταρχικὸν τῆς φύσεως τοῦ λατρευομένου Ἑρμοῦ ὡς ἀποκαλύπτει ἐπιγραφὴ ἐπὶ λίθου τοῦ Γ′ μ.Χ. αἰῶνος (πίν. 205), ἡ ὁποία εὑρέθη ἐντὸς ἀναμείκτου, ἐπιφανειακοῦ σχεδὸν στρώματος, ὑπεράνω τοῦ ἑλληνιστικοῦ ναοῦ: *ΕΡΜΑ ΔΕΔΡΙΤΑ* (sic) *ΝΙΚΑΝΩΡ ΘΕΟΜΝΑΣΤΟΥ ΤΟΝ ΝΑΟΝ*[1].

Συνοψίζοντες τὰ ἀποτελέσματα τῆς κατὰ τὸ 1973 ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης ἐπισημαίνομεν τὰ κάτωθι:

α. Ἡ ἐπὶ τοῦ «Ἱεροῦ Ὄρους»[2] ἀσκουμένη λατρεία ἦτο συνεχὴς ἀπὸ τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ φάσεως ἕως καὶ τοῦ Γ′ μ.Χ. αἰῶνος.

β. Αἱ τελετουργίαι ὁλοκαυτώσεως καὶ ἀναθέσεως «ταμάτων» ἐντὸς τῆς πυρᾶς ἀποτελοῦν ἔθιμον, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει κατὰ τὴν ΥΜ ΙΙΙΒ φάσιν καὶ συνεχίζεται ἄνευ διακοπῆς ἕως καὶ τὸν 6ον π.Χ. αἰῶνα. Δὲν γνωρίζομεν πρὸς τὸ παρὸν ἂν κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙΙΒ φάσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ οἰκιακὸν ἱερόν, ἐλάμβανον χώραν ὅμοιαι τελετουργίαι, στοιχεῖον ἀναγκαῖον διὰ τὴν σύνδεσίν των πρὸς τὰς πυρὰς τῶν παλαιοτέρων ἱερῶν κορυφῆς[3].

γ. Ἡ διαμόρφωσις εἰς ἄνδηρα τοῦ χώρου, τοῦ προοριζομένου διὰ τὰς θυσίας εἶναι ἀνάλογος κατὰ τοὺς ὑστερομινωικοὺς καὶ τοὺς πρωίμους ἑλληνικοὺς χρόνους.

δ. Ἡ φύσις τῶν λατρευομένων θεοτήτων δὲν ἤλλαξεν οὐσιωδῶς ἀπὸ τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ φάσεως ἕως καὶ τοῦ Γ′ μ.Χ. αἰῶνος, δεδομένου ὅτι τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς καὶ τοῦ παρέδρου της διεδέχθη ἡ λατρεία τοῦ ἑλληνικοῦ ζεύγους, ἤτοι τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης, τῶν ὁποίων αἱ κύριαι ἰδιότητες συνδέονται μετὰ τῆς λατρείας τῆς φύσεως καὶ τῆς γονιμότητος.

ε. Ὡρισμέναι κατηγορίαι ἀναθημάτων, ὅπως τὰ ζῴδια, χαλκᾶ καὶ πήλινα, ἀπαντοῦν τόσον κατὰ τοὺς προϊστορικούς, ὅσον καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους.

ϛ′. Σκεύη τῶν προϊστορικῶν χρόνων, ὡς αἱ λίθιναι τράπεζαι προσφορῶν, ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ πάλιν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ἐφ' ὅσον ἦσαν ἀκέραιαι, διὰ τὰς τελουμένας προσφορὰς καί, ἐφ' ὅσον ἦσαν τεθραυσμέναι, διὰ τὴν οἰκοδόμησιν νεωτέρων κτισμάτων[4].

---

1. *Θεόμναστος:* IC I, XVIII, 145· *Νικάνωρ:* PAPE, ἔ.ἀ. Τὸ ἴδιον ὄνομα εἰς τὸν δωρικὸν τύπον, ἤτοι Θιόμναστος, ἀναγράφεται καὶ ἐπὶ θραύσματος ἑλληνιστικῆς κεραμίδος: ΠΑΕ 1972, σ. 202.

2. Διὰ τὴν πιθανὴν ταύτισιν τοῦ χώρου πρὸς τὸ «Ἱερὸν Ὄρος» βλ. ΠΑΕ 1972, σ. 202-203.

3. Σχετικῶς βλ. Ν. ΠΛΑΤΩΝΑ, Κρητ. Χρον. 5, 1951, σ. 96 κέ.

4. Ἡ χρῆσις τῶν τραπεζῶν προσφορῶν ὡς λατρευτικῶν σκευῶν δὲν ἀνάγεται εἰς τοὺς

Γδόχια Ἱεραπέτρας

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς εἰς Σύμην ἐγένετο αὐτοψία εἰς τὸ χωρίον Γδόχια, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται δυτικῶς τοῦ Μύρτου. Εἰς τὴν θέσιν Σταῦλος, ἡ ὁποία ἀπέχει 2 χιλ. ἐκ τῆς νοτίας παραλίας τῆς νήσου καὶ ἀκριβέστερον ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ ὀνομαζομένου Βάτος, ὑπάρχει χαμηλὸς ἰσόπεδος λόφος. Ἐπὶ τοῦ λόφου φαίνονται πολλὰ λείψανα οἰκιῶν καὶ πλῆθος διασπάρτων ὀστράκων. Τὰ συλλεγέντα ὄστρακα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τμῆμα πηλίνου ρυτοῦ σχήματος ταυροκεφαλῆς καὶ θραῦσμα λιθίνου ἀγγείου μετ' ἐγχαράκτου εἰς τὸ χεῖλος κοσμήσεως, χρονολογοῦν τὸν ἐπισημανθέντα οἰκισμὸν εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ περίοδον. Ἡ πολὺ καλὴ ποιότης τῆς κεραμεικῆς εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς παρουσίας ἑνὸς εἰσέτι ἀκμάζοντος μινωικοῦ κέντρου εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΕΜΠΕΣΗ

πρωίμους μόνον ἑλληνικοὺς χρόνους ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ὑστέρους ἑλληνιστικούς, καθόσον τράπεζαι προσφορῶν εὑρέθησαν πρὸ τοῦ θρανίου τοῦ μικροῦ ναοῦ μεθ' ἑλληνιστικῶν εἰδωλίων καὶ λύχνων.

20. ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΑΓΙΑΝ ΠΕΛΑΓΙΑΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

(Πίν. 208 - 221)

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ παρελθόντος ἔτους διεξήχθη σύντομος ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, εἰς τὰς βραχώδεις ΒΑ. παρυφὰς τοῦ ἀκρωτηρίου «Σούδα», παρὰ τὸν οἰκισμὸν τῆς Ἁγίας Πελαγίας Μαλεβιζίου, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται ΒΔ. τοῦ Ἡρακλείου καὶ εἰς ἀπόστασιν 22 περίπου χλμ.

Ἡ θέσις ἐγένετο γνωστὴ κατὰ τὰ τελευταῖα κυρίως ἔτη, ἀφ' ὅτου ὁ ἔφορος ἀρχαιοτήτων Στυλ. Ἀλεξίου ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν νότιον μυχὸν τοῦ κολπίσκου τῆς Ἁγίας Πελαγίας καὶ πλησίον τοῦ ὁμωνύμου παρεκκλησίου, δημόσιον ἑλληνιστικὸν κτήριον [1] ᾠκοδομημένον ὑπεράνω ἀρχαϊκοῦ κτίσματος καὶ ΥΜ ΙΙΙΒ ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων.

Ἐξ ἀφορμῆς παλαιοτέρων περιοδειῶν [2] καὶ τυχαίων [3] κατὰ τὸ πλεῖστον εὑρημάτων ἔχει τεθῆ πρόβλημα ταυτίσεως τῆς ἐν λόγῳ θέσεως [4] πρὸς τὰς δυτικῶς τοῦ Ἡρακλείου καὶ μέχρι τοῦ «Δίου ἄκρου» ἀναφερομένας ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου παρακτίους Κρητικὰς πόλεις [5].

Κατὰ τὴν ἄποψιν τῶν περισσοτέρων περὶ τὸ θέμα ἀσχοληθέντων ἐρευνητῶν [6] ἡ Ἁγία Πελαγία ταυτίζεται πρὸς τὴν πόλιν Δῖον, τῆς ὁποίας ἐν τούτοις ἡ ὕπαρξις ἀμφισβητεῖται ὑπὸ ἑτέρων. Ἄλλοι θεωροῦν πιθανὴν τὴν ταύτισιν τῆς θέσεως πρὸς τὸ ἀρχαῖον Κύταιον [7].

Ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1973 ὑφ' ἡμῶν ἐρευνηθεῖσα ἔκτασις [8] εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 250 περίπου μέτρων ΒΑ. τοῦ προαναφερθέντος ἑλληνιστικοῦ οἰκοδομήματος, μέγιστον τμῆμα τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν παρελθοῦσαν διετίαν.

Ἡ ἔρευνα, περιορισθεῖσα εἰς δύο τομεῖς, ἀπέχοντας μεταξύ των περὶ τὰ

---

1. ΑΑΑ 1972, τεῦχ. 2, σ. 230 - 244.
2. Mon. Ant. IX, 1899, σ. 318.
3. Βλ. Ρ.Μ., τ. Ι, σ. 299.
4. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, Πόλεις τῆς Β. ἀκτῆς τῆς Κρήτης μεταξὺ Δρεπάνου καὶ Δίου ἄκρου, Κρητ. Χρον. 1948, σ. 348 - 365.
5. C. MÜLLER, Γεωγρ. Ὑφήγησις Κλαυδίου Πτολεμαίου, ΙΙΙ 17. 7.
6. Βλ. ΑΑΑ, ἔ.ἀ. κυρίως σημ. 14 - 15.
7. Αὐτόθι σ. 241 - 243.
8. Ἔργον 1973, σ. 123 - 125.

22 μέτρα, ἀπεκάλυψε μικρὰν οἰκίαν ἐκ δύο δωματίων, τὴν Οἰκίαν Α, ὡς καὶ τμήματα ἑτέρων δύο Οἰκιῶν Β καὶ Γ (εἰκ. 1, πίν. 208α).

ΟΙΚΙΑ Α

Αὕτη ἀποτελεῖται (εἰκ. 2) ἐκ τῶν Δωματίων Ι (πίν. 208β) καὶ ΙΙ, κατὰ τὸ πλεῖστον λαξευμένων εἰς τὸν φυσικὸν καστανέρυθρον σχιστολιθικὸν βράχον τῆς ἀκτῆς. Τὸ σχῆμα τοῦ Δωματίου Ι δίδεται ἐκ τοῦ σχεδὸν τριγωνικοῦ περιγράμματος τοῦ βραχώδους δαπέδου του (μήκ. 4.73, πλ. 2.80 μ.), καθόσον ἐκ τοῦ

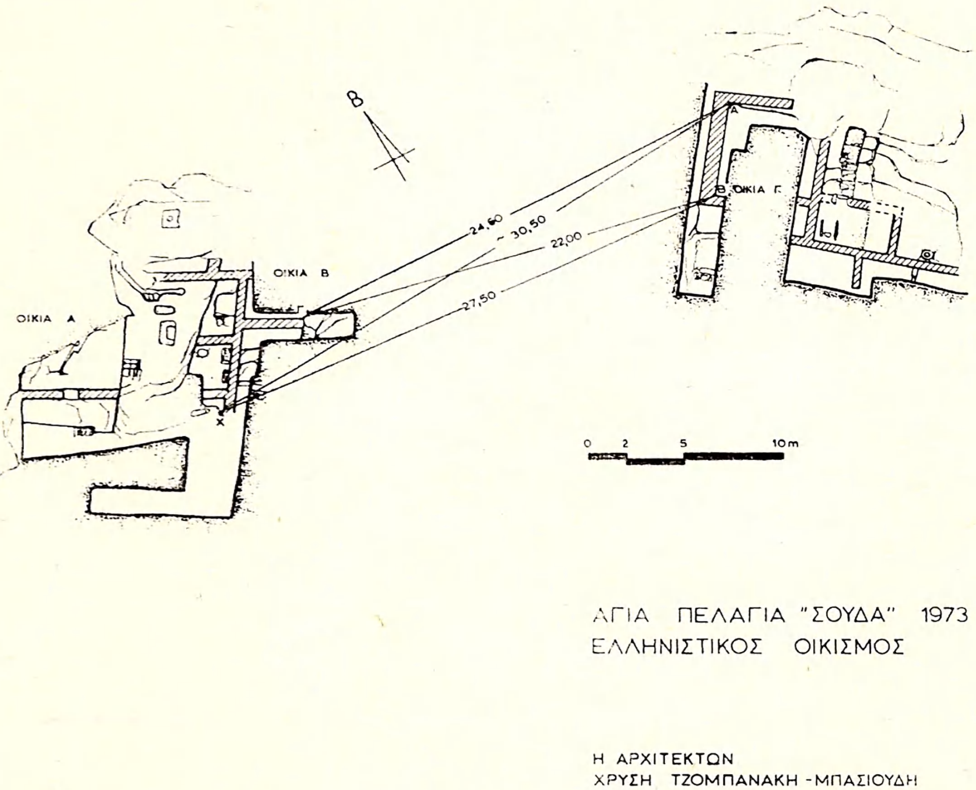

Εἰκ. 1. Γενικὴ κάτοψις τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου.

βορείου καὶ ἀνατολικοῦ τοίχου αὐτοῦ διασῴζονται λείψανα μόνον τῆς λιθοδομῆς των (μήκ. 80 ἐκ. καὶ 1 μ. ἀντιστοίχως). ᾿Εκ τῶν ἑτέρων δύο ὁ μὲν νότιος, λαξευμένος ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸν φυσικὸν βράχον, βαίνει μειούμενος εἰς ὕψος ἐκ Νότου πρὸς Βορρᾶν (μέγ. ὕψ. 1.10 μ.), ὁ δὲ δυτικὸς ὁ ὁποῖος εἶναι κοινὸς μετὰ τοῦ Δωματίου ΙΙ, ἔχει κτισθῆ κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ πλακῶν σχιστολίθου καὶ πωρολίθου εἰς συνέχειαν τῆς ἐπὶ τοῦ βράχου ὑποδομῆς του (μέγ. ὕψος 1.20 μ.).

Κατὰ τὸ μέσον τοῦ τελευταίου ὑπάρχει θύρα, πλάτους 65 ἑκ., μετὰ παραστάδων ἐκ λειανθέντων πλακῶν πωρολίθου, ὕψ. 92 ἑκ. καὶ πλάτ. 45 (πίν. 209α). Ἡ ὑπάρχουσα διαφορὰ ὕψους μεταξὺ τῶν δαπέδων τῶν Δωματίων

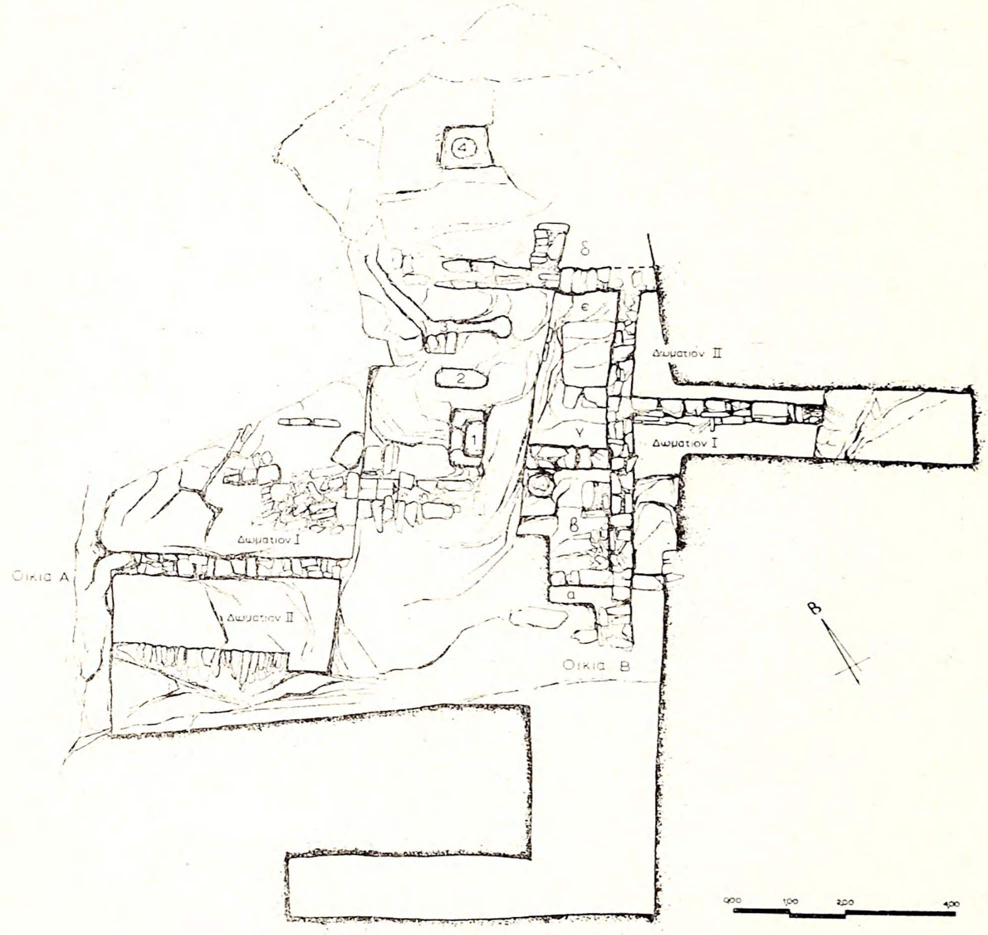

Εἰκ. 2. Ἁγία Πελαγία Κρήτης. Αἱ Οἰκίαι Α καὶ Β.
(Σχέδιον : Χρυσῆ Τζομπανάκη-Μπασιούδη.)

Ι καὶ ΙΙ δημιουργεῖ φυσικὴν βαθμίδα, ὕψους 26 ἑκ., ἐκ τοῦ πρώτου πρὸς τὸ δεύτερον.

Τὸ Δωμάτιον ΙΙ, παραλληλογράμμου σχήματος (μήκ. 4.37, πλ. 1.90 μ.), ἔχει ἐξ ὁλοκλήρου λαξευθῆ ἐπὶ τοῦ βράχου. Κατ' ἐξαίρεσιν ἡ νοτία μακρὰ πλευρά του ἐνισχύεται κατὰ τὸ μέγιστον τμῆμα αὐτῆς ὑπὸ τοιχαρίου, ὕψ. 1.57 μ., πλ. 68 ἑκ. (πίν. 209β), προφανῶς διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῆς κατὰ τόπους ἰδιαιτέρας σαθρότητος τῶν σχιστολιθικῶν πετρωμάτων. Ἡ δοθεῖσα ἐν-

ταῦθα λύσις διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ λαξευμένου τοίχου ἀνευρέθη καὶ εἰς ἕτερα σημεῖα τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου, ἀλλ' εἰς μικροτέραν ἔκτασιν.

'Η Οἰκία Α εἶναι προσιτὴ ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Δωματίου Ι, ὅπου εὑρίσκεται μικρὰ κατερχομένη κλῖμαξ τεσσάρων βαθμίδων ἐκ πλακῶν σχιστολίθου, ἐπιμελοῦς κατασκευῆς (πλάτ. 42 ἑκ., ὕψ. 20 ἑκ.). 'Εκ τῶν βαθμίδων διατηροῦνται αἱ δύο ἀνώτεραι (πίν. 210α) καὶ ἡ τελευταία. Εἰς τὸν πρὸ τῆς τελευταίας βαθμίδος χῶρον, ἐντὸς τοῦ Δωματίου Ι, ἀνευρέθη σωρὸς ἐκ μικρῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν μεταξὺ στρωτήρων κεράμων καὶ ἑνὸς καλυπτῆρος (πίν. 208α), προφανῶς ἐκ τῆς καταπεσούσης στέγης, περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς ὁποίας ἐνδείξεις ἀπετέλεσαν τὰ κάτωθεν τοῦ σωροῦ ἀνευρεθέντα ἀπηνθρακωμένα τεμάχια ξύλων.

Θραύσματα ἓξ τοὐλάχιστον οἰκιακῆς χρήσεως ἀγγείων (πίν. 209β) ἀνευρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ Δωματίου ΙΙ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐκ κτυπητῆς γῆς, συνολικοῦ πάχ. 6 ἑκ., ἑδραζομένης ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐπίσης βράχου.

'Η φύσις τοῦ τελευταίου ἀπετέλεσε καθοριστικὸν παράγοντα τῆς λαξεύσεως τῶν τοίχων καὶ τῶν δαπέδων τῆς Οἰκίας Α, τῆς ὁποίας γενικῶς ἡ κατασκευὴ χαρακτηρίζεται ὡς μετρία. 'Η παρατήρησις αὕτη ἰσχύει γενικώτερον καὶ διὰ τὰς Οἰκίας Β καὶ Γ.

ΟΙΚΙΑ Β

Εὑρίσκεται ἀνατολικῶς τῆς προηγουμένης μετὰ τῆς ὁποίας διαμοιράζεται ἐλεύθερον χῶρον ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου διαστάσεων 9.20 × 4.80 μ. (εἰκ. 2, πίν. 208α καὶ 210β). Αὕτη ἀπεκαλύφθη μερικῶς καὶ δὴ κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμά της, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιμήκους τοίχου (συν. μήκ. 8.20 μ., πλ. 55 ἑκ., μεγ. ὕψ. 85 ἑκ.), κατευθύνσεως ἐκ Νότου πρὸς Βορρᾶν, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ὁποίου διανοίγονται τὰ Δωμάτια Ι καὶ ΙΙ, ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς καὶ κατὰ μῆκος αὐτοῦ πέντε ὀρθογώνιοι χῶροι μικρῶν διαστάσεων, ἐμβαδοῦ ἀπὸ 1.5 τ.μ. ἕως 3 τ.μ. (πίν. 210β). Τὰ δάπεδα τῶν τελευταίων εἶχον διάταξιν βαθμιδωτὴν ἐκ Νότου πρὸς Βορρᾶν κατὰ τὴν κλίσιν τοῦ βράχου.

'Ο φυσικὸς βράχος ἀπετέλεσε καὶ ἐνταῦθα τὸ δάπεδον τῶν Δωματίων Ι καὶ ΙΙ εἰς ὅσον τοὐλάχιστον τμῆμα ταῦτα ἀπεκαλύφθησαν.

Εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ Δωματίου ΙΙ ἀνευρέθη μέρος πωρίνου πώματος (διαστ. 60 × 40 ἑκ., πάχ. 4 ἑκ.) εὐρυστόμου ἀγγείου διατηροῦντος εἰς τὴν ἄνω πλευράν του συμφυᾶ τετράγωνον λαβήν, πλ. 8 ἑκ., ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἐσῴζοντο τέσσαρες μολύβδινοι σύνδεσμοι εἰς μίαν εὐθεῖαν.

'Εκ τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων ἐπιβεβαιοῦται ὅτι οἱ προαναφερθέντες μικρότεροι χῶροι **α - γ, ε** καὶ **δ** (πίν. 210β) ἀπετέλουν βοηθητικοὺς χώρους τῆς περιγραφομένης οἰκίας. Εἰς τὸν **β** καὶ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν του ὑπάρχει κυκλικὸν λάξευμα βάθους 22 ἑκ. ἐπὶ τοῦ βράχου, ἐνῷ εἰς τὸν ε μεγαλύτερον, βάθ. 20 ἑκ., ὀρθογωνίου σχήματος. Εἰς τὸν χῶρον γ ἐξ ἄλλου ἀνευρέθησαν ἀπηνθρα-

κωμένοι καρποί, ἐνῷ εἰς τὸν **δ** (πίν. 211α), ὁ ὁποῖος σημειωτέον μερικῶς ἠρευνήθη, ἀνευρέθη ἄφθονος κεραμεική· οὕτω συνεπληρώθη ἀριθμὸς οἰκιακῶν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγγείων.

Ἡ λειτουργικότης τῶν ἀνωτέρω χώρων θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ μεταξὺ μιᾶς ἀποθηκευτικῆς χρήσεως καὶ τῆς παραμονῆς κατοικιδίων ζῴων ἴσως. Τὴν τελευταίαν ἄποψιν ἐνισχύει ἡ ἔλλειψις ἐπικοινωνίας τῶν ἐν λόγῳ χώρων πρὸς τὰ κυρίως δωμάτια τῆς Οἰκίας Β. Πιθανώτατα δ' οὗτοι διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν νὰ ἦσαν κοινόχρηστοι μετὰ τῆς Οἰκίας Α.

Ἴχνη πυρᾶς ἀνευρέθησαν εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ Δωματίου Ι, πολὺ δὲ περισσότερον εἰς τὸν χῶρον **α**.

Εἰς τὸν μεταξὺ τῶν οἰκιῶν Α καὶ Β χῶρον ὑπάρχουν τέσσαρα κατὰ σειρὰν λαξεύματα (εἰκ. 2, 1-4, πίν. 208α).

Ἐκ τούτων τὸ **1** (διαστ. 65 × 36 ἑκ., βάθ. 26 ἑκ.), παραλληλογράμμου σχήματος, φέρει ἴχνη λαξεύσεως μιᾶς μεγαλυτέρας ἀβαθοῦς ἐπιφανείας. Τὸ **2** ᾠοειδοῦς σχήματος, ἔχει διαστάσεις 93 × 45 καὶ βάθ. 20 ἑκ. Τὸ **3** ἦτο ἀρχικῶς τετράγωνον λάξευμα (διαστ. 1 μ. × 0.81 μ.). Ἐξ αὐτοῦ εἰς β' φάσιν, διηνοίγησαν ἑκατέρωθεν δύο αὔλακες, κατόπιν δὲ μερικῆς πληρώσεώς του καὶ ἐπικαλύψεώς των διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν, διεμορφώθη ἑνιαία ἀποχετευτικὴ αὖλαξ (πλ. 17 ἑκ., βάθ. 24 ἑκ.) ὁδηγοῦσα εἰς τὸ ἀπόκρημνον χεῖλος τοῦ βράχου διὰ τοῦ βορείου ἄκρου της. Τὸ λάξευμα **4**[1], ὀρθογωνίου σχήματος ἐπίσης (διαστ. 74 × 89 ἑκ., βάθ. 65 ἑκ.) εἶναι βαθύτερον τῶν πρώτων, παρουσιάζει δὲ κεντρικῶς κυκλικὴν βάθυνσιν διαμέτρου 40 ἑκ. καὶ βάθους 25 ἑκ. Τὰ τοιχώματά του ἔφερον ἴχνη ἐπιχρίσματος ἐκ κουρασανίου, πάχ. 1.5 ἑκατοστῶν.

Ἡ διάταξις (πίν. 208α) καὶ κυρίως ἡ μορφὴ τῶν ὡς ἄνω λαξευμάτων ἀπωθοῦν τὴν ἀρχικῶς διαμορφουμένην ἐντύπωσιν ὡς συλλεκτήρων ὀμβρίων ὑδάτων, τῆς παρουσίας των πιθανώτατα ἐντασσομένης εἰς τὰ πλαίσια μιᾶς ἐργαστηριακῆς χρήσεως[2], τῆς ὁποίας ἐν τούτοις οὐδὲν ἀνασκαφικὸν δεδομένον ὑφίσταται.

---

1. Εἰς νεωτέραν δοκιμαστικὴν τάφρον, διανοιγεῖσαν περὶ τὰ 30 μ. νοτίως τῶν ἀνωτέρω λαξευμάτων, ἀνευρέθησαν δύο ὅμοια, ἀναλόγου μορφῆς. Εἰς τὴν Ράχην τῆς Ἰσθμίας (βλ. Hesperia 24, 1955, κυρίως τὰς σ. 126 - 128, πίν. 41, a καὶ 49 a, b) ὁ καθηγητὴς Oscar Broneer ἀνέσκαψεν ἀνάλογον σύστημα λακκοειδῶν λαξευμάτων, τὴν χρησιμότητα τῶν ὁποίων ἀναζητεῖ μεταξὺ τῶν συλλεκτήρων ὕδατος καὶ τῆς ἀποθηκεύσεως οἴνου.

2. Τὴν ἄποψιν τῆς καθηγητρίας Χρ. Καρδαρα περὶ «βαφείων», τὴν προτεινομένην διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ράχεων Ἰσθμίας (βλ. ἀνωτ. σημ. 1 καὶ AJA 65, 1961, σ. 261 - 266) δὲν συμμεριζόμεθα εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ἁγ. Πελαγίας, λόγῳ ἐλλείψεως ἀνασκαφικῶν δεδομένων, μολονότι τὸ σύνολον τῶν περιγραφέντων λαξευμάτων προσφέρεται ὡς «οἰκιακὴ ἐπεξεργασία».

ΟΙΚΙΑ Γ

Αὕτη ἀπέχει περὶ τὰ 22 μ. ἐκ τοῦ ΒΑ. ἀποκαλυφθέντος ἄκρου τῆς Οἰκίας Β (εἰκ. 3, πίν. 211β), εἶναι μεγαλυτέρα τῶν δύο πρώτων, ὑπερέχει ἀπὸ πλευρᾶς κατασκευῆς καὶ διατηρήσεως καὶ παρουσιάζει σαφεῖς κατασκευαστικὰς φάσεις, τὴν ἀσφαλῆ περιγραφὴν τῶν ὁποίων καθιστᾷ ἀδύνατον ἡ μερικὴ ἔρευνα

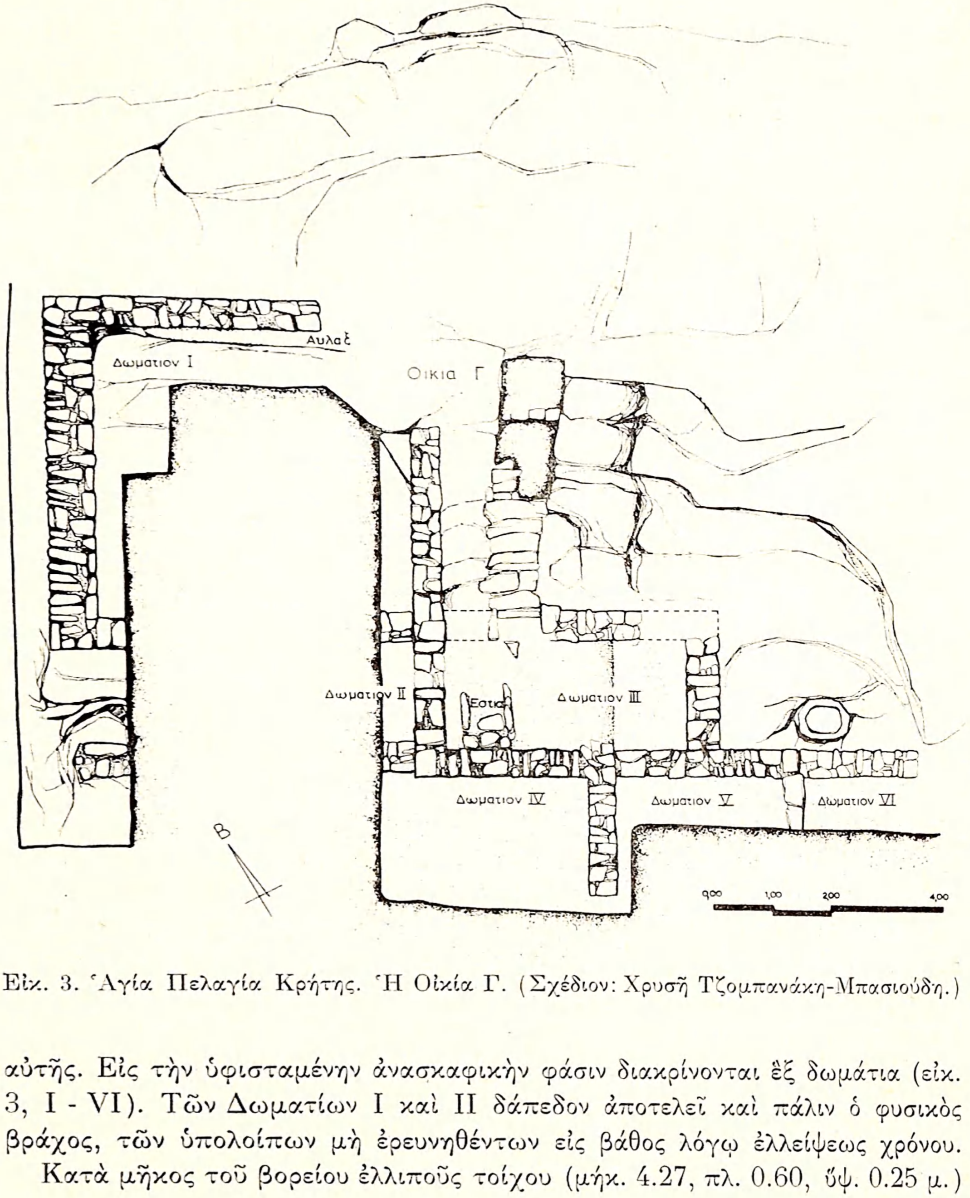

Εἰκ. 3. ῾Αγία Πελαγία Κρήτης. ῾Η Οἰκία Γ. (Σχέδιον: Χρυσῆ Τζομπανάκη-Μπασιούδη.)

αὐτῆς. Εἰς τὴν ὑφισταμένην ἀνασκαφικὴν φάσιν διακρίνονται ἓξ δωμάτια (εἰκ. 3, I - VI). Τῶν Δωματίων I καὶ II δάπεδον ἀποτελεῖ καὶ πάλιν ὁ φυσικὸς βράχος, τῶν ὑπολοίπων μὴ ἐρευνηθέντων εἰς βάθος λόγῳ ἐλλείψεως χρόνου.

Κατὰ μῆκος τοῦ βορείου ἐλλιποῦς τοίχου (μήκ. 4.27, πλ. 0.60, ὕψ. 0.25 μ.)

τοῦ Δωματίου Ι ὑπάρχει λαξευμένη ἀποχετευτικὴ αὖλαξ, μήκ. 2.80, πλ. 0.20, βάθ. 0.12 μ. (εἰκ. 3).

Τὸ Δωμάτιον ΙΙ, ἐλάχιστα ἀποκαλυφθέν, ἐπικοινωνεῖ μετὰ τοῦ Δωματίου ΙΙΙ μὲ θύραν καλῆς διατηρήσεως, πλ. 65 καὶ ὕψ. 88 ἑκ., μεταξὺ παραστάδων ἐκ πλακῶν πωρολίθου (πίν. 211β). Τὸ κατώφλιον εἶναι ἐκτισμένον ἐκ σχιστολίθου.

Εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ Δωματίου ΙΙΙ καὶ σχεδὸν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ προηγουμένου ἀνευρέθη ἑστία, αἱ μακραὶ πλευραὶ τῆς ὁποίας ὡρίζοντο ὑπὸ δύο ἐπιμήκων σχιστολιθικῶν λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνευρέθη τέφρα πάχους τοὐλάχιστον 6 ἑκατοστῶν.

Περιωρισμένη ἐγκαρσία τομὴ πραγματοποιηθεῖσα εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ δωματίου ἔδειξε τὴν βάθους 70 ἑκ. ἐπίχωσιν αὐτοῦ. Περὶ τὸ μέσον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου ἀνευρέθη ἑτέρα μικρὰ ἔξοδος (πίν. 212α), ἥτις ὡδήγει εἰς τὴν ἐξωτερικήν, ἀπόκρημνον σήμερον, ἐπιφάνειαν τῆς ἀκτῆς. Ἐκ τῆς ἐξόδου αὐτῆς, πλ. 55 ἑκ., καὶ εἰς κατεύθυνσιν ἐκ Νότου πρὸς Βορρᾶν, ἀρχίζει βαθμιδωτὴ στενωπός (μήκ. 3.05 μ., πλ. 1.70 μ.) ἐξ ἐπιμήκων πλακῶν σχιστολίθου, τοῦ τόσον ἀφθονοῦντος εἰς τὴν περιοχήν (πίν. 212α). Ἡ στενωπὸς αὕτη εὑρίσκεται ὑπεράνω ἀκριβῶς ἐπιμήκους ἐπίσης λαξεύματος εἰς τὸν φυσικὸν βράχον. Ἐκ τοῦ ἐρευνηθέντος βορείου τμήματος αὐτοῦ, μέχρι βάθους 1.10 μ., ἐξάγομεν τὸ συμπέρασμα[1], ὅτι εἶχε χρησιμοποιηθῆ ποτε ὡς «δεξαμενὴ» διὰ τὴν συλλογὴν ὀμβρίων ὑδάτων. Τὴν ἄποψιν ἐνισχύει ἡ σχετικῶς καλὴ διατήρησις ἐπιχρίσματος ἐκ κουρασανίου, πάχους 4 - 5 χιλ., εἰς ἀρκετὴν ἔκτασιν. Δι᾽ ἄγνωστον αἰτίαν ἡ «δεξαμενὴ» ἐμειώθη εἰς μῆκος δι᾽ ὑψώσεως τοιχαρίου, πλάτ. 35 ἑκ., ὀλίγον πρὸ τοῦ βορείου πέρατος αὐτῆς, διὰ νὰ ἐγκαταλειφθῇ τελικῶς, ὡς καταδεικνύεται ἐκ τῆς σχετικῶς παλαιοτέρας ἐπιχώσεως, ἡ ὁποία περιεῖχεν ἄφθονον κεραμεικήν.

Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ Δωματίου Ι καὶ κατὰ τὴν ἀφαιρεθεῖσαν ἐπίχωσιν αὐτοῦ ἀνευρέθη ἱκανὴ ποσότης κεκαυμένου πηλοῦ, ἀμόρφου μάζης καὶ τέφρας. Τοῦτο ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰς προαναφερθείσας ἐνδείξεις τῆς Οἰκίας Α καὶ τῆς ἐν μέρει ἐρευνηθείσης Οἰκίας Β, ἐνισχύει τὴν ἄποψιν τῆς καταστροφῆς τοῦ οἰκισμοῦ ἐκ πυρκαϊᾶς. Ἡ σημερινὴ εἰκὼν τοῦ οἰκισμοῦ καὶ γενικώτερον τῆς περιοχῆς του δεικνύει τὴν κατακρήμνισιν τῶν παρυφῶν τοῦ ἀκρωτηρίου ἐντὸς τοῦ αἰγιαλοῦ (πίν. 212β).

Εὑρήματα: Ἐκ τῆς Οἰκίας Α πλουσιωτέρα εἰς κεραμεικὴν ἦτο ἡ ἐπίχωσις τοῦ Δωματίου ΙΙ, ἐνῷ ἡ τοῦ Δωματίου Ι εἶχε, πλὴν τῆς ΝΑ. γωνίας του, διαβρωθῆ ὑπὸ τῶν θαλασσίων κυμάτων. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ Δωματίου Ι ἀνευρέθησαν (πίν. 210α):

— Κατὰ τὴν βάσιν τμῆμα ἐρυθροβαφοῦς πίθου (ἀρ. Μ. Ἡρ. 20990, α),

1. Ὡς ἤδη ἀνεφέρθη ἀνωτέρω, ἡ ἔρευνα τῆς Οἰκίας Γ ὑπῆρξεν ἀτελὴς καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ ἀναφερόμενα συμπεράσματα διατυποῦνται μετ᾽ ἐπιφυλάξεως.

ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ μὲ ἀνάγλυφον διάκοσμον λεσβίου κυματίου. Ὁ πυθμὴν τοῦ ἀγγείου ἔφερε μολύβδινον ταινιόσχημον σύνδεσμον.

— Μεγαλύτερον τμῆμα ἐκ τοῦ ἄνω ἡμίσεος ἑτέρου εὐρυστόμου ἐρυθροβαφοῦς πίθου (ἀρ. Μ. Ἡρ. 20990, β).

— Τὸ ἓν τρίτον ἐκ τοῦ ἄνω τμήματος λεκανίσκης ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ μεθ' ὁριζοντίου ραβδοσχήμου λαβῆς.

— Τὸ ἓν τρίτον, ὁμοίως, ἐκ τοῦ ἄνω τμήματος ἐρυθροβαφοῦς ἀμφορέως σῴζοντος ἐλλιπῶς τὴν μίαν κάθετον ταινιόσχημον λαβήν.

— Λαιμὸς μετὰ τῶν λαβῶν καὶ τοῦ καθέτου ταινιοσχήμου χείλους μονοχρώμου ἐπίσης ἀμφορέως.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου εἶχεν ἐπίσης καταπέσει τμῆμα ἐκ στρωτῆρος κεράμου.

Ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὴν ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ ἰδίου δαπέδου ἐπίχωσιν προῆλθε μικρὸς ἀριθμὸς μελαμβαφῶν ὀστράκων ἐκ μικροσκοπικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγγείων (εἰκ. 4, 1-2) ὡς καὶ τὸ ἥμισυ σχεδὸν μονομύξου, μελαμβαφοῦς ἐπίσης λύχνου. Ὁ τελευταῖος μετὰ κυρτῶν τοιχωμάτων, νευόντων πρὸς τὰ ἔσω ἀνήκει εἰς τὸν τύπον 21 D τῆς Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν[1].

Ἐξαίρεσιν ἀπετέλουν τὰ γραπτὰ ὄστρακα τῆς Οἰκίας Α (εἰκ. 5), τύπου «Δυτικῆς κλιτύος» (West slope)[2] καθὼς καὶ μικρὸς ἀριθμὸς ὀστράκων ἐκ πίθων μὲ ἔντυπον διάκοσμον κύκλων εἰς ἐπαλλήλους σειράς (εἰκ. 6).

Ἐκ τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τῆς Οἰκίας Β κατ' ἐξοχὴν ἄφθονος εἰς κεραμεικὴν ἦτο ὁ χῶρος **δ** (πίν. 211α), ὁ ὁποῖος περιεῖχε τὰ ἑξῆς ἀποθηκευτικὰ κυρίως ἀγγεῖα:

— Ἄωτον πίθον (πίν. 214α), ἀγάνωτον, ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ (ἀρ. Μ. Ἡρ. 20986, ὕψ. 57 ἑκ., διαμ. χείλους 23.5 ἑκ. καὶ βάσεως 21 ἑκ.), ᾠοειδοῦς σώματος μετὰ κυλινδρικοῦ λαιμοῦ καὶ ταινιοσχήμου χείλους, ἔξω νεύοντος. Ἡ βάσις, ταινιωτὴ ἐπίσης, εἶναι ὑπόκοιλος. Τὸ ἀγγεῖον ἔχει συγκολληθῆ ἐκ πολλῶν τεμαχίων.

— Τὸ ἄλαιμον σφαιρικοῦ σχήματος μονόχρωμον ἀγγεῖον τῆς εἰκόνος τοῦ πίν. 215β (ἀρ. Μ. Ἡρ. 20987, ὕψ. 40 ἑκ., διάμ. χείλους 23 ἑκ., βάσ. 28 ἑκ.), μετὰ καθέτων ραβδοσχήμων λαβῶν, κάτωθεν τῶν ὁποίων φέρει δύο ἐπαλλήλους αὔλακας. Ἡ βάσις χαμηλὴ δισκοειδής.

— Μικρὸν ἀγάνωτον πίθον (πίν. 214β), μετὰ σφαιρικῶν ὤμων καὶ καθέτων ραβδοσχήμων λαβῶν ὑπερυψωμένου τοῦ ἐπίσης καθέτου χείλους (ἀρ. Μ.

1. Βλ. Agora, τ. IV, σ. 46 - 47, πίν. 34, 165.

2. Πρβ. H. Thompson, Two Centuries of Hellenistic Pottery, Hesperia 3, 1934, σ. 440 καὶ J. N. Coldstream, Knossos: The Sanctuary of Demeter, Oxford 1973, σ. 37 - 38, πίν. 19, 9, μὲ ἀνάλογον διακοσμητικὴν διάθεσιν πρὸς τὸ ὄστρακον III τοῦ πίν. 213α.

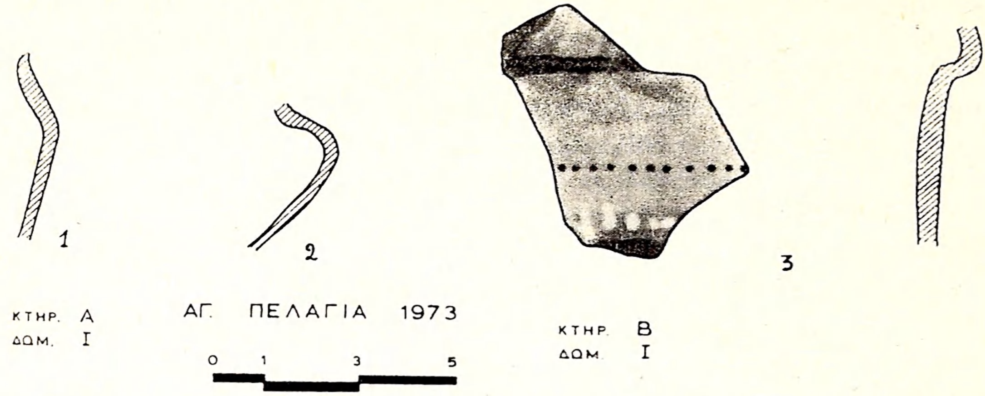

Εἰκ. 4. Ὄστρακα μελαμβαφῆ ἐκ τῶν Οἰκιῶν Α καὶ Β. (Σχέδιον: Εὔα Ὀρφανουδάκη.)

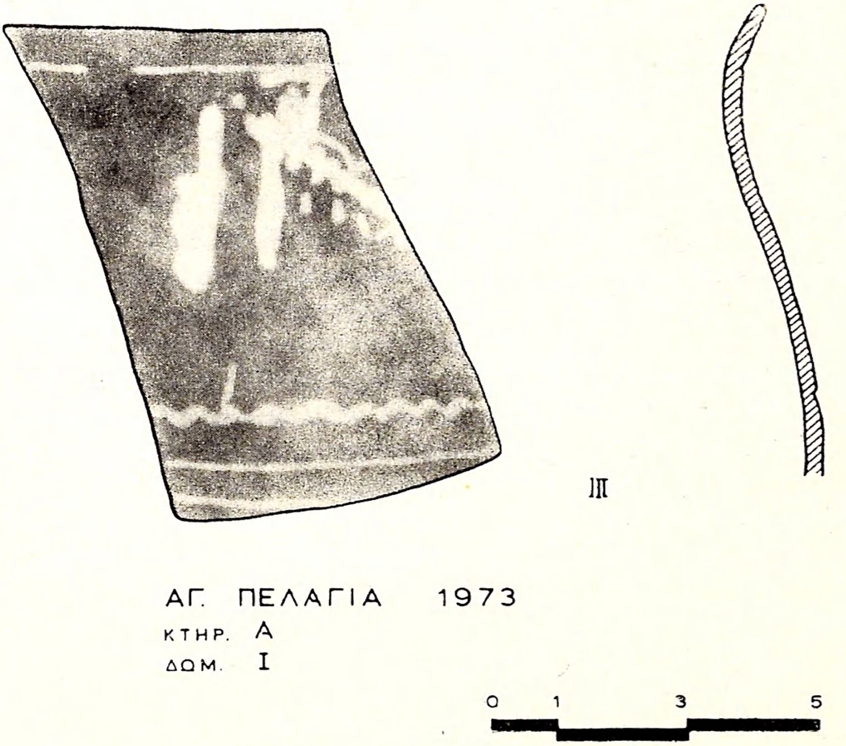

Εἰκ. 5. Γραπτὸν ὄστρακον ἐκ τῆς Οἰκίας Α. (Σχέδιον: Εὔα Ὀρφανουδάκη.)

῾Ηρ. 20988, ὕψ. 37.5 ἑκ., διάμ. χείλους 17 ἑκ., βάσεως 14 ἑκ.). ᾿Επὶ τῶν ὤμων φέρει ἁπλοῦν ἐγχάρακτον διάκοσμον ἐκ δύο ἐπαλλήλων γραμμῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχει ὀφιοειδὴς γραμμή. Βάσις δακτυλιόσχημος χαμηλή. ῾Εκατέρωθεν τῶν λαβῶν ὑπάρχουν μαστοειδῆ προσφύματα.

— ᾿Οξυπύθμενον μονόχρωμον ἀμφορέα[1] (πίν. 215β), ἐκ κιτρινωποῦ πηλοῦ

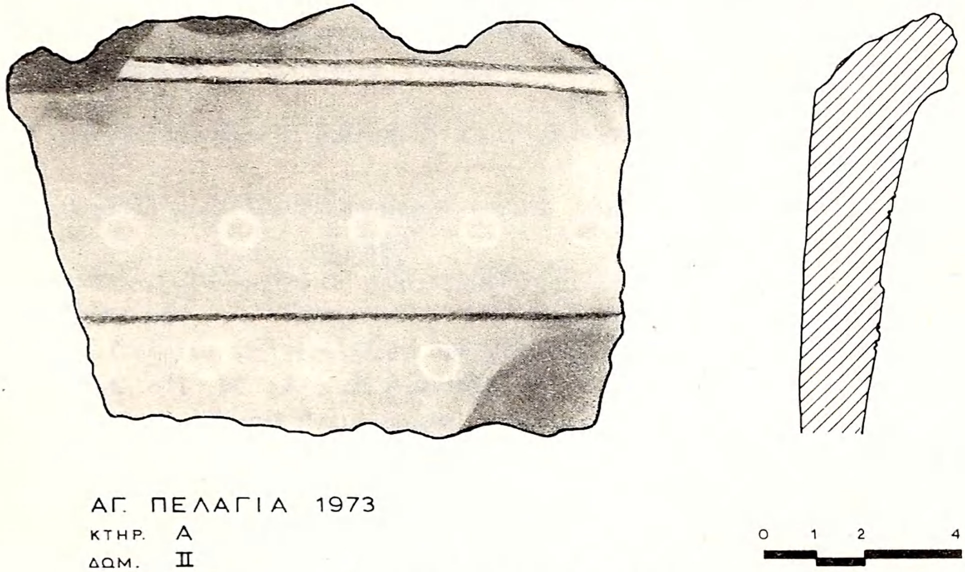

Εἰκ. 6. Τεμάχιον πίθου ἐκ τῆς Οἰκίας Α μὲ ἔντυπον διάκοσμον κύκλων.
(Σχέδιον: Εὔα ᾿Ορφανουδάκη.)

(ἀρ. Μ. ῾Ηρ. 20989, ὕψ. 92 ἑκ.), ἀπαρτισθέντα ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον ἤδη εὑρέθησαν ἀπολήξεις καὶ ἄλλων ὁμοίων ἀμφορέων[2] (πίν. 213β, πλὴν τοῦ III τοῦ Δωματίου I τῆς αὐτῆς οἰκίας).

—᾿Εκ τοῦ Δωματίου I ἐξ ἄλλου τῆς ἰδίας Οἰκίας Β προέρχεται τριφυλλόσχημος οἰνοχόη ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ, ἀπιόσχημος[3], μετὰ καθέτου ταινιωτῆς λαβῆς καὶ δισκοειδοῦς βάσεως. ῾Η ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται δι᾿ ἐξιτήλου ἐρυθρομέλανος χρώματος. ᾿Επὶ τῆς κοιλίας ὁμοίως λίαν ἐξίτηλος διάκοσμος ἐννεαφύλλου παλμέττας δι᾿ ἐπιθέτου λευκοῦ χρώματος.

— Μικρὸν μόνωτον ἀπιόσχημον ἀγγεῖον (ἀρ. Μ. ῾Ηρ. 2899) ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ καὶ ὁμοίου γανώματος μετὰ ταπεινῆς δισκοειδοῦς βάσεως συμπληρωθὲν

1. Πρβ. ἀνάλογον εἰς V. Grace, Amphoras and the Ancient Wine Trade, Princeton, New Jersey 1961, εἰκ. 38, δεξιά.

2. Hesperia 1934, σ. 304 εἰκ. 1, 6 καὶ 7. Ath. Mitt. 85, 1970, σ. 189, 191.

3. Βλ. ἀνάλογον σχῆμα εἰς Ath. Mitt., ἔ.ἀ. πίν. 59, 116, σ. 144.

κατὰ τὸ ἓν τρίτον καὶ τὴν λαβήν (πίν. 216α)· προέρχεται ἐκ τοῦ λαξεύματος **3**.
— Ἐκ τῆς ἀνωτέρας ἐπιχώσεως τοῦ Δωματίου Ι τῆς αὐτῆς οἰκίας προέρχεται μόνωτον κύπελλον (πίν. 216β) ἐκ κιτρινωποῦ πηλοῦ μετὰ καθέτου ταινιοσχήμου αὐλακωτῆς λαβῆς, ἡ ὁποία ἐκφύεται ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἐπίσης ταινιοσχήμου χείλους. Ἡ κυλινδρικὴ βάσις τοῦ ἀγγείου ἔχει κατὰ τὸ ἥμισυ συμπληρωθῆ (ἀρ. Μ. Ἡρ. 20660). Εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον ἀνευρέθησαν καὶ θραύσματα ἐρυθροβαφῶν πινακίων [1] (εἰκ. 7, πίν. 217α). Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς τῶν ἐκ τοῦ Δωματίου Ι προερχομένων ὀστράκων ἀνήκει εἰς μονόχρωμα, ἐρυθροβαφῆ ἢ μελαμβαφῆ ἀνοικτὰ κυρίως ἀγγεῖα.

Ἐκ τοῦ ἀποκαλυφθέντος δαπέδου τοῦ Δωματίου Ι τῆς Οἰκίας Γ προέρχονται ἐπίσης:

— Συνήθους τύπου μικροσκοπικόν, δίωτον ἀγγεῖον [2] (πίν. 218α), ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. (Ἀρ. Μ. Ἡρ. 20663.)

— Μόνωτον μελαμβαφὲς κύπελλον ᾠοειδοῦς σχήματος (πίν. 218β), μετὰ καθέτου ταινιοσχήμου λαβῆς ἐκφυομένης ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἔξω νεύοντος χείλους. Βάσις δισκοειδὴς ἀποτελουμένη ἐκ δύο ἐπαλλήλων δακτυλίων. Διαστάσεις: ὕψ. 9.5 ἑκ., διάμ. χείλους 6 ἑκ. καὶ βάσεως 4 ἑκ. (Ἀρ. Μ. Ἡρ. 20599.)

— Ἐρυθροβαφὴς ὑδρία, ἐξ ἐρυθροῦ ἐπίσης πηλοῦ, μετ' ἐπιμήκους ᾠοειδοῦς σώματος, κυλινδρικοῦ λαιμοῦ, ταινιοσχήμου χείλους, ὁμοίων λαβῶν καὶ δισκοειδοῦς βάσεως. Διαστάσεις: ὕψ. 47.5 ἑκ., διάμ. χείλους 13 καὶ βάσεως 11.8 ἑκ. (Ἀρ. Μ. Ἡρ. 20654.)

— Παρὰ τὴν περιγραφεῖσαν (ἀνωτέρω σ. 206) ἑστίαν τοῦ Δωματίου ΙΙΙ εὑρίσκετο τὸ ἀγάνωτον μόνωτον κύπελλον τῆς εἰκόνος τοῦ πίν. 216β ἐκ καστανερύθρου πηλοῦ μετὰ συμπεπληρωμένης λαβῆς. Συγκολληθὲν ἐκ πολλῶν τεμαχίων φέρει σαφῆ ἴχνη πυρᾶς ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων του.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ στρώματος τοῦ δωματίου ἀνευρέθη πινάκιον [3] τροπιδωτοῦ σχήματος (πίν. 219α), συμπληρωθὲν κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδόν. Ταινία μελανοῦ χρώματος περιέθεε τὰ ἔξω νεύοντα χείλη τοῦ ἀγγείου ὡς καὶ τὴν κυλινδρικὴν βάσιν του.

Τέλος, ἐκ τοῦ Δωματίου ΙΙ τῆς αὐτῆς οἰκίας προέρχεται τὸ ἕτερον ἡμισφαιρικὸν πινάκιον [4] τῆς αὐτῆς εἰκόνος. Τοῦτο ἔχει χαμηλοτέραν τοῦ προηγουμένου βάσιν καὶ ἔσω νεύοντα χείλη, τὰ ὁποῖα διατηροῦν ἴχνη προχείρου μελανοῦ ἐπιχρίσματος.

---

1. Πρβ. E. Vanderpool, J. R. McCredie καὶ A. Steinberg, Hesperia 31, 1962, σ. 35, εἰκ. 8, 25.

2. Διὰ τὰ ἀνάλογα σχήματα τοῦ ἀποθέτου F τῆς Κνωσοῦ, βλ. J. N. Coldstream, ἔ.ἀ. σ. 35 - 37, πίν. 18, κυρίως 39.

3. Πρβ. τὸν τύπον C_3 ἐν H. Thompson, Hesperia 1934, σ. 347, εἰκ. 28.

4. Πρβ. τὸν τύπον D_9 αὐτόθι σ. 371, εἰκ. 117.

'Εκ τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων προκύπτει ὅτι εἰς τὴν ὁλοκληρωτικῶς ἐρευνηθεῖσαν Οἰκίαν Α ἡ ἐπίχωσις ἦτο ἑνιαία, αἱ δὲ μεμονωμέναι περιπτώσεις (βλ. ἀνωτ. σ. 207, τὸν μακρᾶς διαρκείας τύπον λύχνου τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.) παλαιοτέρας κεραμεικῆς δύνανται μᾶλλον νὰ ἑρμηνευθοῦν ἐκ τῆς γειτνιάσεως τῆς οἰκίας μὲ χῶρον ἤδη κατοικούμενον ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἱστορικῶν χρόνων.

'Αντιθέτως αἱ τμηματικῶς καὶ οὐχὶ εἰς τελικὸν βάθος ἐρευνηθεῖσαι Οἰκίαι

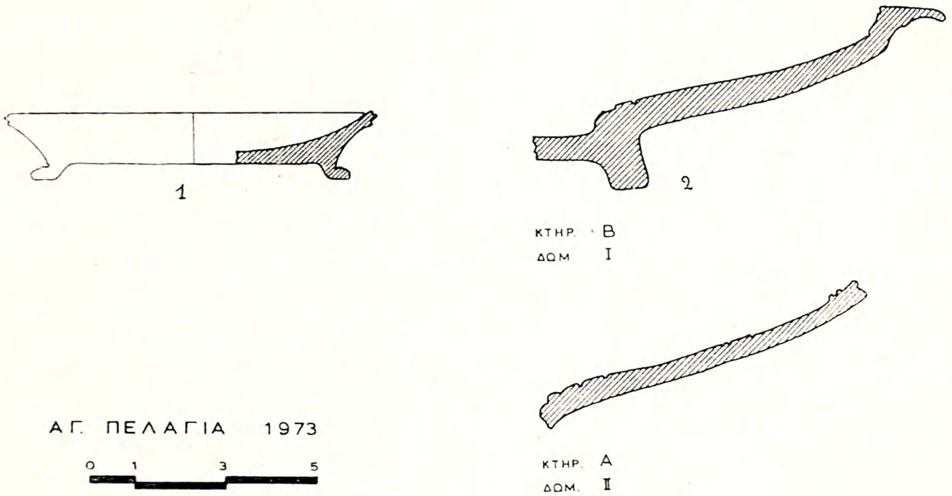

Εἰκ. 7. Θραύσματα ἐρυθροβαφῶν πινακίων προερχόμενα ἐκ τῶν Οἰκιῶν Α καὶ Β. (Σχέδιον: Εὔα 'Ορφανουδάκη.)

Β καὶ Γ ἐμφανίζουν ποικιλωτέραν τῆς Οἰκίας Α κεραμεικήν. 'Η ποικιλία αὐτὴ ἡ ὁποία ὀφείλεται πιθανῶς εἰς τὸ συντηρητικὸν γενικώτερον κρητικὸν πνεῦμα τῶν ἱστορικῶν χρόνων [1] ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀγγείων, κατ' ἐξοχὴν οἰκιακῶν, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν συμπύκνωσιν παραδοσιακῶν καὶ νεωτερικῶν στοιχείων εἰς τὸ ἴδιον σχῆμα. 'Ο τύπος λ.χ. τοῦ ἀώτου πίθου 20986 [2], πλὴν τῆς νεωτέρας βάσεώς του, ἐνθυμίζει πρώιμα πρότυπα. 'Ομοία εἶναι καὶ ἡ περίπτωσις τοῦ εὐρυστόμου ἀγγείου 20988 μὲ τὰς καθέτους ραβδοσχήμους λαβάς, ὅπου εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀρχαϊκὸν σχῆμά του [3] προστίθεται νεωτέρα ἐγχάρακτος διακόσμησις. 'Ο συγγενὴς ἐξ ἄλλου τύπος τοῦ 20987

1. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τῆς ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΛΕΜΠΕΣΗ δημοσιευόμενα ἀγγεῖα τῆς Λύττου (ΑΔ 1971, Χρον.).

2. Βλ. Agora, τ. XII, Μέρος 1, σ. 194 - 195 καὶ σημ. 8, 14.

3. Πρβ. Agora, ἔ.ἀ. σ. 195 καὶ σημ. 1, Μέρος 2, πίν. 67, 1529 - 30.

παραλλάσσει μὲ τὴν εὐρυτέραν βάσιν. Ἡ συχνὴ ἐπίσης ἔλλειψις γανώσεως ἀποτελεῖ στοιχεῖον νεωτέρας χρονολογήσεως.

Κατόπιν τούτων καὶ μὲ ἀσφαλέστερον χρονολογικὸν δείκτην τὰ γραπτὰ καὶ μονόχρωμα ὄστρακα (πίν. 213α καὶ 217β) τοποθετοῦμεν χρονολογικῶς τὰς ἐρευνηθείσας οἰκίας ἀπὸ τὸ β' τέταρτον τοῦ 3ου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος.

Μεταξὺ τῶν ἐλαχίστων ἀνευρεθέντων νομισμάτων, κακῆς γενικῶς διατηρήσεως, περιλαμβάνεται ἓν ἀργυροῦν τετρόβολον τοῦ Ἄργους [1] (πίν. 220α - β) μὲ παράστασιν (α) προσθίου κορμοῦ λύκου πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ τοῦ Α ἐντὸς κοίλου τετραγώνου (343 - 228 π.Χ.)· κάτωθεν τοῦ Α διακρίνεται ὁπλὴ ἵππου. (Ἀρ. Μ. Ἡρ. 2210 α.)

Ἐκ τῶν μικροαντικειμένων τὰ πλέον ἀξιόλογα ἦσαν διάφορα ὑφαντικὰ βάρη, χάλκινοι ἧλοι, ὅμοιον δισκοειδὲς ἀντικείμενον, σιδηροῦν δρέπανον (Ἀρ. Μ. Ἡρ. 107, Κατάλογος σιδηρῶν), σιδηρᾶ ἐξαρτήματα κλείθρων, ὡς καὶ ἀριθμὸς μολυβδίνων συνδέσμων. Περιλαμβάνονται ἐπίσης χαλκοῦν ἀντικείμενον ἐκ δύο ἐπιπεδοσχήμων ἐλασμάτων, ἡνωμένων κατακορύφως καὶ χαλκίνη γλυφίς [2] (πίν. 219β).

Τέλος ἐκ τῶν Οἰκιῶν Α καὶ Γ προέρχονται ἀντιστοίχως ἀνοικτὸν χαμηλὸν ἀγγεῖον ἐκ φαιοῦ πορώδους λίθου καὶ ὅμοιον μετὰ προχοῆς, ἐκ λευκοῦ λίθου (πίν. 221α - β).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - ΚΑΡΕΤΣΟΥ

1. BMC, Peloponnesus, σ. 143, no. 90 καὶ G. Le Rider, Monnaies Crétoises, σ. 9, 230, 316.

2. Olynthus X, σ. 352, πίν. CXII, 1690.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

1. Νέα Ἀγχίαλος - Φθιώτιδες Θῆβαι (πίν. 222 - 230).

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀνασκαφάς, αἱ ὁποῖαι περιεγράφησαν ἤδη εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον, διεξήχθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1973 καὶ σημαντικαὶ ἐργασίαι διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἀνεσκαμμένων τμημάτων τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων αὐτῆς. Ἐκτεταμέναι ἐπίσης ἐργασίαι ἐγένοντο διὰ τὴν μετατόπισιν καὶ ἀνακατασκευὴν εἰς μέγα μῆκος τῆς περιφράξεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχουν τὰ ἐρείπια τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (Α), τῆς βασιλικῆς τοῦ ἐπισκόπου Ἐλπιδίου (Β), τοῦ κοσμικοῦ κτίσματος καὶ ἡ ἀκρόπολις τῆς Πυράσου. Τέλος συνεκολλήθησαν καὶ ἐν μέρει ἀποκατεστάθησαν πολλὰ μαρμάρινα καὶ πήλινα ἀντικείμενα καὶ συνηρμολογήθη σημαντικὸς ἀριθμὸς σπαραγμάτων τοιχογραφιῶν.

Αἱ ἐργασίαι αὗται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἔχουν ὡς ἀκολούθως:

1. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΠΕΤΡΟΥ (Γ΄)

α) Ἐξωνάρθηξ. Μετὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, τὴν σχεδιαστικὴν ἀποτύπωσιν καὶ φωτογράφησιν τῶν ἐρειπίων τῶν παλαιοτέρων τῆς βασιλικῆς κτηρίων (ΠΑΕ 1971, σ. 23 καὶ 1972, σ. 19 - 20, εἰκ. 1 καὶ 3) ἐπληρώθησαν τὰ κενὰ διὰ χωμάτων «πατητῶν» μετὰ λίθων. Ἐπ' αὐτῶν κατεσκευάσθη ἡ ὑποδομὴ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ὡς ἑξῆς: λιθορριπὴ μὲ πλήρωσιν τῶν μεταξὺ τῶν λίθων κενῶν διὰ λατύπης· τὸ πρῶτον στρῶμα ἐκ χονδροῦ μείγματος ἤτοι, ἐλαφρόπετρα χονδρόκοκκος, κεραμίδι χονδρόκοκκον, ἄσβεστος, σὺν 100 χιλιόγραμμα σιμέντου ἀνὰ $μ^3$· τὸ δεύτερον στρῶμα ἐκ λεπτοῦ κονιάματος κουρασανίου, ἤτοι λεπτόκοκκος ἐλαφρόπετρα, κεραμίδι εἰς κόνιν, ἄσβεστος, σὺν 75 χιλιόγραμμα σιμέντου ἀνὰ $μ^3$. Ἐπ' αὐτοῦ ἐπανετοποθετήθησαν τὰ ἀποκολληθέντα τμήματα τῶν ψηφιδωτῶν, συνεπληρώθησαν τὰ κενὰ δι' οὐδετέρου ὑλικοῦ καὶ ἐπηκολούθησε πλύσις τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου δι' ὄξους. Τέλος ἐπανετοποθετήθη τὸ μαρμάρινον κατώφλιον πρὸ τῆς βορείου εἰσόδου ἀπὸ τοῦ ἐξωνάρθηκος εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα, τὸ ὁποῖον ὡς ἐλέχθη (ΠΑΕ 1971, σ. 23) εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ (πίν. 222 - 225).

β) Νότιον κλῖτος (ΤΜ - Θ). Τὰ τρία δυτικὰ διάχωρα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ νοτίου κλίτους εἶχον ὑποστῆ πολλὰς φθορὰς μὲ προφανῆ τὸν κίνδυνον ὁλοσχεροῦς καταστροφῆς των ἐὰν ἐξηκολούθουν εἰσέτι νὰ παραμένουν εἰς ἣν κατάστασιν εἶχον ἀποκαλυφθῆ. Διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τούτων ἐπεβάλλετο ἢ ἡ ἀποκόλλησις, ἐπισκευὴ καὶ ἐπανατοποθέτησίς των ἢ ἡ κατασκευὴ στεγάστρου. Ἕνεκα τοῦ ὅτι τὸ στέγαστρον θὰ ἐδημιούργει πολλὰ προβλήματα, δεδομένου ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ μνημείου εὑρίσκεται ἀκόμη ἐν ἐξελίξει, προεκρίθη ἡ πρώτη λύσις.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν λοιπὸν τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κλίτους (ΠΑΕ 1972, σ. 354, πίν. 292) ἀπεκολλήθησαν τὰ τρία ἀπὸ Δ. διάχωρα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ ἤρχισαν ἀμέσως αἱ ἐργασίαι συντηρήσεως διὰ τὴν μελλοντικὴν ἐπανατοποθέτησίν των (εἰς τὸν παρόντα τόμον βλ. ἀνασκαφὴν Νέας Ἀγχιάλου, εἰκ. 1, κάτοψις). Κατὰ τὴν ἀποκόλλησιν τοῦ τρίτου διαχώρου, ὅπου καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου, κατέστη ἀναγκαῖον νὰ ἀποκολληθῆ καὶ μικρὸν τμῆμα τοῦ χαμηλοῦ τοιχαρίου - στυλοβάτου, τοῦ κατασκευασθέντος μεταγενεστέρως ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ.

Εἰς τὴν ὑποδομὴν τῶν ἀποκολληθέντων διαχώρων εἶχον χρησιμοποιηθῆ στρογγύλοι ποτάμιοι λίθοι «κολυμπητοὶ» εἰς ἀσβεστοκονίαν. Ἡ ἀσβεστοκονία αὕτη εἶχε πάχος 0.05 μ. κάτωθεν τῆς στρώσεως τῶν λίθων. Διὰ τὴν πλήρωσιν τῶν κενῶν εἶχον χρησιμοποιηθῆ θραύσματα κουρασανίου ἐκ τοῦ ὑποστρώματος παλαιοτέρων ψηφιδωτῶν.

Αἱ ψηφῖδες τοῦ διαχώρου τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Πέτρου, κυρίως αἱ βυσινόχροαι καὶ κεραμόχροαι ὡς καὶ αἱ ἀπὸ ὑαλόμαζαν εἶχον πολὺ καταπονηθῆ, ὥστε ὑπῆρχε κίνδυνος διαλύσεώς των κατὰ τὴν ἀποκόλλησιν. Δι' ὃ προηγουμένως «ἐποτίσθησαν» διὰ τῆς ἐνδεδειγμένης διαλύσεως κόλλας σκληρύνσεως ἀμμολίθων (πίν. 226α).

γ) Δωμάτιον ΙΙΙ (ΤΜ - ΣΤ). Μετὰ τὴν ἐπανατοποθέτησιν τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων εἰς τὰ δωμάτια Ι, ΙΙ καὶ ΙΙΙ (ΠΑΕ 1972, σ. 354, εἰκ. 1, πίν. 293 καὶ 294) ἐκρίθη ἀναγκαῖον ἀφ' ἑνὸς διὰ νὰ διεξάγεται ἐλευθέρως ἡ διακίνησις ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τσιτσίνια, ἀφ' ἑτέρου διὰ νὰ εἶναι θεατὰ τὰ ψηφιδωτὰ ὑπὸ τῶν περιπατητῶν, νὰ κατασκευασθῆ γέφυρα ὑπεράνω τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ δωματίου ΙΙΙ. Ἡ γέφυρα αὕτη κατεσκευάσθη ἐξ ὡπλισμένου σκυροδέματος, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἐφάπτεται πρὸς τὰ τμήματα τῆς τοιχοποιίας τοῦ μνημείου καὶ νὰ δύναται ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ διαλυθῆ χωρὶς νὰ θιγοῦν τὰ ἀρχαῖα (πίν. 226β).

δ) Ἁψὶς τοῦ ἱεροῦ (ΤΜ - Η). Ἐγένετο μικρὰ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τῆς ἁψῖδος τοῦ ἱεροῦ τῆς περιφράξεως καὶ κατασκευὴ νέας βάσεως αὐτῆς ἐξ

ὠπλισμένου σκυροδέματος, ἐν εἴδει γεφύρας. Οὕτω, ἐξησφαλίσθη ἀποτελεσματικώτερον τὸ μνημεῖον ἐκ τῶν διερχομένων ὀχημάτων, ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ βόρειον ἥμισυ τοῦ ἡμικυκλίου τῆς μεγάλης ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ καὶ παρέμειναν ὁρατὰ τὰ διὰ τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης ἀποκαλυφθέντα ἀρχαιότερα λείψανα δεξαμενῆς, ἀγωγοῦ ἀπορροῆς ὑδάτων κλπ. (πίν. 227α).

2. ΠΕΡΙΦΡΑΞΙΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

Μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς νέας ἐθνικῆς ὁδοῦ Λαμίας - Βόλου, ἐκρίθη σκόπιμον ὅπως διαπλατυνθῇ καὶ τὸ τμῆμα αὐτῆς τὸ βαῖνον κατὰ μῆκος τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε εἶχε παραμείνει εἰς τὴν παλαιὰν αὐτοῦ κατάστασιν.

Ἡ διαπλάτυνσις κατέστη ἀναγκαία πρὸς διευκόλυνσιν τῆς αὐξηθείσης σημαντικῶς κυκλοφορίας τῶν ὀχημάτων καὶ τὴν προστασίαν τῶν πεζῶν, καθόσον δὲν ὑφίσταντο εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο πεζοδρόμια, ὡς καὶ διὰ τὴν ἁρμόζουσαν ἐμφάνισιν τῶν μνημείων. Ἡ ἀνανέωσις τῆς περιφράξεως τοῦ χώρου, ἡ ὁποία κατασκευασθεῖσα τὸ ἔτος 1959 εἶχεν ὑποστῆ σοβαρὰς ζημίας, ὥστε νὰ μὴ ἐκπληροῖ τὸν σκοπὸν αὐτῆς, ἦτο ἀναγκαία.

Μετετοπίσθη λοιπὸν ἡ παραλλήλως πρὸς τὴν ἐθνικὴν ὁδὸν πλευρὰ τῆς περιφράξεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου κατὰ 1.70 μ. Κατεσκευάσθη νέα βάσις ἐκ μὴ ὠπλισμένου σιμέντου, μήκους 207 μ., ὕψους 0.40 - 0.80 μ. ἀναλόγως τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους καὶ πλάτους 0.25 μ. Ἐντὸς τῆς βάσεως ταύτης ἐπακτώθησαν οἱ σιδηροῖ πάσσαλοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων προσεδέθη τὸ συρματόπλεγμα.

Παρὰ τὴν μετατόπισιν ταύτην τὰ ἀρχαῖα οὐδόλως ἐθίγησαν ἡ δὲ ἐμφάνισις τοῦ χώρου ἐβελτιώθη αἰσθητῶς. Ἐδόθη οὕτω ἡ εὐκαιρία νὰ ἀπομακρυνθοῦν μεγάλοι ὄγκοι χωμάτων, οἱ ὁποῖοι ἐκάλυπτον μέγα μέρος τῶν ἀρχαίων ὄπισθεν τῆς ἀρχικῆς περιφράξεως, συνετηρήθησαν δὲ καὶ ἐστερεώθησαν πολλοὶ τοῖχοι τῶν ἀνασκαφέντων κτηρίων ἑκατέρωθεν τῆς πλακοστρώτου ἐμπορικῆς ὁδοῦ τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως, ὡς π.χ. οἱ τοῖχοι Τ3, Τ5, Τ11, Τ16 κ.ἄ.

Ἐπίσης τώρα εἶναι ὁρατὰ πολλὰ ἐρείπια τῶν καταστημάτων, ἀνατολικῶς τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ, τῆς πρὸ αὐτῶν κιονοστοιχίας κλπ., τὰ ὁποῖα προηγουμένως ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τῶν ἐπιχώσεων τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς περιφράξεως. Τοῦτο ἐπετεύχθη διὰ τῆς κατασκευῆς, εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἀσφαλτικοῦ τάπητος τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ εἰς ἱκανὸν ὕψος ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων, ἑπτὰ πλακῶν ἐξ ὠπλισμένου σκυροδέματος, ἑδρασθεισῶν ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς νέας περιφράξεως. Αἱ διαστάσεις τῶν πλακῶν τούτων εἶναι αἱ ἑξῆς: α) 1.50 - 2 × 4 × 0.14 μ. β) 1.76 × 3 × 0.14 μ. γ) 1.70 × 2.80 × 0.14 μ. δ) 1.70 × 3.20 × 0.14 μ. ε) 1.50 × 3.30 × 0.14 μ. ς′) 2 × 6.50 × 0.14 μ. ζ) 1.60 × 4.40 × 0.14 μ. (πίν. 227β, 228α - β).

3. ΣΥΓΚΟΛΛΗΣΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ 1973 αἱ ἐργασίαι συγκολλήσεως καὶ ὅσον ἦτο δυνατὸν ἀποκαταστάσεως τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν παρελθόντων ἐτῶν εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου, τοῦ ἁγίου Δημητρίου, τοῦ ἐπισκόπου Ἐλπιδίου, τῆς κοιμητηριακῆς βασιλικῆς κ.ἄ. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ συντάξεως μελέτης σχεδιαστικῆς ἀποκαταστάσεως καὶ πιθανῆς ἀναστηλώσεως, συνηρμολογήθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῶν βασιλικῶν, ὡς κίονες (πίν. 229), βάσεις, κιονόκρανα, θωράκια κλπ.

Ἐπίσης καὶ τὰ ἄλλα εὑρήματα, ὡς νομίσματα, μέταλλα, ἀγγεῖα κλπ. ἔτυχον τῆς δεούσης φροντίδος (πίν. 230α - β).

ΠΑΥΛΟΣ ΗΡ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

2. Ἀμφίπολις (Χριστιανική)

Εἰς τὴν βασιλικὴν Β Ἀμφιπόλεως ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἀρχιτέκτονος Εὐσταθίου Στίκα ἡ ἀποκοπὴ τῶν ἀγρίων δένδρων ὡς καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν χωμάτων καὶ λίθων, οἵτινες ἐκάλυπτον τὸν χῶρον.

3. Μεσημβρία

Εἰς Μεσημβρίαν Θράκης ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐφόρου Ἀνδρέα Βαβρίτσα καθαρισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ βορείου τείχους τοῦ περιτειχισμένου οἰκισμοῦ ἐκ τῶν χωμάτων καὶ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως.

4. Κασσώπη

Εἰς Κασσώπην Ἠπείρου ἐγένοντο ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ καθηγητοῦ Σωτηρίου Δάκαρη ἐργασίαι καθαρισμοῦ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου ἐκ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως, κυρίως δὲ τοῦ θεάτρου, τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τῆς ἀρχαίας πόλεως.

5. Ἦλις

Ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐφόρου Νικολάου Γιαλούρη ἐγένετο εἰς ἀρχαίαν Ἤλιδα ὁ ἐκ τῶν ριζῶν τῆς γλυκορρίζης καθαρισμὸς τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων παλαιοχριστιανικῶν χρόνων τῆς Νοτίας Στοᾶς, ἅτινα ἀπεκολλήθησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὰς ἐκεῖ ἀποθήκας.

6. Φουρνὶ Ἀχαρνῶν

Ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἰωάννου Σακελλαράκη ἐγένετο εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν Κρήτης ἡ στερέωσις τῶν τοιχωμάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ.

ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Μουσεῖον Ἐλευσῖνος (πίν. 231 - 236)

Γύψινα προπλάσματα ἀναπαραστάσεως τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσῖνος

Τὸ ἱερὸν τῆς Ἐλευσῖνος, περίφημον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὰ ἐν αὐτῷ τελούμενα μυστήρια πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, ἀποτελεῖ καὶ σήμερον ἕνα τῶν σπουδαιοτέρων ἀρχαιολογικῶν χώρων χάρις εἰς τὰ σῳζόμενα ἐρείπια ὅλων τῶν περιόδων τῆς μακραίωνος ἱστορίας του. Ἡ πρώτη προσπάθεια διὰ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ τὴν μελέτην τοῦ ἱεροῦ ἐγένετο τὸ 1811 ὑπὸ τῆς φιλαρχαίου Ἑταιρείας τῶν Dilettanti. Ἀργότερον, τὸ 1860, ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος F. Lenormant διενήργησεν ἀνασκαφάς, περιωρισμένης ὅμως ἐκτάσεως, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁλόκληρος ὁ χῶρος τοῦ ἱεροῦ ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῶν οἰκιῶν τοῦ χωρίου τῆς Ἐλευσῖνος. Ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῶν ἐρειπίων εἶναι ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, αἱ συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ τῆς ὁποίας ἤρχισαν τὸ 1882, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπετεύχθη ἡ ἀγορὰ τῶν ἐντὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου οἰκιῶν καὶ οἰκοπέδων. Αἱ ἀνασκαφαὶ διεξήχθησαν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων Δ. Φιλίου (1882 - 1893) καὶ Ἀ. Σκιᾶ (1894 - 1896), ἀργότερον δέ, ἀπὸ τοῦ 1917 μέχρι καὶ τοῦ 1945, ὑπὸ τοῦ Κ. Κουρουνιώτη. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1931 ἔλαβον μέρος εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ὡς ἀρχιτέκτων καὶ συνεργάτης τοῦ Κουρουνιώτη καὶ ἀπὸ τοῦ 1947 συνεχίζω τὴν μελέτην τοῦ χώρου διὰ τῆς ἐκτελέσεως νέων ἀνασκαφῶν πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς τοπογραφίας καὶ τῆς οἰκοδομικῆς ἱστορίας τοῦ περιφήμου αὐτοῦ ἱεροῦ.

Ἡ ἔλλειψις ὅμως ἑνὸς τοπογραφικοῦ σχεδίου, αἰσθητὴ ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ἐγένετο ἀκόμη περισσότερον αἰσθητή, ὅτε κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῶν ἐρευνῶν μου ἐπεξετάθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ ἐβεβαιώθησαν διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν τειχῶν τὰ πρὸς Δυσμὰς ὅρια τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς πόλεως τῆς Ἐλευσῖνος. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀπόφασίς μου νὰ κατασκευασθοῦν γύψινα προπλάσματα ἀναπαραστάσεως τοῦ ἱεροῦ ἐπέβαλε τὴν σύνταξιν νέων τοπογραφικῶν σχεδίων μεγάλης ἀκριβείας. Ἡ ἐργασία αὕτη, πραγματοποιηθεῖσα χάρις εἰς τὴν χρηματικὴν βοήθειαν τῆς American Philosophical Society, ἐπέτρεψε μετὰ τὴν σύνταξιν καὶ τῶν λεπτομερειακῶν ἀρχιτεκτονικῶν σχεδίων τὴν κατασκευὴν τῶν γυψίνων προπλασμάτων, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων ἀνέλαβεν ὁ εἰδικὸς τεχνίτης Χρ. Μαμμέλης ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψίν μου.

Τὸ 1965 ἐπραγματοποιήθη δι' ἐξόδων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἡ κατασκευὴ τοῦ γυψίνου προπλάσματος ἀναπαραστάσεως τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὸν Β' μ.Χ. αἰῶνα (πίν. 232 κάτω καὶ 234 - 235). Τέλος τὸ 1973 κατωρθώθη, χάρις εἰς τὴν οἰκονομικὴν βοήθειαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἡ κατασκευὴ ἑνὸς δευτέρου προπλάσματος, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὴν μορφὴν τοῦ ἱεροῦ κατὰ τοὺς Πεισιστρατείους χρόνους (πίν. 231, 232 ἄνω καὶ 236α - β). Ἀμφότερα τὰ προπλάσματα, ὑπὸ τὴν αὐτὴν κλίμακα 1:200, ἐκτίθενται σήμερον ἐντὸς εἰδικῆς ὑαλίνης προθήκης εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἐλευσῖνος (πίν. 233) καὶ βοηθοῦν τοὺς ἐπισκέπτας τοῦ χώρου εἰς τὴν καλυτέραν κατανόησιν τῆς τοπογραφίας τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὰς δύο αὐτὰς χαρακτηριστικὰς περιόδους τῆς ἱστορίας του.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΑΥΛΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

ΕΞΑΓΟΡΑ ΚΤΗΜΑΤΩΝ

Δι' ἐξαγορὰν κτημάτων ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰ κάτωθι ποσά:

1. Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ κειμένου εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον τῶν Φιλίππων δραχμὰς 45.000.

2. Δι' ἐξαγορὰν ἀγρῶν κειμένων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Σέσκλου ἐν συνόλῳ δραχμὰς 84.000.

3. Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ κειμένου εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν Κρήτης δραχμὰς 67.000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρᾶσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1973 ἐποπτείᾳ τῆς Ἐπιτροπῆς Δημοσιευμάτων ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὀρλάνδου, τοῦ Ἀντιπροέδρου καθηγητοῦ κ. Νικ. Κοντολέοντος καὶ τοῦ Συμβούλου κ. Βασ. Καλλιπολίτη διὰ τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ἐλειτούργησεν ὑπὸ νέαν σύνθεσιν ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἰουνίου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς πτυχιούχου τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Μαρίας Ἀ. Γαβρίλη.

Περιοδικὰ Δημοσιεύματα

α) Συνεχίσθη καὶ ἐπερατώθη κατὰ μῆνα Ἰούνιον ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τόμου ΠΑΕ 1971.

β) Ἤρχισεν ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τόμου ΠΑΕ 1972.

γ) Ἐξετυπώθη κατὰ μέγα μέρος ἡ ΑΕ 1973.

«Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας»

α) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ ὑπ' ἀριθμ. 76 βιβλίον τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἀρ. Πασαδαίου, Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

β) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ ὑπ' ἀριθμ. 77 ἐναίσιμος διατριβὴ τῆς Ἀγγελικῆς Πιερίδου, Ὁ Πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύπρῳ.

γ) Ἐξετυπώθη τὸ Λεύκωμα ἐγχρώμων Πινάκων καὶ Σχεδίων τῶν ἀνασκαφῶν Ἀκρωτηρίου Θήρας τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου, εἰς χωριστὰ τεύχη ἀγγλιστὶ καὶ ἑλληνιστί, ὑπὸ τὸν τίτλον Thera VI καὶ Θήρα VI ἀντιστοίχως.

δ) Ἐξετυπώθη τὸ ἕκτον περὶ τῶν ἀνασκαφῶν Ἀκρωτηρίου Θήρας τεῦχος Thera VI τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου, τὸ ὁποῖον διὰ πρώτην φορὰν θὰ κυκλοφορήσῃ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος ὑπὸ τὸν τίτλον Θήρα VI.

Ἐξ ἄλλου ἀνετυπώθησαν φωτομηχανικῶς τὰ ἑξῆς ἐξαντληθέντα βιβλία:

α) τὰ τεύχη Thera III, IV καὶ V τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου, β) ὁ Α΄ τόμος τοῦ βιβλίου, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης, τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου (ἀρ. 36 τῆς «Βιβλιοθήκης») καὶ γ) τὸ βιβλίον Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890 τῶν Π. Καββαδία καὶ Γ. Καβεράου (ἀρ. 13 τῆς «Βιβλιοθήκης»).

«Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος»

Περατοῦται ὅσονούπω ἡ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Πλάτωνος, Ζάκρος, τὸ νέον μινωικὸν ἀνάκτορον.

«Φωτομηχανικαὶ ἀνατυπώσεις ἄλλων συγγραμμάτων»

Παραχωρηθὲν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἰς τὴν Ἑταιρείαν, ἀνετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς νεοϊδρυθείσης ταύτης σειρᾶς «Ἡ Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ» τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου.

Τέλος ἐξετυπώθη τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1973.

Δι᾽ ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐδαπάνησεν ἡ Ἑταιρεία τὸ ποσὸν τῶν 2.489.612 δραχμῶν.

Κατὰ τὸ 1973 εἰσήχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας τόμοι ἐν ὅλῳ 1344, ἐξ ὧν 927 ἐξ ἀγορᾶς, 273 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 144 ἐκ δωρεᾶς.

Ἐπελήφθη ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία δι᾽ εἰδικοῦ συνεργείου τῆς ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως αὐτῆς περαιτέρω συντάξεως βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν τῆς Ἑλλάδος.

Κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου ἡ Ἑταιρεία ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτῆς τὴν ἀπὸ μέρους τῆς Ἑλλάδος συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐν διεθνεῖ συνεργασίᾳ ἀναληφθεῖσαν ἔκδοσιν «Εἰκονογραφικοῦ Λεξικοῦ τῆς Κλασσικῆς Μυθολογίας» (Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae). Οὕτω ἤρχισεν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ Ἀντιπροέδρου καθηγητοῦ κ. Ν. Μ. Κοντολέοντος, ἡ ἀποδελτίωσις, δι᾽ εἰδικοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ, τῶν ἐφ᾽ οἱωνδήποτε ἐν Ἑλλάδι μνημείων τῆς ἀρχαίας τέχνης ὑπαρχουσῶν μυθολογικῶν παραστάσεων διὰ τὴν δημιουργίαν μεγάλης χρησιμότητος ἑλληνικοῦ Ἀρχείου.

Ἦλθεν ἀρωγὸς ἡ Ἑταιρεία εἰς τοὺς ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων κ. Ἰωάννην Τζεδάκιν διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 4.700 δρχ. δι᾽ ἔξοδα μεταβάσεως εἰς Ἀγγλίαν

χάριν σπουδῶν καὶ ἐπιστροφῆς του καὶ εἰς τὴν κ. Ἰουλίαν Βοκοτοπούλου διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 5.000 δρχ. δι' ἐπίσκεψιν Μουσείων τοῦ Ἐξωτερικοῦ.

Ἐνίσχυσεν οἰκονομικῶς ἡ Ἑταιρεία διαφόρους ἐπιστημονικοὺς ὀργανισμοὺς διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν των διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 200.000 δρχ. ἐν συνόλῳ κατανεμομένου ὡς ἑξῆς: εἰς τὴν Ἑταιρείαν Βυζαντινῶν Σπουδῶν 30.000, εἰς τὴν Ἐπιστημονικὴν Ἑταιρείαν 30.000, εἰς τὴν Λαογραφικὴν Ἑταιρείαν 30.000, εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν 40.000, εἰς τὸ Κέντρον Μικρασιατικῶν Σπουδῶν 30.000, εἰς τὴν Ἑταιρείαν Κυκλαδικῶν Μελετῶν 20.000, εἰς τὴν Ἑταιρείαν Ἱστορικῶν Σπουδῶν Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ 20.000.

Ἐνίσχυσεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία τὰς Βιβλιοθήκας τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους οὐ μόνον διὰ τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς ἀλλὰ καὶ δι' ἀγορᾶς εἰδικῶν συγγραμμάτων ὡς καὶ διὰ τῆς δαπάνης σταχώσεως αὐτῶν.

Εἰς τὸν ξενῶνα τῆς Ἑταιρείας ἐφιλοξενήθησαν οἱ κάτωθι Ἕλληνες ἔφοροι καὶ ἐπιμεληταὶ ἀρχαιοτήτων, ὡς καὶ οἱ κάτωθι ἀλλοδαποὶ καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας. Ἕ λ λ η ν ε ς: Χρ. Χρήστου, Εὐγ. Λεβεντοπούλου - Γιούρη, Αἰκ. Ρωμιοπούλου, Δέσποινα Χατζῆ, Εὐτ. Κουρκουτίδου - Νικολαΐδου, Χάϊδω Κουκούλη - Χρυσανθάκη, Παναγιώτα Ἀτζακᾶ, Ἰω. Τουράτσογλου, Δ. Τριαντάφυλλος, Κ. Τσάκος, Κ. Γαλλῆς, Ἠλ. Τσιριβάκος, Θ. Παζαρᾶς, Χ. Μπακιρτζῆς, Χ. Πέννας. Ἕλληνες ἐκ τοῦ Ἐξωτερικοῦ : Ὁ ἑταῖρος Ἀρ. Πασαδαῖος. Ἀ λ λ ο δ α π ο ί: Ἐκ Ρουμανίας, ἡ γραμματεὺς τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Cal. Calomiri, ὁ καθηγητὴς καὶ ἡ κ. D. Pipidi, ὁ καθηγητὴς Haralambie Mihaescu. Ἐκ Γιουγκοσλαβίας, ἡ βοηθὸς ἕδρας Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας Marija Suput.

Τέλος παρεχώρησεν ἡ Ἑταιρεία δωρεὰν τὴν μεγάλην αἴθουσαν αὐτῆς εἰς κρατικὰς ὑπηρεσίας χάριν διαλέξεων πρὸς κοινωφελεῖς σκοπούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1973

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Ἀπριλίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ τρίτου ἔτους, ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος Κυριακῇ ὥρᾳ 9.30 π.μ. ἀκριβῶς, συνῆλθον ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἐλευθ. Βενιζέλου 22, ἐκ τῶν ἑταίρων αὐτῆς οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ ἔτους 1973 ὑπ' αὔξ. ἀριθμ. 18 Γεώργιος Ν. Βέλτσος, 88 Κωνσταντῖνος Κτιστόπουλος, 54 Ἀθηνᾶ Καλογεροπούλου, 203 Χαράλαμπος Διαπούλης, 118 Κωνσταντῖνος Μπίτζιος, 142 Γεώργιος Παπαντωνίου, 4 Κωνσταντῖνος Ἀλεξανδρῆς, 194 Ἀθανάσιος Χατζηκακίδης, 77 Γεώργιος Κορρές, 188 Νικόλαος Τωμαδάκης, 214 Δημήτριος Παπαστάμου, 75 Νικόλαος Κοντολέων, 12 Ἀνδρέας Βαβρίτσας, 53 Βασίλειος Καλλιπολίτης, 39 Παναγιώτης Ζέπος, 96 Παῦλος Λαζαρίδης, 143 Ροζαλίνδη Παπαντωνίου, 216 Κωνσταντῖνος Σαραντόπουλος, 177 Κωνσταντῖνος Συριόπουλος, 36 Νικόλαος Ἔξαρχος, 31 Γεώργιος Δοντᾶς, 215 Ἰωάννης Σακελλαράκης, 130 Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος, 59 Παῦλος Κανελλόπουλος, 97 Βασίλειος Λαμπρινουδάκης, 76 Ἀλέξανδρος Κοντόπουλος, 17 Μαρία Βελουδίου, 129 Ἀδαμαντία Οἰκονομίδου, 92 Θεόδωρος Κωνσταντίνου, 122 Νικόλαος Μπουφίδης, 204 Πέτρος Θέμελης, 126 Ἀστέριος Νταῆς, 219 Νικόλαος Χαρλαύτης, 131 Δημήτριος Πάλλας, 72 Γεράσιμος Κονιδάρης, 64 Ἀπόστολος Καρανδρέας, 120 Δημήτριος Μπότσαρης, 10 Ἰωάννης Ἀντωνιάδης, 198 Παναγιώτης Χριστόπουλος, 175 Εὐστάθιος Στίκας, 78 Στυλιανὸς Κορρές, ἤτοι ἐν ὅλῳ 41 ἑταῖροι, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 31 τοῦ Ὀργανισμοῦ ἐκλέξωσι τὸ Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ Ἐξελεγκτικὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείαν διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1973, ἀκούσωσι τὴν περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1972 ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1972.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Γεώργιος Βέλτσος ἐκήρυξε τὴν ἔναρξιν τῆς Συνεδρίας καὶ ὑπέβαλε πρὸς ἔγκρισιν τὴν ἑξῆς πρότασιν, ἥτις καὶ ἐνεκρίθη:

«Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω εἰς ὑμᾶς, μετ' ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου ληφθεῖσαν κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ Συνεδρίαν, ὅτι :

Συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 32 τοῦ 'Οργανισμοῦ, παράγραφος 3, τὸ Συμβούλιον δύναται νὰ προκαλῇ ἐπιθεώρησιν τῆς ταμιακῆς καὶ τῆς λογιστικῆς ὑπηρεσίας δι' ἑνὸς τῶν ἀνωτέρων οἰκονομικῶν ἢ λογιστικῶν ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους καὶ νὰ ἀναθέτῃ εἰς αὐτὸν τὴν τακτικὴν καὶ συνεχῆ ἐπιθεώρησιν τοῦ ταμείου καὶ τῆς λογιστικῆς καὶ ταμιακῆς ὑπηρεσίας καὶ νὰ ἐξελέγχῃ συγχρόνως: α) τὸ ταμεῖον, β) τὴν διαχείρισιν τῶν Δημοσιευμάτων τῆς 'Εταιρείας, γ) τὰ τηρούμενα λογιστικὰ καὶ ταμιακὰ βιβλία κλπ., πρὸς δὲ καὶ τὰ ἐκδιδόμενα ἐντάλματα, πρὸς ἐξακρίβωσιν ἂν ταῦτα ἐξεδόθησαν κατὰ τὸν 'Οργανισμὸν καὶ ἂν εἶναι συνημμένα ἐν αὐτοῖς τὰ κατὰ τὸν 'Οργανισμὸν δικαιολογητικά.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω τὸ Συμβούλιον ἀπεφάσισε νὰ ὑποβληθῇ ἐνώπιον ὑμῶν ἡ ἑξῆς πρότασις:

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον προτείνει εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν ὅπως πρὸς διασφάλισιν τῆς 'Εταιρείας εἰς τὸν τομέα τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως χρησιμοποιήσῃ εὐγενῶς προσφερθέντα τὸν ἑταῖρον αὐτῆς κ. Κων. Σαραντόπουλον, Πάρεδρον τοῦ 'Ελεγκτικοῦ Συνεδρίου, εἰς τὸν ὁποῖον λόγῳ τῆς ἐλεγκτικῆς του ἐμπειρίας δύναται νὰ ἀνατεθῇ ὁ ἔλεγχος τῶν δαπανῶν καὶ ἡ ἐν γένει παρακολούθησις τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως, παρακαλούμενον ὅπως ἐκθέτῃ σχετικῶς τὰ συμπεράσματά του εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον».

Τοῦτο ἐγένετο ὁμοφώνως δεκτὸν ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως.

Εἶτα ἐκάλεσε τοὺς ἑταίρους εἰς ἐκλογὴν τοῦ Προεδρείου τῆς Συνελεύσεως διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας. 'Εξελέγησαν δὲ Πρόεδρος ὁ κ. Νικόλαος Τωμαδάκης, 'Αντιπρόεδρος ὁ κ. Κωνσταντῖνος Μπίτζιος, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Παῦλος Λαζαρίδης καὶ Β' Γραμματεὺς ἡ κ. 'Αθηνᾶ Καλογεροπούλου. 'Ο ἐκλεγεὶς Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Νικόλαος Τωμαδάκης ηὐχαρίστησε τοὺς ἑταίρους ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του καὶ ἐνετείλατο νὰ ἀναγνωσθῇ ἡ ἔκθεσις τῆς 'Εξελεγκτικῆς 'Επιτροπείας ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1972. 'Ο Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Παῦλος Λαζαρίδης ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς 'Επιτροπείας φέρουσαν τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐλεγκτῶν κ. κ. Κωνσταντίνου 'Αδαμίδη, 'Ιωάννου Δημαρᾶ, Θεοδώρου Κωνσταντίνου, 'Αστερίου Νταῆ καὶ 'Αποστόλου Πουλοπούλου.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ 'Επιτροπεία προέτεινεν, ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν διαχείρισιν τοῦ λήξαντος ἔτους 1972 ὡς ὀρθῶς γενομένην καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν ἰσολογισμὸν καὶ ἀπολογισμὸν τοῦ ἔτους τούτου.

'Η Συνέλευσις ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν τῆς 'Επιτροπείας καὶ ἐπεκύρωσε τὸν ἰσολογισμὸν καὶ ἀπολογισμὸν τοῦ ἔτους 1972.

Μετὰ τὴν ἔγκρισιν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς ἐκθέσεως τῆς 'Εξελεγκτικῆς 'Επιτροπῆς, ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκάλεσε τοὺς ἑταίρους πρὸς ἐκλογὴν τῆς πενταμελοῦς 'Εξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ 'Επιτροπείας διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1973.

'Ορισθέντων ψηφολεκτῶν τῶν κ.κ. Γεωργίου Κορρὲ καὶ Βασιλείου Λαμπρι-

νουδάκη προσῆλθον, ἀναγινωσκομένου τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου καὶ ἐψήφισαν 35 ἑταῖροι, γενομένης δὲ διαλογῆς ὡς μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας ἔλαβον: ἀνὰ 35 ψήφους οἱ κύριοι Κωνσταντῖνος Ἀδαμίδης, Ἰωάννης Δημαρᾶς, Θεόδωρος Κωνσταντίνου, Ἀστέριος Νταῆς καὶ Ἀπόστολος Πουλόπουλος.

Κατὰ ταῦτα ἐξελέγησαν μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ τρέχον ἔτος 1973 οἱ κύριοι Κωνσταντῖνος Ἀδαμίδης, Ἰωάννης Δημαρᾶς, Θεόδωρος Κωνσταντίνου, Ἀστέριος Νταῆς καὶ Ἀπόστολος Πουλόπουλος.

Εἶτα ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Νικόλαος Τωμαδάκης ἐκάλεσε τὸν Γενικὸν Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου, ὅπως προβῇ εἰς ἀνακοίνωσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης ἐκθέσεως περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1972.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκφράζει τὰ συγχαρητήρια τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν γενομένην ἐθνικὴν ἐργασίαν. Εἶτα ἡ Συνέλευσις διελύθη περὶ ὥραν 12 μ.μ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Ὁ Α' Γραμματεὺς
ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΙΤΖΙΟΣ

Ἡ Β' Γραμματεὺς
ΑΘΗΝΑ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Οἱ ψηφολέκται
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΡΡΕΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ΄

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1973

Κύριε Πρόεδρε,

Οἱ ὑπογεγραμμένοι, ἀποτελοῦντες τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1973, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 204/18.4.1974 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ λήξαντος ἔτους 1973, ἐκ τῶν ταμιακῶν καὶ λογιστικῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα:

ΜΕΡΟΣ 1

Α΄ Χρηματικὸν Ταμεῖον

α) Χρέωσις

1.	Ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1972 . . . . Δρχ.	2.395,80
2.	Ἀπὸ Ἔσοδα Γεν. Προϋπολογισμοῦ 1/1/73 - 31/12/1973	10.469.723,00
3.	» Προϊὸν ἐκποιήσεως 40 μετοχῶν Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος	879.945,00
4.	» Ἀναλήψεις ἐξ Ἐθνικῆς Τραπέζης Α΄ no. 480042	2.952.068,00
5.	» Ἀναλήψεις ἐξ Ἐθνικῆς Τραπέζης Β΄ no. 480246	13.198.697,00
6.	» Προσωρινοὺς λογαριασμούς.	37.718,00
7.	» Ἐγγυήσεις	28.000,00
8.	» Φόρους ζ΄ κατηγορίας 8%	2.734,00
9.	» Εἰδικὰς ἐνισχύσεις (Δημοσίων Ἐπενδύσεων διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας)	2.750.000,00
	Εἰς μεταφορὰν . . . . Δρχ.	30.321.280,80

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ & ΕΞΟΔΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1973

ΕΣΟΔΑ

Προϋπολογισμοῦ Κεφάλ.	Ἄρθρον	Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολογισθέντα	Εἰσπραχθέντα	Διαφορά Ἐπὶ πλέον	Διαφορά Ἐπὶ ἔλαττον
		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι — ΤΑΚΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ				
Α′		**Πρόσοδοι ἀκινήτου περιουσίας**				
	1α′ - δ′	Μισθώματα	2.842.000.—	2.842.500.—	—	—
	2	Παραχώρησις αἰθουσῶν	90.000.—	74.250.—	—	15.750.—
Β′		**Πρόσοδοι κινητῆς περιουσίας**				
	1α′ - δ′	Μερίσματα μετοχῶν	3.608.200.—	2.712.689.—	—	895.511.—
	2α′ - ιδ′	Τοκομερίδια ὁμολογιῶν	36.500.—	94.100.—	57.690.—	—
	3	Τόκοι καταθέσεων παρ' Ἐθνικῇ Τραπέζῃ εἰς πρώτην ζήτησιν, κλπ.	10.000.—	14.526.—	4.526.—	—
Γ′		**Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων**				
	1 - 3	Ἀντίτιμον πωλήσεως ἀντιτύπων ΑΕ, ΠΑΕ, Ἔργου κλπ. δημοσιευμάτων καὶ Ὁδηγῶν ἀρχαίων τόπων	350.100.—	693.004.—	342.904.—	—
Δ′		**Εἰσφοραὶ - Δικαιώματα**				
	1	Ὑποχρεωτικὴ ἐτησία εἰσφορὰ ἑταίρων καὶ τέλη ἐγγραφῆς	15.000.—	19.650.—	4.650.—	—
	2	Συμμετοχὴ τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθαρῶν κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων	4.000.000.—	3.000.000.—	—	1.000.000.—
	3	Ἐκ δωρεῶν καὶ κληροδοτημάτων	100.—	—	—	100.—
	4	Ἐκ δωρεῶν ἐπὶ εἰδικῷ σκοπῷ	100.—	—	—	100.—
Ε′		**Ἀπρόβλεπτα ἔσοδα**				
	1 - 3	Διάφορα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	30.200.—	39.650.—	9.450.—	—
Ϛ′		**Ἔσοδα παρελθόντων οἰκονομικῶν ἐτῶν**				
	1 - 2	Ὑπόλοιπα χρήσεως 1972	1.000.100.—	1.018.344.—	18.244.—	—
		Σύνολον ἐσόδων	11.982.300.—	10.508.213.—	437.374.—	1.911.461.—
		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ				
Ζ′		**Κίνησις κεφαλαίων**				
	1	Ἐκ παρακρατήσεως χαρτοσήμου ἐκ μισθωμάτων	40.000.—	46.836.—	6.836.—	—
	2α′ - γ′	Ἐκ παρακρατήσεως κρατήσεων ἐπὶ ἀποδοχῶν ἐν γένει	600.000.—	634.105.—	34.105.—	—
	3	Ἀνάληψις ἐκ διαθεσίμων	100.—	—	—	100.—
	—	Προϊὸν 40 ἐκποιηθεισῶν μετοχῶν Ε.Τ.Ε.	—	879.945.—	879.945.—	—
		Σύνολον	12.622.400.—	12.069.099.—	1.358.260.—	1.911.561.—
Η′		**Ἔσοδα κληρονομίας Φ. ΦΑΡΜΑ**				
	1 - 7	Μερίσματα μετοχῶν, τοκομερίδια ὁμολογιῶν, τόκοι, ἀπρόβλεπτα κλπ. ἔσοδα	30.600.—	—	—	30.600.—
		Γενικὸν Σύνολον	12.653.000.—	12.069.099.—	1.358.260.—	1.942.161.—

ΕΞΟΔΑ

Προϋπολογισμοῦ Κεφάλ.	Ἄρθρον	Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογισθέντα	Συμπληρωματικαὶ πιστώσεις	Σύνολον	Πραγματοποιηθέντα	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον
		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι — ΤΑΚΤΙΚΑ ΕΞΟΔΑ					
		Ἔξοδα διοικήσεως ἐν γένει					
Α′	1-2	Μισθοί, ἐπιδόματα διοικ. καὶ ἐπιστημ. προσωπικοῦ	1.452.100.—	—	1.425.100.—	1.383.643.—	68.457.—
Β′	1-2	» » βοηθητ. καὶ τεχνικοῦ »	718.100.—	66.000.—	784.100.—	776.262.—	7.838.—
Γ′	1	» » ὑπηρετ. προσωπ., ὁδοιπορικὰ κλπ.	976.100.—	178.000.—	1.154.100.—	1.153.069.—	1.031.—
Δ′	1-3	Ἔξοδα κινήσεως κλπ., λειτουργίας γραφείων, ἤτοι θέρμανσις, φωτισμός, ὕδρευσις, καθαριότης, Τ. Τ., στολαὶ κλητήρων κλπ., δικαστικὰ ἐν γένει	410.100.—	75.000.—	515.000.—	424.730,40	90.369,60
Δ′		**Ἔξοδα κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας**					
	4α′-η′	Συντήρησις μεγάρου, ἀμοιβὴ συντηρητῶν ἐγκαταστάσεων, ἐπιπλώσεις, φόροι Δημοσίου καὶ Δήμου, ἀσφάλιστρα, φύλακτρα χρεογράφων, ποσοστὰ εἰσπράκτορος κλπ.	1.056.800.—	995.200.—	2.052.000.—	1.924.122.—	127.878.—
Ε′		**Ἔξοδα Βιβλιοθήκης**					
	1	Ἐμπλουτισμὸς Βιβλιοθήκης κλπ. ἔξοδα	350.000.—	200.000.—	350.000.—	285.929,70	64.070,30
Ϛ′		**Ἐκπλήρωσις τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας**					
	1-6	Ἀνασκαφαί, ἀπαλλοτριώσεις, ἀναστήλωσις ἀρχαίων μνημείων, ἀνέγερσις καὶ ἐπισκευὴ Μουσείων, ἐμπλουτισμὸς βιβλιοθηκῶν Μουσείων κλπ.	2.450.000.—	—	2.450.000.—	2.374.845.—	75.155.—
Ζ′		**Δημοσιεύματα ἐν γένει**					
	1-4	Ἔξοδα ἐκδόσεως ΑΕ, ΠΑΕ, Ἔργου, μελετῶν, διατριβῶν, ἀποζημιώσεις συγγραφέων κλπ.	1.700.000.—	900.000.—	2.600.000.—	2.528.767.—	71.233.—
Η′		**Οἰκονομικαὶ ἐνισχύσεις - Ὑποτροφίαι**					
	1-4	Ἐνίσχυσις ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν, ὑποτροφίαι, ἔξοδα διαλέξεων καὶ συμμετοχῆς εἰς διεθνῆ συνέδρια	280.000.—	—	280.000.—	252.355.—	27.645.—
Θ′		**Ἔκτακτα ἔξοδα**					
	1-3	Ἀποζημίωσις ἐκτάκτων βοηθῶν εὑρετηριώσεως ΑΕ, ἐκτάκτων βοηθῶν Λεξικοῦ, προτομαὶ καὶ ἀπρόβλεπτα	324.024.—	—	324.024.—	292.769.—	31.255.—
Ι′		**Ἔξοδα παρελθόντων οἰκον. ἐτῶν**					
	1	Ἔξοδα παρελθουσῶν χρήσεων	30.000.—	—	30.000.—	—	—
ΙΑ′	1-2	**Ἀποθεματικὰ** τ. ἀποθ. 300.000 ἐκτ. » 35.176 = 335.176 - 335.176	—	—	—	—	—
		Σύνολον ἐξόδων	9.777.224.—	2.214.100.—	11.991.424.—	11.396.492,10	564.931,90
		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ					
ΙΒ′		**Κίνησις Κεφαλαίων**					
	1	Ἀπόδοσις κρατήσεων ἐξ ἀποδοχῶν	500.000.—	—	500.000.—	499.291.—	709.—
	2	Ἀποπεράτωσις 2 καταστημάτων ἐπὶ τῆς Λ. Συγγροῦ καὶ ἀμοιβὴ μηχανικῶν διὰ τὴν παραλαβήν των	300.000.—	10.000.—	310.000.—	303.417.—	6.583.—
		Σύνολον	10.577.224.—	2.224.200.—	12.801.424.—	12.199.200,10	572.223,90
ΙΓ′		**Ἔξοδα κληρονομίας Φ. ΦΑΡΜΑ**					
	1-4	Ἀνασκαφαί, φύλακτρα, ἀσφάλιστρα καὶ ἀπρόβλεπτα	30.600.—	—	30.600.—	—	—
		Γενικὸν σύνολον	10.607.824.—	2.224.200.—	12.832.024.—	12.199.200,10	572.223,90

Ἀνάλυσις Ἐσόδων: Κεφαλαίου Γ′, ἄρθρ. 1 - 3

Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων

1) Ἀρχαιολ. Ἐφημερίς, Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας, Ἔργον	Δραχ.	71.252.—
2) Διάφορα δημοσιεύματα	»	621.186.—
3) Ὁδηγὸς Ἐλευσῖνος	»	566.—
Σύνολον	»	693.004.—

Ἀνάλυσις Ἐξόδων: α) Κεφαλαίου Ϛ′ ἄρθρ. 1 - 6

1) Ἀνασκαφαὶ	Δραχ.	1.782.677.—
2) Ἀπαλλοτριώσεις	»	191.460.—
3) Ἀναστηλώσεις	»	368.889.—
4) Περισυλλογὴ ἀρχαίων	»	20.000.—
5) Ἐμπλουτισμὸς βιβλιοθηκῶν Μουσείων	»	11.819.—
Σύνολον	»	2.374.845.—

β) Κεφαλαίου Ζ′, ἄρθρ. 1 - 4

1) Ἔξοδα ἐκδόσεως ΑΕ, ΠΑΕ, Ἔργου	Δραχ.	726.817.—
2) Ἔξοδα ἐκδόσεως μελετῶν, διατριβῶν	»	1.385.832.—
3) Ἀγοραὶ χάρτου	»	353.200.—
4) Ἀμοιβαὶ συγγραφέων	»	62.918.—
Σύνολον	»	2.528.767.—

Παρατηρήσεις

Αἱ συμπληρωματικαὶ πιστώσεις ἐκαλύφθησαν εἴτε ἐξ ὑπεραποδόσεως ἐσόδων, εἴτε ἐκ μὴ ἀπορροφήσεως ὁλοκλήρου τοῦ ποσοῦ τῶν πιστώσεων, ὡς καὶ δι' ἐκποιήσεως 40 μετοχῶν Ε.Τ.Ε.

Ἡ ἐκποίησις τῶν μετοχῶν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος ἐγένετο διὰ τὴν κάλυψιν ἀπροβλέπτων λίαν σημαντικῶν δαπανῶν συντηρήσεως τοῦ κτηρίου τῆς Ἑταιρείας καὶ τῶν τριῶν καταστημάτων Λ. Συγγροῦ 162-166.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1973

Ὁ Ταμίας
Ν. Κ. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ὁ Προϊστάμενος τοῦ Λογιστηρίου
Ι. Χ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

	Ἐκ μεταφορᾶς .... Δρχ.	30.321.280,80
10. Ἀπὸ	Δωρεὰν (κ. Εὐαγγέλου Νομικοῦ διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας)	200.000,00
11. »	Συμβολὴν Ἑλληνικοῦ Ὀργανισμοῦ Τουρισμοῦ διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας	1.500.000,00
12. »	Κίνησιν Κεφαλαίων	680.941,00
13. »	Χαρτόσημον τιμολογίων ἐκ πωλήσεως δημοσιευμάτων	4.367,00
	Σύνολον .... Δρχ.	32.637.588,80

β) Πίστωσις

1. Εἰς	Ἔξοδα Γεν. Προϋπολογισμοῦ ἀπὸ 1/1/73 - 31/12/1973 .... Δρχ.	11.395.931,10
2. »	Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α΄ no. 480042	3.657.170,00
3. »	Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Β΄ no. 480246	12.915.603,00
4. »	Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α΄ no. 485244	44.090,00
5. »	Προσωρινοὺς λογαριασμούς	580.538,00
6. »	Ἐγγυήσεις	23.000,00
7. »	Ἀνασκαφὰς ἐξ εἰδικῶν ἐνισχύσεων (Δημοσίων Ἐπενδύσεων 1972, 1973 διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας)	2.768.421,50
8. »	Ἀνασκαφὰς Θήρας ἐκ δωρεᾶς κ. Μάρκου Νομικοῦ	107.034,00
9. »	Ἀνασκαφὰς Θήρας ἐκ δωρεᾶς κ. Εὐαγγ. Νομικοῦ	163.688,00
10. »	Ἀνασκαφὰς Θήρας ἐκ προσφορᾶς κ. Σκὼττ Μόξλεϋ	10.000,00
11. »	Ἀνασκαφὰς Κάτω Ζάκρου, ἐκ χορηγίας κ. José L. Cossio	104.650,00
12. »	Κίνησιν Κεφαλαίων	802.708,00
	Σύνολον ...... Δρχ.	32.545.013,60
	Ὑπόλοιπον Ταμείου τῆς 31 Δεκεμβρίου 1973 Δρχ.	64.755,20
	Σύνολον ...... Δρχ.	32.637.588,80

Β′ Γενικὸς Ἰσολογισμὸς Χρήσεως 1973

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31.12.1973 ἀνήρχετο εἰς δραχμὰς 61.818.100,75 ἀποτελούμενον ἐκ τῶν κάτωθι μερίδων :

Ἐ ν ε ρ γ η τ ι κ ὸ ν

Ἀπὸ	Ἀκίνητα κτήματα (οἰκόπεδα καὶ καταστήματα) .... Δρχ.	25.000.000,00
»	Τὸ Μέγαρον τῆς Ἑταιρείας (μεῖον ἀποσβέσεις)	18.000.000,00
»	Ἔπιπλα καὶ Σκεύη (μεῖον ἀποσβέσεις)	1.000.000,00
»	Μετοχὰς πρὸς φύλαξιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α′..........	15.146.017,05
»	Ὁμολογίας πρὸς φύλαξιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α′..........	335.457,30
»	Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α′..........	725.858,20
»	» » » » » Β′	1.151.925,00
»	» » » » » Α′ Ἰ. Μαρκοπούλου..........	14.706,00
»	Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α′ ἐκ δωρεᾶς Ἰ. Ρώμα	222.634,00
»	Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α′ ἐκ κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ	128.928,00
»	Ὑπόλοιπον Ταμείου 31 Δεκεμβρίου 1973	92.575,20
	Σ ύ ν ο λ ο ν ...... Δρχ.	61.818.100,75

Π α θ η τ ι κ ὸ ν

Εἰς Κεφάλαιον .... Δρχ.	61.818.100,75
Σ ύ ν ο λ ο ν ...... Δρχ.	61.818.100,75

Γ′ Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Ἡ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1973 ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 61.818.100,75 ἀποτελουμένη ἐκ τῶν αὐτῶν ὑπολοίπων τῶν ἐν τῷ Ἐνεργητικῷ ἀναγραφομένων λογαριασμῶν.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσαν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ τὸν Ἰσολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1973 τῆς ἰδίας περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Ἀπριλίου 1974

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

Κων. Αδαμιδης
Ιω. Δημαρας
Θεοδ. Κωνσταντινου
Αστ. Ντασης
Απ. Πουλοπουλος

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΧΡΗΣΙΣ 1973

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) ΠΑΕ 1971 .... ἀντίτυπα 500
2) ΑΕ 1972 .... » 1000
3) Γ. Ἐ. Μυλωνᾶ· Ὁ ταφικὸς Κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν. Τόμος Α' ... » 1000
Τόμος Β' ... » 1000
4) Στ. Πελεκανίδη· Καλλιέργης .... » 500
5) Ἀ. Πασαδαίου· Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως .... » 500
6) Ἀ. Πιερίδου· Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύπρῳ .... » 500
7) Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1972 .... » 1000

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) **Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς**

Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1898	5	990.—	Ἐκ μεταφορᾶς	25	6.023.—
1899	4	840.—	1953 - 54 Β'	1	240.—
1929	2	450.—	1953 - 54 Γ'	2	420.—
1937 Α'	1	480.—	1956	1	150.—
1937 Β'	1	480.—	1957	1	150.—
1937 Γ'	1	148.—	1958	2	360.—
1938	1	240.—	1962	6	1.200.—
1939 - 41	1	240.—	1966	1	350.—
1942 - 44	1	240.—	1969	1	280.—
1945 - 47	1	240.—	1970	3	660.—
1948 - 49	1	240.—	1971	8	1.770.—
1950 - 51	1	240.—	1972	73	17.490.—
1952	3	705.—			
1953 - 54 Α'	2	490.—			
Εἰς μεταφορὰν	25	6.023.—	Σύνολον ...	124	29.093.—

2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1858 - 59	1	16.—	Ἐκ μεταφορᾶς	40	2.640.—
1859 - 60	2	32.—	1921	1	96.—
1860 - 61	2	32.—	1922 - 24	1	96.—
1861 - 62	2	32.—	1925 - 26	1	96.—
1862 - 63	2	32.—	1928	1	96.—
1865 - 66	2	32.—	1935	1	120.—
1868 - 69	2	32.—	1941 - 44	1	96.—
1869 - 70	2	32.—	1945 - 48	1	84.—
1871 - 72	1	96.—	1949	1	84.—
1872 - 73	1	96.—	1950	1	84.—
1873 - 74	1	96.—	1951	1	84.—
1874 - 75	1	96.—	1952	1	210.—
1876	2	192.—	1953	1	84.—
1877	2	192.—	1954	2	204.—
1878	1	96.—	1955	2	270.—
1879	1	96.—	1956	2	270.—
1880	1	96.—	1957	2	270.—
1881	1	96.—	1958	2	270.—
1882	1	96.—	1959	2	270.—
1885	1	96.—	1960	2	600.—
1888	1	96.—	1961	2	270.—
1889	1	96.—	1962	2	360.—
1890	1	96.—	1963	2	450.—
1891	1	96.—	1964	3	480.—
1892	1	96.—	1965	3	805.—
1893	1	96.—	1966	3	552.—
1910	1	96.—	1967	3	690.—
1911	1	96.—	1968	3	460.—
1915	1	96.—	1969	5	875.—
1916 - 19	1	96.—	1970	7	1.560.—
1920	1	96.—	1971	47	21.960.—
Εἰς μεταφορὰν	40	2.640.—	Σύνολον	146	34.486.—

3) **Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας**

Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1954	1	18.—	Ἐκ μεταφορᾶς	19	1.402.—
1955	1	42.—	1964	3	240.—
1956	1	42.—	1965	3	240.—
1957	1	54.—	1966	3	240.—
1958	3	198.—	1967	4	336.—
1959	2	144.—	1968	5	396.—
1960	3	308.—	1969	6	492.—
1961	3	308.—	1970	10	900.—
1962	2	144.—	1971	19	2.227.—
1963	2	144.—	1972	84	6.740.—
Εἰς μεταφορὰν	19	1.402.—	Σύνολον	156	13.213.—

ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1973

Αὔξων 'Αριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωληθέντες τόμοι	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
4	'Επιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. Φύλλ. 2ον. 1852	6	92.—
	» » » 3ον. 1855	7	108.—
6	'Επιγραφαὶ 'Ελληνικαί. 1860	8	124.—
8	A. G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν 'Αθήναις 'Επιγραφικοῦ Μουσείου. 1899............	5	247.—
10	Π. Καββαδία: 'Ιστορία τῆς 'Αρχαιολ. 'Εταιρείας 1837 - 1900. 1900	3	38.—
11	Comptes rendus du Congrès International d'Archéologie. 1905	2	96.—
12	Μνημεῖα τῆς 'Ελλάδος. Τόμος 1ος. 1906 ..	6	644.—
14	Χρ. Τσούντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908. 'Ανατύπωσις 1964	23	5.064.—
15	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. 1910	9	630.—
16	Κ. Κουρουνιώτη: Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	6	176.—
17	Γ. Οἰκονόμου: 'Επιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	5	180.—
18	Γ. Γαρδίκα: Μελετήματα 'Αρχαιολογικά. 1915	3	140.—
19	'Α. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912 - 17	20	272.—
21	G. Oeconomus: De profusionum receptaculis sepulcralibus. 1921	2	24.—
23	'Α. 'Αρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. 1928	4	1.530.—
25	'Ι. Γενναδίου: 'Ο Λόρδος Ἔλγιν... 1930 ...	6	315.—
26	'Ι. Χατζιδάκι: 'Ιστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου... 1931	8	138.—
26α	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931 ..	3	630.—
27	Γ. Οἰκονόμου: Τὸ ἔργον τῆς Α.Ε. 1837-1937	1	40.—
28	Γ. Οἰκονόμου: Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς Α.Ε. 1942	1	9.—
28α	Λεύκωμα 'Εκατονταετηρίδος τῆς Α.Ε. 1837 - 1937	—	—
	Εἰς μεταφορὰν	128	10.497.—

Αὔξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη-θέντες τόμοι	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	128	10.497.—
30	Φ. Σταυροπούλλου: Ἡ ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	11	426.—
31	Ἀ. Ξυγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλ. Σταθάτου. 1950	8	986.—
32	Κ. Συριοπούλου: Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951	6	322.—
33	Κ. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	8	1.218.—
34	Μ. Μιτσοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952	4	434.—
35	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσ/νίκης (κείμ. + λεύκωμα). 1952	16	3.600.—
36	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης Τόμ. Α΄. 1952	35	4.370.—
	Τόμ. Β΄. 1954	36	5.590.—
	Εὑρετήριον. 1957	37	1.155.—
37	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τεῦχ. 1ον. 1955	57	5.545.—
	Τεῦχ. 2ον. 1959-60	56	12.895.—
38	Ν. Μουτσοπούλου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956	14	1.200.—
39	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσῖνος. 1957	5	990.—
40	Ἀ. Ξυγγοπούλου: Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς... 1957	—	—
41	Ἰ. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικήν.1957	8	330.—
42	Ν. Βερδελῆ: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958	7	336.—
43	Ἰ. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ΄ π.Χ. αἰ. 1958	10	497.—
44	Β. Καλλιπολίτη: Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958 ..	3	144.—
	Εἰς μεταφορὰν	449	50.565.—

Αὔξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωληθέντες τόμοι	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	449	50.565.—
45	Χ. Μπάρλα: Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. 1959	10	350.—
46	Γ. Δοντᾶ: Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. 1960	9	600.—
47	Δ. Λαζαρίδη: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. 1960	6	414.—
48	Σ. Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963	4	1.622.—
49	Χ. Καρδαρᾶ: Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. 1963	7	1.593.—
50	Ν. Δρανδάκη: Ἐμμ. Τζάνε Μπουνιαλῆς... 1962	3	240.—
51	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. 1964	11	2.555.—
52	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης (ἄδετον). 1963	2	660.—
	(δεμένον). 1963	8	3.102.—
53	Σ. Δάκαρη: Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. 1964	12	840.—
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον		
	Τόμ. Α΄. 1965 ...	1	320.—
	Τόμ. Β΄. 1966 ...	1	320.—
	Τόμ. Γ΄. 1966 ...	2	640.—
	Τόμ. Δ΄. 1967 - 68	2	800.—
55	Ἀ. Πασαδαίου: Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κων/πόλεως. 1965	—	—
56	Στ. Ἀλεξίου: Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ). 1966	9	1.586.—
57	Φ. Πέτσα: Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. 1966	21	3.780.—
58	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. 1967 - 68	4	1.020.—
59	Ἐμμ. Πρωτοψάλτη: Ἱστορικὰ ἔγγραφα κλπ. 1967	7	2.205.—
60	Σ. Χαριτωνίδη: Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. 1968	7	1.344.—
	Εἰς μεταφορὰν	575	74.556.—

Αὔξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωληθέντες τόμοι	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	575	74.556.—
61	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. 1968	12	3.320.—
62	Μ. Ἀνδρονίκου: Βεργίνα Ι. 1969	9	3.300.—
63	Β. Πετράκου: Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου. 1968	17	3.540.—
64	Σπ. Μαρινάτου: Ἀνασκαφαὶ Θήρας (ἀγγλιστὶ) Ι. 1968	1705	129.120.—
	ΙΙ. 1969	858	64.848.—
	ΙΙΙ. 1970	468	36.845.—
	ΙV. 1971	406	46.582.—
	V. 1972	384	146.470.—
65	Ε. Στίκα: Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος. 1970	22	7.268.—
66	Ἀ. Ζώη: Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμεικῆς. 1969	11	900.—
67	Σπ. Ἰακωβίδη: Περατή. Τόμ. Α-Γ. 1969-70.	12	11.530.—
68	Χ. Τζαβέλλα - Evjen: Τὰ πτερωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου. 1970 ..	12	891.—
69	Θ. Καράγιωργα: Γοργείη Κεφαλή. 1970...	8	780.—
70	Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου: Πέλλα Ι. 1971	9	1.290.—
71	Ἔ. Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη: Μινωικὸν Ζῶμα. 1971	10	1.420.—
	Β. Λεονάρδου: Ὀλυμπία. 1901	10	440.—
72	Θ. Σπυροπούλου: Ὑστερομυκηναϊκοὶ ἑλλαδικοὶ Θησαυροί. 1972	10	1.340.—
73	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν. Τόμ. Α—Β. 1973................	43	39.620.—
74	Γ. Κωνσταντινοπούλου: Ὁ Ροδιακὸς κόσμος. Ι Λίνδος. 1972....................	19	730.—
75	Στ. Πελεκανίδη: Καλλιέργης. 1973	97	36.500.—
76	Ἀ. Πασαδαίου: Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος τῶν βυζ. κτηρίων τῆς Κων/λεως. 1973	21	4.200.—
	Σύνολον	4.719	615.490.—

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αὔξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωληθέντες τόμοι	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1	Κ. Κουρουνιώτη: Ὁδηγὸς Ἐλευσῖνος (ἀγγλιστί). 1936	15	722.—
	Σύνολον	15	722.—

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

1	ΑΕ		29.093.—
2	ΠΑΕ		34.486.—
3	Ἔργον		13.213.—
4	Διάφορα δημοσιεύματα		615.490.—
5	Ἀρχαῖοι Τόποι καὶ Μουσεῖα		722.—
	Σύνολον . . . . Δρχ.		693.004.—

Γ′ ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΕΠ' ΑΝΤΑΛΛΑΓῌ

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς			
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
1869	1	Ἐκ μεταφορᾶς	42
1870	1	1923	1
1872	1	1924	1
1874	1	1925 - 26	3
1883	1	1927 - 28	2
1884	1	1929	2
1893	2	1930	2
1894	2	1931	2
1898	1	1932	2
1899	2	1933	2
1905	2	1934 - 35	2
1906	2	1936	3
1907	2	1937 Α′	2
1908	2	1937 Β′	2
1909	—	1937 Γ′	2
1910	1	1938	2
1911	2	1939 - 41	1
1912	2	1942 - 44	2
1913	2	1945 - 47	2
1914	2	1948 - 49	2
1915	2	1950 - 51	2
1916	2	1952	2
1917	2	1953 - 54 Α′	2
1918	1	1953 - 54 Β′	3
1919	1	1953 - 54 Γ′	5
1920	1	1955	2
1921	1	1956	3
1922	2	1957	2
Εἰς μεταφορὰν	42	Εἰς μεταφορὰν	100

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς	100
1958	2
1959	2
1960	2
1961	2
1962	2
1963	2
1964	2
1965	3
1966	2
1967	2
1968	—
1969	4
1970	2
1971	7
1972	370
Σύνολον ...	504

Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
1858 - 59	1
1859 - 60	1
1960 - 61	1
1861 - 62	1
1862 - 63	1
1865 - 66	1
1868 - 69	1
1869 - 70	1
Εἰς μεταφορὰν	8

Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς	8
1871 - 72	2
1872 - 73	2
1873 - 74	1
1874 - 75	2
1878	2
1879	2
1880	2
1881	2
1882	1
1891	1
1892	—
1993	1
1910	—
1911	—
1915	—
1916 - 19	1
1920	—
1921	—
1922 - 24	—
1925 - 26	—
1927	—
1928	—
1929	—
1930	—
1931	—
1932	—
1933	—
1934	—
1935	—
Εἰς μεταφορὰν	26

Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς	26
1936	—
1937	—
1938	—
1939	—
1940	—
1941 - 44	1
1945 - 48	—
1949	—
1950	—
1951	—
1952	1
1953	—
1954	—
1955	1
1956	1
1957	—
1958	1
1959	—
1960	1
1961	—
1962	—
1963	—
1964	—
1965	—
1966	—
1967	—
1968	2
1969	3
1970	5
1971	304
Σύνολον ...	344

Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
1954	—
1955	2
1956	2
1957	2
1958	1
1959	1
1960	2
1961	2
1962	1
1963	1
1964	1
1965	1
1966	3
1967	4
1968	4
1969	4
1970	5
1971	9
1972	481
Σύνολον ...	526

Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος	
Κ. Κουρουνιώτη: Ὁδηγὸς Ἐλευσῖνος (ἀγγλιστὶ) 1936.	5
Σύνολον	5

ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΕΠ' ΑΝΤΑΛΛΑΓῌ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1973

Αὔξων 'Αριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	'Αριθ. τόμων
6	'Επιγραφαὶ 'Ελληνικαί. Φυλ. α'. 1860	—
8	A. G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν 'Αθήναις 'Επιγραφικοῦ Μουσείου. 1899	2
10	Π. Καββαδία: 'Ιστορία τῆς 'Αρχ. 'Εταιρείας ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι τοῦ 1900. 1900	1
11	Comptes rendus du Congrès international d'archéologie. 1905	1
12	Μνημεῖα τῆς 'Ελλάδος. Τόμος 1ος. 1906	2
14	Χρ. Τσούντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908. 'Ανατύπωσις 1969	3
15	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. 1910	2
16	Κ. Κουρουνιώτη: Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	6
17	Γ. Οἰκονόμου: 'Επιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	2
18	Γ. Γαρδίκα: Μελετήματα ἀρχαιολογικά. 1915	1
19	'Α. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912 - 17.	2
21	G. Oeconomus: De profusionum receptaculis . . . 1921	1
25	'Ι. Γενναδίου: 'Ο Λόρδος Ἔλγιν . . . 1930	5
26	'Ι. Χατζηδάκι: 'Ιστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931 . .	1
26α	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	1
27	Γ. Οἰκονόμου: Τὸ ἔργον τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολ. 'Εταιρείας (1837 - 1937). 1938	4
28α	Λεύκωμα 'Εκατονταετηρίδος τῆς 'Αρχ. 'Εταιρ. 1937-1952	2
30	Φ. Σταυροπούλλου: 'Η ἀσπὶς τῆς 'Αθηνᾶς Παρθένου. 1950	3
31	'Α. Ξυγγοπούλου: Συλλογὴ 'Ελένης Σταθάτου. 1950	1
33	Κ. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	1
	Εἰς μεταφορὰν	41

Αὔξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	41
34	Μ. Μιτσοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952	—
35	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. 1952	6
36	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α΄. 1952	3
	» Β΄. 1954	1
	Εὑρετήριον. 1957	1
37	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.	
	Τόμ. 1ος. 1955	—
	Τόμ. 2ος. 1959 - 1960	—
38	Ν. Μουτσοπούλου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956.	1
41	Ἰ. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικήν. 1957	4
42	Ν. Βερδελῆ: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958	8
43	Ἰ. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ΄ π.Χ. αἰ. 1958.................................	1
44	Β. Καλλιπολίτη: Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958	1
45	Χ. Μπάρλα: Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. 1959	1
46	Γ. Δοντᾶ: Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. 1960	1
47	Δ. Λαζαρίδη: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. 1960	1
48	Σ. Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963	5
	Εἰς μεταφορὰν	75

Αὔξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	75
49	Χ. Καρδαρᾶ: Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. 1963	1
50	Ν. Δρανδάκη: Ὁ Ἐμμ. Τζάνε Μπουνιαλῆς ... 1962	3
51	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. 1964	—
52	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης. 1963 (δεμένον)	—
	(ἄδετον)	—
53	Σ. Δάκαρη: Γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. 1964	1
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον. Τόμ. Α΄. 1965	5
	» Β΄. 1966	5
	» Γ΄. 1966	2
	» Δ΄. 1967 - 68	3
55	Ἀ. Πασαδαίου: Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κων/πόλεως. 1965	—
56	Στ. Ἀλεξίου: Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ. 1966	11
57	Φ. Πέτσα: Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. 1966	1
58	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. 1967 - 68	3
60	Σ. Χαριτωνίδη: Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. 1968	2
61	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. 1968	1
62	Μ. Ἀνδρονίκου: Βεργίνα Ι. 1969	5
63	Β. Πετράκου: Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου. 1968	4
64	Σπ. Μαρινάτου: Ἀνασκαφαὶ Θήρας (ἀγγλιστὶ) Ι. 1968	41
	II. 1969	30
	III. 1970	85
	IV. 1971	111
	V. 1972	129
65	Ε. Στίκα: Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος. 1970	—
	Εἰς μεταφορὰν	518

Αὔξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	518
66	Ἀ. Ζώη: Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμεικῆς. Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια. 1969	6
67	Σπ. Ἰακωβίδη: Περατή. Τόμ. Α΄. 1969	1
	» Β΄. 1969	1
	» Γ΄. 1970	1
68	Χ. Τζαβέλλα - Evjen: Τὰ πτερωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου. 1970	—
69	Θ. Καράγιωργα: Γοργείη Κεφαλή. 1970	2
70	Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου. Πέλλα Ι. 1971. . . .	5
71	Ἔ. Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη: Μινωικὸν Ζῶμα. 1971 . . .	5
72	Θ. Σπυροπούλου: Ὑστερομυκηναϊκοὶ ἑλλαδικοὶ Θησαυροί. 1972.	8
73	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν. 1973	282
74	Γρ. Κωνσταντινοπούλου: Ροδιακὸς κόσμος. Ι Λίνδος. 1972	32
	Β. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία	—
75	Στ. Πελεκανίδη: Καλλιέργης. 1973	264
76	Ἀ. Πασαδαίου: Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος τῶν βυζ. κτηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως	267
	Σύνολον	1.392

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (1837 - 1975)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Δραχμαί

1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837-1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910 - 1972 (1 - 111: πρβ. πινάκιον παρὰ ⟨Β. Λεονάρδῳ⟩, Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1 - 3). Σχῆμα 4ον .... —

Περίοδος Α΄ : τόμος 1 - 16 (1837 - 1860) : *1837*: τεύχη 4 (Ὀκτώβριος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α΄ καὶ β΄), (*1838 - 1841* δὲν πωλοῦνται), *1842*: τεῦχος 26 (τεύχη 25 καὶ 27 - 28 δὲν πωλοῦνται), (*1843 - 57* δὲν πωλοῦνται), *1858*, τεῦχος 50, *1859*, τεῦχος 51, (*1860* δὲν πωλεῖται)· ἕκαστον τεῦχος 200.—

Περίοδος Β΄ : τόμος 17 - 21 (1862 - 1874) : *17 (1862)*: τεύχη α΄ - ιβ΄ (τὰ τεύχη θ΄ - ιβ΄ ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τεῦχος .... 200.—

18 - 21 (1869 - 1874): 18 (1869): τεῦχος ιγ΄ 19 (1870): τεῦχος ιδ΄· 20 (1872): τεύχη ιε΄ καὶ ιϜ΄ (τὸ ιϜ΄ ἐξεδόθη τῷ 1873)· 21 (1874): τεῦχος ιζ΄· ἕκαστον τεῦχος .... 200.—

Περίοδος Γ΄ : τόμος 22 - 62 (1883 - 1923) : *22- 62 (1883 - 1923)*: 1883 - 1884, (1885 - 1892 δὲν πωλοῦνται), 1893 - 1894, (1895 - 1897 δὲν πωλοῦνται), 1898 - 1899, (1900 - 1904 δὲν πωλοῦνται), 1905 - 1918· εἷς τόμος κατ᾽ ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἕκαστος τόμος .... 300.—

1919 - 1923· εἷς τόμος κατ᾽ ἔτος· ἕκαστος τόμος .... 300.—

Περίοδος Δ΄ : τόμος 63 κέ. (1924 κέ.) : *63 - 75 (1924 - 1936)*, 1924, 1925/6, 1927/8, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/5, 1936: εἷς τόμος κατ᾽ ἔτος· ἕκαστος τόμος .... 400.—

76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων· α΄ καὶ β΄ μέρος· ἕκαστος τόμος 800.—

γ΄ μέρος .... 300.—

77 - 91 (1938 - 1952): 1938, 1939/41, 1942/4, 1945/7, 1948/9, 1950/1, 1952· ἕκαστος τόμος .... 400.—

92/3 (1953 - 4): Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α΄ μέρος .... 500.—

Β΄ καὶ Γ΄ μέρος· ἕκαστος τόμος ..... 450.—

94 - 103 (1955 - 1964): 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964· ἕκαστος τόμος .... 450.—

104 - 105 (1965 - 1966): 1965, 1966· ἕκαστος τόμος .... 500.—

106 (1967): 1967 .... 600.—

107 - 108 (1968 - 1969): 1968, 1969· ἕκαστος τόμος .... 500.—

109 - 111 (1970, 1971, 1972): 1970, 1971, 1972 .... 450.—

112 (1973): 1973 .... 800.—

Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ **Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου**· τόμος 1ος: 1883 - 1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η΄+ στῆλαι 550. 1902 .... 300.—

Δραχμαί

Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς πρώτης καὶ δευτέρας περιόδου (1837 - 1874) ὑπὸ **Ἀθηνᾶς Γ. Καλογεροπούλου** καὶ **Μαρίας Προύνη - Φιλίπ·** τόμος 1ος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ροθ' + 243. 1973 .... 600.—

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837 - 1970 (ΠΑΕ 1 - 127: πρβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77 - 79).

Περίοδος Α' : τόμος 1 - 13 (1837 - 1848/9) : *1 - 3 (1837 - 1837/8, 1838/9):* Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α' - Γ' συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) .... —

4 (1840/41): Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) .... —

5 (1840/1): Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) .... —

6 (1841/2): Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφε: F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) .... —

7 - 11 (1842/3 - 1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως .... —

1 - 11 (1837 - 1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν ⟨Ἔκδοσις 2α⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) .... —

12 (1847/8): Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) .... —

13 (1848/9): Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) .... —

Περίοδος Β' : τόμος 14 - 25 (1858/9 - 1869/70) : *14 (1858/9):* Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α + 43. 1858/9. *15 - 25 (1859/60 - 1869/70):* Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), (1863/4, 1864/5 δὲν πωλοῦνται), 1865/6, (1866/7, 1867/8 δὲν πωλοῦνται), 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος .... 100.—

Περίοδος Γ' : τόμος 26 - 74 (1870/1 - 1916/9) : *26 - 74 (1870/1 - 1916/9):* Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1870/1 δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876 - 1882, (1883 - 1884 δὲν πωλοῦνται), 1885, (1886 - 1887 δὲν πωλοῦνται), 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, (1894 - 1909 δὲν πωλοῦνται), 1910, 1911, (1912 - 1914 δὲν πωλοῦνται), 1915 - 1916/9. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος .... 300.—

Περίοδος Δ' : τόμος 75 κέ. (1920 κέ.) : *75 - 107 (1920 - 1951):* Πρακτικὰ

	Δραχμαί
'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/44, 1945/8, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος	300.—
108 (1952): 1952	400.—
109 - 110 (1953 - 1954): 1953, 1954· ἕκαστος τόμος	200.—
111 - 115 (1955 - 1959): 1955, 1956, 1957, 1958, 1959 ἕκαστος τόμος ...	250.—
116 (1960): 1960	500.—
117 (1961): 1961	250.—
118 (1962): 1962	350.—
119 (1963): 1963	450.—
120 (1964): 1964	350.—
121 (1965): 1965	450.—
122 (1966): 1966	350.—
123 (1967): 1967	450.—
124 (1968): 1968	350.—
125 (1969): 1969	400.—
126 (1970): 1970	450.—
127 (1971): 1971	700.—
128 (1972): 1972	900.—
129 (1973): 1973	—

3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ [ἐπιμελείᾳ **'Αναστασίου Κ. 'Ορλάνδου**]

κατὰ τὸ ἔτος 1954	100.—
» » » 1955, 1956· ἕκαστον τεῦχος	100.—
» » » 1957	150.—
» » » 1958	150.—
» » » 1959	150.—
» » » 1960, 1961· ἕκαστον τεῦχος	200.—
» » » 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969,1970 1971 ἕκαστον τεῦχος	200.—
» » » 1972	200.—
» » » 1973	200.—
» » » 1974	200.—

Β. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

4. *'Επιγραφαὶ ἀνέκδοτοι,* ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ 'Αρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον (1ον: 1851, σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον .... 100.—

5. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ 'Ερεχθείου ἐπιτροπείας* ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ 'Ερεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ 'Αρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) .... —

6. *'Επιγραφαὶ 'Ελληνικαί,* κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β'+34, πίνακες 9. 1860 .... 100.—

Δραχμαί

7. **Εὐθύμιος Καστόρχης**· *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες F′+130. 1879. (Δὲν πωλεῖται) .... —

7α. *Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας* (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887 (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται) .... —

8. **A. G. Lolling**· *Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου*· τόμος 1ος. Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α′: Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η′+στῆλαι 152+η′, πίναξ 1. 1899. .... 150.—

9. **Π. Καββαδίας**· *Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται) .... —

10. **Π. Καββαδίας**· *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 .... 100.—

10α. ⟨**Βαλέριος Στάης**⟩· *Τὰ εὑρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων* (=ΑΕ 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι)+11. (Δὲν πωλεῖται) .... —

11. *Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, Ière session: Athènes 1905.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 .... 200.—

12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: **Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters**). Σχῆμα 4ον, σελίδες β′+στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1 - 33). 1906 .... 250.—

13. **P. Kavvadias + G. Kawerau**· *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890.* **Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου**· *Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890.* Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150+σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906 - 1907 [1974].. 1000.—

14. **Χρῆστος Τσούντας**· *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι IF+432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 .... 600.—

15. **Γεώργιος Ἀ. Παπαβασιλείου**· *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι β′ + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 .... 200.—

16. **Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης**· *Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 .... 150.—

16α. ⟨**Βασίλειος Λεονάρδος**⟩· *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφή.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) .... —

Δραχμαί

16β. ⟨**Βασίλειος Λεονάρδος**⟩· *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. (Δὲν πωλεῖται) .... —

17. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**· *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 .... 150.—

18. **Γεώργιος Κ. Γαρδίκας**· *Μελετήματα ἀρχαιολογικά*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 .... 150.—

19. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· *Τοπογραφία τῶν Δελφῶν*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 - 17 ...... 150.—

20. **Βαλέριος Στάης**· *Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920. (Δὲν πωλεῖται) .... —

21. **Georgius P. Oeconomus**· *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 .... 150.—

22. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· *Ὁ ἀποτυμπανισμός*, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ἐξ ὧν 7 παρένθετοι. 1923. (Δὲν πωλεῖται) .... —

23. **Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος**· *Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν*. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἔγχρωμοι 10. 1928 .... 900.—

24. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**· *Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928. Ἀνατύπωσις μετὰ προσθήκης. 1975 .... 200.—

25. **Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος**· *Ὁ Λόρδος Ἔλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837*. Σχῆμα 8ον, σελίδες κF′+257, πίνακες 5. 1930 .... 200.—

26. **Ἰωσὴφ Χατζιδάκις**· *Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931 .... 100.—

26α. **Γεώργιος Σωτηρίου**· *Χριστιανικαὶ Θῆβαι* (=ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931 .... 600.—

27. ⟨**Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**⟩· *Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937*, ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938 .... 150.—

28. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**· *Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*. Λόγος πανηγυρικὸς τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ῥηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14 [1942] .... 150.—

28α. *Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1937*. Σχῆμα 4ον, 62+(51). Ἐν Ἀθήναις (1937 - 1952) ...... 400.—

Δραχμαὶ

29. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**· *Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκὼν 1. 1949 Ἀνατύπωσις 1975 .... 100.—

30. **Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος**· *Ἡ Ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950 .... 200.—

31. **Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος**· *Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950 350.—

32. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**· *Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 121, εἰκόνες 8. 1951 .... 150.—

33. **Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος**· *Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης*. Σχῆμα 4ον, σελίδες F' + 144, εἰκόνες 76. 1951 .... 400.—

34. **Μάρκελλος Μιτσός**· *Ἀργολικὴ προσωπογραφία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952 .... 300.—

35. **Γεώργιος** καὶ **Μαρία Σωτηρίου**· *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης*. Κείμενον καὶ λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952 .... 900.—

36. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος**· *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης*. Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α' (1952) + Β' (1954), σελίδες 605 + κη', εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β καὶ «Εὑρετήριον» τοῦ Α' καὶ τοῦ Β' τόμου (1957), σελίδες 136 Ἀνατύπωσις 1974 .... 1000.—
Τόμος Α' .... 400.—
Τόμος Β' .... 450.—
Εὑρετήριον .... 150.—

37. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος**· *Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα*. Σχῆμα 4ον .... 1000.—

Τχ. 1ον. *Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός*. Σελίδες 154, εἰκόνες 64. 1955 .... 400.—
Τχ. 2ον. *Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα, καὶ οἱ λίθοι*. Σελίδες 426, εἰκόνες 405. 1959 - 60 .... 600.—

38. **Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος**· *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956 ... 250.—

39. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**· *Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσῖνος*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 135, εἰκόνες 39, πίνακες 16 καὶ ἔγχρωμοι Α + Β. 1957. 450.—

40. **Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος**· *Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν*. Σχῆμα 4ον, σελίδες μς' + 380, πίνακες 72. 1957 ..... 800.—

41. **Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου**· *Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικήν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια' + 58, εἰκόνες 31, πίνακες 16. 1957 .... 150.—

Δραχμαί

42. **Νικόλαος Μ. Βερδελῆς** · *Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας.* Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 102, εἰκόνες 25, πίνακες 15. 1958 .... 150.—

43. **Ἰωάννης Δ. Κοντῆς** · *Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα.* Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 120, πίνακες 17. 1958 .... 150.—

44. **Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης** · *Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 79 + πίνακες 6. 1958 .... 150.—

45. **Χαρίκλεια Μπάρλα** · *Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 52, εἰκόνες 12, πίνακες 14. 1959 .... 150.—

46. **Γεώργιος Σ. Δοντᾶς** · *Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 108 + πίνακες 40. 1960 .... 200.—

47. **Δημήτριος Λαζαρίδης** · *Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 83 + πίνακες 34. 1960 .... 200.—

48. **Σέμνη Καρούζου** · *Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ις' + 140, εἰκόνες 98, πίνακες 93 καὶ 9 ἔγχρωμοι. 1963 .... 900.—

49. **Χρυσούλα Καρδαρᾶ** · *Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία·* Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 310, εἰκόνες 287, παρένθ. πίν. Α + Β, πίνακες 14. 1963 .... 500.—

50. **Νικόλαος Δρανδάκης** · *Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων του σῳζομένων κυρίως ἐν Βενετίᾳ.* Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 182, πίνακες 70. 1962 .... 250.—

51. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος** · *Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες XLVIII + 633, εἰκόνες 10, χάρται I - VI, πίνακες I - VIII. 1964 ... 500.—

52. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος** · *Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 183, εἰκόνες 157, πίνακες 30 (1 - 20 ἔγχρωμοι), μετὰ συντόμου γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκ σελίδων XLII. 1963 ....ἄδετον .... 1000.—
δεμένον....... 1200.—

53. **Σωτήριος Ἰ. Δάκαρης** · *Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν.* Σχῆμα 8ον, σελίδες β' + 169, πίνακες 5. 1964 .... 200.—

54. **«Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον»** · Τόμ. Α' (1965), Β' καὶ Γ' (1966)·
ἕκαστος τόμος .... 600.—
Τόμ. Δ' (1967 - 68) .... 700.—

55. **Ἀριστείδης Πασαδαῖος** · *Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 108, παρένθ. πίνακες Α - ΚΖ', πίνακες 16. 1965 .... 350.—

56. **Στυλιανὸς Ἀλεξίου** · *Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ).* Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 85, εἰκόνες 38, παρένθετοι πίνακες 6, πίνακες 38 (ὁ πίναξ προμετωπίδος καὶ οἱ πίνακες 6 καὶ 20 ἔγχρωμοι). 1966 .... 400.—

Δραχμαὶ

57. **Φώτιος Μ. Πέτσας** · *Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 192, εἰκόνες 43, παρένθετοι πίνακες 3, ἔγχρωμοι πίνακες Α' - Ι', πίνακες 45. 1966 ... 600.—

58. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος** · *Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 274, εἰκόνες 175, παρένθ. πίνακες 1 - 5. 1967 - 68 .... 600.—

59. **Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτης** · *Ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἀρχαιότητας καὶ λοιπὰ μνημεῖα τῆς Ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια.* Σχῆμα 4ον, σελίδες μδ' + 296, πίνακες Ι - ΧΙΧ. 1967 600.—

60. **Σεραφεὶμ Χαριτωνίδης** · *Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. Συμπλήρωμα.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 106, εἰκόνες 48, πίνακες 46. 1968 .... 400.—

61. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος** · *Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες L + 540, εἰκόνες 10, χάρται Ι - VI, πίνακες 8. 1968 .... 600.—

62. **Μ. Ἀνδρόνικος** · *Βεργίνα Ι. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 298, εἰκόνες 108, παρένθ. πίν. Α - ΚΓ (ΚΓ 1 - 5), πίνακες 135. 1969 .. 700.—

63. **Βασίλειος Χ. Πετράκος** · *Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες ιδ' + 222, εἰκόνες 43, παρένθ. πίν. Α, πίνακες 63. 1968. .... 450.—

64. Μεταφέρεται εἰς τὸ Κεφάλαιον Γ, ἀριθ. 4.

65. **Εὐστάθιος Γ. Στίκας** · *Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 299, εἰκόνες 135, παρένθ. πίν. Α - ΙΒ', πίνακες 184 + ἔγχρωμος πίναξ προμετωπίδος καὶ Α - Γ. 1970 .... 600.—

66. **Ἀντώνιος Ζώης** · *Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμεικῆς — Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 99, πίνακες 47 + Α - Β ἔγχρωμοι. 1969 .... 200.—

67. **Σπυρίδων Ε. Ἰακωβίδης** · *Περατή. Τὸ νεκροταφεῖον.* Σχῆμα 4ον. Τόμ. Α - Γ. (Α'. *Οἱ τάφοι καὶ τὰ εὑρήματα.* Σελίδες ια' + 473, σχέδια 155. — Β'. *Γενικαὶ παρατηρήσεις.* Σελίδες ιθ' + 485, εἰκόνες 161, ἔγχρωμοι πίνακες Ι - IV. — Γ'. *Πίνακες* 1 - 190 + σελίδες 1 - 38). 1969 - 1970 .... 2400.—

68. **Χαρὰ Τζαβέλλα - Evjen** · *Τὰ πτερωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 132, πίνακες 40. 1970 .... 200.—

69. **Θεοδώρα Γ. Καράγιωργα** · *«Γοργείη Κεφαλή» (Καταγωγὴ καὶ νόημα τῆς γοργονικῆς μορφῆς ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ τέχνῃ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων).* Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 158, πίνακες 23. 1970 .... 250.—

70. **Δέσποινα Παπακωνσταντίνου - Διαμαντούρου** · *Πέλλα Ι. Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις καὶ μαρτυρίαι.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ι' + 257, πίνακες 40 + Α - Β ἔγχρωμοι. 1971 .... 300.—

71. **Ἔφη Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη** · *Μινωικὸν Ζῶμα.* Σχῆμα 8ον, σελίδες κγ' + 259, εἰκόνες 77, πίνακες 54 + Α - F, ἔγχρωμοι καὶ χάρτης 1. 1971 .... 300.—

Δραχμαί

72. **Θεόδωρος Σπυρόπουλος·** *Ὑστερομυκηναϊκοὶ ἑλλαδικοὶ θησαυροί.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 233, εἰκόνες 1-37, πίνακες 37. 1972 .... 300.—

73. **Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς·** *Ὁ ταφικὸς Κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν.* Σχῆμα 4ον, (Τόμος Α', σελίδες κδ' + 442, εἰκόνες 30, ἔγχρωμοι πίνακες ε-ιβ'. Τόμος Β', πίνακες 1-249 + σελίδες δ-ις'). 1973 .... 1500.—

74. **Γρηγόριος Κωνσταντινόπουλος·** *Ὁ Ροδιακὸς Κόσμος. Ι Λίνδος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 82, εἰκόνες 4. 1972 .... 150.—

75. **Στυλιανὸς Πελεκανίδης·** *Καλλιέργης. Ὅλης Θετταλίας ἄριστος ζωγράφος.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ι' + 175, εἰκόνες 3, πίνακες 1 - 83, ἔγχρωμοι πίνακες Α - ΚΑ, ἔγχρωμος πίναξ προμετωπίδος + παρένθετος πίναξ Ι. 1973 .... 800.—

76. **Ἀριστείδης Πασαδαῖος·** *Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος τῶν βυζαντινῶν κτηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.* Σχῆμα 4ον, σελίδες Ι - ΧΙΙ + 84, πίνακες 50 + παρένθ. πίν. Α - Β. 1973 .... 400.—

77. **Ἀγγελικὴ Πιερίδου·** *Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύπρῳ.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ις' + 112, εἰκόνες 5, σχήματα 23, πίνακες 35. 1973 .... 400.—

78. **Γεώργιος Στ. Κορρές.** *Ἡ βιβλιογραφία τοῦ Ἑρρίκου Σλῆμαν.* Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 200, πίνακες 16. 1974 .... 250.—

79. **Μάντω Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου·** *Ἡ νομισματοκοπία τῆς Νικοπόλεως.* Σχῆμα 4ον, σελίδες κ' + 200, εἰκόνες 2, πίνακες 71. 1975.................. 750.—

80. **Εὐστάθιος Στίκας·** *Ὁ κτίτωρ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ.* Σχῆμα 4ον, σελίδες κ' + 158, εἰκόνες 35, πίνακες 33, ἔγχρωμοι πίνακες Α' - Θ', ἔγχρ. πίναξ προμετωπίδος + παρένθετοι πίν. Α' - Γ'. 1975...... 650.—

81. **Γεώργιος Μυλωνᾶς·** *Τὸ Δυτικὸν Νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσῖνος.* Τόμος Γ Πίνακες. Σχῆμα 4ον, σελίδες λθ', Πίνακες Α - Μ καὶ 1 - 91. 1975 .... —

82. **Ἰουλία Κουλεϊμάνη - Βοκοτοπούλου·** *Χαλκαῖ κορινθιουργεῖς πρόχοι* Σχῆμα 4ον .... —

83. **Ἀντώνιος Ζώης·** *Βασιλικὴ Ι.* Σχῆμα 4ον .... —

84. **Ἰωάννης Βολανάκης·** *Τὰ παλαιοχριστιανικὰ βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος* Σχῆμα 4ον .... —

85. **Νικόλαος Πλάτων - W. C. Brice·** *Πινακίδες Γραμμικῆς Α ἐκ Ζάκρου.* Σχῆμα 4ον.. —

Δραχμαὶ

Γ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· *Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935. (Δὲν πωλεῖται) .... —

2. **K. Kourouniotes**· *Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936 .... 150.—

3. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**· *Ὁδηγὸς τῆς Δήλου*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950. (Δὲν πωλεῖται) .... —

4. **Spyridon Marinatos**· *Excavations at Thera I (1967 season)*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 59, εἰκόνες 88, πίνακες A - C (A - B ἔγχρωμοι). 1968.............. 200.—
Excavations at Thera II (1968 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 54, εἰκόνες 44, σχέδια I - XI, πίνακες 41 + A - E ἔγχρωμοι. 1969.... 200.—
Excavations at Thera III (1969 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 68, εἰκόνες 45, σχέδια I - VIII, πίνακες 62 + A - B ἔγχρωμοι. 1971.... 200.—
Excavations at Thera IV (1970 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 54, εἰκόνες 4, σχέδιον 1, πίνακες 126 + A - H ἔγχρωμοι. 1971 ...... 250.—
Excavations at Thera V (1971 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 47, εἰκόνες 6, σχέδια 1, πίνακες 104 + A-J ἔγχρωμοι. 1972........ 250.—
Excavations at Thera VI (1972 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 60, εἰκόνες 7, πίνακες 112. 1972 .... 250.—
Thera VI Colour Plates and Plans. Σχῆμα 4ον, ἔγχρωμοι πίνακες 11, σχέδια 7. 1974 .... 250.—
Ἀνασκαφαὶ Θήρας VI (1972). Σχῆμα 8ον, σελίδες 52, εἰκόνες 7, πίνακες 112. 1974 .... 250.—
Θήρα VI, ἔγχρωμοι πίνακες καὶ σχέδια. Σχῆμα 4ον, ἔγχρωμοι πίνακες 11, σχέδια 7. 1974 .... 250.—

5. **Νικόλαος Πλάτων**· *Ζάκρος. Τὸ νέον μινωικὸν ἀνάκτορον*. Σχῆμα 8ον, — σελίδες 334, εἰκόνες ἔγχρωμοι καὶ μαυρόασπροι 141 + παρένθ. πίναξ......... 1000.—

Δ. ΦΩΤΟΜΗΧΑΝΙΚΑΙ ΑΝΑΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΛΛΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος**· *Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ* .... 500.—

Ε. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. *'Οργανισμὸς τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας.* (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται)... —

Δραχμαὶ

2. *'Ο περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά,* ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται).. —

3. Νέος 'Οργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1949. (Δὲν πωλεῖται)........................ —

4. Νέος 'Οργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 51. 1966. (Δὲν πωλεῖται) .... —

'Υπὸ τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας πωλεῖται καὶ τὸ ἑξῆς σύγγραμμα:
Βασίλειος Λεονάρδος· *'Η 'Ολυμπία.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 .... 200.—

'Εξεδόθη ὁ παρὼν (129 τόμος)

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς 'Εταιρείας ἰσχύουν διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς 'Εταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Λατρευτικὸν σύνταγμα ἀποκείμενον νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Πειραιῶς.

α. Μοσχᾶτον. Ἄποψις τοῦ ναοῦ ἐκ Δυσμῶν.

β. Ὁ τοῖχος 11 βορείως τοῦ ναοῦ, ὁρώμενος ἐκ Δυσμῶν.

α. Τὸ κτίσμα Γ, ὁρώμενον ἐξ Ἀνατολῶν.

β. Ὁ τοῖχος 5 καὶ ἡ δυτικὴ ὄψις τοῦ τοίχου 20.

Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά: οἱ τοῖχοι 5, 20, 19 (ἐν μέρει ἄκρον δεξιόν)· ὁ χῶρος μεταξὺ τῶν τοίχων 5 καὶ 20· κάτω, μέρος τῆς στρώσεως ἐκ κεράμων.

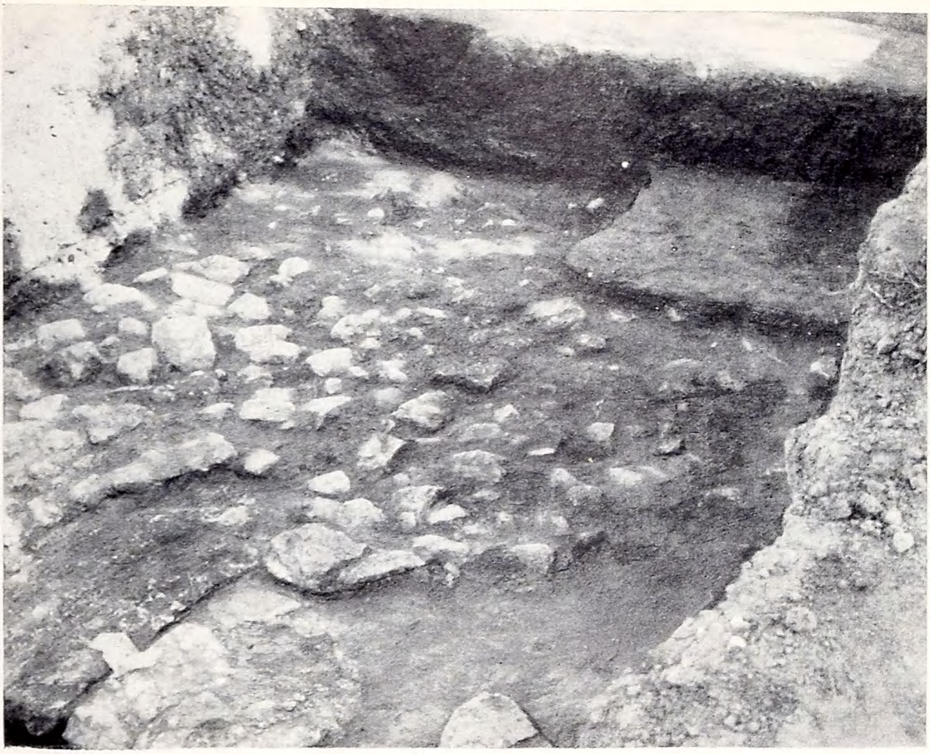

α. Τετράγωνον Α3, ἄποψις λιθοστρώτου ἀπὸ ΝΔ.

β. Τεμάχιον γλυπτοῦ συγκολληθὲν ἐκ δύο τμημάτων.

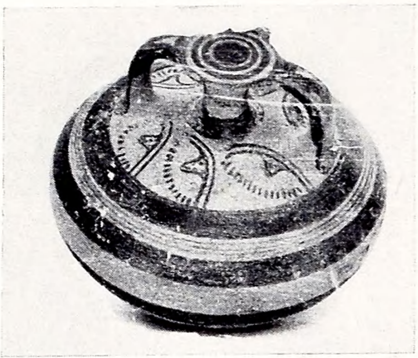

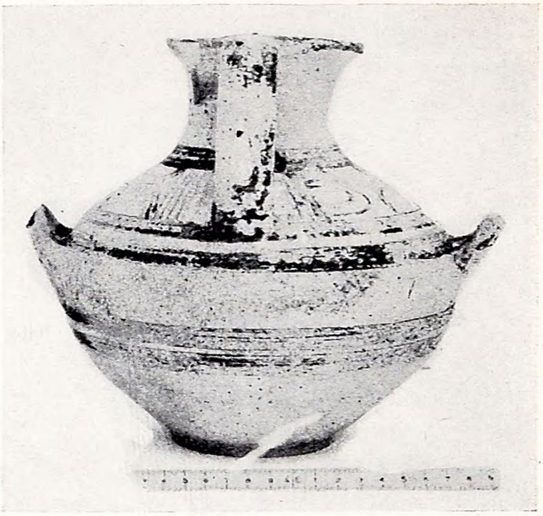

α. Τάφος 58, ὁμὰς Β. Ψευδόστομος ἀμφορίσκος. β. Τάφος 60, ὁμὰς Α. Ὑδρία.

β. Τάφος 60, ὁμὰς Α. Προχοΐσκη καὶ θήλαστρον.

α. Τάφος 60, ὁμὰς Α. Κρατηρίσκος.

β. Κρατηρίσκος ἐκ τοῦ τάφου 73.

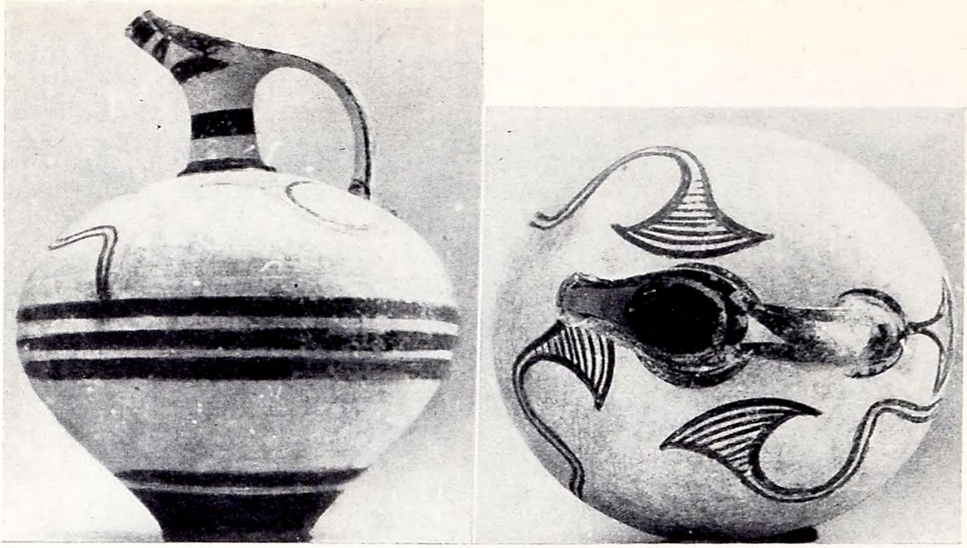

α

β

γ

δ

ε

α. Πρόχους ἐκ τοῦ τάφου 67 (δύο ὄψεις). β. Πρόχους ἐκ τοῦ τάφου 68. γ. Κύλιξ ἐκ τοῦ τάφου 71. δ. Ἀμφορίσκος ἐκ τοῦ τάφου 66. ε. Θήλαστρον ἐκ τοῦ τάφου 75.

α. Προχυτικὸν ποτήριον καὶ ἀρτόσχημον ἀγγεῖον ἐκ τοῦ τάφου 71.

β. Σκύφος ἐκ τοῦ τάφου 60.

α. Λάρναξ ἐκ τοῦ τάφου 47.

β. Λάρναξ ἐκ τοῦ τάφου 36.

α. Λάρναξ ἐκ τοῦ τάφου 15.

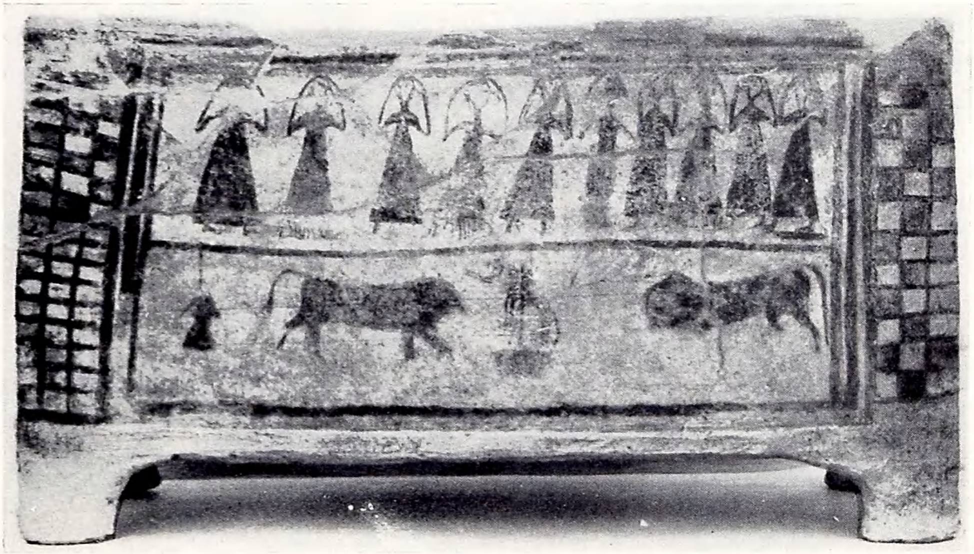

β. Λάρναξ ἐκ τοῦ τάφου 16.

α

β

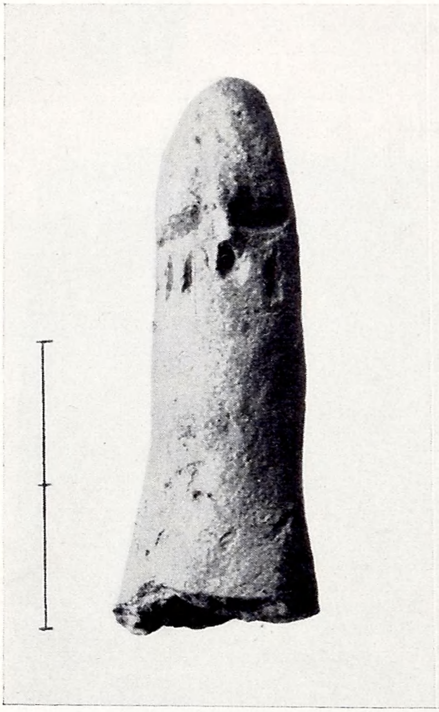

γ

δ

α - β. Πήλινα νεολιθικά είδώλια. γ - δ. Σχηματικά νεολιθικά είδώλια.

α

β

γ

α - β. Πήλινα μονόχρωμα ἀγγεῖα τῆς ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς. Ἐρυθρὸς μονόχρωμος σκύφος ἄνευ βάσεως (α). Σκύφος μετὰ βάσεως (β). γ. Ὀστέινα ἐργαλεῖα τῆς ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς.

Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. α. Ὄψις νοτίως τοῦ δωματίου ΙΙΙ πρὸ τῶν ἐργασιῶν. β. Ὁ τομεὺς ΤΜ-ΣΤ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. α. Δύο κίονες δυτικῶς τοῦ δωματίου ΙΙΙ. β. Οἱ τοῖχοι Τ14, Τ2 καὶ Τ1.

α. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ τομεὺς ΤΜ - ΣΤ μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

β. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ δωμάτιον VI.

α. Βασιλική ἀρχιερέως Πέτρου. Ὄψις νοτίως τοῦ δωματίου III μετὰ τὰς ἐργασίας.

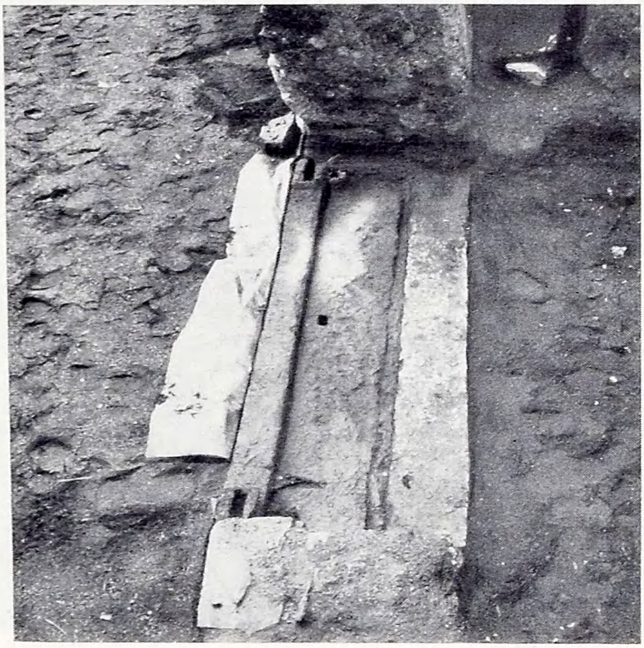

β. Βασιλική ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ κατώφλιον μεταξὺ τῶν δωματίων VII καὶ VIII.

α. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ τοῖχος Τ2 τοῦ δωματίου VII.

β. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ νότιον κλῖτος (ΤΜ - Θ) πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

α - β. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Τοιχογραφίαι ἐκ τοῦ νοτίου κλίτους.

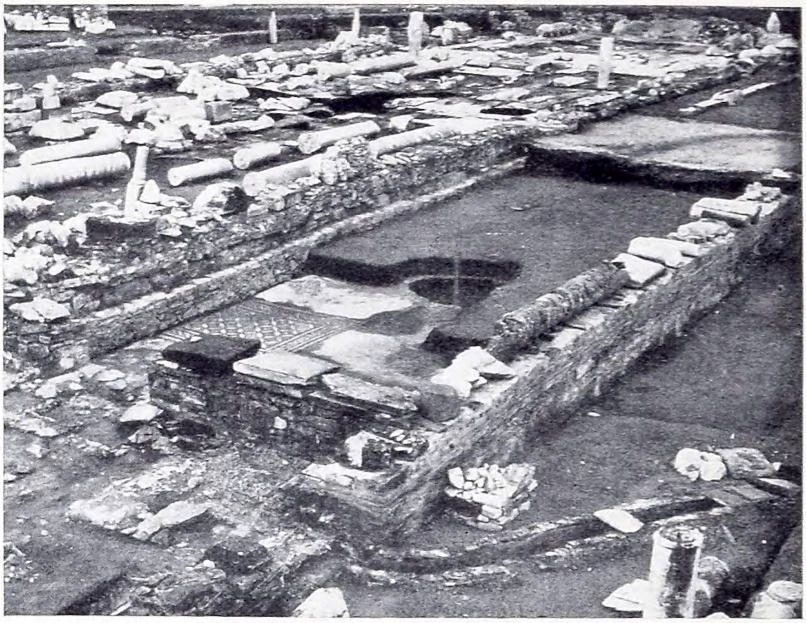

α. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ νότιον κλῖτος (ΤΜ-Θ) κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς.

β. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ νότιον κλῖτος (ΤΜ - Θ), μετὰ τὴν ἀποκόλλησιν τῶν ψηφιδωτῶν.

α. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ διάχωρον μὲ τὰς κύλικας καὶ τοὺς κανθάρους, ἐκ τοῦ νοτίου κλίτους (ΤΜ - Θ).

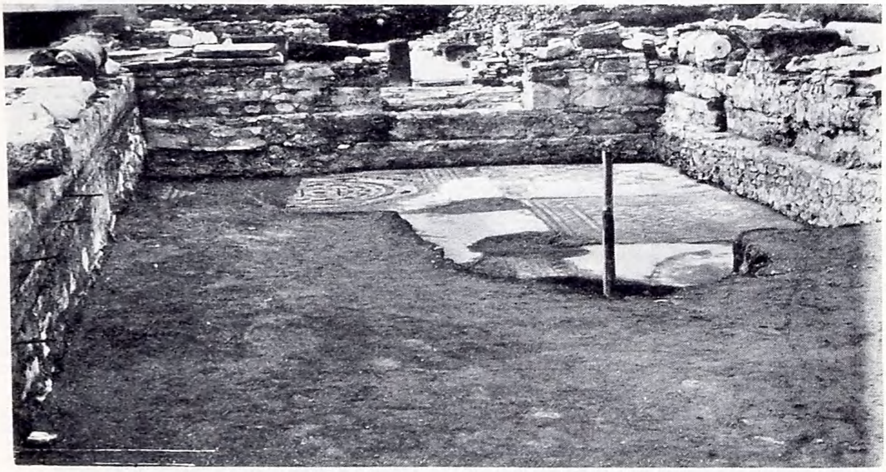

β. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ νότιον κλῖτος (ΤΜ - Θ) μετὰ τὴν ἀνασκαφήν, ἀπ' Ἀνατολῶν.

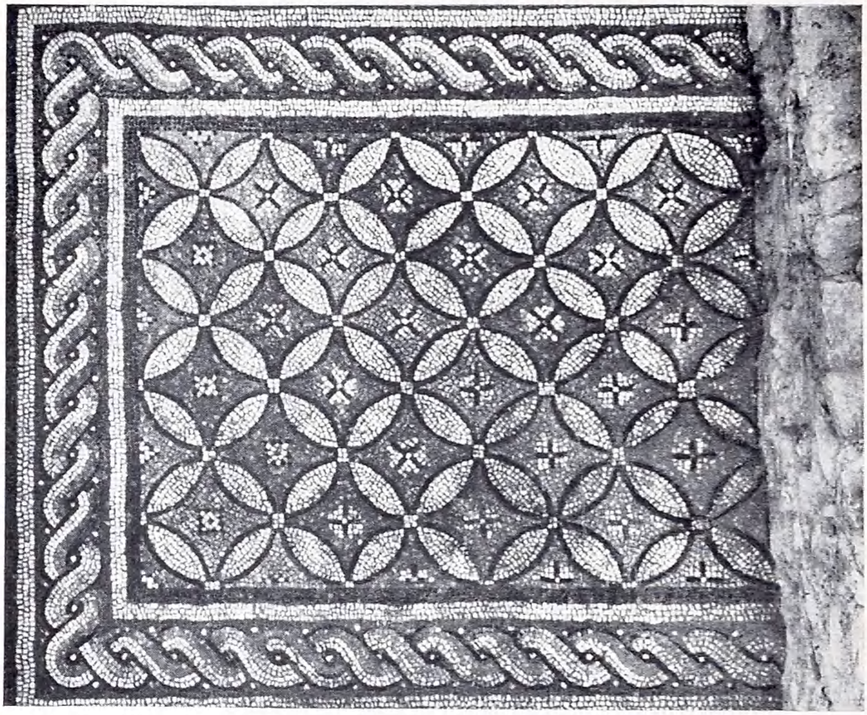

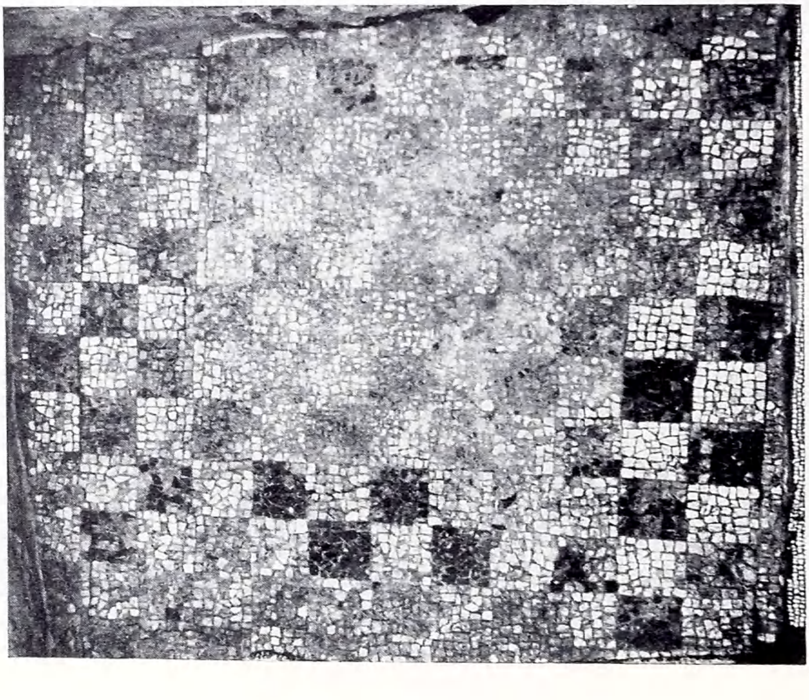

Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Νότιον κλίτος (ΤΜ - Θ). α. Τὸ διάχωρον τοῦ ζατρικίου. β. Τὸ διάχωρον τῶν κύκλων.

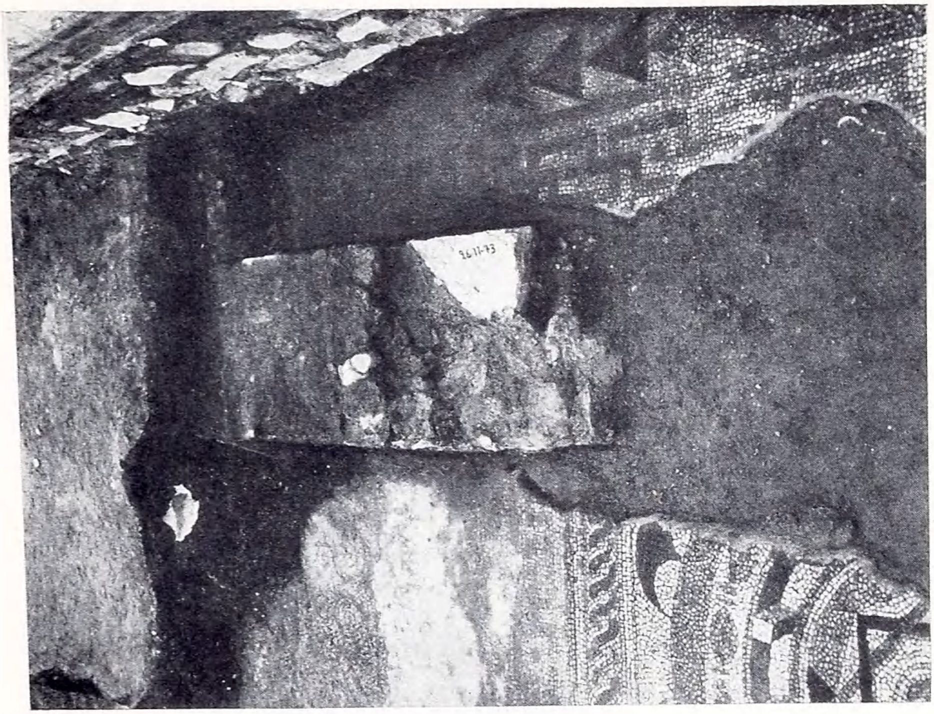

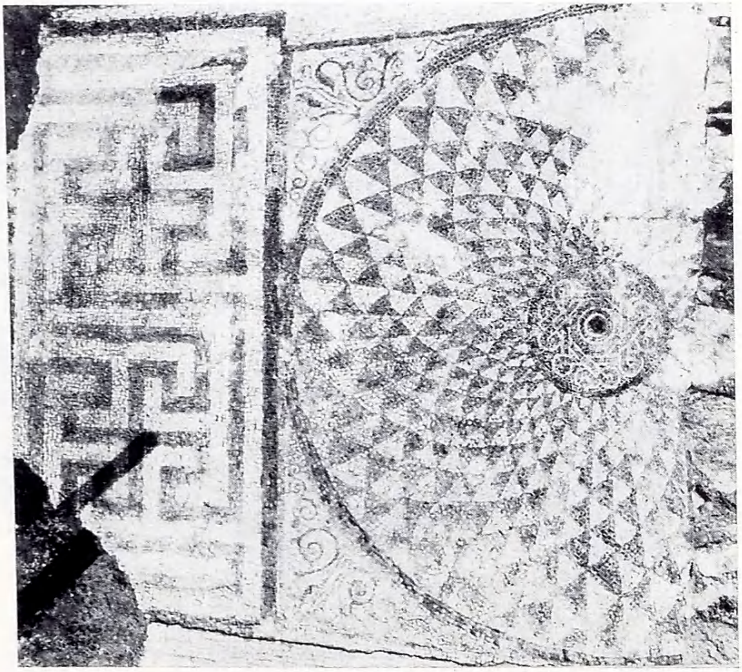

Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Νότιον κλῖτος (ΤΜ - Θ). α. Τὸ διάχωρον μὲ τὸν μαίανδρον καὶ τοὺς πυροστροβίλους. β. Ὁ τοῖχος ΤΘ1, ὁ καταστρέψας τὸ πρῶτον ψηφιδωτὸν δάπεδον.

α - β. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Παλαιοχριστιανικοὶ λύχνοι ἐκ τοῦ νοτίου κλίτους (ΤΜ-Θ).

α-β. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Παλαιοχριστιανικοὶ λύχνοι ἐκ τοῦ νοτίου κλίτους (ΤΜ-Θ).

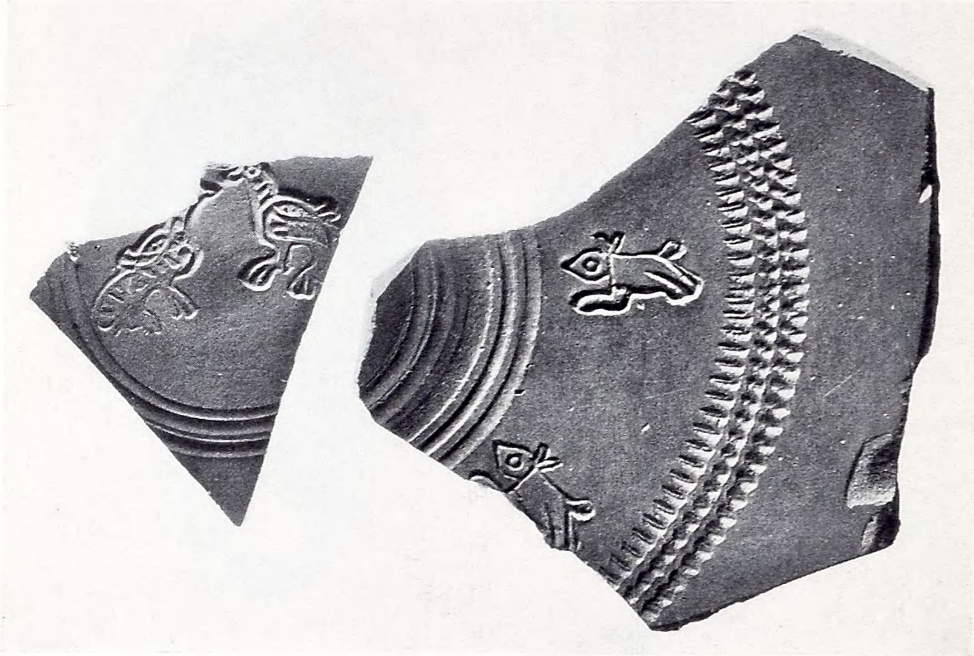

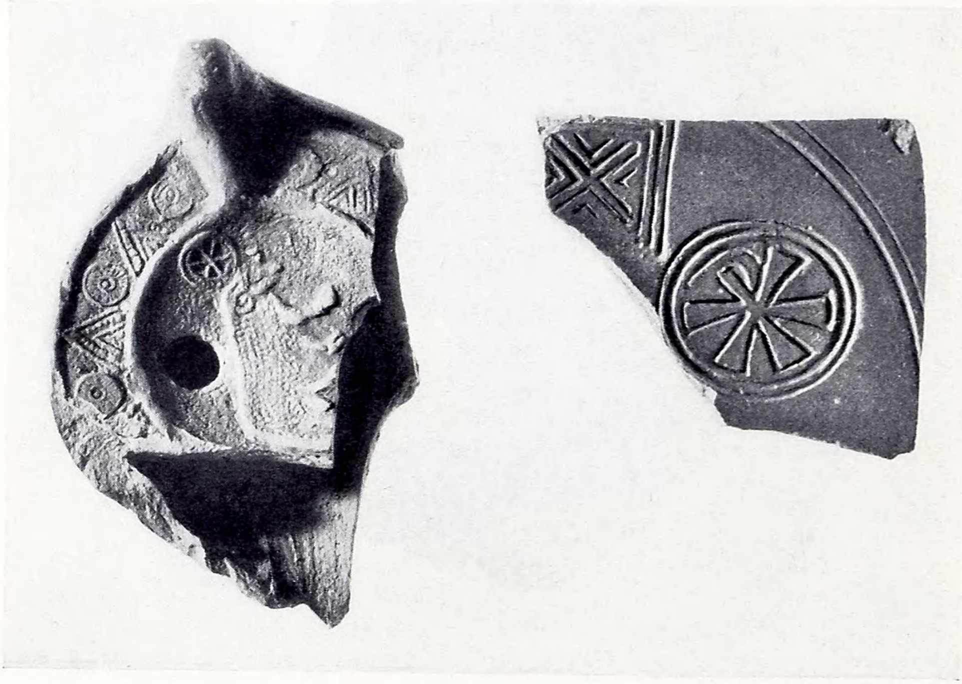

Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Νότιον κλίτος (ΤΜ-Θ). α. Παλαιοχριστιανικὸς λύχνος καὶ τεμάχιον πινακίου. β. Τεμάχια πινακίων.

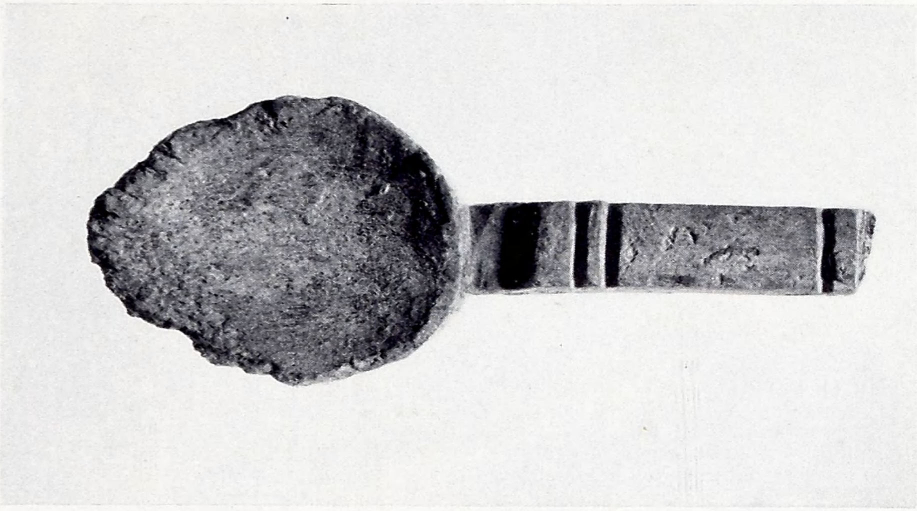

Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. α. Ὀστέινα τεμάχια πολεμιστοῦ φέροτος δόρυ ἢ μάχαιραν, ἐκ τοῦ τομέως ΤΜ-ΣΤ. β. Ὀστέινον κοχλιάριον ἐκ τοῦ νοτίου κλίτους (ΤΜ-Θ).

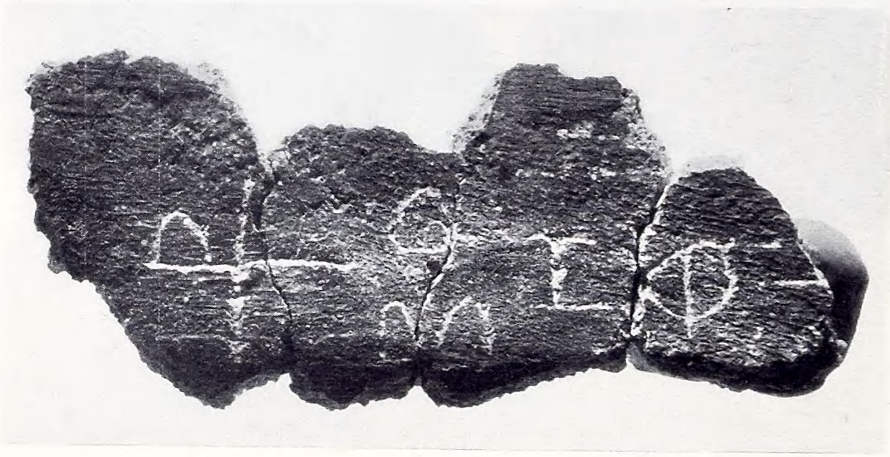

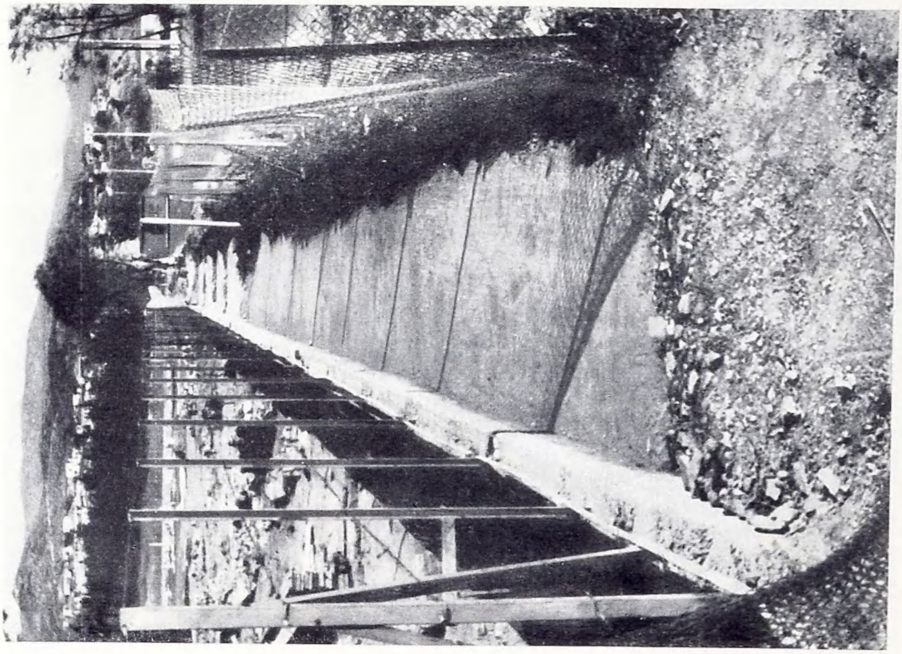

α. Βασιλική ἀρχιερέως Πέτρου. Χάραγμα ἐκ τοῦ νοτίου κλίτους (ΤΜ-Θ). β. Βασιλική Ἁγίου Δημητρίου. Ἡ νέα περίφραξις.

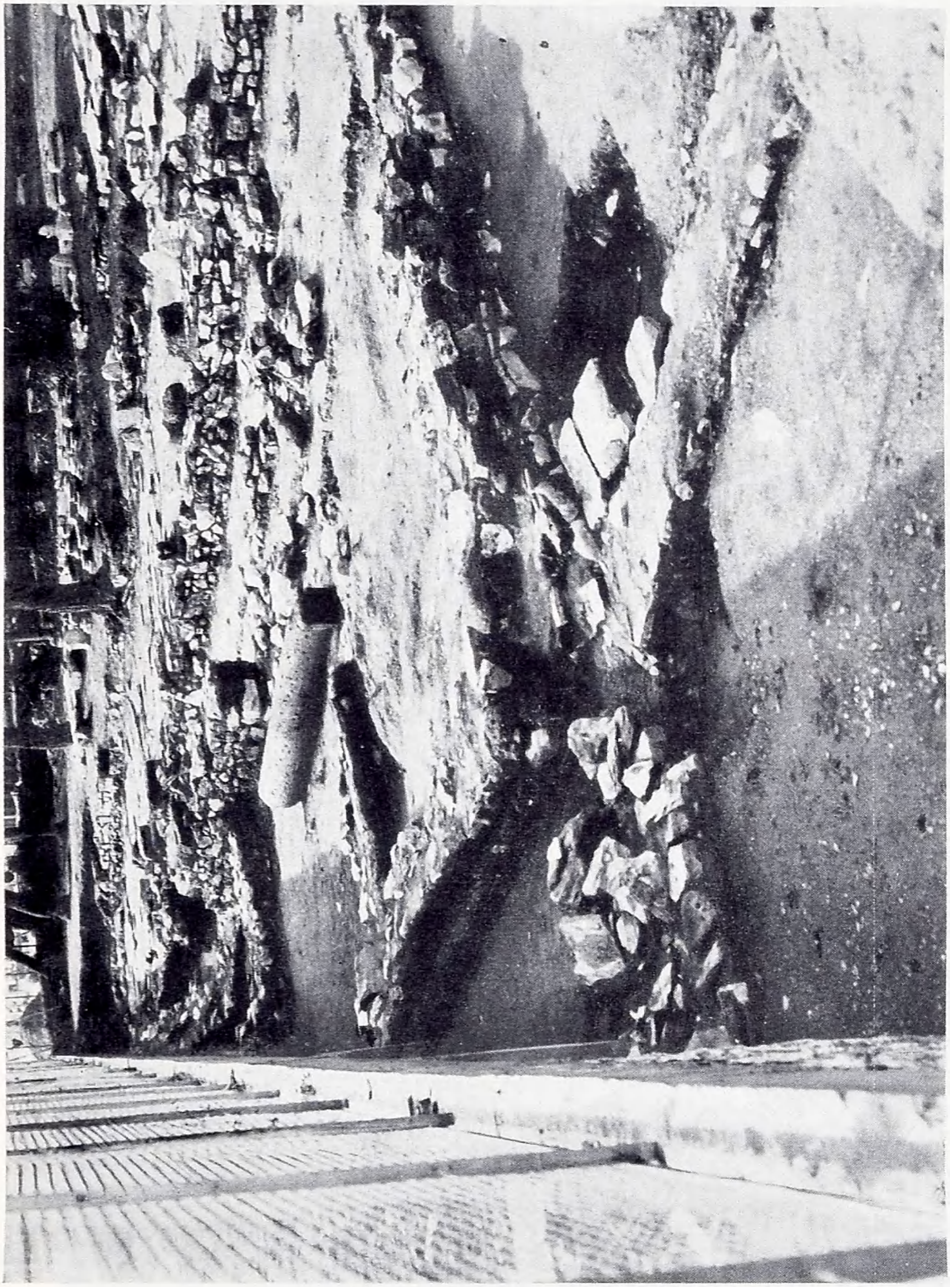

Βασιλικὴ Ἁγίου Δημητρίου. Ὁ ἀνασκαφεὶς χῶρος ΝΑ. τῆς βασιλικῆς.

α. Βασιλικὴ Ἁγίου Δημητρίου. Ὁ ἀνασκαφεὶς χῶρος καὶ ἡ νέα περίφραξις, ἀπὸ Νότου.

β. Βασιλικὴ Ἁγίου Δημητρίου. Ἡ πλακόστρωτος ὁδός, ἀπὸ Βορρᾶ.

Βασιλικὴ Β. α. Ἡ βασιλικὴ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ ἀπομάκρυνσιν τοῦ τεραστίου σωροῦ τῶν λίθων, οἵτινες ἐκάλυπτον αὐτήν.

β. Γενικὴ ἄποψις ἀπὸ ΒΔ., μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφήν, μὲ τὰ τέσσαρα διαμερίσματα ἐξωτερικῶς τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς.

Βασιλική Β. α. Ἄποψις ἀπὸ ΝΑ., μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ.

β. Ὁ βόρειος τοῖχος τῆς βασιλικῆς. Δεξιὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τοίχου διακρίνονται αἱ μαρμάριναι πλάκες τῆς ὀρθομαρμαρώσεως ἐπὶ παχέος κονιάματος, ὡς καὶ μαρμάρινοι κίονες.

Βασιλικὴ Β. α. Τὸ βόρειον κλῖτος μὲ τὰς περιβαλλούσας τὸ κεντρικὸν θέμα ταινίας. Κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον διακρίνονται δύο ταινίαι μὲ συμπλεκόμενον σχοινίον καὶ σπειρομαίανδρον.

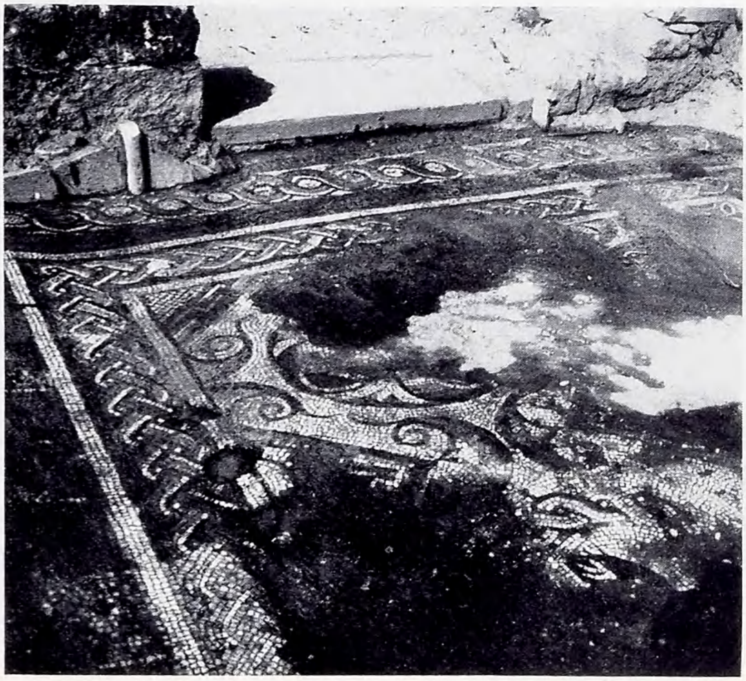

β. Τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους, ἔνθα διακρίνεται ἡ βόρειος θύρα τοῦ νάρθηκος μὲ τὸ μαρμάρινον κατώφλιον καὶ ἑκατέρωθεν αἱ ἐξέχουσαι παραστάδες.

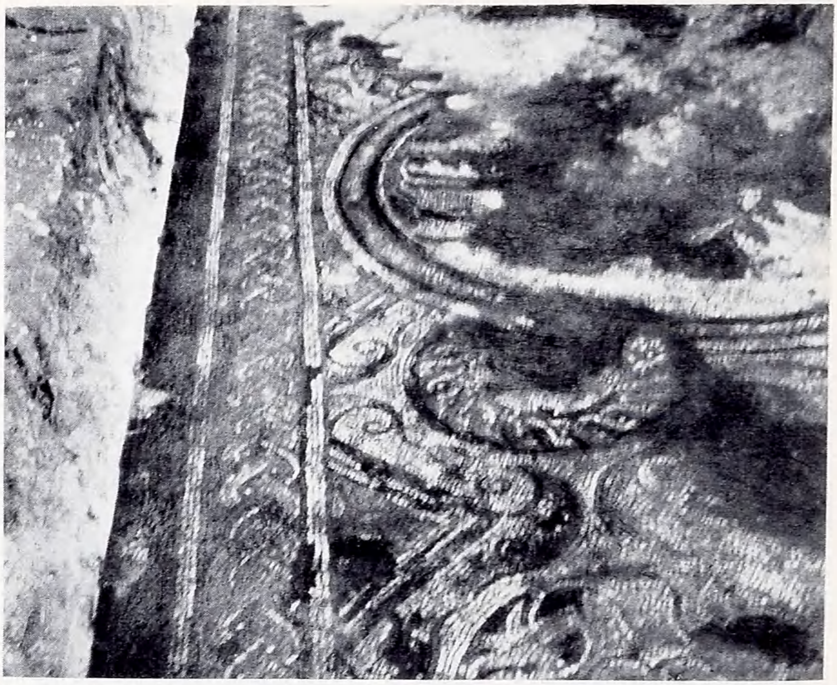

Βασιλικὴ Β. α. Τὸ μέσον τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους μὲ γεωμετρικὰ σχέδια· ἐντὸς μεγάλου κύκλου ζῷον, τοῦ ὁποίου σῴζονται μόνον οἱ πόδες.

β. Τὸ βόρειον κλῖτος μετὰ θαυμασίων ψηφιδωτῶν παραστάσεων πτηνῶν, τὰ ὁποῖα ραμφίζουν χλόην καὶ καρπούς.

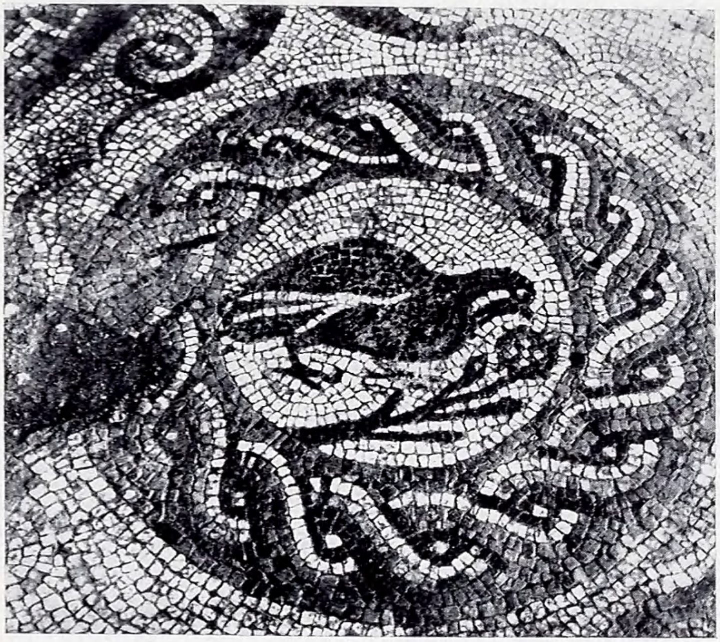

Βασιλικὴ Β. α. Λεπτομέρεια πέρδικος ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους.

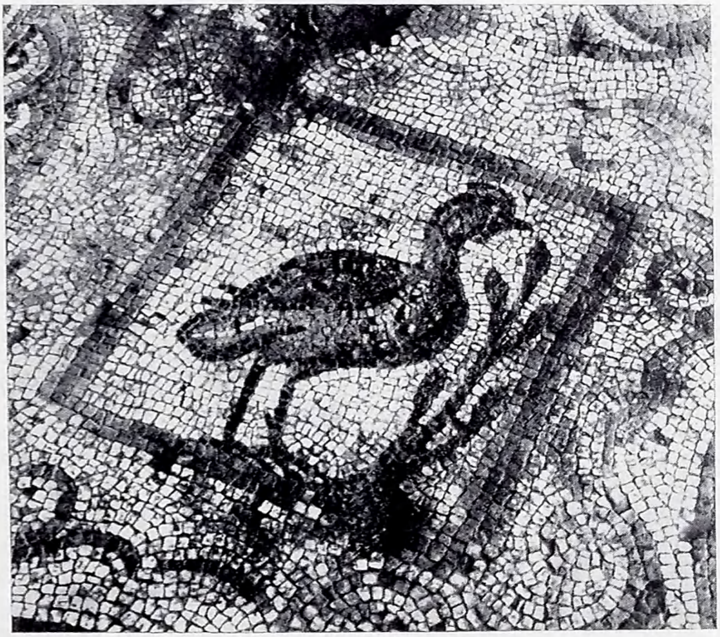

β. Λεπτομέρεια ὑδροβίου πτηνοῦ ἐκ τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους.

Βασιλική Β. α. Τὸ παρὰ τὸ μέσον τοῦ βορείου κλίτους ὡραῖον σύμπλεγμα ἐκ τεσσάρων κύκλων· εἰς τὸ κέντρον τετράγωνον διάχωρον μετὰ πτηνῶν καὶ καμπυλογράμμων γεωμετρικῶν σχημάτων.

β. Λεπτομέρεια πτηνοῦ (κοσσύφου) ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους.

Βασιλικὴ Β΄. α. Λεπτομέρεια κύκλου μὲ καμπυλόγραμμα γεωμετρικὰ σχέδια ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους.

β. Τεμάχια ἐκ τοῦ ἄμβωνος μετὰ γλυπτῶν ἀετῶν εἰς τὸ κάτω μέρος, ἔνθα ἔφερε μικρὰς κόγχας (ἀχιβάδας). Τεμάχια θωρακίων μὲ γλυπτὴν διακόσμησιν καὶ κιονόκρανον ἐκ τοῦ ἀμφικίονος τῶν παραθύρων τοῦ ἱεροῦ.

Βασιλική Β. α. Τεμάχια μετὰ γλυπτῶν ἀετῶν ἐκ τοῦ μαρμαρίνου ἄμβωνος· εἰς τὸ κάτω μέρος διακρίνονται μικραὶ κόγχαι (ἀχιβάδες). β. Τεμάχια κορνιζωμάτων καὶ θωρακίων μὲ γλυπτὴν διακόσμησιν. γ. Τεμάχια θωρακίων. Δεξιὰ τεμάχια μὲ ἐγχρώμους ψηφῖδας, ἐκ τῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων.

γ

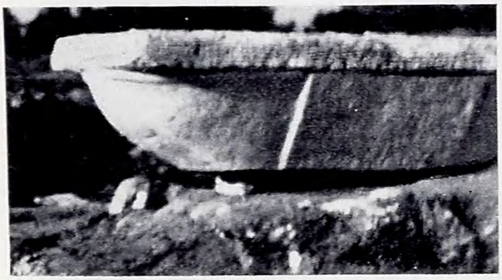

δ

Βασιλική Β. α-γ. Κιονόκρανα ἐκ τῶν ἀμφικιόνων τῶν παραθύρων τοῦ ἱεροῦ. δ. Μαρμάρινον περιρραντήριον καὶ ὑπέρθυρον, εὑρεθέντα ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ἐξωνάρθηκος, παρὰ τὴν θύραν τοῦ δευτέρου ἐκ Δυσμῶν, διαμερίσματος.

Βασιλική Β. α-β. Τεμάχια μαρμαρίνων θωρακίων, ζεύξεων, λιθίνων ἀγγείων, ἀμφικιόνων κλπ. Εἰς τὸ βάθος διακρίνεται ἡ ὀρθομαρμάρωσις τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ. γ. Πλῆθος ὀπτοπλίνθων (διαστ. 0.324 × 0.38 × 0.04 μ.) εὑρεθεισῶν παρὰ τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ, μετ' ἀναγλύφων σταυρῶν.

Βασιλικὴ Β. α-γ. Τεμάχια κορνίζης (κοσμήτου) μετὰ φύλλων ἀκάνθης, μικρὰ κατάκοσμα κιονόκρανα μὲ διάτρητον διακόσμησιν, μικρὸν θυμιατήριον, πλὰξ μὲ ἐγχάρακτον πτηνὸν κλπ.

Βασιλική Β. α-β. Τεμάχια μαρμαρίνων θωρακίων, ζεύξεων, λιθίνων ἀγγείων, ἀμφικιόνων κλπ. Εἰς τὸ βάθος διακρίνεται ἡ ὀρθομαρμάρωσις τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ. γ. Πλῆθος ὀπτοπλίνθων (διαστ. 0.324 × 0.38 × 0.04 μ.) εὑρεθεισῶν παρὰ τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ, μετ' ἀναγλύφων σταυρῶν.

Βασιλική Β. α-γ. Τεμάχια κορνίζης (κοσμήτου) μετὰ φύλλων ἀκάνθης, μικρὰ κατάκοσμα κιονόκρανα μὲ διάτρητον διακόσμησιν, μικρὸν θυμιατήριον, πλὰξ μὲ ἐγχάρακτον πτηνὸν κλπ.

Βασιλικὴ Β. Δυτικὸς τοῖχος τοῦ ἐξωνάρθηκος. α. Τὸ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ μαρμάρινον κατώφλιον τῆς θύρας εἰσόδου.

β. Τὸ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ τοίχου μαρμάρινον στόμιον τῆς κάτω εὑρισκομένης μεγάλης δεξαμενῆς.

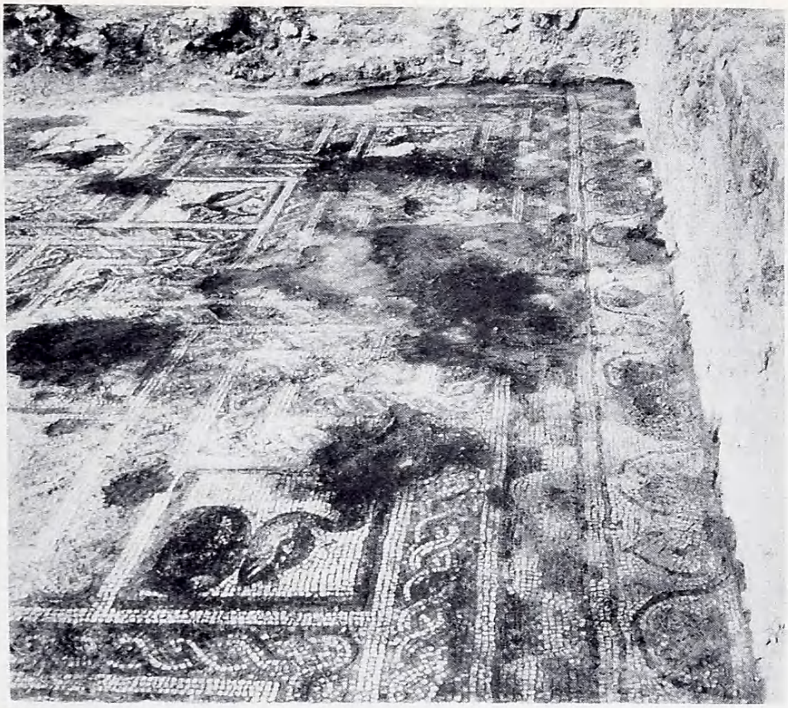

Βασιλικὴ Β. α. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ δευτέρου κατὰ σειράν, ἐξωτερικῶς τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς, διαμερίσματος.

β. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ δευτέρου κατὰ σειρὰν ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς διαμερίσματος.

Βασιλικὴ Β. Τὸ δεύτερον ἀπ' Ἀνατολῶν ἐξωτερικῶς τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς διαμέρισμα. α. Λεπτομέρεια τοῦ παρὰ τὸ μέσον αὐτοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

β. Λεπτομέρεια τοῦ ὡς ἄνω δαπέδου παρὰ τὴν δυτικὴν πλευράν.

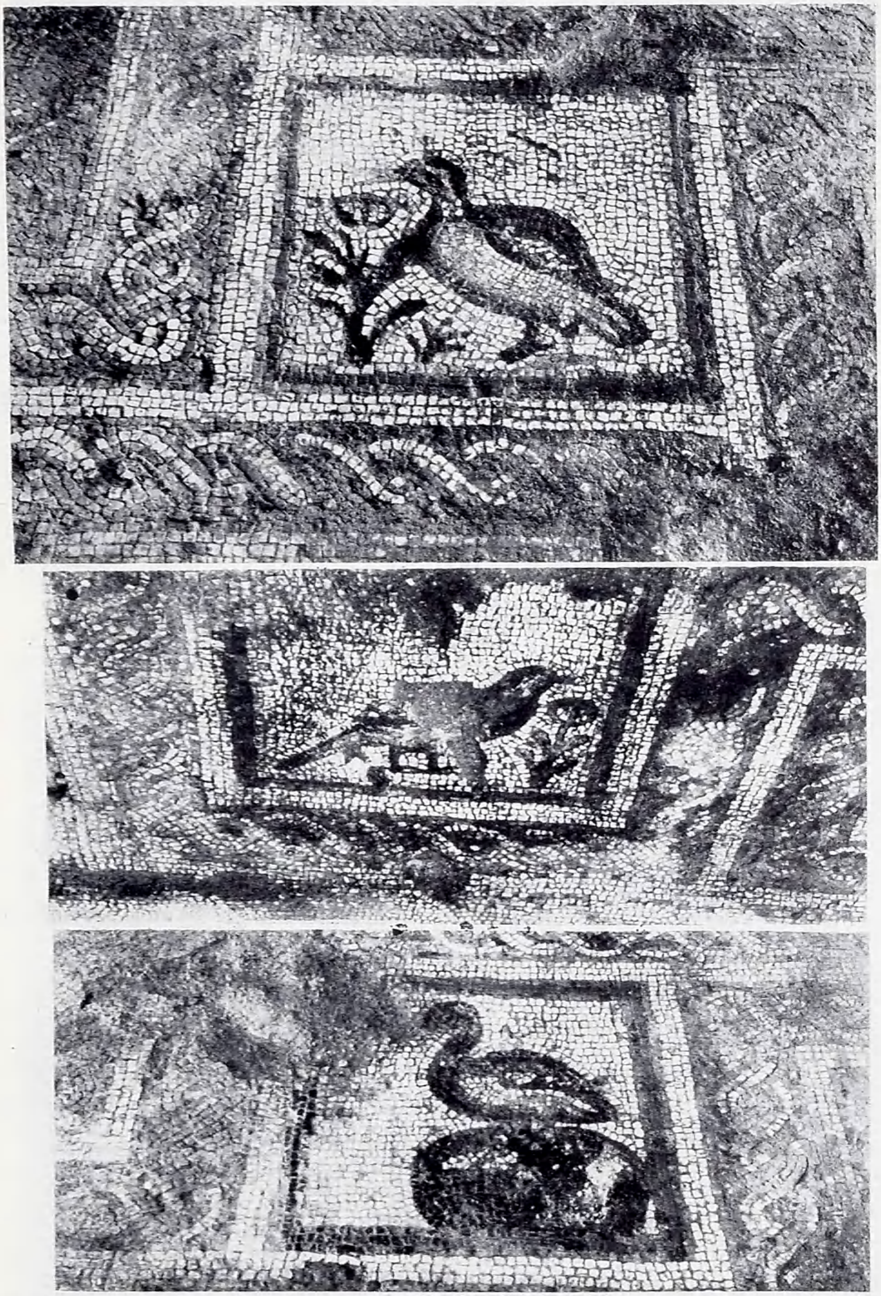

Βασιλικὴ Β. α. Λεπτομέρεια πέρδικος ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ δευτέρου διαμερίσματος ἀπ' Ἀνατολῶν, ἐξωτερικῶς τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς. β-γ. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ διαμερίσματος ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ αἰθρίου. Λεπτομέρεια κοσσύφου (β) καὶ νήσσης (γ), καθημένης ἐπὶ τῆς φωλεᾶς της.

Ἑλληνιστικὸν κτήριον. α. Ἡ ἀψὶς πρὸς Νότον καὶ ὁ πρὸς Δυσμὰς ὀρθογώνιος χῶρος καὶ τὰ πλάγια διαμερίσματα.

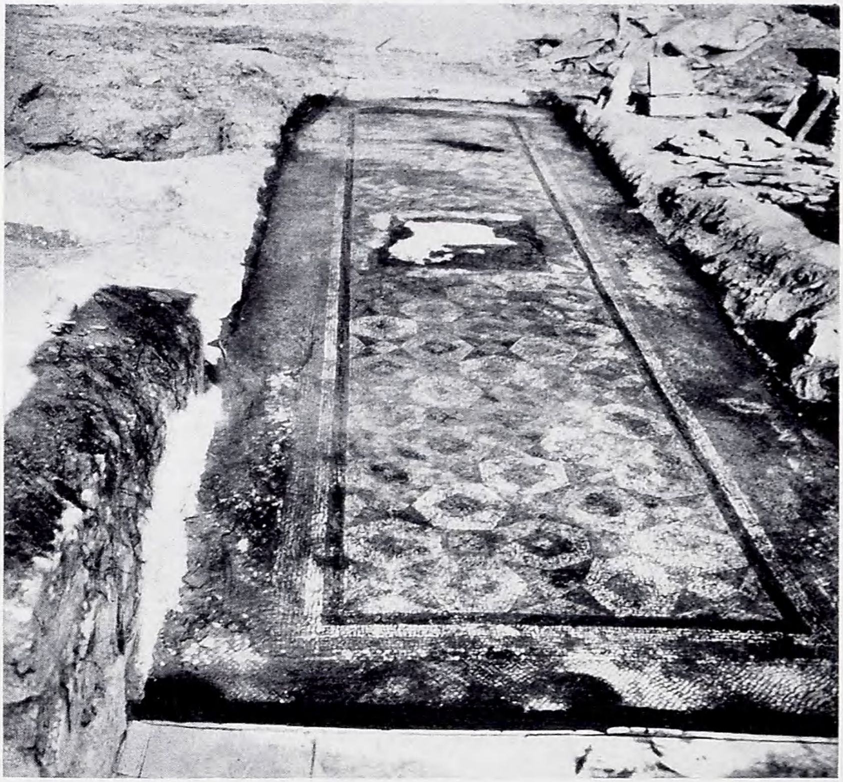

β. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ ὀρθογωνίου χώρου μετὰ γεωμετρικῶν σχημάτων. Εἰς τὸ κέντρον ἡ παράστασις τῆς ἁρπαγῆς τῆς Εὐρώπης.

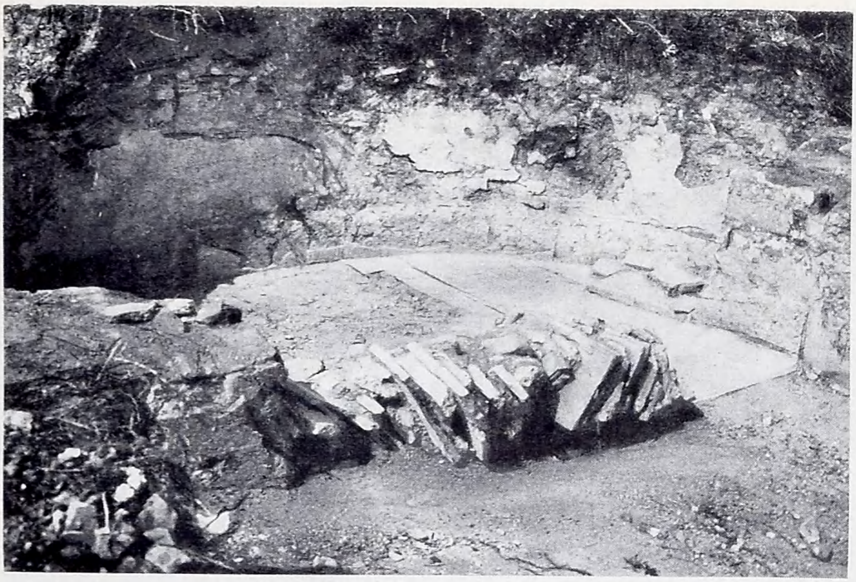

Ἑλληνιστικὸν κτήριον. α. Ἡ πρὸς Νότον τοῦ ὀρθογωνίου χώρου ἀψὶς μὲ τὸ παρὰ τὴν χορδὴν αὐτῆς καταπεσὸν ἐκ μεγάλων πλίνθων τόξον.

β. Ἰωνικὰ κιονόκρανα, κιονίσκοι μιμούμενοι κορμοὺς δένδρων, πήλινα ἀγγεῖα, λύχνοι, δύο κέρατα βοός, τεμάχια ἐκ τῆς γυψίνης διακοσμήσεως τῆς ἀψῖδος τοῦ ὀρθογωνίου διαμερίσματος κλπ.

α. Ἑλληνιστικὸν κτήριον. α. Ἡ ἀψὶς πρὸς Νότον καὶ τὸ πρὸς Δυσμὰς διαμέρισμα.

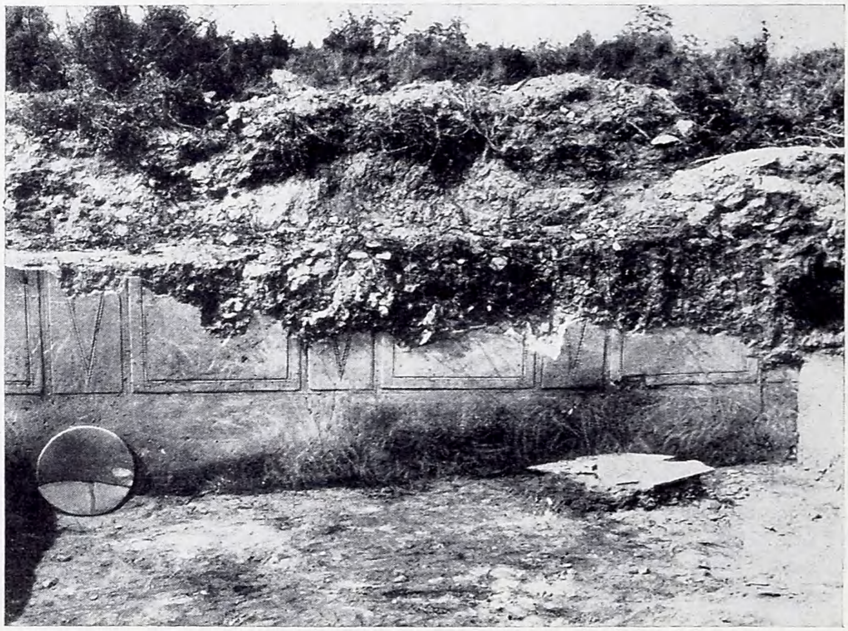

β. Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ ἐν λόγῳ κτηρίου μὲ τὴν γραμμικὴν ἐπὶ τοῦ κονιάματος διακόσμησιν.

Ἑλληνιστικὸν κτήριον. α. Τὰ ἐκ τῆς ἐπενδύσεως τῶν τοίχων τῆς κόγχης τοῦ ὀρθογωνίου χώρου διακοσμητικὰ γύψινα τεμάχια καὶ αἱ ὀπτόπλινθοι.

β. Λίθινα πινάκια, πήλινα ἀγγεῖα καὶ λύχνοι.

Ἑλληνιστικὸν κτήριον. α. Κιονίσκος, λίθινον ἀγγεῖον καὶ βωμός.

β. Ὁ παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δευτέρου ὀρθογωνίου χώρου, ἐξωτερικῶς τῆς κόγχης, ἀνευρεθεὶς κεραμοσκεπὴς τάφος.

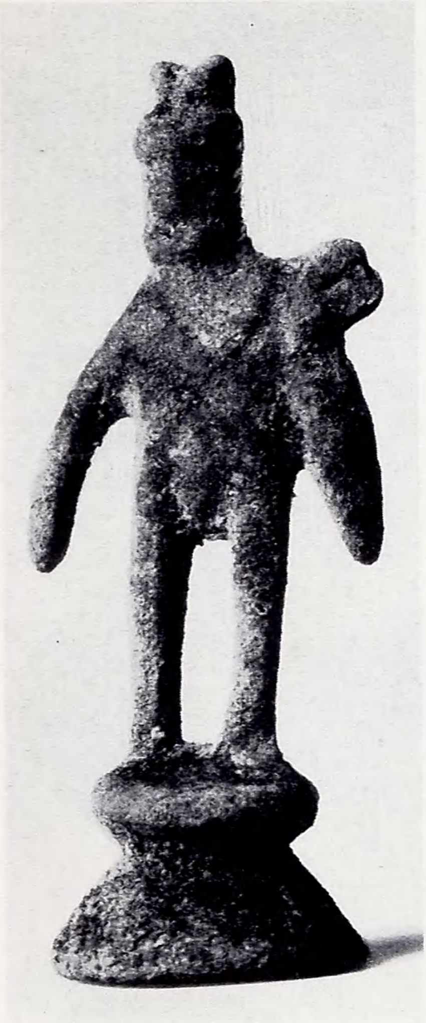

α

β

γ

Ἑλληνιστικὸν κτήριον (Μαυσωλεῖον). α. Χαλκοῦν ἀγαλματίδιον σατύρου, εὑρεθὲν ἐντὸς τοῦ πρὸς Δυσμὰς τοῦ ὀρθογωνίου χώρου ἀποκαλυφθέντος δωματίου. β. Λύχνος μετ' ἀνθεμωτῆς διακοσμήσεως, φέρων παράστασιν λέοντος μὲ ἐρωτιδέα καθήμενον ἐπὶ τῆς ράχεως αὐτοῦ. γ. Αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι κεφαλαί (μορφαὶ) ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ ἀνατολικῶς τῆς κόγχης ἀνευρεθέντος ὀρθογωνίου διαμερίσματος.

β

γ

δ

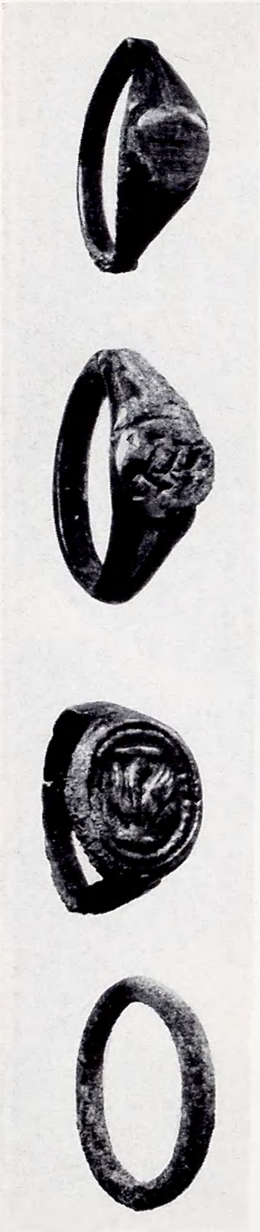

α

ε

ς′

Ἑλληνιστικὸν κτήριον. α. Τέσσαρες δακτύλιοι ἀνευρεθέντες ἐντὸς κεραμοσκεπῶν τάφων. β. Λεπτομέρεια ἀργυροῦ δακτυλίου μὲ δύο συμπλεκομένας χεῖρας. Βασιλικὴ Β. Νομίσματα εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφήν. γ-δ. Αἱ δύο ὄψεις νομίσματος παριστάνοντος τὸν Λικίνιον Β′ (νομισματοκοπεῖον Νικομηδείας). ε-ς′. Αἱ δύο ὄψεις νομίσματος παριστάνοντος τὸν Ὁνώριον.

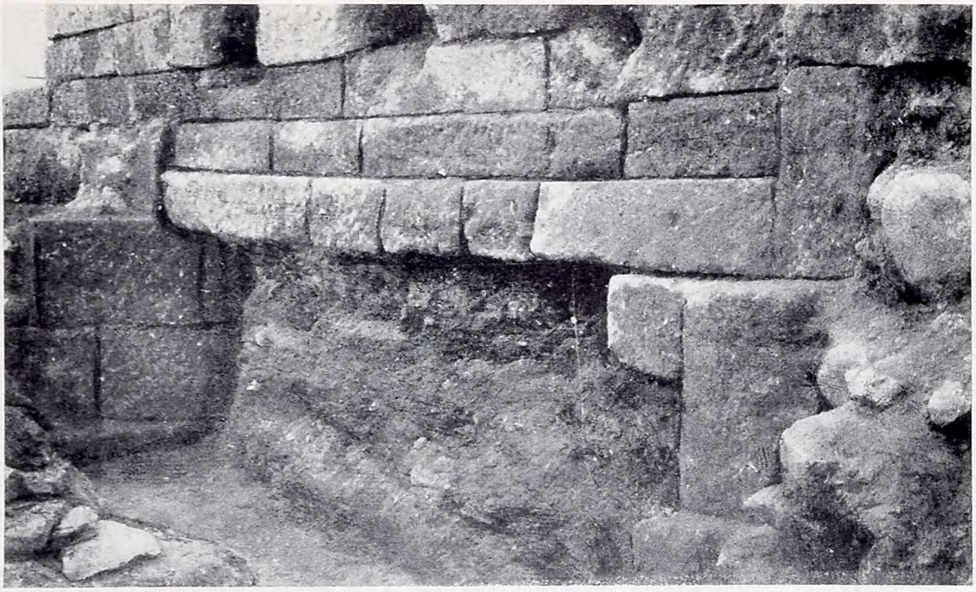

α. Ἡ πύλη τοῦ κλασσικοῦ τείχους, ἐν μέρει ἀποκαλυφθεῖσα.

β. Ὄψις τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τῆς κλασσικῆς πύλης.

α. Ἡ κλασσικὴ πύλη. Τοῖχοι τῆς ἐξωτερικῆς αὐλῆς.

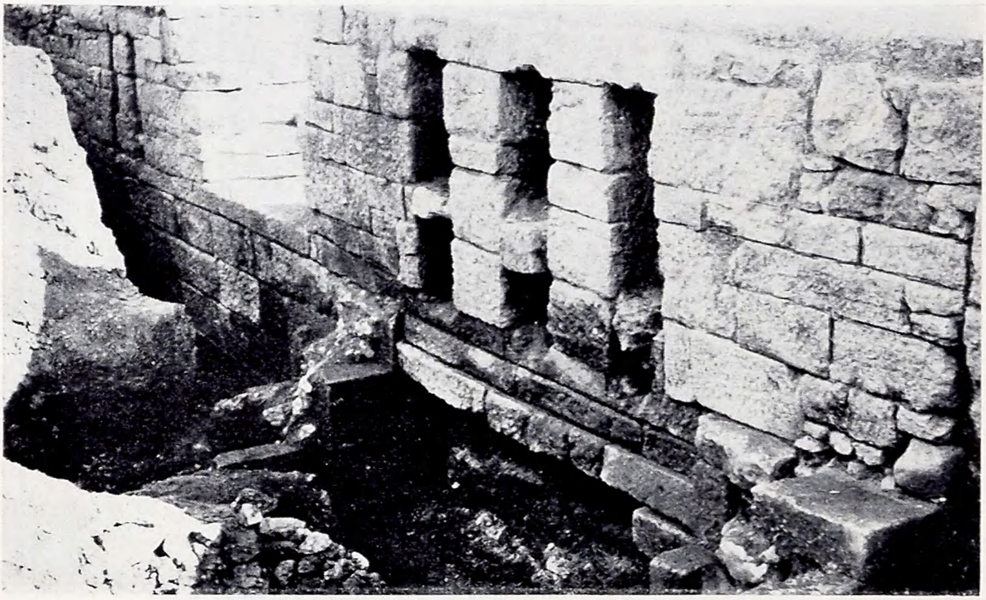

β. Ἡ κλασσικὴ πύλη καὶ τὸ ἄνωθεν αὐτῆς ἑλληνιστικὸν τεῖχος μετὰ τῶν στομίων ὀχετῶν. Ἀριστερὰ ἡ πύλη τοῦ ἑλληνιστικοῦ τείχους.

α. Ἡ ἑλληνιστικὴ πύλη ἀπὸ Βορρᾶ.

β. Κλῖμαξ ἀνόδου εἰς περίπατον καὶ ἡ παρ' αὐτὴν τοξικὴ θυρίς.

α. Ἄποψις τοῦ βορείου τείχους ἐκ τῆς κλασσικῆς πύλης.

β. Σφαῖραι λιθοβόλων μηχανῶν.

α. Ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς ἐντὸς τοῦ ἐδάφους.

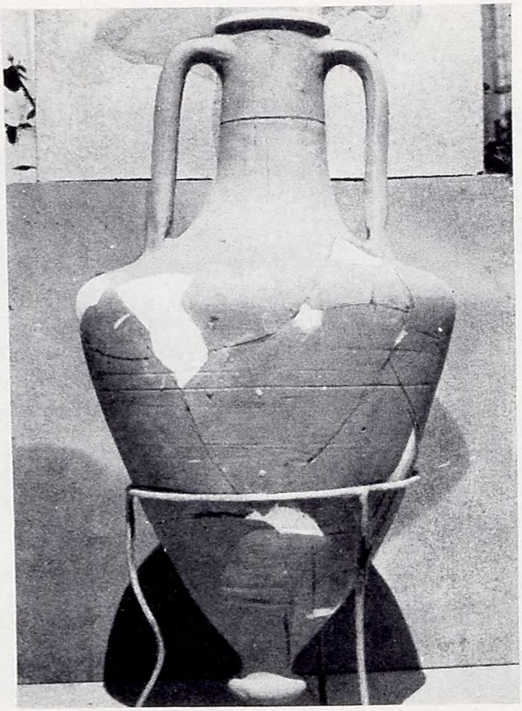

β. Ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους.

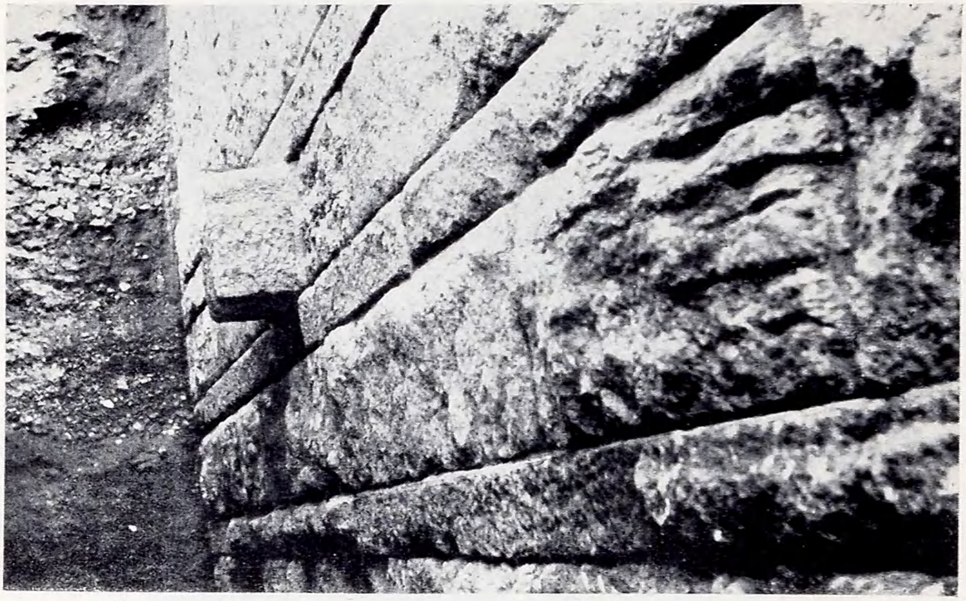

α. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ τείχους ἀνατολικῶς τῶν ἀναβασμῶν. Στόμιον ὀχετοῦ.

β. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ κλασσικοῦ τείχους μετὰ τῆς τοξικῆς θυρίδος.

α. Τὸ δάπεδον τοῦ κεραμεικοῦ κλιβάνου.

β. Λεπτομέρεια τοιχοδομίας τοῦ βορειοτέρου τμήματος τοῦ τείχους.

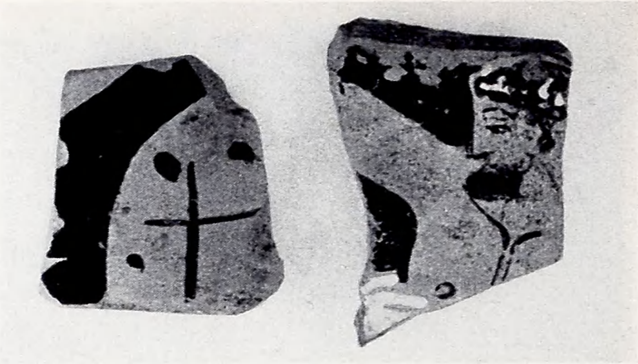

α. Ἐνσφράγιστος λαβὴ ἀμφορέως. β. Ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων.

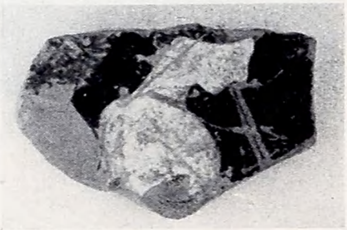

γ-δ. Ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων διασῴζοντα κεφαλὰς γυναικῶν καὶ παράστασιν αὐλητρίδος.

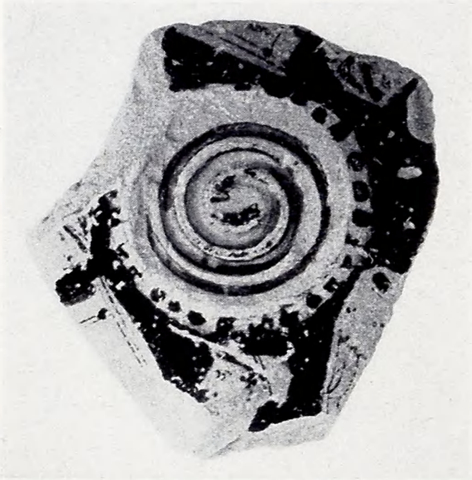

ε. Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου. ς΄. Καθημένη γυνή, ἀπὸ παράστασιν ἐρυθρομόρφου ἀγγείου.

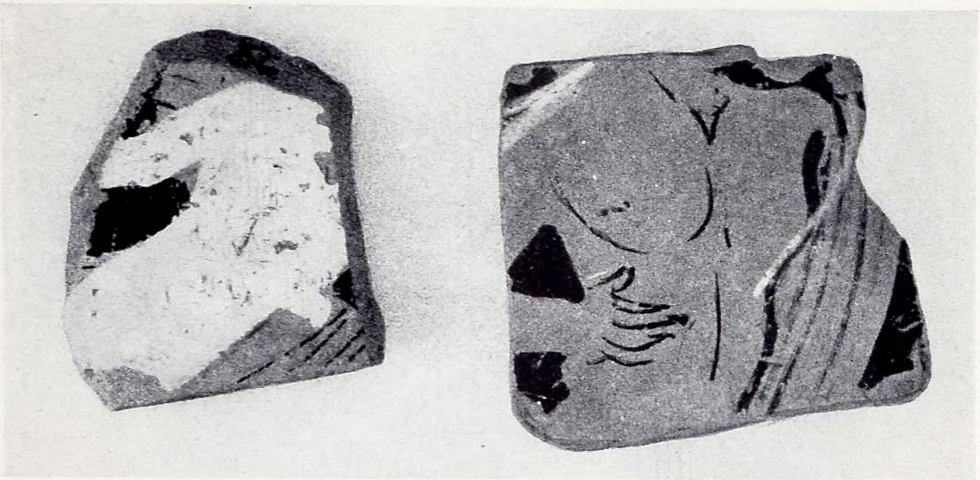

α. Δύο ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων μὲ παράστασιν κορμοῦ γυναικὸς καὶ ἐφήβου.

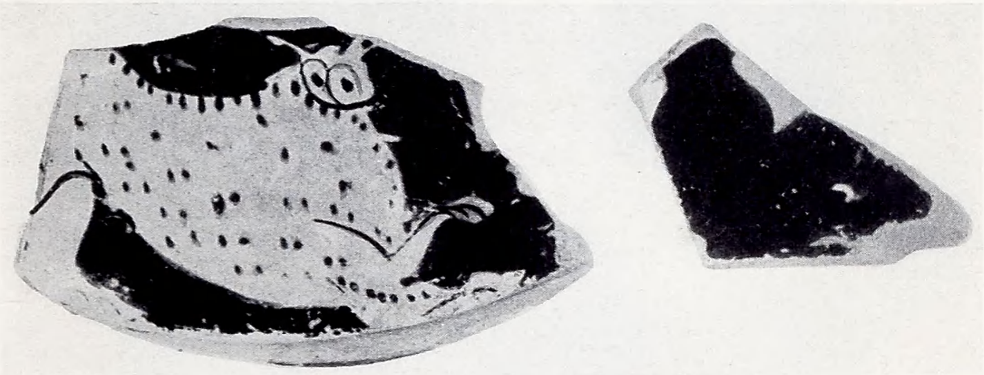

β. Ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων. Ἀριστερὰ παράστασις ζώου.

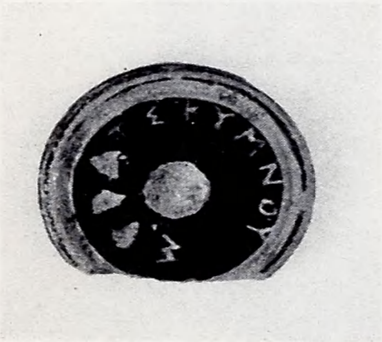

γ. Πήλινον μελαμβαφὲς δισκίον μετ' ἐγχαράκτου ἐπιγραφῆς. δ. Ὄστρακον ἀγγείου μὲ διακόσμησιν βλαστοῦ καὶ φύλλων κισσοῦ.

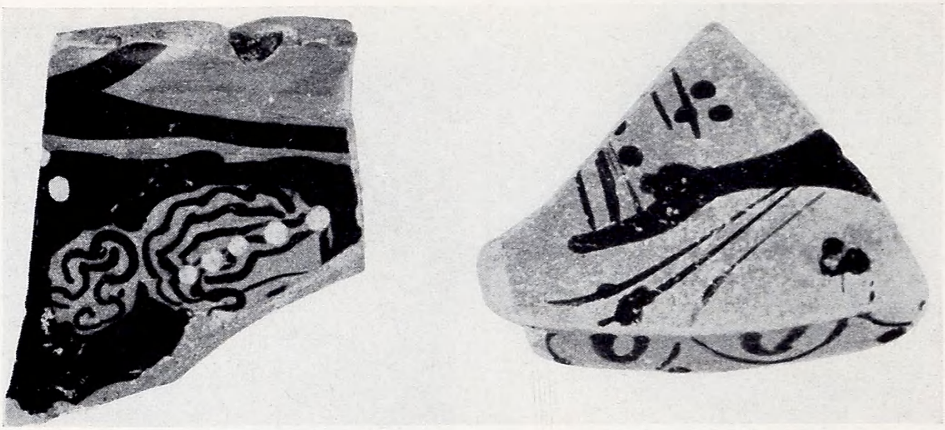

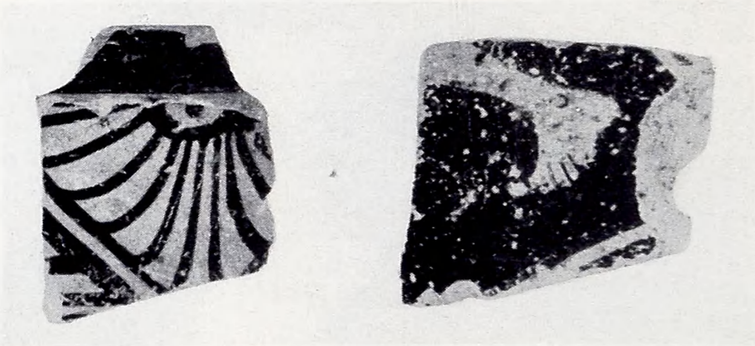

α-β. Ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων.

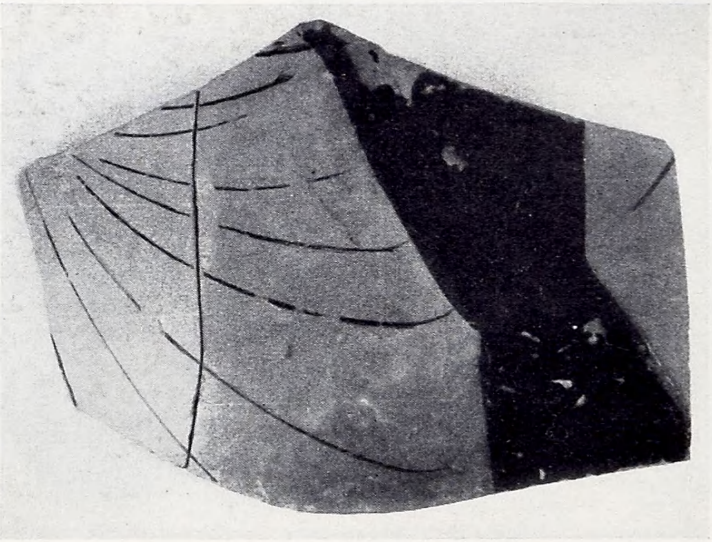

γ. Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου, διασῷζον πτυχὰς ἐνδύματος.

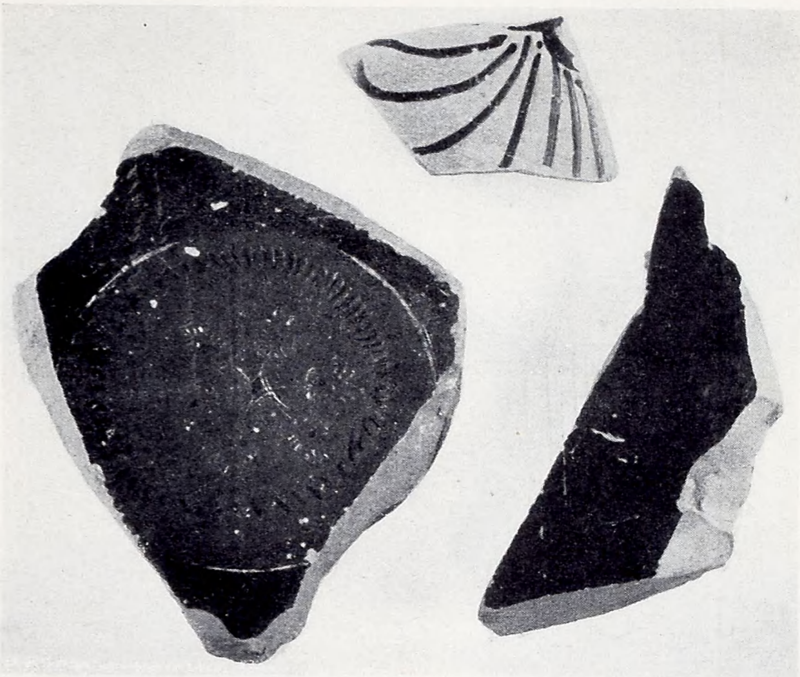

α. Ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων μετ' ἐμπαιστῆς διακοσμήσεως ἀνθεμίων.

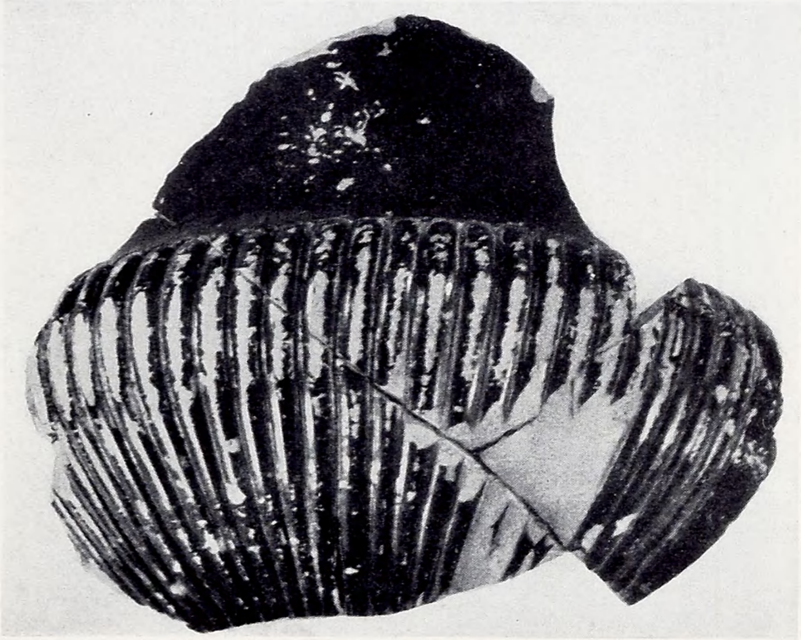

β. Ἀπότμημα μελαμβαφοῦς κανθάρου.

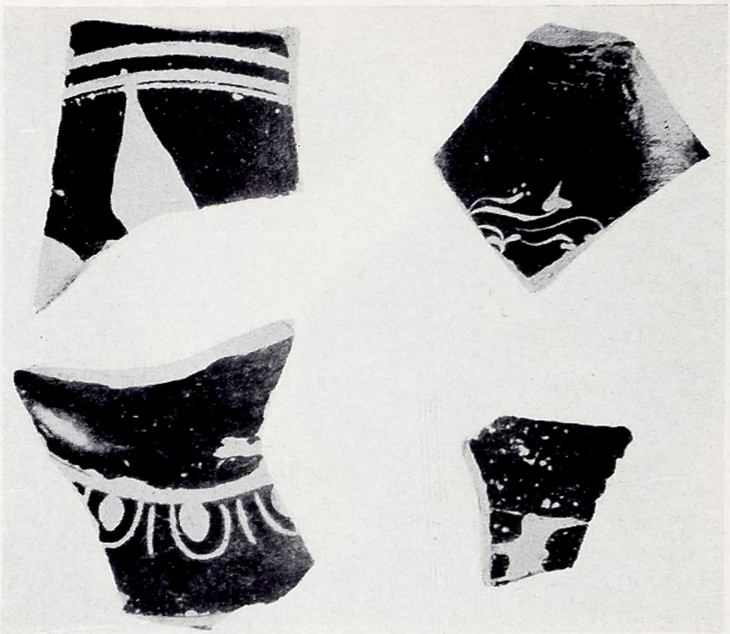

α. Ὄστρακα ἀγγείων ρυθμοῦ «Δυτικῆς κλιτύος».

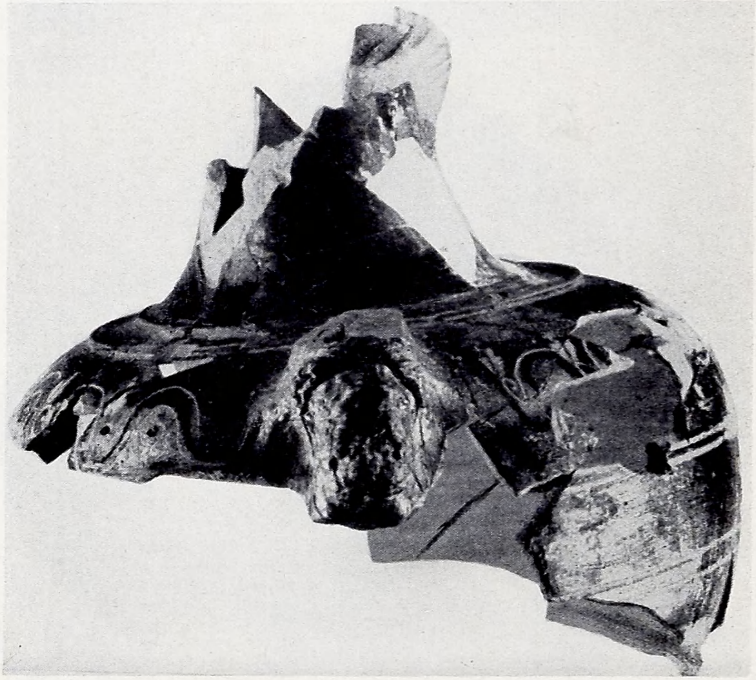

β. Ἀπότμημα ἀγγείου μετ' ἀναγλύφου γενειοφόρου κεφαλῆς ὑπὸ τὴν λαβήν.

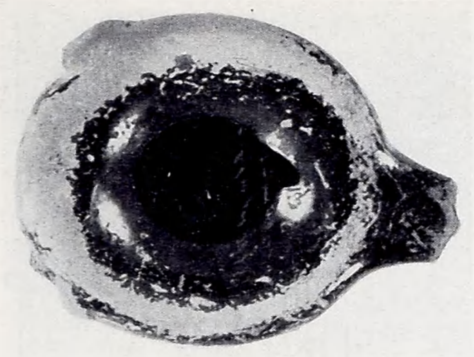

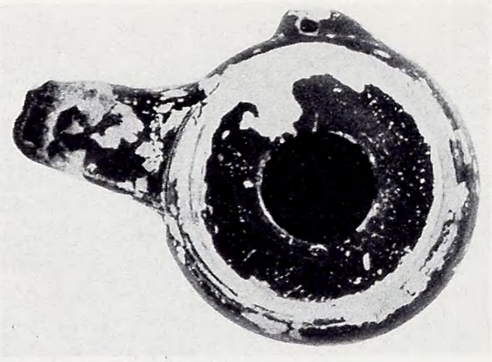

α-β. Μελαμβαφεῖς λύχνοι.

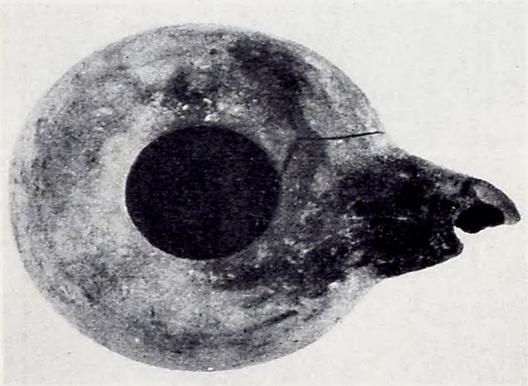

γ. Ἀβαφὴς λύχνος. δ. Λιθίνη ἀξίνη Νεολιθικῆς ἐποχῆς.

ε. Λιθίνη σμίλη Νεολιθικῆς ἐποχῆς.

α. Ἀκέφαλον εἰδώλιον γυναικός. β. Κορμὸς εἰδωλίου καθημένης γυναικός.

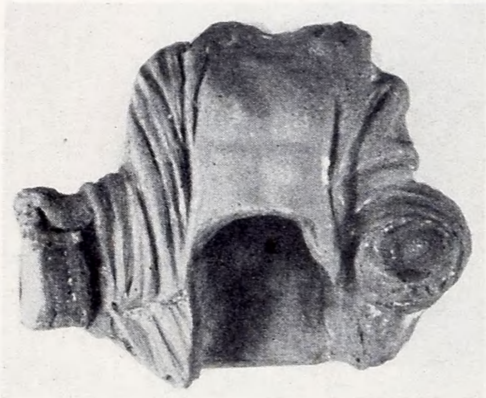

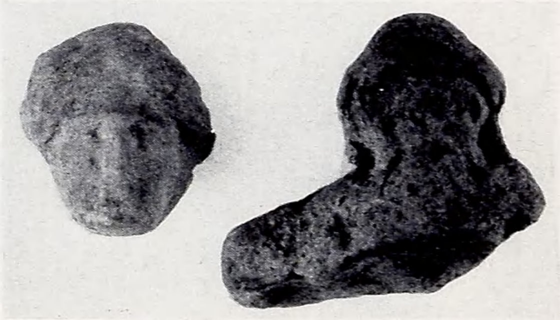

γ. Κορμὸς εἰδωλίου ἀνδρός. δ. Κεφαλαὶ εἰδωλίου γυναικὸς καὶ γενειοφόρου μορφῆς.

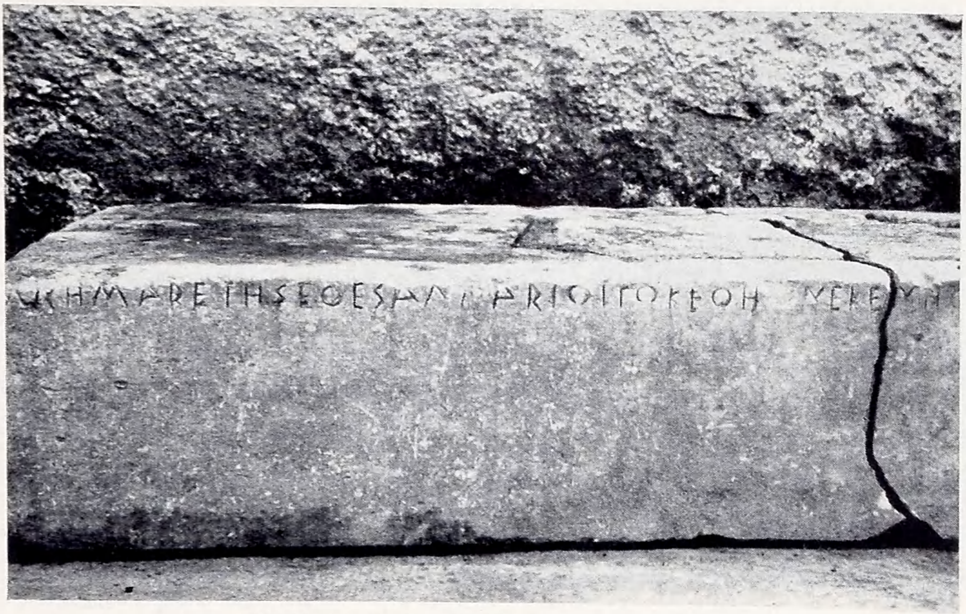

α. Ἐνεπίγραφος βάσις ἀρχαϊκοῦ ἐπιτυμβίου μνημείου.

β. Μεγάλη δοκιμαστικὴ τάφρος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου.

α. Ἡ βόρειος πλευρὰ τῆς ἀποκαλυφθείσης οἰκοδομῆς.

β. Στρῶμα κροκαλῶν καὶ ἀργῶν λίθων ἐγγὺς τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου.

α. Ἡ καλύπτουσα τοὺς τάφους στρῶσις λίθων.

β. Τάφος Ι. Ταφὴ ἐντὸς πίθου.

α. Τάφος III. Ταφὴ νηπίου.

β. Τάφος πολεμιστοῦ.

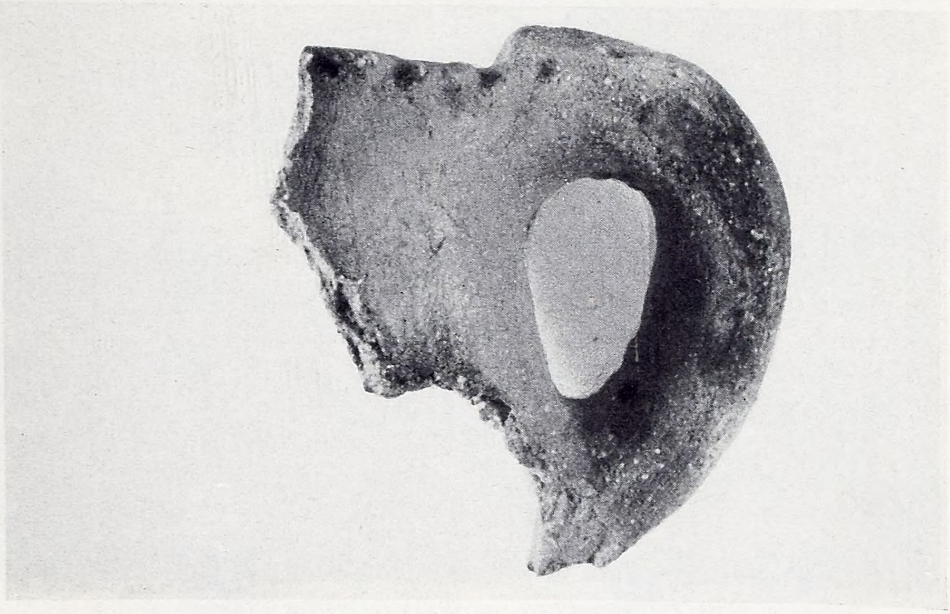

α. Λαβὴ χειροποιήτου ἀγγείου.

β. Κύλιξ ἐκ τοῦ τάφου τοῦ πολεμιστοῦ.

α. Ἡ πάροδος Β μετὰ τοῦ βάθρου καὶ τῆς παραστάδος τοῦ πυλῶνος (δεξιά).

β. Ὁ βόρειος τοῖχος τῆς βορείου στοᾶς τοῦ αἰθρίου.

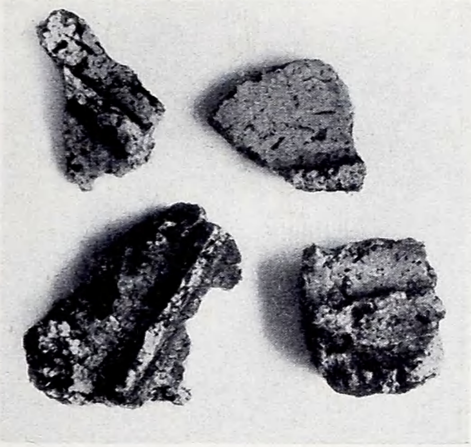

α

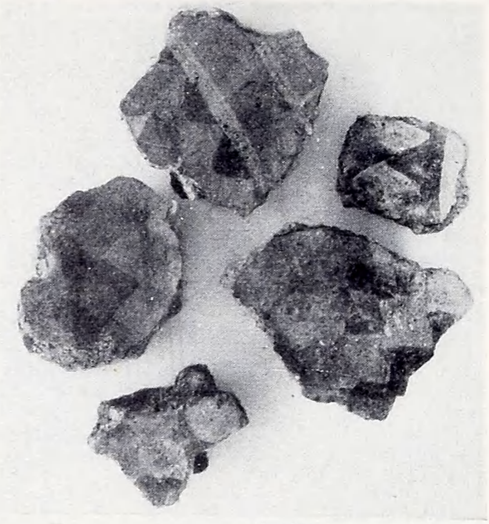

β

α. Τεμάχια γυψίνου φεγγίτου τοῦ πυλῶνος. β-γ. Σπαράγματα τοιχογραφιῶν ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου τοῦ ἐπισκοπείου.

α. Τμῆμα ρωμαϊκοῦ θριγκοῦ ἐκ τῆς κρήνης μετὰ προστεθέντος παλαιοχριστιανικοῦ κοσμήματος καὶ σταυροῦ κατὰ τὴν στενὴν πλευράν.

β. Θριγκὸς ἐκ τῆς φιάλης τοῦ ἀρχαιοτέρου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ. Κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν ἡ μεταγενεστέρα ἐπεξεργασία.

α. Ἡ ἀναφανεῖσα κλῖμαξ ἐπὶ τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ ἡ φέρουσα εἰς τὴν νοτίαν στοὰν τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ.

β. Τὰ βορείως τῆς βορείου στοᾶς τοῦ αἰθρίου ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα Ζ, Η.

α. Τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ κρηναίου οἰκοδομήματος μετὰ τμημάτων τοῦ στυλοβάτου καὶ τῶν προχείρων κατασκευῶν. β. Τὸ ἀνακουφιστικὸν τόξον ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ καὶ ἡ συμβολὴ τῶν δύο ἀποχετευτικῶν ἀγωγῶν.

Παραστὰς ἐκ τοῦ θυρώματος τῆς βασιλείου πύλης τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ.

α. Ἄποψις τοῦ χώρου ἀπ' Ἀνατολῶν. Εἰς τὸ βάθος ὁ Ἴσμαρος τῆς Μαρωνείας.

β. Ὄψις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκισμοῦ, ἀπὸ Βορρᾶ.

α. Ἡ βόρειος πλευρὰ τοῦ οἰκισμοῦ, ἀπ' Ἀνατολῶν.

β. Ὁ Ληνὸς μετὰ τῶν χωρισμάτων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

α. Ἄποψις τοῦ Ληνοῦ ἀπὸ Βορρᾶ.

β. Ὁ Ληνὸς κατὰ τὴν ἔρευναν, ὁρώμενος ἀπὸ Βορρᾶ.

Ληνός. α. Ὁ χῶρος Λ2 μὲ πλάκες ἐκ σχιστολίθου.

β. Χωρίσματα Λ1 καὶ Λ4, ἐπικοινωνοῦντα διὰ λιθίνου κρουνοῦ.

α - β. Ληνός. Χωρίσματα φέροντα δάπεδον ἐκ κουρασανίου.

α

β

δ

γ

α. Πήλινον εἰδώλιον γυναικός. β. Περίεργον γλυπτόν, ὁμοιάζον πρὸς γλαῦκα. γ. Ἄνω τμῆμα κουροτρόφου γυναικός. δ. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον ἀρχαϊκοῦ πολεμιστοῦ.

Περιτειχισμένος Οἰκισμός. α. Ἄποψις χωρισμάτων βορείου πλευρᾶς, ἐκ Δυσμῶν.

β. Ἡ βόρειος πλευρὰ τοῦ χωρίσματος Α.

Περιτειχισμένος Οἰκισμός. α. Ἡ ΒΔ. πλευρὰ τοῦ χωρίσματος Β.

β. Ἡ ΝΔ. πλευρὰ τοῦ χωρίσματος Β.

Περιτειχισμένος Οἰκισμός. α. Τὸ τμῆμα ἐκ κεράμων ἐντὸς τοῦ χωρίσματος Β.

β. Τὸ χώρισμα Γ μετὰ πίθων *in situ*.

Περιτειχισμένος Οἰκισμός. α. Τὰ χωρίσματα Ζ καὶ Ζ1 μετὰ τοῦ βωμοῦ.

β. Ἄποψις τοῦ χωρίσματος Θ, ἀπὸ νοτιοδυτικά.

α. Ὁ τετράπλευρος χῶρος-φυλάκιον.

β. Τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τοῦ τείχους, ἀπὸ Νότου.

α. Τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους, ἀπ' Ἀνατολῶν.

β. Τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος, ἀπὸ Βορρᾶ.

Τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος. α. Ἄποψις ἀπὸ Νότου.

β. Ὁ τοῖχος-περίβολος τοῦ ἱεροῦ, ὁρώμενος ἀπὸ Βορρᾶ.

α. Ἐπίχρυσα καὶ ἐπάργυρα πλακίδια-ἀφιερώματα, ὡς εὑρέθησαν μετὰ τῆς πελίκης.

β. Ἀργυροῦν μετάλλιον ἢ ὀμφάλιον μὲ κεφαλὴν γυναικός.

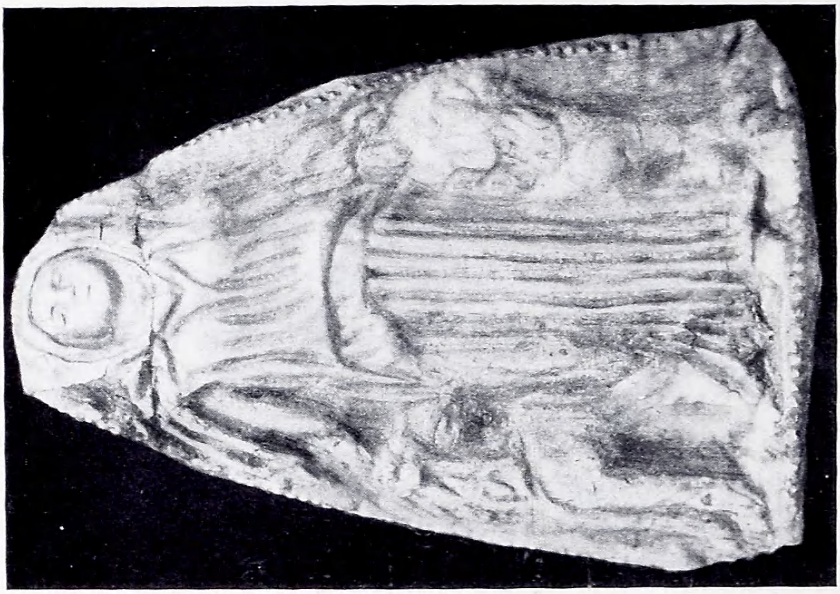

α. Ἐπίχρυσον πλακίδιον μὲ τὴν Κυβέλην καθημένην καὶ λατρευτάς. β. Τριγωνικὸν ἀργυροῦν πλακίδιον εἰκονίζον τὴν Μεγάλην θεὰν τῆς Σαμοθράκης.

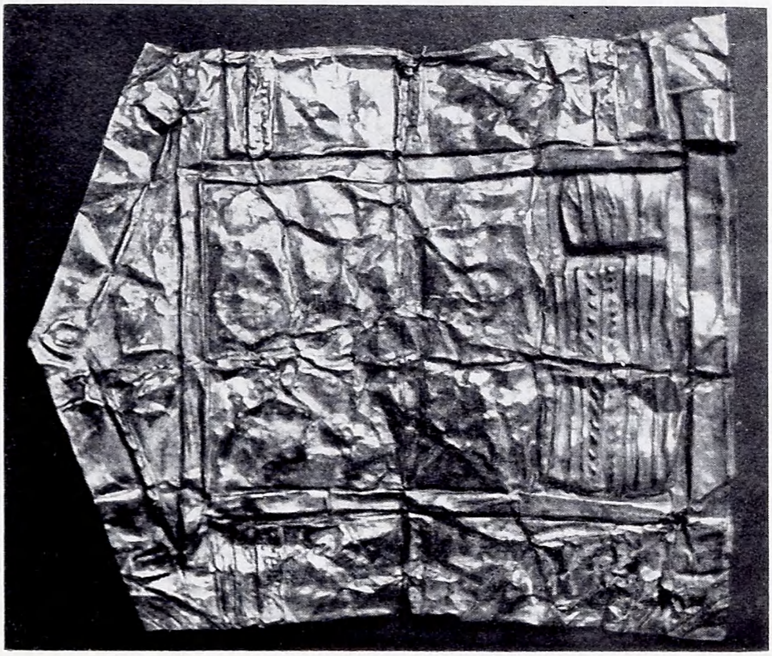

α. Χαλκοῦν πλακίδιον παριστάνον πρόσοψιν οἰκήματος. β. Πλακίδια-ἀφιερώματα μὲ παράστασιν ὀφθαλμῶν.

α. Ἐπάργυρον πλακίδιον μὲ τὴν θεὰν τῆς Σαμοθρᾴκης καθημένην καὶ λατρευτάς.

β. Ἀργυροῦν καὶ χαλκοῦν πλακίδιον μὲ λατρευτάς.

α-β. Πλακίδια-ἀφιερώματα μὲ παραστάσεις ὀφθαλμῶν (α) καὶ χειρός (β). γ-δ. Ἀργυροῦν καὶ χαλκοῦν πλακίδιον μὲ λατρευτάς.

α. Ἐπάργυρον πλακίδιον μὲ θεὰν καθημένην καὶ τέσσαρας λατρευτάς. β. Χαλκοῦν πλακίδιον μὲ παράστασιν τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης.

α

β

γ

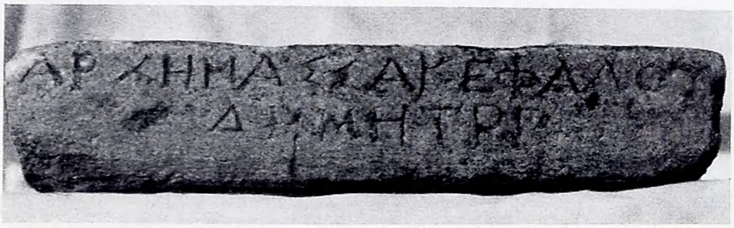

δ

α-β. Πήλινα εἰδώλια Ἑρμαφροδίτου (α) καὶ θεᾶς καθημένης (β). γ. Χαλκοῦν νόμισμα Ζωναίων. δ. Ἡ ἐνεπίγραφος βάσις.

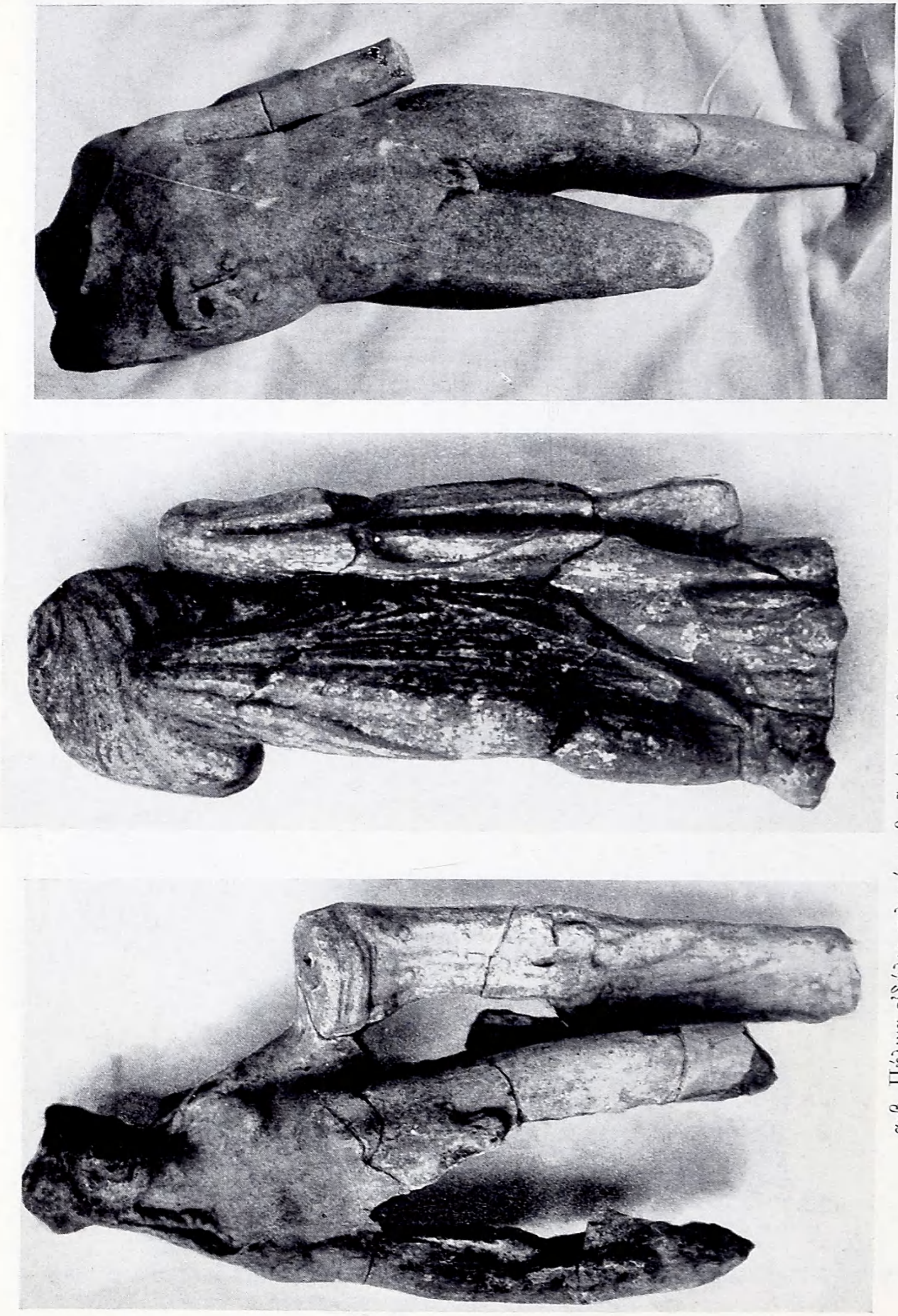

α-β. Πήλινα εἰδώλια πιλοφόρου θεοῦ (α) καὶ θεᾶς ἱματιοφόρου (β). γ. Μαρμάρινον ἀγαλμάτιον νεανίου.

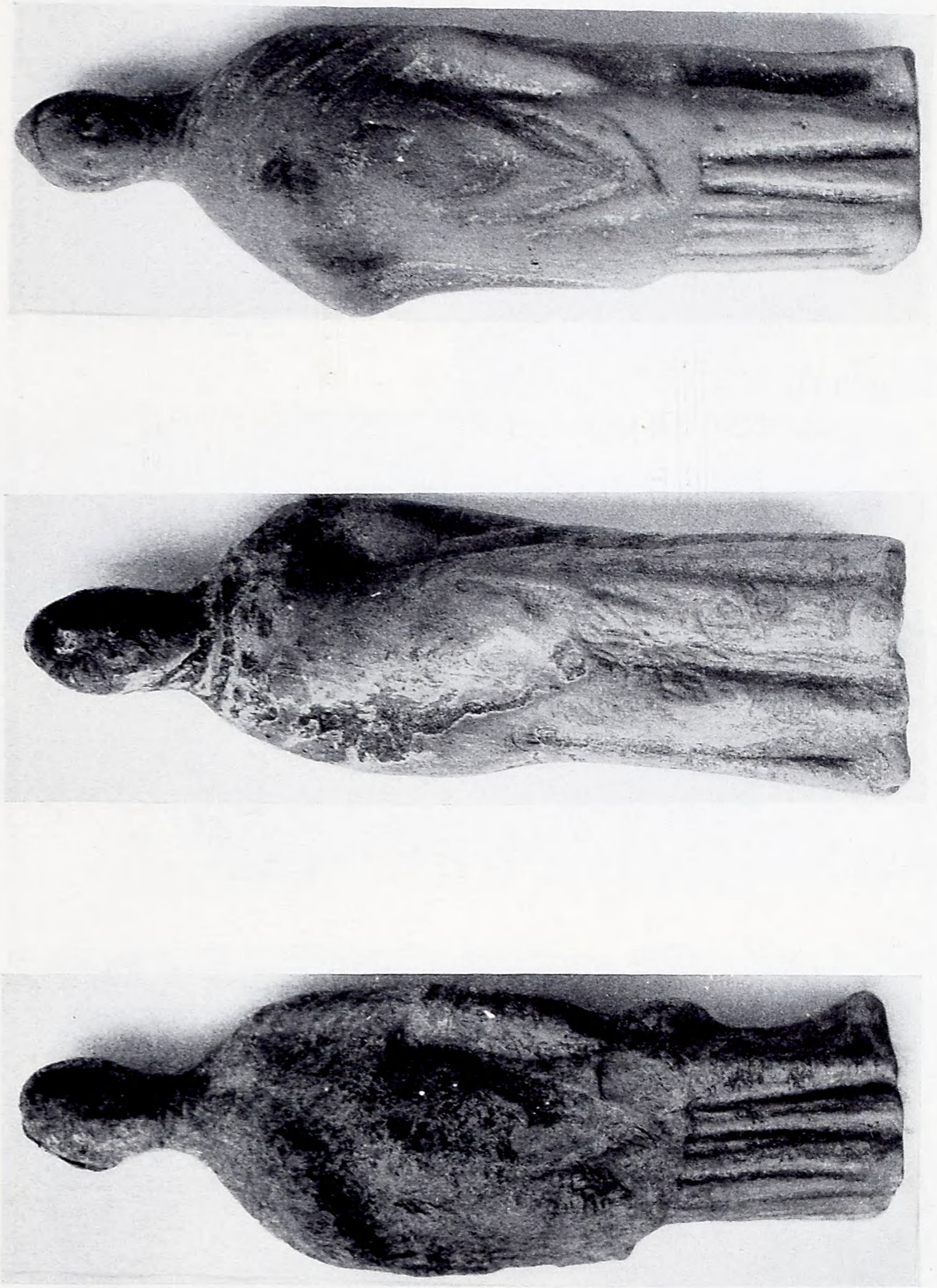

α-γ. Πήλινα ειδώλια γυναικών.

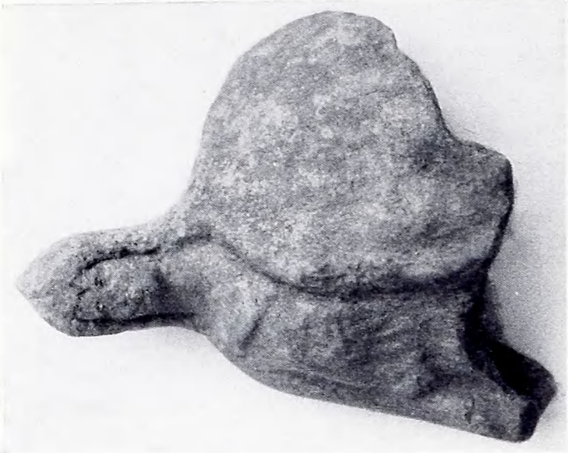

δ

ε

γ

α

β

α. Πήλινον ἀνάγλυφον νεανίου. β. Πηλίνη ἱματιοφόρος κεφαλή. γ. Τμῆμα πηλίνου εἰδωλίου γυναικὸς κρατούσης λαγωόν. δ. Ἄνω τμῆμα εἰδωλίου ἀσπιδοφόρου θρακικῆς θεότητος. ε. Προσωπεῖον, πιθανῶς Δήμητρος.

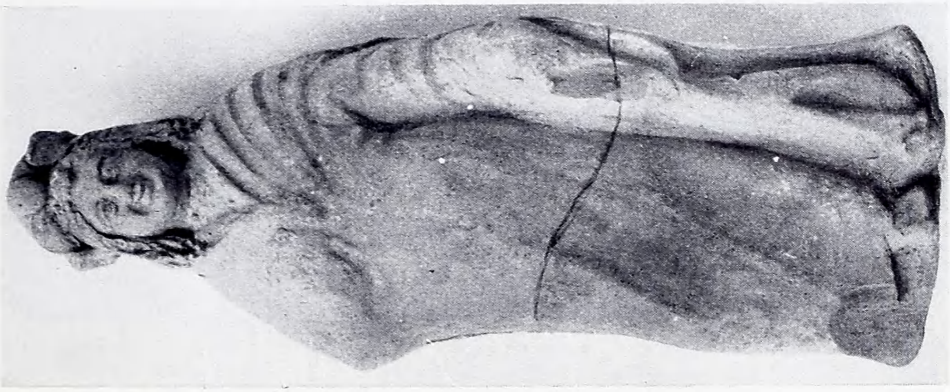

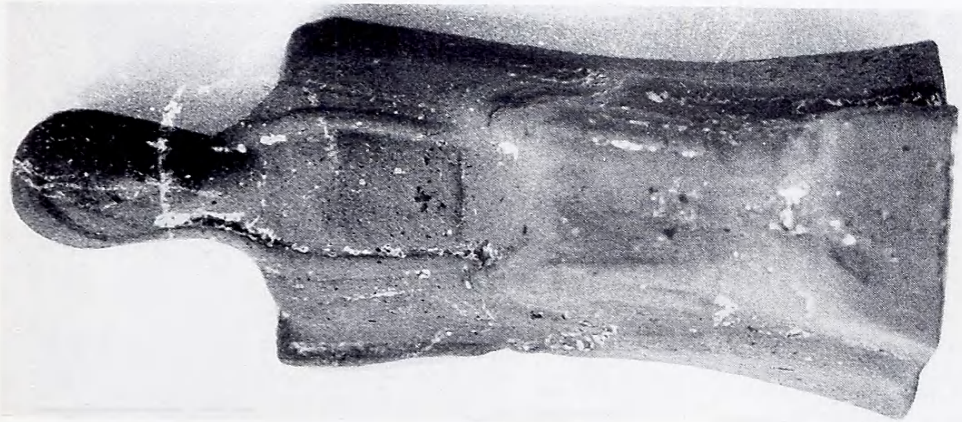

Πήλινα εἰδώλια γυναικῶν. α. Γυνὴ φέρουσα περίεργον καλύπτραν. β. Εἰδώλιον καθημένης γυναικὸς ἐκ τοῦ τάφου-πίθου Ι. γ. Καθημένη Δημήτηρ.

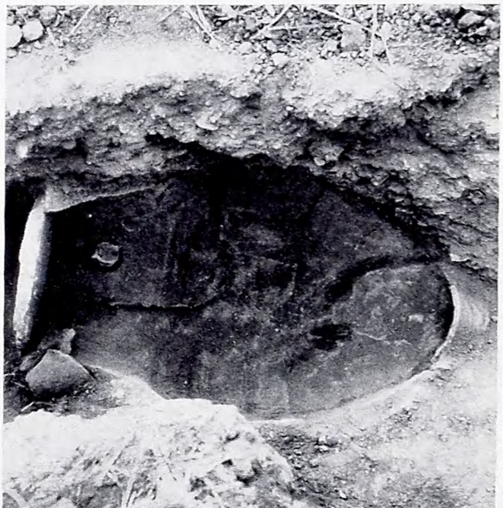

α. Τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τοῦ τείχους, ἔνθα τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος· δεξιὰ ἡ ἐνεπίγραφος βάσις. Ἄποψις ἀπὸ Βορρᾶ. β. Ὁ τάφος-πίθος II. γ. Ἡ ταφή-πυρὰ VII.

α

β

γ

δ

ε

α. Ἀβαφὴς ἀμφορίσκος ἐκ τῆς ταφῆς-πυρᾶς VI. β. Ἀβαφὴς ἀμφορίσκος μὲ γραπτὴν ταινίαν ἐκ τῆς ταφῆς-πυρᾶς VII. γ. Κυάθιον μελαμβαφὲς καὶ ἀβαθεῖς λεκανίδες. δ. Πηλίνη πρόχους μὲ ἀτρακτοειδῆ διακόσμησιν. ε. Δίωτος πυξὶς ἐκ τῆς ταφῆς III.

α

β

α. Ἐρυθρόμορφος λήκυθος ἐκ τῆς ταφῆς-πυρᾶς VI. β. Ἀρυβαλλοειδὲς ληκύθιον μὲ παράστασιν γυναικείας κεφαλῆς. γ. Ἀρυβαλλοειδῆ ληκύθια φέροντα παραστάσεις ἀνθεμίων.

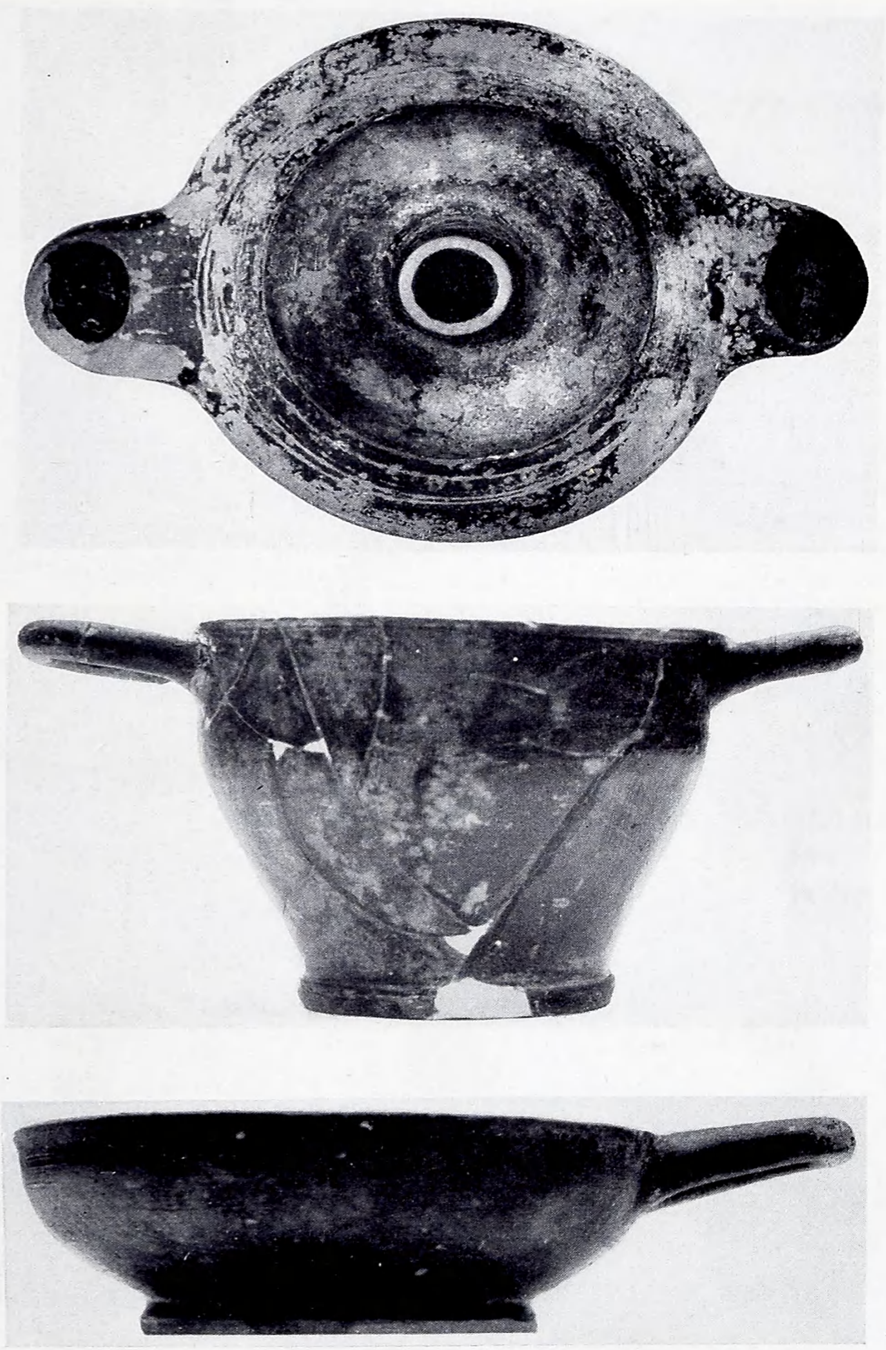

Ταφή-πυρὰ VII. α. Διμύκτηρος λύχνος. β. Σκύφος μελαμβαφής. γ. Λεκανὶς μελαμβαφής.

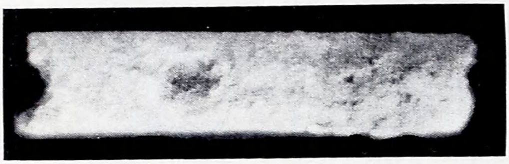
α

β

γ

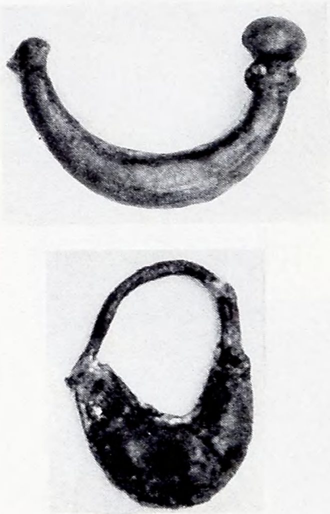
δ

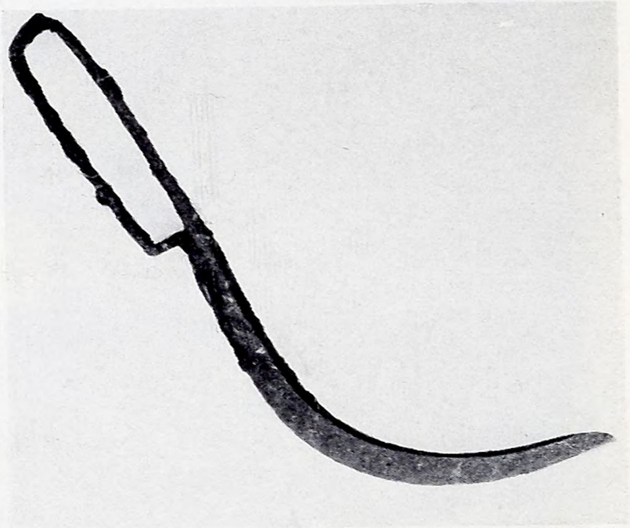
ε

α. Τεμάχιον ὀστεΐνου κοσμήματος ἐκ τοῦ κιβωτιοσχήμου τάφου V. β-δ. Ταφὴ III. Ἀκραῖον τμῆμα χρυσοῦ κοκκιδωτοῦ ἐνωτίου (β) καὶ πηλίνη χρυσεπένδυτος ψῆφος (γ). Δύο ἀργυρᾶ ἐνώτια (δ). ε-ς΄. Ταφὴ-πυρὰ VII. Σιδηρᾶ στλεγγίς (ε) καὶ τρία ἀρυβαλλοειδῆ ληκύθια μὲ λευκὴν ταινίαν (ς΄).

α. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον.

β. Λεπτομέρεια τοῦ ἀνωτέρω ψηφιδωτοῦ.

α. Ἡ εἴσοδος τοῦ δωματίου.

β. Λεπτομέρεια τοῦ ψηφιδωτοῦ.

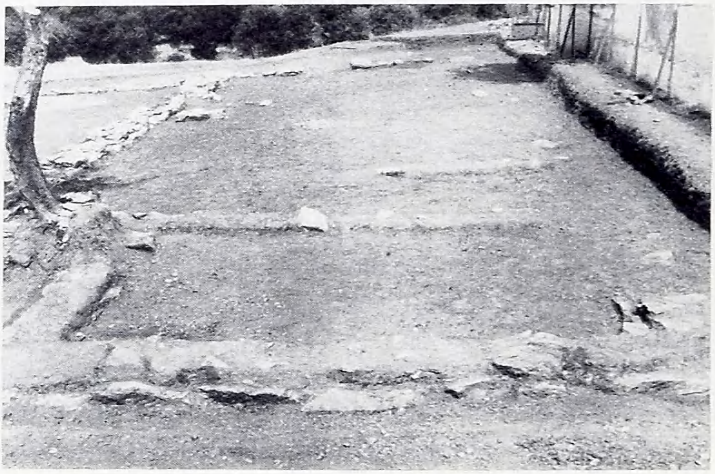

γ. Ὁ χῶρος τῆς ΒΑ. πλευρᾶς τοῦ ἱεροῦ.

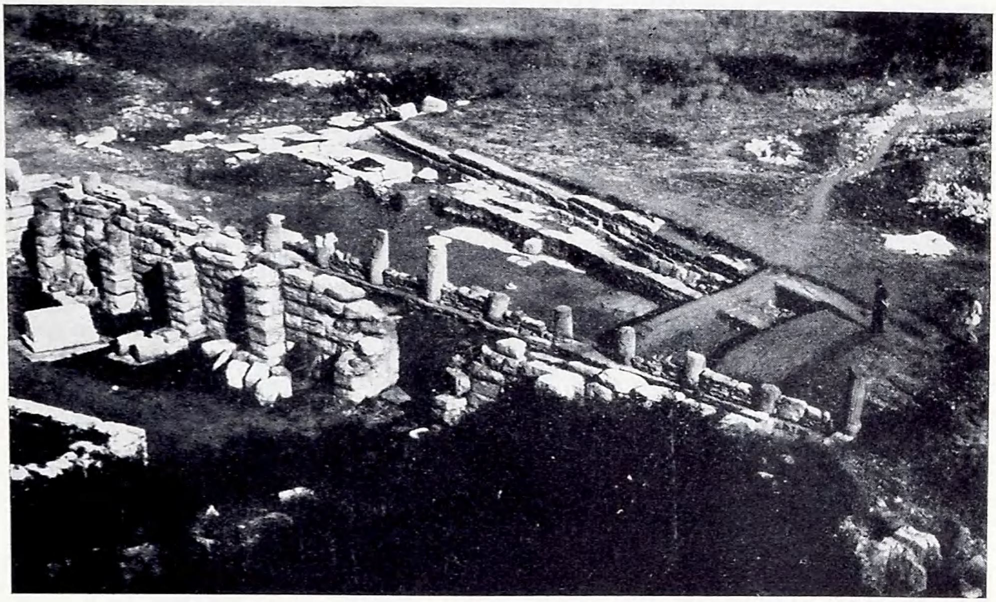

α. Ἄποψις ἀπὸ τοῦ ΝΑ. πύργου τοῦ θεάτρου τμήματος τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τοῦ οἰκοδομήματος Ο.

β. Ἄποψις τοῦ Βουλευτηρίου, ἀπὸ Νότου.

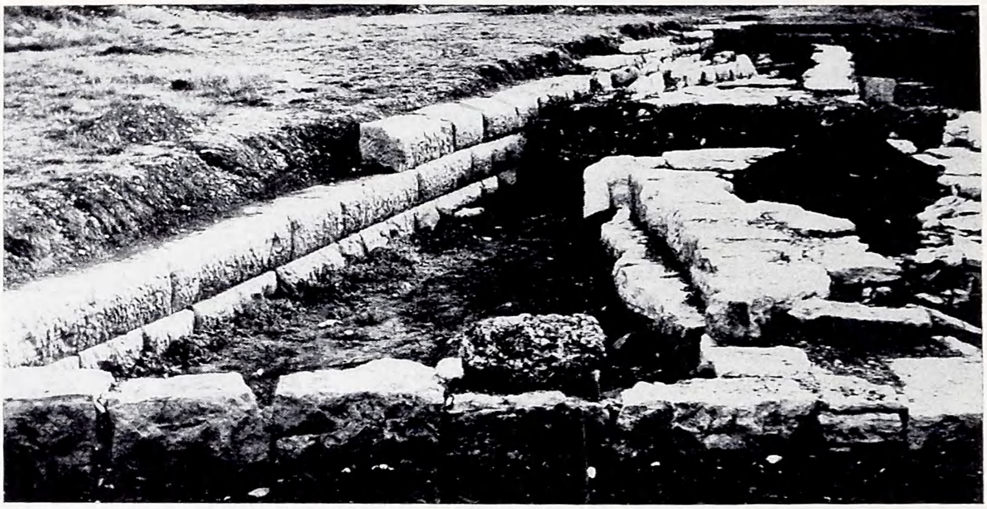

α. Ἡ βόρειος πλευρὰ τοῦ οἰκοδομήματος Ο καὶ τὰ πρὸ αὐτοῦ κτίσματα Γγ καὶ α.

β. Τὸ πρὸ τοῦ οἰκοδομήματος Ο ρεῖθρον.

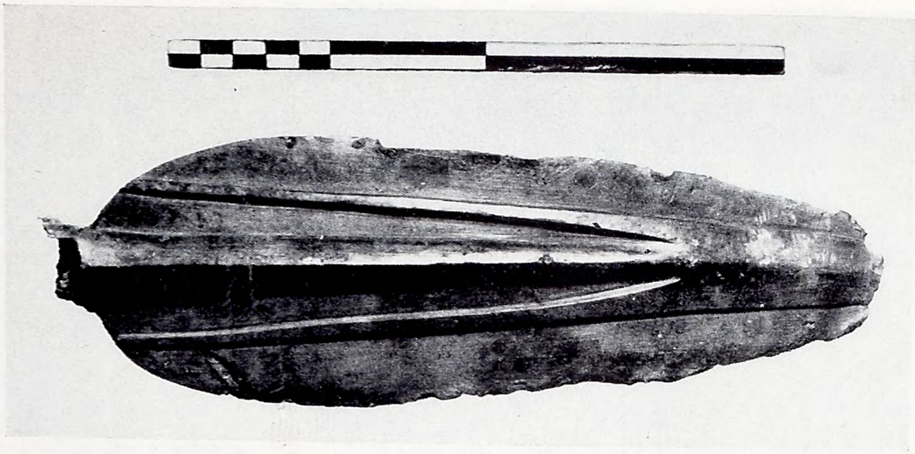

α. Χαλκοῦς σαυρωτήρ.

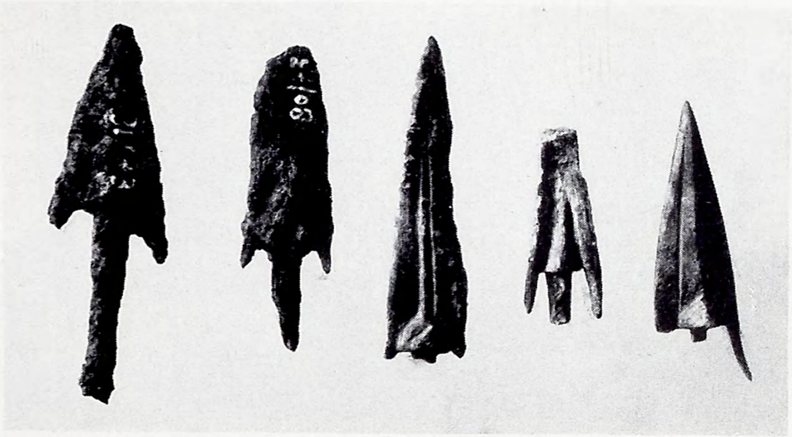

β. Αἰχμαὶ βελῶν.

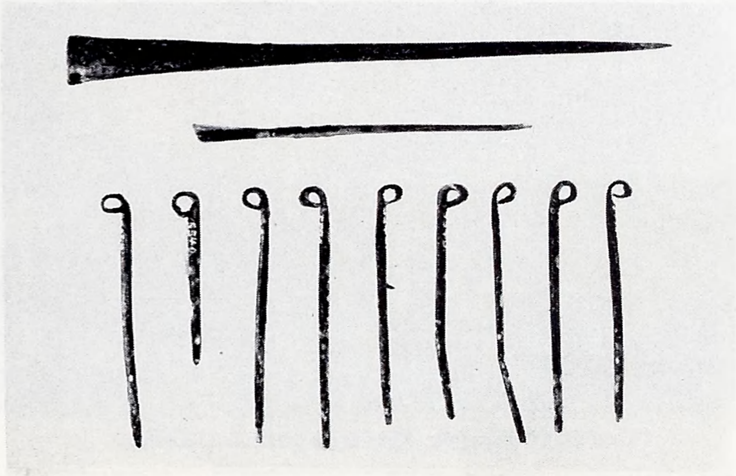

γ. Γλύφανα καὶ βελόναι ἐκ χαλκοῦ.

α. Ἄκρον ταινίας ἀπολῆγον εἰς ἀνθέμιον.

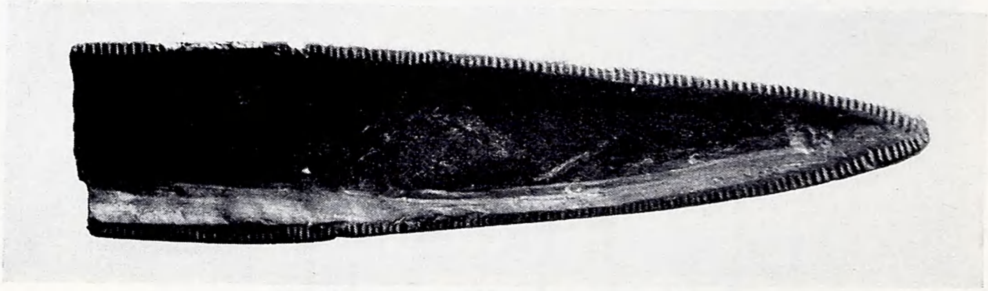

β. Οὖς γρυπός, ἐξάρτημα χαλκοῦ λέβητος.

α. Ἡ περιοχὴ τοῦ ὑπογείου τῶν εἰδώλων: Α = δυτικὸς διάδρομος. Κ = κλιμακοστάσιον (;).

β. Τεμάχια ἀγγείων τῆς γωνίας τοῦ δωματίου Τ4.

α. Ἀγγεῖα τοῦ κλιμακοστασίου.

β. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ χώρου VIII.

α. Ὄστρακα ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ διαδρόμου Α.

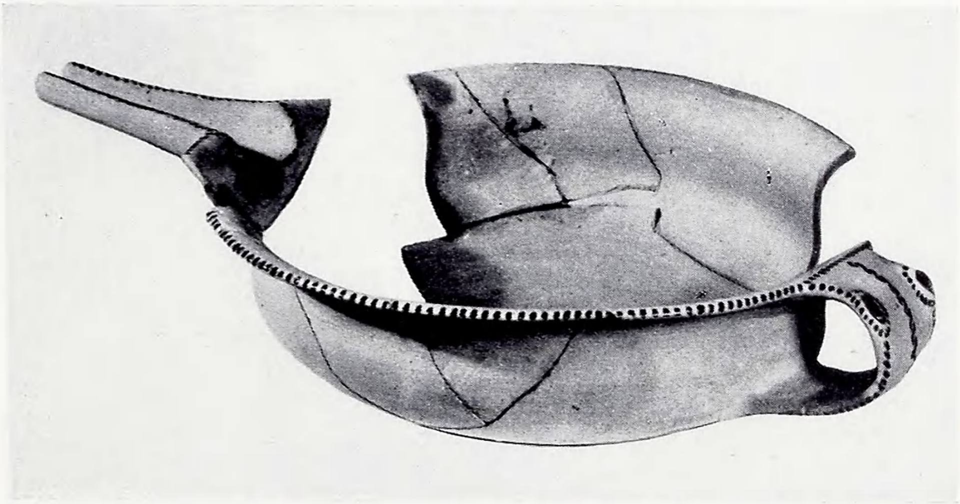

β. Ἀγγεῖον ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ χώρου VIII.

α. Εὑρήματα ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Τ7.

β. Μεσοελλαδικὸς παιδικὸς τάφος ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Τ7.

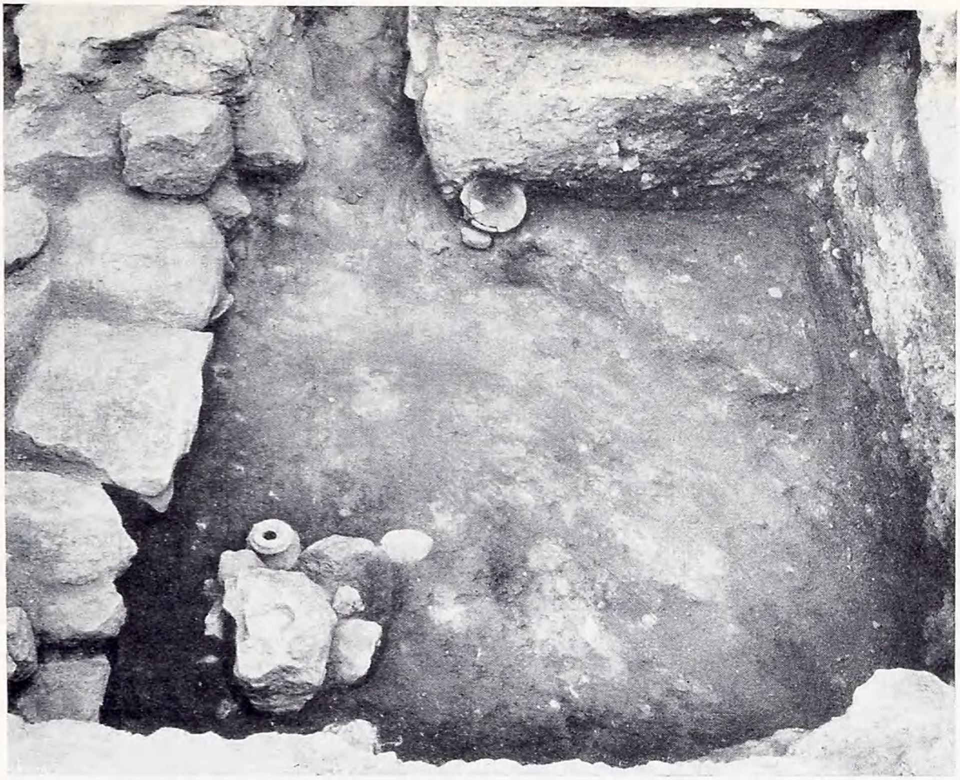

α. Δάπεδον τοῦ δωματίου Τ5. Λίθος μὲ στρόφιγγα καὶ λαιμὸς ἀμφορέως.

β. Σκελετὸς κάτωθεν τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Ζ3, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖνται ὄστρακα ΥΕ ΙΙΙΒ2 χρόνων.

Δωμάτιον Τ9: α ἐπίπεδον τῆς προγενεστέρας σκαφῆς· β ὄρυγμα μέχρι τοῦ βράχου τῆς προγενεστέρας ἀνασκαφῆς· γ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Τ9.

Ἡ τετοιχισμένη θύρα τοῦ δωματίου Τ7.

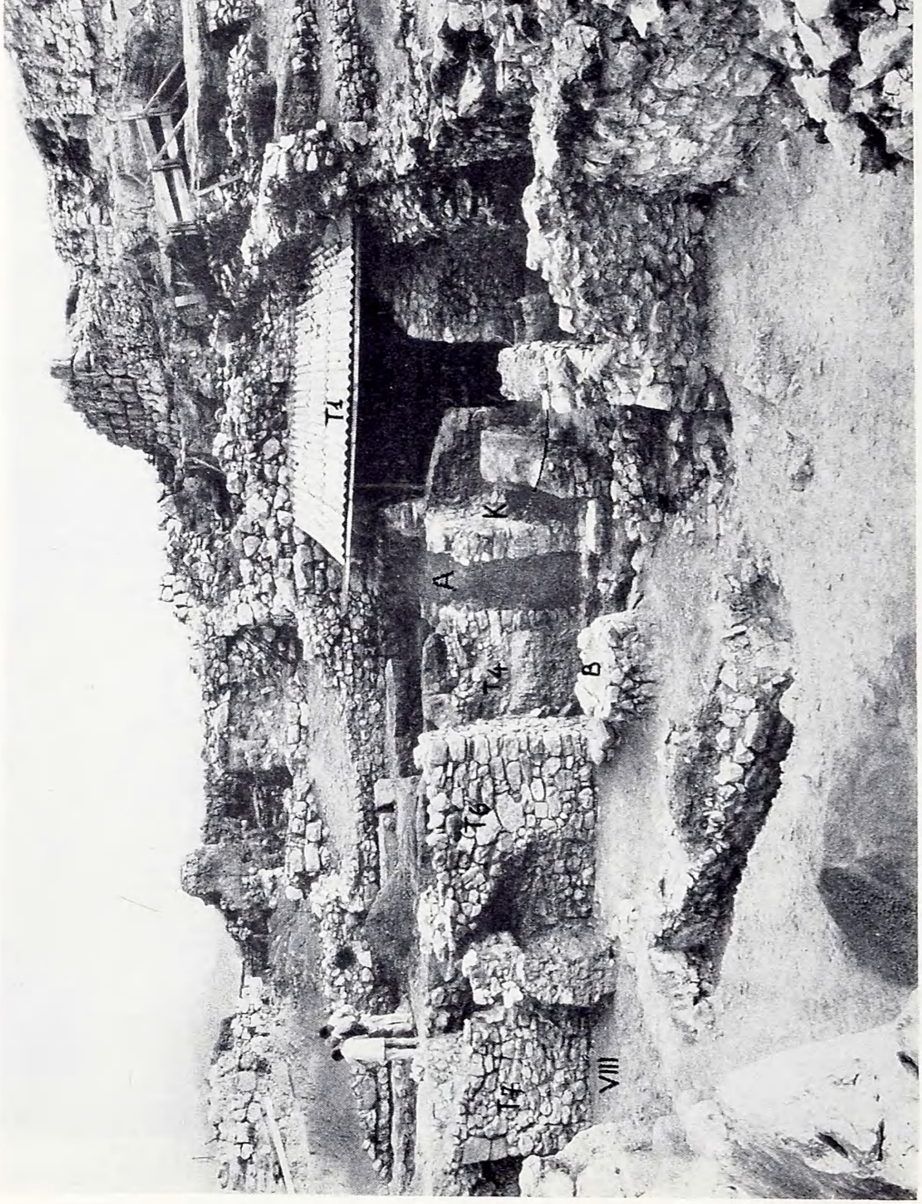

Γενικὴ ἄποψις τῆς αὐλῆς τοῦ Κυκλικοῦ Βωμοῦ Β. Τ1 ὑπόγειον εἰδώλων. Κ κλιμακοστάσιον. Α διάδρομος. VIII, περιοχὴ ἐπιχώσεως.

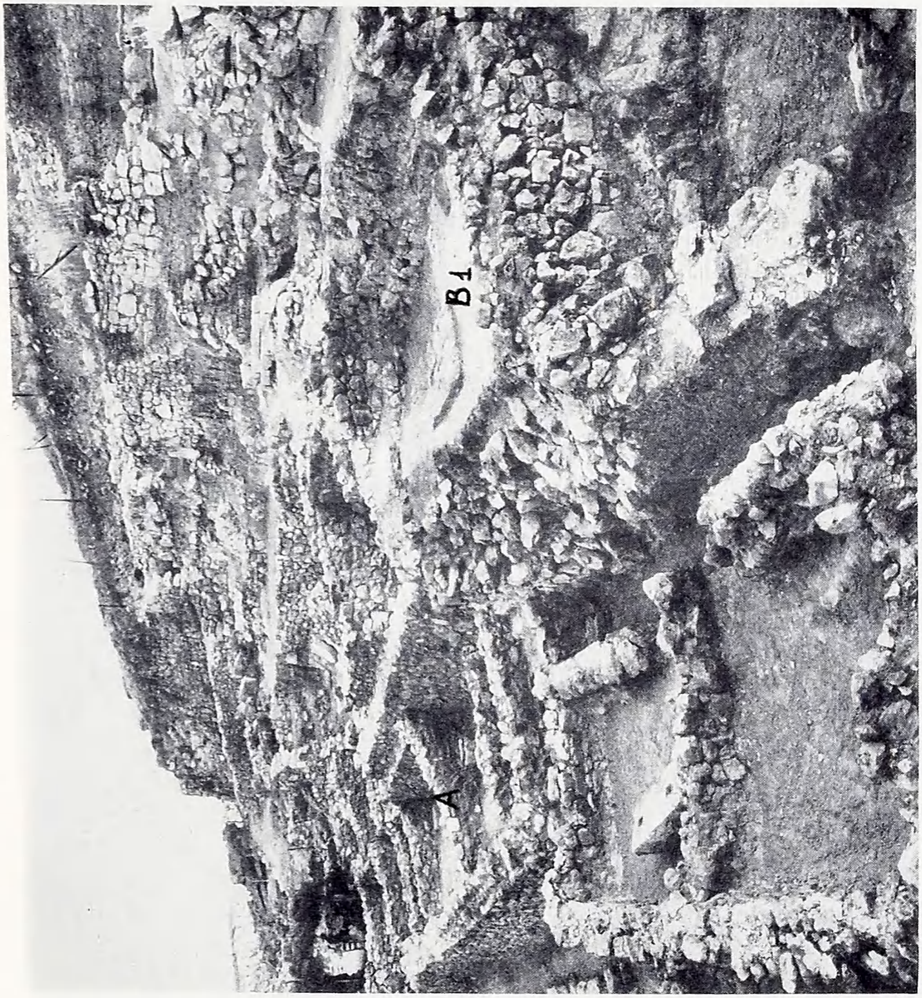

Γενικὴ ἄποψις τῆς ἀποκαλυφθείσης περιοχῆς τοῦ τομέως β ἀπὸ τὰ ΝΑ. πρὸς τὰ ΒΔ.
Β1 δωμάτιον μὲ τὴν ἑστίαν - βωμόν.

Γενικὴ ἄποψις τῶν δωματίων Τ4, Τ5, Τ6. Ἡ τετοιχισμένη θύρα τοῦ δωματίου Τ4.
Β Κυκλικὸς Βωμός.

Ἡ κλῖμαξ ΑΒ, ὡς ἀποκατεστάθη κατὰ τὸ 1973.

α. Προσθία καὶ ὀπισθία ὄψις εἰδωλίου ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, προερχομένου ἐκ τοῦ δωματίου Τ9.

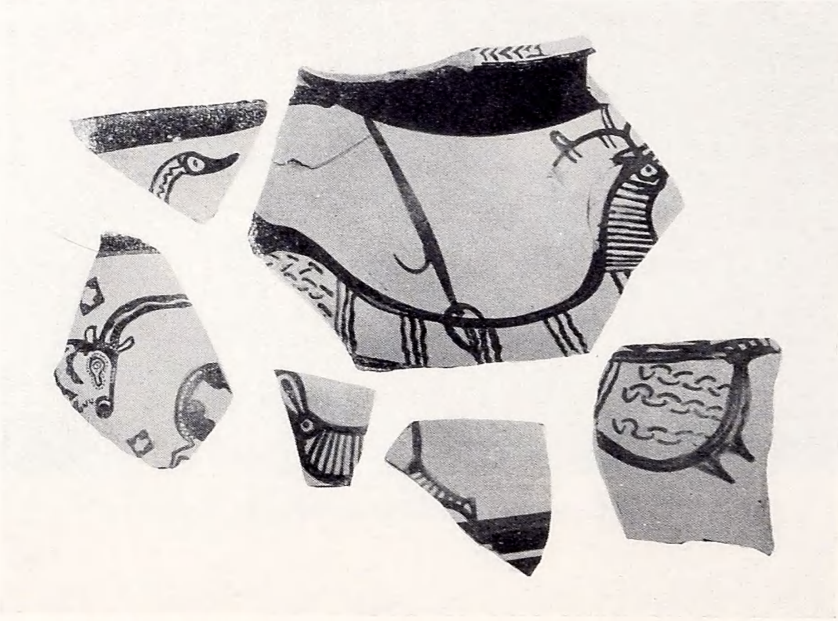

β. Ὄστρακα μὲ εἰκονιστικὰς παραστάσεις ἐκ τοῦ τομέως β.

α. Πύραυνον ἐκ τοῦ δωματίου Γ3.

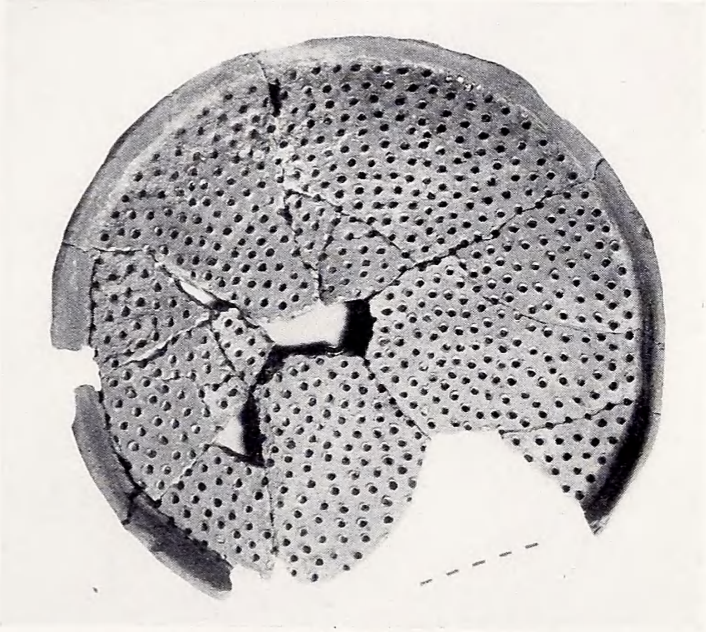

β. Δοχεῖον (ταψίον) ἐκ τοῦ δωματίου Γ3.

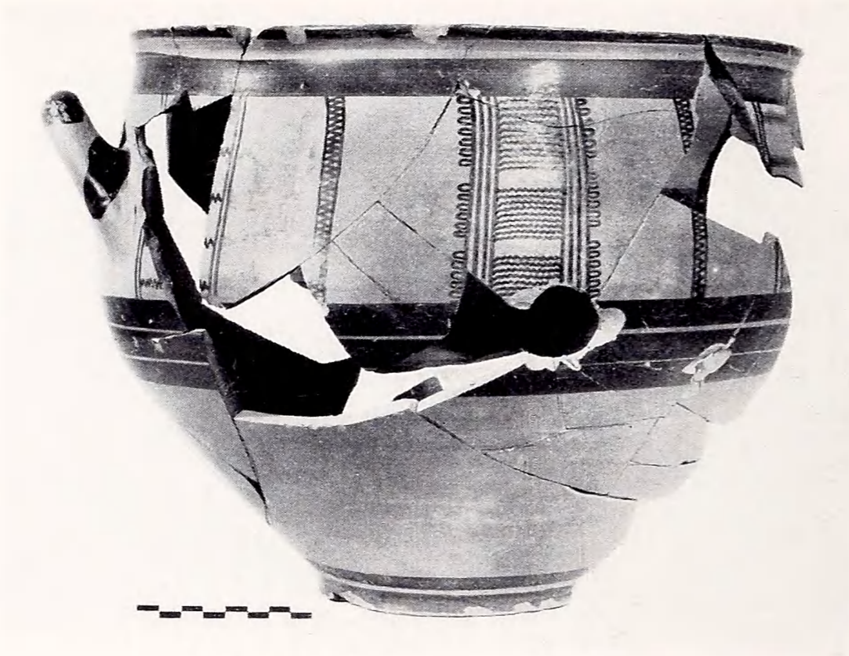

α. Βαθὺς δίωτος σκύφος ὑπ' ἀρ. 2825.

β. Ὁ διάδρομος Ζ, τὰ ὑπόγεια Ζ1 καὶ Ζ2 καὶ ἡ κλῖμαξ Β1.

α. Δωμάτιον Τ7: θ ἄνοιγμα θύρας ἢ παραθύρου, ε ἕδρανον.

β. Γενικὴ ἄποψις τοῦ τομέως β ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολάς. ΑΑ κλῖμαξ καὶ ὀχετὸς Τσούντα. Δωμάτια χώρου Α. Α2 διάδρομος. Α3 δωμάτια τοιχογραφιῶν. Ω ἀναλημματικοὶ τοῖχοι κατασκευασθέντες τὸ 1973.

Ἡ κλῖμαξ ΒΖ καὶ τὸ φρεάτιον τέφρας.

Σωρὸς ἀγγείων τοῦ δωματίου Γ3.

α. Ἄποψις τοῦ θεάτρου τῆς Ἤλιδος ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ παρασκηνίου.

β. Ἄποψις τοῦ θεάτρου τῆς Ἤλιδος ἀπὸ τοῦ κοίλου.

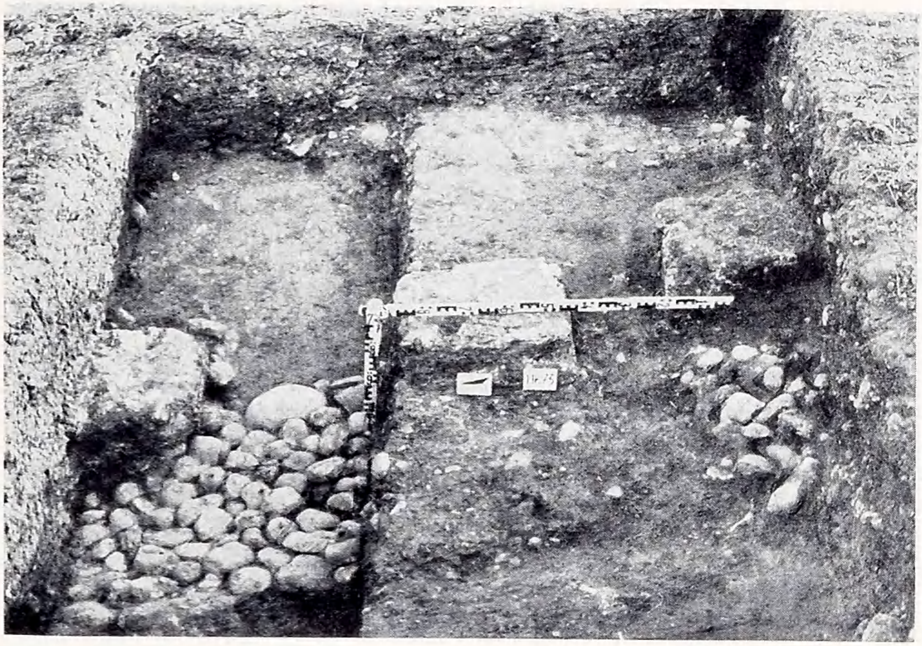

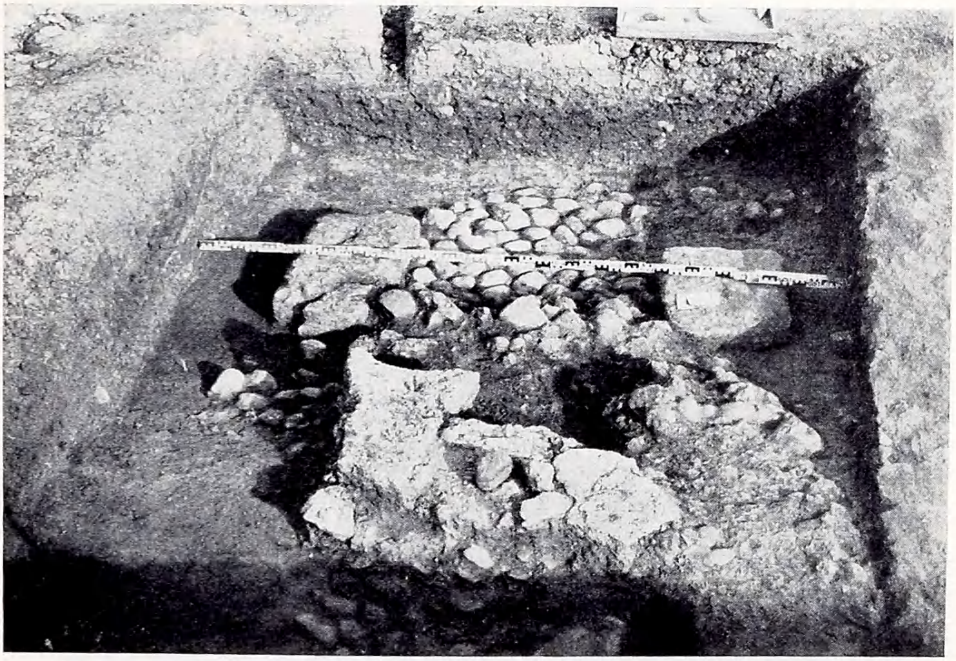

α - β. Τμῆμα τῶν λιθίνων βαθμίδων τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς Ἤλιδος μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὰς χαλικοστρώτου.

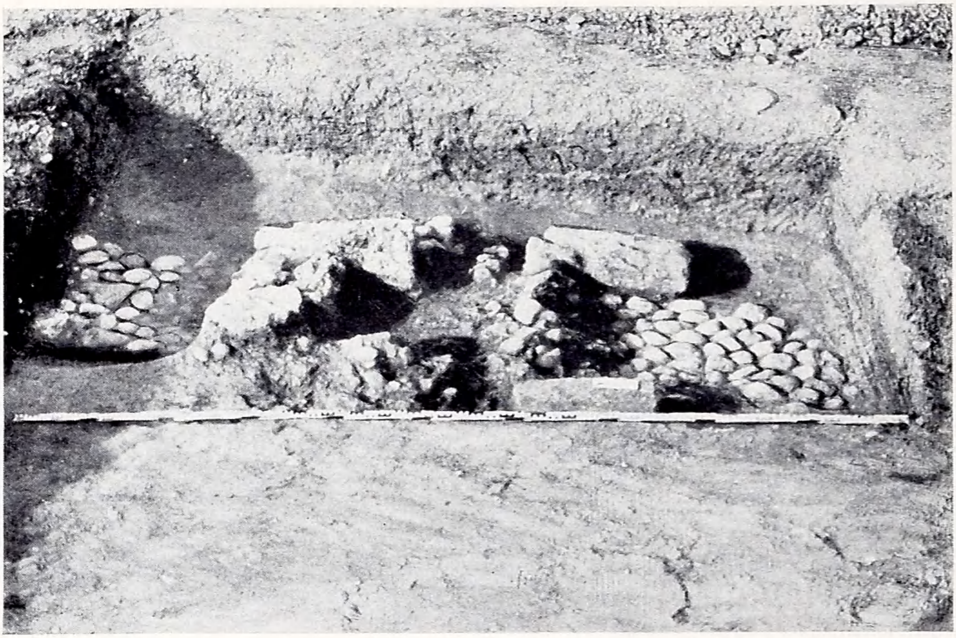

α. Ἄλλη ὄψις τοῦ τμήματος τῶν λιθίνων βαθμίδων τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς Ἤλιδος μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὰς χαλικοστρώτου.

β. Τὸ ἀνατολικὸν ἀνάλημμα τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς Ἤλιδος.

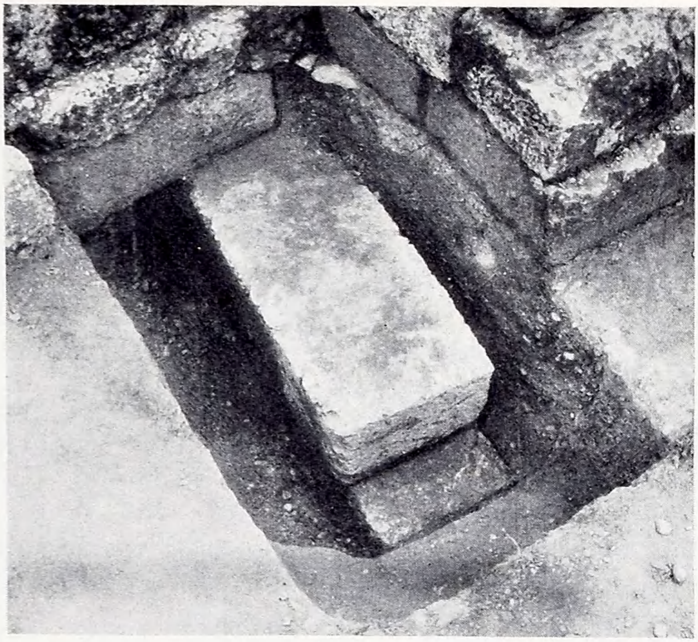

α. Τομὴ ἐξωτερικῶς τοῦ ἀναλήμματος τῆς ἀνατολικῆς παρόδου, ἔνθα τὸ κατακεχωσμένον φρέαρ μετὰ τῶν δύο ὀρθογωνίων ὀγκολίθων.

β. Αἱ δύο τῶν τομῶν ἐξωτερικῶς τοῦ ἀναλήμματος τῆς ἀνατολικῆς παρόδου.

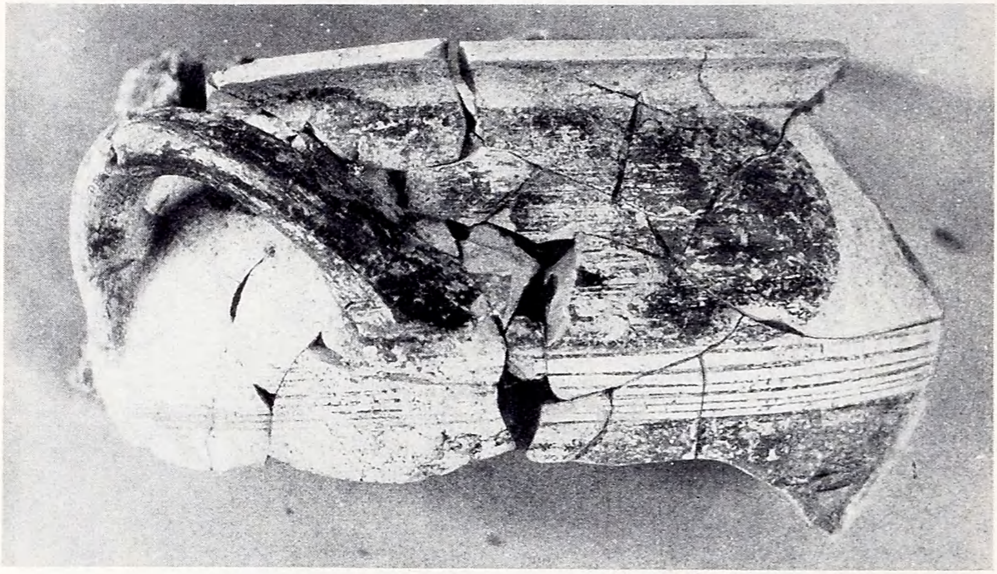

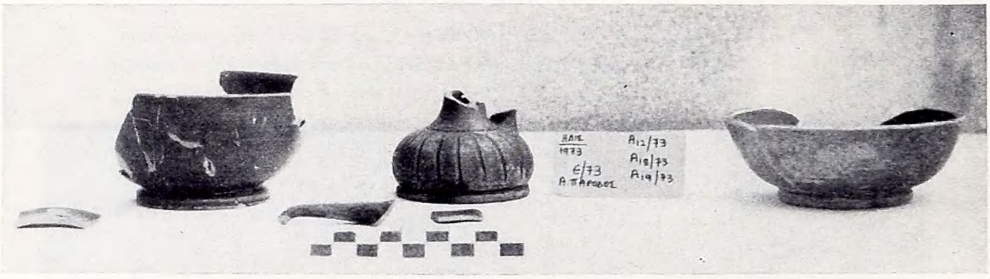

α. Τμῆμα κρατῆρος γεωμετρικῶν χρόνων, ἐκ τομῆς ἐξωτερικῶς τοῦ ἀναλήμματος τῆς ἀνατολικῆς παρόδου. β. Ἀγγεῖα ὑστέρων κλασσικῶν χρόνων ἐκ τῆς παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τομῆς. γ. Ἀγγεῖα καὶ λύχνοι ὑστέρων κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων ἐκ τῶν ἑλληνιστικῶν οἰκοδομῶν ὄπισθεν τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τῆς Ἤλιδος καὶ ἀνατολικῶς τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ.

α. Ἄποψις ἀπὸ Βορρᾶ τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ τοῦ θεάτρου τῆς Ἤλιδος.

β. Ἀγγεῖα εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ τοῦ θεάτρου τῆς Ἤλιδος.

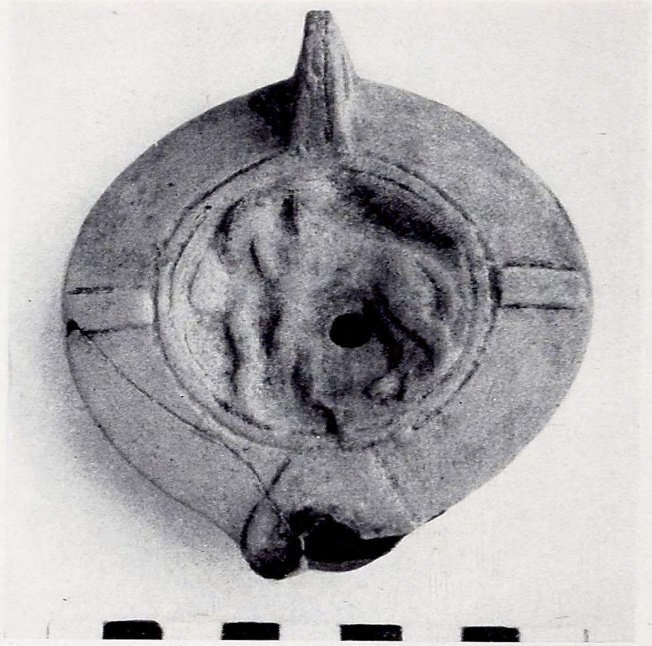

α. Λύχνος ρωμαϊκῶν χρόνων ἐκ τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ τοῦ θεάτρου τῆς Ἤλιδος.

β. Μόνωτον ἀγγεῖον ἐκ τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ.

α. Τὸ ἀποκαλυφθὲν προσφάτως ἕτερον στρῶμα τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ τοῦ θεάτρου τῆς Ἤλιδος.

β. Δύο λοπάδες ἐκ κεραμοσκεποῦς τάφου καὶ ἀμφορεὺς μετὰ διδύμων λαβῶν.

α. Λείψανα οἰκοδομῆς ἑλληνιστικῶν χρόνων μετὰ μεταγενεστέρων μετασκευῶν καὶ κεραμοσκεποῦς τάφου.

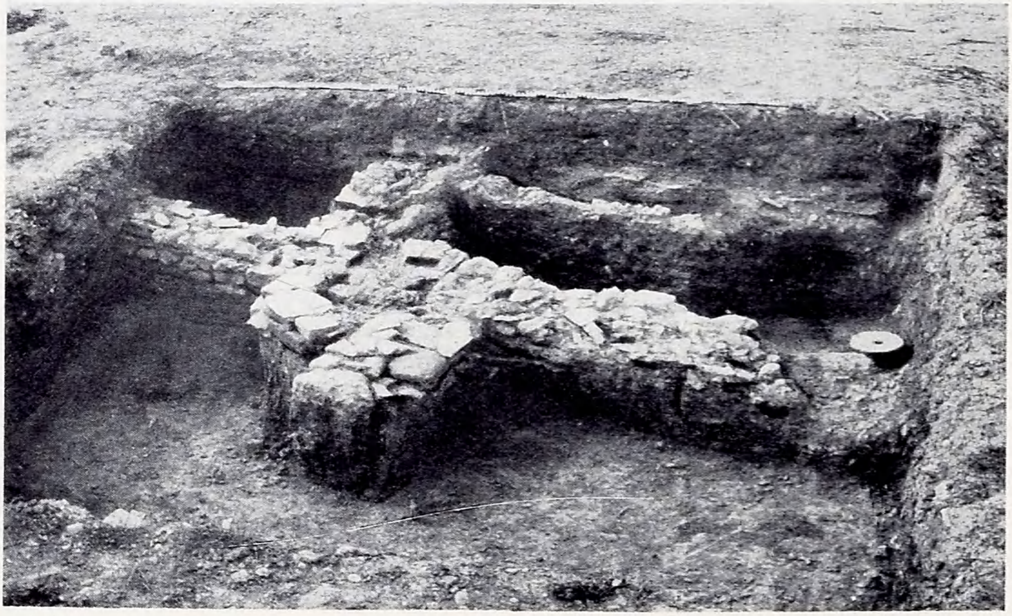

β. Λείψανα οἰκοδομῆς ἑλληνιστικῶν χρόνων ἐκ τοῦ χώρου ὄπισθεν τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τῆς Ἤλιδος καὶ ἀνατολικῶς τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ.

α - β. Ψηφιδωτὰ δάπεδα τῆς Νοτίας Στοᾶς Ἤλιδος.

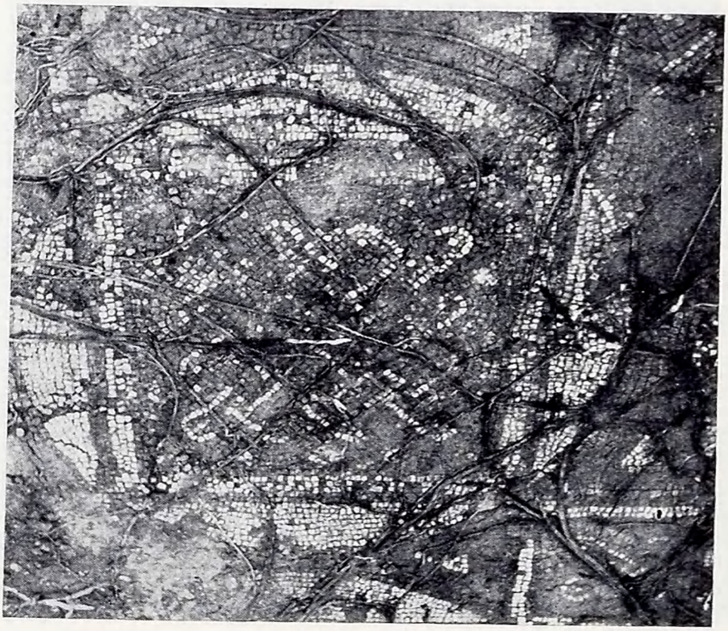

α - β. Τμήματα τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων τῆς Νοτίας Στοᾶς Ἤλιδος.

α. Τμῆμα ψηφιδωτοῦ τῆς Νοτίας Στοᾶς Ἤλιδος μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν φυομένων ριζῶν καὶ πρὸ τῆς ἀποκολλήσεως αὐτοῦ.

β. Τὰ λείψανα τῆς λιθίνης γεφύρας παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ἤλιδα.

α. Ἰσόγειον τοῦ δωματίου Β1 (ἀντιλοπῶν καὶ πυγμαχούντων παίδων). β. Δωμάτιον Δ17. Ἀποθήκη κεραμεικῶν προϊόντων.

Ξεστὴ 3. Κόρη ἢ νύμφη κροκοσυλλέκτις.

α. Ἀποθήκη Δ17. Πηλίνη τράπεζα προσφορῶν.

β. Ξεστὴ 3. Δονακῶν ἀφ' οὗ ἀφίπτανται βοσκάδες νῆσσαι.

α. Ταφικὰ κρηπιδώματα παρὰ τὸ λιθόστρωτον.

β. Ὁ χῶρος τῶν ἀρχαϊκῶν ταφῶν.

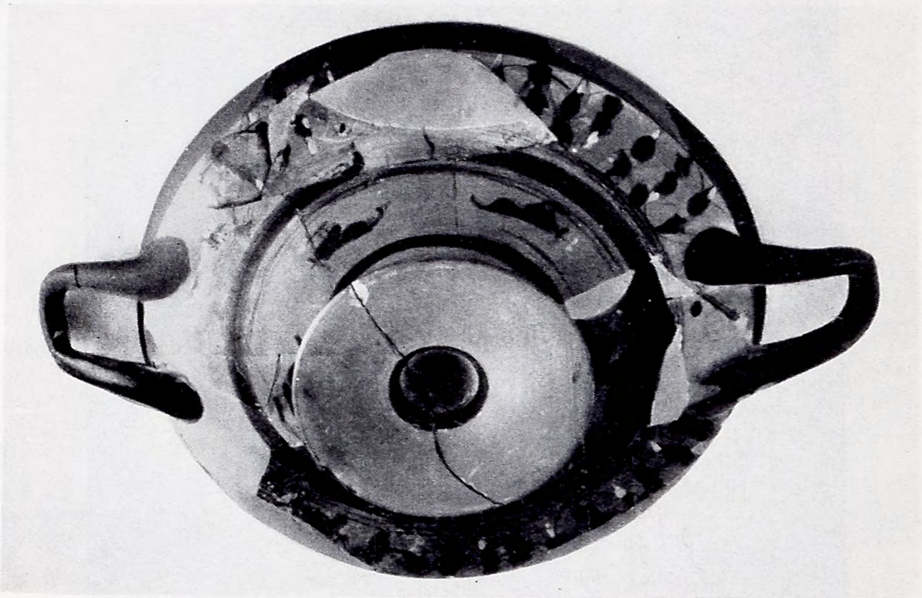

α. Ἡ κύλιξ Droop.

β. Ἡ κύλιξ τῶν μικρῶν καλλιτεχνῶν.

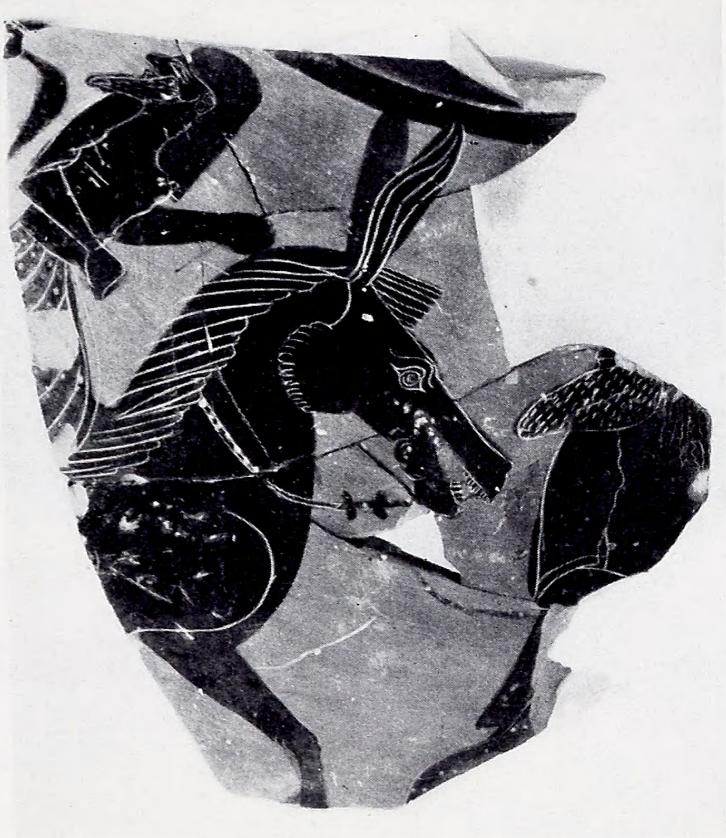

α. Τεμάχιον ἰωνικῆς ὑδρίας.

β. Θραῦσμα «εὐβοϊκοῦ» ἀμφορέως.

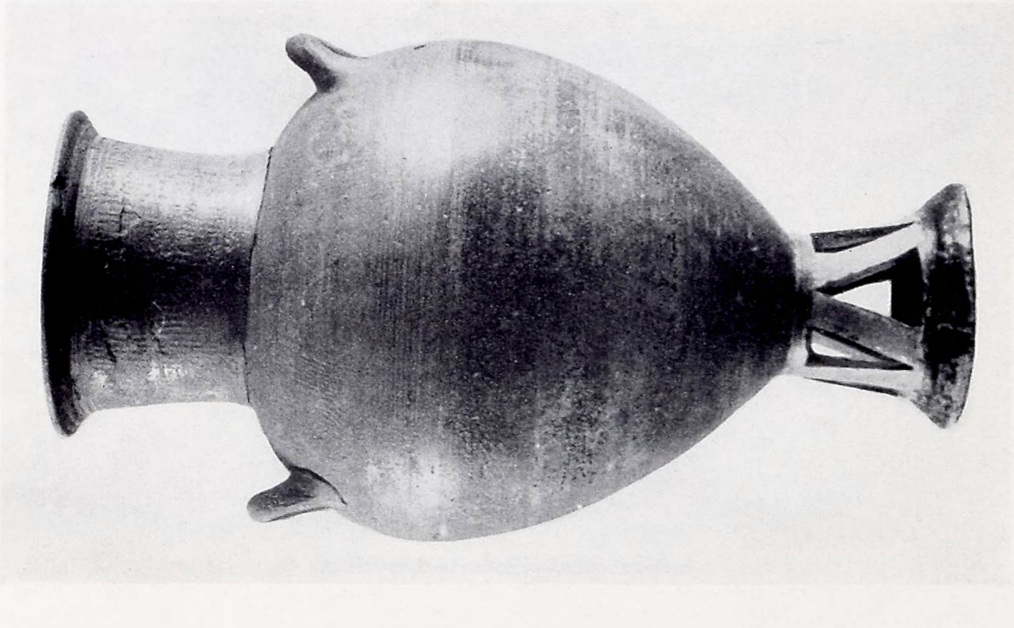

α. «Εὐβοϊκός» ἀμφορεύς. β. Κρητικός πίθος.

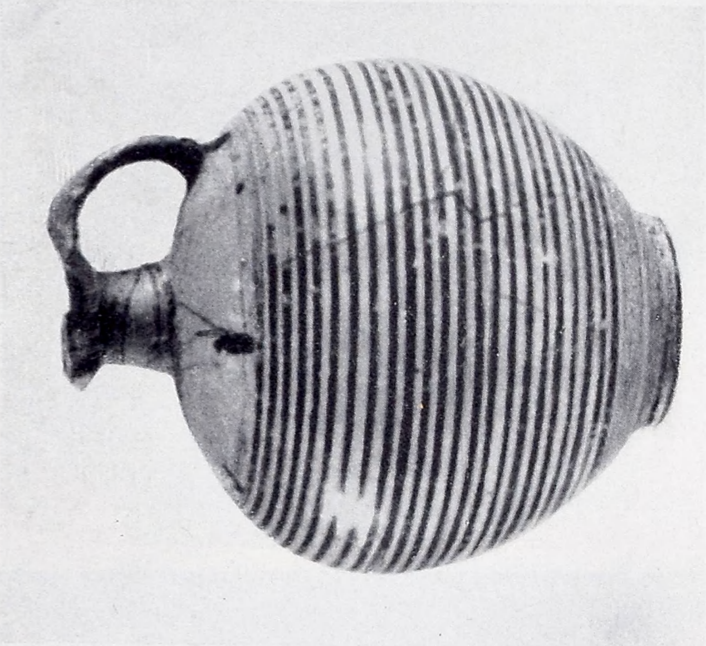

β. Πρωτοκορινθιακὸς ἀρύβαλλος.

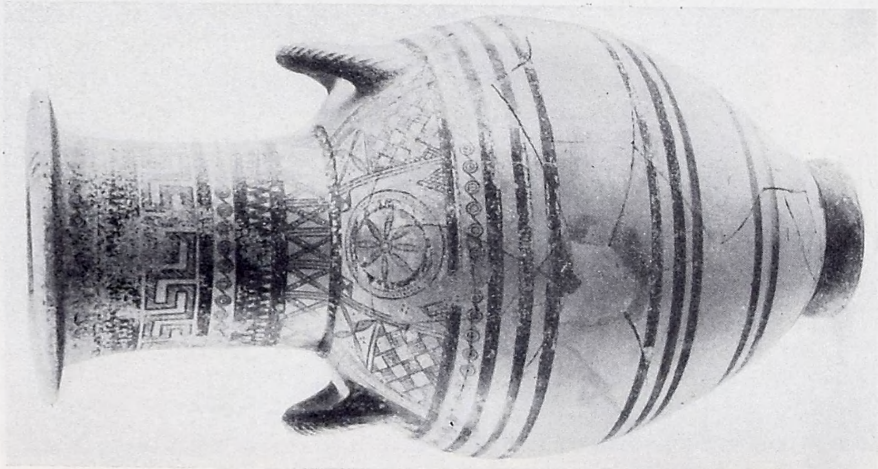

α. Θηραϊκὸς ἀμφορεύς.

α. Ἀρχαϊκὴ πυρά.

β. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ μικροῦ σπηλαιώδους τάφου.

᾿Ακρόπολις Ρόδου. α. Πωρίνη λεοντοκεφαλὴ ἐκ σίμης ἐκ τοῦ παρὰ τὸ Πύθειον τῆς ἀκροπόλεως κτηρίου.

β. ᾿Απότμημα κορινθιακοῦ κιονοκράνου ἐκ τοῦ παρὰ τὸ Πύθειον τῆς ἀκροπόλεως κτηρίου.

Ἀκρόπολις Ρόδου. α. Κλῖμαξ καὶ φρέαρ ὑπὸ τὸν πρόδομον τοῦ ναοῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος.

β. Παρειὰ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ βράχου μετὰ τὸν καθαρισμόν.

Ἀκρόπολις Ῥόδου. α. Παρειὰ τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ βράχου.

β. Ἄποψις τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ βράχου.

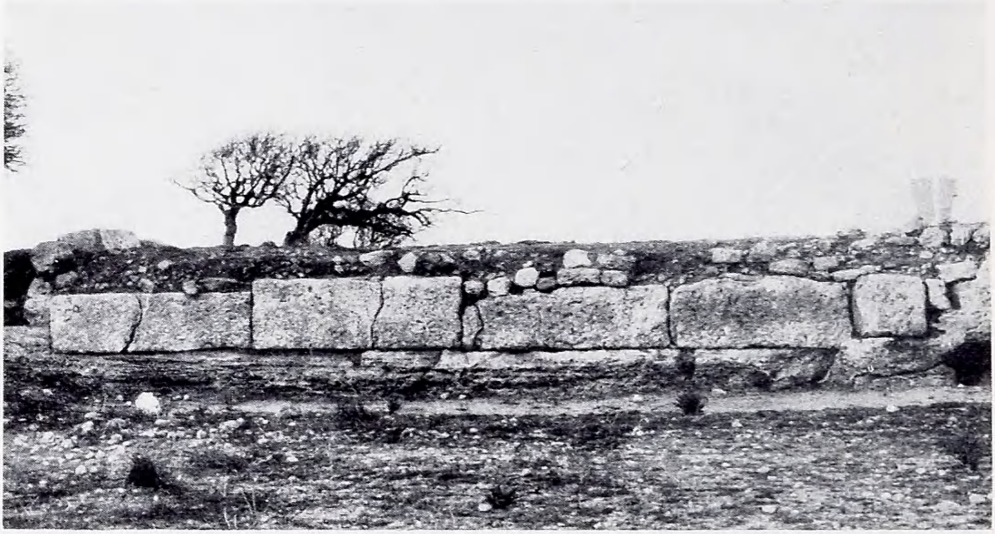

Ἀκρόπολις Ρόδου. α. Λεπτομέρεια τῆς δυτικῆς παρειᾶς τοῦ βράχου.

β. Ἐξοχὴ τῆς δυτικῆς παρειᾶς τοῦ βράχου.

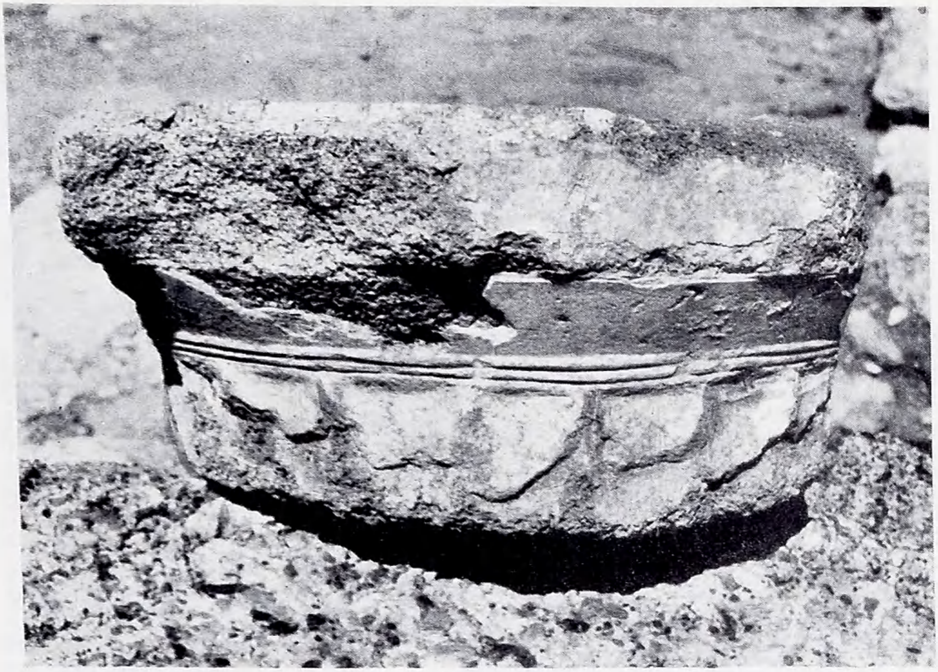

᾿Ακρόπολις Ρόδου. α. ᾿Αποκεκρουμένον δωρικὸν κιονόκρανον.

β. Κανονικὸν λάξευμα εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.

Ἀκρόπολις Ρόδου. α. Οὐδὸς παρὰ τὸ βόρειον ὅριον τῆς ὁδοῦ Ρ 18α.

β. Τὸ δυτικὸν ὅριον τοῦ ἀνασκαφέντος πεδίου.

Ἐνεπίγραφα βάθρα ἐκ τοῦ παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως οἰκοπέδου Σοϊχὰν καὶ Μηνέτου.

α. Ὁ πίθος Α καὶ τὰ λείψανα ἀποχετευτικοῦ συστήματος ἔξω τοῦ δωματίου Α τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου.

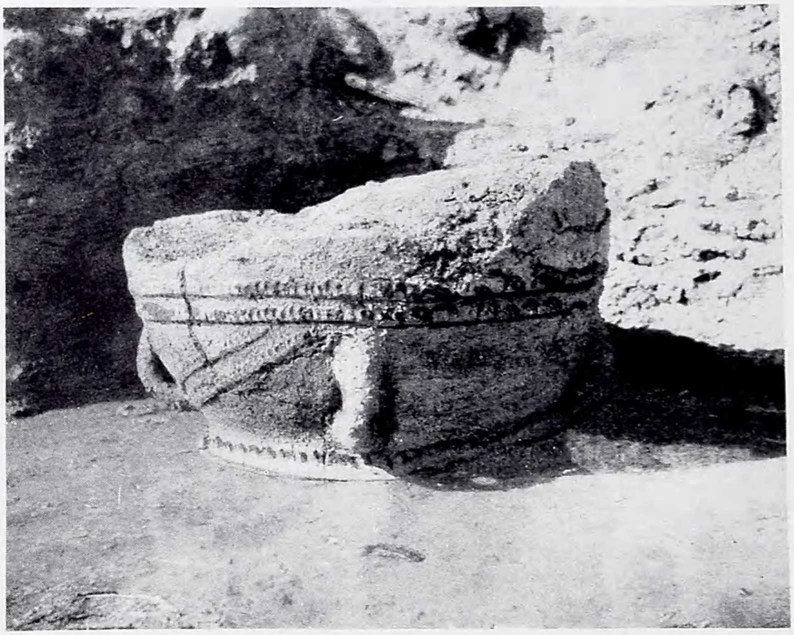

β. Ὁ ἀνεστραμμένος πίθος Λ, ἐν μέρει διατηρούμενος, εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ὀχετῶν νοτίως τοῦ δωματίου Α τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου.

α. Γενική ἄποψις ἀπ' Ἀνατολῶν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον τὰ δωμάτια Ν καὶ Π, ὁ παρ' αὐτὰ διάδρομος καὶ ὁ κλείων νότιος τοῖχος μὲ τὴν βάσιν κίονος.

β. Τὸ μικρὸν δωμάτιον Κ τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, μὲ ὁμάδα ἀγγείων ἐπὶ τόπου, ἀπ' Ἀνατολῶν.

α. Τμῆμα κρανίου αἰγάγρου μετὰ μέρους τοῦ κέρατος κατὰ τὴν βόρειον γωνίαν τοῦ μικροῦ δωματίου Ξ τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου κτηρίου, ἀπὸ Νότου.

β. Ὁ χῶρος τοῦ δωματίου Σ τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, μὲ τὰ φράγματα καὶ τοὺς σωροὺς τῶν καταπεσόντων λίθων πρὸ τῆς ἐκκαθαρίσεώς των, ἀπὸ Νότου.

α. Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, ἀπὸ Βορρᾶ. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον τὸ δωμάτιον Σ καὶ ἡ γωνία τοῦ δωματίου Λα.

β. Ὁ χῶρος τοῦ κλιβάνου Φ τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ Βορρᾶ. Εἰς τὸ βάθος ὁ κλίβανος μὲ τὸν θάλαμον καὶ τοὺς ἀεραγωγοὺς καὶ ἀμέσως δεξιὰ τμῆμα τοῦ ὑποκειμένου εἰς τὸ δάπεδον πλακοστρώτου.

α. Ὁ μεταλλευτικὸς κλίβανος τοῦ ἐργαστηριακοῦ χώρου Φ, ἀνήκοντος εἰς τὸ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου Παλαιοανακτορικὸν κτήριον, ἀπὸ Βορρᾶ.

β. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ἀπὸ Δυσμῶν. Κατὰ τὸ δεξιὸν κράσπεδον λείψανα τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ κλιβάνου.

α. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ἀπ' Ἀνατολῶν. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον ὁ ἐγκαρσίως διασχίζων ταύτην ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς μὲ τὰ καλύμματά του.

β. Γενικὴ ἄποψις τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ἀπὸ ΒΔ.

α. Τὸ ΝΔ. ἄκρον τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος (χῶροι Αα καὶ Ββ καὶ τριγωνικὸς νοτίως τούτων χῶρος), ἀπὸ ΝΑ.

β. Ὁ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου Αα τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς καὶ τὸ φρεάτιόν του, ἀπὸ Βορρᾶ.

α. Ἡ παλαιοτέρα ὑπὸ τὸν χῶρον Αα-Ββ τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος ἀνερχομένη πλακόστρωτος ὁδός, ἀπὸ Νότου.

β. Τὸ κάτω στρῶμα τοῦ δωματίου Γγ μετὰ τοῦ νοτίου αὐτοῦ διαχωρίσματος εἰς τὸ βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος Κτήριον, ἀπὸ Νότου.

α. Τὸ κάτω στρῶμα τοῦ δωματίου Γγ τοῦ Κτηρίου, βορείως τῆς ῾Οδοῦ λιμένος ἀπ᾽ ᾽Ανατολῶν. Εἰς τὸ βάθος ὁ χῶρος Αα - Ββ.

β. Τὸ δωμάτιον Δδ τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς ῾Οδοῦ λιμένος μὲ τὸ θρανίον, τὴν φραχθεῖσαν θύραν καὶ τὸν διπλοῦν ἀνατολικὸν τοῖχον, ἀπὸ Νότου.

Γενικὴ ὄψις τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς 'Οδοῦ λιμένος, ἀπ' Ἀνατολῶν. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον τὸ δωμάτιον ΖΖ καὶ δεξιὰ μέρος τοῦ Εε.

α. Οἱ καταπεσόντες ἐκ τῆς νοτίας προσόψεως τῆς Δυτικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου λίθοι, ἀπὸ ΒΔ.

β. Οἱ καταπεσόντες ἐκ τῆς νοτίας προσόψεως τῆς Δυτικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου λίθοι, ἀπὸ ΝΑ.

α. Γωνία Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου προβάλλουσα ἀμέσως πρὸς Νότον τοῦ θησαυροφυλακίου τῆς Δυτικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ Ν.

β. Ὁ ΒΔ. τοῖχος τοῦ νοτίου περιβόλου, ὡς ἀνεφάνη ὑπὸ σειρὰν λίθων, ἀποτελεσάντων κρηπῖδα λιθοσωροῦ, ἀπ' Ἀνατολῶν.

α. Ὁ ΒΔ. τοῖχος τοῦ νοτίου περιβόλου μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν διαστρωθέντων λίθων, ἀπὸ ΝΔ.

β. Ὁ ΒΔ. τοῖχος τοῦ νοτίου περιβόλου μετὰ τὴν ἐκκαθάρισίν του, ἀπ' Ἀνατολῶν.

α

γ

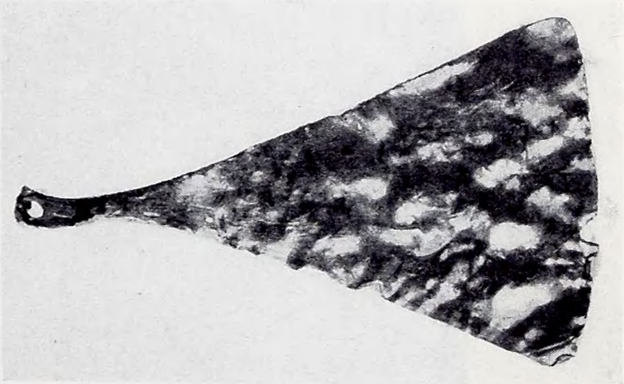

β

α. Κύπελλον καὶ κωδωνόσχημα εἰδώλια ἐκ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6. β. Χρυσοῦν φυλλοειδὲς περίαπτον. γ. Ἡ σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια τριπλεύρου ἐλεφαντίνης σφραγῖδος.

α. Πλακόστρωτον κεκλιμένον ἐπίπεδον βορείως τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6.

β. Πλακόστρωτον μετὰ κλίμακος ἀνατολικῶς τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6.

α. Τὸ φράγμα τῆς θύρας ἐπικοινωνίας τῶν δύο δωματίων τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 8.

β. Παλαιότεροι τοῖχοι εἰς τὸ δωμάτιον 1 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 8.

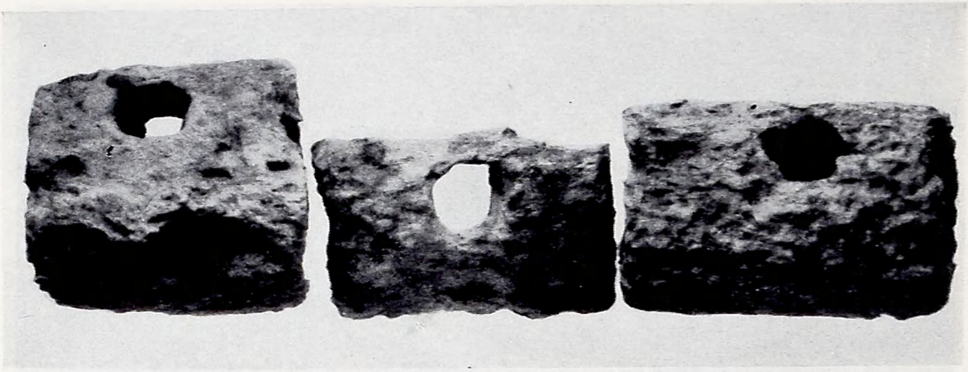

α. Ὀστέινα περίαπτα.

β. Κεραμεική ἐκ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 12.

γ. Λίθινον κύπελλον.

α. Γραπτὸν γεφυρόστομον ἀγγεῖον.

β. Ἀγγεῖον ἐκ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 8.

α. Σφραγιδόλιθος μετὰ παραστάσεως αἰγάγρου.

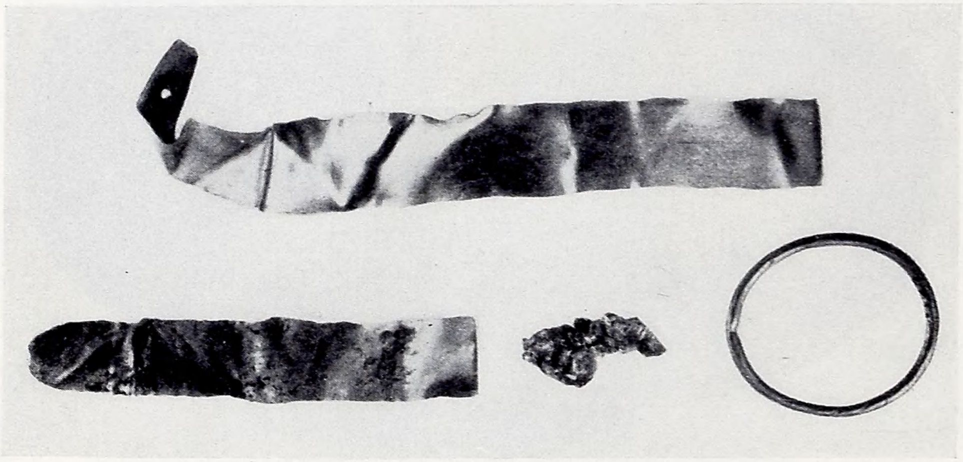

β. Χρυσαῖ ταινίαι καὶ κρίκος.

α. Ἐλεφαντίνη πλαστικὴ σφραγίς. β. Ἄωτον κύπελλον ἐκ τῆς εἰσόδου τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ.

γ. Χρυσοῦν ἔλασμα εἰς σχῆμα πτηνοῦ.

α. Κρανίον ἐντὸς τῆς νοτίας κόγχης τῆς εἰσόδου τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ.

β. Κρανία κείμενα εἰς τὸ δωμάτιον 1 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 9.

α. Τμῆμα διδύμου ἀγγείου ἐκ τῆς εἰσόδου τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ.

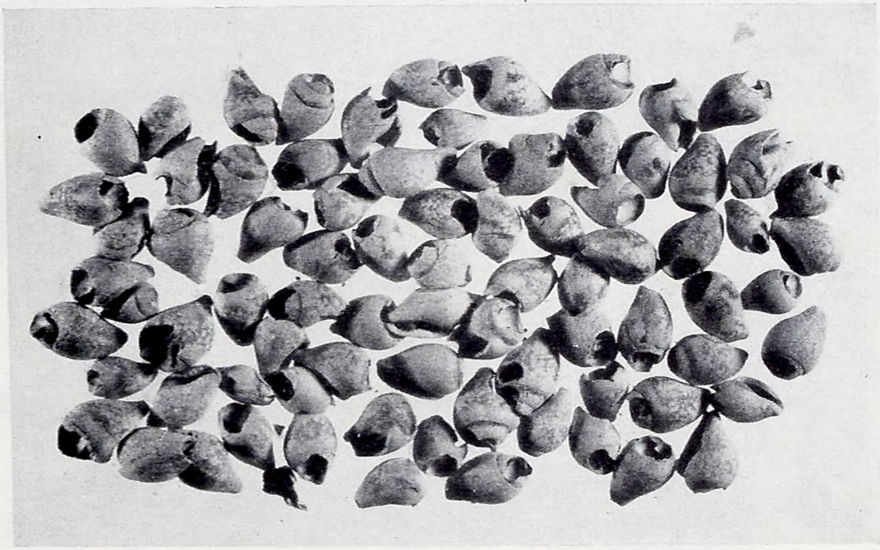

β. Θαλάσσια ὄστρεα εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ ἀγγείου τῆς ἀνωτέρω εἰκόνος.

Θολωτὸς τάφος Γ. α. Τμῆμα σαρκοφάγου ἀποτεθείσης εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου κατὰ χώραν.

β. Ἡ εἴσοδος τοῦ θολωτοῦ τάφου καὶ τὸ ἄνωθεν ταύτης παράθυρον.

Ταφικὸν κτήριον 9, δωμάτιον 1. α - β. Κεραμεική. γ. Σαρκοφάγος καὶ πίθος κατὰ χώραν.

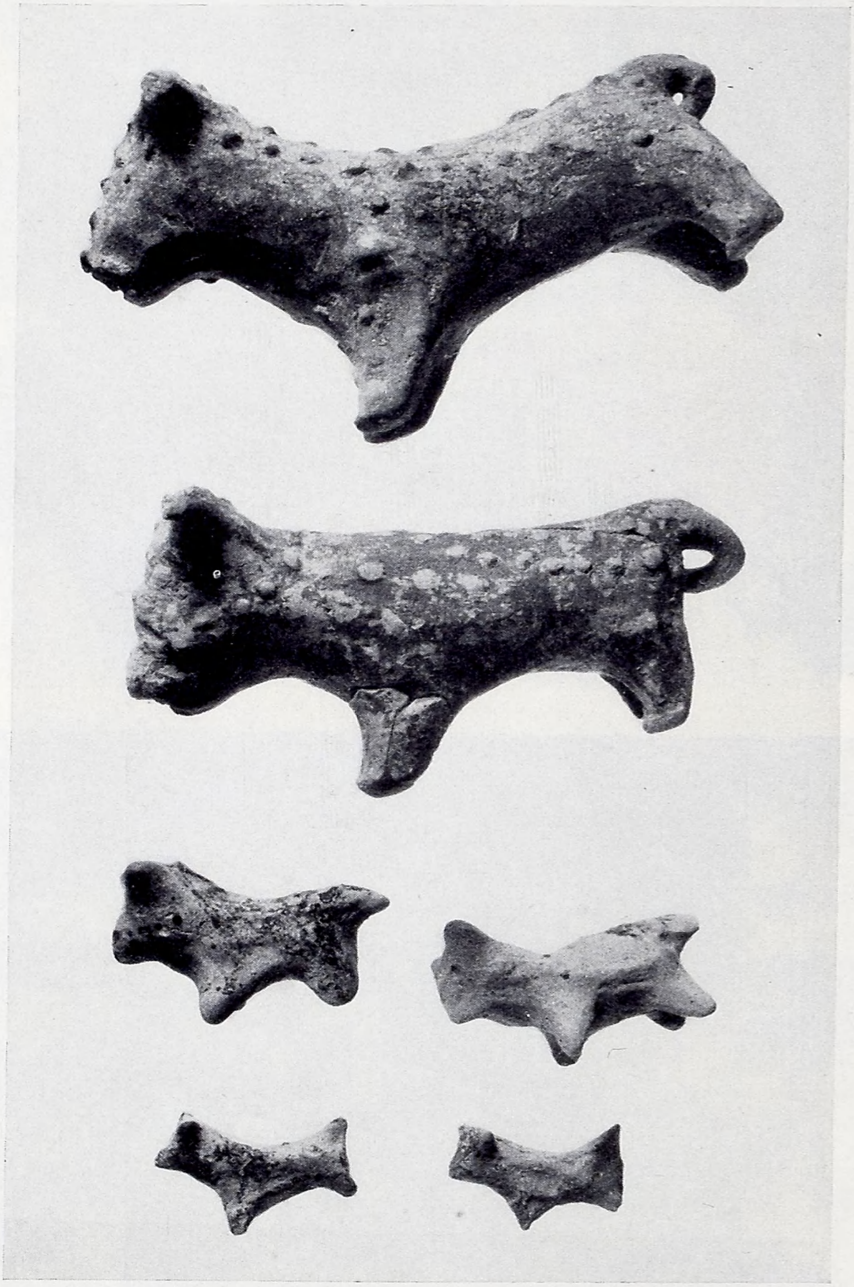

Ρυτὰ καὶ εἰδώλια ταύρων.

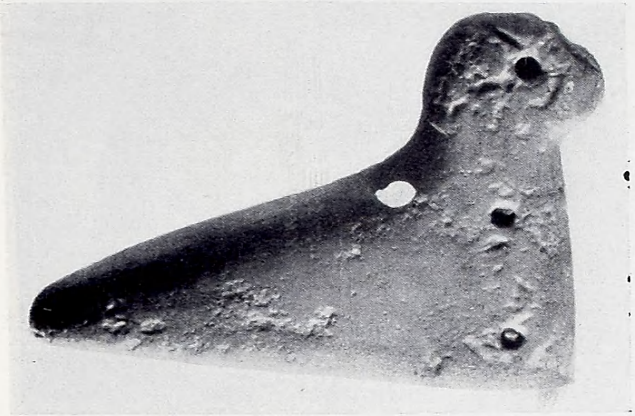

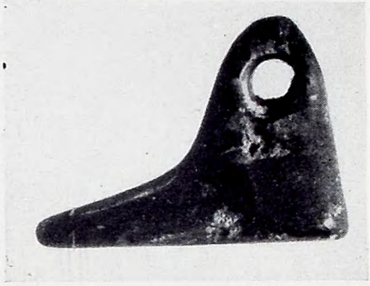

α. Ἐλεφάντινον περίαπτον εἰς σχῆμα νήσσης. β. Περίαπτον εἰς σχῆμα ποδός.

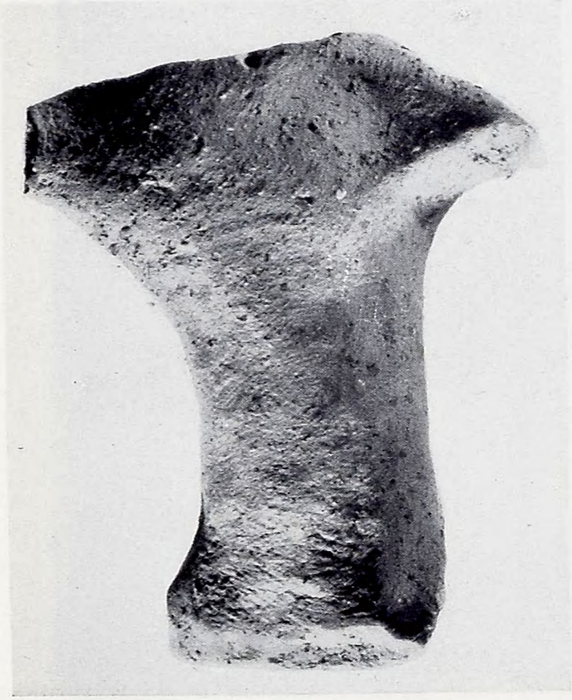

γ. Κορμὸς πηλίνου εἰδωλίου. δ. Ἀνώτερον τμῆμα εἰδωλίου.

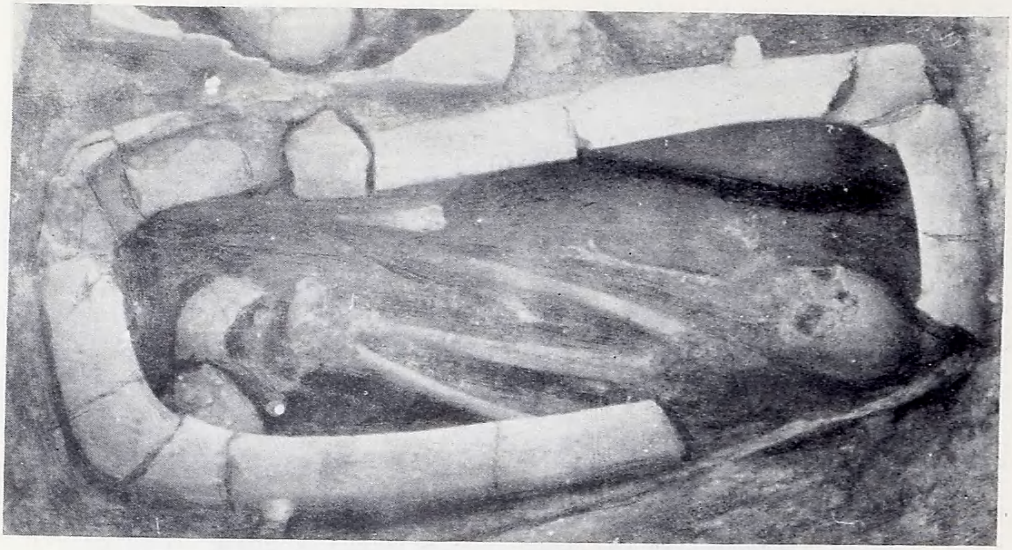

α. Σαρκοφάγος εἰς τὸ δωμάτιον 2 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 9 κατὰ χώραν.

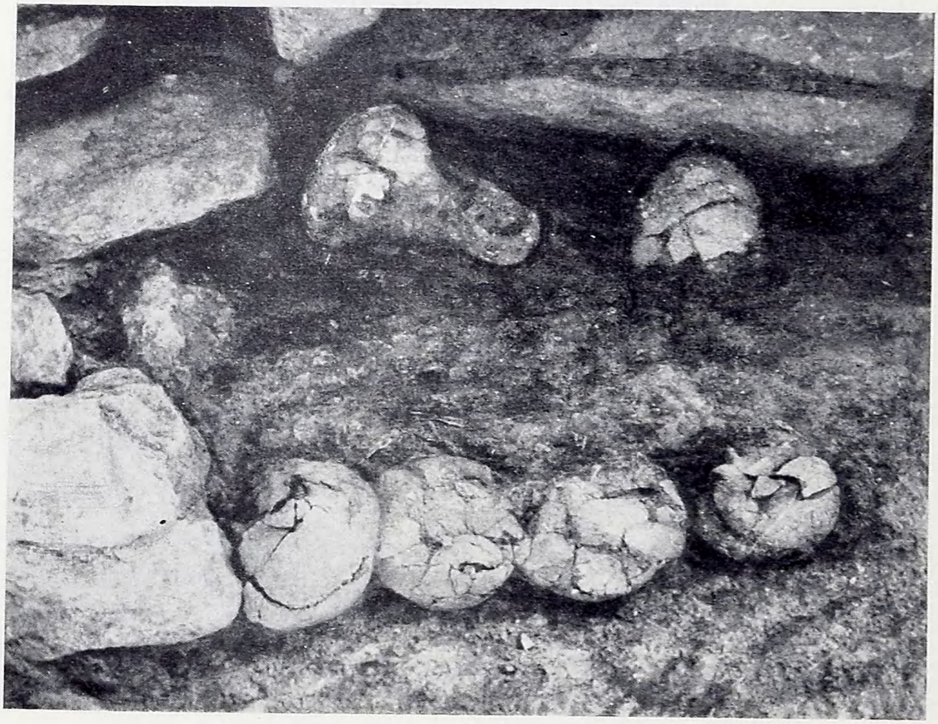

β. Κρανία ἐκ χώρου τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 9.

α. Γενική ἄποψις τοῦ ἐρευνηθέντος κατὰ τὰ ἔτη 1972 - 73 ἱεροῦ (ἀπὸ ΒΔ).

β. Τὰ ἄνδηρα I - III καὶ τὰ κάτωθεν αὐτῶν παλαιότερα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα (ἀπ' Ά.).

α. Γενικὴ ἄποψις τῆς ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ ἐν μέρει ἐρευνηθείσης ἐκτάσεως (ἀπὸ Β.).

β. Ἡ στρῶσις τῶν λίθων ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ (ἀπὸ ΒΔ.).

α. Ἔμπροσθεν τὸ ὀρθογώνιον Λ μετὰ τοῦ διπλοῦ τοιχίου πρὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἀνδήρου ΙΙΙ (ἀπὸ ΝΑ.).

β. Ἡ πρὸς Νότον πρόσοψις τοῦ ἀνδήρου Ι καὶ ὁ ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ ἐρευνηθεὶς κατὰ τὸ 1972 χῶρος (ἀπὸ Ἀ.).

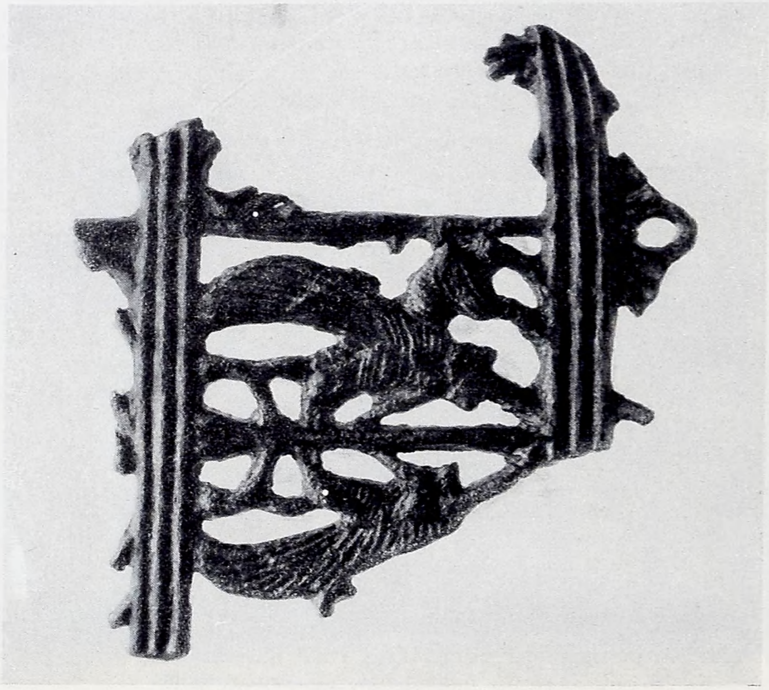

α. Τμῆμα τρίποδος μετὰ παραστάσεως γρυπῶν ἑκατέρωθεν ἐσχηματοποιημένου δένδρου.

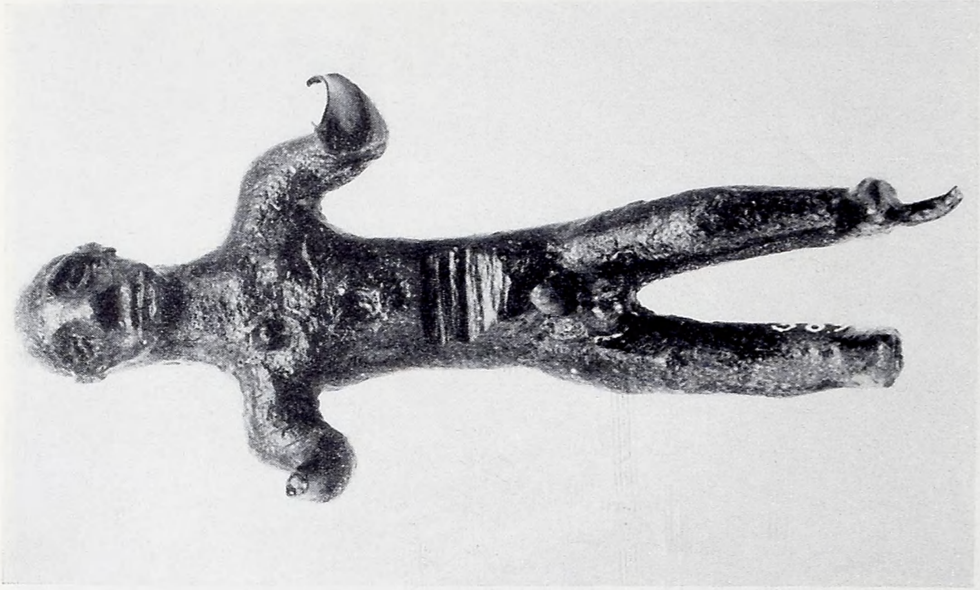

β. Χαλκοῦν ἰθυφαλλικὸν εἰδώλιον.

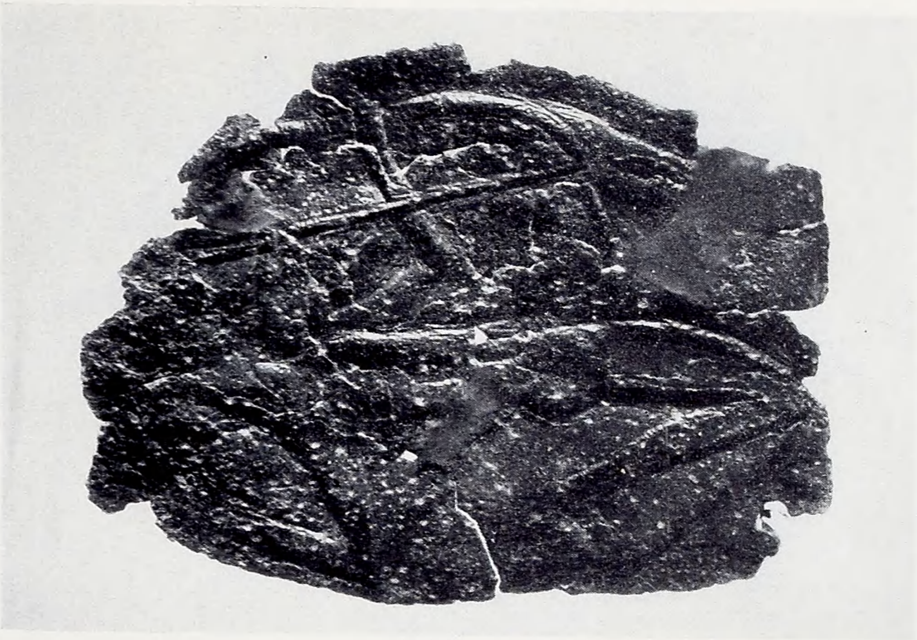

β. Χαλκοῦν ἔλασμα μετὰ παραστάσεως τοξότου.

α. Χαλκοῦν περίτμητον ἔλασμα ἀναθέτου.

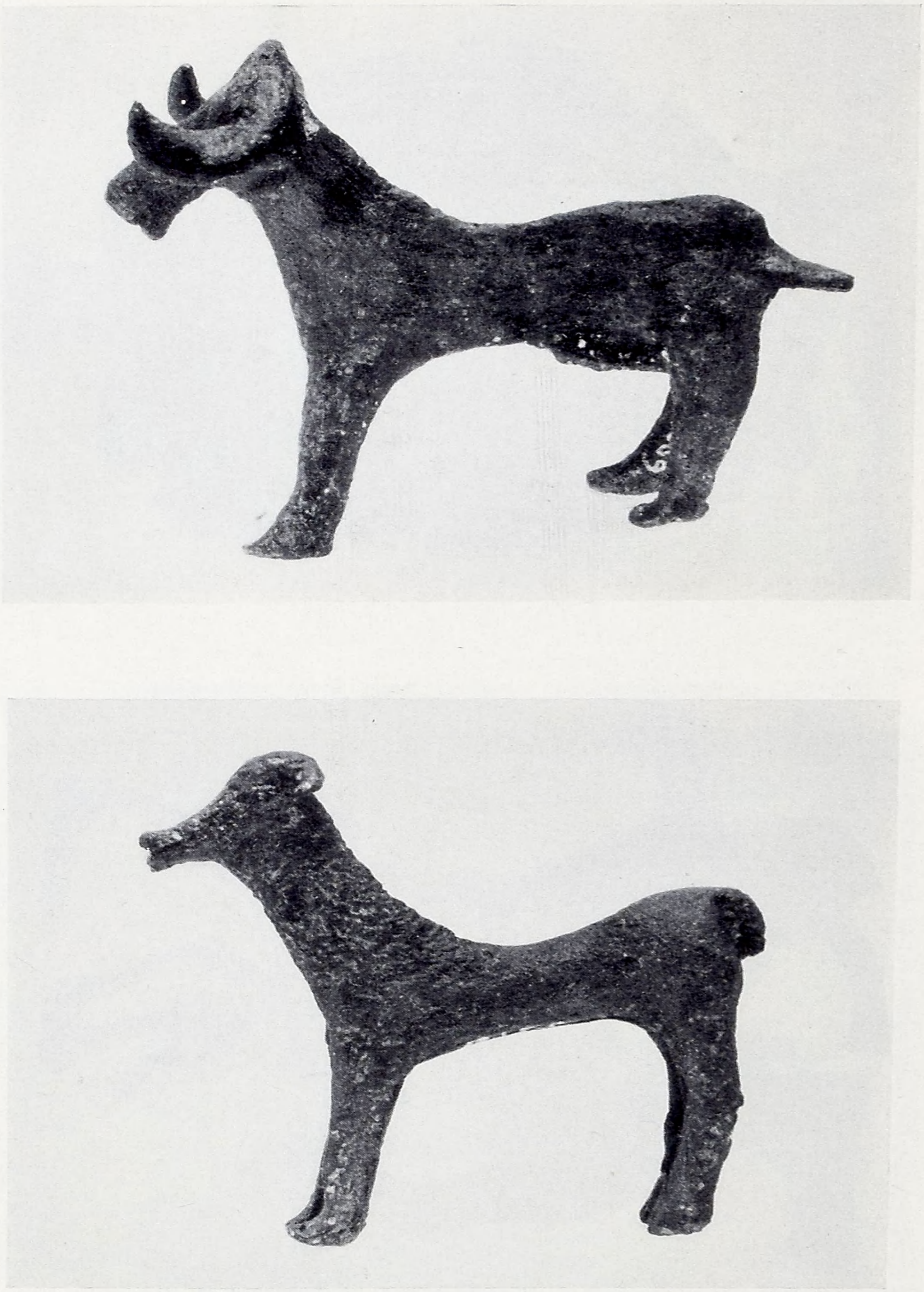

α - β. Χαλκᾶ ζῴδια.

α. Χαλκοῦν ζῴδιον.

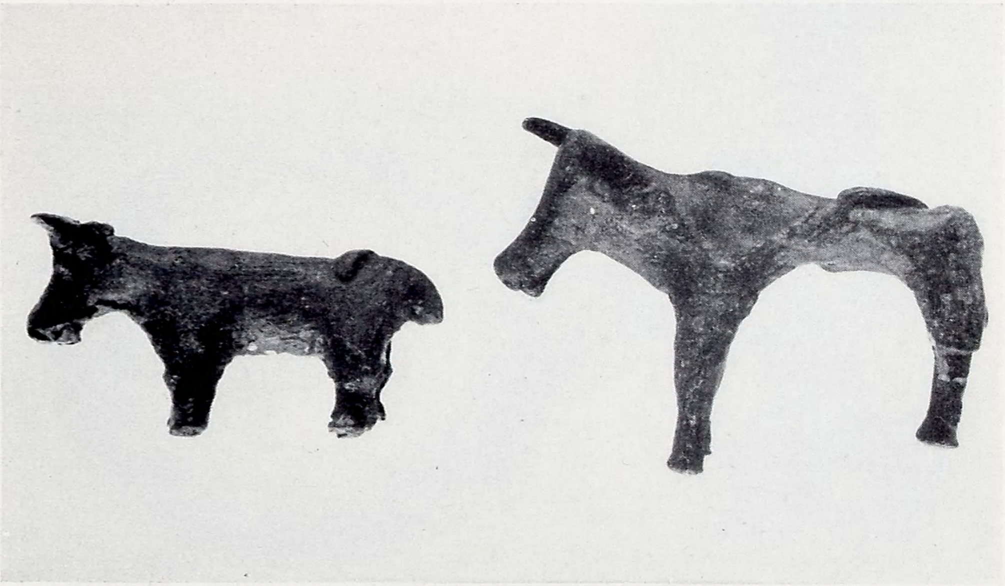

β. Χαλκᾶ ζῴδια ἐκ τοῦ ΥΜ ΙΙΙΒ - Γ στρώματος τῆς πυρᾶς.

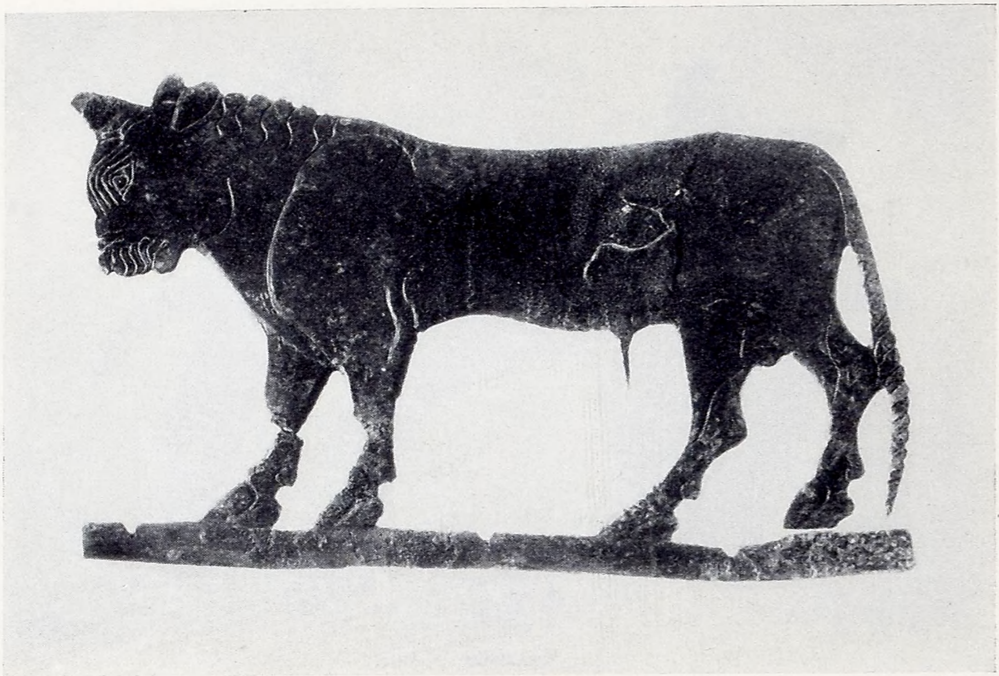

α. Περίτμητον ἔλασμα βοός.

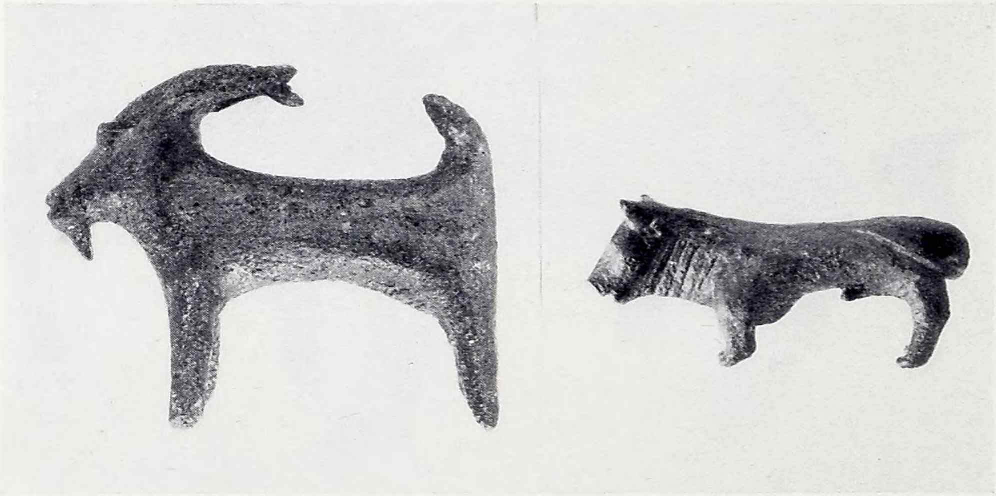

β. Δύο χαλκᾶ ζῴδια.

α. Πήλινον δαιδαλικὸν προσωπεῖον.

β. Λίθινον ὁμοίωμα βωμοῦ ἐκ τοῦ ὑστε-ροελληνιστικοῦ μικροῦ ναοῦ.

γ. Χαλκῆ ἐνεπίγραφος λαβὴ ἀγγείου.

δ. Πήλινον ὁμοίωμα ἑρμαϊκῆς στήλης.

α. Τὸ κάτωθεν τῶν ἀνδήρων ΥΜ ΙΙΙΒ - Γ στρῶμα πυρᾶς (ἀπὸ Ν.).

β. Τὸ ἐντὸς τοῦ ὀρθογωνίου Σ ΥΜ ΙΙΙΒ ἄνδηρον (ἀπὸ ΝΑ).

α. Ἔμπροσθεν τὸ ΥΜ ΙΙΙΒ ἄνδηρον. Κάτωθεν αὐτοῦ καὶ πρὸς Ἀνατολὰς τὸ ΜΜ ΙΙΙΒ ἱερόν (ἀπὸ ΝΔ).

β. Τὰ λατρευτικὰ σκεύη ὡς εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου τῆς θήκης τοῦ ΜΜ ΙΙΙΒ ἱεροῦ (ἀπὸ Ν.).

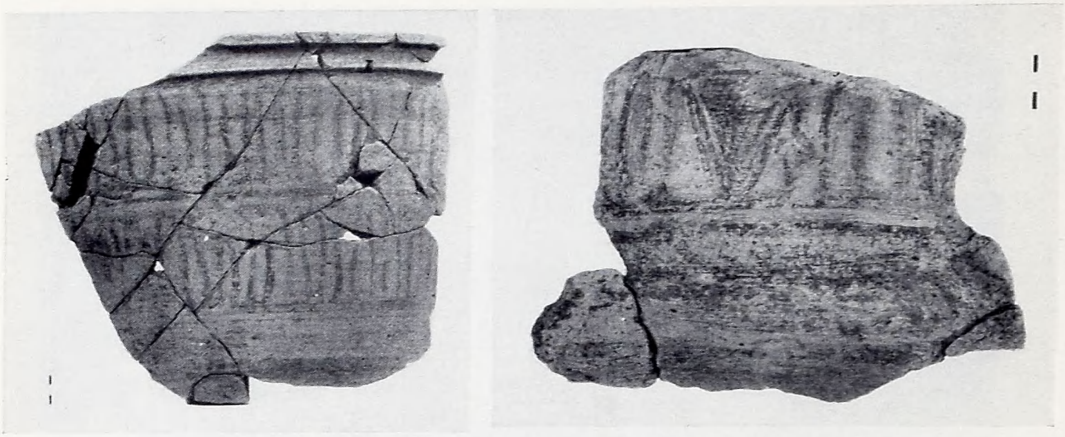

α. Τμήματα ΥΜ ΙΙΙΓ κρατῆρος.

β. Τμήματα ΥΜ ΙΙΙΓ κρατῆρος.

α. Ἡ ΥΜ ΙΙΙΓ κάλπη τοῦ Δυτικοῦ Δωματίου.

β. Μόνωτον ΥΜ ΙΑ κύπελλον.

γ. ΥΜ ΙΑ κύπελλον κοινωνίας.

δ. Κωνικὸν κύπελλον κοσμούμενον διὰ καλαμοειδῶν.

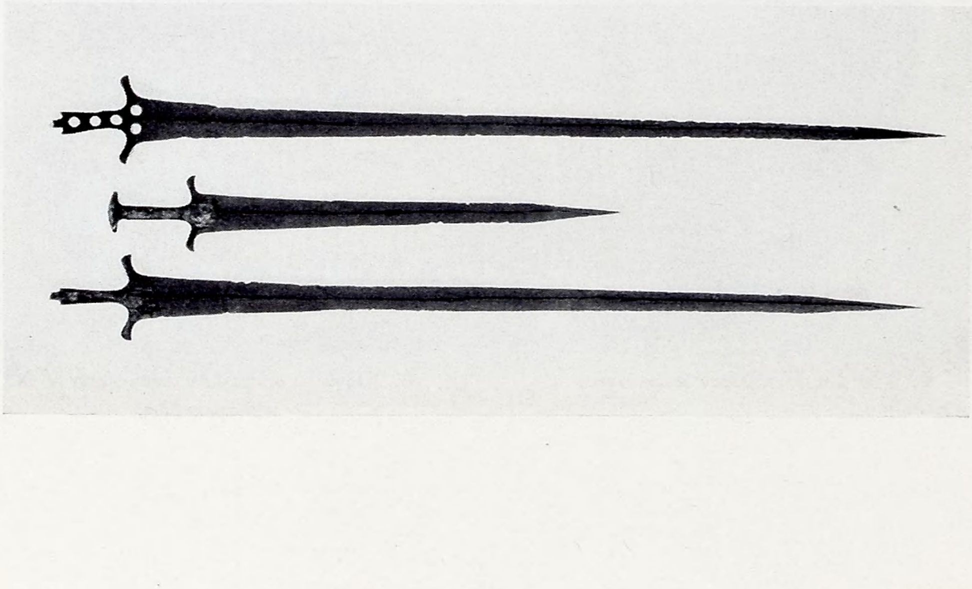

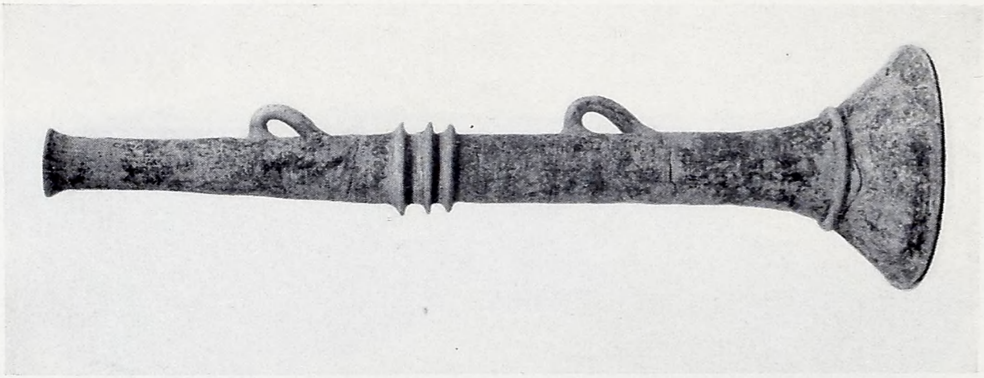

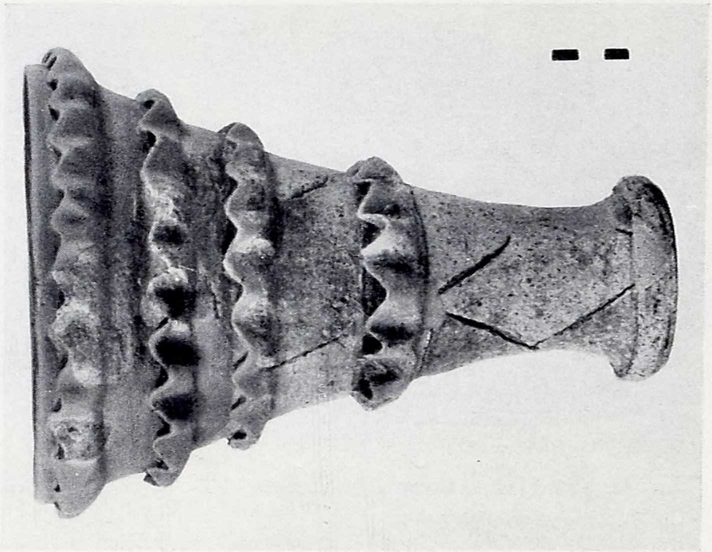

α. Χαλκᾶ ΥΜ ξίφη. β. Σωληνωτὸν σκεῦος ἐκ τοῦ ΜΜ ΙΙΙΒ ἱεροῦ. γ. Κωνικὸν κύπελλον ἐκ τοῦ χώρου τοῦ ΜΜ ΙΙΙΒ ἱεροῦ.

α. Κύπελλον κοινωνίας.

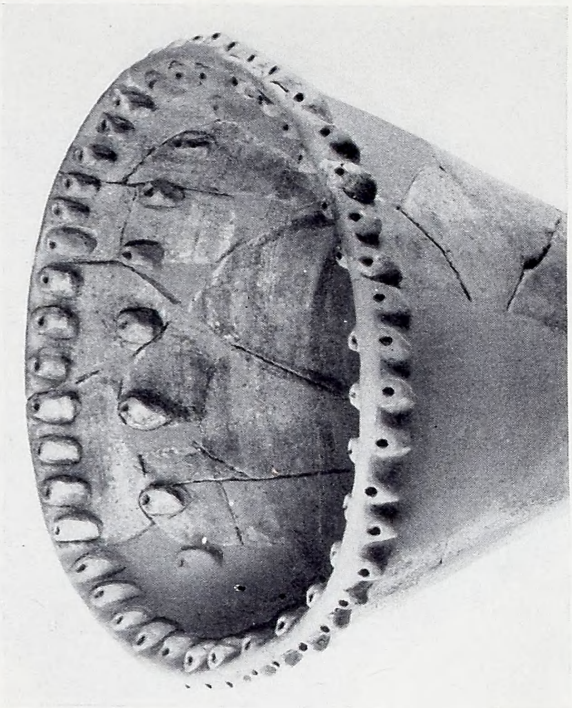

β. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κυπέλλου κοινωνίας τῆς παραπλεύρως εἰκόνος.

Ἐκ τοῦ ΜΜ ΙΙΙΒ ἱεροῦ: α. Μικρὰ λίθινα ἀγγεῖα. β. Τράπεζα προσφορῶν. γ. Τράπεζα προσφορῶν μετ' ἐπιγραφῆς γραμμικῆς Α γραφῆς.

α. Τράπεζα προσφορῶν ἐκ τοῦ ΜΜ ΙΙΙΒ ἱεροῦ.

β. Τράπεζα προσφορῶν μετ᾽ ἐπιγραφῆς γραμμικῆς Α γραφῆς.

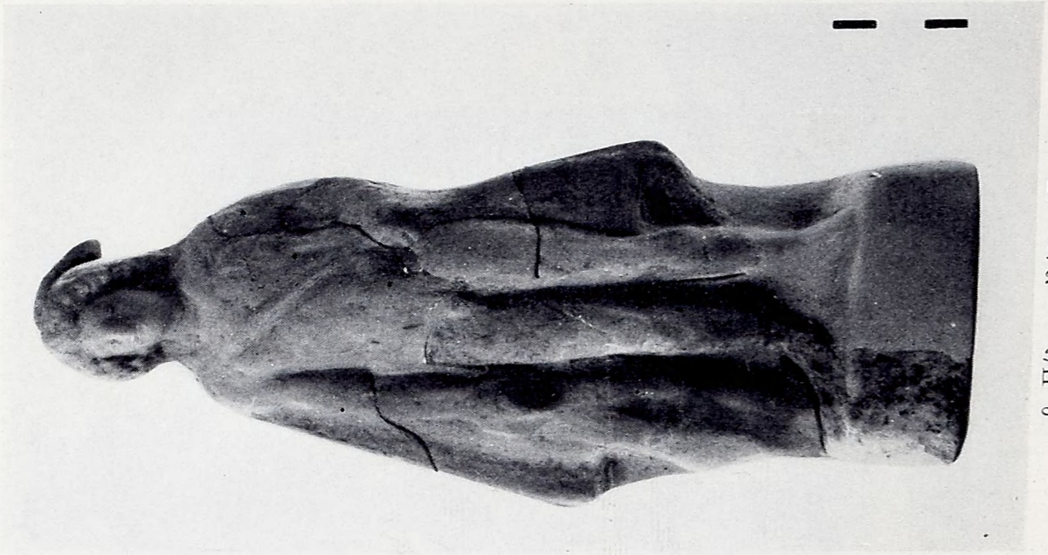

β. Πήλινον εἰδώλιον Ἑρμοῦ.

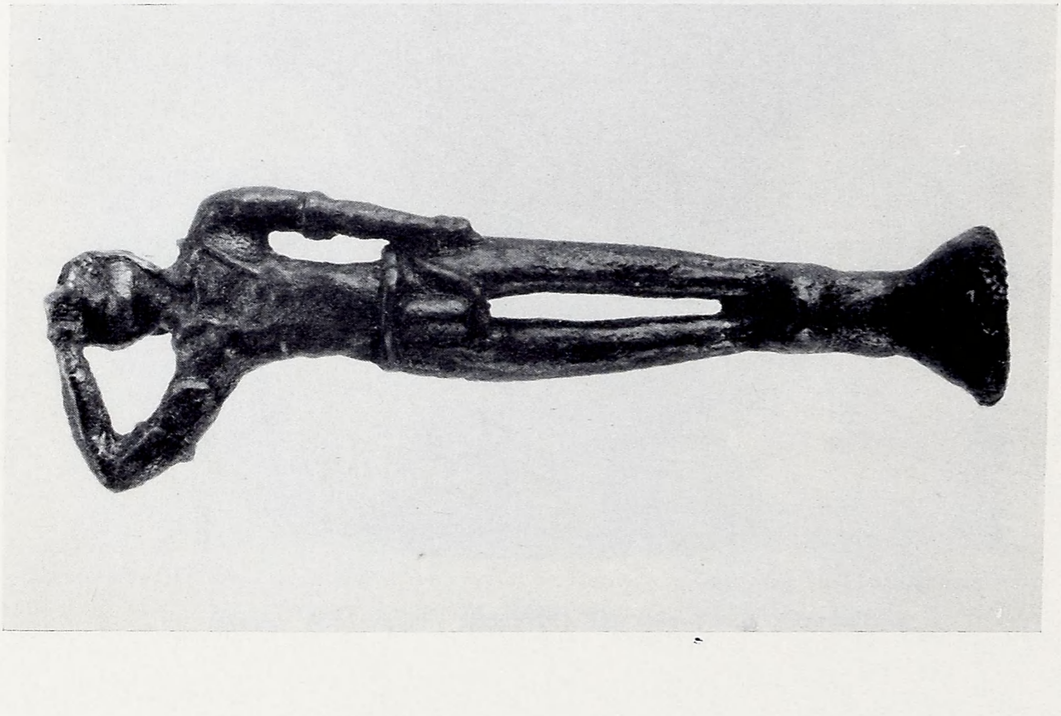

α. Χαλκοῦν εἰδώλιον σεβίζοντος.

α. Λίθινον ἀγαλμάτιον Ἀφροδίτης.

β. Πήλινον εἰδώλιον «Ἔρωτος καὶ Ψυχῆς».

Τὸ ὑστεροελληνιστικὸν ἱερὸν μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος τὸ πλαισιώνει ἀπ' Ἀνατολῶν καὶ Νότου.

Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Γ' μ.Χ. αἰῶνος.

α. Ὁ ὑστεροελληνιστικὸς μικρὸς ναός (ἀπὸ ΝΑ).

β. Χαλκοῦν νόμισμα Λύττου.

γ. Ρωμαϊκὸς λύχνος.

α - β. Λύχνοι ἐκ τοῦ ὑστεροελληνιστικοῦ μικροῦ ναοῦ.

α. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου ἐκ Δυσμῶν.

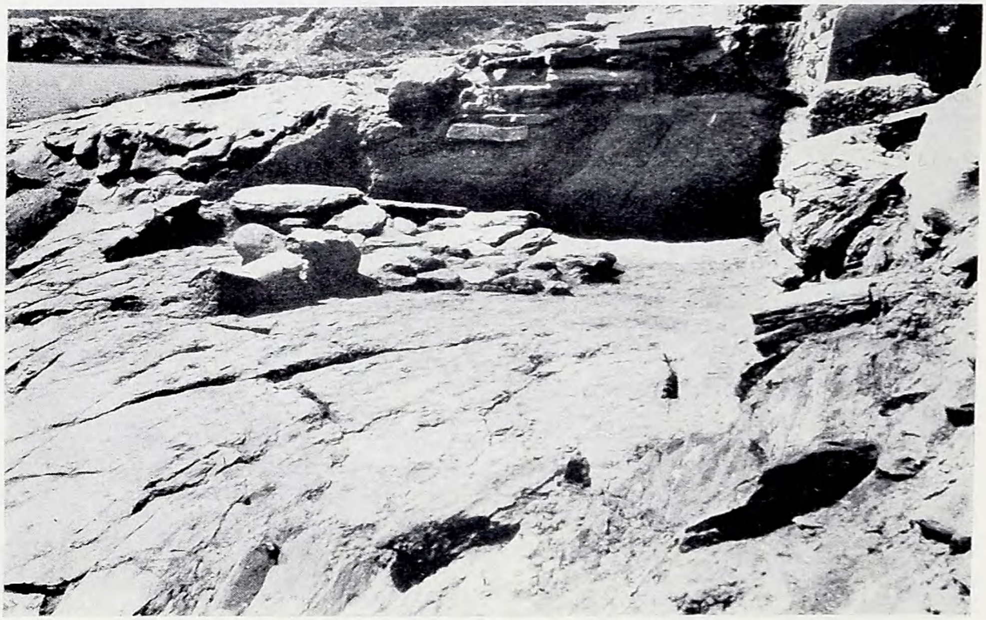

β. Τὸ Δωμάτιον Ι τῆς Οἰκίας Α ἐκ Δυσμῶν.

Οἰκία Α. α. Ἡ μεταξὺ τῶν Δωματίων Ι καὶ ΙΙ θύρα.

β. Ἀγγεῖα ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ Δωματίου ΙΙ.

α. Οἰκία Α. Ἀνώτερον τμῆμα τῆς κατερχομένης κλίμακος.

β. Οἰκία Β. Τὸ ἀποκαλυφθὲν δυτικὸν τμῆμα τῆς οἰκίας, ἀπὸ Βορρᾶ.

α. Οἰκία Β, χῶρος δ. Ἀγγεῖα *in situ*, ἀπ' Ἀνατολῶν.

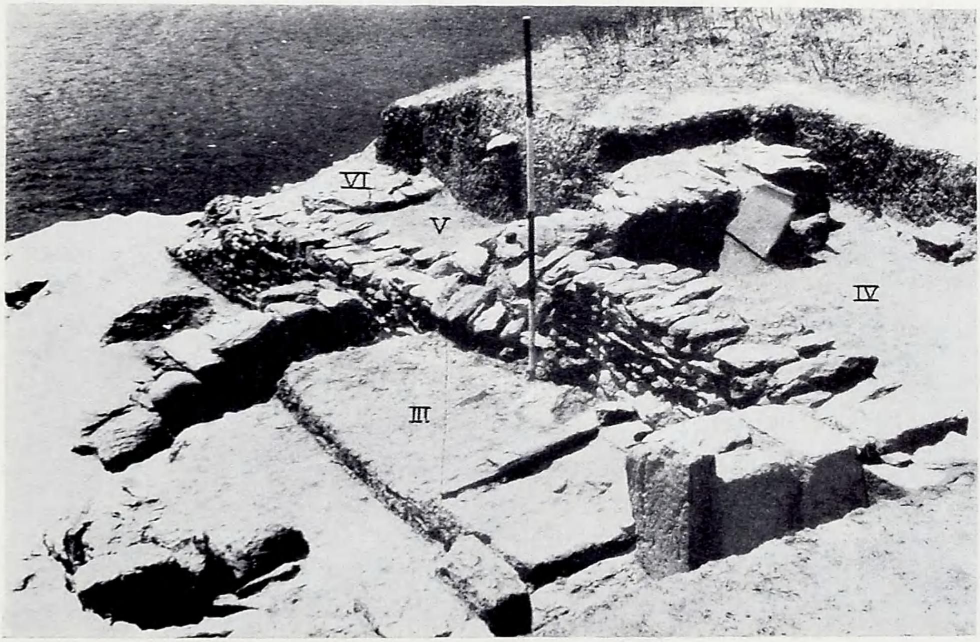

β. Οἰκία Γ. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς οἰκίας, ἀπὸ Βορρᾶ.

α. Οἰκία Γ. Τὸ νοτιοδυτικὸν τμῆμα τοῦ Δωματίου III καὶ ἡ πρὸ αὐτοῦ ἐν μέρει κεκαλυμμένη «δεξαμενή».

β. Λείψανα τοῦ οἰκισμοῦ ἐπὶ τῶν νοτίων παρυφῶν τοῦ ἀκρωτηρίου «Σούδα».

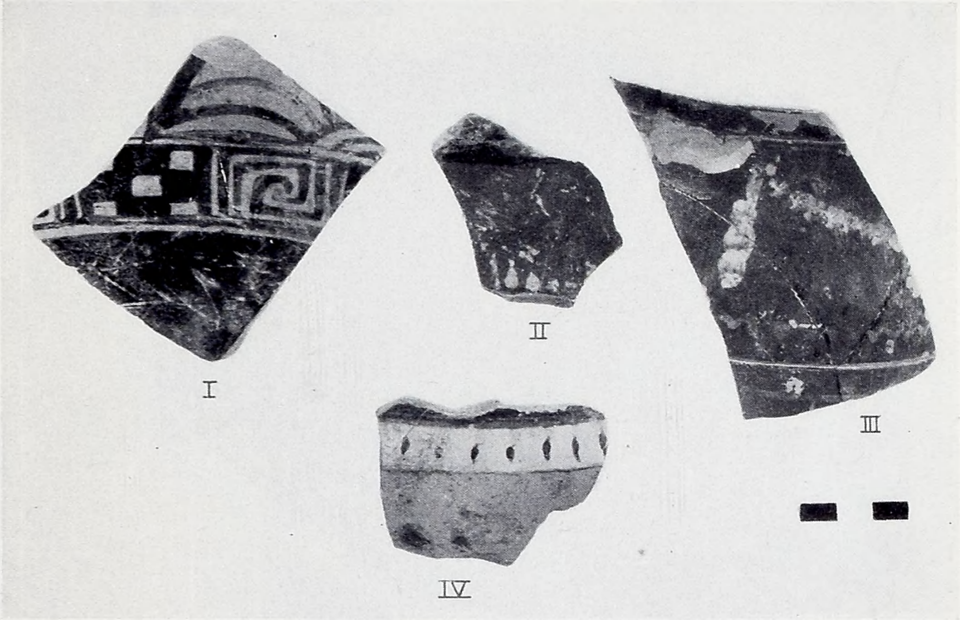

α. Γραπτὰ ὄστρακα ἐκ τῶν Οἰκιῶν Α καὶ Β.

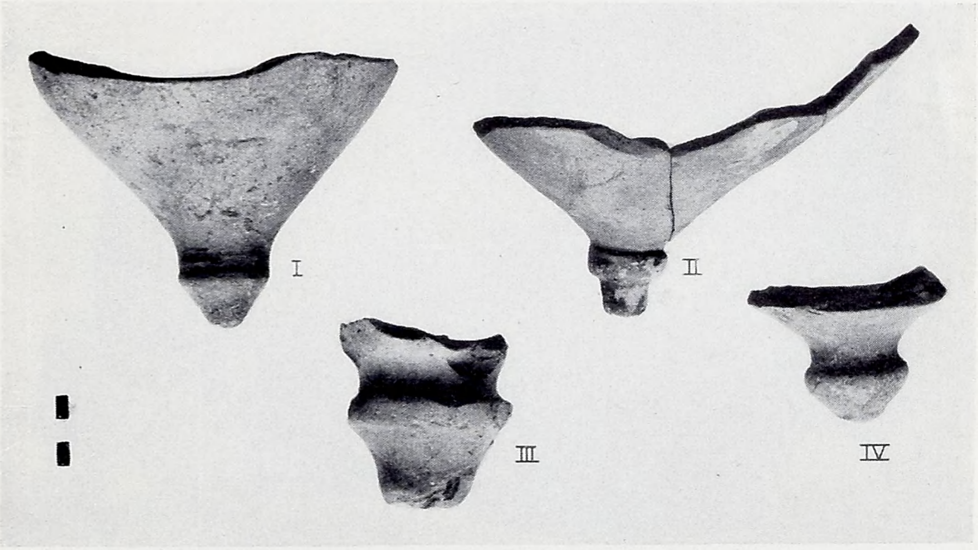

β. Ἀπολήξεις μονοχρώμων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων.

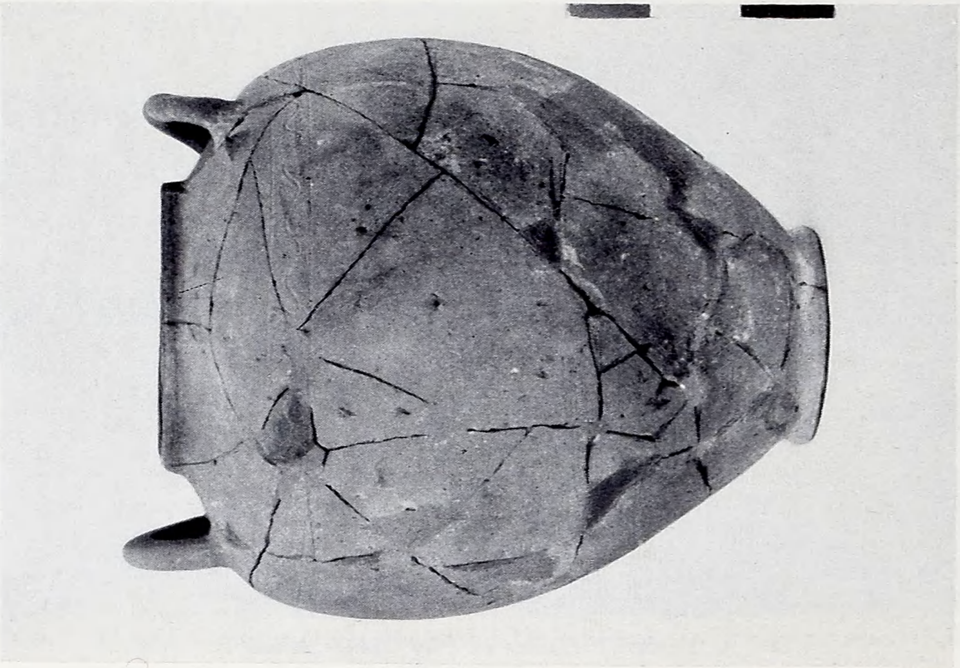

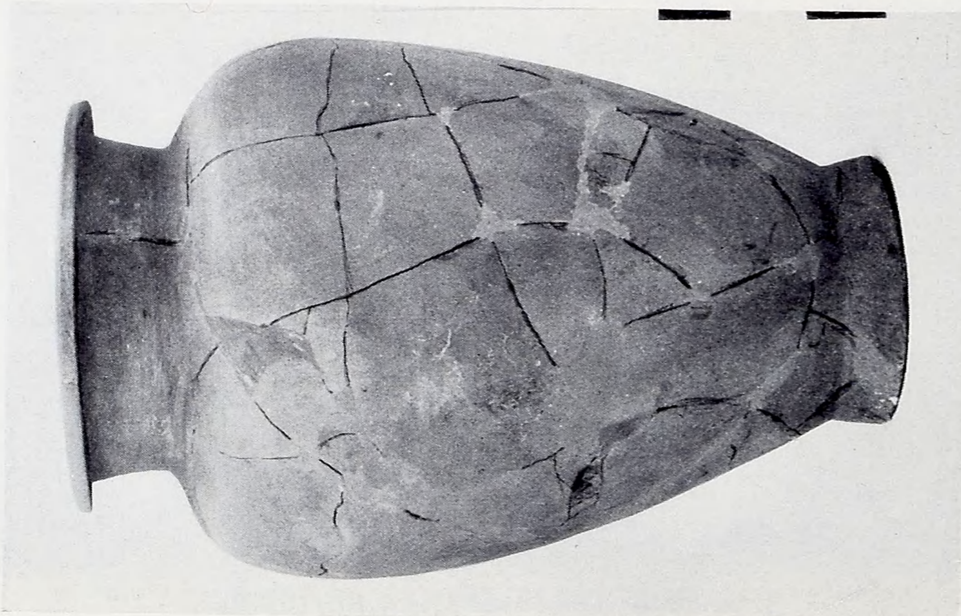

Οἰκία Β, χῶρος **δ**. α. Ἄωτος πίθος. β. Δίωτον ἀγγεῖον.

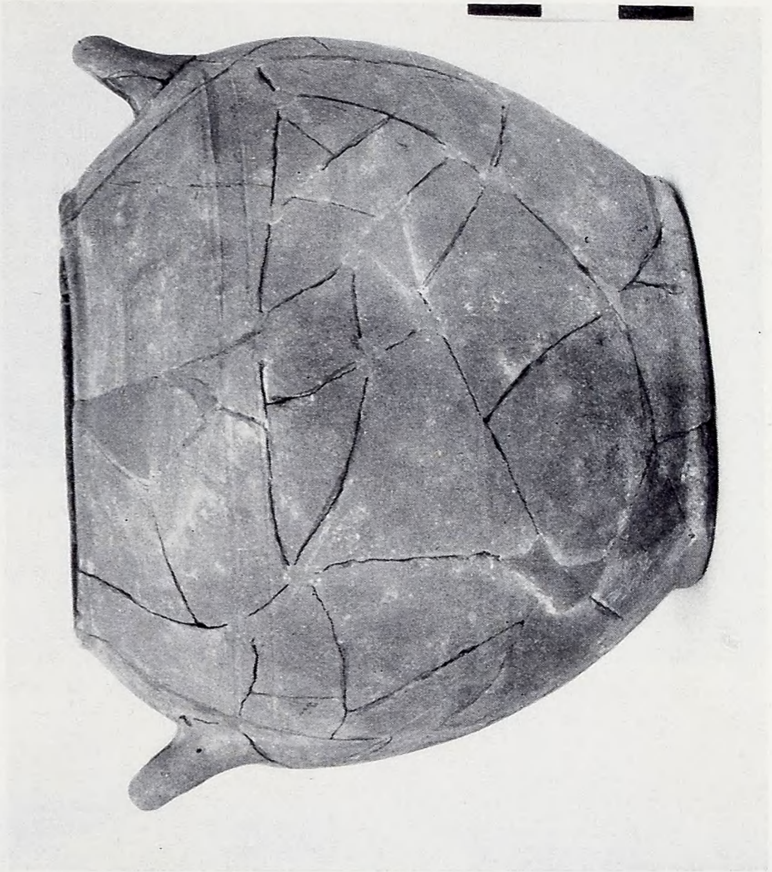

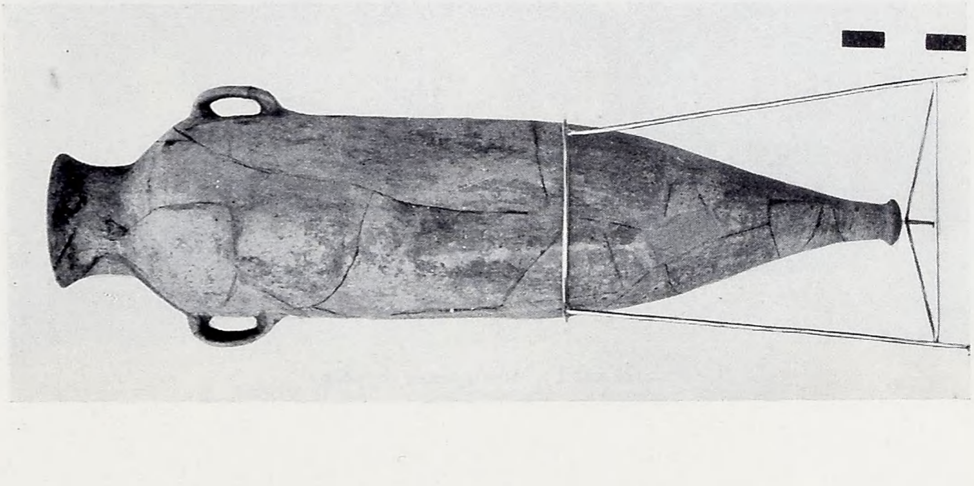

Οἰκία Β, χῶρος **δ**. α. Δίωτον ἀγγεῖον. β. Μονόχρωμος ὀξυπύθμενος ἀμφορεύς.

α. Οἰκία Β. Μόνωτα ἐρυθροβαφῆ ἀγγεῖα.

β. Οἰκία Β καὶ Γ. Μονόχρωμα ἀγγεῖα.

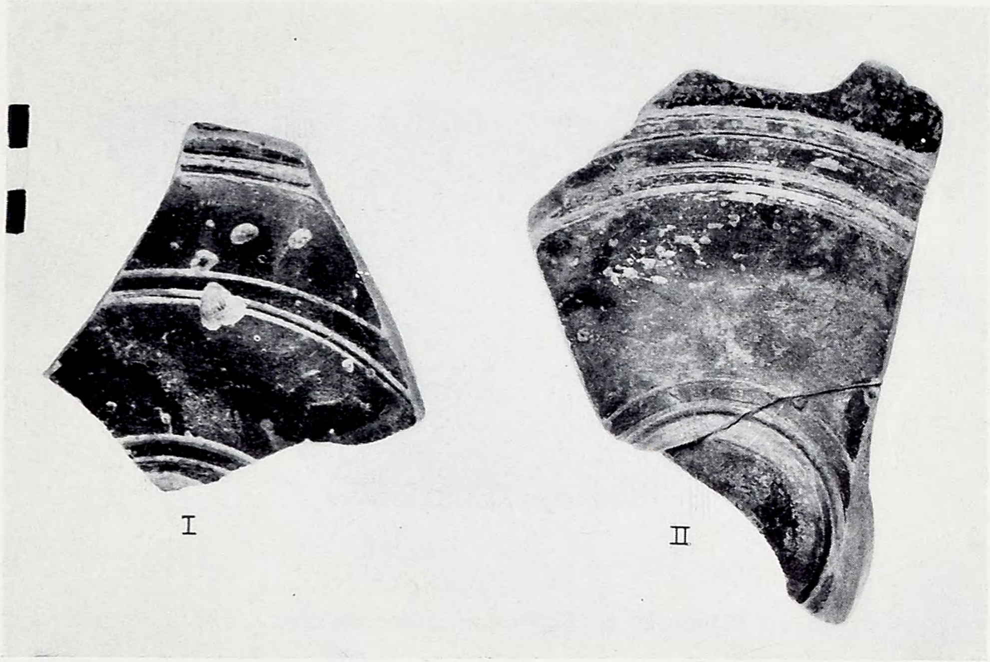

α. Οἰκία Β. Δωμάτιον Ι. Θραύσματα ἐρυθροβαφῶν πινακίων.

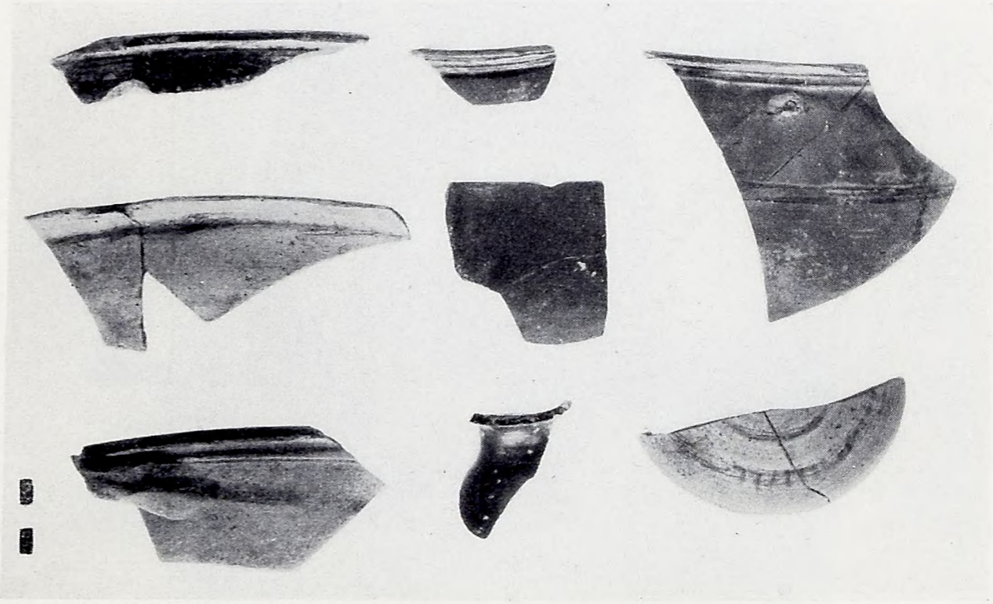

β. Οἰκία Β καὶ Γ. Γραπτὰ καὶ μονόχρωμα ὄστρακα.

Οἰκία Γ. α. Ἐρυθροβαφὴς κρατηρίσκος.

β. Μόνωτον μελαμβαφὲς κύπελλον.

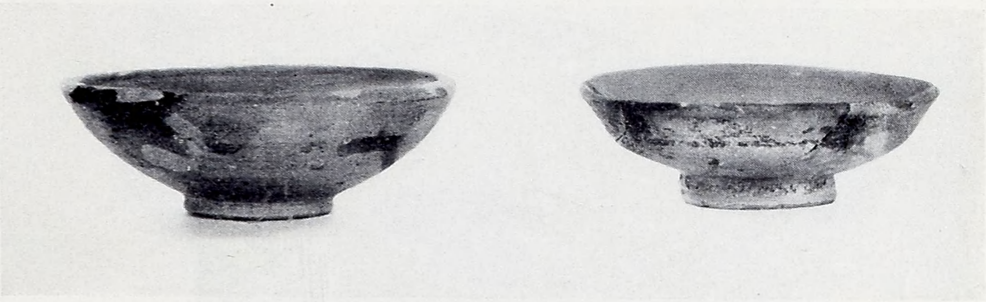

Οἰκία Γ. α. Μονόχρωμα πινάκια.

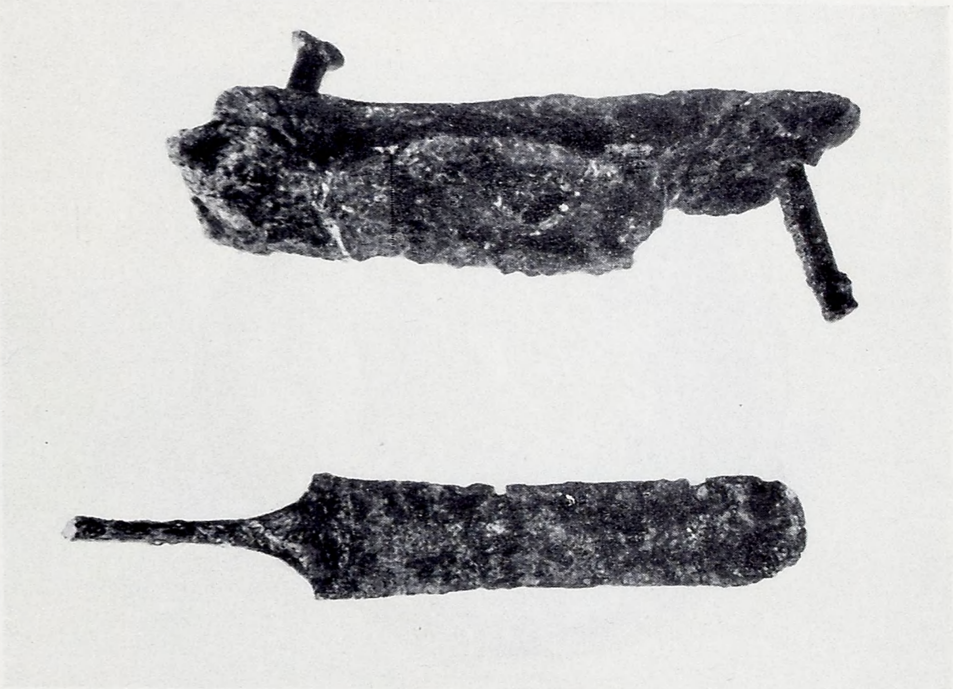

β. Χαλκᾶ ἀντικείμενα.

α - β. Ἀργυροῦν νόμισμα Ἄργους.

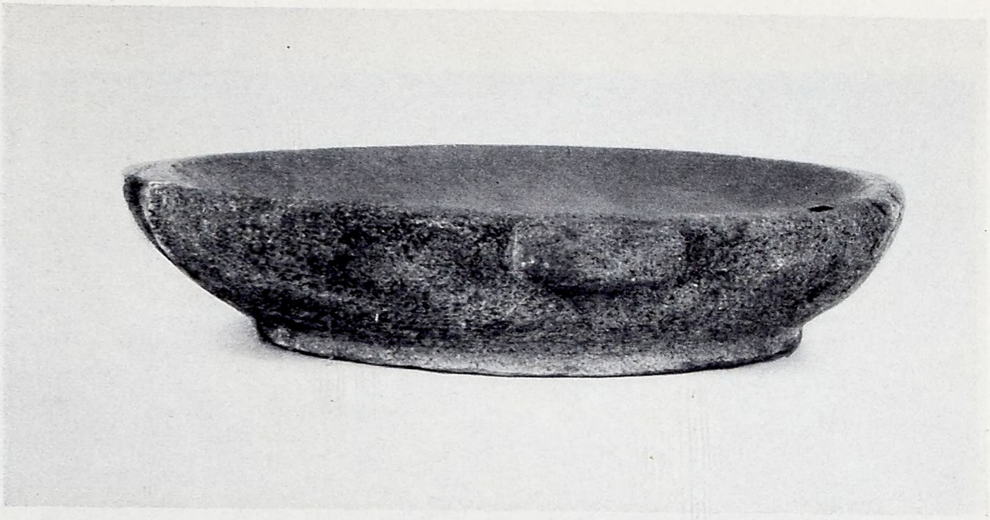

α. Οἰκία Α. Λίθινον ἀγγεῖον.

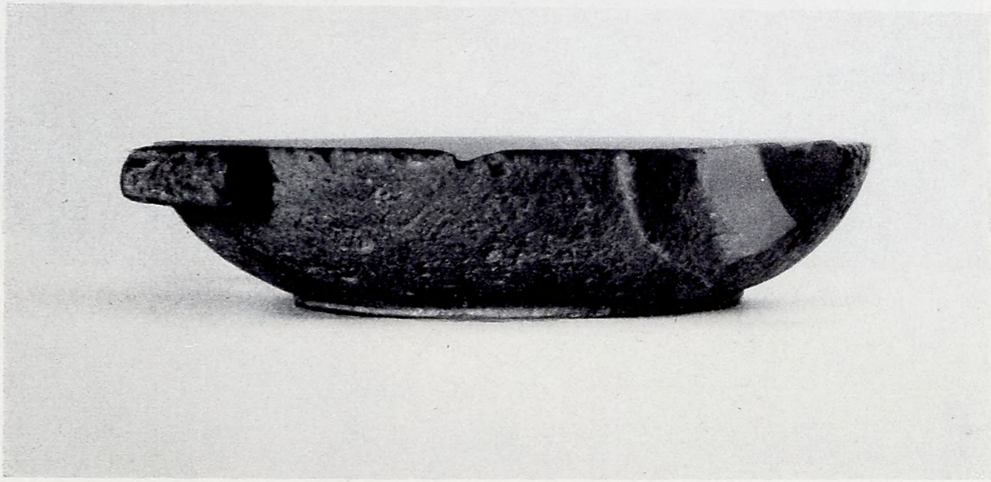

β. Οἰκία Γ. Λίθινον ἀγγεῖον μετὰ προχοῆς.

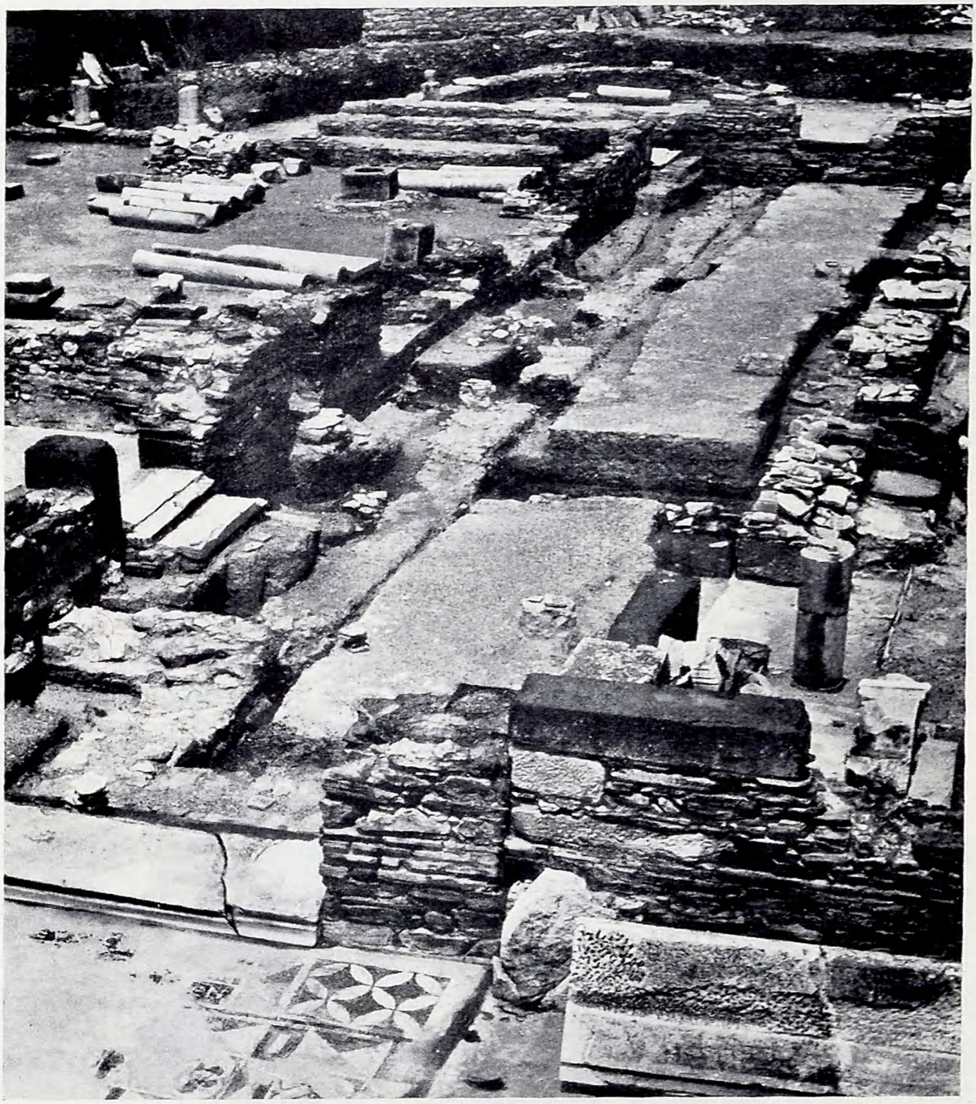

Βασιλική ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ ἐξωνάρθηξ πρὸ τῶν ἐργασιῶν.

Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ ἐξωνάρθηξ μετὰ τὴν ἐπανατοποθέτησιν τῶν ψηφιδωτῶν.

Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. α. Προετοιμασία τῆς ὑποδομῆς διὰ τὴν ἐπανατοποθέτησιν τῶν ψηφιδωτῶν.

β. Τὸ μαρμάρινον κατώφλιον.

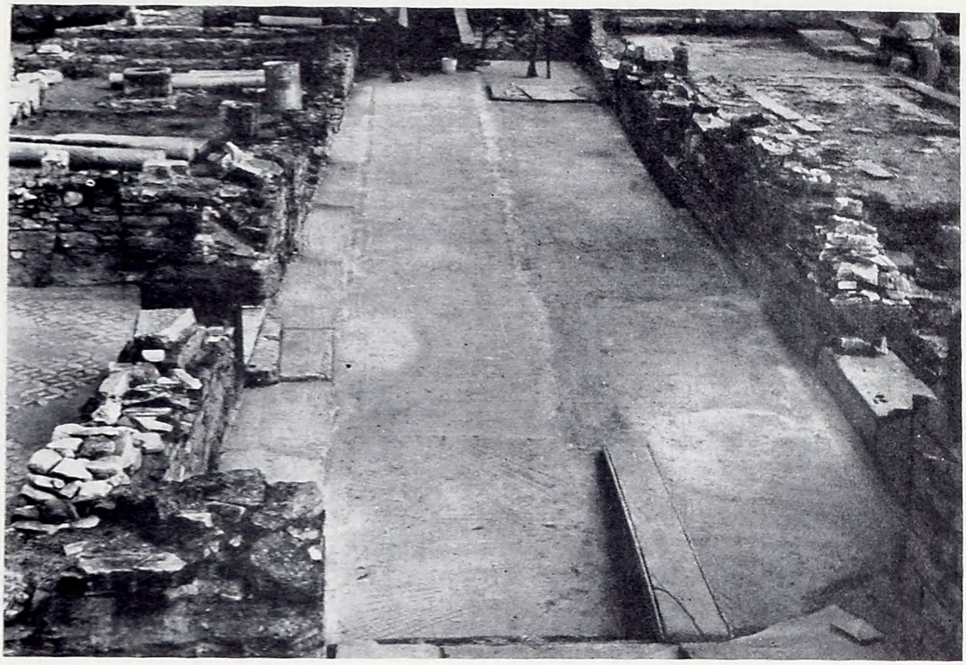

Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Ἐξωνάρθηξ. α. Τὸ πρῶτον στρῶμα.

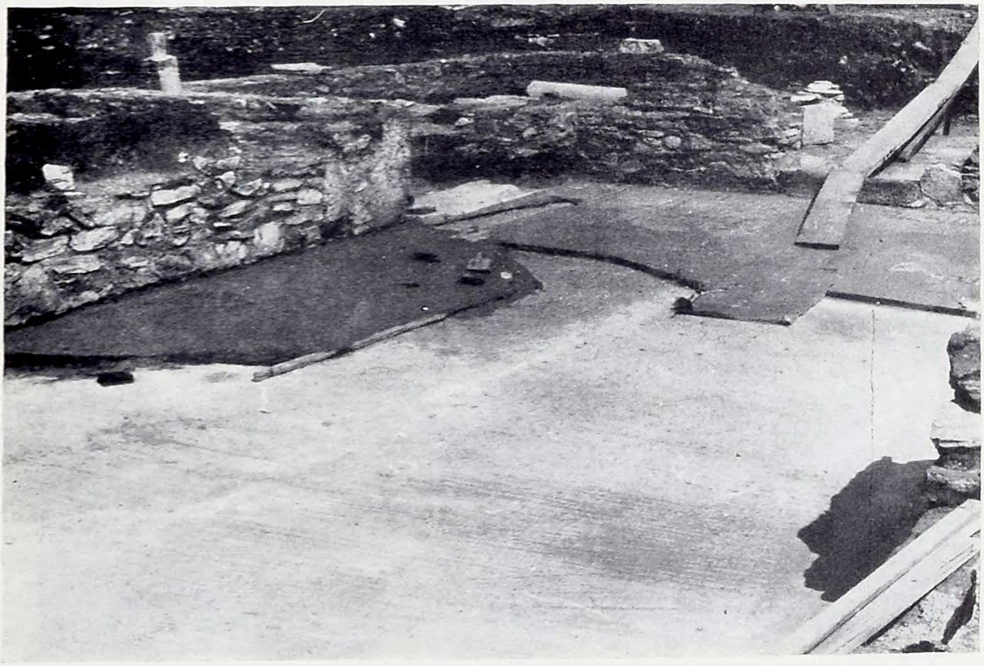

β. Τὸ δεύτερον στρῶμα.

Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. α. Τὸ νότιον κλῖτος μετὰ τὴν ἀποκόλλησιν τῶν τριῶν δυτικῶν διαχώρων.

β. Ἡ γέφυρα ἐπὶ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ δωματίου ΙΙΙ.

α. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Ἡ νέα περίφραξις βορείως τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ.

β. Ἀρχαιολογικὸς χῶρος. Ἡ παλαιὰ περίφραξις καὶ ἡ διάνοιξις αὔλακος διὰ τὴν νέαν.

Ἀρχαιολογικὸς χῶρος. α. Ἡ παλαιὰ καὶ ἡ νέα περίφραξις.

β. Ἡ νέα περίφραξις.

Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Κίονες συναρμολογούμενοι.

Βασιλικὴ Ἁγίου Δημητρίου. α. Συγκολληθεὶς ἀμφορίσκος.

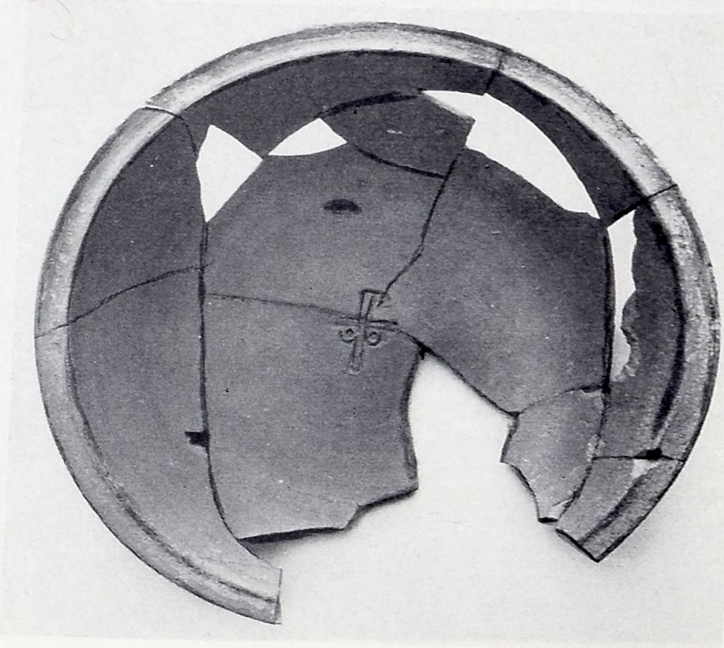

β. Συγκολληθὲν πινάκιον.

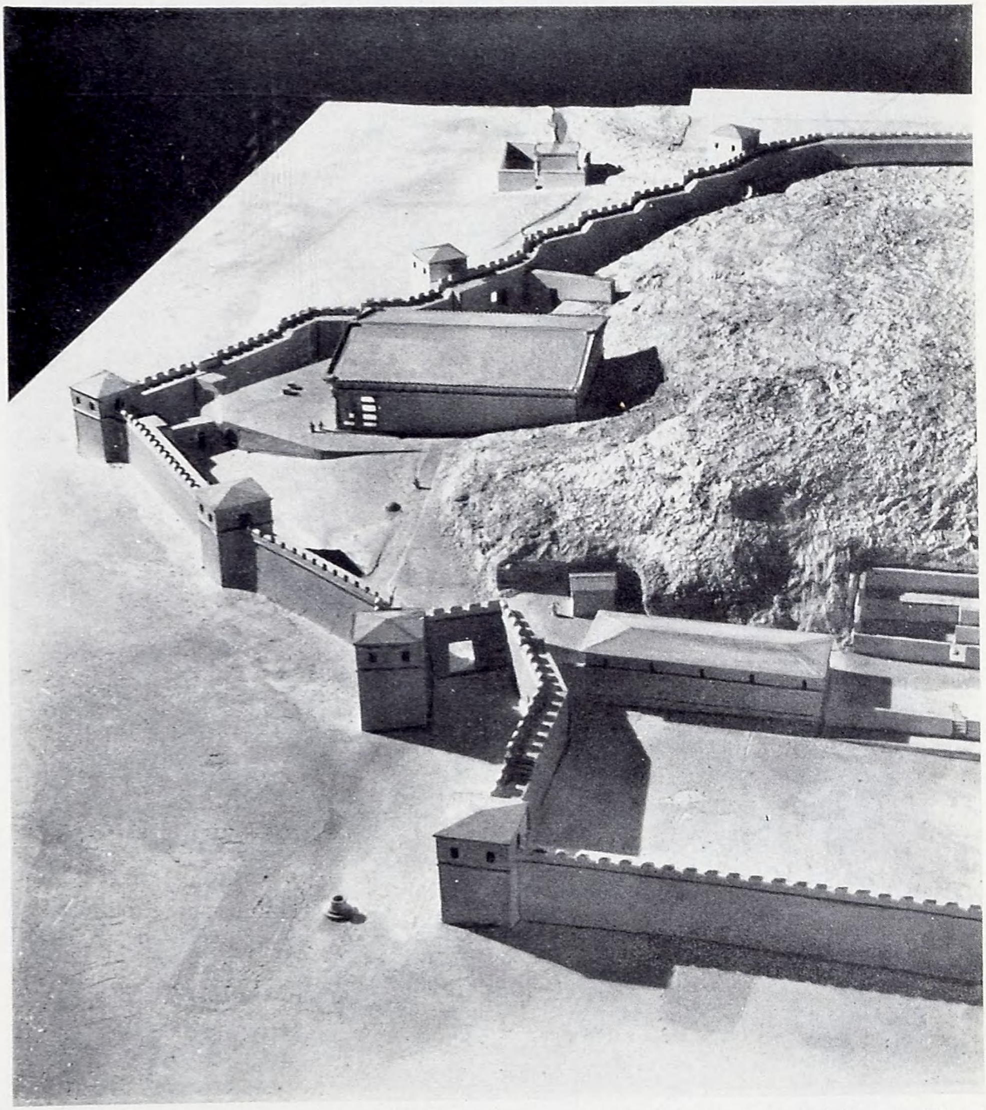

Τὸ ἱερὸν τῆς Ἐλευσῖνος κατὰ τοὺς Πεισιστρατείους χρόνους. Ἄποψις ἀπὸ Βορρᾶ. Εἰς τὸ χαμηλότερον μέρος, πρὸ τοῦ βορείου Πυλῶνος, τὸ Καλλίχορον Φρέαρ.

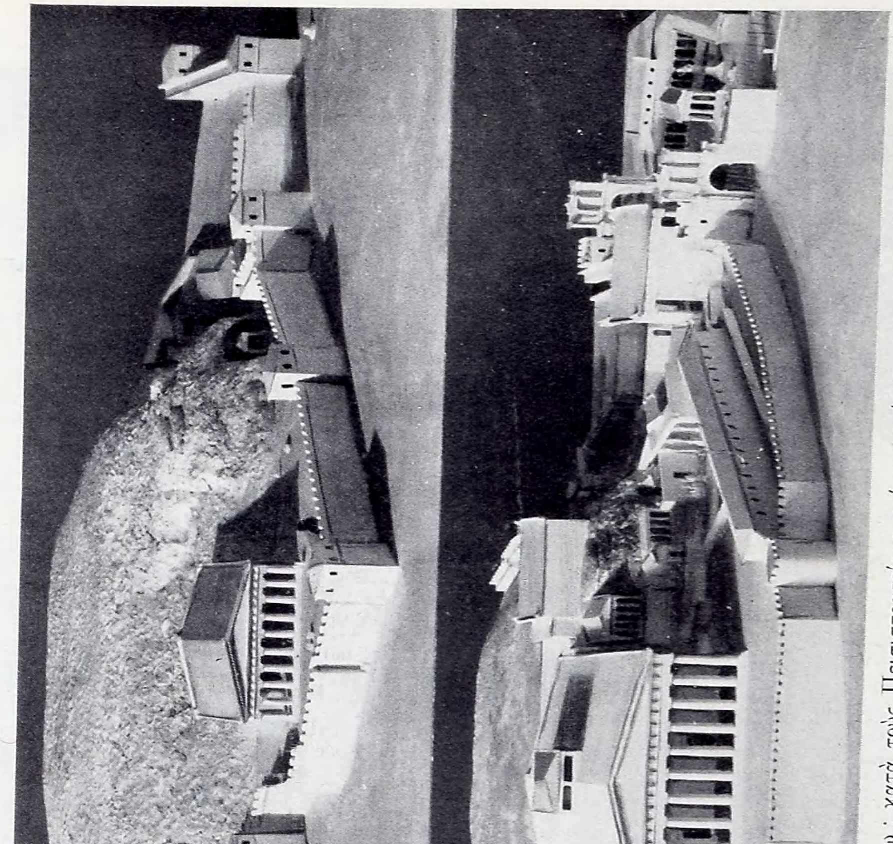

Ἀναπαράστασις τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσῖνος. Ἄνω: κατὰ τοὺς Πεισιστρατείους χρόνους· κάτω: κατὰ τὸν Β΄ μ.Χ. αἰῶνα.

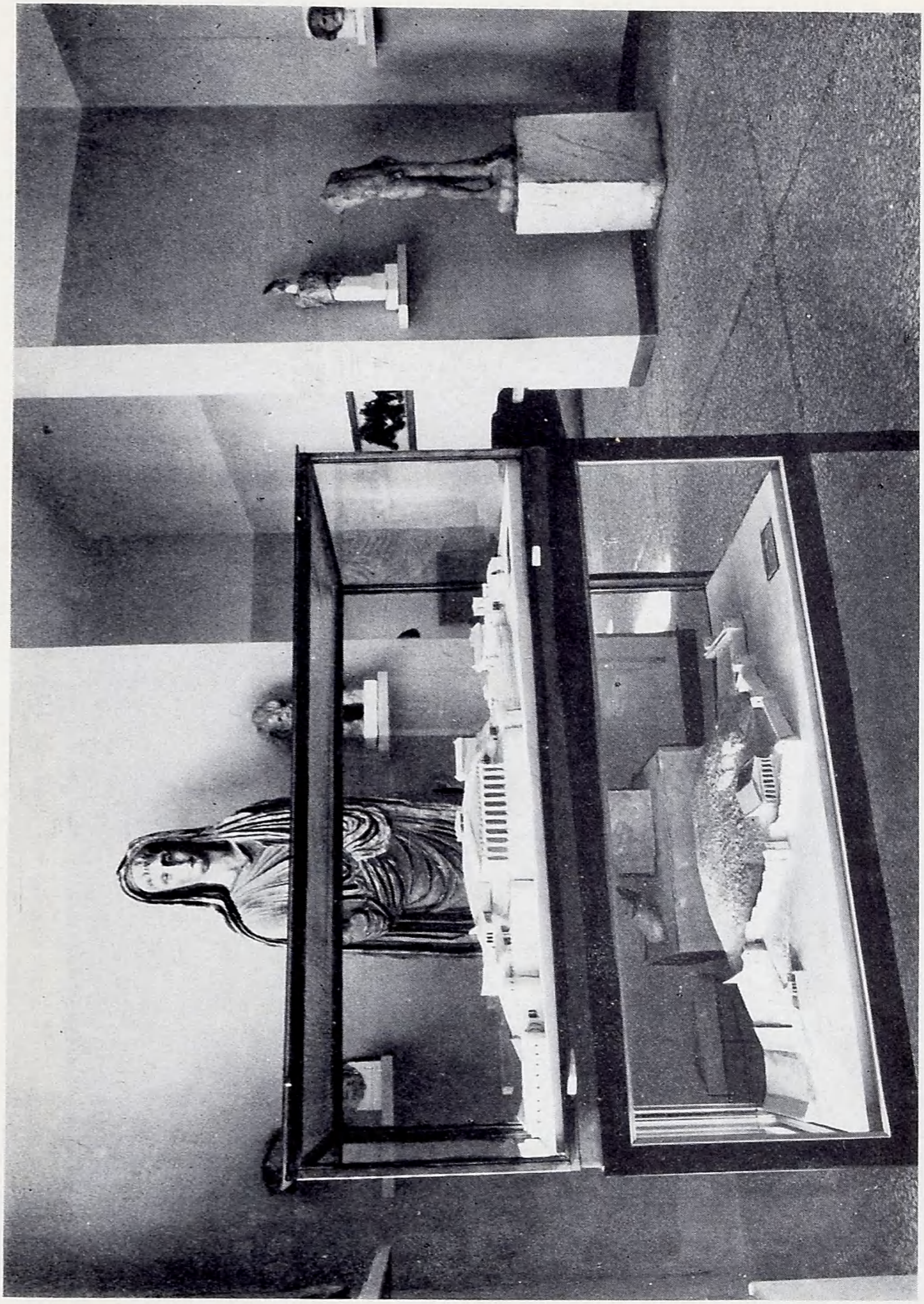

Τὰ δύο γύψινα προπλάσματα τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσῖνος, ὡς ἐκτίθενται εἰς τὸ Μουσεῖον. Ἄνω: ἀναπαράστασις τοῦ ἱεροῦ περὶ τὰ μέσα τοῦ Β' μ.Χ. αἰῶνος· κάτω: ἀναπαράστασις τοῦ ἱεροῦ κατὰ τοὺς Πεισιστρατείους χρόνους.

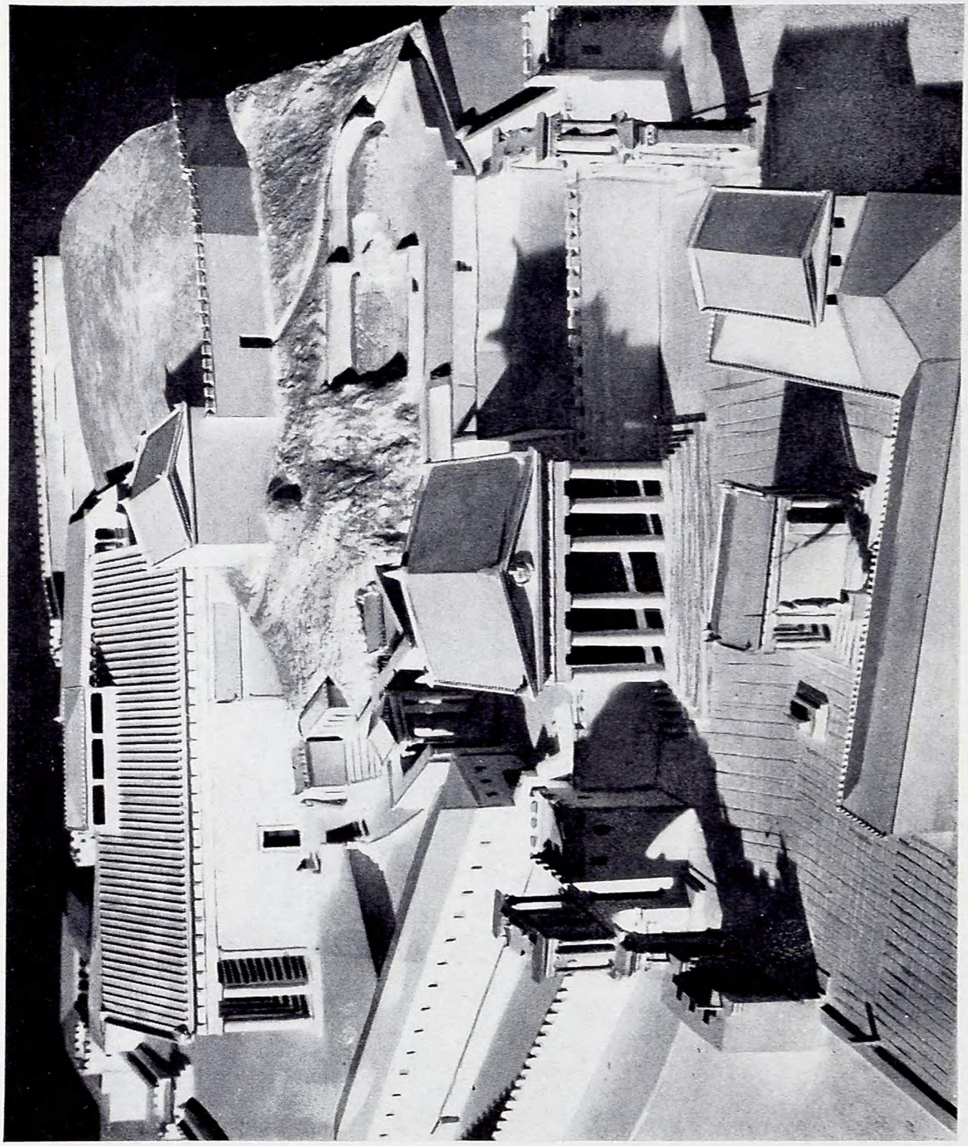

Ἡ κυρία εἴσοδος τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσῖνος περὶ τὰ μέσα τοῦ Β΄ μ.Χ. αἰῶνος.

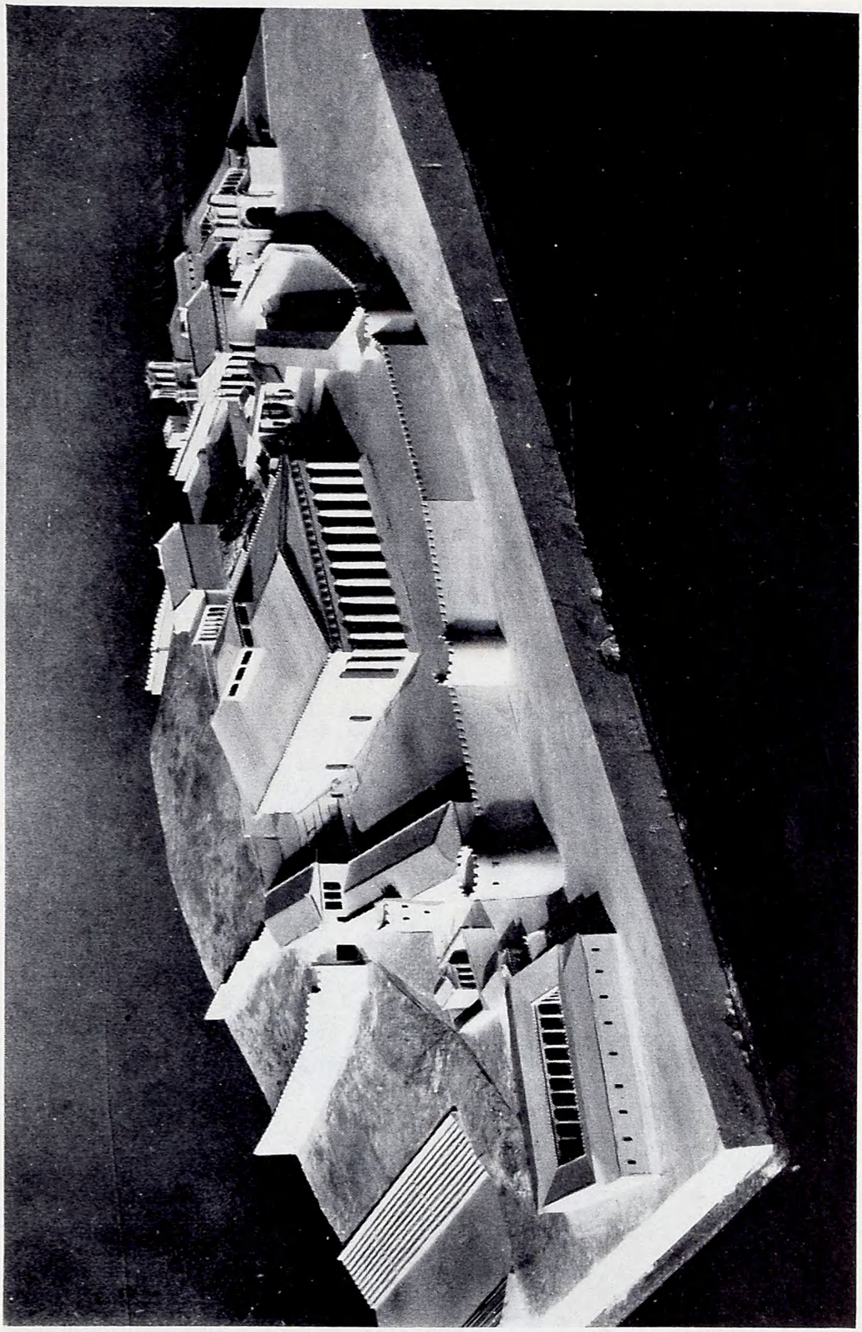

Τὸ ἱερὸν τῆς Ἐλευσῖνος περὶ τὰ μέσα τοῦ Β΄ μ.Χ. αἰῶνος. Ἄποψις ἀπὸ ΝΑ.

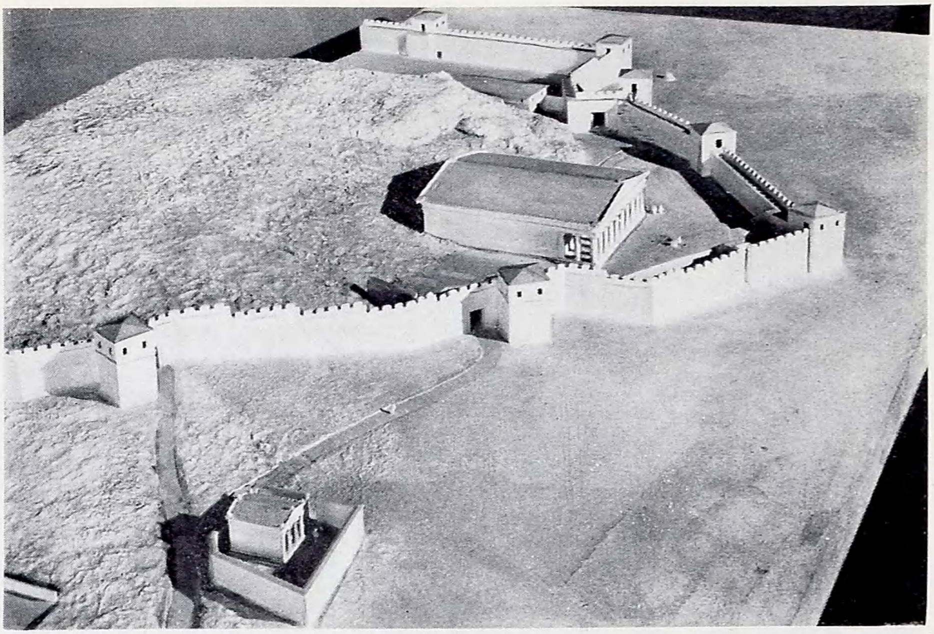

α. Τὸ ἱερὸν τῆς Ἐλευσῖνος κατὰ τοὺς Πεισιστρατείους χρόνους. Ἄποψις ἀπὸ Νότου. Ἐκτὸς τοῦ περιβόλου ἡ Ἱερὰ οἰκία.

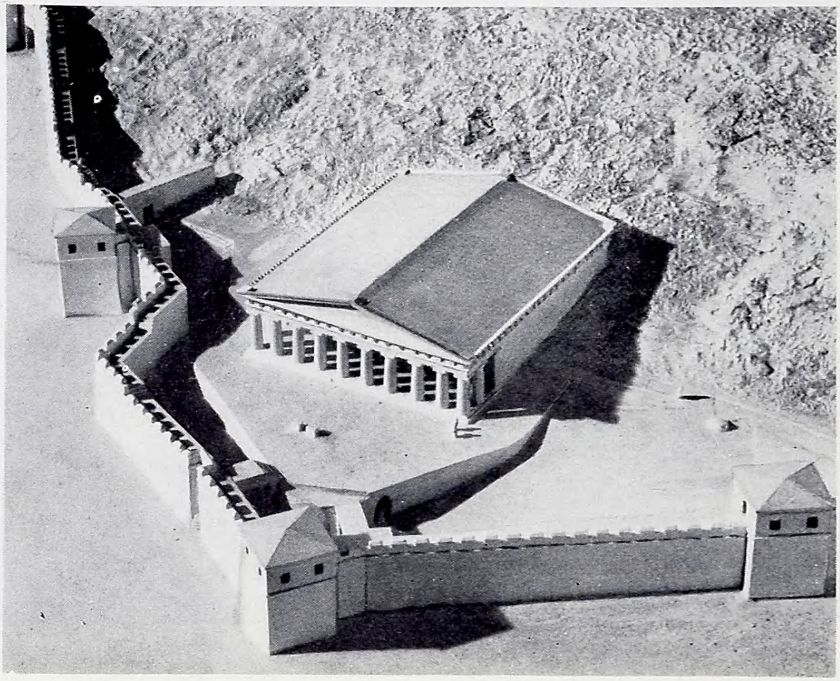

β. Τὸ Πεισιστράτειον Τελεστήριον τῆς Ἐλευσῖνος καὶ ἡ πρὸ αὐτοῦ αὐλὴ μὲ τοὺς βωμούς.

ΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1973
ΕΞΕΤΥΠΩΘΗΣΑΝ ΕΙΣ 500 ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΤΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΕΙΣ ΤΟ ΛΙΘΟΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Κ. ΜΙΧΑΛΑΣ Α.Ε